

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**T.B.M.M.’DE KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİ VE
ÇALIŞMALARI (1923 – 1946)**

DOKTORA TEZİ

Hasan KAŞ

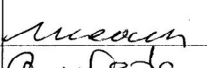
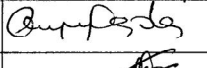
Öğrenci No: 2902070008

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Işıl Çakan HACİİBRAHİMOĞLU

İstanbul 2011

DOKTORA TEZ ONAYI

İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalında 2902070008 numaralı Hasan Kaş'ın hazırladığı "T.B.M.M.'de Kastamonu Milletvekilleri ve Çalışmaları (1923 - 1946)" konulu DOKTORA TEZİ ile ilgili Tez Savunma Sınavı, İstanbul Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 35.Maddesi uyarınca 22 Haziran 2011, Çarşamba günü saat 10.00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin kabulüne OYBİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI(*)	İMZA
Doç. Dr. Işıl Çakan Hacıbrahimoglu (Danışman)	Kabul	
Doç. Dr. Rıdvan Akın	KABUL	
Yrd. Doç. Dr. H. Cevahir Kayam	Kabul	
Yrd. Doç. Dr. Aynur Soydan Erdemir	Kabul	
Yrd. Doç. Dr. Şamil Ünsal	Kabul	

Doktora tezi olarak sunduğum “*T.B.M.M.’de Kastamonu Milletvekilleri ve Çalışmaları (1923–1946)*” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir, bunu şerefim ve onurumla doğrularım.

30 / 05 / 2011

Hasan KAŞ

ÖZET

1923–1946 tarihleri arası yasama faaliyetlerinde bulunan Kastamonu milletvekillerinin Meclis çalışmalarının analizi aşağıdaki yöntem kullanılarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Öncelikle Kastamonu milletvekillerinin bölge köklülük yani yerellik oranı, yaş grupları, eğitim düzeyleri, yabancı dil bilme oranları, mesleki altyapıları, önceki parlamento deneyimleri, gelecek dönem meclislerine yeniden seçilebilme yetkinlikleri ve kaç dönem milletvekilliği yaptıkları hesaplanarak, tespit edilmiş ve gerekli açıklamalarda bulunulmuştur. Bu bölümde Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetlerine ilişkin sayısal veriler de aktarılmıştır. Burada Kastamonu milletvekillerinden ne ölçüde yasama faaliyetlerine katılım sağladıkları, hangilerinin daha aktif olarak çalıştıkları, daha çok hangi konular üzerinde yoğunlaştıkları ve bunların nedenleri konusunda her yasama dönemi kendi içinde değerlendirildiği gibi, araştırma konusu olan yasama dönemlerinin tamamı da genel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

İkinci bölümde II. TBMM Dönemi Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetleri anlatılmıştır. Kastamonu milletvekillerinin en aktif ve üretken oldukları yasama dönemi II. TBMM Dönemi'dir. Bu bölümde Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetleri ülke genelini ilgilendiren çalışmalar ve Kastamonu vilâyetini ilgilendiren çalışmalar olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır. Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetleri öncelikle konu temelinde sınıflandırılmış ve her bir konu kendi içinde kronolojik sıraya tabi tutulmuştur. Burada esas olan kişi bazında tasnif değil, konu bazında tasnif ve konuların kronolojik sıraya göre anlatılmasıdır. Bu arada ülkedeki mevcut rejimi ilgilendiren konular en başta verilmiştir. Diğer konular da, devlet politikasını ilgilendirme derecesine, üzerindeki çalışmaların yoğunluğuna ve önem sırasına göre bunu izlemiştir. Bu yapılırken Kastamonu milletvekillerinin dilek ve temennilerinin, taleplerinin, temel itiraz ve eleştirileri noktalarının hangi temellere dayandığı, TBMM ve Hükümet nezdinde nasıl karşılık bulduğu, milletvekillerinden ne ölçüde destek ya da tepki aldığı, ne ölçüde haklı ve meşru zeminlere dayandığı ve nasıl sonuçlandığı konusunda da gerekli değerlendirmelerde ve açıklamalarda bulunulmuştur. Yasama etkinliklerinden

yola çıkılarak Kastamonu milletvekillerinin kişilik özellikleri ve tutumları ve birlikte hareket edip etmedikleri hakkında da bilgi verilmiştir.

Bilindiği üzere Takriri Sükûn Kanunu'na dayanılarak muhalefetin susturulması ve 1930 Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimin ardından ülkede Tek Parti Yönetimi'nin kurulması bütün bölge milletvekilleri gibi Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetlerini de oldukça sınırlamıştır. Bu nedenle üçüncü bölümde Takriri Sükûn Kanunu sonrası III. , IV. , V. , VI. ve VII. Dönem Kastamonu milletvekillerinin Meclis çalışmaları anlatılmıştır. Bu bölümde her bir yasama dönemi kendi içinde değerlendirmeye tabi tutulmuş ve ikinci bölümde uygulanan yöntem burada da yinelenmiştir.

ABSTRACT

Analysis of Parliamentary works regarding Kastamonu members of the assembly who were engaged in legislative activities between years of 1923 – 1946 have been tried to be determined by using below method. Principally, by taking into account locality rates, age groups, educational levels, rates to know foreign language, vocational infrastructures, previous parliamentary experiences, competencies to be elected again for future assemblies and periods of execution in the parliament of Kastamonu assembly members, have been determined and explicated. Within this section also numerical data has been transferred relevant to legislation activities of members. In this study, to what extent members have been participated to legislation activities, who were more active, on which topics they were concentrated and reasons for those have been evaluated separately and also whole legislative sessions have been evaluated generally.

In the second section, have been explained the legislative activities of term of the II. TBMM deputies of Kastamonu. Term of the II. TBMM is the most active and productive legislative term of deputies of Kastamonu. In this section, legislative term of deputies of Kastamonu, the studies concerning the whole country and studies concerning the city of Kastamonu are discussed under the two headings. Primarily classified on the basis of the subject of legislative activities of deputies of Kastamonu. In here, essential on the basis of person in not classified, essential is classified on the basis of subject and explanation the according to matters in the chronological order. Also, matters related to current situation in the country has been explained first. In the other matters, have been followed this according to the rate of concern to public policy, on the intensiveness of studies, and order of importance. While this is carrying out, have been evulated and made in a statament about the based to which basis that their wishes and hopes, requests, fundamental objection and points of critisim, how finds correspond care of the government, how may got support or reaction from the deputies, how many based on the right and legitimate grounds and how the concluded of deputies of Kastamonu. Based on the legislative

activities, have been informed about the personality traits and attitudes and whether they act together.

As it is know, cutting short of the opposition, and establishment of a single-party government after experince of 1930 (Serbest Cumhuriyet Fırkası)Free Republican Party has been restricted the activities of legislative activities of deputies of Kastamonu such as all district deputies based on the law of Takriri Sükün. Therefore, in the third section, have been explained the studies of council of terms of III. , IV. , V. , VI. , VII. Deputies of Kastamonu. In this section, have been evaluated in the own that in each lagislative term and the method is which applied in the second section has been repeated in here as well.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖNSÖZ.....	XIV
TABLolar.....	XVI
KISALTMALAR.....	XIX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN SOSYO-EKONOMİK TABANINA VE YASAMA FAALİYETLERİNE İLİŞKİN ÇÖZÜMLEME GİRİŞİMLERİ

I) KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN SOSYO-EKONOMİK TABANINA YÖNELİK ÇÖZÜMLEME GİRİŞİMLERİ.....	23
A) Bölge Köklülük Oranı: Yerellik.....	23
B) Kastamonu Milletvekillerinin Yaş Grupları.....	26
C) Kastamonu Milletvekillerinin Eğitim Düzeyi.....	27
D) Kastamonu Milletvekillerinin Mesleki Altyapıları.....	32
E) Önceki Parlamento Deneyimi ve Gelecek Dönem Meclislerine Yeniden Seçilebilme Yetkinliği.....	34
II) KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN YASAMA FAALİYETLERİNE İLİŞKİN SAYISAL VERİLER.....	39
A) II. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerine İlişkin Sayısal Veriler.....	39
B) III. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerine İlişkin Sayısal Veriler.....	59
C) IV. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerine İlişkin Sayısal Veriler.....	61
D) V. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerine İlişkin Sayısal Veriler.....	64

E) VI. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerine İlişkin Sayısal Veriler.....	66
F) VII. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerine İlişkin Sayısal Veriler.....	68
G) Kastamonu Milletvekillerinin 1923-1946 Tarihleri Arası Yasama Faaliyetlerinin Genel Toplamına İlişkin Sayısal Veriler.....	71

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ TBMM DÖNEMİ KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN ÇALIŞMALARI

I) ÜLKE GENELİNİ İLGİLENDİREN ÇALIŞMALARI	82
A) Türk İnkılâbına Yönelik Tepkiler, Görüş ve Düşünceler.....	82
1) Hilâfetin Kaldırılması Sürecinde Kastamonu Milletvekilleri, Muhalefet ve Tepkiler.....	82
2) Kastamonu Milletvekillerinin Muhalif Fırkalara İlişkin Görüş ve Düşünceleri.....	106
3) Takriri Sükûn Kanunu'na Muhalefet.....	110
4) Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti'nin Karşılaştırılması....	111
5) Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Kastamonu Milletvekilleri.....	113
6) İnkılâplara Dönük Diğer Tepkiler.....	119
B) Kastamonu Milletvekillerinin Kamu Yönetimi Teşkilâtına ve Kamu Yönetimi Personeline İlişkin Talepleri.....	120
1) Kamu Personeli Hakkındaki Temel Sorunlara Çözüm Bulma Çabaları..	121
2) Kamu Yönetimi Teşkilâtı Hakkındaki Sorunlara Çözüm Bulma Çabaları.....	125
C) Kastamonu Milletvekillerinin Askerlik ve Askerlik Hizmeti ile İlgili Talepleri.....	128
1) Muhtelif Mahallerde Kalmış Olan Türk Esirleri.....	129

2) Askerlik Hizmetine, Askeri Güvenliğe ve Askeri Mevzuata İlişkin Düzenleme Talepleri.....	139
3) Ülkedeki Jandarma Teşkilâtına İlişkin Tespitler.....	164
4) Askeri Konulara İlişkin Diğer Talepler.....	167
D) Kastamonu Milletvekillerinin Ülkedeki Eğitim Politikalarına Yön Verme Çabaları.....	170
1) İlköğretimin Önemine ve İlköğretimin Temel Sorunlarına İlişkin Tespitler.....	170
2) Trabzon Vilâyetinin Of Kazasında Darülhilafe Medresesi Teşkili.....	175
3) Öğrencilerin Askerlik Tecilleri.....	176
4) Yabancı Uzmanlar.....	179
5) Eğitim Amacıyla Yurtdışına Gönderilen Öğrenciler.....	182
6) Ankara Leyli Musiki Mektebi'nin Kapatılmasına İlişkin Temenniler.....	184
7) Maarif Teşkilâtı Hakkında Kanun Lâyihası Münasebetiyle Dile Getirilen Talepler.....	185
E) Kastamonu Milletvekillerinin Anayasa ve Yargı Alanına Dönük Talepleri.....	189
F) Kastamonu Milletvekillerinin Ülkedeki Tarım ve Hayvancılık Politikalarına Yönelik Düzenleme Girişimleri.....	207
1) Ankara Ziraat Mektebi Üzerine Talepler.....	208
2) Cinsleri Bozulmuş Hayvanların Islahı.....	215
3) Muhtaç Çiftçilere Tohumluk, Çift Hayvanları ve Tarım Aletleri Verilmesi Konusundaki Usulsüzlüklere ve İhmallere İlişkin Eleştiriler.....	216
4) Ziraat Vekâleti'ne ve Ziraat Bankası'na Yönelik Talep ve Eleştiriler.....	221
5) Ülke Tarımının İlerlemesine Yönelik Diğer Talepler.....	232
G) Kastamonu Milletvekillerinin Ticari Konulardaki Talepleri.....	239
H) Ülkedeki Bayındırlık Politikalarına Yönelik Etkinlikler.....	242
I) Ülke Denizciliğinin Gelişmesine Yönelik Talepler.....	247
J) Mübadele, İmar ve İskân İşlerinin İyileştirilmesine Yönelik Talepler.....	256
1) Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'ne Yönelik Gensoru Önergese Verilen Destek.....	256

2) Emvali Metruke Üzerinde Yapılan Usulsüzlüklere ve Suiistimallere İlişkin Tespitler.....	260
3) İstilazede ve Harikzedelere Mübadillerden Daha Çok Önem Verilmesine İlişkin Dilek ve Temenniler.....	262
K) TBMM’de Milletvekillerini İlgilendiren Talepler.....	264
1) TBMM’nin İç İşleyişine Yönelik Talepler.....	264
2) İstiklâl Madalyası ile İlgili Talepler.....	264
3) TBMM’nin Toplantı Süresine İlişkin Görüş ve Düşünceler.....	269
4) Hükümet’in, Yürüttüğü Politikalar Hakkında, Kamuoyunu ve Meclis’i Aydınlatmasına İlişkin Temenniler.....	270
L) Kastamonu Milletvekillerinin Toplumsal Sorunları Çözümleme Girişimleri.....	270
1) Alkollü İçkilerin Üretimine, İthaline, Satışına ve Kullanımına Muhalefet.....	270
2) Dini Konulara İlişkin Tespitler.....	278
3) Postaların Köylülere de Ulaştırılmasına İlişkin Temenniler.....	289
4) Türk Dili ile İlgili Temenniler.....	291
5) Sosyal Politika ve Yardımlaşma Konulu Talepler.....	292
6) Vergilerin Azaltılmasına Yönelik Talepler.....	298
7) Sağlık Alanında Düzenleme Girişimleri.....	298
II) KASTAMONU VİLÂYETİNİ İLGİLENDİREN ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BÖLGE MİLLETVEKİLLERİNİN ETKİNLİKLERİ.....	301
A) Kastamonu Yönetimi ve Asayişini İlgilendiren Etkinlikler.....	301
B) Kastamonu Vilâyetindeki İlköğretimin Finansman Sorununa Yönelik Çözümleme Girişimleri.....	308
C) Ormancılık Politikalarına İlişkin Tespitler.....	311
1) İmar İşlerinde Kullanılacak Keresteler.....	312
2) Üzüm ve İncir İhracatı İçin Gerekli Olan Kutuluk Keresteler.....	316
3) Kastamonu Vilâyeti Ormanlarını İşletme Hakkı Üzerine Görüş ve Düşünceler.....	325
4) Devlet Ormanlarından Köylülerin Yararlandırılmasına İlişkin Talepler...327	
5) Ulus Orman Yangını.....	329

6) Ormancılık Politikalarına İlişkin Diğer Dilek ve Temenniler.....	330
D) Kastamonu Vilâyetindeki Tarım İşlerinin İyileştirilmesine Yönelik Çalışmalar.....	334
E) Kastamonu Vilâyetindeki Kendir, Pirinç ve Debagat Sanayilerinin İlerlemesine ve Gelişmesine Yönelik Çalışmalar.....	340
F) Kastamonu Vilâyetinde Bayındırlık İşleri Hakkında Yasama Faaliyetleri.....	347
1) Kastamonu Vilâyet Yolları.....	347
2) Amasra Limanı.....	349
3) Kastamonu-İnebolu Demiryolu Hattı.....	351
G) Küre Bakır Madeni ile İlgili Talepler.....	353
H) Eflani Telgrafhanesine İlişkin Talepler.....	357
I) TBMM’de Kastamonu Milletvekillerine Yönelik Talepler.....	358

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAKRİRİ SÜKÛN KANUNU SONRASI KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN MECLİS ÇALIŞMALARI

D) III. TBMM DÖNEMİ KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN ÇALIŞMALARI

A) ÜLKE GENELİNİ İLGİLENDİREN ÇALIŞMALARI.....	362
1) İnkılâplara Yönelik Tespit ve Çalışmalar.....	362
a) Uluslararası Rakamların Kabulü.....	362
b) Kastamonu Milletvekillerinin Yeni Türk Harflerinin Halka Öğretilmesi Konusundaki Çalışmaları.....	364
2) Tarım ve Hayvancılık Politikalarına Dönük Çalışmalar.....	367
3) Ticari Konulara İlişkin Talepler.....	368
B) KASTAMONU VİLÂYETİNİ İLGİLENDİREN ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BÖLGE MİLLETVEKİLLERİNİN ETKİNLİKLERİ.....	369

1) Kastamonu Vilâyeti Taşköprü Kazası Yangınzedelerine Yardım Hakkında.....	369

II) IV. TBMM DÖNEMİ KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN ÇALIŞMALARI

A) ÜLKE GENELİNİ İLGİLENDİREN ÇALIŞMALARI.....	371
1) İnkılâplara İlişkin Talepler.....	371
2) Kamu Yönetimi ve Asayiş ile İlgili Talepler.....	372
3) Ülkedeki Eğitim Politikaları ile İlgili Talepler.....	374
4) Tarım ve Hayvancılık Politikalarına İlişkin Tespit ve Talepler.....	375
5) Ticari Konulara Dönük Etkinlikler.....	378
6) Bayındırlık Politikalarına İlişkin Etkinlikler.....	379
7) Sanayi Politikalarına Yönelik Talepler.....	380
8) Toplumsal Sorunları Çözümleme Girişimleri.....	381
a) Emekli, Dul ve Yetimlere Emlâk ve Arazi Verilmesi.....	381
b) Ülkedeki Hayat Pahalılığına ve Geçim Zorluğuna Çözüm Önerileri.....	382
c) Verginin Kolaylıkla Toplanmasına İlişkin Çözüm Önerileri.....	386
d) Halk Sağlığının Korunmasına ve Bulaşıcı Hastalıkların Önlenmesine Yönelik Çalışmalar.....	390
e) Tuz Fiyatlarının İndirilmesine Dönük Çalışmalar.....	391
f) Karahisar Maden Suyu Şişelerinden Bazı Ücret ve Resimlerin Alınmaması Hakkında Talepler.....	392
g) Eczacılara ve Doktorlara Dönük Talepler.....	393
9) TBMM’de Milletvekillerine Yönelik Talepler.....	395
B) KASTAMONU VİLÂYETİNİ İLGİLENDİREN ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BÖLGE MİLLETVEKİLLERİNİN ETKİNLİKLERİ.....	395
1) Üzüm ve İncir İhracatı İçin Gerekli Olan Kutuluk Keresteler Hakkında.....	395

III) V. TBMM DÖNEMİ KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN ÇALIŞMALARI

A) ÜLKE GENELİNİ İLGİLENDİREN ÇALIŞMALARI.....	397
1) Kamu Yönetimi Hakkında Talepler.....	397
2) Askeri Düzenleme Talepleri.....	399
3) Anayasa ve Yargı Alanına Dönük Talepler.....	400
4) Tarım ve Hayvancılık Politikalarına Yönelik Çalışmalar.....	401
5) Ticari Konulara İlişkin Talepler.....	404
6) Denizciliğe İlişkin Tespitler.....	406
B) KASTAMONU VİLÂYETİNİ İLGİLENDİREN ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BÖLGE MİLLETVEKİLLERİNİN ETKİNLİKLERİ.....	406
1) Orman Yangınlarının ve Orman Tahribatının Önüne Geçilmesine Yönelik Talepler.....	406
2) Kastamonu Vilâyetindeki Eğitim Politikalarına Yönelik Talepler.....	407
3) Kastamonu Sanayisine ve Ticaretine Yönelik Talepler.....	408
4) Kastamonu Vilâyetindeki Sağlık Durumuna İlişkin Tespitler.....	409
5) TBMM’de Kastamonu Milletvekillerine Yönelik Talepler.....	409

IV) VI. TBMM DÖNEMİ KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN ÇALIŞMALARI

A) ÜLKE GENELİNİ İLGİLENDİREN ÇALIŞMALARI.....	411
1) Kamu Personelini İlgilendiren Talepler.....	411
2) Eğitim Politikalarına Yönelik Talepler.....	413
a) İlköğretim Okullarının ve Öğretmenlerinin Durumlarının İyileştirilmesine Yönelik Çalışmalar.....	413
b) Köy Enstitüleri Kanunu’na Yönelik Talepler.....	416
c) Ankara Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü’nün Adına Yönelik Talepler.....	418
3) Yargı Alanına Dönük Talepler.....	419
B) KASTAMONU VİLÂYETİNİ İLGİLENDİREN ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BÖLGE MİLLETVEKİLLERİNİN ETKİNLİKLERİ.....	420

1) Orman Tahribatının Önüne Geçilmesine Yönelik Talepler.....	420
2) Kastamonu Vilâyetinde Kendir Fabrikası Kurulmasına Yönelik Talepler...	421
3) Kastamonu Vilâyetinde Bayındırlık Çalışmalarına Yönelik Etkinlikler.....	422
4) TBMM’de Kastamonu Milletvekillerine Yönelik Talepler.....	422

V) VII. TBMM DÖNEMİ KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN ÇALIŞMALARI

A) ÜLKE GENELİNİ İLGİLENDİREN ÇALIŞMALARI.....423

1) Ülkede Demokrasiye Geçiş Konusunda Görüş ve Düşünceler.....	423
2) Kamu Personelini İlgilendiren Etkinlikler.....	425
3) Askeri Düzenleme Talepleri.....	426
4) Eğitim Politikalarına Dönük Etkinlikler.....	428
5) Yargı Alanına Dönük Talepler.....	433
6) Tarım Politikalarına Dönük Çalışmalar.....	437
7) Ülkedeki Bayındırlık Politikalarına İlişkin Talepler.....	441
8) Ülke Sanayisine Yönelik Etkinlikler.....	441
9) Toplumsal Sorunlara Yönelik Çözümleme Girişimleri.....	444
a) Alkollü İçkiler ile İlgili Tespitler.....	444
b) Ülkedeki Hayat Pahalılığına Çözüm Önerileri.....	446
c) Depremlerde Alınması Gereken Tedbirlere İlişkin Talepler.....	448
d) Sağlık Hizmetlerine Yönelik Talepler.....	449
e) Resmi Nikâhın Ülkede Tam Olarak Yerleşemediğine İlişkin Tespitler...	450
f) Haberleşme Binalarına ve Araçlarına Yönelik Talepler.....	451
g) Göçebelerin Köylülere Verdiği Zararların Önlenmesine Yönelik Talepler.....	452

B) KASTAMONU VİLÂYETİNİ İLGİLENDİREN ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BÖLGE MİLLETVEKİLLERİNİN ETKİNLİKLERİ.....453

1) Orman Tahribatının Önüne Geçilmesine Yönelik Talepler.....	453
2) Kastamonu Vilâyetinde Öğretmen Mevcudunun Artırılmasına Yönelik Talepler.....	454
3) Kastamonu Vilâyetinde Bayındırlık Çalışmalarına Yönelik Etkinlikler.....	455

SONUÇ.....	457
BİBLİYOGRAFYA.....	463
EKLER.....	476
EK I: Kastamonu Milletvekillerinin Özgeçmişleri.....	477
EK II: Kastamonu Milletvekillerinin Fotoğrafları.....	505
EK III: II. TBMM Dönemi Kastamonu Milletvekillerinin Bütün Kazalardan Almış Oldukları Oyları Gösterir Liste (Açıksöz Gazetesi).....	508
EK IV: Kastamonu Milletvekili Halid Bey'in Hal Tercümesi.....	509
EK V: Kastamonu Milletvekili Halid Bey'in Seçim Mazbatası.....	511
EK VI: Kastamonu Milletvekili Mehmet Fuat Bey ve Arkadaşlarının Ankara Ziraat Mektebi Binasının Erkânı Harbiye Umumiye Vekâleti Tarafından Tahliyesine İlişkin Temenni Önergeleri.....	512
EK VII: Muhtelif Mahallerde Kalmış Olan Türk Esirleri Hakkında Halid Bey'in Temenni Önergesi.....	513
EK VIII: İmar İşlerinde Kullanılacak Keresteler Hakkında Kastamonu Milletvekili Halid Bey ve Arkadaşlarının Mübadele, İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey'e Yönelik Yazılı Soru Önergesi.....	514
EK IX: Türk Mahkemeleri Üzerine Çeşitli Şekillerde Yapılmak İstenilen Etkiler Karşısında Adliye Vekâleti'ne Düşen Göreve İlişkin Kastamonu Milletvekili Hasan Fehmi Efendi'nin Soru Önergesi.....	518
EK X: Kastamonu Milletvekili Halid Bey'in, Ziraat Vekâleti ya da Müstakil Ziraat Genel Müdürlüğü Teşkiline Dair Kanun Teklifi.....	519

ÖNSÖZ

Türk Parlamento Tarihi konusundaki araştırmalar 1990'lı ve özellikle de 2000'li yıllarda önemli artış göstermiştir. Fahri Çoker, İhsan Güneş, Kâzım Öztürk, İsmet Binark gibi akademisyenlerin ve araştırmacıların hazırladıkları *Türk Parlamento Tarihi* dizisi bu alanda önemli bir boşluğu doldurmuştur. Bunun dışında farklı üniversitelerde Türk Parlamento Tarihi hakkında yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri de Türk Parlamento Tarihi'nin aydınlatılmasında çok önemli işlevler görmüştür. Esasında Meşrutiyet'ten günümüze kadar Türkiye'de yaşanan olaylar ancak Türk Parlamento Tarihi üzerinde yapılacak kapsamlı araştırmalarla ortaya çıkabilecektir. Üniversitelerde hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezlerinin bir kısmı belli bir yasama dönemini ele aldığı gibi, kimisi de farklı seçim bölgesi milletvekillerinin yasama faaliyetlerini konu edinmiştir. Böylece farklı yasama dönemlerinin karakteristik özellikleri aydınlatıldığı gibi, farklı seçim bölgesi milletvekillerinin yasama faaliyetlerinden yola çıkılarak yerel tarih konusunda da önemli veriler ortaya çıkarılmıştır.

Tez konusu olarak TBMM'de Kastamonu milletvekillerinin 1923 – 1946 tarihleri arası yasama faaliyetlerini seçmemizde en önemli etken Kastamonu doğumlu olmamızdır.

Çalışmamızda temel başvuru kaynağımız TBMM Zabıt Cerideleri'dir. Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetleri TBMM Zabıt Cerideleri'nin dışında Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde konu ile ilgili resmi arşiv belgeleriyle de desteklenmiştir. Seçim sürecinin Kastamonu vilâyetindeki yansımaları ve milletvekillerinin Kastamonu vilâyetindeki etkinlikleri yerel basından yararlanılarak aktarılmıştır. Bazı konularda ulusal basına da başvurulmuştur. Bunun dışında TBMM Arşivi'nden Kastamonu milletvekillerinin özgeçmişlerine ve seçim mazbatalarına ulaşılmıştır. Kastamonu milletvekillerinin taleplerinin ve eleştirilerinin hangi temellere dayandığı ve ne ölçüde haklı ve meşru zeminler üzerine kurulu olduğu noktasında ikinci el kaynaklara da başvurulmuştur.

Tezin konusu ve kapsamı tez danışmanı İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Işıl Çakan Hacııbrahimoğlu'nun değerli katkılarıyla belirlenmiştir. Tez ile ilgili hangi kaynaklara başvurulması gerektiği, bu kaynakların nereden temin edileceği, kaynakların nerede, nasıl kullanılması gerektiği, tezin planının nasıl olması gerektiği, anlatım ve imla bozukluklarının nasıl giderileceği, tezin dilinin nasıl olması gerektiği konusunda kendisinin çalışmamızda çok büyük emeği geçmiştir. Bütün bu yardımlarından ötürü Doç. Dr. Işıl Çakan Hacııbrahimoğlu'na ne kadar teşekkür etsek azdır.

Çalışanlar için en büyük dertlerden biri doktora derslerini verebilmek için kendilerine boş gün verilmesidir. Bize haftada iki gün izin veren Maltepe Ticaret Meslek Lisesi'nin bütün idarecilerine buradan teşekkürlerimi sunuyorum. I. ve II. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri'nin İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi'nde bulunması bizim için adeta *“gökten düşmüş minkudret”* oldu. Üstelik buradaki zabıt cerideleri Arap harfleriyle değil, Türk harfleriyle basılıydı. Kastamonu milletvekillerinin en aktif oldukları dönem II. TBMM Dönemi olduğu için zabıt ceridelerinin tamamının fotokopisinin çektilmesi gerekiyordu. Buna izin veren kütüphane çalışanı Işıl Karamaça'ya teşekkür ederim. Çalışmamızda bize moral destek veren başta Annem olmak üzere tüm aile bireylerime de minnet borçluyum. Tezin her aşamasında bize değerli fikirleriyle yol gösteren vefalı, kadim dostum Dr. Mehmet Bülent Akman'a ise buradan ayrıca teşekkürlerimi sunuyorum.

TABLÖLAR

- Tablo 1: Kastamonu Milletvekillerinin Bütün Kazalardan Almış Oldukları Oyları Gösterir Tablo.
- Tablo 2: Kastamonu Milletvekillerinin Doğum Yerleri.
- Tablo 3: Kastamonu Milletvekillerinin Bölge Köklülük Oranı.
- Tablo 4: Kastamonu Milletvekillerinin 1923 – 1946 Tarihleri Arasında Seçim Dönemleri İtibariyle Yaş Grupları ve Ortalama Yaşları.
- Tablo 5: Kastamonu Milletvekillerinin Bitirdikleri Okullar.
- Tablo 6: Kastamonu Milletvekillerinin Eğitim Durumu.
- Tablo 7: Kastamonu Milletvekillerinin Bildikleri Yabancı Diller.
- Tablo 8: Kastamonu Milletvekillerinin Yabancı Dil Bilme Oranları.
- Tablo 9: Bilinen Dillerin Milletvekili Oranlarına Göre Dağılımı.
- Tablo 10: Kastamonu Milletvekillerinin Meslekleri.
- Tablo 11: Kastamonu Milletvekillerinin Mesleki Dağılımları.
- Tablo 12: Kastamonu Milletvekillerinin Parlamento Deneyimleri.
- Tablo 13: Kastamonu Milletvekillerinin Önceki Parlamento Deneyimleri.
- Tablo 14: Kastamonu Milletvekillerinin Gelecek Dönem Meclislerine Yeniden Seçilebilme Yetkinliği.
- Tablo 15: Kastamonu Milletvekillerinin Kaç Dönem Yasama Faaliyetlerinde Bulunduğunu Gösterir Tablo.
- Tablo 16: II. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerine İlişkin Sayısal Veriler.
- Tablo 17: II. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerine İlişkin Sayısal Verilerin Yüzdelik Oranları.
- Tablo 18: II. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Kastamonu Vilâyeti ile İlgili Yasama Faaliyetlerine İlişkin Sayısal Veriler.
- Tablo 19: II. Dönem Kastamonu Milletvekilleri'nce Meclis Başkanlığı'na Verilen Kanun Tekliflerinin Konusal Dağılımı.
- Tablo 20: II. Dönem Kastamonu Milletvekilleri'nce Meclis Başkanlığı'na Verilen Kanun Tekliflerinin İlgili Oldukları Konuların Milletvekillerine Sayısal Dağılımı.

- Tablo 21: II. Dönem Kastamonu Milletvekilleri'nce Meclis Başkanlığı'na Verilen Soru Önergelerinin Konusal Dağılımı.
- Tablo 22: II. Dönem Kastamonu Milletvekilleri'nce Meclis Başkanlığı'na Verilen Soru Önergelerinin İlgili Oldukları Konuların Milletvekillerine Sayısal Dağılımı.
- Tablo 23: II. Dönem Kastamonu Milletvekilleri'nce Meclis Başkanlığı'na Verilen Önergelerin Konusal Dağılımı.
- Tablo 24: II. Dönem Kastamonu Milletvekilleri'nce Meclis Başkanlığı'na Verilen Önergelerin İlgili Oldukları Konuların Milletvekillerine Sayısal Dağılımı.
- Tablo 25: II. Dönem Kastamonu Milletvekilleri'nce Meclis Genel Kurulu'nda Gerçekleştirilen Konuşmaların İlgili Oldukları Konular ve Konulara Değınme Sayısı.
- Tablo 26: II. Dönem Kastamonu Milletvekilleri'nce Meclis Genel Kurulu'nda Yapılan Konuşmaların Milletvekillerine Sayısal Dağılımı.
- Tablo 27: II. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerinin Konusal Dağılımına İlişkin Sayısal Veriler.
- Tablo 28: II. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Kastamonu Vilâyeti ile İlgili Çalışmalarının Konusal Dağılımı.
- Tablo 29: II. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerinin TBMM ve Hükümet Nezdinde Karşılık Bulup Bulmadığına İlişkin Sayısal Veriler.
- Tablo 30: II. TBMM'de Farklı Seçim Bölgesi Milletvekilleri Tarafından Meclis Başkanlığı'na Verilip Kastamonu Milletvekilleri'nce Altına İmza Atılan Kanun Tekliflerine, Soru Önergelerine ve Önergelere İlişkin Sayısal Veriler.
- Tablo 31: II. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Altına İmza Attıkları Kanun Tekliflerinin Konusal Dağılımı.
- Tablo 32: II. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Altına İmza Attıkları Önergelerin Konusal Dağılımı.
- Tablo 33: III. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerine İlişkin Sayısal Veriler.
- Tablo 34: IV. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerine İlişkin Sayısal Veriler.

- Tablo 35: V. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerine İlişkin Sayısal Veriler.
- Tablo 36: VI. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerine İlişkin Sayısal Veriler.
- Tablo 37: VII. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerine İlişkin Sayısal Veriler.
- Tablo 38: Kastamonu Milletvekillerinin 1923–1946 Tarihleri Arası Yasama Faaliyetlerinin Genel Toplamına İlişkin Sayısal Veriler.
- Tablo 39: Kastamonu Milletvekillerinin 1923–1946 Tarihleri Arası Yasama Faaliyetlerinin Genel Toplamının Konusal Dağılımı.
- Tablo 40: Kastamonu Milletvekillerinin Kastamonu Vilâyeti ile İlgili Yasama Faaliyetlerinin Genel Toplamının Konusal Dağılımı.
- Tablo 41: Kastamonu Milletvekillerinin 1923 – 1946 Tarihleri Arası Yasama Faaliyetlerinin TBMM ve Hükümet Nezdinde Ne Ölçüde Karşılık Bulduğuna İlişkin Sayısal Veriler.

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser.

a.g.m. : Adı geçen makale.

BCA : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

Bkz. : Bakınız.

C : Cilt.

CHF: Cumhuriyet Halk Fırkası.

DİE: Devlet İstatistik Enstitüsü.

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TBMM ZC: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi.

TBMM GCZ: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları.

TCDD: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları.

TTK: Türk Tarih Kurumu.

İ : İnikat.

s. : Sayfa.

Yay.:Yayınları.

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nda I. Meşrutiyet 23 Aralık 1876'da Kanunu Esasi'nin ilanıyla yürürlüğe girmiştir.¹ Kanunu Esasi'nin 42. maddesinde, Meclisi Umumi'nin, Meclisi Mebusan ve Meclisi Âyan olmak üzere iki meclisten oluşması belirtilmişti. Meclisi Mebusan halkın oylarıyla seçtiği temsilcilerden, Meclisi Âyan ise Meclisi Mebusan'ın 1/3'ü kadar olmak üzere Padişah'ın atayacağı kişilerden oluşacaktı. Seçimlerin nasıl yapılacağı Kanunu Esasi'de ayrıntılı olarak düzenlenmiş değildi. Kanunu Esasi'nin 65. maddesi her 50.000 erkeğe bir mebus seçilmesini öngörüyordu. Ancak 66. madde ile seçimlerin özel bir yasa ile yapılacağı belirtilmiştir. Bu nedenle de Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk parlamento 28 Ekim 1876'da yayınlanan "*meclisi mebusan âzâsının sureti intihabı ve tayinine dair talimatı muvakkate*" ile yapılmıştır. "*Talimatı Muvakkate*" mebus sayısını 80 Müslüman, 50 Gayrimüslim olmak üzere 130 olarak tespit etmiştir. 1877 yılında yapılan Meclisi Mebusan seçimlerine, iki dereceli seçim olgusu nedeniyle tüm Osmanlı halkı katılmamıştır. Daha önceden açılmış olan Vilâyet Meclislerine seçilenler arasından seçim yapılarak, bunlar mebus adıyla İstanbul'a gönderilmişlerdir. 19 Mart 1877 tarihinde ilk toplantısını yapan Meclisi Mebusan'ın birinci dönem çalışmaları 28 Haziran 1877'ye kadar devam etmiştir. Meclisi Mebusan'ın ikinci dönem çalışmaları 13 Aralık 1877'de başlamış ve Padişah II. Abdülhamit tarafından kapatıldığı 14 Şubat 1878 tarihine kadar sürmüştür.²

1869 tarihli Kastamonu vilâyet salnamesine göre; Kastamonu vilâyeti, Kastamonu, Sinop, Bolu ve Çankırı sancaklarını kapsamakta olup, kaza adedi 18'di.³ 1892 tarihli Kastamonu vilâyet salnamesindeki kayıtlara göre de, Kastamonu vilâyetinin genel nüfusu 970.692 kişi kadardı. Müslümanların nüfusu 949.849,

¹ Ali İhsan Gencer – Sabahattin Özel, **Türk İnkılâp Tarihi**, Der Yay. , İstanbul, 2006, s.24.

² Servet Armağan, "Türkiye'de Parlamento Seçimleri", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C: 33, Sayı: 1 – 2, s.48 -58; Bülent Tanör, **Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri (1789 – 1980)**, Yapı Kredi Yay. , İstanbul, 2006, s.152 -156; İhsan Güneş, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı (1920 – 1923)**, Anadolu Üniversitesi Yay. , Eskişehir, 1985, s.14 -15.

³ Burhan Şahin, "**Cumhuriyet Öncesinde Kastamonu'nun İdari – Nüfus ve Etnik Yapısı (1839 – 1903)**" Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1992, s.11 -13.

gayrimüslimlerin nüfusu 20.834'tü. Kastamonu sancağının nüfusu da, 309.348 kişi kadardı.⁴ 1903 tarihli Kastamonu vilâyet salnamesine göre ise; Kastamonu vilâyeti Kastamonu, Bolu, Sinop ve Çankırı sancaklarından oluşmakta ve bu sancaklara bağlı 22 kaza ve 27 nahiyeye taksim olunmaktaydı. Kastamonu vilâyetinin toplam nüfusu 1.027.566 kişi olup, bu nüfusun 1.001.723'ü Müslümanlardan, 18.568'i Rumlardan, 7.275'i ise Ermenilerden oluşmaktaydı. Kastamonu vilâyetinin nüfus açısından en kalabalık sancağı 387.916 kişiyle Kastamonu sancağıydı. Etnik olarak bakıldığında Kastamonu vilâyetinde genel nüfusun % 98'ini İslâm toplumu oluştururken, geri kalan % 2'lik kısmını da Rum ve Ermeni toplulukları doldurmuştur.⁵ Kemal H. Karpat'ın tespitlerine göre ise; Kastamonu vilâyetinin toplam nüfusu 1906 yılında 1.121.516, 1914 yılında ise 1.175.875 kişiden oluşmaktaydı.⁶

1877 – 1878 Mebusan Meclisi'ne Kastamonu vilâyetinden Vilâyet Meclisi üyesi Hacı Mustafa Efendi ve Salim Efendi seçilmişlerdir. Ahmet Oğuz'un tespitlerine göre; Hacı Mustafa Efendi ve Salim Efendi, oldukça dindar olup, devletin mevcut politikası doğrultusunda bir “*Osmanlı kimliği*” ve bir “*Osmanlı milleti*” yaratma düşüncesi çerçevesinde görüşlerini Meclis'te açık olarak dile getirmişlerdir. Kastamonu mebusu Salim Efendi, bütün Meclis çalışmaları içinde en çok tarım – hayvancılık ve ormancılık konularıyla ilgilenmiş, özellikle de Kastamonu vilâyeti halkının çok fakir olduğuna işaret ederek, 1877 – 1878 Osmanlı – Rus Savaşı giderlerinin fakir halka yüklenmemesini talep etmiştir. Kastamonu mebusu Hacı Mustafa Efendi ise, 1877 – 1878 Osmanlı – Rus Savaşı nedeniyle Anadolu'ya göç etmek zorunda kalan Çerkezlerin Anadolu'ya nakilleri ve iskânı konusunda yapılan tartışmalara katılmış ve görüşlerini bildirmiştir. Hacı Mustafa Efendi, gayrimüslim mebusların Çerkezler hakkında söyledikleri olumsuz sözlere cevap vermek amacıyla

⁴ **Kastamonu 1973 İl Yıllığı**, Yarı Açık Cezaevi Matbaası, Ankara, 1973, s.45.

⁵ Erdal Arslan, “1903 Yılı Kastamonu Vilâyet Salnamesinde Anlatılan Kastamonu”, **İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (18 – 20 Eylül 2003)**, Kastamonu Valiliği Yay. , Ankara, 2005, s.57 -88.

⁶ Kemal H. Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830 – 1914)**, Timaş Yay. , İstanbul, 2010, s.400 -401.

birkaç defa söz almıştır. Kastamonu mebusları ne Hükümet ne de Meclis'te bulunan muhalif mebuslar tarafında olmuşlardır.⁷

Padişah II. Abdülhamit'in I. Meşrutiyet'i takip eden 30 yıllık istibdat devri (1878 – 1908), 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanıyla son bulmuştur.⁸ 1877 tarihli “*İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatı*” ve bunun nasıl uygulanacağını gösteren “*Talimat*” çerçevesinde yapılan iki dereceli seçimler sonucu Osmanlı Parlamentosu ikinci defa 4 Aralık 1908'de 275 mebusla açılmıştır. 18 Ocak 1912'de Osmanlı Mebusan Meclisi Padişah tarafından feshedilmiş, bunun üzerine yeni seçimlere gidilmiştir. Yeni Meclis 270 mebustan oluşmuştur. Bu Meclis de 1913 tarihinde Padişah tarafından feshedilmiş ve 1914 yılında yeni seçimlere gidilmiştir. 1914 seçimleri ile teşekkül eden Osmanlı Mebusan Meclisi 21 Şubat 1918'de Padişah tarafından tekrar feshedilmiştir.⁹

II. Meşrutiyet dönemi Mebusan Meclisi'ne Kastamonu vilâyetinden, Kastamonu sancağını temsilen Ahmet Mahir Efendi, Ahmet Şükrü Bey, İsmail Mahir Efendi, Necmettin Molla Bey ve Yusuf Kemal Bey; Çankırı sancağını temsilen Behçet Bey ve Hacı Tevfik Efendi; Sinop sancağını temsilen Hasan Fehmi Efendi ve Dr. Rıza Nur Bey mebus olarak seçilmişlerdir. Bunlardan Ahmet Mahir Efendi ve Necmettin Molla Bey II. TBMM Dönemi Kastamonu milletvekilliği, Hasan Fehmi Efendi II. ve III. TBMM Dönemi Kastamonu milletvekilliği, Behçet Bey ve Hacı Tevfik Efendi I. TBMM Dönemi Çankırı milletvekilliği, Dr. Rıza Nur I. ve II. TBMM Dönemi Sinop milletvekilliği ve Yusuf Kemal Bey, I. TBMM Dönemi Kastamonu, II. – VIII. TBMM Dönemleri'nde Sinop milletvekilliği yapmıştır. Dolayısıyla II. Meşrutiyet dönemi Mebusan Meclisi'ne seçilen Kastamonu vilâyeti mebuslarının gelecek dönem meclislerine yeniden seçilebilme yetkinliği oldukça fazlaydı. Diğer taraftan adı geçen mebusların tamamı doğmuş oldukları bölgeden temsilci seçilmişlerdi. Dolayısıyla tüm mebuslar bölge köklüydü. Bunun dışında

⁷ Ahmet Oğuz, “1877 – 1878 Meşrutiyet Meclisinde Kastamonu Mebuslarının Faaliyetleri ve Ele Aldıkları Başlıca Konular”, **İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (18 – 20 Eylül 2003)**, Kastamonu Valiliği Yay. , Ankara, 2005, s.29 -42.

⁸ Padişahı meşrutiyetin ilanına zorlayan nedenler hakkında geniş bilgi için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C: 1, Sayı: 1, Ankara, 1983, s.429 -430.

⁹ Armağan, **a.g.m.** , s.58 -64.

mebuslardan beşi; Behçet Bey, Hacı Tevfik Efendi, Ahmet Mahir Efendi, Ahmet Şükrü Bey ve İsmail Mahir Efendi medrese mezunu, üçü; Necmettin Molla Bey, Hasan Fehmi Efendi ve Yusuf Kemal Bey hukuk mezunu, biri yani Dr. Rıza Nur Bey de tıp mezunuydu.¹⁰ Dönemin en yaygın eğitim kurumlarının medreseler, hukuk fakültesi ve tıp okulları olduğu düşünülecek olursa bu durumun nedeni anlaşılır.

30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra İtilaf devletlerince başlatılan işgallere karşı Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde gelişen Milli Mücadele hareketi, Amasya Genelgesi'nin yayınlanmasından, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin düzenlenmesinin ardından daha da örgütlenmiş ve Sivas Kongresi'nde oluşturulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına yürütme yetkisini kullanan Heyeti Temsiliye, Amasya görüşmelerinde İstanbul Hükümeti'ne Mebusan Meclisi'nin yeniden açılabilmesi için yeni seçimlere gidilmesini kabul ettirmiştir. Genel seçimler Aralık 1919'da yapılmıştır. 12 Ocak 1920'de toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi, Müdafaa-i Hukuk'çu bir çoğunluktan oluşmuştur. Ancak, işgal tehdidi altındaki İstanbul'da yapabildiği tek olumlu iş 28 Ocak 1920 tarihinde Misak-ı Milli Beyannamesi'ni kabul etmek olmuştur. Esasları daha önce Mustafa Kemal Paşa tarafından çizilen bu belge, Osmanlı İmparatorluğu'nun ülke ve nüfus unsurları ile egemenlik ve bağımsızlık hakkını yeniden belirlemekteydi. Böylece, Milli Mücadele hareketinin Anadolu'da saptamış olduğu ilkeler İstanbul'a, Mebusan Meclisi'ne taşınmış oluyordu. Ancak çok geçmeden 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul İtilaf devletleri tarafından işgal edilmiş, bunun üzerine Damat Ferit Paşa Hükümeti, 11 Nisan 1920 tarihinde Mebusan Meclisi'nin Padişah tarafından fesih iradesini yayımlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgali üzerine derhal bir "*Kurucu Meclis (Meclisi Müessisan)*" toplamayı tasarlamıştır. 19 Mart 1920 tarihli bir genelgeyle Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanacağını duyuran Mustafa Kemal Paşa, komutanlarla yaptığı görüşmeler sırasında kurucular deyiminin kullanılmaması yönünde uyarılar aldığından, onun yerine "*selahiyeti fevkalâdeyi haiz bir meclis*" ifadesini kullanmıştır. Genelgede, dağılmış olan mebuslardan Ankara'ya gelebilecek

¹⁰ İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi, I. ve II. Meşrutiyet (Ayân ve Mebusan Meclisleri Üyelerinin Özgeçmişleri)**, C: 2, TBMM Vakfı Yay. , Ankara, 1998, s.31 -32, 419 -425.

olanların da meclise katılmalarını, her sancaktan beş üyenin seçilmesini ve seçimlerin meclis çoğunluğunun 15 gün içinde Ankara’da toplanabilecek şekilde yapılmasını istemişti. Seçimlerde ikinci seçmenlerin yanı sıra belediye ve idare meclisleri üyeleri, Müdafaai Hukuk delegeleri de oy kullanabileceklerdi. Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920 günü Ankara’da en yaşlı üye Sinop milletvekili Şerif Bey’in başkanlığında açılmıştır.¹¹ TBMM üyeleri iki seçimden ve üç kanaldan gelmeydi. Seçimler Mebusan Meclisi için yapılan 1919 sonu genel seçim ile, Mustafa Kemal Paşa’nın Ankara’da toplanacak meclis için yaptığı çağrı uyarınca gerçekleştirilen ikinci genel seçimdi. Geliş kanalları İstanbul Mebusan Meclisi, yeni seçim sandığı ve Malta Adası idi. Büyük Millet Meclisi açıldığında ilk oturumda 115 milletvekili vardı. Sonradan gelenlerle bu sayı artış gösterdi ve bir ara 365’e kadar çıktı. Ancak Büyük Millet Meclisi’nin üye tamsayısı yine de kesinlik kazanamadı.¹² Ahmet Demirel ve Rıdvan Akın’ın tespitlerine göre ise I. TBMM’nin üye sayısı 437 idi.¹³

1903 tarihli Kastamonu vilâyet salnamesine göre Kastamonu vilâyeti, Kastamonu, Bolu, Sinop ve Çankırı sancaklarından oluşmakta iken, 1907 yılında Bolu, 1918 yılında Çankırı ve Sinop Kastamonu vilâyetinden ayrılmıştı. 20 Nisan 1924 tarihli ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun 60. maddesine göre sancaklar kaldırılmış, idari bölünme vilâyet, kaza, nahiye ve köy olarak tespit edilmişti. Kastamonu sancağı da vilâyet haline gelmişti. 1927 yılında Safranbolu da Zonguldak vilâyetine bağlanmıştı.¹⁴ Kastamonu Sıhhiye Müdürü Dr. Kemal Bey’in tespitlerine göre; 1922 yılında Kastamonu vilâyetinin toplam nüfusu 424.600 kişi kadardı. Bu nüfusun 12.000 kadarı Hristiyan, geri kalanı Türk – Müslüman’dı.¹⁵

I. TBMM üyesi Kastamonu milletvekilleri, Abdülkadir Kemali Bey, Ahmet Rüştü Bey, Hüseyin Sabri Bey, Mehmet Besim Bey, Mehmet Hulusi Efendi, Mehmet

¹¹ Gencer – Sabahattin Özel, **a.g.e.** , s.116 -125; Tanör, **a.g.e.** , s.225 -231; Armağan, **a.g.m.** , s.64 -69.

¹² Tanör, **a.g.e.** , s.231.

¹³ Ahmet Demirel, **Birinci Meclis’te Muhalefet (İkinci Grup)**, İletişim Yay. , İstanbul, 2003, s.86 - 90; Rıdvan Akın, **TBMM Devleti (1920 – 1923)**, İletişim Yay. , İstanbul, 2008, s.50.

¹⁴ **Kastamonu 1973 İl Yıllığı**, s.61.

¹⁵ Dr. Kemal, **Türkiye’nin Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası (Kastamonu Vilâyeti)**, Öğüt Matbaası, Ankara, 1922, s.15.

Murat Bey, Dr. Suat Bey ve Yusuf Kemal Bey idi. Bunlardan Mehmet Besim Bey, Dr. Suat Bey ve Yusuf Kemal Bey, Osmanlı Mebusan Meclisi'nden gelmişti. Buna karşın Abdülkadir Kemali Bey, Mehmet Hulusi Efendi, Mehmet Murat Bey, Ahmet Rüştü Bey ve Hüseyin Sabri Bey yeni seçim sandığıyla I. TBMM'ye üye seçilmişlerdi.¹⁶ Abdülkadir Kemali Bey, TBMM'de İkinci Grup'ta yer almış ve Erzurum milletvekili Hüseyin Avni Bey ve Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey ile birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın en ateşli muhaliflerinden olmuştur. Her fırsatta kürsüye çıkarak iktidarı eleştirmiştir. Kürsüde konuşma sayısı 14'ü gizli oturumlarda olmak üzere 140 olup, Meclis Başkanlığı'na altı soru önergesi ve 14 kanun teklifi vermiştir.¹⁷ 2 Mayıs 1920 tarihli "*İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun*" vekillerin doğrudan doğruya ve ayrı ayrı Meclis tarafından seçilmelerini öngörmüştü. Meclis'in 4 Eylül 1920 tarihli birleşiminde Tokat milletvekili Nazım Bey'in Dahiliye Vekili seçilmesi ve 1 Kasım 1920'de Adliye Vekili Celalettin Arif Bey'in iki ay izin alarak Erzurum'a gitmesi üzerine, Kastamonu milletvekili Abdülkadir Kemali Bey'in Adliye Vekâlet vekili seçilmesi Mustafa Kemal Paşa tarafından hoş karşılanmamış ve Mustafa Kemal Paşa'nın zorlamasıyla her iki isim de istifa etmiştir.¹⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın *Nutuk*'ta da vurguladığı gibi, yürürlükteki yöntemle, istenmeyen kişilerin de vekil seçilebilmesi, bu konuda önlem alınmasını gündeme getirmiştir.¹⁹ Neticede 4 Kasım 1920 tarihinde "*İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun*"un ikinci maddesinde yapılan değişiklikle İcra Vekillerinin Büyük Millet Meclisi Başkanı'nın Meclis üyeleri içinden göstereceği adaylar arasından salt çoğunlukla seçilmesi kararlaştırılmıştır.²⁰

Hüseyin Sabri Bey, Dönem içinde kürsüde 10 kez söz almış ve bir soru önergesi ve bir kanun teklifi vermiştir. Dr. Suat Bey ise Dönem içinde 10'u gizli oturumlarda olmak üzere kürsüde 76 konuşma yapmış ve Meclis Başkanlığı'na üç soru önergesi ve yedi kanun teklifinde bulunmuştur. Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk),

¹⁶ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM, I. Dönem (1919 – 1923), (I. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri)**, C: 3, TBMM Vakfı Yay. , Ankara, 1995, s.615 -630.

¹⁷ Çoker, **I. Dönem (Özgeçmişler)**, s.615 -616.

¹⁸ Demirel, **a.g.e.** , s.178 -182.

¹⁹ Kemal Atatürk, **Nutuk (1919 – 1927)**, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. , Ankara, 2007, s.341 -343.

²⁰ Demirel, **a.g.e.** , s.183.

3 Mayıs 1920 tarihinde ilk İcra Vekilleri Heyeti'nin oluşturulmasında İktisat Vekilliği'ne seçilmiştir. 30 Ocak 1921'de Adliye Vekilliği'ne, 16 Mayıs 1921'de ise Hariciye Vekilliği'ne seçilmiştir. 16 Mart 1921 tarihli Türk – Sovyet Anlaşması'nı Dr. Rıza Nur Bey ve Ali Fuat Paşa ile birlikte imza etmiştir. Hariciye Vekili sıfatıyla Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Hükümetleri ile yapılan 13 Ekim 1921 tarihli Kars Anlaşması'nı ve 3 Haziran 1921'de Ankara'ya gelen Fransa Temsilcisi Franklin Bouillon ile yapılan görüşmeler sonucu 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması'nı imzalamıştır. 25 Ekim 1922 tarihinde Lozan Barış Konferansı'na Baş Delege olarak katılacak İsmet Paşa'nın Hariciye Vekâleti'ne atanabilmesi için Vekâlet'ten istifa etmiştir. Dönem içinde 36'sı gizli oturumlarda olmak üzere kürsüde 67 konuşma yapmıştır.²¹

I. TBMM Dönemi Kastamonu milletvekillerinden Dr. Suat Bey, Ahmet Rüştü Bey, Mehmet Hulusi Efendi ve Yusuf Kemal Bey, 10 Mayıs 1921 tarihinde kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu çatısı altında yasama faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Buna karşın Abdülkadir Kemali Bey, Mehmet Besim Bey, Hüseyin Sabri Bey, Mehmet Murat Bey, İkinci Grup çatısı altında çalışmalar yürüterek iktidarı eleştirmişler ve iktidara muhalif kalmışlardır.²² I. Dönem Kastamonu milletvekillerinden sadece Dr. Suat Bey ve Yusuf Kemal Bey, gelecek dönem meclislerine seçilebilmişlerdir. Diğerleri tasfiye edilmiştir.²³ Dolayısıyla I. Dönem Kastamonu milletvekillerinin gelecek dönem meclislerine yeniden seçilebilme yetkinliği oldukça düşük kalmıştır. Bu dönem Kastamonu milletvekillerinden sadece Yusuf Kemal Bey'in önceki parlamento deneyimi vardı. Dolayısıyla I. Dönem Kastamonu milletvekillerinin önceki parlamento deneyimleri de yok denecek kadar azdı. Buna karşın I. TBMM Dönemi Kastamonu milletvekillerinin bölge köklülük oranı yani lokalite düzeyi oldukça yüksekti. Abdülkadir Kemali Bey ve Dr. Suat Bey dışındaki bütün milletvekilleri Kastamonu doğumluydu. Milletvekillerinden beşi; Abdülkadir Kemali Bey, Dr. Suat Bey, Ahmet Rüştü Bey, Yusuf Kemal Bey ve Mehmet Hulusi Efendi yüksek öğrenimliydi.

²¹ Çoker, **I. Dönem (Özgeçmişler)**, s.620 -629.

²² Demirel, **a.g.e.** , s.119 -133.

²³ Demirel, **a.g.e.** , s.585 -590.

Mehmet Murat Bey, Hüseyin Sabri Bey ve Mehmet Besim Bey ise rüştiye mezunuydu. Medrese mezunu milletvekili bulunmamaktaydı. Abdülkadir Kemali Bey ile Yusuf Kemal Bey hukuk, Dr. Suat Bey tıp, Ahmet Rüştü Bey mühendislik, Mehmet Hulusi Efendi Darülfünun mezunuydu. Neticede I. TBMM Dönemi Kastamonu milletvekilleri bölge köklülük oranı ve eğitim düzeyleri yüksek, bununla birlikte önceki parlamento deneyimleri ve gelecek dönem meclislerine seçilebilme yetkinliği düşük milletvekillерinden oluşmuştu.²⁴ Kastamonu milletvekillerinin çoğunluğunun İkinci Grup üyesi olması kendilerinin gelecek dönem meclislerine seçilebilmelerinde en büyük engeli oluşturmuştur. Bunun dışında Abdülkadir Kemali Bey, Yusuf Kemal Bey ve Dr. Suat Bey, I. TBMM Dönemi'nin en aktif Kastamonu milletvekilleri idi.

I. TBMM, başlangıçtan beri çok farklı görüşteki üyelerden oluşmuştu. Bu ise karar almada zorluklar yaratmaktaydı. Bölünmelerden dolayı Meclis'in iş göremez hale düştüğünden yakınan Mustafa Kemal Paşa, 10 Mayıs 1921 tarihinde kendine yakın üyelerden oluşan ve çoğunluğa sahip Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurmuştur. Birinci Grup adıyla da anılan bu kümelenmeyi, bir yıl kadar sonra İkinci Grup diye adlandırılan bir gruplaşma hareketi izlemiştir. Birinci Grup, inkılâpçı, İkinci Grup ise muhafazakâr ya da liberal eğilimliydi. Mustafa Kemal Paşa'ya göre bölünmenin temelinde, siyasal rejimin ne olması gerektiği sorunu yatmaktaydı. Meclis'teki bütün üyeler Misakı Milli programında görüş birliği içindeydiler. Ancak, Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun öngördüğü milli iradeyi hâkim kılma noktasında yollar ayrılıyordu. Muhafazakârlar, kurtuluştan sonra Osmanlı rejiminin sürdürülmesinden, yenilikçiler ise aşılmasından yanaydı.

Bu arada Lozan görüşmeleri nedeniyle Meclis iyice karışmış, şu ya da bu yönde tavır ve karar alamaz duruma gelmişti. Daha önce bir Grup kurmuş olan Mustafa Kemal Paşa, siyasal istikrarı sağlamak için bir adım daha atmış ve 6 Aralık 1922 tarihinde "*Halk Fırkası*" adıyla bir parti kuracağını açıklamıştır. Amaç, barış sorununu çözme işi başta olmak üzere, daha kolay karar üretebilecek yeni bir meclis

²⁴ Karşılaştırma için bkz. Çoker, **I. Dönem (Özgeçmişler)**, s.615 -630.

yaratabilmekti. Bu doğrultuda Mustafa Kemal Paşa'nın girişimiyle ilkin Grup'ta, sonra da TBMM'nin 1 Nisan 1923 tarihli oturumunda seçimlerin yenilenmesi kararı alınmıştır.

15 Nisan 1923 günü, I. TBMM'nin son toplanma tarihi olmuştur. Bundan sonra Mustafa Kemal Paşa genel seçim çalışmalarına yön vermiştir. Zaten 1 Nisan tarihli seçim beyannamesi ile *Dokuz Umde*'yi ilan etmiş, öbür yandan da bütün Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti örgütlerini seçime hazırlanmaya çağırımıştı. Mustafa Kemal Paşa, kendi grubu adına milletvekili adaylarını bizzat belirlemiştir.²⁵

Seçimin yenilenmesi kararı ve Mustafa Kemal Paşa tarafından ilan edilen *Dokuz Umde* Kastamonu vilâyetinde olumlu karşılanmıştır. *Açıksöz* gazetesinde *Dokuz Umde*; “Bütün Milletin Etrafında Toplanacağı Umdeler” başlığı altında gazetenin farklı sayılarında açıklanmış ve desteklenmiştir. Diğer taraftan gazetenin başyazarlarından Dr. Fazıl Berki Bey, umdeler hakkında makaleler kaleme almıştır. Dr. Fazıl Berki Bey, makalelerinde; umdelerden övgüyle söz etmiş, umdelerin ülkeye getirilerini açıklamaya çalışmış ve gerekçelerini açıklayarak halkın Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti adaylarını desteklemelerini istemiştir.²⁶ Ülke genelinde yapılan seçimleri Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti adaylarının kazanması gazetede sevinçle karşılanmıştır. Neticede Haziran – Temmuz aylarında yapılan seçimleri, birkaç bağımsız dışında Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat belirlediği listeler kazanmıştır. Bunda, Mustafa Kemal Paşa'nın Lozan barışına kararlı oluşunun, halkın ve seçmenlerin bir macera istemeyişinin, muhalefetin ise somut siyasal öneriler üretemeyişinin de payı vardı. Yeni seçimlerle oluşan II.

²⁵ Tanör, a.g.e. , s.280 -282.

²⁶ Makaleler hakkında bkz. Dr. Fazıl Berki, “İmtihan Meydanı, Müdafaai Hukukun Umdeleri”, *Açıksöz*, (18 Nisan 1339 / 18 Nisan 1923), No: 761, s.1; Dr. Fazıl Berki, “Müdafaai Hukuktan Allah Razı Olsun”, *Açıksöz*, (28 Nisan 1339 / 28 Nisan 1923), No: 768, s.1; Dr. Fazıl Berki, “Sekizinci Umde: Büyük Derdin Devası”, *Açıksöz*, (29 Nisan 1339 / 29 Nisan 1923), No: 769, s.1; Dr. Fazıl Berki, “Umdei Ümrân”, *Açıksöz*, (01 Mayıs 1339 / 01 Mayıs 1923), No: 771, s.1; Dr. Fazıl Berki, “Umdelerin Tutması”, *Açıksöz*, (03 Mayıs 1339 / 03 Mayıs 1923), No: 772, s.1; Dr. Fazıl Berki, “Umdeler Beyhudedir”, *Açıksöz*, (05 Mayıs 1339 / 05 Mayıs 1923), No: 773, s.1; Dr. Fazıl Berki, “Umdelerin Zebdeleri”, *Açıksöz*, (06 Mayıs 1339 / 06 Mayıs 1923), No: 774, s.1; Dr. Fazıl Berki, “İntihap ve Millete Hitap”, *Açıksöz*, (10 Mayıs 1339 / 10 Mayıs 1923), No: 778, s.1; Dr. Fazıl Berki, “Umdelerin Umdesi”, *Açıksöz*, (13 Mayıs 1339 / 13 Mayıs 1923), No: 779, s.1.

TBMM, 11 Ağustos 1923 tarihinde çalışmalarına başlamıştır.²⁷ I. TBMM'nin düşünsel yapısının anlaşılması zor farklılıklar göstermesi, Kurtuluş Savaşı sonucu imzalanan ve Türkiye'yi bağımsız bir devlet olarak tanıyan ve uluslar arası planda tescil eden Lozan Barış Antlaşması'nın II. TBMM tarafından onaylanması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bu dönemde kurulması çalışmanın II. TBMM Dönemi'nden başlatılmasını zorunlu kılmıştır.

²⁷ Tanör, **a.g.e.** , s.280 -282.

BİRİNCİ BÖLÜM

KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN SOSYO-EKONOMİK TABANINA VE YASAMA FAALİYETLERİNE İLİŞKİN ÇÖZÜMLEME GİRİŞİMLERİ

II. , III. , IV. , V. , VI. ve VII. Dönem milletvekilliği seçimlerinde uygulanan seçim kanunları ile seçimlerin Kastamonu iline yansımaları ve söz konusu yasama dönemlerinde Kastamonu'dan milletvekili seçilenlerin isimleri aşağıda anlatıldığı gibidir.

Birinci Büyük Millet Meclisi 1 Nisan 1923'te 120 milletvekilinin imzaladığı bir önergeyle ve bir kanun teklifi halinde seçimlerin yenilenmesine karar vermiştir.²⁸ Bu suretle I. TBMM sona ermiştir. Daha sonra 3 Nisan 1923 tarihinde 320 numaralı “*İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatı*” değiştiren kanun kabul edilmiştir. 1923 seçimlerinde esas itibarıyla 1877 tarihli “*İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatı*” tatbik edilmiştir. Bundan ayrı olarak bir de yukarıda işaret edilen 3 Nisan 1923 tarihli ve 320 sayılı kanun vardı. 1923 seçimlerinde “*İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatın*” bazı maddelerini değiştiren 320 sayılı kanun birtakım yenilikler getirmişti. Bunlar ise şunlardı:

1. Her 20.000 erkek için bir milletvekili seçilecekti. 1876 Anayasası'nın 65. maddesi bunu 50.000 olarak kabul etmişti. Aynı hususu “*İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatı*” da bildirmekteydi. 1923 tarihli kanun bu maddeyi ilga etmiştir. Nüfus 20.000'den az olsa yine bir milletvekili seçilecekti. Fazlası için 30.000'e kadar 1, 50.000'e kadar 2, 70.000'e kadar 3, 90.000'e kadar 4 milletvekili seçilecekti. Bundan ziyadesi bu nispet dâhilinde artırılacaktı. Hesaplama şöyle olacaktı:

0		30.000	= 1 Milletvekili
30.001		50.000	= 2 Milletvekili

²⁸ TBMM ZC (I. Dönem), C: 28, İ: 15 (01 Nisan 1339 / 01 Nisan 1923), s.283 -293; **Düster**, 3. Tertip, C: 4, s.15.

50.001		70.000	= 3 Milletvekili
70.001		90.000	= 4 Milletvekili

2. 18 yaşını bitiren her erkek seçmenlik hakkına sahip olacaktı. Eski düzenlemede bu, 25 yaş olarak belirlenmişti.

3. Gerek birinci ve ikinci seçmen ve gerekse milletvekili olabilmek için vergi verme koşulu ise kaldırılmıştı.²⁹

Kanun teklifi seçimin prensipte bir dereceli olmasını dilemekle birlikte ve seçimin tek dereceli olması için verilen önergelere karşın, Meclis iki dereceli seçimi onamıştı. Buna göre bir nahiye içindeki erkek nüfustan her 200 kişi için bir ikinci seçmen seçilmesi, bu orandan fazlası için de aynı oranda artırma yapılacağı kabul edilmişti. Aşağıda ikinci seçmenlerin belirlenmesine ilişkin oranlar sunulmuştur:

0		300 Kişi	= 1 İkinci Seçmen
301		500 Kişi	= 2 İkinci Seçmen
501		700 Kişi	= 3 İkinci Seçmen ³⁰

1 Nisan 1923 tarihinde seçimin yenilenmesi kararının alınmasının, 3 Nisan 1923 tarihinde ise yeni seçim kanununun ilkelerinin saptanmasının ardından, 8 Nisan 1923 tarihinde Mustafa Kemal Paşa Anadolu ve Rumeli Hukuk Cemiyeti Başkanı sıfatıyla, Meclis'teki Grubunun Halk Fırkası'na dönüşeceğini açıklayan Dokuz Umde bildirisini yayımlamıştır.³¹

II. TBMM için yapılacak olan 1923 seçimleri Kastamonu vilâyetinde de bir heyecan ve hareketlilik yaratmıştır. Kastamonu'da yayımlanan *Açıksöz* gazetesinde, Dokuz Umde, “*Bütün Milletın Etrafında Toplanacağı Umdeler*” başlığı altında

²⁹ Armağan, **a.g.m.** , s.69 -71; İhsan Güneş, “1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı?”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C: 46, No: 1 -2, Ankara, 1991, s.258 -259.

³⁰ Işıl Çakan, **Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis**, Çağdaş Yay. , İstanbul, 1999, s.26; Güneş, **a.g.m.** , s.258.

³¹ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV (1917 – 1938)**, Der: Nimet Arsan, Ankara Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay. ,Ankara, 1964, Belge 497, s.488 -490.

yayınlanmış³² ve “*mebus intihabının usulleri*” başlığı altında çıkan yazılarla, halk seçim usulleri hakkında bilgilendirilmeye çalışılmıştır. *Açıksöz* gazetesinin 11 Haziran 1923 tarihli sayısında, “*Yedi Mebus Çıkaracağız*” başlıklı yazıda, şu bilgi verilmekteydi: “*İntihabı Mebusan Kanununun on altıncı maddesi mucibince merkez ve mülhakattan vürud eden mazbatalar tetkik olunarak livanın tahakkuk eden nüfusu zükuru 149.041 olmasına nazaran Kastamonu livasından yedi mebus çıkacağı ilan olunur.*”³³

24 Haziran 1923 tarihli sayıda ise Tosya ikinci seçmenlerinin telgrafi yayımlanmıştır. Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziyesi’ne çekilen telgrafta; Tosya ikinci seçmenlerinin, Safranbolu ve Taşköprülü kardeşlerinin yaptıkları gibi, Müdafaa-i Hukuk Halk Fırkası adaylarından başkalarına oy vermeyecekleri ilan edilmekte ve memleketi ayırmaya düşürecek hareketler ile vatana ihanet kabilinden fikir ve muhalefetlere kazada kesinlikle yer verilmeyeceği bildirilmekteydi:

“*Biz Tosya müntehibi sanileri dahi müttefiken Gazi Paşa’nın namzetlerine rey vereceğiz. Biz de Safranbolu ve Taşköprülü kardeşlerimiz gibi hareket edeceğiz. Tosya ahalisi, müntehibi sanilerini Gazi müncimizin umdeleri etrafında ittihadı şiar edinmiş zevattan intihap etti. Memleketi inkısam ve tefrikaya düşürecek hareketlere karşı şedid bir azim ve imanla mücehhez olan kazamızda hıyaneti vataniyeye matuf fikir ve muhalefetlerin katiyen yeri olamaz.*”³⁴

Kastamonu vilâyetinin milletvekili seçimleri için Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin ve Halk Fırkası’nın adayları, *Açıksöz* gazetesinin 30 Haziran 1923 tarihli sayısında, *Kastamonu Vilâyet* gazetesinin ise 3 Temmuz 1923 tarihli sayısında ilan edilmiştir. Bu milletvekili adayları şunlardı:

³² *Açıksöz*, “Bütün Milletin Etrafında Toplanacağı Umdeler”, (03 Haziran 1339/ 03 Haziran 1923), No:794, s.2.

³³ *Açıksöz*, “Yedi Mebus Çıkaracağız”, (10 Haziran 1339/ 10 Haziran 1923), No: 800, s.2.

³⁴ *Açıksöz*, “Biz Tosya Müntehibi Sanileri Dahi Müttefikan Gazi Paşanın Namzetlerine Rey Vereceğiz”, (24 Haziran 1339 / 24 Haziran 1923), No: 812, s.1.

“1) Sabık mebuslardan ve ulemayı muhteremeden Ahmet Mahir Efendi Hazretleri.

2) Beşinci Kafkas Fırkası Kumandanı Erkânı Harbiye Miralay Halid Bey Efendi.

3) İstanbul liman reisi Ali Rıza Bey Efendi.

4) Kibarı Mevleviyandan Veled Çelebi Efendi Hazretleri.

5) Sinop mebusu sabık ulemadan Hasan Fehmi Efendi Hazretleri.

6) Necmeddin Molla Beyefendi.

7) Devrekanili Müftüzade Mehmet Bey.”³⁵

Sözü edilen gazetelerin aynı sayılarında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa’nın, Kastamonu vilâyeti ikinci seçmenlerine hitaben yazılmış telgrafı da yayımlanmıştır: “Kastamonu livası müntehibi sanilerine: Liva dâhilinde intihap edilmiş olan müntehibi saniler mukadderatı millet ve memleketi tedvir edecek olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin ikinci devresi için gönderilecek mebusları intihap etmek salahiyetini müntehibi evvellerden ahzı şeref ve mesuliyetlerine almış bulunuyorlar. Vatanın selameti âliyesini müdrik bulunduklarına asla şüphe olmayan müntehibi sani arkadaşlarımın bu en büyük ve en mühim vazifeyi ifa ederken geçmiş günlerinin ızdırabatını hatırdan çıkarmayarak yüksek vicdanlarının sadayı teşvikine tabi’ bulunacaklarını ve reylerini mazide olduğu gibi istikbal için de temini feyz ve hayat edecek olan cemiyet ve fırkamızın namzetlerine vereceklerini kuvvetle ümit ediyorum. Cümleye temenni-i muvaffakiyet eylerim efendim. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal.”³⁶

Açıksöz gazetesinin 3 Temmuz 1923 tarihli sayısında, Kastamonu vilâyetinin Taşköprü ve Safranbolu kazalarında seçimin büyük tezahüratla karşılandığı, vatani

³⁵ Açıksöz, “Livamız Mebus Namzetleri” (30 Haziran 1339 / 30 Haziran 1923), No: 817, s.1; **Kastamonu Vilâyet Gazetesi**, “Livamız Mebus Namzetleri”, (3 Temmuz 1339 / 3 Temmuz 1923), No: 2504, s.1.

³⁶ Açıksöz, “Livamız Müntehibi Sanilerine Gazi Paşa Hazretlerinden Varit Olan Telgrafname Suretleri”, (30 Haziran 1339 / 30 Haziran 1923), No: 817, s.1; **Kastamonu Vilâyet Gazetesi**, “Kastamonu Livası Müntehibi Sanilerine Gazi Paşa Hazretlerinden Varit Olan Telgrafname Suretleri”, (3 Temmuz 1339 / 3 Temmuz 1923), No: 2504, s.1.

nutuklar söylendiği, ikinci seçmenler şerefine ziyafet verildiği, dualar edildiği ve bu olağanüstü merasimden sonra seçimin icra edildiği belirtilmekte ve bu iki kazanın ikinci seçmenlerinin Müdafaa-i Hukuk adaylarını müttetifikan seçtikleri ifade edilmektedir.³⁷ Kastamonu vilâyetinde milletvekili seçimleri 17 Temmuz 1923 tarihinde tamamlanmıştır.³⁸ Kastamonu milletvekillerinin aldıkları oylar 18 Temmuz 1923 tarihli *Açıksöz* gazetesinde ve 22 Temmuz 1923 tarihli *Kastamonu Vilâyet* gazetesinde ilan olunmuştur.³⁹ Buna göre Kastamonu milletvekillerinin bütün kazalardan almış oldukları oylar aşağıdaki Tablo'da gösterildiği şekildedir.

Tablo 1: Kastamonu Milletvekillerinin Bütün Kazalardan Almış Oldukları Oyları Gösterir Tablo⁴⁰

Milletvekillerinin Adları	Milletvekillerinin Aldıkları Oylar								
	İnebolu	Tosya	Safranbolu	Araç	Taşköprü	Cide	Daday	Merkez	Toplam
Ahmet Mahir Efendi	120	53	86	76	94	74	69	98	670
Halid Bey	120	55	93	76	93	75	69	96	677
Ali Rıza Bey	120	55	93	76	92	75	69	93	673
Veled Çelebi Efendi	116	55	89	76	91	75	69	86	657
Hasan Fehmi Efendi	120	55	92	76	93	75	69	92	672
Necmettin Molla Bey	120	55	93	76	94	74	69	98	679
Müftüzade Mehmet Bey	119	55	93	76	93	75	69	81	661

Açıksöz* gazetesinin 18 Temmuz 1923 tarihli ve *Kastamonu Vilâyet* gazetesinin 22 Temmuz 1923 tarihli sayılarından aktarılmıştır. **Açıksöz, (18 Temmuz 1339 / 18 Temmuz 1923), No: 832, s.1; **Kastamonu Vilâyet gazetesi** (22 Temmuz 1339 / 22 Temmuz 1923), No: 2507, s.2.

³⁷ **Açıksöz**, “Taşköprü ve Safranbolu’da İntihabat”, (03 Temmuz 1339 / 03 Temmuz 1923), No: 820, s.1.

³⁸ **Kastamonu Vilâyet Gazetesi**, “Vilâyetçe Mebus İntihabatı İkmal Edildi”, (17 Temmuz 1339 / 17 Temmuz 1923), No: 2506, s.1.

³⁹ **Açıksöz**, “Mebuslarımızın Aldığı Reyler”, (18 Temmuz 1339 / 18 Temmuz 1923), No: 832, s.1; **Kastamonu Vilâyet Gazetesi**, “Muhterem Mebuslarımızın Aldığı Reyler”, (22 Temmuz 1339 / 22 Temmuz 1923), No: 2507, s.2. Bkz. Ek: 3.

⁴⁰ Kastamonu milletvekillerinin aldıkları toplam oylar noktasında *Açıksöz* gazetesi ile *Kastamonu Vilâyet* gazetesinde verilen rakamlar ile milletvekillerinin seçim mazbatalarındaki rakamlar arasında bazı uyumsuzluklar vardır. Örneğin Ahmet Mahir Efendi’nin aldığı oy sayısı yerel basında 670, Necmettin Molla Bey’in 679, Hasan Fehmi Efendi’nin 672 oy olarak belirtilmişken, seçim mazbatalarına bakıldığında Ahmet Mahir Efendi’nin 669, Necmettin Molla Bey’in 677, Hasan Fehmi Efendi’nin 673 oy aldığı tespit olunmuştur. Halid, Ali Rıza, Veled Çelebi ve Müftüzade Mehmet Beylerin aldıkları toplam oylar noktasında yerel basının verdiği rakamlar ile seçim mazbatalarındaki rakamlar birbirini doğrulamaktadır.

Sözü edilen gazetelerin aynı sayılarında Mustafa Kemal Paşa'nın eşi Latife Hanım'ın Kastamonu Belediye Başkanlığı'na hitaben çekilmiş bir teşekkür telgrafi da yayımlanmıştır. Latife Hanım telgrafında, seçim sırasında kendisine de oy verilmiş olmasını Türk kadınlığı adına çok büyük hürmetle karşıladığını belirterek, Kastamonu'nun muhterem, yenilikçi ve ilerici halkına selam ve teşekkürlerini arz etmiştir.⁴¹

Neticede II. Dönem TBMM'ye; Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ve Halk Fırkası'nın adayları olan Halid Bey (Akmansü), Ahmet Mahir Efendi, Ali Rıza Bey (Direkoğlu), Veled Çelebi Efendi (İzbudak), Mehmet Necmettin Bey (Kocataş), Mehmet Fuat Bey (Müftüoğlu) ve Hasan Fehmi Efendi (Tümerkan), yukarıdaki Tablo'da gösterilen oyları alarak Kastamonu'dan milletvekili olarak seçilmişlerdir.⁴² Kastamonu milletvekili Ahmet Mahir Efendi 4 Eylül 1925 tarihinde ölünce⁴³, yerine Ali Nazmi Bey 9 Aralık 1925 tarihinde 538 oy alarak Kastamonu'dan milletvekili seçilmiştir.⁴⁴

II. TBMM normal yasama dönemi sonunda 26 Haziran 1927 tarihinde yasama faaliyetlerine son vermiş ve seçimlere gidilmiştir.⁴⁵ II. TBMM, kurulduktan sonra önemli siyasi değişim olarak 29 Ekim 1923 tarihli bir kanunla Cumhuriyeti ilan etmiştir. Daha sonra 19 Aralık 1923 tarih ve 385 numaralı bir kanunla “*İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatı*”nı değiştirmiştir. 20 Nisan 1924 tarihli Anayasa yapılmıştır. 16 Haziran 1927 tarih ve 1079 sayılı kanunla “*İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatı*” ikinci bir değişikliğe uğramıştır. Bu belgelerle oluşturulan yeni hukuki düzenlemeler 1927 seçimlerinde tatbik edilmiştir. Buna göre; seçimlerde gerek seçmen yaşı (18 yaş) ve gerekse seçilmek için gerekli yaş (30 yaş) değiştirilmemiş, aynı kalmıştır. (1924 Anayasası Madde 10 ve 11.) İki dereceli seçim sistemi varlığını

⁴¹ **Açıksöz**, “Latife Hanım Efendinin Teşekkürü”, (18 Temmuz 1339 / 18 Temmuz 1923), No: 832, s.1; **Kastamonu Vilâyet Gazetesi**, “Latife Hanım Efendinin Teşekkürü”, (22 Temmuz 1339 / 22 Temmuz 1923), No: 2507, s.2.

⁴² II. TBMM Dönemi Kastamonu milletvekillerinin özgeçmişleri için bkz. Ek: 1.

⁴³ Kâzım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM – II. Dönem (1923 – 1927) (Özgeçmişler)**, C: 3, TBMM Vakfı Yay. , Ankara, 1995, s.482.

⁴⁴ **Açıksöz**, “Yeni Mebusumuzun Müttefikan İntihabı Dolayısıyla”, (09 Kânunuevvel 1341 / 9 Aralık 1925), No: 1529, s.1.

⁴⁵ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 33, İ: 83 (26 Haziran 1927), s.845 -846.

korumuştur. Buna göre bir nahiye içindeki erkek nüfustan her 200 kişi için bir ikinci seçmen seçilecek, bu orandan fazlası için de aynı oranda artırma yapılacaktı. Her 20.000 erkek için bir milletvekili seçilecekti. Birinci ve ikinci seçmen ve milletvekili olabilmek için vergi vermek şart değildi.

Seçilebilmek için gerekli diğer şartlar kısmen değiştirilmiştir. Şöyle ki: Bir defa, yabancı resmi hizmetinde bulunanlar, ağır ceza veya hırsızlık, sahtekârlık, dolandırıcılık, emniyeti suiistimal suçlarından biri ile mahkûm olanlar, medeni haklardan ıskat edilmiş olanlar, yabancı tabiiyet iddiasında bulunanlar, Türkçe okuyup–yazma bilmeyenler milletvekili seçilemeyecekti. Ayrıca ordu mensuplarının adaylıklarını koymadan ordudan istifa etmeleri veya emekliliklerini istemeleri şart koşulmuştu.

31 Ağustos 1927 tarihli seçimlerde CHF tarafından yayımlanan, bazı isimleri ihtiva eden bir liste bulunmaktaydı. Vilâyet halkına bir tezkere ile bildirilen bu tebliğde, seçmenlere listede yer alan adayların seçilmesi istenmekteydi. Bu seçimlerde başka rakip parti yoktu. Neticede her tarafta CHF kazanacaktı.⁴⁶

Açıksöz gazetesi “*Vilâyetimiz Kaç Mebus Çıkaracak?*” başlığıyla verdiği haberde Kastamonu vilâyetinin geçen devrede Safranbolu kazası dâhil olduğu halde yedi milletvekili çıkardığını, bu yıl ise Safranbolu ayrıldığı için 1927 seçimlerinde altı milletvekili çıkaracağını belirtmekte ve Kastamonu vilâyeti erkek nüfusunun 123.513 olduğunu bildirmekteydi.⁴⁷ Aynı gazete 1 Eylül 1927 tarihli “*Cumhuriyet Halk Fırkası Mebus Namzetleri*” başlıklı yazısında Kastamonu milletvekilliği için CHF’nin şu isimleri aday gösterdiğini bildiriyordu:

“1) *Mebus Hasan Fehmi Bey.*

2) *Mebus Veled Çelebi Bey.*

3) *Mebus Ali Rıza Bey.*

⁴⁶ Armağan, **a.g.m.** , s.71 -73.

⁴⁷ **Açıksöz**, “Vilâyetimiz Kaç Mebus Çıkaracak” (4 Ağustos 1927), No: 2016, s.1. 1927 Türkiye geneli nüfus sayımında Kastamonu vilâyetinin erkek nüfusu 148.592, genel nüfusu 335.601 olarak tespit olunmuştur. Karşılaştırma için bkz: **Kastamonu 1973 İl Yıllığı**, s.45.

4) *Mebus Mehmet Fuat Bey.*

5) *Cumhuriyet Halk Fırkası Mutemet Vekili Refik Bey.*

6) *Çankırı Belediye Reisi Cemal Bey.*”⁴⁸

Aynı haberde seçimlere 2 Eylül’de başlanacağı ve 4 Eylül 1927 Cumartesi günü seçimlerin son bulacağı ifade edilmekteydi.⁴⁹ Neticede yukarıda isimleri yazılı adaylardan Hasan Fehmi Efendi 521, Veled Çelebi Efendi 522, Ali Rıza Bey 521, Refik Bey 519, Mehmet Fuat Bey 521 ve Cemal Bey 519 oy alarak Kastamonu’dan milletvekilliğine seçildiler. Halid Bey, Halk Fırkası’ndan istifa ettiği için yeniden aday gösterilmedi ve yasama faaliyeti II. Dönem’le sınırlı kaldı. II. Dönem Kastamonu milletvekilliği yapan Hasan Fehmi Efendi, Mehmet Fuat Bey, Veled Çelebi Efendi ve Ali Rıza Bey III. yasama döneminde de yerlerini korudular. Refik Bey ve Cemal Bey ise ilk defa Kastamonu milletvekilliğine seçildiler.⁵⁰

III. TBMM 26 Mart 1931 tarihinde yasama faaliyetlerine son vermiştir.⁵¹ Böylece IV. TBMM’yi kurmak için yeni seçimlere gidilmiştir. CHF, 1927 seçimlerinden daha kuvvetli olarak seçime girmiştir. 21 Nisan 1931’de Gazi Mustafa Kemal, CHF programı ile birlikte aday listelerini bildirmiştir. 1931 seçimlerinde seçim hukuku bakımından yeni olarak kayda değer bir şey yoktur.⁵² Ancak 1931 seçimlerinde CHF yöneticileri, partinin ve hükümetin icraatlarını kontrol etmek ve denetlemek amacıyla, bazı seçim bölgelerinde eksik aday göstererek, parti üyesi olmayan bir grup bağımsız milletvekilinin TBMM bünyesine katılmalarını sağlamışlardır. Nitekim 1931 seçimlerinde 22 seçim bölgesinde 30 milletvekilliği için bağımsız adaylık belirlenmiştir.⁵³ Yapılan seçimlerde Adana’dan Ali Münif Bey, Afyonkarahisar’dan Cemal Bey, Aksaray’dan Rıza Bey, Antalya’dan Numan Bey, Aydın’dan Fuat Bey, Balıkesir’den Enver Bey, Bursa’dan Rüştü Bey, İzmir’den

⁴⁸ **Açıksöz**, “Cumhuriyet Halk Fırkası Mebus Namzetleri” (01 Eylül 1927), No: 2027, s.1.

⁴⁹ **Açıksöz**, 1 Eylül 1927, No: 2027.

⁵⁰ III. TBMM Dönemi Kastamonu milletvekillerinin özgeçmişleri için bkz. Ek: 1.

⁵¹ İhsan Ezherli, **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920 – 1986)**, TBMM Yay., Ankara, 1986, s.120 - 121.

⁵² Armağan, **a.g.m.** , s.73.

⁵³ Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923 – 1945)**, Gündoğan Yay. , Ankara, 1992, s.169 -172.

Halil Bey ile Hüsni Bey, Isparta'dan Kemal Turan Bey, Kastamonu'dan Dr. Suat Bey, Kayseri'den Coşkun Osman Bey ile Ahmet Tefvik Bey, Kocaeli'den Sırrı Bey ile Ali Bey, Konya'dan Haydar Bey, Kütahya'dan Mustafa Bey ile Tefvik Bey, Sinop'tan Hulusi Bey ve Niğde'den Galip Bey bağımsız milletvekili seçilmişler ve IV. TBMM'ye bağımsız milletvekili olarak katılmışlardır. İstanbul, Samsun, Manisa, Burdur, Bolu ve Tekirdağ vilâyetlerinde hiçbir bağımsız aday seçilmemiştir. Neticede, toplam 20 bağımsız adayın milletvekili seçildiği ikinci seçmen oylaması sonucunda, 10 yer boş kalmıştır. Kastamonu'dan bağımsız milletvekili seçilen Dr. Suat Bey, 572 ikinci seçmenin 498'inin oyunu almıştır.⁵⁴ 24 Nisan 1931 tarihinde Kastamonu vilâyetinde gerçekleştirilen milletvekili seçimlerinde ise 619 ikinci seçmen oylamaya katılmış ve CHF'ce adaylıkları ilan edilen kişilerden Ali Rıza, Tahsin ve Halil Beyler 619, Veled Bey 613, Hasan Fehmi Bey 617, Refik Bey 572 ve bağımsız adaylığını koyan Dr. Suat Bey de 498 oyla Kastamonu'dan milletvekili seçilmişlerdir.⁵⁵ Bu kişilerden Ali Rıza, Veled Çelebi ve Hasan Fehmi Beyler II. ve III. yasama dönemlerinde de Kastamonu'dan milletvekili seçilmişlerdi. Dolayısıyla parlamento deneyimleri vardı. II. ve III. yasama dönemlerinde Kastamonu milletvekilliği yapan Mehmet Fuat Bey ise yeniden aday gösterilmemiş ve yasama faaliyeti bu dönemlerle sınırlı kalmıştır. III. Dönem Kastamonu milletvekilliği yapan Refik Bey, bu yasama döneminde de Kastamonu'dan milletvekili seçilmiştir. Tahsin, Halil ve Dr. Suat Beyler yeni isimler olarak parlamentoya katılmışlardır. Öte yandan Hasan Fehmi Bey'in 18.12.1933 tarihinde ölümü üzerine yerine Ahmet Muhtar Bey, 543 oy alarak Kastamonu'dan milletvekilliğine seçilmiştir.⁵⁶

IV. TBMM 23 Aralık 1934 tarihinde yasama faaliyetlerine son vermiş⁵⁷ ve 1935 seçimleriyle V. TBMM kurulmuştur. 1935 seçimleri, seçim tarihinde önemli bir değişikliğin de başlangıcı olmuş ve bu seçimlerde, Türkiye'de ilk defa kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır.

⁵⁴ **Açıksöz**, "Mebus İntihabatı Hakkında Fırka Umumi Kâtipliğinin Tebliği", (27 Nisan 1931), No: 2674, s.1; **Kastamonu Vilâyet Gazetesi**, "İntihabata Dair Fırka Tebliği" (26 Nisan 1931), s.1.

⁵⁵ **Kastamonu Vilâyet Gazetesi**, "Vilâyetimizde İntihabat", (26 Nisan 1931), s.1.

⁵⁶ IV. TBMM Dönemi Kastamonu milletvekillerinin özgeçmişleri için bkz. Ek: 1.

⁵⁷ Ezherli, **a.g.e.** , s.120 -121.

Seçimde tatbik edilen hukuki belgeler şunlardı:

1) 5 Aralık 1934 tarih ve 2598 sayılı “*İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatın*” bazı maddelerini değiştiren ve bir madde ilave eden kanun.

2) 5 Aralık 1934 tarih ve 2599 sayılı 1924 Anayasası’nın bazı maddelerini değiştiren kanun.

1935 seçimlerinin hukuki özellikleri şunlardı:

1) 40.000 kişi için bir milletvekili seçilecekti (2598 sayılı Kanun Madde 1.).

2) 22 yaşını bitiren her Türk seçmen olabilecekti. Bu hususta kadın-erkek ayrımı yoktu.

3) 30 yaşını bitiren kadın-erkek her Türk milletvekili seilebilecekti (Anayasa madde 11.).

Bu seçimlerde kadınlar ilk defa siyasi seçimlere katılmışlardır. Bunun da anlamı “*Seçimlerin Genelliği*” prensibinin ilk defa tatbik edildiğidir. Bu seçimlerde ilk defa gayrimüslim vatandaşlar da Meclis’e girmişlerdir. Meclis’e ayrıca 18 kadın milletvekili de seçilerek, katılmıştır.⁵⁸ V. Dönem TBMM’ye; şükrü şenozan 793, Tevfik Aslan 797, İbrahim Osman Grantay 794, Abdurrahman Sami Erkman 795, Sıtkı şerif Eken 786, şerif İlden 792, Nuri Tama 348, Tahsin Coşkan 793 ve Veled Çelebi İzbudak 795 oy alarak Kastamonu’dan milletvekili olarak seçilmişlerdir. Tahsin Coşkan ve Veled Çelebi İzbudak dışındaki milletvekillerinin önceki parlamento deneyimleri yoktu. Dolayısıyla V. yasama döneminde Kastamonu milletvekilleri yenilenmiştir. Öte yandan dört yasama dönemi Kastamonu milletvekilliği yapan Veled Çelebi İzbudak’ın Kastamonu milletvekilliği de bu yasama döneminin ardından sona ermiştir. Kendisi incelenen dönemde en uzun süre Kastamonu milletvekilliği yapan isimlerden biridir.⁵⁹

⁵⁸ Armağan, **a.g.m.**, s.74 -75.

⁵⁹ V. TBMM Dönemi Kastamonu milletvekillerinin özgeçmişleri için bkz. Ek: 1.

V. TBMM 27 Ocak 1939 tarihinde yasama faaliyetlerine son vermiş⁶⁰ ve 1939 seçimleriyle VI. TBMM kurulmuştur. CHP, milletvekili seçilme hakkına sahip olup da bağımsız olarak adaylığını koymak isteyenlerin partiye başvurmalarını bildirmiş ve bu suretle CHP bağımsız vatandaşların seçimlere girmesine nazari olarak izin vermiştir. Seçim 26 Mart 1939 tarihinde gerçekleşmiştir. Tüm seçim çevrelerinde CHP kazanmış ve Meclis'e 423 milletvekili seçilmiştir. Bunlardan 15 tanesi kadın milletvekiliydi. 1939 seçimlerinde tatbik edilen belgeler ve seçimin özelliği bakımından bir önceki seçimlerden farklı herhangi bir değişiklik yoktu.⁶¹

28 Mart 1939 tarihli *Doğrusöz* gazetesi Pazar günü Halkevi salonunda yapılan milletvekili seçiminde Dr. Tevfık Aslan, Tahsin Coşkan, Nuri Tamaç, Hilmi Çoruk, Hüsnü Açıksöz, Muharrem Celal Bayar, Hacer Dicle, Abidin Binkaya ve Rıza Saltuğ'un ikinci seçmenler tarafından oybirliğiyle Kastamonu milletvekilliğine seçildiklerini bildiriyordu.⁶² Adı geçen milletvekillerinin herbiri seçimlerde 797 oy alarak Kastamonu'dan milletvekili seçilmişlerdi. VI. yasama döneminde Abidin Binkaya, Hacer Dicle, Hüsnü Açıksöz, Hilmi Çoruk, Rıza Saltuğ ve Muharrem Celal Bayar ilk defa parlamentoya girmişlerdir. Bir önceki yasama döneminde Kastamonu milletvekilliği yapan Tahsin Coşkan, Tevfık Aslan ve Nuri Tamaç ise VI. yasama döneminde de yerlerini korumuşlardır. Öte yandan Hüsnü Açıksöz'ün 31 Ağustos 1939 tarihinde ölümü üzerine yerine 657 oyla Hüseyin Rauf Orbay seçilmiş, O'nun da 17 Şubat 1942 tarihinde Londra Büyükelçiliği'ne atanması üzerine yerine 661 oyla Hayrullah Diker Kastamonu'dan milletvekili olarak seçilmiştir. Bunun dışında Hacer Dicle Kastamonu vilâyetinin çıkardığı ilk kadın milletvekili olarak adını tarihe yazdırmıştır.⁶³

VI. TBMM 14 Ocak 1943 tarihinde seçimin yenilenmesine karar vermiş ve seçim hazırlıklarına başlanmıştır. Bu seçimde CHP ilk defa olarak 458 milletvekilliği için 530 aday göstermiştir.

⁶⁰ Ezherli, **a.g.e.** , s.120 -121.

⁶¹ Armağan, **a.g.m.** , s.75.

⁶² **Doğrusöz**, “Yeni Mebuslarımız İttifakla Seçildi”, (28 Mart 1939), Yıl: 2, Sayı: 192.

⁶³ VI. TBMM Dönemi Kastamonu milletvekillerinin özgeçmişleri için bkz. Ek: 1.

1943 seçimlerinde; 1) Yine her 40.000 kadın ve erkek için bir milletvekili seçilmekteydi. 2) Seçmen olabilmek için gerekli yaş 22, seçilmek için ise 30 idi. 3) Seçim iki dereceliydi.

Bu dönemde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün çok partili rejime geçileceğini söylemesinden sonra, tanınmış iş adamlarından Nuri Demirağ tarafından "*Milli Kalkınma Partisi*" kurulmuştur. Sonradan CHP ileri gelenlerinden Celal Bayar CHP'den ve milletvekilliğinden istifa etmiş ve diğer istifa edenler de onun etrafında toplanarak "*Demokrat Parti*"yi kurmuşlardır.⁶⁴

23 Şubat 1943 tarihli *Doğrusöz* gazetesi Kastamonu vilâyeti milletvekili adaylarını ilan etmiştir. Bu isimler şunlardı: 1) Abidin Binkaya, 2) Tahsin Coşkan, 3) Hamdi Çelen, 4) Hilmi Çoruk, 5) Dr. Fahri Ecevit, 6) Ziya Orbay, 7) Rıza Saltuğ, 8) Nuri Tamaç, 9) Tezer Taşkiran.⁶⁵ Yukarıda isimleri yazılı adaylardan her biri 849 oy olarak Kastamonu'dan milletvekili seçilmişlerdir. Bu kişilerden Abidin Binkaya, Tahsin Coşkan, Hilmi Çoruk, Nuri Tamaç, Rıza Saltuğ bir önceki yasama döneminde de Kastamonu milletvekilliği yapmışlardı. Hamdi Çelen, Dr. Fahri Ecevit, Ziya Orbay, Tezer Taşkiran'ın ise bu ilk parlamento deneyimleriydi. İncelenen dönemde dört dönem Kastamonu milletvekilliği yapan Tahsin Coşkan, Veled Çelebi Efendi ile birlikte en uzun süre Kastamonu milletvekilliği yapan isim olarak öne çıkmıştır. Tezer Taşkiran ise Kastamonu vilâyetinin çıkardığı ikinci kadın milletvekili olarak tarihe geçmiştir.⁶⁶

⁶⁴ Armağan, **a.g.m.** , s.76 -77.

⁶⁵ **Doğrusöz**, "Yeni Mebus Namzetlerimiz", (23 Şubat 1943), Yıl: 6, Sayı: 594, s.1.

⁶⁶ VII. TBMM Dönemi Kastamonu milletvekillerinin özgeçmişleri için bkz. Ek: 1.

D) KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN SOSYO-EKONOMİK TABANINA YÖNELİK ÇÖZÜMLEME GİRİŞİMLERİ

A) Bölge Köklülük Oranı: Yerellik

Aşağıdaki Tablo’da 1923 – 1946 tarihleri arası görev yapan 33 Kastamonu milletvekilinin doğum yerleri gösterilmiştir.

Tablo 2: Kastamonu Milletvekillerinin Doğum Yerleri

Milletvekillerinin Adları	Doğum Yerleri
Abdurrahman Sami Erkman	Yanya
Abidin Binkaya	Kuzyaka / Kastamonu
Ahmet Mahir Efendi	Kastamonu
Ahmet Muhtar Bey	Çanakkale
Ahmet Şükrü Şenozan	İstanbul
Ali Nazmi (Özügür)	Rodos
Ali Rıza Direkoğlu	İnebolu / Kastamonu
Cemal Dolunay	Çankırı
Fahri Ecevit	İstanbul
Hacer Dicle	Taşköprü / Kastamonu
Halid (Akmansü)	Daday / Kastamonu
Halil Tekşen	Daday / Kastamonu
Hamdi Çelen	Çerkeş / Çankırı
Hasan Fehmi Tümerkan	Acara
Hayrullah Diker	İstanbul
Hilmi Çoruk	İstanbul
Hüseyin Rauf Orbay	İstanbul
Hüsnü Açiksöz	Kırcaali
İbrahim Osman Grantay	Girit
Mehmet Fuat Müftüoğlu	Küre / Kastamonu
Mehmet Necmettin Kocataş	İstanbul
Muharrem Celal Bayar	İbradı / Antalya
Nuri Tamaç	Kastamonu
Refik Ilgaz	Taşköprü / Kastamonu
Rıza Saltuğ	Köstence
Sıtkı Şerif Eken	Tosya / Kastamonu
Suat Soyer	İzmir
Şerif İlden	Kosova
Tahsin Coşkan	Çemişgezek / Tunceli
Tevfik Aslan	Kastamonu
Tezer Taşkiran	Kafkasya
Veled Çelebi İzbudak	Konya
Ziya Orbay	İstanbul

* Kastamonu milletvekillerinin TBMM hal tercümelerinden derlenmiştir.

Kastamonu milletvekillerinin bölge köklülük oranı ise aşağıda gösterildiği şekildedir:

Tablo 3: Kastamonu Milletvekillerinin Bölge Köklülük Oranı

Doğum Yeri/Seçim Çevresi				
Aynı		Farklı		Toplam
11	% 33	22	% 67	33 % 100
		Farklıların Değişkenleri		
		Yurtiçi	Yurtdışı	
		14 % 43	8 % 24	

* Kastamonu milletvekillerinin TBMM hal tercümelerinden derlenmiştir.

Bölge köklülük oranı yani yerellik şunun için önemlidir: “*Lokalite Düzeyi*” bir milletvekilinin seçildiği seçim bölgesinin aynı zamanda doğum yeri olması anlamında kullanılmaktadır. Bu bağlamda parlamentodaki lokalite ölçüsünün yüksek olması, o parlamentoya temsilci olarak seçilenlerin kendileriyle seçmenler arasındaki yakınlığı, daha doğru bir anlatımla merkezden belirleme karşısında mahalli etkilerin yoğunluğunu ortaya koyar.⁶⁷

Yukarıdaki Tablo’ya bakıldığında, ortaya çıkan ilk sonuç, Kastamonu milletvekillerinin bölge köklülük oranının yani yerellik karakterinin oldukça düşük oluşudur. Nitekim 33 milletvekilinden yalnızca 11’i Kastamonu’da doğmuş ve buradan temsilci seçilmiştir. Doğum yeri ile seçim çevresi aynı olan bu milletvekillerinin, tüm milletvekilleri içindeki oranı % 33’de kalmaktadır. Buna karşın, 22 milletvekili Kastamonu ili dışında doğmuştur. Doğum yeri ile seçim çevresi farklı olan bu milletvekillerinin, tüm milletvekilleri içindeki oranı ise % 67 gibi oldukça kabarık bir rakamdır. Doğum yeri ile seçim çevresi farklı olan 22 milletvekilinden 14’ü (% 43) ülke sınırları içinde, 8’i (% 24) Misakı Milli sınırları dışında doğmuştur. 7 milletvekilinin İstanbul doğumlu olması, en çok bu ilden milletvekili devşirildiğini gösterir.

⁶⁷ Çakan, a.g.e. , s.93.

Ne ki, lokalite düzeyi teriminin kapsamı açıldığında, doğum yeri-seçim bölgesi örtüşmesi dışında bazı faktörlerin de dikkate alınması gereklidir. Milletvekillerinin ailesel bağlılık, çalışma hayatının yörede geçmiş olması, bölgede gözlemlenebilir olarak tanınmayı sağlayacak işlevlerin yüklenilmesi gibi kanallarla seçim çevresi ile ilişkisinin var olma olasılığı bulunmaktadır.⁶⁸

Yapılan araştırma sonucu seçim bölgesi-doğum yeri farklı olan 22 milletvekilinden birinin I. TBMM’de aynı bölgeden temsilci olduğu görülmüş (Bu kişi Suat Soyer’dir), 7 milletvekilinin ise seçilmeden önce Kastamonu’da gözlemlenebilir bir çalışma sürecinin varlığı ile seçim bölgeleriyle yakın ilişkilerinin olduğu belirlenmiştir. Buna göre, Kastamonu ilinde, Hilmi Çoruk belediye başkanlığı, Fahri Ecevit doktorluk, Hüsnü Açıksöz ve Hamdi Çelen gazetecilik (Açıksöz Gazetesi), Tahsin Coşkan ziraat müdürlüğü, Muharrem Celal Bayar öğretmenlik, Rıza Saltuğ eczacılık yapmıştır. Söz konusu 22 milletvekilinden 14’ünün (% 43) seçim bölgesi olan Kastamonu’yla hiçbir biçimde ilişkisinin bulunmadığı saptanmıştır.

Neticede, incelenen 1923 – 1946 tarihleri arası dönemde, doğum yeri-seçim çevresi ilişkisi açısından, Kastamonu milletvekilleri, % 33 oran ile düşük bir yerellik karakteri taşımaktadır. Yukarıda sözü edilen etkileşim kanallarının eklenmesi bu oranı artırmış ama bölge köklülük oranının düşüklüğü gerçeğini değiştirememiştir.

⁶⁸ Aynı yerde.

B) Kastamonu Milletvekillerinin Yaş Grupları

Tablo 4: Kastamonu Milletvekillerinin 1923 – 1946 Tarihleri Arasında Seçim Dönemleri İtibariyle, Yaş Grupları ve Ortalama Yaşları

Seçim Dönemleri	Yaş Aralıkları	Milletvekili Sayısı	Ortalama Yaş
II. Dönem (1923 - 1927)	30 - 39	1	48, 2
	40 - 49	5	
	50 - 59	1	
	60 - 69	1	
Toplam		8	
III. Dönem (1927 - 1931)	40 - 49	1	50, 5
	50 - 59	5	
Toplam		6	
IV. Dönem (1931 - 1935)	40 - 49	2	53,6
	50 - 59	4	
	60 - 69	2	
Toplam		8	
V. Dönem (1935 - 1939)	40 - 49	4	51,5
	50 - 59	3	
	60 - 69	2	
Toplam		9	
VI. Dönem (1939 - 1943)	30 - 39	1	51,5
	40 - 49	3	
	50 - 59	5	
	60 - 69	2	
Toplam		11	
VII. Dönem (1943 - 1946)	40 - 49	2	55,1
	50 - 59	5	
	60 - 69	2	
Toplam		9	

* Kastamonu milletvekillerinin TBMM hal tercümelerinden derlenmiştir.

Buna göre, II. Dönem Kastamonu milletvekillerinin yaş ortalaması 48, III. Dönem milletvekillerinin yaş ortalaması 50, IV. Dönem milletvekillerinin yaş ortalaması 53, V. ve VI. Dönem milletvekillerinin yaş ortalaması 51, VII. Dönem milletvekillerinin yaş ortalaması 55'tir. Yaş ortalaması en düşük dönemler II. ve III. Dönemlerdir. Yaş ortalaması en yüksek dönemler ise IV. ve VII. Dönemlerdir. V. ve VI. Dönemlerin yaş ortalaması aynıdır. Neticede, Kastamonu milletvekilleri ne çok genç ne de çok yaşlıdır. Ayrıca, her geçen seçim döneminde Kastamonu milletvekillerinin yaş ortalaması artmıştır. Ülke geneliyle karşılaştırıldığında, Kastamonu milletvekillerinin yaş ortalamasının, II. ve III. Dönemler için genelden

yüksek olduğu, diğer dönemler yaş ortalamasının ise ülke geneliyle paralellik arz ettiği görülür. Nitekim II. Dönem ülke geneli milletvekili yaş ortalaması 43 iken⁶⁹, Kastamonu milletvekillerinin yaş ortalaması 48'dir. III. Dönem ülke geneli milletvekili yaş ortalaması 46 iken⁷⁰, Kastamonu milletvekillerinin yaş ortalaması 50'dir. V. Dönem'de ise, ülke genelinin de Kastamonu milletvekillerinin de yaş ortalaması 51'dir.⁷¹ Yine Kastamonu'da olduğu gibi, ülke genelinde de milletvekillerinin yaş ortalaması her geçen seçim döneminde sürekli artmıştır.

C) Kastamonu Milletvekillerinin Eğitim Düzeyi

1923–1946 tarihleri arası görev yapan Kastamonu milletvekillerinin bitirdikleri okullar aşağıdaki Tablo'da gösterildiği şekildedir.

Tablo 5: Kastamonu Milletvekillerinin Bitirdikleri Okullar

Milletvekillerinin Adları	Öğrenim Durumları
Abdurrahman Sami Erkman	Harp Akademisi
Abidin Binkaya	Hukuk
Ahmet Mahir Efendi	Medrese
Ahmet Muhtar Bey	Mülkiye
Ahmet Şükrü Şenozan	Tıp
Ali Nazmi (Özügür)	Hukuk
Ali Rıza Direkoğlu	Deniz Harp Okulu
Cemal Dolunay	Rüştiye
Fahri Ecevit	Tıp
Hacer Dicle	Öğretmen Okulu
Halid (Akmansü)	Harp Akademisi
Halil Tekşen	Rüştiye
Hamdi Çelen	Hukuk
Hasan Fehmi Tümerkan	Hukuk
Hayrullah Diker	Tıp
Hilmi Çoruk	Hukuk
Hüseyin Rauf Orbay	Deniz Harp Okulu
Hüsnü Açıksöz	İdadî
İbrahim Osman Grantay	Mülkiye
Mehmet Fuat Müftüoğlu	Rüştiye
Mehmet Necmettin (Kocataş)	Hukuk
Muharrem Celal Bayar	Hukuk

⁶⁹ Çakan, a.g.e. , s.92.

⁷⁰ Kâzım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM - III. Dönem (1927 – 1931), (Özgeçmişler)**, C: 3, TBMM Vakfi Yay. , Ankara, 1995, s.673.

⁷¹ İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM - V. Dönem (1935 – 1939), (Özgeçmişler)**, C:2, TBMM Vakfi Yay. , Ankara, 2001, s.806.

Nuri Tamaç	Fen Fakültesi
Refik Ilgaz	Rüştiye
Rıza Saltuğ	Tıp
Sıtkı Şerif Eken	Rüştiye
Suat Soyer	Tıp
Şerif İlden	Harp Akademisi
Tahsin Coşkan	Ziraat Yüksek Okulu
Tevfik Aslan	Tıp
Tezer Taşkıran	Edebiyat Fakültesi
Veled Çelebi İzbudak	Medrese
Ziya Orbay	Mülkiye

* Kastamonu milletvekillerinin TBMM hal tercümelerinden derlenmiştir.

Kastamonu milletvekillerinin bitirdikleri okulların niteliğine göre dağılımı ise şu şekildedir:

Tablo 6: Kastamonu Milletvekillerinin Eğitim Durumu

Eğitim Kurumları	Milletvekili Sayısı	Oran
Rüştiye	5	% 15
İdadi	1	% 3
Medrese	2	% 6
Askeri Okullar	5	% 15
Harp Akademisi	3	% 9
Deniz Harp Okulu	2	% 6
Yüksek Okullar	20	% 61
Hukuk	7	% 21
Tıp	6	% 18
Mülkiye	3	% 9
Fen Fakültesi	1	% 3
Edebiyat Fakültesi	1	% 3
Yüksek Ziraat Okulu	1	% 3
Öğretmen Okulu	1	% 3
Toplam	33	% 100

* Kastamonu milletvekillerinin TBMM hal tercümelerinden derlenmiştir.

Kastamonu milletvekillerinin eğitim durumuna bakıldığında, Kastamonu milletvekillerinin eğitim düzeyinin oldukça yüksek olduğu görülür. Nitekim tüm milletvekilleri içinde sivil bir yüksek eğitim kurumunu bitirmiş milletvekillerinin sayısı 20'dir. Bu milletvekillerinin oranı ise % 61'dir. Askeri eğitim alan milletvekili sayısı 5 olup, tüm milletvekillerinin % 15'ini oluşturmaktadır. Gerek sivil yüksek eğitimlilerin gerekse askeri eğitilmiş seçkinlerin toplamı ise 25'dir. Bu sayı tüm milletvekillerinin % 76'sına karşılık gelmektedir. Dolayısıyla 1923–1946 arası görev

yapan Kastamonu milletvekillerinin dörtte üçü yüksek öğrenimlidir. Yüksek eğitilmiş milletvekillerinin 7'si Hukuk, 6'sı Tıp, 3'ü Harp Akademisi, 3'ü Mülkiye mezunudur. Hukuk ve Tıp mezunlarının fazlalığı dikkat çekicidir. Bunun dışında bir milletvekili Paris'te, bir milletvekili Ankara'da doktora yapmıştır. Ayrıca iki milletvekili yurt dışında lisans eğitimi görmüştür. Buna karşın, orta öğretim kurumları sayılabilecek rüştiye, idadi mezunu milletvekillerinin sayısı yalnızca 6 olup, tüm milletvekillerinin % 18'ini teşkil etmektedir. İlköğretim mezunu milletvekilinin bulunmadığı Kastamonu milletvekilleri arasında, geri kalan % 6'lık dilimi ise medrese mezunu milletvekilleri oluşturmaktadır. Ancak medrese mezunları arasında yer alan Veled Çelebi İzbudak, tanınmış bir dil bilgini ve Türkçe uzmanıdır. Ahmet Mahir Efendi ise, kendi ifadesiyle, çağın en büyük âlimi Şeyh Sait Ahmet Hicabi Efendi'den, adliye öğrenimi konusunda icazet almış bir yüksek hâkim-savcıdır. İdadi mezunu Hüsnü Açıksöz ise Kastamonu'da yayımlanan *Açıksöz* gazetesinin ve onun kapanmasından sonra çıkarılan *Doğrusöz* gazetesinin kurucusudur. Dolayısıyla, bu kişilerin entelektüel düzeyleri yüksektir. Neticede, bütün bu veriler dikkate alındığında, Kastamonu milletvekillerinin, eğitim düzeyi oldukça yüksek askeri-sivil seçkinlerden oluştuğu anlaşılır. Kastamonu milletvekilleri için geçerli olan bu durum, esasında ülke geneli için de geçerlidir. Nitekim Türk Parlamento Tarihi dizisine bakıldığında, incelenen dönemde, I. TBMM hariç, diğer bütün meclislerde yüksek eğitilmiş milletvekillerinin oranının % 70 – 75 civarında olduğu, orta öğrenim görmüş milletvekillerinin % 15 – 20 civarında seyrettiği, medrese mezunlarının oranının ise % 5 – 10 civarında bulunduğu görülür. İlköğrenim görenlerin oranı ise % 5 – 8 arasındadır.⁷²

İncelenen dönemde Kastamonu milletvekillerinin yabancı dil bilgileri ve bunların oranları aşağıdaki Tablolar'da gösterildiği şekildedir:

⁷² Karşılaştırma için bkz. Çoker, **I. Dönem (Özgeçmişler)**, s.1010; Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM - IV. Dönem (1931 – 1935), (Özgeçmişler)**, C: 2, TBMM Vakfı Yay. , Ankara, 1996, s.630; Öztürk, **II. Dönem (Özgeçmişler)**, s.815; Öztürk, **III. Dönem (Özgeçmişler)**, s.674; Güneş, **V. Dönem (Özgeçmişler)**, s.808 -809; Çakan, **a.g.e.** , s.97 -104.

Tablo 7: Kastamonu Milletvekillerinin Bildikleri Yabancı Diller

Milletvekillerinin Adları	Bildikleri Yabancı Diller
Abdurrahman Sami Erkman	Fransızca, Rumca
Abidin Binkaya	Yok
Ahmet Mahir Efendi	Yok
Ahmet Muhtar Bey	Fransızca, İngilizce
Ahmet Şükrü Şenozan	Fransızca, İngilizce
Ali Nazmi (Özügür)	Fransızca, İtalyanca, Arapça
Ali Rıza Direkoğlu	Fransızca, İngilizce
Cemal Dolunay	Yok
Fahri Ecevit	Fransızca
Hacer Dicle	Almanca
Halid (Akmansü)	Fransızca, İngilizce
Halil Tekşen	Yok
Hamdi Çelen	Yok
Hasan Fehmi Tümerkan	Arapça, Farsça, Fransızca, Gürcüce
Hayrullah Diker	Fransızca
Hilmi Çoruk	Yok
Hüseyin Rauf Orbay	Fransızca, İngilizce
Hüsnü Açıksöz	Yok
İbrahim Osman Grantay	Fransızca, Almanca, İtalyanca, Rumca
Mehmet Fuat Müftüoğlu	Yok
Mehmet Necmettin Kocataş	Yok
Muharrem Celal Bayar	Yok
Nuri Tamaç	Fransızca
Refik Ilgaz	Yok
Rıza Saltuğ	Yok
Suat Soyer	Fransızca, Rumca, Almanca
Sıtkı Şerif Eken	Yok
Şerif İlden	Fransızca, Almanca, Rusça, Sırpça
Tahsin Coşkan	Fransızca
Tevfik Aslan	Fransızca
Tezer Taşkıran	Fransızca, İngilizce, Almanca
Veled Çelebi İzbudak	Arapça, Farsça, Türk Lehçeleri
Ziya Orbay	Yok

* Kastamonu milletvekillerinin TBMM hal tercümelerinden derlenmiştir.

Tablo 8: Kastamonu Milletvekillerinin Yabancı Dil Bilme Oranları

Milletvekillerinde Yabancı Dil Bilme Oranları	Sayı	Oran
Bir Yabancı Dil Bilenler	6	% 18
İki Yabancı Dil Bilenler	7	% 21
Üç Yabancı Dil Bilenler	3	% 9
Dört Yabancı Dil Bilenler	3	% 9
Yabancı Dil Bilen Toplam	19	% 57
Yabancı Dil Bilmeyen Toplam	14	% 43
Genel Toplam	33	% 100

Tablo 9: Bilinen Dillerin Milletvekili Oranlarına Göre Dağılımı

Yabancı Dil	Milletvekili Sayısı	Oran
Fransızca	17	% 89
İngilizce	6	% 31
Almanca	5	% 26
Rumca	3	% 15
Arapça	3	% 15
Farsça	2	% 10
İtalyanca	2	% 10
Rusça	1	% 5
Sırpça	1	% 5
Gürcüce	1	% 5

* Kastamonu milletvekillerinin TBMM hal tercümelerinden derlenmiştir.

Buna göre, Kastamonu milletvekillerinin 14'ünün yani % 43'ünün yabancı dil bilgisi yoktur. En az bir yabancı dil bilen milletvekili sayısı ise 19'dur. Oran olarak % 57'dir. Bu oran Kastamonu milletvekillerinin yarıdan fazlasının yabancı dil bildiğini gösterir. Fransızca, dil bilen milletvekilleri arasında ağırlıklı olarak bilinen dil grubunu oluşturmaktadır. Dil bilen 19 milletvekilinden 17'sinin Fransızca bildiği, bunu sırasıyla İngilizce, Almanca, Rumca, Arapça, Farsça, İtalyanca, Rusça, Sırpça ve Gürcüce dillerinin izlediği görülür. Fransızca, dönemin diplomatik dili olduğu için, çok konuşulmakta ve bilinmektedir. Misakı Milli sınırları dışında doğanlar, Türkçe'nin yanında, içinde yaşadıkları toplumların da dillerini (Rumca, Gürcüce, Sırpça) öğrenmişlerdir.

D) Kastamonu Milletvekillerinin Mesleki Altyapıları

1923 – 1946 arası görev yapan 33 milletvekilinin meslekleri ve mesleki dağılımları aşağıdaki Tablolar’da gösterilmiştir.

Tablo 10: Kastamonu Milletvekillerinin Meslekleri

Milletvekillerinin Adları	Meslekleri
Abdurrahman Sami Erkman	Çiftçi
Abidin Binkaya	Hakim - Savcı
Ahmet Mahir Efendi	Hakim - Savcı
Ahmet Muhtar Bey	Diplomat
Ahmet Şükrü Şenozan	Doktor
Ali Nazmi (Özügür)	Hakim - Savcı
Ali Rıza Direkoğlu	Asker
Cemal Dolunay	Belediye Başkanı
Fahri Ecevit	Öğretim Üyesi
Hacer Dicle	Öğretmen
Halid (Akmansü)	Asker
Halil Tekşen	Çiftçi
Hamdi Çelen	Diğer Memur (Maliyeci)
Hasan Fehmi Tümerkan	Öğretim Üyesi
Hayrullah Diker	Öğretim Üyesi
Hilmi Çoruk	Belediye Başkanı
Hüseyin Rauf Orbay	Asker
Hüsnü Açıksöz	Gazeteci - Yazar
İbrahim Osman Grantay	Diplomat
Mehmet Fuat Müftüoğlu	Çiftçi
Mehmet Necmettin Kocataş	Mülki Yönetici (Vali ve Bakan)
Muharrem Celal Bayar	Tüccar
Nuri Tamaç	Eczacı
Refik Ilgaz	Diğer Memur
Rıza Saltuğ	Eczacı
Sıtkı Şerif Eken	Tüccar
Suat Soyer	Doktor
Şerif İlden	Asker
Tahsin Coşkan	Yüksek Memur
Tevfik Aslan	Doktor
Tezer Taşkıran	Öğretmen
Veled Çelebi İzbudak	Gazeteci - Yazar
Ziya Orbay	Yüksek Memur

* Kastamonu milletvekillerinin TBMM hal tercümelerinden derlenmiştir.

Tablo 11: Kastamonu Milletvekillerinin Mesleki Dağılımları

Milletvekillerinin Meslekleri	Milletvekili Sayısı	Oran
Memur Toplamı	19	% 58
Asker	4	% 12
Yüksek Memur	2	% 6
Mülki Yönetici	1	% 3
Diplomat	2	% 6
Öğretim Üyesi	3	% 9
Öğretmen	2	% 6
Hakim - Savcı	3	% 9
Diğer Memur	2	% 6
Profesyonel Toplamı	7	% 21
Doktor	3	% 9
Eczacı	2	% 6
Gazeteci - Yazar	2	% 6
Tarım - Ticaret Kesimi Toplamı	5	% 15
Çiftçi	3	% 9
Tüccar	2	% 6
Belediye Başkanı	2	% 6
Toplam	33	% 100

* Kastamonu milletvekillerinin TBMM hal tercümelerinden derlenmiştir.

Tablo'ya bakıldığında, Kastamonu milletvekillerinin asker-sivil bürokratlardan oluştuğu görülür. Nitekim 33 milletvekilinin 19'u kamu görevlisi yani devlet memurudur. Bunlar arasında askerler, diplomatlar, yüksek memurlar, öğretim üyeleri, hâkim-savcılar, öğretmenler ve mülki yöneticiler bulunmaktadır. Bu milletvekillerinin, tüm milletvekilleri içindeki oranı % 58'dir. Serbest meslek erbabı dediğimiz profesyonellerin toplamı 7'dir. Doktor, eczacı ve gazeteci-yazarların bulunduğu bu milletvekillerinin oranı ise % 21'dir. Tarım-Ticaret kesiminin toplamı 5 olup, tüm milletvekillerinin % 15'ini oluştururlar. 2 milletvekili ise belediye başkanıdır. Bunun dışında Kastamonu milletvekilleri arasında din görevlisi bulunmamaktadır. Şu halde, yapılan bu meslek analizi, asker-sivil bürokratların Kastamonu milletvekilleri arasında ağırlıklı grup olduğunu açıklıkla gösterir. Kastamonu'da söz konusu olan bu durum, Tek-Parti döneminde, tüm ülke genelinde geçerli olmuştur. Türk Parlamento Tarihi dizisine bakıldığında bu duruma rastlamak mümkündür. Buna göre, meclislerde en ağırlıklı grubu % 60 – 65 oranı ile asker-sivil devlet memurları oluştururlar. Serbest meslek erbabının oranı % 15 – 20 arasında

değişir. % 15 – 20 civarında da çiftçi ve tüccarlar bulunur. Din adamlarının oranı ise her geçen yıl azalarak % 3 – 5 arasında seyrettiği izlenmiştir.⁷³

E) Önceki Parlamento Deneyimi ve Gelecek Dönem Meclislerine Yeniden Seçilebilme Yetkinliği

Tablo 12: Kastamonu Milletvekillerinin Parlamento Deneyimleri

Milletvekillerinin Adları	Milletvekillerinin Parlamento Deneyimleri
Abdurrahman Sami Erkman	V. Dönem Kastamonu, VI. Dönem Tunceli
Abidin Binkaya	VI. ve VII. Dönem Kastamonu
Ahmet Mahir Efendi	Osmanlı Mebusan Meclisi ve II. Dönem Kastamonu
Ahmet Muhtar Bey	I. ve II. Dönem İstanbul, IV. Dönem Kastamonu
Ahmet Şükrü Şenozan	V. Dönem Kastamonu
Ali Nazmi (Özügür)	II. Dönem Kastamonu, III. Dönem Muğla
Ali Rıza Direkoğlu	II. , III. , IV. Dönem Kastamonu
Cemal Dolunay	III. Dönem Kastamonu
Fahri Ecevit	VII. ve VIII. Dönem Kastamonu
Hacer Dicle	VI. Dönem Kastamonu
Halid (Akmansü)	II. Dönem Kastamonu
Halil Tekşen	IV. Dönem Kastamonu
Hamdi Çelen	VII. ve VIII. Dönem Kastamonu
Hasan Fehmi Tümerkan	Mebusan Meclisi Sinop, II., III., IV. Dönem Kastamonu
Hayrullah Diker	VI. Dönem Kastamonu ve VII. Dönem İstanbul
Hilmi Çoruk	V. Dönem Mardin / VI. , VII. , VIII. Dönem Kastamonu
Hüseyin Rauf Orbay	I.Dönem Sivas, II.Dönem İstanbul, VI.Dönem Kastamonu
Hüsnü Açıksöz	VI. Dönem Kastamonu
İbrahim Osman Grantay	V. Dönem Kastamonu
Mehmet Fuat Müftüoğlu	II. ve III. Dönem Kastamonu
Mehmet Necmettin Kocataş	Osmanlı Mebusan Meclisi ve II. Dönem Kastamonu
Muharrem Celal Bayar	VI. Dönem Kastamonu
Nuri Tamaç	V. , VI. ve VII. Dönem Kastamonu
Refik Ilgaz	III. ve IV. Dönem Kastamonu
Rıza Saltuğ	VI. ve VII. Dönem Kastamonu
Sıtkı Şerif Eken	V. Dönem Kastamonu
Suat Soyer	I. ve IV. Dönem Kastamonu
Şerif İlden	V. Dönem Kastamonu
Tahsin Coşkan	III.Dönem Yozgat/ IV, V, VI, VII, VIII, IX. Dönem Kastamonu

⁷³ Çoker, **I. Dönem (Özgeçmişler)**, s.1012; Çoker, **IV. Dönem (Özgeçmişler)**, s.631; Öztürk, **II. Dönem (Özgeçmişler)**, s.816; Öztürk, **III. Dönem (Özgeçmişler)**, s.675; Güneş, **V. Dönem (Özgeçmişler)**, s.811- 812; Çakan, **a.g.e.** , s.104- 115.

Tevfik Aslan	V. ve VI. Dönem Kastamonu
Tezer Taşkiran	VII. Dönem Kastamonu
Veled Çelebi İzbudak	II. ,III. , IV. , V. Dönem Kastamonu/ VI. Dönem Yozgat
Ziya Orbay	VII. ve VIII. Dönem Kastamonu

* Türk Parlamento Tarihi adlı tarih kitapları dizisinden derlenmiştir.

Tablo 13: Kastamonu Milletvekillerinin Önceki Parlamento Deneyimleri

Seçim Dönemleri	Önceki Parlamento Deneyimi Olan Milletvekillerinin Sayısı	Oranı	Önceki Parlamento Deneyimi Olmayan Milletvekillerinin Sayısı	Oranı	Toplam
II. Dönem (1923 - 1927)	3	% 38	5	% 62	8 % 100
III. Dönem (1927 - 1931)	4	% 67	2	% 33	6 % 100
IV. Dönem (1931 - 1935)	7	% 88	1	% 12	8 % 100
V. Dönem (1935 - 1939)	2	% 22	7	% 78	9 % 100
VI. Dönem (1939 - 1943)	5	% 45	6	% 55	11 % 100
VII. Dönem (1943 - 1946)	6	% 60	4	% 40	10 % 100

* Türk Parlamento Tarihi adlı tarih kitapları dizisinden derlenmiştir.

Buna göre, önceki parlamento deneyimi olan milletvekillerinin oranı III. , IV. ve VII. seçim dönemlerinde oldukça yüksektir. Nitekim III. Dönem milletvekillerinin % 67'sinin, IV. Dönem milletvekillerinin % 88'inin ve VII. Dönem milletvekillerinin % 60'ının parlamento deneyimleri mevcuttur. Buna karşın, II. , V. ve VI. Dönem milletvekillerinin parlamento deneyim oranları düşüktür. Bunlar arasında V. Dönem milletvekilleri, % 22 oran ile parlamento deneyimi en az olan gruptur. Neticede, bütün bu veriler, II. Dönem ile V. Dönem arasında yeniden milletvekili seçilenlerin oranının yüksek olduğunu, V. Dönemde Kastamonu milletvekillerinin yenilendiğini, VI. ve VII. Dönemlerde de bu yenilenmenin devam ettiğini gösterir. Aşağıda gösterilen tablo bu saptamamızı doğrulayacak niteliktedir.

Tablo 14: Kastamonu Milletvekillerinin Gelecek Dönem Meclislere Yeniden Seçilebilme Yetkinliği

Seçim Dönemleri	Kendilerinden Sonraki Meclislere Seçilebilen Milletvekillerinin Sayısı	Oran	Kendilerinden Sonraki Meclislere Seçilemeyen Milletvekillerinin Sayısı	Oran	Toplam
II. Dönem (1923 - 1927)	5	% 63	3	% 37	8 % 100
III. Dönem (1927 - 1931)	4	% 67	2	% 33	6 % 100
IV. Dönem (1931 - 1935)	2	% 25	6	% 75	8 % 100
V. Dönem (1935 - 1939)	5	% 56	4	% 44	9 % 100
VI. Dönem (1939 - 1943)	6	% 55	5	% 45	11 % 100
VII. Dönem (1943 - 1946)	5	% 50	5	% 50	10 % 100

* Türk Parlamento Tarihi adlı tarih kitapları dizisinden derlenmiştir.

Burada, II. ve III. Dönem milletvekillerinin yarıdan fazlasının gelecek dönem meclislerine seçilebildiği görülür. Oranlar, II. Dönem için % 63, III. Dönem için % 67'dir. Buna karşın, IV. Dönem milletvekillerinin ancak % 25'i gelecek dönem meclislerine seçilebilmiştir. V. , VI. ve VII. Dönemlerde ise milletvekillerinin yarısı ileriki dönem meclislerine seçilebilmişlerdir. Sanırız, bu veriler, yukarıdaki saptamamızı doğrulamıştır. Aşağıda verilen başka bir Tablo Kastamonu milletvekillerinin, araştırma konusu olan 1923 – 1946 tarihleri arası, kaç dönem yasama faaliyetlerinde bulunduğunu göstermektedir. Tablo yapılırken bulgular, 1923–1946 tarihleriyle sınırlandırılmıştır. Bunun nedeni, araştırma konusunun bu tarihler arası oluşudur.

Tablo 15: Kastamonu Milletvekillerinin Kaç Dönem Yasama Faaliyetlerinde Bulunduğunu Gösterir Tablo

Dönem	Milletvekillerinin Adları	Milletvekillerinin Sayısı	Oran
Bir Dönem	Abdurrahman Sami Erkman		
	Ahmet Mahir Efendi		
	Ahmet Muhtar Bey		
	Ahmet Şükrü Şenozan		
	Ali Nazmi (Özügür)		
	Cemal Dolunay		
	Fahri Ecevit		
	Hacer Dicle		
	Halid (Akmansü)		
	Halil Tekşen		
	Hamdi Çelen		
	Hüseyin Rauf Orbay		
	Hüsnü Açıksöz		
	İbrahim Osman Grantay		
	Mehmet Necmettin Kocataş		
	Muharrem Celal Bayar		
	Sıtkı Şerif Eken		
	Suat Soyer		
	Şerif İlden		
	Tezer Taşkıran		
	Ziya Orbay		
Toplam		21	% 64
İki Dönem	Abidin Binkaya		
	Hayrullah Diker		
	Hilmi Çoruk		
	Mehmet Fuat Müftüoğlu		
	Refik Ilgaz		
	Rıza Saltuğ		
	Tevfik Aslan		
Toplam		7	%21

Üç Dönem	Ali Rıza Direkoğlu		
	Hasan Fehmi Tümerkan		
	Nuri Tamaç		
Toplam		3	%9
Dört Dönem	Tahsin Coşkan		
	Veled Çelebi İzbudak		
Toplam		2	% 6
Genel Toplam		33	% 100

* Türk Parlamento Tarihi adlı tarih kitapları dizisinden derlenmiştir.

Buna göre, incelenen 1923 – 1946 tarihleri arası, Kastamonu milletvekillerinin 21’i, yalnızca bir dönem, Kastamonu temsilcisi olarak yasama faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu 21 milletvekilinin tüm milletvekilleri içindeki oranı % 64’tür. İki dönem Kastamonu milletvekilliği yapanların sayısı 7 olup, tüm milletvekillerinin % 21’ini oluşturmuşlardır. Üç dönem Kastamonu milletvekilliği yapanların sayısı 3’tür. 2 milletvekili ise dört dönem Kastamonu milletvekilliği yapmıştır. Bu verilere bakılarak, Kastamonu milletvekillerinin iktidarla olan ilişkileri konusunda kesin bir yargıya ulaşmak zordur. Bunun nedenlerinden biri dönemin Tek-Parti dönemi olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca ölüm, yaşlılık, hastalık, yurt dışı görevleri, eğitim düzeyi, siyasi tercihler vb. nedenlerden ötürü milletvekillerinin yasama faaliyetleri de kısalmıştır. Bunun dışında bu milletvekillerinin yasama faaliyetleri yalnızca bu tarih ve bu seçim bölgesiyle sınırlı olmamıştır. Bunlar arasında 1923–1946 tarihleri öncesinde ya da sonrasında ya da aralığında aynı ya da farklı seçim bölgelerinden temsilci seçilenler de olmuştur. Örneğin Ahmet Mahir Efendi, Mehmet Necmettin Kocataş ve Hasan Fehmi Tümerkan’ın Osmanlı Mebusan Meclisi deneyimleri vardır.⁷⁴ Dr. Suat Soyer I. Dönem Kastamonu milletvekilliği yapmıştır.⁷⁵ Hüseyin Rauf Orbay, I. Dönem Sivas ve II. Dönem İstanbul milletvekilliği yapmıştır.⁷⁶ Ahmet Muhtar Bey I. ve II. Dönem İstanbul milletvekili seçilmiştir.⁷⁷ Tahsin Coşkan III. Dönem Yozgat milletvekili, VIII. ve IX. Dönemlerde de Kastamonu milletvekili seçilmiştir.⁷⁸ Hilmi

⁷⁴ Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.481 -496.

⁷⁵ Çoker, I. Dönem (Özgeçmişler), s.625 -626.

⁷⁶ Çoker, I. Dönem (Özgeçmişler), s.879 -882.

⁷⁷ Çoker, I. Dönem (Özgeçmişler), s.497 -498.

⁷⁸ Öztürk, III. Dönem (Özgeçmişler), s.618 -619.

Çoruk V. Dönem Mardin milletvekili seçilmiştir.⁷⁹ Veled Çelebi İzbudak VI. Dönem Yozgat milletvekilliği yapmıştır.⁸⁰ Ali Nazmi Özügür, III. Dönem Muğla milletvekili seçilmiştir.⁸¹ Abdurrahman Sami Erkman VI. Dönem’de Tunceli’den milletvekili seçilmiştir.⁸² Hayrullah Diker VII. Dönem’de İstanbul’dan milletvekili seçilmiştir.⁸³ Bunun dışında Hamdi Çelen, Dr. Fahri Ecevit, Ziya Orbay ve Hilmi Çoruk VIII. Dönemde de Kastamonu milletvekilliği yapmışlardır.⁸⁴ Bütün bu veriler, Kastamonu milletvekillerinden bazılarının yasama faaliyetlerinin ve Meclis deneyimlerinin çokluğuna işaret eder.

Neticede, Kastamonu milletvekilleri, bölge köklülük oranı yani yerellik karakteri düşük, eğitim düzeyi oldukça yüksek asker-sivil bürokratlardan oluşmuştur. Kastamonu’da rastlanan bu durum Tek-Parti döneminde tüm ülke genelinde geçerlilik kazanmış, meclisler, yüksek öğrenimli seçkinlerin ve asker-sivil bürokratların temsil edildiği mekânlar haline dönüşmüştür. Modern eğitilmiş asker-sivil seçkinlerin oransal üstünlüğünü Emre Kongar, Osmanlı-Türk siyasal yaşamında oldukça doğal bir olgu olarak karşılamakta ve bu “*seçkin*” yaklaşımın halkı güdülecek bir sürü gibi gören Osmanlı saray geleneğinin bir uzantısı olduğunu iddia etmektedir.⁸⁵

Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetlerine ilişkin çözümleme girişimlerinden ortaya çıkan sonuçlar ise aşağıda anlatıldığı gibidir.

⁷⁹ Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.568 -569.

⁸⁰ Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.488 -489.

⁸¹ Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.493 -494.

⁸² Güneş, V.Dönem (Özgeçmişler), s.422.

⁸³ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 1, İ: 2 (15 Mart 1943), s.13.

⁸⁴ Kastamonu 1973 İl Yıllığı, s.406.

⁸⁵ Emre Kongar, İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, C: 2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985, s.143.

II) KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN YASAMA FAALİYETLERİNE İLİŞKİN SAYISAL VERİLER

A) II. DÖNEM KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN YASAMA FAALİYETLERİNE İLİŞKİN SAYISAL VERİLER

II. Dönem Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetlerine ilişkin sayısal veriler aşağıdaki iki Tablo’da gösterildiği şekildedir.

Tablo 16: II. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerine İlişkin Sayısal Veriler

	Kanun Teklifleri	Gensoru Önergeleri	Tefsir Önergeleri	Soru Önergeleri	Önergeler	Konuşmalar
Milletvekillerinin Adları						
Halid (Akmansü)	5	-----	3	12	68	111
Hasan Fehmi Tümerkan	5	-----	-----	2	23	45
Mehmet Fuat Müftüoğlu	2	1	-----	3	42	59
Ali Nazmi Özügür	2	-----	-----	-----	16	20
Ali Rıza Direkoğlu	1	-----	-----	-----	11	6
Ahmet Mahir Efendi	-----	-----	-----	1	6	15
Mehmet Necmettin Kocataş	-----	-----	-----	-----	4	11
Veled Çelebi İzbudak	-----	-----	-----	-----	1	2
Toplam	15	1	3	18	171	269

* II. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri’nden derlenmiştir.

Tablo 17: II. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerine İlişkin Sayısal Verilerin Yüzdelik Oranları

	Kanun Tekliflerinin Oranları	Gensoru Önergelerinin Oranları	Tefsir Önergelerinin Oranları	Soru Önergelerinin Oranları	Önergelerin Oranları	Konuşmaların Oranları
Milletvekillerinin Adları						
Halid (Akmansü)	% 33,3	-----	% 100	% 66,8	% 40	% 41,5
Hasan Fehmi Tümerkan	% 33,3	-----	-----	% 11,1	% 13,4	% 16,7
Mehmet Fuat Müftüoğlu	% 13,3	% 100	-----	% 16,6	% 24,6	% 22
Ali Nazmi Özügür	% 13,3	-----	-----	-----	% 9,3	% 7,4
Ali Rıza Direkoğlu	% 6,8	-----	-----	-----	% 6,4	% 2,2
Ahmet Mahir Efendi	-----	-----	-----	% 5,5	% 3,5	% 5,5
Mehmet Necmettin Kocataş	-----	-----	-----	-----	% 2,3	% 4
Veled Çelebi İzbudak	-----	-----	-----	-----	% 0,5	% 0,7
Toplam	% 100	% 100	% 100	% 100	% 100	% 100

* II. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri’nden derlenmiştir.

Yukarıdaki iki Tablo'ya bakıldığında; II. Dönem Kastamonu milletvekillerinin, Meclis Başkanlığı'na 15 kanun teklifi, bir gensoru önergesi, üç tefsir önergesi, 18 soru önergesi ve 171 önerge vermiş oldukları anlaşılır. Kastamonu milletvekillerinin Meclis Genel Kurulu'nda yapmış oldukları konuşmaların sayısı ise 269'dur. Işıl Çakan'ın *Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis* adlı eserindeki tespitlere göre; II. TBMM Döneminde Meclis Başkanlığı'na 631 kanun teklifi verilmiştir.⁸⁶ 1923 – 1927 yılları arasında Türkiye'de 72 vilâyet bulunduğuna göre her bir vilâyete yaklaşık olarak dokuz adet kanun teklifi düşmektedir. Kastamonu milletvekilleri ise, aynı dönemde, Meclis Başkanlığı'na 15 adet kanun teklifi vermişlerdir. Işıl Çakan'ın tespitlerine göre; II. TBMM Döneminde Meclis Başkanlığı'na dört gensoru önergesi verilmiş olup⁸⁷, bunlardan birinde Kastamonu milletvekillerinin imzası bulunmaktadır. II. TBMM Döneminde Meclis Başkanlığı'na verilen soru önergelerinin adedi ise 348'dir.⁸⁸ Bu rakam 72 vilâyete bölündüğünde her bir vilâyete yaklaşık olarak beş soru önergesi düşmektedir. Kastamonu milletvekilleri tarafından Meclis Başkanlığı'na verilen soru önergelerinin adedi ise 18'dir. Dolayısıyla Kastamonu milletvekillerinin II. TBMM Dönemi yasama faaliyetlerine katılım oranı Türkiye ortalamasının üstündedir.

Yukarıdaki Tablolara bakıldığında; II. Dönem Kastamonu milletvekilleri arasında en etkin isim olarak Halid Bey karşımıza çıkmaktadır. Nitekim II. Dönem Kastamonu milletvekilleri tarafından Meclis Başkanlığı'na verilen 15 kanun teklifinin beşi (% 33,3), tefsir önergelerinin tamamı, 18 soru önergesinin 12'si (% 66,8), 171 önergenin 68'i (% 40), Meclis Genel Kurulu'nda gerçekleştirilen 269 konuşmanın 111'i (% 41,5) Halid Bey'e aittir. Meclis'teki yasama faaliyetlerine katılım oranının fazlalığı bakımından Halid Bey'i, arkadaşı Hasan Fehmi Efendi izlemektedir. Zira 15 kanun teklifinin beşi (% 33,3), 18 soru önergesinin ikisi (% 11,1), 171 önergenin 23'ü (% 13,4), Meclis Genel Kurulu'nda gerçekleştirilen 269 konuşmanın 45'i (% 16,7) Hasan Fehmi Efendi'ye aittir. Mehmet Fuat Bey'in de Meclis çalışmalarına katılım oranı azımsanmayacak derecededir. 15 kanun teklifinin

⁸⁶ Çakan, a.g.e. , s.154.

⁸⁷ Aynı yerde.

⁸⁸ Aynı yerde.

ikisi (% 13,3), 18 soru önergesinin üçü (% 16,6), 171 önergenin 42'si (% 24,6), 269 konuşmanın 59'u (% 22) ve tek gensoru önergesi Mehmet Fuat Bey'e aittir. Dolayısıyla Halid Bey başta olmak üzere, Hasan Fehmi Efendi ve Mehmet Fuat Bey, Meclis çalışmalarına katılım oranının fazlalığı bakımından Kastamonu milletvekillerinin en etkin üç ismi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahmet Mahir Efendi'nin 4 Eylül 1925 tarihinde ölümünün ardından 13 Aralık 1925 tarihinde yapılan ara seçimde Kastamonu milletvekili seçilen Ali Nazmi Bey, iki kanun teklifi, 16 önerge ve 20 adet konuşmayla yasama faaliyetlerini tamamlamıştır. Bunda, Ali Nazmi Bey'in Meclis açıldıktan iki yıl sonra milletvekili seçilmesinin çok büyük etkisi vardır. Ali Rıza Bey, bir kanun teklifi, 11 önerge ve altı adet konuşmayla Meclis çalışmalarını tamamlamıştır. Ahmet Mahir Efendi'nin yalnızca bir soru önergesi, altı önergesi ve 15 konuşması vardır. Ahmet Mahir Efendi'nin Meclis'e katıldıktan iki yıl sonra 4 Eylül 1925 tarihinde ölümünün, bu durumda, çok büyük etkisi vardır. Mehmet Necmettin Bey, dört önerge ve 11 konuşmayla; Veled Çelebi Efendi ise, bir önerge ve iki adet konuşmayla Meclis çalışmalarını tamamlamışlardır.

II. Dönem Kastamonu milletvekillerinin Kastamonu vilâyeti ile ilgili yasama faaliyetlerine ilişkin sayısal veriler ise aşağıdaki gibidir.

Tablo 18: II. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Kastamonu Vilâyeti ile İlgili Yasama Faaliyetlerine İlişkin Sayısal Veriler

Milletvekillerinin Adları	Kanun Teklifleri	Tefsir Önergeleri	Soru Önergeleri	Önergeler	Konuşmalar
Halid (Akmansü)	3	1	9	17	30
Hasan Fehmi Tümerkan	----	----	----	----	5
Mehmet Fuat Müftüoğlu	1	----	----	2	7
Ali Rıza Direkoğlu	----	----	----	----	----
Ahmet Mahir Efendi	----	----	----	3	1
Mehmet Necmettin Kocataş	----	----	----	----	----
Ali Nazmi Özügür	----	----	----	----	----
Veled Çelebi İzbudak	----	----	----	----	----
Toplam	4	1	9	22	43

* II. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri'nden derlenmiştir.

Buna göre; II. Dönem Kastamonu milletvekilleri tarafından Meclis Başkanlığı'na verilen 15 kanun teklifinin dördü (% 27), üç tefsir önergesinin biri (

% 33,3), 18 soru önergesinin dokuzu (% 50), 171 önergenin 22'si (% 12,8), Meclis Genel Kurulu'nda gerçekleştirilen 269 konuşmanın 43'ü (% 16) Kastamonu vilâyeti ile ilgilidir. Verilere bakıldığında; Kastamonu vilâyeti ile ilgili başta soru önergeleri olmak üzere, tefsir önergelerinin ve kanun tekliflerinin fazlalığı dikkat çekicidir. Buna karşın, önerge ve konuşma sayılarının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bunun dışında Kastamonu milletvekilleri arasında Kastamonu vilâyeti ile ilgili Meclis'te yasama faaliyetlerinde bulunan en etkin ismin Halid Bey olduğu izlenmektedir. Nitekim Kastamonu vilâyeti ile ilgili Meclis Başkanlığı'na verilen dört kanun teklifinin üçü, tefsir ve soru önergelerinin tamamı, 22 önergenin 17'si ve Meclis Genel Kurulu'nda gerçekleştirilen 43 konuşmanın 30'u Halid Bey'e aittir. Dolayısıyla II. TBMM'de Kastamonu vilâyetinin temel sorunlarıyla ilgili yürütme organının dikkatini çekmeye çalışan en etkin ismin Halid Bey olduğu izlenmektedir. Kastamonu vilâyetinin temel sorunlarına çözüm bulma noktasında diğer Kastamonu milletvekillerinin Meclis'teki yasama faaliyetlerine katılım oranı ise oldukça sınırlı kalmıştır. Nitekim Mehmet Fuat Bey bir kanun teklifi, iki önerge ve yedi konuşmayla, Hasan Fehmi Efendi beş konuşmayla, Ahmet Mahir Efendi ise üç önerge ve bir konuşmayla Kastamonu vilâyeti ile ilgili yasama faaliyetlerini tamamlamışlardır. Ali Rıza Bey, Mehmet Necmettin Bey, Ali Nazmi Bey ile Veled Çelebi Efendi'nin ise Kastamonu vilâyeti ile ilgili Meclis'te fazla bir etkinlikleri yoktur.

II. Dönem Kastamonu milletvekilleri tarafından Meclis Başkanlığı'na verilen kanun tekliflerinin ilgili oldukları konular ve bu konuların milletvekillerine sayısal dağılımı aşağıdaki Tablolar'da gösterilmiştir.

Tablo 19: II. Dönem Kastamonu Milletvekilleri'nce Meclis Başkanlığı'na Verilen Kanun Tekliflerinin Konusal Dağılımı

Kanun Tekliflerinin İlgili Oldukları Konular	Kanun Tekliflerinin Sayısı
Kamu Yönetimi Teşkilatına ve Personeline İlişkin Teklifler	1
Tarım ve Hayvancılık Politikalarına Yönelik Teklifler	4
Tarım	3
Hayvancılık	1
Bayındırlık Politikaları	3

Yol İnşası ve Geliştirme Talepleri	2
Liman İnşası	1
Eğitim Politikasına Yönelik Teklifler	1
Yargı Alanına Dönük Kanun Teklifleri	2
Askerler ve Askeri Hizmete İlişkin Kanun Teklifleri	2
TBMM'de Milletvekillerine Yönelik Talepler Hakkında Teklifler	2
Toplam	15

* II. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri'nden derlenmiştir.

Tablo 20: II. Dönem Kastamonu Milletvekilleri'nce Meclis Başkanlığı'na Verilen Kanun Tekliflerinin İlgili Oldukları Konuların Milletvekillerine Sayısal Dağılımı

Milletvekillerinin Adları	Kanun Tekliflerinin İlgili Oldukları Konular								
	Kamu Yönetimi Teşkilatı ve Personeli	Tarım	Hayvancılık	Bayındırlık Politikaları	Eğitim Politikasına Yönelik Teklifler	Yargı Alanına Dönük Kanun Teklifleri	Askerler ve Askeri Hizmete İlişkin Teklifler	TBMM'de Milletvekillerine Yönelik Talepler Hakkında Teklifler	Toplam
Halid (Akmansü)	----	1	----	3	1	----	----	----	5
Hasan Fehmi Tümerkan	----	1	1	----	----	2	1	----	5
Mehmet Fuat Müftüoğlu	----	1	----	----	----	----	----	1	2
Ali Rıza Direkoğlu	----	----	----	----	----	----	1	----	1
Ahmet Mahir Efendi	----	----	----	----	----	----	----	----	----
Mehmet Necmettin Kocataş	----	----	----	----	----	----	----	----	----
Ali Nazmi Özügür	1	----	----	----	----	----	----	1	2
Veled Çelebi İzbudak	----	----	----	----	----	----	----	----	----
Toplam	1	3	1	3	1	2	2	2	15

* II. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri'nden derlenmiştir.

Yukarıdaki Tablolara bakıldığında; Kastamonu milletvekillerinin daha çok ülkedeki tarım ve hayvancılık politikalarına ilişkin kanun tekliflerinde bulundukları görülür. Bu alanda toplam dört kanun teklifinin üçü tarım politikalarına, biri hayvancılık politikalarına ilişkindir. Tarım konusuna ilişkin kanun teklifleri Halid Bey, Hasan Fehmi Efendi ve Mehmet Fuat Bey tarafından, hayvancılık konusuna ilişkin kanun teklifi ise Hasan Fehmi Efendi tarafından Meclis Başkanlığı'na verilmiştir. Bayındırlık politikalarına ilişkin olarak Meclis Başkanlığı'na üç kanun teklifi verilmiş olup, bu kanun tekliflerinin tamamında Halid Bey'in imzası bulunmaktadır. Yargı alanına dönük iki kanun teklifi verilmiş olup, bunların ikisi de Hasan Fehmi Efendi'ye aittir. Askerlik ve askeri hizmete ilişkin Meclis

Başkanlığı'na verilen kanun tekliflerinden birisi Hasan Fehmi Efendi'ye, diğeri Ali Rıza Bey'e aittir. Mehmet Fuat Bey ile Ali Nazmi Bey, TBMM'de milletvekillerine yönelik talepler bağlamında vatana hizmet tertibinden maaş tahsisi talepleri hakkında Meclis Başkanlığı'na birer kanun teklifi vermişlerdir. Ülkedeki eğitim politikalarına ilişkin kanun teklifi Halid Bey tarafından, kamu yönetimi teşkilâtı ve personeline ilişkin kanun teklifi ise Ali Nazmi Bey tarafından Meclis Başkanlığı'na sunulmuştur. Ahmet Mahir Efendi, Mehmet Necmettin Bey ile Veled Çelebi Efendi'nin ise herhangi bir kanun teklifi bulunmamaktadır. Neticede II. Dönem Kastamonu milletvekillerinin ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılık politikalarına yönelik tekliflerde bulundukları görülür. Bunu sırasıyla bayındırlık politikalarına ilişkin kanun teklifleri, askerlik ve askeri hizmete ilişkin kanun teklifleri, yargı alanına dönük kanun teklifleri ve TBMM'de milletvekillerine yönelik taleplere ilişkin kanun teklifleri izlemektedir. Toplam 15 kanun teklifinden Kastamonu vilâyetini ilgilendiren kanun tekliflerinin sayısı ise dördtür. Bu dört kanun teklifinden üçü Kastamonu vilâyetindeki bayındırlık politikalarına ilişkin olup, Halid Bey tarafından Meclis Başkanlığı'na verilmiştir. Diğeri Mehmet Fuat Bey'in Kastamonu milletvekillerine yönelik taleplerine ilişkin kanun teklifidir.

Tek gensoru önergesi ülkedeki tarım politikalarına ilişkin olup, Mehmet Fuat Bey tarafından Meclis Başkanlığı'na verilmiştir. Üç tefsir önergesinin tamamı Halid Bey tarafından Meclis Başkanlığı'na verilmiş olup, bunlardan birisi Kastamonu vilâyetindeki ormancılık politikalarına, diğeri ülkedeki eğitim politikalarına, sonuncusu ise ülkedeki toplumsal sorunlara ilişkindir.

II. Dönem Kastamonu milletvekilleri tarafından Meclis Başkanlığı'na verilen soru önergelerinin ilgili oldukları konular ve bu konuların milletvekillerine sayısal dağılımı ise aşağıdaki Tablolar'da gösterildiği şekildedir.

Tablo 21: II. Dönem Kastamonu Milletvekilleri'nce Meclis Başkanlığı'na Verilen Soru Önergelerinin Konusal Dağılımı

Soru Önergelerinin İlgili Oldukları Konular	Soru Önergelerinin Sayısı
Kamu Yönetimi Teşkilatı	1
Tarım - Ormancılık Politikaları	6
Tarım	3
Ormancılık	3
Sanayi Politikaları	2
Ticaret	1
Madencilik	1
Denizcilik	1
Eğitim Politikaları	2
Askerler ve Askeri Hizmete İlişkin Soru Önergeleri	2
Yargı Alanına Dönük Soru Önergeleri	1
Toplumsal Sorunlar Hakkında Soru Önergeleri	1
Toplam	18

* II. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri'nden derlenmiştir.

Tablo 22: II. Dönem Kastamonu Milletvekilleri'nce Meclis Başkanlığı'na Verilen Soru Önergelerinin İlgili Oldukları Konuların Milletvekillerine Sayısal Dağılımı

Milletvekillerinin Adları	Soru Önergelerinin İlgili Oldukları Konular											
	Kamu Yönetimi Teşkilatı	Tarım	Ormancılık	Sanayi Politikaları	Ticaret	Madencilik	Denizcilik	Eğitim Politikaları	Askerlik	Yargı	Toplumsal Sorunlar	Toplam
Halid (Akmansü)	1	----	3	2	1	1	1	1	2	----	----	12
Hasan Fehmi Tümerkan	----	----	----	----	----	----	----	1	----	1	----	2
Mehmet Fuat Müftüoğlu	----	3	----	----	----	----	----	----	----	----	----	3
Ali Rıza Direkoğlu	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----
Ahmet Mahir Efendi	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	1	1
Mehmet Necmettin Kocataş	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----
Ali Nazmi Özügür	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----
Veled Çelebi İzbudak	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----
Toplam	1	3	3	2	1	1	1	2	2	1	1	18

* II. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri'nden derlenmiştir.

Buna göre; Kastamonu milletvekilleri tarafından Meclis Başkanlığı'na verilen 18 soru önergesinin 12'sinde (% 66,8) Halid Bey'in imzası bulunmaktadır. Halid Bey, ormancılık konusunda üç, sanayicilik konusunda iki, askerlik konusunda

iki, kamu yönetimi teşkilâtı, ticaret, madencilik, denizcilik, eğitim konularında ise birer adet soru önergesi vermiştir. Dolayısıyla Kastamonu milletvekilleri içinde en çok soru önergesi vererek yürütme organını denetleme işlevine katılan en etkin Kastamonu milletvekilinin Halid Bey olduğu görülür. Mehmet Fuat Bey de, tarım politikaları konusunda Meclis Başkanlığı'na üç soru önergesi vererek, yürütme organını denetleme işlevine katılmıştır. Hasan Fehmi Efendi ise, biri eğitim politikaları, diğeri yargı konusunda olmak üzere Meclis Başkanlığı'na iki soru önergesi vermiştir. Ahmet Mahir Efendi'nin soru önergesi ise toplumsal sorunlara ilişkindir. Ali Rıza Bey, Mehmet Necmettin Bey, Veled Çelebi Efendi ile Ali Nazmi Bey'in ise herhangi bir soru önergesi bulunmamaktadır. II. Dönem Kastamonu milletvekilleri, Meclis Başkanlığı'na verdikleri kanun tekliflerinde, gensoru önergesinde ve tefsir önergelerinde olduğu gibi, soru önergelerinde de ağırlıklı olarak yürütme organının tarım-hayvancılık-ormancılık politikalarını sorgulamışlar ve ülkedeki tarım-hayvancılık ve ormancılık sorunlarına çözüm bulmaya çalışmışlardır. Kastamonu milletvekilleri tarafından Meclis Başkanlığı'na verilen toplam 18 soru önergesinin dokuzu yani yarısı ise Kastamonu vilâyeti ile ilgilidir. Kastamonu vilâyeti ile ilgili bu dokuz soru önergesinin tamamı Halid Bey tarafından Meclis Başkanlığı'na verilmiştir. Halid Bey, Kastamonu vilâyetindeki ormancılık politikaları konusunda üç adet, sanayi politikaları konusunda iki adet, kamu yönetimi teşkilâtı, madencilik, ticaret, denizcilik konularında ise Meclis Başkanlığı'na birer adet soru önergesi vermiş ve verdiği bu soru önergeleriyle Kastamonu vilâyetinin söz konusu alanlardaki temel sorunlarına Hükümet'in dikkatini çekmeye çalışarak, yürütme organını bu konularda denetlemiştir.

II. Dönem Kastamonu milletvekillerinin Meclis Başkanlığı'na verdikleri önergelerin ilgili oldukları konular ve bu konuların milletvekillerine sayısal dağılımı aşağıdaki Tablolar'da gösterildiği şekildedir.

Tablo 23: II. Dönem Kastamonu Milletvekilleri'nce Meclis Başkanlığı'na Verilen Önergelerin Konusal Dağılımı

Önergelerin İlgili Oldukları Konular	Önergelerin Sayısı
Kamu Yönetimi Teşkilatı ve Personeli	39
Merkez Teşkilatı	12
Mülki Teşkilat	6
Yerinden Yönetim Teşkilatı	6
Memurlar	15
Tarım-Hayvancılık-Ormancılık Politikalarına Yönelik Önergeler	41
Tarım	29
Hayvancılık	6
Ormancılık	6
Toplumsal Sorunlara İlişkin Önergeler	22
Anayasa ve Yargı Alanına Dönük Önergeler	21
Askerler ve Askeri Hizmete İlişkin Önergeler	11
TBMM'de Milletvekillerini İlgilendiren Talepler Hakkında Önergeler	10
Bayındırlık Politikalarına İlişkin Önergeler	9
Eğitim Politikalarına İlişkin Önergeler	8
Sanayi Politikalarına İlişkin Önergeler	5
Denizciliğe İlişkin Önergeler	3
Mübadillere İlişkin Önergeler	1
İnkılaplara İlişkin Önergeler	1
Toplam	171

* II. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri'nden derlenmiştir.

Tablo 24: II. Dönem Kastamonu Milletvekilleri'nce Meclis Başkanlığı'na Verilen Önergelerin İlgili Oldukları Konuların Milletvekillerine Sayısal Dağılımı

Milletvekillerinin Adları	Önergelerin İlgili Oldukları Konular												
	Kamu Yönetimi Teşkilatı ve Personeli	Tarım-Hayvancılık ve Ormancılık	Toplumsal Sorunlar	Anayasa ve Yargı	Askerlik	Milletvekillerini İlgilendiren Talepler	Bayındırlık	Eğitim Politikası	Sanayi	Denizcilik	Mübadele	İnkıtlar	Toplam
Halid (Akmansü)	16	12	12	4	4	6	4	6	2	----	1	1	68
Hasan Fehmi Tümerkan	5	6	2	5	2	1	----	2	----	----	----	----	23
Mehmet Fuat Müftüoğlu	8	18	6	2	----	1	5	----	2	----	----	----	42
Ali Rıza Direkoğlu	1	1	----	1	5	----	----	----	----	3	----	----	11
Ahmet Mahir Efendi	2	2	2	----	----	----	----	----	----	----	----	----	6
Mehmet Necmettin Kocataş	----	----	----	4	----	----	----	----	----	----	----	----	4
Ali Nazmi Özügür	7	1	----	5	----	2	----	----	1	----	----	----	16
Veled Çelebi İzbudak	----	1	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	1
Toplam	39	41	22	21	11	10	9	8	5	3	1	1	171

Buna göre; II. Dönem Kastamonu milletvekilleri, daha önce sözü edilen kanun tekliflerinde, gensoru önergesinde, tefsir önergelerde ve soru önergelerde olduğu gibi, Meclis Başkanlığı'na verdikleri önergelerle de ağırlıklı olarak yürütme organının tarım-hayvancılık ve ormancılık politikalarını düzenleme girişimlerinde ve bu politikalara yön verme çabasında bulunmuşlardır. 171 önergenin 41'i ülkedeki tarım-hayvancılık ve ormancılık politikalarına ilişkindir. Bu konudaki 41 önergenin 29'u tarım politikaları, altısı ormancılık politikaları, diğer altısı da hayvancılık politikaları hakkındadır. Bu alana yönelik düzenleme girişimleri daha çok 18 önergeyle Mehmet Fuat Bey'den, 12 önergeyle Halid Bey'den ve altı önergeyle Hasan Fehmi Efendi'den gelmiştir. Mehmet Fuat Bey'in mesleğinin çiftçilik olduğu ve Kastamonu çiftçilerini temsilen Meclis'e katıldığı hatırlanacak olursa bu durumun nedenleri anlaşılır. Kastamonu milletvekillerinin tarım-hayvancılık ve ormancılık politikalarından sonra en çok önerge verdikleri ikinci konusal alan kamu yönetimi teşkilâtına ve personeline ilişkin alandır. Kastamonu milletvekilleri kamu yönetimi teşkilâtına ve personeline ilişkin olarak Meclis Başkanlığı'na 39 önerge vermiş olup, bunların 16'sında Halid Bey'in imzası bulunmaktadır. Bu alana yönelik önergeleri, sırasıyla 22 önergeyle toplumsal sorunlara, 21 önergeyle anayasa ve yargı alanına, 11 önergeyle askerlere ve askerlik hizmetine, 10 önergeyle milletvekillerini ilgilendiren taleplere, dokuz önergeyle bayındırlık politikalarına, sekiz önergeyle eğitim politikalarına, beş önergeyle sanayi politikalarına, üç önergeyle denizciliğe, bir önergeyle mübadele, imar ve iskân işlerine ve yine bir önergeyle inkılâplara ilişkin önergeler izlemiştir. Toplam 171 önergenin 68'inde (% 40) Halid Bey'in, 42'sinde (% 24,6) Mehmet Fuat Bey'in, 23'ünde (% 13,4) Hasan Fehmi Efendi'nin imzaları bulunmaktadır. Kısacası toplam önergelerin % 80'e yakını bu üç milletvekili tarafından Meclis Başkanlığı'na verilmiştir. Geriye kalan % 20'lik önerge ise çokluk sırasına göre Ali Nazmi Bey, Ali Rıza Bey, Ahmet Mahir Efendi, Mehmet Necmettin Bey ve Veled Çelebi Efendi tarafından Meclis Başkanlığı'na verilmiştir. Toplam 171 önergenin 22'si (% 12,8) ise Kastamonu vilâyeti ile ilgili olup, bu 22 önergenin, önemli olarak, 13'ü tarım ve ormancılık, altısı kamu yönetimi teşkilâtı hakkındadır.

II. Dönem Kastamonu milletvekilleri tarafından Meclis Genel Kurulu'nda gerçekleştirilen konuşmaların ilgili oldukları konular ve konulara değinme sayısı ile

bu konuşmaların milletvekillerine sayısal dağılımı aşağıdaki Tablolar’da gösterildiği şekildedir.

Tablo 25: II. Dönem Kastamonu Milletvekilleri’nce Meclis Genel Kurulu’nda Gerçekleştirilen Konuşmaların İlgili Oldukları Konular ve Konulara Değınme Sayısı

Konuşmaların İlgili Oldukları Konular	Konulara Değınme Sayısı
Kamu Yönetimi Teşkilatı ve Kamu Yönetimi Personeli	59
Tarım-Hayvancılık-Ormancılık Politikaları	63
Tarım	40
Hayvancılık	8
Ormancılık	15
Toplumsal Sorunlara İlişkin Konuşmalar	62
Askerlik ve Askeri Hizmete İlişkin Konuşmalar	60
Anayasa ve Yargı Alanına Dönük Konuşmalar	47
Eğitim Politikalarına Yönelik Konuşmalar	34
Bayındırlık Politikaları	27
Sanayicilik	12
Denizcilik	11
Mübadele, İmar ve İskân İşleri	6
Ticaret	4
Madencilik	4
İnkılâplar	2
Milletvekillerini İlgilendiren Konuşmalar	2
Toplam	393

* II. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri’nden derlenmiştir.

Tablo 26: II. Dönem Kastamonu Milletvekilleri’nce Meclis Genel Kurulu’nda Yapılan Konuşmaların Milletvekillerine Sayısal Dağılımı

Milletvekillerinin Adları	Konuşmaların İlgili Oldukları Konular											
	Kamu Yönetimi Teşkilatı ve Personeli	Tarım-Hayvancılık veOrmancılık	Toplumsal Sorunlar	Askerlik	Anayasa ve Yargı	Eğitim Politikası	Bayındırlık	Sanayicilik	Denizcilik	Mübadele, İmar ve İskân İşleri	Diğer	Toplam
Halid (Akmansü)	37	23	23	51	7	32	13	11	8	5	4	214
Hasan Fehmi Tümerkan	9	8	8	4	14	1	1	----	3	1	2	51
Mehmet Fuat Müftüoğlu	3	30	23	----	1	1	10	1	----	----	2	71
Ali Rıza Direkoğlu	----	----	----	5	----	----	----	----	----	----	1	6
Ahmet Mahir Efendi	3	1	6	----	2	----	2	----	----	----	1	15
Mehmet Necmettin Kocataş	----	----	----	----	12	----	----	----	----	----	----	12
Ali Nazmi Özügür	7	1	----	----	11	----	1	----	----	----	2	22
Veled Çelebi İzbudak	----	----	2	----	----	----	----	----	----	----	----	2
Toplam	59	63	62	60	47	34	27	12	11	6	12	393

* II. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri’nden derlenmiştir.

Esasında Kastamonu milletvekilleri Meclis Genel Kurulu'nda 269 konuşma yapmışlardır. Ancak konuşmalarında birden fazla konuya değindikleri için burada Kastamonu milletvekillerinin Meclis Genel Kurulu'nda yaptıkları konuşmaların konulara değinme sayısı esas alınmıştır. Buna göre; Kastamonu milletvekilleri Meclis Genel Kurulu'nda yaptıkları 269 konuşmada 393 konuya değinmişlerdir. Kastamonu milletvekilleri, Meclis Başkanlığı'na verdikleri kanun tekliflerinde, gensoru önergesinde, tefsir önergelerinde, soru önergelerinde ve önergelerinde olduğu gibi, Meclis Genel Kurulu'nda yaptıkları konuşmalarda da ağırlıklı olarak tarım-hayvancılık ve ormancılık politikalarına değinmişler ve yürütme organının bu konulardaki çalışmalarına ve düzenlemelerine yön verme çabası içinde bulunmuşlardır. Nitekim Kastamonu milletvekilleri, Meclis Genel Kurulu'nda yaptıkları konuşmalarda yürütme organının tarım-hayvancılık ve ormancılık politikalarına 63 kez değinmişlerdir. Bu konuşmaların 30'u Mehmet Fuat Bey, 23'ü Halid Bey, sekizi Hasan Fehmi Efendi tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha önce de belirttiğimiz üzere, Mehmet Fuat Bey'in mesleğinin çiftçilik olması ve Kastamonu çiftçilerini temsilen Meclis'e katılması tarım-hayvancılık ve ormancılık konularına en çok kendisinin değinmesine neden olmuştur. Halid Bey'in aynı konulara değinme sayısı da azımsanmayacak derecededir. Halid Bey'in babasının çiftçi olduğu düşünülecek olursa bu durumun nedeni anlaşılır. Kastamonu milletvekilleri kamu yönetimi teşkilâtına ve personeline ilişkin konulara 59 kez değinmiş olup, bu konuşmaların 37'si Halid Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Askerlik ve askeri hizmete ilişkin konulara Kastamonu milletvekilleri tarafından 60 kez değinilmiş olup, bu konuşmaların yalnızca 51'i Halid Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Halid Bey'in Meclis'e katılmadan önce mesleğinin askerlik olması, kurmay subay sıfatıyla Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nda ülkenin dört bir köşesinde çok önemli görevler üstlenmesi ve bunun sonucu askerlik konularında birikimli ve tecrübeli olması, kendisinin askerlik ve askeri hizmete ilişkin konularda Meclis'te söz sahibi olmasında en büyük etken olmuştur. Kastamonu milletvekilleri toplumsal sorunlara 62 kez değinmiş olup, bu konuşmaların büyük bir çoğunluğu Halid Bey ile Mehmet Fuat Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Kastamonu milletvekilleri anayasa ve yargı alanına dönük konulara 47 kez değinmiş olup, bu konuşmaların 14'ü Hasan Fehmi Efendi, 12'si Mehmet Necmettin Bey, 11'i Ali Nazmi Bey tarafından

gerçekleştirilmiştir. Üç ismin de hukuk öğrenimi görmüş olmaları ve Meclis'e katılmadan önce hâkimlik ve savcılık görevlerinde bulunmuş olmaları bu durumun nedenlerini net bir şekilde açıklamaktadır. Sırasıyla tarım-hayvancılık ve ormancılık politikalarına ilişkin konular başta olmak üzere, kamu yönetimi teşkilâtına ve kamu yönetimi personeline ilişkin konular, toplumsal sorunlara ilişkin konular, askerlik ve askeri hizmete ilişkin konular ve anayasa ve yargı alanına dönük konular dışında Kastamonu milletvekillerinin, konuşmalarında en çok değindikleri altıncı konu ülkedeki eğitim politikalarıdır. Kastamonu milletvekilleri ülkedeki eğitim politikalarına Meclis Genel Kurulu'nda 34 kez değinmiş olup, bu konuşmaların yalnızca 32'si Halid Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu veri de, ülkedeki eğitimin temel sorunlarına çözüm bulmaya ve eğitim politikaları konusunda yürütme organının çalışmalarına ve düzenlemelerine yön vermeye çalışan en etkin ismin Halid Bey olduğunu anlatmaktadır. Kastamonu milletvekilleri ülkedeki bayındırlık politikalarına konuşmalarında 27 kez değinmiş olup, bu konuşmaların 13'ü Halid Bey, 10'u Mehmet Fuat Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Kastamonu milletvekillerinin, konuşmalarında değindikleri diğer konular yukarıdaki tablolarda gösterilmiştir. Tablolarda belirtilen konulara 214 kez değinen Halid Bey, Kastamonu milletvekilleri arasında Meclis Genel Kurulu'nda en çok söz alan ve konuşma gerçekleştiren Kastamonu milletvekili olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle askerlik ve askeri hizmete ilişkin konular başta olmak üzere, ülkedeki eğitim politikalarına ve kamu yönetimi teşkilâtı ve kamu yönetimi personeli hakkındaki konulara, konuşmalarında en çok yer veren en etkin ismin Halid Bey olduğu görülmektedir. Halid Bey, tablolarda belirtilen konulara 214 kez değinerek, toplam konuşmaların % 55'ini gerçekleştirmiştir. Tablolarda belirtilen konulara 71 kez değinen Mehmet Fuat Bey ile söz konusu konulara 51 kez değinen Hasan Fehmi Efendi, Halid Bey'in ardından Meclis Genel Kurulu'nda en çok söz alan ve konuşma gerçekleştiren Kastamonu milletvekilleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Halid Bey, Mehmet Fuat Bey ve Hasan Fehmi Efendi'nin konulara değinme sayısı, toplam konuşmaların % 85'ini oluşturmaktadır. Geriye kalan % 15'lik konuşma oranı ise, çokluk sırasına göre Ali Nazmi Bey, Ahmet Mahir Efendi, Mehmet Necmettin Bey, Ali Rıza Bey ve Veled Çelebi Efendi tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bu beş isim Meclis Genel Kurulu'nda en az söz alan ve en az konuşma gerçekleştiren Kastamonu milletvekilleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

II. Dönem Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetlerinin konulara dağılımına ilişkin sayısal veriler aşağıdaki Tablo'da toplu bir şekilde gösterilmiştir.

Tablo 27: II. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerinin Konusal Dağılımına İlişkin Sayısal Veriler

Yasama Faaliyetlerinin Konusu	Yasama Faaliyetlerinin Niteliği					
	Kanun Tekliflerinin Sayısı	Gensoru Önergelerinin Sayısı	Tefsir Önergelerinin Sayısı	Soru Önergelerinin Sayısı	Önergelerin Sayısı	Konuşmaların Konulara Dâhilme Sayısı
Kamu Yönetimi Teşkilatı ve Personeli	1	----	----	1	39	59
Tarım	3	1	----	3	29	40
Hayvancılık	1	----	----	----	6	8
Ormancılık	----	----	1	3	6	15
Bayındırlık Politikaları	3	----	----	----	9	27
Eğitim Politikası	1	----	1	2	8	34
Askerler ve Askeri Hizmet	2	----	----	2	11	60
Anayasa ve Yargı	2	----	----	1	21	47
Milletvekillerini İlgilendiren Talepler	2	----	----	----	10	2
Toplumsal Sorunlar	----	----	1	1	22	62
Sanayi Politikaları	----	----	----	2	5	12
Ticaret	----	----	----	1	----	4
Madencilik	----	----	----	1	----	4
Denizcilik	----	----	----	1	3	11
İnkılaplar	----	----	----	----	1	2
Mübadele, İmar ve İskân İşleri	----	----	----	----	1	6
Toplam	15	1	3	18	171	393

* II. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri'nden derlenmiştir.

Buna göre; Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetlerinin ana konusunu ülkedeki tarım-hayvancılık ve ormancılık politikaları oluşturmuştur. Kastamonu milletvekillerinin tarım-hayvancılık ve ormancılık politikalarına dönük Meclis çalışmalarındaki yoğunluğun nedeni, söz konusu süreçte ülkedeki en önemli üretim aracının toprak ve uzantıları olmasıdır. Nitekim Türkiye'deki ilk nüfus sayımı olan 1927 yılı nüfus sayımına göre; 13.648.270 olan Türkiye nüfusunun % 83,7 gibi

çok büyük oranı kırsal kesimde yani köylerde yaşıyordu.⁸⁹ 1927 yılı tarım sayımına göre ise, tarım kesiminde çalışan nüfus, genel nüfusun % 67,7'sini oluşturunuyordu.⁹⁰ Bayındırlık politikalarına dönük yoğun talep ise savaştan yeni çıkmış harap ülke gerçeği ile değerlendirilebilir. II. Dönem Kastamonu milletvekilleri Kastamonu vilâyetinde karayolu ve demiryolu inşa ve ödenekleri için Meclis'te çok yoğun girişimlerde bulunmuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı en büyük miras cehaletti. Nitekim Cumhuriyet ilan edildiği sırada Türk halkının yalnızca % 7'si okur-yazardı.⁹¹ Bu olumsuz durum Kastamonu milletvekillerini ülkedeki eğitim politikaları konusunda yoğun yasama faaliyetlerine yöneltmiştir. Diğer taraftan toplumsal sorunlara dönük yoğun etkinlikler de, sürekli savaşların ülkede ve toplumda yol açtığı yıkım, kıtlık, yoksulluk, hastalıklar ile Cumhuriyet'in Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı fakir ve kötü ekonomik miras ve Cumhuriyet Hükümeti'nin toplumu Türkleştirme, laikleştirme ve çağdaşlaştırma doğrultusunda dönüştürme ve şekillendirme politikaları ile açıklanabilir. Kastamonu milletvekilleri bu konuların dışında askerlik ve askerlik hizmetine, kamu yönetimi teşkilâtına ve personeline ve anayasa ve yargı alanına dönük konularda da oldukça yoğun yasama faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

II. Dönem Kastamonu milletvekillerinin Kastamonu vilâyetini ilgilendiren çalışmalarının konulara dağılımı ise aşağıdaki Tablo'da gösterildiği şekildedir.

⁸⁹ Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, DİE Yay. , Ankara, 1973, s.78

⁹⁰ a.g.e. , s.85.

⁹¹ a.g.e. , s.25.

Tablo 28: II. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Kastamonu Vilâyeti ile İlgili Çalışmalarının Konusal Dağılımı

Yasama Faaliyetlerinin Konusu	Yasama Faaliyetlerinin Niteliği				
	Kanun Teklifleri	Tefsir Önergeleri	Soru Önergeleri	Önergeler	Konuşmaların Konulara Dâxilme Sayısı
Ormancılık Politikaları	----	1	3	6	15
Bayındırlık Politikaları	3	----	----	----	3
Sanayi Politikaları	----	----	2	1	11
Kamu Yönetimi Teşkilatı	----	----	1	6	3
Tarım	----	----	----	7	7
Madencilik	----	----	1	----	2
Ticaret	----	----	1	----	----
Denizcilik	----	----	1	----	1
Milletvekillerini İlgilendiren Talepler	1	----	----	----	----
Eğitim Politikası	----	----	----	1	----
Toplumsal Sorunlar	----	----	----	1	1
Toplam	4	1	9	22	43

* II. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri'nden derlenmiştir.

Buna göre; Kastamonu milletvekilleri Kastamonu vilâyeti ile ilgili olarak daha çok ormancılık konusunda yasama faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Ormancılık konusunda TBMM'ye bir tefsir önergesi, üç soru önergesi ve altı önerge verilmiş ve 15 konuşma gerçekleştirilmiştir. Bunun en önemli nedeni Kastamonu vilâyetinin zengin orman varlığı ile tanınan bir bölge olmasıdır. Kastamonu milletvekilleri bayındırlık konusunda ise üç kanun teklifi vermişler ve üç konuşma gerçekleştirmişlerdir. Esasında ülke genelindeki bütün bölgelerin milletvekilleri bayındırlık konusunda yoğun yasama faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu da, savaştan yeni çıkmış harap bir ülke gerçeği ile değerlendirilebilir. Kastamonu milletvekillerinin Kastamonu vilâyetini ilgilendiren diğer çalışmaları yukarıda gösterilmiştir. Daha önce de belirttiğimiz üzere, Kastamonu vilâyeti ile ilgili en yoğun yasama faaliyetinde bulunan Kastamonu milletvekili Halid Bey'dir.

II. Dönem Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetlerinin TBMM ve Hükümet nezdinde karşılık bulup bulmadığına ilişkin sayısal veriler ise aşağıdaki Tablo’da gösterilmiştir.

Tablo 29: II. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerinin TBMM ve Hükümet Nezdinde Karşılık Bulup Bulmadığına İlişkin Sayısal Veriler

Milletvekillerinin Adları	Kanun Teklifleri			Önergeler		
	Kabul	Ret	Neticesiz	Kabul	Ret	Neticesiz
Halid (Akmansü)	3	1	1	28	18	22
Hasan Fehmi Tümerkan	2	2	1	9	13	1
Mehmet Fuat Müftüoğlu	1	----	1	21	17	4
Ali Rıza Direkoğlu	1	----	----	6	4	1
Ahmet Mahir Efendi	----	----	----	2	1	3
Mehmet Necmettin Kocataş	----	----	----	4	----	----
Ali Nazmi Özügür	2	----	----	13	2	1
Veled Çelebi İzbudak	----	----	----	----	1	----
Toplam	9	3	3	83	56	32

* II. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri’nden derlenmiştir.

Yukarıdaki Tablo’ya bakıldığında; II. Dönem Kastamonu milletvekillerinin Meclis Başkanlığı’na verdikleri 15 kanun teklifinin dokuzu TBMM tarafından kabul edilmiş, üçü reddedilmiş, diğer üçü ise neticesiz kalmıştır. Dolayısıyla Kastamonu milletvekillerinin kanun tekliflerinin yarısından biraz fazlası (% 60) TBMM ve Hükümet tarafından olumlu karşılanmış, dikkate alınmış ve işleme konulmuştur. Buna karşın II. Dönem Kastamonu milletvekillerinin Meclis Başkanlığı’na verdikleri 171 önerenin ancak 83’ü (% 49) TBMM tarafından kabul edilmiş ve işleme konulmuştur. 171 önerenin 56’sı (% 33) Meclis Genel Kurulu’nda reddedilmiş, geri kalan 32 önerge ise neticesiz kalmış ve işleme konulmamıştır. Dolayısıyla II. Dönem Kastamonu milletvekillerinin Meclis Başkanlığı’na verdikleri kanun tekliflerinin yarısından biraz fazlası TBMM ve Hükümet tarafından olumlu karşılık bulmuş ve işleme konulmuş iken, önergelerin ise ancak yarısı kabul edilmiş ve işleme konulmuştur. Bu da II. Dönem Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetlerinin yarısına yakın bir oranın TBMM ve Hükümet nezdinde karşılık bulamadığının bir göstergesidir.

II. Dönem Kastamonu milletvekillerinin farklı seçim bölgelerinin milletvekilleri tarafından Meclis Başkanlığı'na verilip altına imza attıkları kanun tekliflerine, soru önergelerine ve önergelere ilişkin sayısal veriler ise aşağıdaki Tablo'da gösterildiği şekildedir.

Tablo 30: II. TBMM'de Farklı Seçim Bölgesi Milletvekilleri Tarafından Meclis Başkanlığı'na Verilip Kastamonu Milletvekilleri'nce Altına İmza Atılan Kanun Tekliflerine, Soru Önergelerine ve Önergelere İlişkin Sayısal Veriler

Milletvekillerinin Adları	Kanun Teklifleri	Soru Önergeleri	Önergeler
Halid (Akmansü)	7	1	39
Hasan Fehmi Tümerkan	8	3	29
Mehmet Fuat Müftüoğlu	6	2	26
Ali Rıza Direkoğlu	3	1	19
Ahmet Mahir Efendi	7	1	20
Mehmet Necmettin Kocataş	1	----	4
Ali Nazmi Özügür	----	----	2
Veled Çelebi İzbudak	2	----	9
Toplam	34	8	148

* II. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri'nden derlenmiştir.

Buna göre; II. Dönem Kastamonu milletvekillerinin altına imza attıkları kanun tekliflerinin sayısı 34, soru önergelerinin sayısı sekiz, önergelerin sayısı ise 148'dir. En etkili ve en çok öne çıkan isimler sırasıyla Hasan Fehmi Efendi, Halid Bey, Mehmet Fuat Bey, Ahmet Mahir Efendi ve Ali Rıza Bey'dir. Veled Çelebi Efendi, Mehmet Necmettin Bey ve Ali Nazmi Bey ise en etkisiz isimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

II. Dönem Kastamonu milletvekillerinin altına imza attıkları kanun tekliflerinin ilgili oldukları konular aşağıdaki Tablo'da gösterildiği şekildedir.

Tablo 31: II. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Altına İmza Attıkları Kanun Tekliflerinin Konusal Dağılımı

Milletvekillerinin Adları	Kanun Tekliflerinin İlgili Oldukları Konular						
	Kamu Yönetimi Teşkilatı ve Personeli	Toplumsal Sorunlar	Bayındırlık	Eğitim Politikası	Tarım	Askerlik	Toplam
Halid (Akmansü)	2	2	1	----	1	1	7
Hasan Fehmi Tümerkan	1	3	3	1	----	----	8
Mehmet Fuat Müftüoğlu	1	3	2	----	----	----	6
Ali Rıza Direkoğlu	1	1	1	----	----	----	3
Ahmet Mahir Efendi	4	3	----	----	----	----	7
Mehmet Necmettin Kocataş	1	----	----	----	----	----	1
Ali Nazmi Özügür	----	----	----	----	----	----	----
Veled Çelebi İzbudak	2	----	----	----	----	----	2
Toplam	12	12	7	1	1	1	34

* II. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri'nden derlenmiştir.

Buna göre; II. Dönem Kastamonu milletvekilleri en fazla kamu yönetimi teşkilâtı ve personeli ile toplumsal sorunlara ilişkin kanun tekliflerine imza atmışlardır. Bunu da sırasıyla bayındırlık politikalarına, askerlik hizmetine, tarım ve eğitim politikalarına ilişkin kanun teklifleri izlemiştir.

II. Dönem Kastamonu milletvekillerinin altına imza attıkları önergelerin ilgili oldukları konular ise aşağıdaki Tablo'da gösterildiği şekildedir.

Tablo 32: II. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Altına İmza Attıkları Önergelerin Konusal Dağılımı.

Milletvekillerinin Adları	Önergelerin İlgili Oldukları Konular									
	Kamu Yönetimi Teşkilatı ve Personeli	Tarım-Hayvancılık ve Ormancılık	Bayındırlık	Eğitim Politikası	Anayasa ve Yargı	Toplumsal Sorunlar	Milletvekilleri	Askerlik	Diğer	Toplam
Halid (Akmansü)	14	4	1	4	4	5	4	3	----	39
Hasan Fehmi Tümerkan	7	2	1	2	3	5	3	4	2	29
Mehmet Fuat Müftüoğlu	8	7	2	1	----	4	1	1	2	26
Ali Rıza Direkoğlu	5	2	1	2	----	2	1	2	4	19
Ahmet Mahir Efendi	3	5	4	1	----	4	1	----	2	20
Mehmet Necmettin Kocataş	1	2	----	----	----	1	----	----	----	4
Ali Nazmi Özügür	----	----	----	----	----	2	----	----	----	2
Veled Çelebi İzbudak	2	----	----	1	1	2	----	1	2	9
Toplam	40	22	9	11	8	25	10	11	12	148

* II. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri'nden derlenmiştir.

Burada da II. Dönem Kastamonu milletvekillerinin daha çok kamu yönetimi teşkilâtı ve personeline ilişkin önergelere imza attığı görülür. Bunu da sırasıyla toplumsal sorunlara, tarım-hayvancılık ve ormancılık politikalarına, askerlik hizmetine, eğitim ve bayındırlık politikalarına ve anayasa ve yargı alanına dönük önergeler izlemiştir.

Neticede, II. Dönem Kastamonu milletvekilleri arasında en etkin isim olarak Halid Bey karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki Halid Bey, yukarıda da değindiğimiz üzere, çoğu konularda Meclis çalışmalarına en fazla katılım gösteren Kastamonu milletvekili olarak kendisini göstermektedir. II. Dönem Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetlerinin neredeyse yarısından fazlasını Halid Bey tek başına gerçekleştirmiştir. Bunun dışında Kastamonu vilâyeti ile ilgili Meclis çalışmalarına en fazla katılım gösteren ve Kastamonu vilâyetinin temel sorunlarına Meclis'te çözüm bulmaya çalışan en etkin Kastamonu milletvekili olarak da Halid Bey ortaya çıkmaktadır. Halid Bey'in dışında Hasan Fehmi Efendi ve Mehmet Fuat Bey de Meclis çalışmalarına aktif olarak katılmışlardır. Buna karşın Ahmet Mahir

Efendi'nin, Ali Rıza Bey'in, Mehmet Necmettin Bey'in, Ali Nazmi Bey'in ve Veled Çelebi Efendi'nin Meclis çalışmalarına katılımları oldukça sınırlı düzeyde kalmıştır.

B) III. DÖNEM KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN YASAMA FAALİYETLERİNE İLİŞKİN SAYISAL VERİLER

III. Dönem Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetlerine ilişkin sayısal veriler aşağıdaki Tablo'da gösterildiği şekildedir.

Tablo 33: III. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerine İlişkin Sayısal Veriler

Milletvekillerinin Adları	Kanun Tekliflerinin Sayısı	Önergelerin Sayısı	Konuşmaların Sayısı
Hasan Fehmi Tümerkan	2	----	9
Mehmet Fuat Müftüoğlu	----	2	3
Ali Rıza Direkoğlu	----	----	1
Veled Çelebi İzbudak	----	----	----
Cemal Dolunay	----	----	----
Refik Ilgaz	----	----	----
Toplam	2	2	13

* III. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri'nden derlenmiştir.

Buna göre; III. Dönem Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetleri oldukça sınırlıdır. Zira Kastamonu milletvekilleri bu yasama dönemini yalnızca iki kanun teklifi, iki önerge ve 13 konuşmayla geçirmişlerdir. Hasan Fehmi Efendi, iki kanun teklifi ve dokuz konuşmayla bu dönemin “*en aktif*” Kastamonu milletvekilidir. O’nu iki önerge ve üç konuşmayla Mehmet Fuat Bey ve bir konuşmayla Ali Rıza Bey izlemiştir. Bunun dışında Mehmet Fuat Bey, farklı seçim bölgesi milletvekilleri tarafından verilen altı kanun teklifine ve bir önergeye, Hasan Fehmi Efendi de bir kanun teklifine imza atmışlardır. Veled Çelebi Efendi, Cemal Bey ve Refik Bey’in kanun teklifi, önergesi ve konuşması bulunmamaktadır. Bununla birlikte Cemal Bey dört, Refik Bey iki, Veled Çelebi Efendi de bir kanun teklifine imza atmışlardır. Hasan Fehmi Efendi tarafından Meclis Başkanlığı’na verilen kanun tekliflerinden biri kamu yönetimi, diğeri toplumsal sorunlar

hakkındadır. Kanun tekliflerinin ikisi de işleme konulmamıştır. Tarım konusundaki iki önerenin biri kabul edilmiş, diğeri ise reddedilmiştir. Tarım ve hayvancılık konusunda beş, kamu yönetimi konusunda iki, inkılâplar, toplumsal sorunlar, ticaret, bayındırlık, denizcilik ve askerlik konularında birer konuşma yapılmıştır. III. Dönem Kastamonu milletvekillerinin Kastamonu vilâyetini ilgilendiren tek çalışması Hasan Fehmi Efendi'nin Taşköprü yangınzedeleri hakkındaki kanun teklifidir. Esasında II. TBMM Dönemi'nin ardından III. TBMM Dönemi'nde Meclis Başkanlığı'na sunulan kanun teklifi sayısı 631'den 257'ye düşmüş, Meclis çalışmaları daha çok kanun lâyhalarıyla devam ettirilmiştir.⁹² Dolayısıyla milletvekillerinin etkinlikleri önemli ölçüde kısıtlanmıştır. Bunun nedeni, ileride değinileceği üzere, Takriri Sükûn Kanunu'nun ardından muhalefetin susturulmasıdır. Ancak yine de bu durum Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetlerinin Türkiye ortalamasının oldukça altında olduğu gerçeğini değiştirmez.

III. TBMM Dönemi'nin en aktif milletvekilleri ise şunlardır: Aksaray milletvekilleri Besim Atalay Bey ile Musa Kâzım Bey (Gürel), Antalya milletvekili Rasih Bey (Kaplan), Çorum milletvekili İsmet Bey (Eker), Denizli milletvekilleri Mazhar Müfit Bey (Kansu) ile Necip Ali Bey (Küçüka), Edirne milletvekili Şakir Bey (Kesebir), Erzincan milletvekili Saffet Bey (Arıkan), Eskişehir milletvekili Emin Bey (Sazak), Gaziantep milletvekilleri Reşit Bey (Ağar) ile Ahmet Remzi Bey (Güres), Giresun milletvekili Hakkı Tarık Bey (Us), Gümüşhane milletvekilleri Hasan Fehmi Bey (Ataç) ile Ali Fethi Bey (Okyar), İstanbul milletvekilleri Fuat Bey (Ağralı), Yusuf Akçura Bey ile Süreyya Bey (İlmen), Kars milletvekili Ağaoğlu Ahmet Bey, Kırklareli milletvekili Fuat Bey (Umay), Konya milletvekili Musa Kâzım Efendi (Onar), Kütahya milletvekilleri Recep Bey (Peker) ile Ragıp Bey (Soysal), Malatya milletvekili Abdulmuttalip Bey (Öker), Mardin milletvekili Ali Rıza Bey (Erten), Sivas milletvekili İbrahim Alaettin Bey (Gövsa), Tekirdağ milletvekili Celal Nuri Bey (İleri), Van milletvekili Hakkı Bey (Ungan), Yozgat milletvekili Ahmet Hamdi Bey (Divanlıoğlu) ile Süleyman Sırrı Bey (İçöz). Diğer bölge milletvekillerinin dişe dokunur bir yasama etkinlikleri bulunmamaktadır.

⁹² Ezherli, **a.g.e.** , s.113.

Cumhurbaşkanlığı, Başvekillik, Meclis Başkanlığı ve Vekillik yapan milletvekilleri zaten bulundukları makam ve görevleri icabı aktif olmak durumunda oldukları için buraya alınmamıştır. Ancak İzmir vilâyetinin en çok vekil çıkaran seçim bölgesi olması dikkat çekicidir. Adliye Vekili Mahmut Esat Bey (Bozkurt), Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey (Aras), Maliye Vekili Saraçoğlu Şükrü Bey, Maarif Vekilleri Mustafa Necati Bey (Uğural) ile Vasıf Bey (Çınar) İzmir vilâyetinden milletvekili seçilen vekillerdir. Malatya, Çankırı, Muğla, İstanbul, Gümüşhane, Edirne, Kütahya, Sinop, Diyarbakır, Bursa, Adana, Burdur vilâyetleri de III. TBMM’ye vekil göndermişlerdir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’nın Ankara milletvekili olduğu da unutulmamalıdır.⁹³

C) IV. DÖNEM KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN YASAMA FAALİYETLERİNE İLİŞKİN SAYISAL VERİLER

Tablo 34: IV. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerine İlişkin Sayısal Veriler

Milletvekillerinin Adları	Kanun Tekliflerinin Sayısı	Önergelerin Sayısı	Konuşmaların Sayısı
Dr. Suat Soyer	5	5	14
Hasan Fehmi Tümerkan	4	-----	7
Tahsin Coşkan	-----	3	2
Ali Rıza Direkoğlu	-----	1	1
Veled Çelebi İzbudak	-----	-----	-----
Refik Ilgaz	-----	-----	-----
Halil Tekşen	-----	-----	-----
Ahmet Muhtar Bey	-----	-----	-----
Toplam	9	9	24

* IV. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri’nden derlenmiştir.

Buna göre; IV. TBMM Dönemi III. TBMM Dönemi’ne kıyasla Kastamonu milletvekilleri açısından daha verimli geçmiştir. Bu dönemde Meclis Başkanlığı’na dokuz kanun teklifi ve dokuz önerge sunulmuş olup, Meclis Genel Kurulu’nda 24 konuşma yapılmıştır. Kanun tekliflerinden beşi Dr. Suat Bey’e ait olup, üçü toplumsal sorunlar, biri inkılâplar, diğeri de kamu yönetimi hakkındadır. Dr. Suat

⁹³ Öztürk, **III. Dönem (Özgeçmişler)**.

Bey'in toplumsal sorunlara ilişkin kanun tekliflerinden ikisi kendi isteğiyle tarafına iade edilmiş, biri kabul edilmiştir. Dr. Suat Bey'in inkılâplara ilişkin kanun teklifi işleme konulmamış, kamu yönetimi konusundaki kanun teklifi ise reddedilmiştir. Hasan Fehmi Efendi tarafından Meclis Başkanlığı'na verilen dört kanun teklifinin ise ikisi toplumsal sorunlar, biri ormancılık, bir diğeri de tarım ve hayvancılık politikaları hakkındadır. Hasan Fehmi Efendi'nin toplumsal sorunlar hakkındaki kanun tekliflerinden birisi reddedilmiş, diğeri işleme konulmamıştır. Hasan Fehmi Efendi'nin ormancılık konusundaki kanun teklifi kabul edilirken, tarım ve hayvancılık konusundaki kanun teklifi ise işleme konulmamıştır. Dolayısıyla Dr. Suat Bey ve Hasan Fehmi Efendi tarafından verilen dokuz kanun teklifinin yalnızca ikisi kabul edilmiş, diğerleri ya reddedilmiş, ya işleme konulmamış ya da istekleri üzerine taraflarına iade edilmiştir. Dokuz önerenin beşi Dr. Suat Bey'e ait olup, üçü toplumsal sorunlar, biri eğitim, diğeri de tarım konusu hakkındadır. Tahsin Bey, tarım konusunda iki ve ticaret konusunda bir önerge olmak üzere toplam üç önerge, Ali Rıza Bey de askerlik konusunda bir önerge vermiştir. Dokuz önerenin altısı kabul edilirken, üçü reddedilmiştir. Meclis Genel Kurulu'nda yapılan 24 konuşmanın 14'ü Dr. Suat Bey, yedisi Hasan Fehmi Efendi, ikisi Tahsin Bey, biri de Ali Rıza Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Konuşmaların sekizi toplumsal sorunlar, üçü sanayi, üçü eğitim, üçü yargı, ikisi tarım, ikisi bayındırlık, ikisi kamu yönetimi ve biri de inkılâplar konusu hakkındadır. Veled Çelebi Efendi'nin, Refik Bey'in, Halil Bey'in ve Ahmet Muhtar Bey'in ise herhangi bir kanun teklifi, önergesi ya da konuşması bulunmamaktadır. Bununla birlikte Refik Bey'in bir kanun teklifinde, Veled Çelebi Efendi ile Halil Bey'in birer önergede imzaları bulunmaktadır. Bu dönem Kastamonu milletvekillerinin Kastamonu vilâyetini ilgilendiren tek çalışması Hasan Fehmi Efendi'nin kutuluk keresteler hakkındaki kanun teklifidir. IV. TBMM Dönemi'nin en aktif Kastamonu milletvekilleri Dr. Suat Bey ile Hasan Fehmi Efendi'dir. Dr. Suat Bey'in bağımsız milletvekili olması ve Hasan Fehmi Efendi'nin de önceki parlamento deneyimi yüksek, birikimli bir milletvekili olması bu durumun nedenlerini açıklar. Kastamonu milletvekilleri bu dönem daha çok toplumsal sorunlar konusunda yasama faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bunun da nedeni, 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'de yol açtığı sosyal ve ekonomik kaostur. Kastamonu milletvekilleri, yasama faaliyetlerinde; özellikle ülkedeki hayat pahalılığına ve geçim

zorluğuna çözüm bulmaya çaba göstermişlerdir. IV. TBMM Dönemi'nde Meclis Başkanlığı'na toplam 136 kanun teklifi verilmiştir.⁹⁴ 136 kanun teklifi 72 vilâyete bölündüğünde her bir vilâyete yaklaşık iki kanun teklifi düşmektedir. Hâlbuki aynı dönemde Kastamonu milletvekilleri tarafından verilen kanun tekliflerinin sayısı ise dokuzdur. Bu da, bu dönem Kastamonu milletvekillerinin, kanun teklifleri bakımından, yasama faaliyetlerinin Türkiye ortalamasının üstünde olduğunu gösterir. Bununla birlikte, IV. TBMM Dönemi'nde Meclis Başkanlığı'na verilen bir gensoru ve 39 soru önergesinin hiçbirinde Kastamonu milletvekillerinin imzası bulunmamaktadır.⁹⁵ Bu durum, Kastamonu milletvekillerinin denetim görevinde kendilerinden beklenen canlılığı gösteremediklerinin kanıtıdır.

IV. TBMM Dönemi'nin en aktif milletvekilleri ise aşağıda yazılı isimlerdir: Aksaray milletvekilleri Besim Atalay Bey ile Süreyya Bey (Örgüevren), Antalya milletvekili Rasih Bey (Kaplan), Aydın milletvekili Hasan Tahsin Bey (San), Bayazıt milletvekili İhsan Bey (Tav), Bursa milletvekili Rüştü Bey (Egel), Çanakkale milletvekilleri Şükrü Bey (Yaşın) ile Ziya Gevher Bey (Etili), Çorum milletvekilleri İsmet Bey (Eker) ile İsmail Kemal Bey (Alpsar), Denizli milletvekili Mazhar Müfit Bey (Kansu), Gaziantep milletvekili Reşit Bey (Ağar), Giresun milletvekili Hakkı Tarık Bey (Us), Gümüşhane milletvekili Hasan Fehmi Bey (Ataç), Isparta milletvekilleri Mükerrrem Bey (Karaağaç) ile İbrahim Bey (Demiralay), İzmir milletvekili Halil Bey (Menteşe), Kayseri milletvekili Sait Azmi Bey (Feyzioğlu), Kocaeli milletvekilleri Hüseyin Sırrı Bey (Bellioğlu) ile Selahattin Bey (Yargı), Konya milletvekili Refik Bey (Koraltan), Manisa milletvekili Refik Şevket Bey (İnce), Trabzon milletvekili Raif Bey (Karadeniz) ve Yozgat milletvekilleri Ahmet Hamdi Bey ile Süleyman Sırrı Bey (İçöz). Diğer bölge milletvekillerinin yasama etkinlikleri sınırlıdır. Vekiller bu listenin dışında tutulmuştur. Vekil çıkaran seçim bölgeleri ise Sinop, İzmir, Diyarbakır, Muğla,

⁹⁴ Ezherli, **a.g.e.** , s.113.

⁹⁵ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM – IV. Dönem (1931 – 1935)**, C: 1, TBMM Vakfı Yay. , Ankara, 1996, s.665.

Çankırı, Elazığ, Bursa, Aydın, Manisa, Adana, Afyonkarahisar, Burdur, İstanbul ve Kütahya vilâyetleridir.⁹⁶

D) V. DÖNEM KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN YASAMA FAALİYETLERİNE İLİŞKİN SAYISAL VERİLER

V. Dönem Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetlerine ilişkin sayısal veriler aşağıdaki Tablo'da gösterildiği şekildedir.

Tablo 35: V. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerine İlişkin Sayısal Veriler

Milletvekillerinin Adları	Önergelerin Sayısı	Konuşmaların Sayısı
Şerif İliden	2	8
Sami Erkman	3	11
Nuri Tamaç	3	3
Tahsin Coşkan	----	----
Tevfik Aslan	----	----
Sıtkı Şerif Eken	----	----
Veled Çelebi İzbudak	----	----
Şükrü Şenozan	----	----
İbrahim Osman Grantay	----	----
Toplam	8	22

* V. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri'nden derlenmiştir.

Buna göre; V. TBMM Dönemi'nde de Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetleri sınırlı düzeyde kalmıştır. Kastamonu milletvekilleri bu yasama dönemini yalnızca sekiz önerge ve 22 konuşmayla geçirmişlerdir. Bu yasama döneminde Meclis çalışmalarına en fazla Şerif İliden, Sami Erkman ve Nuri Tamaç katılmıştır. Sami Erkman'ın üç önergesi ve 11 konuşması, Şerif İliden'in iki önergesi ve sekiz konuşması, Nuri Tamaç'ın ise üç önergesi ve üç konuşması bulunmaktadır. Bunun dışında Şerif İliden, farklı seçim bölgesi milletvekilleri tarafından Meclis Başkanlığı'na sunulan iki kanun teklifine ve bir önergeye, Sami Erkman iki kanun teklifine, Nuri Tamaç ise bir kanun teklifine imza atmışlardır. Tahsin Coşkan, Tevfik Aslan, Sıtkı Şerif Eken, Veled Çelebi İzbudak, Şükrü Şenozan ve İbrahim Osman

⁹⁶ Çoker, **IV. Dönem (Özgeçmişler)**.

Grantay'ın ise herhangi bir önergesi ya da konuşması bulunmamaktadır. Bununla birlikte Tahsin Coşkan, Sıtkı Şerif Eken, Şükrü Şenozan, Tevfik Aslan ve Veled Çelebi İzbudak birer kanun teklifine imza atmışlardır. Kastamonu milletvekilleri tarafından verilen sekiz önergenin beşi tarım ve hayvancılık, ikisi kamu yönetimi ve biri de yargı konusu hakkındadır. Sekiz önergenin yedisi reddedilmiş, sadece biri kabul edilmiştir. Kastamonu milletvekilleri tarım ve hayvancılık konusunda dokuz, kamu yönetimi konusunda dört, ticaret konusunda üç, bayındırlık konusunda iki, askerlik, yargı, denizcilik ve ormancılık konularında birer konuşma gerçekleştirmişlerdir. Kastamonu vilâyeti ile ilgili olarak da sadece Şerif İliden'in Kastamonu ormanları hakkında bir konuşması bulunmaktadır. V. TBMM Dönemi'nde kanun tekliflerinin sayısı, bir önceki yasama dönemine göre, 136'dan 87'ye⁹⁷, soru önergelerinin sayısı ise 39'dan 11'e düşmüş, ayrıca hiçbir gensoru önergesi verilmemiştir.⁹⁸ Ülkedeki Tek Parti olgusu ile açıklanabilecek bu durum, farklı seçim bölgelerinin milletvekilleri gibi, Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetlerini de oldukça sınırlamıştır.

V. TBMM Dönemi'nin en aktif milletvekilleri şu kişilerden oluşmuştur: Afyonkarahisar milletvekili Berç Türker, Antalya milletvekili Rasih Kaplan, Çanakkale milletvekili Ziya Gevher Etili, Çorum milletvekilleri İsmet Eker ile İsmail Kemal Alpsar, Denizli milletvekilleri Mazhar Müfit Kansu ile Necip Ali Küçüka, Erzincan milletvekili Saffet Arıkan, Eskişehir milletvekili Emin Sazak, Giresun milletvekili Hakkı Tarık Us, Gümüşhane milletvekili Hasan Fehmi Ataç, İstanbul milletvekili Ziya Karamürsel, İzmir milletvekili Halil Menteşe, Isparta milletvekilleri İbrahim Demiralay, Kemal Turan Ünal ile Mükerrerem Karaağaç, Kocaeli milletvekili Selahattin Yargı, Konya milletvekili Osman Şevki Uludağ, Kütahya milletvekilleri Besim Atalay, Mehmet Somer, Muhlis Erkmen ile Recep Peker, Manisa milletvekili Refik Şevket İnce, Muğla milletvekili Hüsnü Kitapçı, Ordu milletvekili Ahmet İhsan Tokgöz, Samsun milletvekili Ruşeni Barkın, Tekirdağ milletvekili Şakir Kesebir, Tokat milletvekilleri Galip Tekel ile Nazım Poroy, Trabzon milletvekilleri Raif

⁹⁷ Ezherli, **a.g.e.** , s.113.

⁹⁸ İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM – V. Dönem (1935 – 1939)**, C: 1, TBMM Vakfı Yay., Ankara, 2001, s.903.

Karadeniz ile Mehmet Sırrı Day ve Yozgat milletvekili Süleyman Sırrı İçöz. Vekil çıkaran seçim bölgeleri ise İzmir, Balıkesir, Muğla, Elazığ, Aydın, Erzincan, Afyonkarahisar, İstanbul, Kütahya, Konya, Bursa, Seyhan ve Manisa vilâyetleridir.⁹⁹

E) VI. DÖNEM KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN YASAMA FAALİYETLERİNE İLİŞKİN SAYISAL VERİLER

VI. Dönem Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetlerine ilişkin sayısal veriler aşağıdaki Tablo’da gösterildiği şekildedir.

Tablo 36: VI. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerine İlişkin Sayısal Veriler

Milletvekillerinin Adları	Önergelerin Sayısı	Konuşmaların Sayısı
Abidin Binkaya	8	25
Hacer Dicle	1	3
Hüsnü Açıksöz	1	2
Hilmi Çoruk	1	2
Tevfik Aslan	1	1
Tahsin Coşkan	1	----
Rıza Saltuğ	----	----
Muharrem Celal Bayar	----	----
Nuri Tamaç	----	----
Hayrullah Diker	----	----
Hüseyin Rauf Orbay	----	----
Toplam	13	33

* VI. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri’nden derlenmiştir.

Buna göre; VI. TBMM Dönemi de Kastamonu milletvekilleri açısından verimsiz geçmiştir. Bu yasama döneminde Meclis Başkanlığı’na 13 önerge verilmiş ve Meclis Genel Kurulu’nda 33 konuşma gerçekleştirilmiştir. VI. TBMM Dönemi’nin en aktif Kastamonu milletvekili sekiz önerge ve 25 konuşmayla Abidin Binkaya’dır. Abidin Binkaya tarafından Meclis Başkanlığı’na verilen sekiz önergenin dördü kamu yönetimi, ikisi eğitim ve diğer ikisi de tarım konusu hakkındadır. Abidin Binkaya tarafından gerçekleştirilen 25 konuşmanın dokuzu

⁹⁹ Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler).

yargı, yine dokuzu kamu yönetimi, beşi tarım ve hayvancılık, biri ormancılık ve bir diğeri de bayındırlık konusu hakkındadır. Hacer Dicle eğitim konusunda üç konuşma yapmış ve bir önerge vermiştir. Hüsnü Açıksöz sanayi ve kamu yönetimi konusunda birer konuşma yapmış ve kamu yönetimi konusunda bir önerge vermiştir. Hilmi Çoruk askerlik ve kamu yönetimi konusunda birer konuşma yapmış ve kamu yönetimi konusunda bir önerge vermiştir. Tevfik Aslan milletvekillerini ilgilendiren konular hakkında bir konuşma yapmış ve bir önerge vermiştir. Tahsin Coşkan da kamu yönetimi konusunda bir önerge vermiştir. Rıza Saltuğ, Muharrem Celal Bayar, Nuri Tamaç, Hayrullah Diker ve Hüseyin Rauf Orbay'ın ise herhangi bir önergesi ya da konuşması bulunmamaktadır. Kastamonu milletvekilleri tarafından verilen 13 önergenin yedisi reddedilmiş, altısı kabul edilmiştir. Kastamonu ormanları ve Kastamonu vilâyetindeki bayındırlık çalışmaları hakkında Abidin Binkaya'nın iki konuşması, Kastamonu sanayisi ile ilgili olarak da Hüsnü Açıksöz'ün bir konuşması bulunmaktadır. VI. TBMM Dönemi'nde Meclis Başkanlığı'na sadece 75 kanun teklifi¹⁰⁰ ve 14 soru önergesi verildiği¹⁰¹ düşünülecek olursa, ülkedeki Tek Parti iktidarının TBMM'nin işlevini ne ölçüde sınırladığı ve aşındırdığı daha net anlaşılır.

VI. TBMM Dönemi'nin en aktif milletvekilleri ise şunlardır: Afyonkarahisar milletvekili Berç Türker, Antalya milletvekili Rasih Kaplan, Balıkesir milletvekili Yahya Sezai Uzay, Bingöl milletvekili Feridun Fikri Düşünsel, Burdur milletvekili İbrahim Necmi Dilmen, Bursa milletvekili Nevzat Ayas, Çanakkale milletvekili Ziya Gevher Etili, Çoruh milletvekili Mazhar Müfit Kansu, Çorum milletvekili İsmet Eker, Denizli milletvekili Emin Aslan Tokad, Diyarbakır milletvekili İbrahim Tali Öngören, Eskişehir milletvekili Emin Sazak, Gümüşhane milletvekili Hasan Fehmi Ataç, Isparta milletvekilleri Kemal Ünal Turan ile Mükerrerem Karaağaç, İstanbul milletvekilleri Ahmet Şükrü Esmer, İbrahim Alaettin Gövsa, Ziya Karamürsel ile Kâzım Karabekir, Kayseri milletvekilleri Ahmet Hilmi Kalaç, Faik Baysal ile Nazmi Toker, Kocaeli milletvekilleri İbrahim Dıblan, İbrahim Süreyya Yiğit ile Salah Yargı, Konya milletvekilleri Osman Şevki Uludağ ile Ali Rıza Türel, Kütahya

¹⁰⁰ Ezherli, **a.g.e.**, s.113.

¹⁰¹ İsmet Binark, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM – VI. Dönem (1939 – 1943)**, C: 4, TBMM Vakfı Yay. , Ankara, 2004, s.3563, 3880, 4167.

milletvekili Besim Atalay, Manisa milletvekilleri Kâzım Nami Duru ile Refik Şevket İnce, Muğla milletvekili Hüsni Kitapçı, Tokat milletvekilleri Galip Pekel ile Nazım Poroy, Trabzon milletvekilleri Raif Karadeniz ile Sırrı Day ve Yozgat milletvekili Süleyman Sırrı İçöz. Vekil çıkaran seçim bölgeleri İstanbul, Konya, Bolu, Mardin, Bursa, Erzincan, Manisa, Tekirdağ, Erzurum, İzmir, Elazığ, Samsun, Aydın, Denizli, Trabzon ve Kütahya vilâyetleridir.¹⁰²

F) VII. DÖNEM KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN YASAMA FAALİYETLERİNE İLİŞKİN SAYISAL VERİLER

VII. Dönem Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetlerine ilişkin sayısal veriler aşağıdaki Tablo'da gösterildiği şekildedir.

Tablo 37: VII. Dönem Kastamonu Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerine İlişkin Sayısal Veriler

Milletvekillerinin Adları	Önergelerin Sayısı	Konuşmaların Sayısı
Abidin Binkaya	10	26
Dr. Fahri Ecevit	4	20
Tezer Taşkiran	5	7
Hilmi Çoruk	1	4
Tahsin Coşkan	-----	1
Nuri Tamaç	-----	-----
Ziya Orbay	-----	-----
Hamdi Çelen	-----	-----
Rıza Saltuğ	-----	-----
Toplam	20	58

* VII. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri'nden derlenmiştir.

Buna göre; VII. TBMM Dönemi Kastamonu milletvekilleri açısından önceki yasama dönemlerine kıyasla daha verimli geçmiştir. Bu dönemde Meclis Başkanlığı'na 20 önerge verilmiş ve Meclis Genel Kurulu'nda 58 konuşma gerçekleştirilmiştir. Abidin Binkaya, 10 önerge ve 26 konuşmayla bu yasama döneminin en aktif Kastamonu milletvekilidir. O'nu dört önerge ve 20 konuşmayla

¹⁰² TBMM ZC (VI. Dönem).

Dr. Fahri Ecevit izlemiştir. Tezer Taşkiran'ın beş önergesi ve yedi konuşması, Hilmi Çoruk'un bir önergesi ve dört konuşması, Tahsin Coşkan'ın ise bir konuşması bulunmaktadır. Bunun dışında Abidin Binkaya'nın farklı seçim bölgesi milletvekilleri tarafından Meclis Başkanlığı'na sunulan bir kanun teklifinde ve bir önergede, Dr. Fahri Ecevit'in bir önergede, Tezer Taşkiran'ın bir kanun teklifinde ve bir önergede, Hilmi Çoruk'un bir kanun teklifinde ve bir önergede, Tahsin Coşkan'ın ise bir önergede imzası bulunmaktadır. Nuri Tamaç, Ziya Orbay, Hamdi Çelen ve Rıza Saltuğ'un ise herhangi bir konuşması ya da önergesi bulunmamaktadır. Bununla birlikte Rıza Saltuğ'un bir kanun teklifinde, Nuri Tamaç'ın üç önergede ve Hamdi Çelen'in bir önergede imzası bulunmaktadır. Abidin Binkaya tarım ve hayvancılık konusunda altı, yargı konusunda dört önerge vermiştir. Abidin Binkaya tarafından gerçekleştirilen konuşmaların 12'si tarım ve hayvancılık, beşi toplumsal sorunlar, yine beşi bayındırlık, dördü de yargı konusu hakkındadır. Dr. Fahri Ecevit, eğitim ve kamu yönetimi konularında ikişer önerge vermiş, toplumsal sorunlar hakkında altı, kamu yönetimi, tarım ve yargı konularında üçer, eğitim konusunda iki, bayındırlık, ticaret ve askerlik konularında birer konuşma gerçekleştirmiştir. Tezer Taşkiran tarım ve eğitim konularında ikişer, toplumsal sorunlar hakkında bir önerge vermiş, tarım, yargı, eğitim konularında ikişer, toplumsal sorunlar hakkında bir konuşma gerçekleştirmiştir. Hilmi Çoruk'un kamu yönetimi konusunda bir önergesi, tarım, bayındırlık, kamu yönetimi ve toplumsal sorunlar hakkında birer konuşması bulunmaktadır. Tahsin Coşkan'ın ise ormancılık konusunda bir konuşması vardır. Genel toplamda Kastamonu milletvekilleri tarım ve hayvancılık konularında sekiz, adli konularda dört, eğitim konusunda dört, kamu yönetimi konusunda üç, toplumsal sorunlar hakkında bir önerge olmak üzere Meclis Başkanlığı'na toplam 20 önerge vermişler ve bu 20 önergenin 13'ü reddedilirken, yedisi kabul edilmiştir. Konuşmaların ise 18'i tarım ve hayvancılık, 13'ü toplumsal sorunlar, dokuzu yargı, yedisi bayındırlık, dördü kamu yönetimi, dördü eğitim, biri ormancılık, biri ticaret, biri de askerlik konuları hakkındadır. Tarım ve hayvancılık konusundaki yoğunluk, bu yasama döneminde Meclis'ten çıkan Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ile Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile ilişkilendirilebilir. İkinci Dünya Savaşı'nın sosyal hayata olumsuz yansımaları da, toplumsal sorunlar hakkındaki yoğunluğun nedenlerini açıklar. Kastamonu vilâyeti ile ilgili olarak altı konuşma gerçekleştirilmiş

olup, bunlardan beşi Kastamonu vilâyetindeki bayındırlık çalışmaları, diğeri Kastamonu ormanları hakkındadır. 1943 – 1946 tarihleri arasında, ileride değinileceği üzere, birtakım iç ve dış dinamiklerin etkisiyle Türkiye’de demokratikleşme doğrultusunda atılan adımlar Meclis’e de bir canlılık ve hareketlilik kazandıracak, bu da, yukarıda değinildiği gibi, Kastamonu milletvekillerinin Meclis çalışmalarını artıracaktır. Nitekim VII. TBMM Dönemi’nde kanun tekliflerinin sayısı, bir önceki yasama dönemine göre, 75’den 108’e¹⁰³, soru önergelerin sayısı ise 14’ten 17’ye çıkmıştır.¹⁰⁴

VII. TBMM Dönemi’nin en aktif milletvekilleri şu isimlerden oluşmuştur: Afyonkarahisar milletvekili Berç Türker, Aydın milletvekili Adnan Menderes, Balıkesir milletvekili Yahya Sezai Uzun, Bingöl milletvekili Feridun Fikri Düşünsel, Burdur milletvekili İbrahim Necmi Dilmen, Bursa milletvekili Nevzat Ayas, Çanakkale milletvekili Ziya Gevher Etili, Çankırı milletvekili Mustafa Abdülhalik Renda, Çoruh milletvekili Mazhar Müfit Kansu, Çorum milletvekili İsmet Eker, Denizli milletvekili Emin Aslan Tokad, Diyarbakır milletvekili İbrahim Tali Öngören, Eskişehir milletvekili Emin Sazak, Gümüşhane milletvekili Hasan Fehmi Ataç, İçel milletvekili Refik Koraltan, Isparta milletvekilli Kemal Ünal Turan, İstanbul milletvekilleri Ali Rana Tarhan, Kâzım Karabekir, İbrahim Alaettin Gövsa ile Ziya Karamürsel, Kars milletvekili Fuat Köprülü, Kayseri milletvekili Faik Baysal, Kocaeli milletvekilleri İbrahim Süreyya Yiğit ile Salah Yargı, Konya milletvekilleri Ahmet Hamdi Dikmen, Ali Muzafer Göker, Osman Şevki Uludağ ile Ali Rıza Türel, Kütahya milletvekilleri Besim Atalay, Ali Süha Delibaşı ile Muhlis Erkmen, Manisa milletvekili Yaşar Özey, Muğla milletvekili Hüsnü Kitapçı, Rize milletvekilleri Saim Ali Dilemre, Kemalettin Kamu ile Fuat Sirmen, Sivas milletvekili Abdurrahman Naci Demirağ, Tokat milletvekilleri Galip Pekel ile Nazım Poroy, Trabzon milletvekilleri Sırrı Day, Raif Karadeniz ile Faik Ahmet Barutçu, Yozgat milletvekili Süleyman Sırrı İçöz ve Zonguldak milletvekili Şinasi Devrin. Vekil çıkaran seçim bölgeleri Konya, Ankara, Manisa, Kütahya, Seyhan, İstanbul,

¹⁰³ Ezherli, **a.g.e.**, s.113.

¹⁰⁴ İsmet Binark, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM – VII. Dönem (1943 – 1946)**, C: 4, TBMM Vakfı Yay. , Ankara, 2009, s.3578, 3881, 4203.

Trabzon, Elazığ, Antalya, İzmir, Rize, Aydın, Bursa, Kayseri, Kastamonu, Bolu ve Trabzon vilâyetleridir.¹⁰⁵

Neticede Takriri Sükûn Kanunu'ndan 1946 yılına kadar süren yasama dönemlerinde; Aksaray milletvekili Besim Atalay, Antalya milletvekili Rasih Kaplan, Çanakkale milletvekili Ziya Gevher Etili, Çorum milletvekili İsmet Eker, Denizli milletvekili Mazhar Müfit Kansu, Edirne milletvekili Şakir Kesebir, Eskişehir milletvekili Emin Sazak, Giresun milletvekili Hakkı Tarık Us, Gümüşhane milletvekili Hasan Fehmi Ataç, Isparta milletvekilleri Kemal Ünal Turan, İbrahim Demiralay ile Mükerrerem Karaağaç, İstanbul milletvekilleri İbrahim Alaettin Gövsa, ile Ali Rana Tarhan, Manisa milletvekili Refik Şevket İnce, Muğla milletvekili Hüsnü Kitapçı, Kocaeli milletvekili Selahattin Yargı, Konya milletvekili Osman Şevki Uludağ, Tokat milletvekilleri Galip Pekel ile Nazım Poroy, Trabzon milletvekilleri Raif Karadeniz ile Sırrı Day ve Yozgat milletvekili Süleyman Sırrı İçöz, TBMM'nin en renkli ve en aktif üyeleri arasında yerlerini almışlardır. Vekiller de hesaba katıldığında TBMM'ye en aktif ve en üretken temsilci gönderen seçim bölgelerinin Aksaray, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Isparta, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Muğla, Sinop, Trabzon ve Yozgat vilâyetleri olduğu görülür. Kastamonu vilâyeti de dâhil olmak üzere diğer seçim bölgeleri, Takriri Sükûn Kanunu sonrası dönemde TBMM'de renkli, üretken ve faal milletvekilleri çıkaramamışlardır.

G) KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN 1923 – 1946 TARİHLERİ ARASI YASAMA FAALİYETLERİNİN GENEL TOPLAMINA İLİŞKİN SAYISAL VERİLER

Kastamonu Milletvekillerinin 1923-1946 tarihleri arası yasama faaliyetlerinin genel toplamına ilişkin sayısal veriler aşağıdaki Tablo'da gösterildiği gibidir.

¹⁰⁵ TBMM ZC (VII. Dönem).

Tablo 38: Kastamonu Milletvekillerinin 1923–1946 Tarihleri Arası Yasama Faaliyetlerinin Genel Toplamına İlişkin Sayısal Veriler

Milletvekillerinin Adları	Kanun Teklifleri	Gensoru Önergeleri	Tefsir Önergeleri	Soru Önergeleri	Önergeler	Konuşmalar
II. Dönem (1923 - 1927)						
Halid (Akmansü)	5	----	3	12	68	111
Hasan Fehmi Tümerkan	5	----	----	2	23	45
Mehmet Fuat Müftüoğlu	2	1	----	3	42	59
Ali Nazmi Özügür	2	----	----	----	16	20
Ali Rıza Direkoğlu	1	----	----	----	11	6
Ahmet Mahir Efendi	----	----	----	1	6	15
Mehmet N. Kocataş	----	----	----	----	4	11
Veled Çelebi İzbudak	----	----	----	----	1	2
Toplam	15	1	3	18	171	269
III. Dönem (1927 - 1931)						
Hasan Fehmi Tümerkan	2	----	----	----	----	9
Mehmet Fuat Müftüoğlu	----	----	----	----	2	3
Ali Rıza Direkoğlu	----	----	----	----	----	1
Veled Çelebi İzbudak	----	----	----	----	----	----
Cemal Dolunay	----	----	----	----	----	----
Refik Ilgaz	----	----	----	----	----	----
Toplam	2	----	----	----	2	13
IV. Dönem (1931 - 1935)						
Dr. Suat Soyer	5	----	----	----	5	14
Hasan Fehmi Tümerkan	4	----	----	----	----	7
Tahsin Coşkan	----	----	----	----	3	2
Ali Rıza Direkoğlu	----	----	----	----	1	1
Veled Çelebi İzbudak	----	----	----	----	----	----
Refik Ilgaz	----	----	----	----	----	----
Halil Tekşen	----	----	----	----	----	----
Ahmet Muhtar Bey	----	----	----	----	----	----
Toplam	9	----	----	----	9	24
V. Dönem (1935 - 1939)						
Şerif İlden	----	----	----	----	2	8
Sami Erkman	----	----	----	----	3	11
Nuri Tamaç	----	----	----	----	3	3
Tahsin Coşkan	----	----	----	----	----	----
Tevfik Aslan	----	----	----	----	----	----
Sıtkı Şerif Eken	----	----	----	----	----	----
Veled Çelebi İzbudak	----	----	----	----	----	----
Şükrü Şenozan	----	----	----	----	----	----
İbrahim Osman Grantay	----	----	----	----	----	----
Toplam	----	----	----	----	8	22

Milletvekilleri Adları	Kanun Teklifleri	Gensoru Önergeleri	Tefsir Önergeleri	Soru Önergeleri	Önergeler	Konuşmalar
VI. Dönem (1939 - 1943)						
Abidin Binkaya	-----	-----	-----	-----	8	25
Hacer Dicle	-----	-----	-----	-----	1	3
Hüsnü Açıksöz	-----	-----	-----	-----	1	2
Hilmi Çoruk	-----	-----	-----	-----	1	2
Tevfik Aslan	-----	-----	-----	-----	1	1
Tahsin Coşkan	-----	-----	-----	-----	1	-----
Rıza Saltuğ	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Muharrem Celal Bayar	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Nuri Tamaç	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Hayrullah Diker	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Hüseyin Rauf Orbay	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Toplam	-----	-----	-----	-----	13	33
VII. Dönem (1943 - 1946)						
Abidin Binkaya	-----	-----	-----	-----	10	26
Dr. Fahri Ecevit	-----	-----	-----	-----	4	20
Tezer Taşkıran	-----	-----	-----	-----	5	7
Hilmi Çoruk	-----	-----	-----	-----	1	4
Tahsin Coşkan	-----	-----	-----	-----	-----	1
Nuri Tamaç	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Ziya Orbay	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Hamdi Çelen	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Rıza Saltuğ	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Toplam	-----	-----	-----	-----	20	58
Genel Toplam	26	1	3	18	223	419

* II. , III. , IV. , V. , VI. ve VII. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri'nden derlenmiştir.

Buna göre; Kastamonu milletvekillerinin en aktif oldukları yasama dönemi II. TBMM Dönemidir. Öyle ki araştırma konusu olan 1923 – 1946 yılları arasında Kastamonu milletvekilleri tarafından Meclis Başkanlığı'na sunulan kanun tekliflerinin % 58'i, gensoru, tefsir ve soru önergelerinin tamamı, önergelerin % 77'si ve Meclis Genel Kurulu'nda yapılan konuşmaların % 65'i, yalnızca, 1923 – 1927 yılları arasında faaliyet gösteren II. TBMM Dönemi'nde gerçekleşmiştir. 1927 – 1946 tarihlerini kapsayan 19 yasama yılında ise Kastamonu milletvekilleri tarafından Meclis Başkanlığı'na yalnızca 11 kanun teklifi ve 52 önerge sunulmuş, ancak hiçbir gensoru, tefsir ya da soru önergesi verilmemiştir. Demek oluyor ki, Kastamonu milletvekilleri II. TBMM Dönemi'ndeki aktif ve yoğun çalışmalarını

diğer yasama dönemlerinde devam ettirememişlerdir. Yalnızca IV. ve VII. TBMM Dönemleri'nde biraz hareketlilik ve canlanma görülmüş, diğer yasama dönemlerinde Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetleri oldukça sınırlı düzeyde kalmıştır. Dikkat çeken bir husus da yasama faaliyetlerinin yalnızca birkaç isim tarafından gerçekleştirilmesi ve bazı milletvekillerinin Meclis çalışmalarına çok düşük katılım göstermesi gerçeğidir. Kastamonu milletvekillerinin Meclis çalışmalarının II. TBMM Dönemi'nde yoğunlaşmasının nedenlerine gelince; her şeyden önce I. TBMM Dönemi'nde temelleri atılan Cumhuriyet'in kuruluş süreci bu dönemde tamamlanmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin belli başlı esasları bu dönemde hayata geçirilmiştir. O kadar ki, Anayasa'da devletin dininin İslâm dini olduğuna ilişkin ibare 1928'e kadar saklı tutulmakla birlikte, laiklik yolundaki köklü dönüşümler bile esasta bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Diğer bir önemli etken, II. TBMM Dönemi'nde Hükümet'e karşı gerek parti-içi muhalefetin, gerekse 17 Kasım 1924 tarihinde kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası çatısı altında gerçekleştirilen muhalefetin, I. TBMM Dönemi'nde olduğu kadar olmasa bile, çok şiddetli ve sert olmasıdır. II. TBMM üyeleri seçim itibarıyla Mustafa Kemal'in süzgecinden geçmiş olmakla birlikte kesinlikle bir diyet borcu içine girmemişlerdir. Nitekim TBMM, daha doğrusu Halk Fırkası Meclis Grubu içindeki muhalefetin gücü ve önemi, 1924 Anayasası'nın müzakereleri sırasında bir kez daha açığa çıkmış ve Meclis, Kemalist yönetimin hazırladığı ve yürütme organına, bu arada Cumhurbaşkanı'na geniş ve önemli yetkiler tanıyan Anayasa taslağını reddederek, güçler birliği ilkesi gereğince, egemenliğin tamamen ve yalnızca Meclis'e ait olduğunu kabul etmiştir.¹⁰⁶ Ancak Hükümet'in 13 Şubat 1925 tarihinde Genç vilâyetinde patlak veren Şeyh Said Ayaklanması'nı bastırmak amacıyla, 4 Mart 1925 tarihinde TBMM'den Tahriri Sükûn Kanunu'nu çıkarması ve Tahriri Sükûn Kanunu'na dayanarak Doğu vilâyetlerinde sıkıyönetim ilan etmesi, İstiklâl Mahkemeleri'ni yeniden kurması, muhalif basını yola getirmesi ve 3 Haziran 1925 tarihinde TBMM'de temsilcileri bulunan tek muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kapatması¹⁰⁷, II. TBMM'nin işlevini esaslı bir şekilde aşındırmıştır. Özellikle Tahriri Sükûn Kanunu sonrasında milletvekilleri artık

¹⁰⁶ Cemil Koçak, "Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedi Şef / Milli Şef", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm**, C: 2, İletişim Yay. , İstanbul, 2009, s.119 -120.

¹⁰⁷ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923 – 1931)**, Tarih Vakfı Yurt Yay. , İstanbul, 2005, s.134 -155; Çakan, **a.g.e.** , s.345 -426.

Meclis'te hiç tartışma ortamı yaratmamışlar ve önlerine gelen düzenleme girişimlerini hiç tadil etmeksizin kabul etmişlerdir.¹⁰⁸ Takriri Sükûn Kanunu'nun ardından, 1930 yılında üç aylık Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi dışında, Türkiye'de 1945 yılına kadar sürecek Tek Parti Yönetimi'nin kurulması ise TBMM'nin işlevini daha da aşındıracak ve adeta TBMM'yi bir onay makamı ve kararları meşrulaştırma işlevi gören bir organ konumuna çekecektir. Dolayısıyla ülkedeki bu durum sonraki yasama dönemlerinde Kastamonu milletvekillerinin Meclis çalışmalarını da önemli ölçüde sınırlayacaktır. Kastamonu milletvekillerinin 1923 – 1946 tarihleri arası yasama faaliyetlerinin genel toplamının konulara dağılımı ise aşağıdaki Tablo'da gösterilmiştir.

Tablo 39: Kastamonu Milletvekillerinin 1923–1946 Tarihleri Arası Yasama Faaliyetlerinin Genel Toplamının Konusal Dağılımı

Yasama Faaliyetlerinin Konusu	Yasama Faaliyetlerinin Niteliği					
	Kanun Tekliflerinin Sayısı	Gensoru Önergelerinin Sayısı	Tefsir Önergelerinin Sayısı	Soru Önergelerinin Sayısı	Önergelerin Sayısı	Konuşmaların Konulara Deginme Sayısı
Tarım ve Hayvancılık Politikaları	5	1	----	3	56	87
Toplumsal Hayat ve Sorunlar	6	----	1	1	26	79
Kamu Yönetimi Teşkilatı ve Personeli	3	----	----	1	51	82
Ormancılık Politikaları	1	----	1	3	6	18
Bayındırlık Politikaları	3	----	----	----	9	40
Eğitim Politikaları	1	----	1	2	16	44
Askerler ve Askeri Hizmet	2	----	----	2	11	64
Anayasa ve Yargı	2	----	----	1	26	69
Milletvekillerini İlgilendiren Talepler	2	----	----	----	11	4
İnkılâplar	1	----	----	----	2	4
Sanayi Politikaları	----	----	----	2	5	16
Madencilik	----	----	----	1	----	4
Denizcilik	----	----	----	1	3	13
Ticaret	----	----	----	1	----	10
Mübadele, İmar ve İskân İşleri	----	----	----	----	1	6
Toplam	26	1	3	18	223	540

* II. , III. , IV. , V. , VI. ve VII. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri'nden derlenmiştir.

¹⁰⁸ Çakan, a.g.e. , s.426.

Buna göre; 1923 – 1946 tarihleri arasında Kastamonu milletvekillerinin Meclis çalışmalarının ana konusunu ülkedeki tarım ve hayvancılık politikaları oluşturmuştur. Nitekim Kastamonu milletvekilleri tarım ve hayvancılık konusunda Meclis Başkanlığı'na beş kanun teklifi, bir gensoru önergesi, üç soru önergesi ve 56 önerge vermişler ve Meclis Genel Kurulu'nda 87 konuşma gerçekleştirmişlerdir. Bunun en önemli nedeni söz konusu süreçte ülkedeki en önemli üretim aracının toprak ve uzantıları olmasıdır. Nitekim 1927 yılı nüfus sayımına göre Türkiye nüfusunun % 83,7'si, 1935 yılı nüfus sayımına göre % 83,4'ü, 1940 yılı nüfus sayımına göre % 82'si ve 1945 yılı nüfus sayımına göre % 81,6'sı kırsal kesimde yani köylerde yaşıyordu.¹⁰⁹ Bunun dışında 1927 yılı nüfus sayımına göre tarım kesiminde çalışan nüfus genel nüfusun % 67,7'sini oluşturuyordu.¹¹⁰ Kastamonu milletvekillerinin tarım ve hayvancılık konusundan sonra üzerinde en çok yoğunlaştıkları ikinci konu toplumsal hayata ve sorunlara ilişkin konulardır. Kastamonu milletvekilleri bu konuda Meclis Başkanlığı'na altı kanun teklifi, bir tefsir önergesi, bir soru önergesi ve 26 önerge vermişler ve Meclis Genel Kurulu'nda 79 konuşma gerçekleştirmişlerdir. Daha önce belirtildiği üzere, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nın ülkede ve toplumda yol açtığı yıkım, kıtlık, yoksulluk ve hastalıklar; Cumhuriyet'in Osmanlı'dan devraldığı fakir ve kötü ekonomik miras, Cumhuriyet Hükümeti'nin toplumu Türkleştirme, laikleştirme, çağdaşlaştırma doğrultusunda şekillendirme ve dönüştürme politikaları, 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin ve İkinci Dünya Savaşı yıllarının sosyal hayata olumsuz yansımaları Kastamonu milletvekillerinin toplumsal sorunlar hakkındaki Meclis çalışmalarının yoğunluğunun nedenlerini açıklar. Kastamonu milletvekillerinin en çok çalışma gösterdikleri üçüncü alan kamu yönetimi teşkilâtı ve personeli konusudur. Bu konuda Meclis Başkanlığı'na üç kanun teklifi, bir soru önergesi ve 51 önerge verilmiş ve Meclis Genel Kurulu'nda 82 konuşma yapılmıştır. I. TBMM Dönemi'nde temelleri atılan Cumhuriyet'in kuruluş sürecinin II. TBMM Dönemi'nde tamamlanması, Türkiye Cumhuriyeti'nin belli başlı esaslarının bu dönemde hayata geçirilmesi ve ülke ve dünya şartlarının değişmesiyle kamu yönetiminde ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar Kastamonu milletvekillerini bu

¹⁰⁹ Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişimin 50 Yılı, s.78.

¹¹⁰ a.g.e. , s.85.

konuda yoğun çalışmaya itmiştir. Kastamonu milletvekilleri Meclis Başkanlığı'na sundukları bir kanun teklifi, bir tefsir önergesi, iki soru önergesi ve 16 önergeyle ve Meclis Genel Kurulu'nda gerçekleştirdikleri 44 konuşmayla ülkedeki eğitim politikaları konusunda da yoğun yasama faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Daha önce belirtildiği üzere, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı en büyük miras cehaletti. Nitekim Cumhuriyet ilan edildiği sırada Türkiye'de okuma-yazma oranı yalnızca % 7 idi.¹¹¹ Cumhuriyet kurulduktan sonra Osmanlı'dan devralınan bu olumsuz ve geri eğitim mirasını iyileştirmek ve düzeltmek ve ülkedeki okur-yazar oranını artırmak amacıyla çok köklü inkılaplar ve düzenlemeler yapılmıştır. Ancak eğitimdeki bu yeniden yapılanma ve yenilenme süreci beraberinde bazı sorunlar da getirmiştir. Kastamonu milletvekilleri de çalışmalarında eğitimdeki bu yeniden yapılanma ve yenilenme sürecinde yaşanan sıkıntılara dikkat çekmeye ve çözüm bulmaya çaba göstermişlerdir. Kastamonu milletvekillerinin üzerinde en çok çalışma gösterdikleri konulardan biri de ormancılık politikaları konusudur. Ormancılık konusunda Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklifi, bir tefsir önergesi, üç soru önergesi ve altı önerge sunulmuş olup, Meclis Genel Kurulu'nda 18 konuşma gerçekleştirilmiştir. Bilindiği üzere Kastamonu vilâyeti zengin orman varlığı ile tanınan bir bölgedir. Nitekim Cumhuriyet kurulduğu sırada Kastamonu vilâyetinde 716.000 hektar orman varlığı bulunuyordu ve orman alanının genişliği bakımından Kastamonu vilâyeti, Bursa ve Aydın (İzmir) vilâyetlerinden hemen sonra üçüncü sırada geliyordu.¹¹² Çevre ve Orman Bakanlığı'nın resmi internet sitesinde verilen 2010 yılı istatistiklerine göre ise, günümüzde Kastamonu ilinde 785.554 hektar orman alanı mevcut olup, Kastamonu ili sırasıyla Antalya, İçel ve Muğla illerinden hemen sonra orman varlığı bakımından en zengin dördüncü il konumundadır.¹¹³ Dolayısıyla Kastamonu vilâyetindeki bu zengin orman varlığı Kastamonu milletvekillerini ormancılık konusunda yoğun yasama faaliyetlerine yöneltmiştir. Bayındırlık politikaları konusunda yoğun etkinlikler, daha önce de belirtildiği üzere, savaştan yeni çıkmış harap ülke gerçeği ile değerlendirilebilir. Kastamonu milletvekilleri Kastamonu vilâyetinde karayolu ve demiryolu inşa ve

¹¹¹ a.g.e. , s.25.

¹¹² a.g.e. , s.33.

¹¹³ http://www2.ogm.gov.tr/orm_varligi/kastamonu.html

ödenekleri için Meclis'te çok yoğun girişimlerde bulunmuşlardır. Askerlik konusundaki çalışmaların yoğunluğu ise, II. TBMM'nin en aktif milletvekillerinden biri olan Halid Bey'in mesleğinin askerlik olması ve kendisinin bu konuda oldukça deneyimli ve birikimli olması gerçeği ile açıklanabilir. Kastamonu milletvekilleri anayasa ve yargı alanına dönük konularda da yoğun etkinliklerde bulunmuşlardır. Kendileri bu konuda Meclis Başkanlığı'na iki kanun teklifi, bir soru önergesi ve 26 önerge vermişler ve Meclis Genel Kurulu'nda 69 konuşma gerçekleştirmişlerdir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında hukukta çağdaşlaşma yönünde atılan adımlar ve 33 Kastamonu milletvekilinden 7'sinin (% 21) hukuk öğrenimi görmüş olması anayasa ve yargı alanına dönük çalışmaların yoğunluğunun nedenlerini açıklar. Kastamonu milletvekillerinin sanayicilik, denizcilik, madencilik ve ticaret konularındaki yasama faaliyetlerinin büyük bir çoğunluğu ise Kastamonu vilâyeti ile ilgili olup, oldukça sınırlı düzeydedir. Esasında Kastamonu milletvekillerinin Meclis çalışmalarında görülen bu konusal dağılım, diğer seçim bölgesi milletvekillerinin yasama faaliyetlerinde de geçerlilik kazanmıştır. Kısacası tarım-hayvancılık ve ormancılık, kamu yönetimi teşkilâtı ve personeli, toplumsal sorunlar, eğitim politikaları, bayındırlık politikaları, anayasa ve yargı alanına dönük düzenlemeler ve askeri düzenlemeler konusundaki yasama faaliyetleri her yasama döneminde ve her seçim bölgesi milletvekilleri tarafından üzerinde en çok durulan konulardır. Türkiye'deki bu durum diğer birçok ülkeler için de geçerlidir. Bunun nedeni de değişen ülke ve dünya şartlarının toplumların daha çok bu konulara yönelik ihtiyaçlarında farklılıklar yaratması ve düzenleme gereksinimi doğurmasıdır.

Kastamonu milletvekillerinin Kastamonu vilâyeti ile ilgili yasama faaliyetlerinin genel toplamının konulara dağılımı aşağıdaki Tablo'da gösterildiği şekildedir.

Tablo 40: Kastamonu Milletvekillerinin Kastamonu Vilâyeti ile İlgili Yasama Faaliyetlerinin Genel Toplamının Konusal Dağılımı

Yasama Faaliyetlerinin Konusu	Yasama Faaliyetlerinin Niteliği				
	Kanun Teklifleri	Tefsir Önergeleri	Soru Önergeleri	Önergeler	Konuşmaların Konulara Değınme Sayısı
Ormancılık Politikaları	1	1	3	6	18
Bayındırlık Politikaları	3	----	----	----	9
Sanayi Politikaları	----	----	2	1	12
Kamu Yönetimi Teşkilatı	----	----	1	6	3
Tarım	----	----	----	7	7
Madencilik	----	----	1	----	2
Ticaret	----	----	1	----	----
Denizcilik	----	----	1	----	1
Milletvekillerini İlgilendiren Talepler	1	----	----	----	----
Eğitim Politikası	----	----	----	1	----
Toplumsal Sorunlar	1	----	----	1	1
Toplam	6	1	9	22	53

* II. , III. , IV. , V. , VI. ve VII. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri'nden derlenmiştir.

Buna göre; Kastamonu milletvekilleri tarafından TBMM'ye sunulan 26 kanun teklifinin altısı (% 23), üç tefsir önergesinin biri, 18 soru önergesinin dokuzu (% 50), 223 önergenin 22'si (% 10), Meclis Genel Kurulu'nda gerçekleştirilen 419 konuşmanın 53'ü (% 13) Kastamonu vilâyeti ile ilgilidir. Bu veriler, Kastamonu milletvekillerinin daha çok ülke genelini ilgilendiren çalışmalarda bulunduklarını, Kastamonu vilâyeti ile ilgili yasama faaliyetlerinin ise biraz kısır ve verimsiz olduğu gerçeğini açıklar. Ancak, Kastamonu milletvekillerinin Kastamonu vilâyetini ilgilendiren çalışmaları çoğunlukla II. TBMM Dönemi'nde gerçekleşmiştir. Nitekim TBMM'ye sunulan altı kanun teklifinin dördü, tefsir önergesinin, soru önergelerinin ve önergelerin tamamı, Meclis Genel Kurulu'nda yapılan 53 konuşmanın 43'ü II. Dönem Kastamonu milletvekilleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan II. TBMM Dönemi'nde Meclis Başkanlığı'na sunulan dört kanun teklifinin üçü, tefsir önergesinin ve soru önergelerinin tamamı, 22 önergenin 17'si ve 43 konuşmanın 30'u tek başına Halid Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla Kastamonu vilâyeti ile ilgili yasama faaliyetlerinde bulunan en aktif Kastamonu milletvekili

olarak Halid Bey karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki, Halid Bey, Kastamonu vilâyeti ile ilgili yasama faaliyetlerinin 3 / 4'ünü tek başına gerçekleştirmiştir. Kastamonu vilâyetinin sorunları ile ilgili olarak III. TBMM Dönemi'nde bir kanun teklifi, IV. TBMM Dönemi'nde de bir kanun teklifi verilmiş, V. TBMM Dönemi'nde bir, VI. TBMM Dönemi'nde üç, VII. TBMM Dönemi'nde altı konuşma gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla bu dönem milletvekillerinin Kastamonu vilâyeti ile ilgili yasama faaliyetleri oldukça sınırlıdır. Kastamonu milletvekillerinin Kastamonu vilâyeti ile ilgili Meclis çalışmalarının ana başlıklarını ise ormancılık ve bayındırlık konuları oluşturmuştur. Özellikle kereste ticareti, orman tahribatı, orman yangınları ve Kastamonu – İnebolu arasında demiryolu ve karayolu ulaşımının sağlanması Kastamonu milletvekillerinin üzerinde en çok durdukları konulardır.

Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetlerinin TBMM ve Hükümet nezdinde karşılık bulup bulmadığına ilişkin sayısal veriler aşağıdaki Tablo'da gösterildiği şekildedir.

Tablo 41: Kastamonu Milletvekillerinin 1923–1946 Tarihleri Arası Yasama Faaliyetlerinin TBMM ve Hükümet Nezdinde Ne Ölçüde Karşılık Bulduğuna İlişkin Sayısal Veriler

Yasama Dönemleri	Kanun Teklifleri			Önergeler		
	Kabul	Red	Neticesiz	Kabul	Red	Neticesiz
II. Dönem (1923 - 1927)	9	3	3	83	56	32
III. Dönem (1927 - 1931)	----	----	2	1	1	----
IV. Dönem (1931 - 1935)	2	4	3	6	3	----
V. Dönem (1935 - 1939)	----	----	----	1	7	----
VI. Dönem (1939 - 1943)	----	----	----	6	7	----
VII. Dönem (1943 - 1946)	----	----	----	7	13	----
Toplam	11	7	8	104	87	32

* II. , III. , IV. , V. , VI. ve VII. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri'nden derlenmiştir.

Buna göre; II. Dönem Kastamonu milletvekillerinin TBMM'ye sundukları 15 kanun teklifinin dokuzu kabul edilirken, üçü reddedilmiş, üçü de neticesiz kalmıştır. 171 önerenin 83'ü kabul edilirken, 56'sı reddedilmiş ve 32'si neticesiz kalmıştır. Dolayısıyla II. Dönem Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetlerinin neredeyse yarısına yakını TBMM ve Hükümet nezdinde karşılık bulamamıştır. III.

Dönem Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetlerinin neredeyse tamamı karşılık bulamamıştır. IV. Dönem Kastamonu milletvekilleri tarafından Meclis Başkanlığı'na sunulan dokuz kanun teklifinin üçü neticesiz kalmış, dördü reddedilmiş, yalnızca ikisi kabul edilmiştir. V. Dönem Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetlerinin neredeyse tamamı reddedilirken, VI. TBMM Dönemi yasama faaliyetlerinin yarısı ve VII. Dönem yasama faaliyetlerinin 2 / 3'ü reddedilmiştir. Genel toplama bakıldığında TBMM'ye sunulan 26 kanun teklifinin 11'i kabul edilirken, 15'i ya reddedilmiş ya da neticesiz kalmıştır. 223 önerenin ise 104'ü kabul edilirken, 119'u ya reddedilmiş ya da işleme konulmamıştır. Bu da, Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetlerinin yarısından biraz fazlasının TBMM ve Hükümet nezdinde karşılık bulamadığının göstergesidir.

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ TBMM DÖNEMİ KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN ÇALIŞMALARI

D) ÜLKE GENELİNİ İLGİLENDİREN ÇALIŞMALARI

A) Türk İnkılâbına Yönelik Tepkiler, Görüş ve Düşünceler

1) Hilâfetin Kaldırılması Sürecinde Kastamonu Milletvekilleri, Muhalefet ve Tepkiler

Bilindiği üzere 1 Kasım 1922 tarihli bir “*Heyeti Umumiye Kararı*” ile saltanat halifelikten ayrılıp kaldırıldı, halifelik makamı ise saklı tutuldu.¹¹⁴ 1922’de saltanat kaldırılırken halifeliğin korunmasının başlıca iki nedeni vardı. Dış politikaya ilişkin olarak, Lozan barış görüşmeleri sırasında halifeliğin varlığının gerekli görülmesi; iç politikaya ilişkin olarak ise, devrimleri birdenbire değil, adım adım gerçekleştirme taktiğinin izlenmesi.¹¹⁵ Osmanoğulları’nın son Padişahı Vahideddin, İngilizlere iltica edip İstanbul’dan ayrıldığı için Şer’iyye Vekâleti’nden verilen bir fetva ile 18 Kasım 1922’de halifelikten hal’ edildi¹¹⁶ ve yerine Şehzade Abdülmecid Efendi hilâfet makamına seçildi.¹¹⁷

Şu var ki halife Abdülmecid Efendi’nin bazı tutum ve davranışları bu makamdan duyulan tedirginliği artırmaktaydı. Mustafa Kemal, *Nutuk* adlı eserinde, Abdülmecid Efendi’nin kendi özel hayatı ve dış yaşayışı ile, ataları padişahların yolunu tuttuğunu ifade ederek; Cuma alayları, yabancı devlet temsilcileri yanına memurlar göndererek ilişkiler kurmak, gösterişli gezintiler, saray hayatı, sarayında yedek subaylara varıncaya kadar kabul etmek, onların şikâyetlerini dinleyerek

¹¹⁴ TBMM ZC (I. Dönem), C: 24, İ: 130 (01 Teşrinisani 1338 / 01 Kasım 1922), s.314 -315.

¹¹⁵ Tunçay, a.g.e. , s.71.

¹¹⁶ TBMM GCZ, C: 3, İ: 140 (18 Teşrinisani 1338 / 18 Kasım 1922) s.1051 – 1053.

¹¹⁷ TBMM ZC (I. Dönem), C: 24, İ: 140 (18 Teşrinisani 1338 / 18 Kasım 1922), s.564 -565.

onlarla birlikte ağlamak gibi davranışların bu cinsten olduğunu anlatır.¹¹⁸ Bunun yanında birtakım iç ve dış gelişmeler de tedirginliği arttırıyordu. 15 Ocak 1923'te Karahisarısahip (Afyon) milletvekili İsmail Şükrü Hoca'nın yazdığı *"Hilâfeti İslamiye ve Büyük Millet Meclisi"* başlıklı Risale Türkiye gündemini epeyce meşgul etti. İsmail Şükrü Hoca, Risalesi'nde İslâm dünyasının saltanatın halifelikten ayrılarak kaldırılması karşısında üzüntü ve tereddüt içine düştüğünü, hükümetten mahrum, güçsüz halife olamayacağını, halifenin devlet reisi olması gerektiğini ileri sürüyor ve *"halife meclisin, meclis de halifenindir"* diyordu.¹¹⁹

Risale'nin Meclis'te dağıtıldığı 15 Ocak'tan bir gün önce Batı Anadolu'da bir tetkik gezisine çıkan Mustafa Kemal Paşa¹²⁰, 16 / 17 Ocak 1923 gecesi İzmit'te İstanbul gazetecileriyle yaptığı basın toplantısında, Risale'ye çok sert tepki gösterdi: *"Bir kitapta, yakında çıkmış bir kitap gördüm. Bu kitaba vaz'ı imza edenin Hoca Efendilerden biri olduğunu anladım. O diyor ki, Meclis Halifenindir. Efendiler bu kadar sakat manâsız bir şey olamaz. Bu, dünyada benliğini, insanlığını ve hâkimiyeti milliyesini anlamış bir hey'et-i içtimaiyenin hiçbir vakitte kabul edemeyeceği bir safsatadır. Meclis Halifenin değildir ve olamaz. Meclis yalnız millettir. Ve ancak milletin vekillerinden mürekkeptir. Milletin verdiği salâhiyet ve vezâifi ifa eden zevattan ibarettir. Binaenaleyh yalnız ve yalnız millettir."*¹²¹

Cumhuriyetin ilânı ile devlet başkanlığı sorunu çözülmüştü. Ancak Cumhurbaşkanı seçimi halifenin konumunu yeniden gündeme getirdi. Çünkü bu tarihe kadar halifeyi devlet başkanı kabul edenler ve etmek isteyenler vardı. Basında geniş tartışma başlatıldı. İstanbul Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey, *Tanin* gazetesinde halifeye açık mektup yazarak istifa etmemesini istedi.¹²² Hüseyin Cahit (Yalçın) da *"Şimdi de Halifelik Meselesi"* başlığı ile *Tanin* gazetesinde yazdığı makalede;

¹¹⁸ Kemal Atatürk, **Nutuk**, s.572.

¹¹⁹ Tunçay, **a.g.e.**, s.53 -69.

¹²⁰ Utkan Kocatürk, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918 – 1938)**, TTK Yay. , Ankara, 2000, s.374.

¹²¹ Arı İnan, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, TTK Yay. , Ankara, 1982, s.104.

¹²² Söz konusu gazetelerden aktaran Ali Satan, **Halifeliğin Kaldırılması**, Gökkuşbu Yay. , İstanbul, 2008, s.198.

halifelik giderse, beş on milyonluk Türkiye devletinin, İslâm âlemi içinde hiç önemi kalmayacağını, Avrupa siyaseti bakımından da, en küçük değersiz bir hükümet mevkiine düşeceğimizi bunu anlayabilmek için de büyük bir dirayete lüzum olmadığını belirterek soruyordu; “*Milliyetçilik bu mudur? Gerçek milliyet duygusunu yüreğinde duyan her Türk, hilâfet makamına dört elle sarılmak zorundadır.*”¹²³

Basında bu tartışmalar olurken, İstanbul’da Rauf Bey, Kazım Karabekir Paşa, Adnan Adıvar ile Refet Beylerin birlikte halifeyi ziyaret etmiş olmaları da kuşku yaratmış ve Ankara tarafından saltanatın ihya edilme teşebbüsü olarak değerlendirilmişti.¹²⁴

Türkiye’de bu gergin günler yaşanırken 5 Aralık 1923 günkü *Tanin*, *Tevhid-i Efkâr* ve *İkdam* gazetelerinin Emir Ali ve Ağa Han’ın Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’ya ve Başvekil İsmet Paşa’ya yazdıkları hilâfetin muhafazası konusundaki mektupları daha Ankara’ya ulaşmadan yayınlamaları bomba etkisi yarattı. Aslında Ankara hilâfet hakkında verdiği kararı tatbik sahasına koymak için fırsat bekliyordu. Nitekim Cumhuriyetin ilanı ile bazı gazetecilerin muhalif yazıları hilâfetin ömrünü kısaltmaktan başka işe yaramadı. Hintli Müslüman liderlerin mektupları Ankara’yı harekete geçirdi ve 8 Aralık 1923 tarihinde hükümet adına mektup olayını tahkik etmek üzere İstanbul’a bir İstiklâl Mahkemesi gönderme kararı alındı. Ertesi gün de; *Tanin*, *Tevhid-i Efkâr* ve *İkdam* gazetelerinin sahip ve mesul müdürleri gözaltına alındılar. İstanbul Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey de 13 Aralık 1923’te halifeye yazdığı açık mektubunda ‘saltanatçılık’ yaptığı iddiasıyla tutuklandı.¹²⁵ Tüm bunlar olurken Mustafa Kemal Paşa halifelüğün kaldırılmasına ilişkin olarak Basın, Üniversite ve Ordu ile temas kurdu ve bu kurumların desteğini kazanmaya çalıştı. Bu bağlamda 1924 yılı Şubat ayı başlarında Ankara’ya Üniversitenin sorunlarını aktarmaya giden Darülfünun temsilcileri ile yapılan görüşmeler, diğer yandan 15-20 Şubat 1924 tarihleri arasında İzmir’de düzenlenen Harp Oyunları dolayısıyla komutanlarla yapılan temaslara ve 4-5 Şubat 1924’te

¹²³ Aynı yerde.

¹²⁴ Satan, a.g.e. , s.199.

¹²⁵ Satan, a.g.e. , s.201.

Mustafa Kemal'in kayınpederi Uşakîzade Muammer Beyin İzmir Göztepe'deki köşkünde basın temsilcileri ile yapılan görüşmeler bu hazırlık, nabız yoklama, yönlendirme ve bu üç önemli kurumun desteğini kazanma çabalarının göstergesiydi.¹²⁶

Meclis dışı oluşumlar bir yana, TBMM'de halifeliğin kaldırılacağıının ilk sinyalleri 1923 ve 1924 yılı bütçe görüşmelerinde verilmişti.¹²⁷ Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk bütçesi 20 Şubat 1924'te TBMM'de tartışmaya başlandı. Bütçe müzakereleri sırasında İstanbul milletvekili Yusuf Akçura Bey¹²⁸, Saruhan milletvekili Vasıf Bey¹²⁹ ile Denizli milletvekili Mazhar Müfit Bey bütçede hilâfet ödenegine itiraz ettiler.¹³⁰

1 Mart'ta Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa Büyük Millet Meclisi'nin yeni çalışma yılını açış konuşmasında üç noktaya işaret etti. Birincisi; *“millet Cumhuriyetin halen ve âtiyen bilcümle taarruzattan katiyen ve ebediyen masun bulundurulmasını talep etmektedir.”* İkincisi; *“millet, terbiye ve tedrisatın tevhidini istemektedir.”* Üçüncüsü; *“diyaneti İslâmiyeyi, asırlardan beri müteamel olduğu veçhile bir vasıtai siyaset mevkiinden tenziye ve îlâ etmek elzem olduğu hakikatini de müşahade ediyoruz.”*¹³¹

2 Mart 1924 günü Halk Fırkası grubu toplanarak bu üç mesele etrafında müzakere yapıldı.¹³² İsmet Paşa'nın başkanlığında yapılan grup toplantısında ilk olarak Urfa milletvekili Şeyh Safvet Efendi ve arkadaşlarının, Hilâfetin Kaldırılması ve Osmanlı Hanedanının Türkiye Haricine Çıkarılması hakkındaki kanun teklifi okundu.¹³³ Birinci madde *“Halife hal' edilmiştir, hilâfet mülgadır”* diyordu.¹³⁴

¹²⁶ Tunçay, a.g.e. , s.89 -90.

¹²⁷ Çakan, a.g.e. , s.165.

¹²⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 111 (25 Şubat 1340 / 25 Şubat 1924), s.345 -346.

¹²⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 113 (27 Şubat 1340 / 27 Şubat 1924), s.414 -415.

¹³⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 113 (27 Şubat 1340 / 27 Şubat 1924), s.428 -429.

¹³¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 1 (01 Mart 1340 / 01 Mart 1924), s.3 -6.

¹³² Halk Fırkası Grup Toplantısı Zabıtları için Bkz. Kemâleddin Nomer, **Şeriat, Hilâfet, Cumhuriyet, Laiklik, Dini ve Tarihi Gerçeklerin Belgeleri**, Boğaziçi Yay. , İstanbul, 1996, s.135 -293.

¹³³ Nomer, a.g.e. , s.135 -140

¹³⁴ Nomer, a.g.e. , s.137.

Kanun teklifi okunduktan sonra müzakerelere geçildi. Müzakerelerde hilâfetin ilga edilmesiyle birlikte Cumhurbaşkanının halife olması milletvekilleri tarafından dile getirilmiştir. Karesi milletvekili Ahmet Süreyya Bey, Kırşehir milletvekili Yahya Galip Bey, Eskişehir milletvekili Abdullah Azmi Efendi, Konya milletvekili Musa Kazım Efendi, Isparta milletvekili Hüseyin Hüsnü Efendi yaptıkları konuşmalarda özet olarak; halifeliğin kaldırılmasının Türkiye'nin İslâm dünyası üzerindeki dış politikasına zarar vereceğinin altını çizerek, hilâfetin, esasen Hükümet anlam ve kavramında mevcut olduğunu ve hilâfetin Büyük Millet Meclisi'nin mânevi kişiliği altında olduğunu vurgulamışlar ve hilâfet sıfatının Cumhurbaşkanlığı makamına verilmesini teklif etmişlerdir.¹³⁵

Daha sonra İzmir milletvekili ve Adliye Vekili Seyyid Bey söz alarak hilâfetin dini yönü hakkında ayrıntılı açıklamalarda bulunmuştur.¹³⁶

Grup toplantısı yemek teneffüsü verdikten sonra ikinci celse de yine İsmet Paşa'nın başkanlığında başladı ve Kastamonu milletvekili Halid Bey'in Başvekil'den sorduğu sual okundu:

“Başvekil ve Hariciye Vekili Paşa'dan makam-ı hilâfet hakkında karar vermeden şu suallere cevap vermesini rica ederim:

1. İlga-yı hilâfetin dâhil ve hariçte, mesail-i siyasiyyede tesirini nasıl düşünüyorlar?
2. İstanbul'un bizde bırakılmasında makarr-ı hilâfet (hilâfet merkezi) olmasının büyük bir tesiri olduğu malumdur. Bu babda fikirleri nedir?”¹³⁷

İsmet Paşa, Halid Bey'in birinci sualini şu sözlerle yanıtlamıştır:

“Efendiler, hilâfetin ilgasından dâhilde ve hariçte tahassul edecek (husule gelmek) mahzur bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin zımnen ve zahiren de olsa iki başlı olduğu halindedir. Hilâfetin ilgası bugün zahiren, batınen bir vucud olduğunu ifham (anlatmak) eden tam bir mefhumdur. Kanaat-i vicdaniyem bu merkezdedir. ‘Mesail-i siyasiyyede nasıl

¹³⁵ Nomer, **a.g.e.** , s.141 -153

¹³⁶ Nomer, **a.g.e.** , s.153 -212.

¹³⁷ Nomer, **a.g.e.** , s.213.

düşünüyorlar?’ diyorlar. Mesail-i siyasiyyede saltanatın ilgasından beri hiçbir suretle hilâfetin müessir olması esasını zaten kabul etmedik. Binaenaleyh hilâfetin ilgası ile, Türkiye idaresinde hilâfetin hiçbir hakkı olmadığını ilân etmekle geçmiştir.”¹³⁸

İsmet Paşa, ikinci suale verdiği yanıtta ise; son yıllarda İstanbul hilâfet merkezi olduğu için Türklere bırakılmıştır, sözünün ortaya sürüldüğünü belirterek, bu kuramın, Lloyd George kuramı olduğunu ifade etmiş ve bu kuramın, Sevr Antlaşması’ndan önce mütareke ile işgalin ardından Türk vatani, her taraftan istilaya uğradığı zaman ortaya sürüldüğünü vurgulamıştır. Gerçekten o zaman bazı Hint devlet büyüklerinin açık şekildeki aracılıkları altında İstanbul’un Türklere bırakıldığını o zamanki dörtler denilen heyetin ilan ettiğini belirten İsmet Paşa, Meclis Genel Kurulu’nun hatırlayacağı üzere, İstanbul’un hilâfet merkezi olduğundan dolayı Türklere bırakıldığını ortaya süren kuramın Sevr Antlaşması namı altında tespit olunduğunun altını çizmiştir. Esas ve şekil yönünden çürük, temelsiz ve asılsız olan bu usule karşı Türk milletinin, duygularını, inancını, düşüncesini ve harekâtını açığa vurduğunu ifade eden İsmet Paşa’ya göre, bu defa İstanbul’u Türklerin elinde bırakan etken ve faktör, yalnız ve özellikle, Türk milletinin düşmana karşı ayaklanması ve düşmana karşı elde ettiği zaferdi. İsmet Paşa’ya göre, Türk milleti, düşmana karşı zaferi temin eden kuvvetlere her zaman aynı kuvvette olduğunu ifade ettikçe İstanbul Türk milletini ve başka hiçbir şeyin bunu Türklerin elinden almasına olanak yoktu.¹³⁹

Halk Fırkası grup toplantısında müzakerelerin kifayetine karar verildikten sonra kanun maddeleri oya kondu. Bu oylamada kanunun ilk maddesine Eskişehir milletvekili Abdullah Azmi Efendi ve beş milletvekilinin daha karşı çıktığı zabıtlarda ifade edilmiştir.¹⁴⁰ Halifeliğin kaldırılmasına karşı koyan diğer milletvekillerinin Kastamonu milletvekili Halid Bey, Konya milletvekili Musa Kazım Efendi ve Isparta milletvekilleri Hüseyin Hüsnü Efendi ile İbrahim Efendi’nin olması şüphesizdir. Nitekim 4 Mart 1924 tarihli, *Tevhidi Efkâr* gazetesinin bildirdiğine göre, halifeliğin

¹³⁸ Nomer, **a.g.e.** , s.214.

¹³⁹ Nomer, **a.g.e.** , s.214 -215.

¹⁴⁰ Nomer, **a.g.e.** , s.216.

kaldırılması kararına muhalif kalan, Eskişehir milletvekili Abdullah Azmi Efendi, Konya milletvekili Musa Kâzım Efendi ve Isparta milletvekili İbrahim Efendi, halifeliğin kaldırılması kararının alındığı 3 Mart 1924 tarihinde, TBMM’ye hiç gelmemişler ve böylece halifeliğin ilgası meselesinde çekimser kaldıklarını ortaya koymuşlardır.¹⁴¹

2 Mart’ta Halk Fırkası grubunda yapılan müzakerelerden sonra 3 Mart 1924 günü TBMM’de Fethi Bey başkanlığında açılan birinci celsede sırasıyla hilâfetin ilgasına ve hanedanı Osmanînin Türkiye haricine çıkarılmasına ilişkin Urfa milletvekili Şeyh Safvet Efendi ve elli arkadaşının kanun teklifi, Şer’iye ve Evkaf, Erkânı Harbiye Vekâletleri’nin ilgasına ilişkin Siirt milletvekili Halil Hulki Efendi ve elli arkadaşının kanun teklifi, Tevhidi Tedrisat hakkında Saruhan milletvekili Vasıf Bey ve elli arkadaşının önergeleri gündeme geldi.¹⁴² Üç kanunun da encümene sevk edilmeden derhal müzakeresi Meclisçe onaylandı. Tek itiraz Halid Bey’den geldi: “*Reis Bey, rica ederim usulümüzü bozmayalım, Nizamnamei Dâhili sarihtir, evvela encümenlere gitsin.*”¹⁴³ Ardından hükümetin verdiği bir önerge ile hilâfetin ilgasına dair müzakereler diğer iki kanundan sonraya bırakıldı.¹⁴⁴

Bu önerge doğrultusunda Meclis’te, ilk önce, Şer’iye ve Evkaf Vekâleti ile Erkânı Harbiye Vekâleti’nin kaldırılması ile ilgili kanun teklifi görüşüldü ve kabul edildi.¹⁴⁵ Hemen ardından Tevhidi Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu çıkarıldı.¹⁴⁶

3 Mart 1924 tarihli Meclis görüşmelerinin ikinci celsesinde ise Urfa milletvekili Şeyh Safvet Efendi ve elli üç arkadaşının hilâfetin kaldırılması ve Osmanlı hanedanının Türkiye haricine çıkarılmasına ilişkin kanun teklifi görüşülmeye başlandı.

¹⁴¹ **Tevhidi Efkâr**, “Karara Muhalif Kalanlar”, (04 Mart 1340 / 04 Mart 1924), No: 969 – 3997, s.1.

¹⁴² **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.17.

¹⁴³ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.18.

¹⁴⁴ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.21

¹⁴⁵ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.21- 24.

¹⁴⁶ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.24 -27.

Kanun teklifinin gerekçesi dikkat çekiciydi: “*Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde makamı hilâfetin vücudu Türkiye’yi dâhilî ve harici siyasetinde iki başlı olmaktan kurtaramadı. İstiklâlinde ve hayatı milliyesinde müşareket kabul etmeyen Türkiye’nin zahiren ve zımnen bile olsa ikiliğe tahammülü yoktur.*”¹⁴⁷

Kanun teklifinin birinci maddesi ise, halifeliğin kaldırılma gerekçesiyle ilgili, başka bir saptamada bulunmaktaydı: “*Madde 1. Halife hal’ edilmiştir. Hilâfet, Hükümet ve Cumhuriyet mâna ve mefhumunda esasen mündemiç olduğundan hilâfet makamı mülgadır.*”¹⁴⁸

Halifeliğin kaldırılmasına ilk itiraz Halk Fırkası üyesi olmayan Gümüşhane bağımsız milletvekili Zeki Bey’den geldi. Bu nedenle, sözü, diğer milletvekilleri tarafından sık sık kesilen ve konuşmasını güçlkle tamamlayabilen Zeki Bey itirazlarını şu noktalarda topladı:

“Acaba bu umdei esasiyeler dâhilinde böyle ananâtı milliyemizi âni surette sarsmak ve yıkmak usulleri de dâhil mi idi?... Bizim bir Teşrinisani tarihli bir kararımız vardır. Orada diyoruz ki, bu umdelerimizle beraber halka ilan ediyoruz ki, bu lâyetegayyerdur. ‘Hilâfet, Hanedanı Âli Osmana aid olup Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlâken erşat ve aslâh evlâdı intihap olunur’ Heyeti Celilenizin vermiş olduğu bu kararı kaldırmış olan ayrıca bir lâyihai kanuniye var mıdır?... Arkadaşlar bendeniz mutedil liberal ve bununla bir ebedi müthiş bir ittihadı İslâm taraftarıyım. Tarihin bu azametini kendi milletimde görmek isterim. Bunun içindir ki, memleketimin siyaseti dâhiliye ve hariciyesi namına hilâfetin ilgasını kabul ederek bugünkü vaziyet dâhilinde bu müthiş kuvveti düşmanların veyahut diğer hükümetlerin kucağına atmayalım.”¹⁴⁹

Gümüşhane milletvekili Zeki Bey dışında, hilâfetin ilgasına itiraz edenlerden biri de Kastamonu milletvekili Halid Bey idi. Halid Bey’in halifeliğin kaldırılmasına itiraz gerekçeleri ve nedenleri ile bu muhalefetin Meclis’te gördüğü tepkiler şöylece özetlenebilir;

¹⁴⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.27.

¹⁴⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.28.

¹⁴⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.31 -33.

1) Kanunun birinci maddesi, “*Hilâfet, Hükümet ve Cumhuriyet mâna ve mefhumunda esasen mündemiç olduğundan hilâfet makamı mülgadır*”¹⁵⁰ der. Halid Bey’in itirazına neden olan asıl konu da bu maddenin ikinci fıkrasıydı. Halid Bey’e göre “*hilâfet makamı mülgadır*” demek hatalıydı. “*Hilâfet, Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti mâneviyesindedir*”¹⁵¹ denilmeliydi. Milletin temsilcilerinin bulunduğu TBMM, hilâfet makamının işlevlerini ve görevlerini, pekâlâ üstlenebilirdi. Ortada olmayan bir halifeliğin bir isim olarak yaşaması bile Halid Bey için yeterliydi.¹⁵²

Halid Bey’in bu itirazına Zonguldak milletvekili Tunalı Hilmi Bey şu sözlerle destek çıktı: “*Hilâfetin ilgası deniliyor arkadaşlar. Ben hilâfetin ilgasını kabul etmiyorum arkadaşlar. Hilâfet ilga edilmiyor. Hilâfetin makamı kaldırılıyor. Hâlbuki hilâfet mevcuttur arkadaşlar. İmamet de burada, hilâfet de burada.*”¹⁵³. Tunalı Hilmi Bey’e göre; “*Hilâfet Büyük Millet Meclisinin şahsında mündemiçti.*”¹⁵⁴

Esasında gerek Halk Fırkası grup toplantısında ve gerekse Meclis Genel Kurulu’nda konu ile ilgili söz alan milletvekillerinin neredeyse tümü, hilâfet kurumunu tam anlamıyla bir Hükümet teşkili olarak yorumlamışlar, gerekli şartları taşıyan adil bir Hükümetin mevcudiyetiyle hilâfet kurumundan beklenen maksadın hâsıl olacağı ve sonuç itibarıyla hilâfete ihtiyaç kalmayacağı düşüncesini benimsemişlerdir.

2) Halid Bey’e göre “*hilâfet makamı mülgadır*” kaydının “*şer’î*” bir sakıncası yoktu. Ancak iç ve dış politika itibarıyla çok zararlı sonuçlar doğurabilirdi. Çünkü bir kere halifelik makamı 1.300 yıllık geçmişe sahip çok köklü bir kuruluştur. “*Bunun için bu makamı mülga demek için her halde uzun boylu düşünmek icap ederdi.*”¹⁵⁵

¹⁵⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s. 34.

¹⁵¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.36.

¹⁵² Seçil Akgün, *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924 -1928)*, Ankara, Turhan Kitabevi, s.186.

¹⁵³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.34.

¹⁵⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.36.

¹⁵⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.35.

3) Diğer taraftan ülke kamuoyunun karara vereceği tepki dikkate alınmalıydı. Çünkü halk halifelik makamına gönülden bağlıydı. Hatta “*makamı hilâfet olmazsa Cuma namazı kılınamaz itikadındaydı.*” Ayrıca, halkın ve kurtuluşçu güçlerin hilâfete bağlılığı düşünülerek, yalnız vatan ve milletin değil, aynı zamanda hilafetin de kurtarılması hedefine işaret edilmişti. Milli Mücadele de zaten Türklerin, İslâm dinini ve halifelik makamını korumak için çarpışmalarının neticesinde kazanılmıştı. Türkler bekasını bu makama borçluydu. Bunun için ahde vefa gösterilmeli ve halka verilen sözlerin arkasında durulmalıydı. Halid Bey, bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamıştır:

“Ciheti şer’iyesinde hiçbir mahzur yoktur. Bendeniz yalnız siyasi noktai nazardan arz ediyorum. Arkadaşlar hepimiz biliyoruz ki İstiklâl Mücadelâtı ilan edildiği zaman halkımızın halife makamına olan merbutiyetini nazarı itibara alarak hepimiz ‘Halifeyi kurtaracağız. Şöyle yapacağız, böyle yapacağız’ diye telkinatta bulunduk. Hatta birçok meşayih ve ulemayı Büyük Millet Meclisine getirdik. Bu, sırf halkın hissiyatına hürmet içindi. Sonra arkadaşlar, ben bu İstiklâl Muharebatında kâmilan bulundum. Askerlere, bütün arkadaşlarla beraber bu suretle telkinatta bulunduk. ‘Makamı hilâfeti, bütün vatanla beraber kurtaracağız.’ dedik. (Kurtarmadık mı sesleri) Hay hay hamdolsun kurtardık. Böyle olmakla beraber bugün halk, makamı hilâfet olmazsa Cuma namazı kılınamaz itikadındadır. Bendeniz şu kanaattem ki bu kadar asırlardan beri seyyiatı idaremize rağmen ve bütün dünyanın nazarı ihtirası İstanbul üzerinde ve Türkiye’nin vaziyeti üzerinde iken bekamızı makamı hilâfetin bizde olması ve Türklerin bu makamı muhafaza ve dini muhafaza etmek için çarpışmalarında buluyorum.”¹⁵⁶

Saruhan milletvekili Vasıf Bey, Halid Bey’i eleştirerek, iç politikada zararlı tehlikenin olduğunu, bu zararlı tehlikenin hilâfetin ilgası değil, ülkenin felaketli günlerinde düşmanla beraber olarak, halkı boğazlamak için, Yunan ordusu gibi hain bir orduyu Hilâfet ordusu diye gönderen halifenin yerinde bırakılması olduğunu söylemiş ve ancak bunu ilga etmekle ülkenin bütün zararlı tehlikelerden kurtarılabilceğini vurgulamıştır.¹⁵⁷

¹⁵⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.35 -36.

¹⁵⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.37.

Halid Bey'in bu itirazına en sert ve etkili yanıtları Başvekil İsmet Paşa getirdi. İsmet Paşa, Halid Bey'in "*Milli Mücadelenin hilâfeti kurtarmak için yapıldığı*" yolundaki iddialarını şu sözlerle reddetti:

"Bir nokta serd ettiler ki bunu kemali teessürle bağırarak söylemeye mecburum. Güya İstiklâl Muharebesi esnasındaki mücahede, Hilâfete istinad olunan, Hilâfete isnad olunan herhangi bir tahrik; Makamı Hilâfeti kurtaracağız, şunu yapacağız, bunu yapacağız diye herhangi bir teşvik suretiyle zuhura gelmiş... Arkadaşlar, Anadolu'nun bütün ovalarını doldurduğumuz henüz gözleri açık yatan şehitler için bundan büyük hürmetsizlik olamaz. Tasavvur eder misiniz ki; beş sene başından nihayetine kadar kâmilan ayaklanmış bütün vergilerinden, sonra da ayrıca mamelekini vererek beş sene bütün dünyaya karşı mukavemet etmiş bir millet bahusus muvafıkı akıl ve hikmet olmayan bir uydurma ile bu azim mücahedele atılmış bulunsun. Böyle bir mülâhaza milletin mücahedeatının mahiyetini idrakte eksik kalmaktır. Bundan daha büyük bir mahiyeti varsa o da güya büyük tehlikeler karşısında milletler, heyulâlar ve uydurma şeyler kendilerini kurtarırlar, heyulâlar ve uydurmalarla kurtulurlar; zannına mahal veremektir. Bu bizim için tehlikelidir, âti için tehlikelidir. Milletler mukaddes mefkûreler için, mukaddes hakikatler için toplanırlar. Mukaddes gayeler için yürürler. İstiklâl harbinin esası, mefkûrei istinadı bu kadar çürük müdür? Çürüklükten asla eser olmayan çelik, sağlam, derin temellere müstenittir."¹⁵⁸

İsmet Paşa, Halid Bey'in, "*askerlere hilâfeti kurtaracağız diye telkinatta bulunduk*" şeklindeki iddialarını da yalanlayarak reddetti ve şu tespitlerde bulundu:

"Ufak bir hatıra olmak üzere bunun tamamen aksini Heyeti Celileye ifade ederim. En müşkül anlarında toplanmış olan efradı millete, zâbitana, askere biz tehlikeleri sarahaten söyledik. Arkadaşlar, askerler, zâbitler! Biliniz ki bütün dünya düşmanınızdır, Halife düşmanınızdır. Şu devlet, bu millet, şu millet hepsi düşmanınızdır. Burasını istila etmiş, şurasını istila etmiş ve Halife sizi esir etmek isteyenlerle beraber olmuştur. Bunu açıktan açığa söyledik. Tehlikeleri bilerek, düşünerek, görerek, muayyen bir hedefe doğru yürüyen sahibi idrak adamlar gibi; toplanmış ve yürümüşlerdir. Hakikat bundan ibarettir. Memleketin dört köşesinde bunu bilen ve bu hatıratı taşıyan yüz binlerce mücahitler var."¹⁵⁹

¹⁵⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.62.

¹⁵⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.62 -63.

Halid Bey'in, "*İstanbul, hilâfet merkezi olduğu için Türklerde bırakıldı*" yolundaki iddiasını da İsmet Paşa reddetti. İsmet Paşa'ya göre, İstanbul, halifelik makamının fetvasına karşı isyan edip vatan uğrunda savaşanların zaferinden dolayı Türklerin elinde kalmıştı. Bu nedenle ülkeleri koruyan kuvvetin milletin kendi kuvveti olduğunu esas nokta olarak kabul etmek ve yüreklere yerleştirmek gerekirdi.¹⁶⁰

Esasında, Başvekil İsmet Paşa'nın sert ve ağır eleştirilerine karşın, Halid Bey'in tespit ve iddialarında doğruluk, gerçeklik ve haklılık payı da yok değildi. Nitekim Birinci TBMM'nin kabul ettiği 5 Eylül 1920 tarih ve 18 sayılı "*Nisabı Müzakere Kanunu*"nun 1. maddesi, Halid Bey'in iddialarını ve tespitlerini doğrulayacak nitelikteydi: "*Büyük Millet Meclisi, Hilâfet ve Saltanatın, Vatan ve Milletin İstihlâs ve İstiklâlinden ibaret olan gayesinin husulüne kadar şeraiti atıye dairesinde müstemirren inikad eder.*"¹⁶¹ Bu durum milletvekillerinin TBMM'de göreve başlarken ettikleri yemine de yansımıştı: "*Hilâfet ve saltanat makamının ve vatan ve milletin kurtarılması ve bağımsızlığından başka bir gaye izlemeyeceğime, vallahi.*"¹⁶² Gerçek şu idi ki, içinde bulunulan ortamda kurtuluşçu güçler arasında saltanat ve hilâfete bağlılık çok güçlüydü ve kurtuluş sorununu hâlâ ve yalnız saltanat ve hilâfetin kurtuluşu sorunuymuş gibi görenler vardı. Bunun dışında, Mustafa Kemal Paşa'nın, *Nutuk* adlı eserinde yaptığı açıklamalar da Halid Bey'in iddialarını ve tespitlerini doğrulamaktaydı:

"Burada pek önemli olan bir noktayı da belirtmeli ve açıklamalıyım. Millet ve ordu, Padişah ve Halife'nin hainliğinden haberdar olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunana karşı asırların kökleştirdiği din ve gelenek bağları dolayısıyla da içten gelerek boyun eğmekte ve sadık. Millet ve ordu bir yandan kurtuluş çaresi düşünürken bir yandan da yüzyıllardır süregelen bu alışkanlık dolayısıyla, kendinden önce, yüce hilâfet ve saltanat makamının kurtarılmasını ve dokunulmazlığını düşünüyor. Halifesiz ve padişahsız kurtuluşun anlamını kavrama yeteneğinde değil. Bu inanca aykırı bir düşünce ve görüş ileri süreceklerin vay haline! Derhal dinsiz, vatansız, hain ve istenmeyen kişi olur... O halde,

¹⁶⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.63.

¹⁶¹ *Düştur*, 3. Tertip, C: 1, s.57.

¹⁶² TBMM ZC (I. Dönem), C: 2, İ: 31 (10 Temmuz 1336 / 10 Temmuz 1920) s.233.

kurtuluş çaresi ararken, Padişah ve Halife'ye canla başla bağlı ve sadık kalmak temel şart olacaktı.”¹⁶³

Nutuk adlı eserinde, Osmanlı hanedan ve saltanatının devam ettirilmesine çalışmanın, Türk milletine karşı en büyük kötülüğü işlemek olduğunu, Halifeliğin ise; ilim ve tekniğin nurlara boğduğu gerçek medeniyet dünyasında gülünç sayılmaktan başka bir yanı kalmadığını ifade eden Mustafa Kemal Paşa, bu nedenle Osmanlı Hükümeti'ne, Osmanlı padişahına ve Müslümanların halifesine baş kaldırmanın, bütün millet ve orduyu ayaklandırmanın gerekliliğine işaret etmiştir. Ancak bu önemli kararın bütün gerek ve zaruretlerini daha ilk gününde açığa vurup ifade etmenin, isabetli olmayacağını vurgulayan ve bu kararını bir milli sır gibi vicdanında taşıdığını ifade eden Mustafa Kemal Paşa'ya göre; “*Uygulamayı birtakım safhalara ayırmak, olaylardan ve olayların akışından yararlanarak milletin duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve basamak basamak ilerleyerek hedefe ulaşmaya çalışmak gerekiyordu.*”¹⁶⁴

4) Halid Bey'e göre, “*Hilâfet makamı mülgadır*” kaydı, Türkiye'nin İslâm dünyası üzerindeki dış politikası açısından da kötü etki yapabilirdi. Zira İslâm dünyası, din kardeşliğinden ziyade, halifelik makamının ülkedeki mevcudiyetinden dolayı, Türkiye'ye “*teveccüh, muhabbet ve merbutiyet*” göstermekteydi. Hilâfetin lağvı İslâm dünyasının Türkiye'den uzaklaşmasına ve yüzünü başka ülkelere çevirmesine neden olabilirdi. Halid Bey, bu konudaki iddialarını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Arkadaşlar! Bizim dinimizde, Müslümanlar, Müminler kardeşler. Bunun için diğer devletlerin Türkiye'ye olan nazarları makamı hilâfetin burada olmasından dolayı değil, Türklerin de bir Müslüman Devleti olmasındandır deniyor ve aynı zamanda deniyor ki ‘biz bu hilâfetten ne fayda gördük’ meselâ Harbî Umumide bilâkis Araplar bize hıyanet etti ve düşman saflarında bize karşı harp ettiler. Hintliler keza hiç faydalarını görmedik deniyor doğrudur. Fakat arkadaşlar son Yunan taarruzunda Yunanlılar Eskişehir ve Afyon hattına geldikleri zaman işgal altında bulunan yerler Garp vilâyatını kurtarmak için bir tek nefer

¹⁶³ Kemal Atatürk, *Nutuk*, s.8.

¹⁶⁴ Kemal Atatürk, *Nutuk*, s.10 -11.

gönderebildi mi? Hayır gönderemedi. Çünkü mağdur idiler. Onlar esir vaziyette idiler. Onlarla da münakalâtımız yoktu. Binaenaleyh onları da esir farz etmek pek tabiidir. Bu ciheti de nazarı dikkate almalıdır. Bununla beraber bendeniz bu mütalâayı varit görmem. Hangi muvasalayı temin etmişiz? Mesela bugün hac farzdır. Haccın hikmeti felsefesi o kadar büyüktür ki acaba bundan siyaseten ne istifade etmişizdir? Hiç. Sonra Araplar bize karşı şöyle yapmış böyle yapmış diyoruz. Hâlbuki hep biliyoruz ki bu Arabistan'da takip ettiğimiz hatalı siyaset neticesidir. (Hayır, hayır sesleri) (Başka birinin hatası bize tereddüb etmez sesleri) Binaenaleyh bendeniz bu itirazları pek varit görmüyorum. Buna karşı belki birçok itirazlar ve cevaplar bulunabilir. Yalnız Âlemi İslâmın bize karşı gösterdiği teveccüh ve muhabbet zannediyorum ki yalnız bir din kardeşliğinden değildir. Acaba niçin İran'a, Afganistan'a, Fas'taki İslâmlara gösterilen teveccüh bize gösterilen teveccüh kadar değildir.”¹⁶⁵

Halid Bey'in bu iddialarına karşılık veren Saruhan milletvekili Vasıf Bey, konuşmasında; yayınlanan ve ilan edilen cihat fetvasına karşın, Türk'ü; Irak'ta, Çanakkale'de, Filistin'de boğazlayanların Müslümanlar olduğunu ifade etmiş, Türk varlığına bütün kuvveti ile kasteden Britanya İmparatorluğu'nun en büyük dayanak noktasının ve Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmak için sevk ettiği orduların en kuvvetli kaynaklarının İslâm diyarları olduğunu vurgulamış ve “*Nerede o cihat fetvaları, nerede o Hilâfetin harici siyasetindeki tesirleri, nerede o Hilâfetin faydaları?*” diye sormuştur.¹⁶⁶

Adliye Vekili Seyyid Bey; hilâfetin lağvının İslam dünyasında hiçbir etkisi olmayacağını, çünkü İslâm dünyasının ulemasının kimin halife olacağını ve nasıl halife lazım geleceğini Türklerden daha iyi bildiklerini belirterek, cihat fetvasını hatırlatmış ve “*Vaktiyle İstanbul'da cihat fetvası ısdar olunduğu zaman Âlemi İslâmdan hiçbir sadayı icabet sâdır olmadı. Irak'ı, Suriye'yi ve hatta güya makarri hilâfet addolunan İstanbul'u işgal eden ordular Hindistan'ın Müslüman askerlerinden mürekkep idi*” demiştir. Seyyid Bey'e göre, İslâm dünyasının Türklere ve Türklerin onlara yardım etmesi lazımdı, hatta vacipti. Fakat bu hilâfet meselesi

¹⁶⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.36.

¹⁶⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.38.

değil, hilâfetten dolayı değil, din kardeşliği meselesiydi. Müslümanlar birbirinin kardeşi olduğundandı.¹⁶⁷

Halid Bey'in, Müslüman ülkelerin Türkiye'ye gösterdiği “*teveccüh ve muhabbeti*”, halifelik makamının ülkedeki mevcudiyetine bağlayan görüşleri, İsmet Paşa tarafından da eleştirildi. İsmet Paşa'ya göre, öteden beri, Türkiye'ye, hilâfet makamı içinde bulunan Türkiye'ye gösterilen yakınlığı, hilâfet makamının Türkiye'deki mevcudiyetine değil, bizzat Türk milletinin mevcudiyetine ve İslâmiyet'e olan hizmetlerine bağlamak gerekirdi.¹⁶⁸

5) Saltanatı kaldıran 1 Kasım 1922 tarihli kanunun ikinci maddesinde, hilâfetin korunmasına yönelik şöyle bir karar alınmıştı: “*Hilâfet, Hanedanı Âli Osman'a ait olup halifeliğe TBMM tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlaken erşed ve eslah (daha uygun ve iyi) olanı intihap olunur. Türkiye Devleti makamı hilâfetin istinatgâhıdır.*”¹⁶⁹ Seçimin yenilenmesi kararından sonra, 8 Nisan 1923 tarihinde, Mustafa Kemal Paşa'nın, Dernek Başkanı sıfatıyla, Meclis'teki Birinci Grup'un Halk Fırkası'na dönüşeceğini açıklayan Dokuz Umde bildirisinin ikinci maddesinde ise, “*Saltanatın kaldırılması kararının değişmezliği. TBMM'ye dayanan Halifeliğin İslamlararası yüksek bir makam olduğu*”¹⁷⁰ ifade edilmişti. Halid Bey'e göre, Dokuz Umde bildirisinin, sözü edilen, bu maddesi, TBMM'nin, hilâfetin korunmasına yönelik, 1 Kasım 1922 tarihli saltanatı kaldıran kararının değişmezliğini garanti altına almaktaydı. Hâlbuki şimdiki halde, “*hilâfet makamı mülgadır*” denilerek, bu hüküm, açıkça çiğnenmekte ve halka karşı verilen sözlerin arkasında durulmamaktaydı. Bu ise ahde vefa ilkesine aykırıydı. Halid Bey, bu konudaki görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Biz altı ay evvel buraya hepimiz bir umde neşrederek geldik. Ve o umdelerde Teşrinisani 1338 kararının layüteyyagayyer bir düstur olduğunu ilan ettik ve sonra dedik ki: Türkiye Büyük Millet Meclisi makamı hilâfetin istinatgâhıdır. Ve makamı hilâfet

¹⁶⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.50 -51.

¹⁶⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.64.

¹⁶⁹ TBMM ZC (I. Dönem), C: 24, İ: 130 (01 Teşrinisani 1338 / 01 Kasım 1922), s.314.

¹⁷⁰ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV (1917 – 1938), s. 488 – 490.

beynelislâm bir makamı muallâdır dedik. Eğer o makam bir makamı muallâ değil ise neden halka ilan etmeyi lüzumlu gördük.”¹⁷¹

Saruhan milletvekili Vasıf Bey, umdelere sadık kalınmadığı yolundaki itirazları şu sözlerle karşıladı:

“Zeki ve Halit Beyler, müşterek bir noktai nazar serd ettiler ve dediler ki, Hilâfetin ilgası bizim umdelerimizle kabili telif değildir. Cumhuriyeti ilan eden bir milletin en yüksek vazifesi, kendi vatanı için kendi varlığı için kabul edeceği en büyük esas, kendi mevcudiyetine tehlike oluşturabilecek ikiliklere meydan vermemek, saltanat ihtiraslarına meydan bırakmamaktır. Milletin selâmeti efkârı için daima sultanlığa timsal olabilecek olan bütün müesseseleri yıkmaktır. Ancak o zaman Cumhuriyet tamam olabilir, o zaman ancak Cumhuriyetin temeli esaslı olabilir.”¹⁷²

Halid Bey’in hiçbir sakınca görmediği, hilâfetin kaldırılması meselesinin “şer’î” yönü hakkında ise, Adliye Vekili Seyyid Bey söz aldı ve bir gün önce grupta yaptığı uzun konuşmasını Meclis Genel Kurulu’nda aynen tekrar etti. Seyyid Bey, konuşmasında, hilâfetin dini yönü hakkında ayrıntılı açıklamalarda bulunarak, bu konudaki endişe ve tereddütleri ortadan kaldırmaya çabaladı.¹⁷³

Neticede müzakereler daha ziyade Gümüşhane bağımsız milletvekili Zeki Bey ile Kastamonu milletvekili Halid Bey’in halifeliğin kaldırılmasına itirazları ile Saruhan milletvekili Vasıf Bey, Zonguldak milletvekili Tunalı Hilmi Bey ve Başvekil İsmet Paşa’nın ilga lehine aktif konuşmaları ve Zeki ve Halid Beylere yanıtları ile geçti.

¹⁷¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.36.

¹⁷² TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.37.

¹⁷³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.40 -61; Seyyid Bey’in hilâfet konusundaki görüşlerinin değerlendirilmesi için bkz. Sami Erdem, “**Hilâfetin Kaldırılması Sürecinde Teorik Tartışmalar ve Adliye Vekili Seyyid Bey’in Katkısı**”, Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995; Sami Erdem, “Cumhuriyet’e Geçiş Sürecinde Hilâfet Teorisine Alternatif Yaklaşımlar: Seyyid Bey Örneği (1922-1924)”, **Divan İlmi Araştırmalar**, 1996/2, s.119 -146.

Bu açıklamalardan sonra, Konya milletvekili Refik, Gaziantep milletvekili Kılıç Ali, Saruhan milletvekili Vasıf, Çorum milletvekili Ferid Beylerin Meclis Başkanlığı'na müzakerenin kâfi olduğuna dair önerge vermeleri üzerine Meclis Başkanı bu önergeleri oya koydu ve müzakerenin kâfi olduğuna karar verildi. Hemen arkasından birinci madde “*el kaldırmak*” suretiyle oylandı ve “*müttefikan*” (oybirliği) sesleri arasında kabul edildi. Böylece hilâfet makamı ilga edilmiş oldu.¹⁷⁴ Halid Bey ile Zeki Bey'in itirazlarına karşın Meclis Genel Kurulu'nda “*müttefikan*” seslerinin yükselmesi maddenin el kaldırmak suretiyle oylanmasıyla açıklanabilir.

Hemen ardından ikinci madde okundu. “*Mahlû halife ve Osmanlı saltanat-ı münderisesi hanedanının erkek, kadın bilcümle azası ve damatlar, Türkiye Cumhuriyeti memaliki dâhilinde ikamet etmek hakkından ebediyen memnurdurlar. Bu hanedana mensup kadınlardan mütevellit kimseler de Âl-i Osman'dan addedilir.*” idi.¹⁷⁵

Esasında bu madde de birinci maddede olduğu gibi, Meclis Genel Kurulu'na gelmeden bir gün önce, 2 Mart'ta, Halk Fırkası grubunda tartışmalara ve görüş ayrılıklarına neden olmuştu. Hal' edilen halifenin ve yıkılan Osmanlı saltanatı hanedanının erkek üyelerinin yurt dışına çıkarılmasında herkes hemfikir. Ancak hanedanın kadın üyeleri, damatlar ve bunların çocukları söz konusu olunca anlaşmazlık başlıyordu. Sivas milletvekili Halis Turgut, Niğde milletvekili Hâzım, Diyarbakır milletvekili Feyzi, Trabzon milletvekili Muhtar ve Adliye Vekili Seyyid Beyler, Halk Fırkası grubunda yaptıkları konuşmalarda hanedanın kadın üyelerinin ve damatların yurt dışına çıkarılmasına itiraz ettiler. Bu kişilerin itiraz gerekçelerinin ortak noktası, bu işlemin Türk milletinin adalet, merhamet, şefkat, itidal duygularıyla ve karakteriyle uyuşmadığı yolundaydı. Zira kadınlardan zarar gelmezdi. Çünkü bunlar siyasete karışmazlar ve padişah ve halife olamazlardı. Damatlar arasında ise memlekete hizmet etmiş ve faydası dokunmuş çok kıymetli ve saygıdeğer kişiler vardı.¹⁷⁶

¹⁷⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.65.

¹⁷⁵ Aynı yerde.

¹⁷⁶ Nomer, a.g.e. , s.216 -225.

Halk Fırkası grubunda, hanedanın kadın üyelerinin ve damatların yurt dışına çıkarılmasına, Kastamonu milletvekili Ahmet Mahir Efendi de itiraz etmiş ve şu noktalara dikkat çekmiştir:

“Rüfeka-yı muhtermeden Seyyid Beyefendinin dini ve şer’î mütâlaât-ı dakîkanesini dinledik ve hakikaten müstefid olduk ve oldunuz. Bu itibarla birinci maddeyi ekseriyetle değil, hatta ittifaka yakın bir halde kabul ettik. O babda söz almıştım. Birçok sözler de söylemek istiyordum. Bütün düşüncelerimi maa-ziyâde bir mütebahhir zatın ağzından dinledim ve pek müstefid oldum. Şimdi şu dini mütâlaaya göre ben de bir çift dini söz söyleyeceğim.

Hazreti Peygamber, gazve-i Hayber’de hisarın üzerinde bulunan bilcümle kadınların attığı taşlarla ashâbının şehid olduğunu gördüğü halde ve bunca ashâba karşı nihayet bir kadının öldürüldüğünü gördüğü zaman ashâbını şiddetle tahzîr ettiler. (men etmek) Kadınlara dokunulmaz, kadınlara bu suretle taarruz ve onları katletmek kat’iyyen caiz olmaz diye fütüvvet-i nebeviyyede bulundular. Şu halde kadınların dâima mahfuz kalması lazım gelir. Rica ederim, husûsan, Hazreti Peygamber’in en sonraki hadisleri ‘(istevsû nisâeküm)’ diye kadınlara hak verdi.

Bir de ma’lum-u âlîiniz biz bir büyük inkılâp içerisindeyiz. Fakat bu inkılâbı adalet esası üzerine bina ederek pâyidâr oluruz. Yoksa üç gün sonra daha bir inkılâba mecbur kalırız. İnkılâp eğer adaletle istinad ederse pâyidâr olur. Zulüm ile inkılâp olmaz. Binaenaleyh ceza kime terettüb eder? Evinde oturmuş bir kadına ne ceza terettüb eder? Onları çocuğu ile çoluğu ile ecnebi memleketlerinde süründürmek zannederim ki insaf değildir. Mûcib-i adalet değildir. Bu ancak şefkate taalluk eder. Bundan dolayı şefkat noktasından bunu düşünmek iktiza eder. Binaenaleyh rica ediyorum, kadınlar hakkındaki fikrinizi ta’dil ediniz. Bu kadınları alan ve bu memlekette hiçbir mazarratı olmayan damatların da yakasından tutup kapı dışarı etmek doğru değildir. İşte ricam bundan ibarettir.”¹⁷⁷

¹⁷⁷ Nomer, a.g.e. , s.225 -226.

Hilâfetin ilgasına karşı koymayan Ahmet Mahir Efendi, konuşmasında, diğer arkadaşları gibi, adalet ve şefkatten bahsediyor ve hadislere ve sünnetlere göndermede bulunarak kadınların korunmasını istiyordu.

Bu itirazlara ilk olarak Kütahya milletvekili Recep Bey yanıt verdi. Kendisi, yurt dışına çıkarılacak damatlar arasında saygıdeğer ve önemli kişilerin bulunabileceğini, ancak içlerinde çok zararlı ve tehlikeli adamların da olduğunu, dolayısıyla aralarında bir ayırım yapılamayacağını belirterek, bunu bir prensip meselesi olarak kabul etmenin gerekliliğine işaret etti. Zonguldak milletvekili Tunalı Hilmi Bey, “*Kurunun yanında yaş da yanar, sözün kısıtı bu*” diyerek Recep Beyin görüşlerini özetledi.¹⁷⁸ Karesi milletvekili Süreyya Bey, erkek de olsa kadın da olsa bütün hanedan mensuplarının ileride tehlike doğurabileceğine işaret ederek, bunların istisnasız yurt dışına çıkarılmasını istedi.¹⁷⁹ Cebelibereket milletvekili İhsan Bey; “Efendiler! Hanedana mensup erkekler ne kadar tehlikeli ise hanedana mensup kadınlar daha ziyade tehlikelidir. Onlar daha ziyade kibirli, daha ziyade tehlikelidir. Çünkü onlar daha ziyade intikamcı, daha ziyade hassastır ve emin olunuz ki pek çok erkekler, o sultanların koynuna girdikten sonra benliklerini muhafaza edemediler ve edemezler. Onun için efendiler! Sultanları da, sultanlarla izdivaç eden erkekleri de ve onun evlatlarını da memleketimizden ihraç edelim. İnkılâbın adaleti bize bunu emreder. Yoksa yaptığınız inkılâp daima tehlikeye maruzdur” sözleriyle kanun maddesini destekledi.¹⁸⁰ Denizli milletvekili Mazhar Müfit Bey, Ahmet Mahir Efendi’ye dönerek “*Efendi Hazretleri! Türk tarihini değil, Osmanlı tarihini açınız. Baştanbaşa ‘Bu kadındır; şâyân-ı hürmettir, şâyân-ı ihtiramdır’ dediğiniz o kadınların, bu millete belki erkeklerden ziyade fenalık yaptıklarına dair binlerce misal vardır*” dedi. Ahmet Mahir Efendi’nin “*Bunlar, onlar değil efendim. Onları kabirlerinden çıkar da tecziye et*” sözlerine Müfit Bey, “*Onlar öldü ise zât-ı âlînizin de bahsettiği zaman-ı Saadetteki kadınlar onlardan değildir*” diye karşılık verdi. Müfit Bey, yapılan kanunlarda “*idare-i maslahata*” gidilmemesi uyarısıyla sözlerini tamamladı.¹⁸¹

¹⁷⁸ Nomer, **a.g.e.** , s.218 -220.

¹⁷⁹ Nomer, **a.g.e.** , s.222.

¹⁸⁰ Nomer, **a.g.e.** , s.224 -225.

¹⁸¹ Nomer, **a.g.e.** , s.227 -228.

Gaziantep milletvekili Ali Cenani Bey, gerektiğinde ülke çıkarlarının merhametten, şefkatten ve adaletten önde geldiğine işaret ederek Ahmet Mahir Efendi'yi eleştirdi ve buna ilişkin şu misali örnek olarak gösterdi:

“Ahmet Mahir Efendi Hazretleri bir misal söylediler. Hayber’de bir kadına bir taş isabet etmesinden Hazreti Peygamber müteessir oldu dediler. Fakat Beni Kureyza meselesi vardır. İslâmın menfaati icap ettiği zaman Beni Kureyza’nın bütün erkeklerini katletmeyi, onların beşikteki çocuklarına kadar esir olunmasını Peygamber ihtiyar etmeye mecbur oldu. Bu misali göz önüne alırsanız menfaatin bazen haksızlığı da icap ettirdiğini kabul etmek lazım gelir. Binaenaleyh maddenin aynen kabulünü rica ederim.”¹⁸²

Tokat milletvekili Mustafa Bey, “...bana kalsa ben hepsini öldürürüm. Elimden gelse birisini bırakmam keserim”¹⁸³ şeklinde konuşarak, Kırşehir milletvekili Yahya Galip Bey ise, “...bunların hepsi cehennemin dibine kadar gitmelidir”¹⁸⁴ diyerek Osmanlı hanedanına ağır ve sert ifadelerle yüklendiler.

Konuşmaların ardından Niğde milletvekili Ebubekir Hâzım Bey, Diyarbakır milletvekili Feyzi Bey, Trabzon milletvekili Ahmet Muhtar Bey ve Edirne milletvekili Hüseyin Rıfkı Bey, hanedanın kadın üyelerinin ve damatların maddeden istisnası yolunda önerge verdiler. Ancak bu önergeleri grupta yapılan oylamada kabul görmedi.¹⁸⁵

Aynı kişiler, ertesi gün, 3 Mart’ta yapılan Meclis görüşmelerinde, Meclis Başkanlığı’na, yine, kadınların ve damatların maddeden istisnası yolunda bir önerge verdiler. Ancak bu önerge de reddedildi ve madde aynen kabul edildi. Böylece Osmanlı hanedanının yalnız erkek üyeleri değil, kadınların, damatların ve bunların evlatlarının da yurt dışına çıkarılmaları kanunlaşmış oldu.¹⁸⁶

¹⁸² Nomer, **a.g.e.** , s.229 -230.

¹⁸³ Nomer, **a.g.e.** , s.217.

¹⁸⁴ Nomer, **a.g.e.** , s.231.

¹⁸⁵ Nomer, **a.g.e.** , s.231 -232.

¹⁸⁶ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.65 -68.

Neticede Kastamonu milletvekillerinden Halid Bey, hilâfetin ilgasına itiraz ederken, Ahmet Mahir Efendi, halifelîğin kaldırılmasını desteklemiş, buna karşın, hanedanın kadın üyelerinin ve damatların yurt dışına çıkarılmasına karşı koymuştu. Ancak iki milletvekilinin de farklı konulardaki bu itirazları kabul görmemişti. Ahmet Mahir Efendi için konu orada kapanmıştı. Zaten kendisi itirazlarını grupta dile getirmiş, Meclis Genel Kurulu'na taşımamıştı. Bu konuda verilen önergelere de imza koymamıştı. Ancak Halid Bey, Halk Fırkası grubunda dile getirdiği itirazları Meclis Genel Kurulu'na da taşımış, umdelere sadakat prensibine ve bazı siyasi düşüncelere dayanarak, “*hilâfet makamı mülğadır*” dedirtmemek için ve hiç olmazsa “*Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti maneviyesinde*” şeklinde karar alınmasını sağlamak üzere açıklamalarda bulunmuştu. Bu açıklamaları nedeniyle Vasıf Bey ve özellikle de İsmet Paşa tarafından sert bir dille eleştirilen Halid Bey, kendisi açısından, işi daha da ileri götürmüş, hilâfetin kaldırıldığı 3 Mart 1924 günü Halk Fırkası'ndan istifa dilekçesini vermişti.

“Halk Fırkası Grubu Riyasetine.

Fikren, ruhen Halkçıyım. İntihabat için ilan edilen umdelere sadıkım. Umdelere mugayir olarak fırkanın takip ettiği siyaset, kanaati vicdaniyeme mugayirdir. Fırkanın muvaffakiyetini temenni ederim. Fırkadan istifa ettiğimi maal' ihtiram arzeylerim efendim. 3.3.1340 (1924)-Kastamonu Mebusu Halid.”¹⁸⁷

Halk Fırkası'ndan istifasının hemen ardından, Fırka Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, dört milletvekiliyle Halid Bey'e haber göndererek; “*kanaati ne olursa olsun, fırkadan ayrılmasın, istifasını geri alsın*” ricasında bulunmuştu. Gelenler içinde Tokat milletvekili Mustafa, Ankara milletvekili Çayırhoğlu Hilmi, Zonguldak milletvekili Ragıp Beyler vardı. Halid Bey, bu teklife şu yolda bir yanıt vermişti:

“Altı aydır, Halk Fırkası âzası olarak içinizde çalışıyorum. Millet bize, seçim programı olarak neşredilen 9 umdenin icrasına dair taahhütlerde bulunduğumuz için rey

¹⁸⁷ Ziya Göğem, **Kurmay Albay Dadaylı Halit Beğ Akmansü (1884 – 1953)** , C: 1, Halk Basımevi, İstanbul, 1954, s.272.

verdi. Ben, altı aydır bu umdelere riayet edilmediğini gördüm. Tarihe ve millete karşı, milletvekili sıfatıyla mesul biziz. Bizi ağır ve manevi mesuliyet altında bırakacak, umdelere mugayir işler yapılıyor. Bize de tasdik ettirmek isteniliyor. Ben millete verdiğim söze sadık kalacağım. İstifam kat'îdir. Bir siyasi fırka âzası mütesanit efkârda olmalıdır. Size mugayir fikirdeki birisini de içinde tutmamalısınız. Gazi Paşaya arzı hürmet eder, muvaffak bilhayr olmasını temenni ederim.”¹⁸⁸

Halid Bey, Kastamonu’da yayımlanan *Açıksöz* gazetesine verdiği bir demeçte ise Halk Fırkası’ndan istifa nedenini ve gerekçesini şöyle açıklayacaktı:

“Teessüs ve teeyyüdüne fiilen yardım etmiş olduğum Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namına ilan edilen umdeleri kabul ederek mebus olmuş idim. Bilâhare Halk Fırkasına inkılâb eden cemiyetin malum olan umdelerine, millete karşı taahhüdüne binaen, sadık kalmaya çalıştım. Henüz programı takarrür etmemiş olan Halk Fırkasının hariçteki teşkilâtını ikmâl ile tatbik etmek istediği esasatı, hiç olmazsa kongre akdiyle ve matbuatta münakaşaya zaman ve imkân bahşederek halkın efkârını anlamak suretiyle icraata geçmek halkçılık icabatından iken, bu cihetlerin ihmal edilmesi ve yapılan işlerde milletin vekâletinin hududu aşılması, Hukuk-u Esasiye mevadına tamamen riayet edilmemesi beni pek müteessir etmiştir. Şerait-i muayyene ile yapılmış akitlerde şeraite riayet edilmeyince akdin bozulması meşru olacağından, ben de firkadan istifa ettim.”¹⁸⁹

Buna göre Halid Bey, seçime gidilirken Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa tarafından ilan edilen umdelere uyulmadığı, yapılan işlerde bu umdelere aykırı hareket edildiği, bunun için halka danışılmadığı, dolayısıyla milletin vekâletinin sınırı dışına çıkıldığı gibi iddialarla Halk Fırkası’ndan istifa etmişti.

Halid Bey hakkında bir biyografik inceleme yazan, yeğeni, askeri doktor olan Ziya Göğem’in, eserinde anlattığına göre; Ankara’dan Kastamonu vilâyetine gelen gizli bir şifre ile, Kastamonu belediye başkanına, “*halkın Halid Beyi mebusluktan*

¹⁸⁸ Aynı yerde.

¹⁸⁹ *Açıksöz*, “Mebusumuz Halid Beyle Mülâkat”, (26 Temmuz 1340 / 26 Temmuz 1924), No: 1126, s.1.

ıskat etmesi için teşebbüse geçmesini söyleyiniz” emri verilmiş, ancak Kastamonu belediye başkanı, “*Kastamonu vilâyeti halkı Halid Beyi çok sever, bu nedenle ben bunu yapamam*” diye özürlü sayılmasını istemişti. Bunun üzerine, “*mademki mevcut belediye reisi bunu yapamıyor, o istifa etsin ve yerine gelecek olan bunu temin etsin*” denilmişti.¹⁹⁰ Yine Ziya Göğem’in anlattığına göre; Halid Bey, Halk Fırkası’ndan istifa ettikten sonra, Kastamonu milletvekilleri de dâhil olmak üzere, Halk Fırkası milletvekilleri, herhalde bir telkin neticesi olarak, Halid Bey’e selam vermemeye başlamışlardı ve bu durum bir süre böyle devam etmişti.¹⁹¹

Halid Bey’in, Halk Fırkası’ndan istifa olayından üç gün sonra, *Hâkimiyeti Milliye* gazetesinde, büyük puntolu harflerle, Halid Bey’in seçim bölgesi olan Kastamonu’dan, Kastamonu valisi Fatin Bey’in girişimi ile çekilmiş sekiz imzalı bir telgraf yayınlanmıştı. TBMM’nin, hilâfetin ilgasına ve Osmanlı hanedanının Türkiye Cumhuriyeti haricine çıkarılmasına ilişkin, aldığı son kararını destekleyen telgrafta; Kastamonu valisi Fatin Bey’in, Kastamonu belediye başkanı Necip Bey’in, müftü Nuri Bey’in, kadı Âşir Bey’in, Ticaret Odası başkanı Abdullah Bey’in, eşraftan Şemsizade postnişini şeyh Ziyaeddin Bey’in, Mevlevi dergâhı postnişini Tahir Hilmi Bey’in, Hazreti Pir postnişini şeyh Muhammed Ata Bey’in imzaları vardı. *Hâkimiyeti Milliye* gazetesinde “*Kastamonu Halâs (Kurtuluş) Kararını Alkışlıyor*” başlığıyla yayınlanan uzunca telgrafın ilk kısımlarında, Osmanlı hanedanı sert bir dille eleştirilmekte ve Osmanlı hanedanı hakkında; asırlardan beri Hükümet ve milletin iç ve siyasi işlerine cahilce ve zorbaca müdahalelerle ülkeyi felaketlere sevk ettikleri, her türlü ilerleme ve gelişmelere yatkın olan Türk milletini çöküşe mahkûm ettikleri, sırf kişisel çıkarları ve kötü emelleri uğrunda halifelik makamını bir siyaset aracı olarak kullandıkları, ülkede her an ikilik çıkarmaya çalıştıkları, Türk milletini yine keyfi idarelerine alarak, kanını sülük gibi emmeye çalıştıkları, saltanatlarını iade için düşmanlarla birleşmekten ve anlaşmaktan çekinmedikleri gibi, sert ve ağır ifadeler kullanılmaktaydı. Telgrafta; hilâfetin ilgasına ve Osmanlı hanedanının Türkiye Cumhuriyeti haricine çıkarılması hakkındaki kanunun, Türk milletinin arzusuna ve İslâm hukuku hükümlerine tamamıyla uygun olduğu belirtilmekte ve bu

¹⁹⁰ Göğem, a.g.e. , s.272.

¹⁹¹ Göğem, a.g.e. , s.273.

kanunun, ülkenin ve milletin bağımsız olabilmesi ve huzur bulabilmesi için tarihe altın yazılarla kaydedilecek inkılaplardan ve yeniliklerden birisi olduğu vurgulanmaktaydı. Hilâfetin hiçbir zaman Kur'anı Kerim ayetleri ile hadislerde dini esaslardan sayılmadığının ve İslâm dininin Allah ile kulları arasında hiçbir araca ihtiyaç ve lüzum göstermediğinin ifade edildiği telgraf, şu satırlarla devam etmekteydi:

“Binaenaleyh bu bapta tereddüt edenler, duçar olduğumuz felâketlerden, muhakkak itirazlardan, nâmütenahi tehlikeleri düşünmek fikir ve zihniyetinden mahrum olanlardır. Bu dakikadan itibaren millet, dinine ve imanına, idarei dâhiliye ve siyasiyesine münferiden kemâli istiklâl ile hâkim olarak asri bir hükümet ve millet şeklini biliktisab istihdaf eylediği umde ve gayei terakki ve tekâmüle doğru kemâli azim ve metanetle yürüyecektir.”¹⁹²

Telgrafın sonunda; asırlık ihanete son verilmiş olmasından dolayı Kastamonu halkının ve ulemasının Cumhurbaşkanına ve TBMM'ye şükran ve minnet beyan ettiği ve tebriklerini arz ettiği, bildirilmekteydi.¹⁹³ Aynı telgraf, 11 Mart 1924 tarihinde, *Kastamonu* vilâyet gazetesinde de yayınlanmıştı.¹⁹⁴

Yukarıda aktarılan telgraf, Türkiye'deki diğer vilâyetler gibi, Kastamonu vilâyetinin de hilâfetin ilgasını tasvip eder bir tutum sergilediği tespitinde bulunuyor. Ancak Ziya Göğem'in ifadesine göre, telgraftaki imzalar, merkezi Hükümet'in taşradaki yöneticisi olan Kastamonu valisi Fatin Bey'in direktifi ile ve gece yarısı polis komiserleri aracılığıyla toplanmıştı.¹⁹⁵ Dolayısıyla bu telgrafın çekilmesinde merkezi Hükümet'ten gelen baskıların ve telkinlerin rolü oldukça fazlaydı. Halid Bey ise, yayınlanan telgrafta, açıktan açığa değil, üstü örtülü bir şekilde eleştirilmişti. Ancak, Halid Bey'e yönelik tepkiler, Kastamonu vilâyetinden daha çok, merkezi Hükümet tarafından gösterilmişti. Bunda, Halid Bey'in halifeliğin kaldırılmasına

¹⁹² **Hâkimiyeti Milliye**, “Kastamonu Halâs Kararını Alkışlıyor”, (06 Mart 1340 / 06 Mart 1924), No: 1064, s.2.

¹⁹³ **Aynı yerde**; Aynı telgrafın özetlenmiş hali ise, 6 Mart 1924 tarihinde, *İkdam* ve *Tanin* gazetelerinde de yayınlanmıştı. Bunun için bkz. **Tanin**, “Kastamonu'dan Tebrik Telgrafları”, (06 Mart 1340 / 06 Mart 1924), No: 504, s.1; **İkdam**, “Son Hadiseler Vilâyetlerde Nasıl Karşılandı!”, (06 Mart 1340 / 06 Mart 1924), No: 9673, s.2.

¹⁹⁴ **Kastamonu Vilâyet Gazetesi**, (11 Mart 1340 / 11 Mart 1924), No: 2540, s.1.

¹⁹⁵ Göğem, **a.g.e.** , s.272.

itirazından ziyade Halk Fırkası'ndan istifası daha çok rol oynamıştı. Nitekim yukarıda değinildiği üzere telgraftaki imzaların gece yarısı polis komiserleri aracılığıyla toplanması bunu doğrulamaktadır. Ancak bu telgrafın çekilmesinde her ne kadar merkezi Hükümet'ten gelen bir telkin varsa da, telgraftaki ifadelerin Kastamonu halkının düşüncelerini yansıtmadığı da iddia edilemez. Bu da, Halid Bey'in, vilâyeti temsilinin sorgulanır hale geldiğini ve halkın isteklerinin gerisinde kaldığı sonucunu doğuruyor.

Esasında, Kastamonu vilâyeti örneğinde görüldüğü üzere, hilâfetin ilgasıyla ilgili Türkiye içinden yapılan yorum ve değerlendirmeler genellikle ilgayı tasvip eder nitelikteydi. Bunun en önemli nedeni ise, Ankara'nın inkılâplar hususundaki kararlılığının bilinmesi ve 15 Nisan 1923 tarihinde "*Hıyaneti Vatanîye*" kanununda yapılan değişiklikle TBMM kararlarına muhalefetin "*vatan hainliği*" kapsamında ele alınıyor olmasıydı. Nitekim bir süre önce İstanbul basınının Ağa Han mektubunu yayınlamaları üzerine İstanbul'a İstiklâl Mahkemesi gönderilip gazetecilerin yargılanması bir gözdağı olarak görülmüştü.¹⁹⁶

2) Kastamonu Milletvekillerinin Muhalif Fırkalara İlişkin Görüş ve Düşünceleri

TBMM'nin ikinci döneminin daha ilk toplantı yılında Hükümet'e karşı Halk Fırkası içinde parti içi muhalefet başlamıştır. Özellikle gün geçtikçe Mustafa Kemal Paşa'da toplanacak yetki demetinin yarattığı gerginlikler, iktidarı paylaşmak arzusunda olan Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çalışma arkadaşlarını rahatsız etmeye başlamıştır. Bu kaygı, Cumhuriyetin ilan edilmesinde belirgin olarak ortaya çıkmış ve Cumhuriyetin ilanı sırasında Meclis'te bulunmayan Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Dr. Adnan Bey, Refet Paşa ve Hüseyin Rauf Bey gibi muhalif grup liderleri kendilerinden habersiz olarak yapılan bu değişimi olumlu karşılamamışlardır. 19 Aralık 1923 tarihinde ordunun siyasal alanın içinden çekilmesi amaçlı kanun lâyihasının Meclis'te görüşülmeye başlanması, yukarıda adı geçen kişilerin öncülük ettiği, muhalif grubun Halk Fırkası'ndan kopuşunu

¹⁹⁶ Satan, **a.g.e.** , s.231.

hızlandırmıştır. Öte yandan yine orduyu siyasal alandan çıkarma girişimlerinden biri olarak Erkânı Harbiye Umumiye Vekâleti'nin 429 sayılı Kanun ile Riyasete dönüştürülerek, Riyaset'in oluşumunun Cumhurbaşkanı'nın, gerçekte Mustafa Kemal Paşa'nın yetkisine bırakılması da Halk Fırkası'ndan kopuşun hızlanmasında önemli bir etki görmüştür. İkinci TBMM'nin ilk örgütlü muhalefedinin oluşumunda belki de en önemli etkilerden birini 1924 Anayasa taslağı oluşturmuştur. Yeni Anayasa taslağında Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini perçinleyen hükümlerin bulunması, siyasal-toplumsal süreci etkileme, denetleme gücünün bir tek elde toplandığı endişesi ile bunun denetlenmesi zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele arkadaşları arasında yaşanan gerginlik, basın da etkisiyle gittikçe artmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın oluşmasına yol açan siyasal olay ise, 20 Ekim 1924 günü, Menteşe milletvekili Esat Efendi'nin Mübadele, İmar ve İskân Vekili Refet Bey'e yönelttiği bir soru önergesi olmuştur. Bir hafta sonraki toplantıda Vekil'in verdiği yanıtı, Meclis doyurucu bulmamış ve soru önergesi, öncelikle gensoruya, ardından da Başvekil İsmet Paşa'nın talebi üzerine İcra Vekilleri Heyeti'nden genel gensoruya dönüştürülmüştür. İcra Vekilleri Heyeti'nden genel gensoru görüşmelerinin ardından yapılan oylama neticesinde, artık Halk Fırkası Grubu kesin olarak bölünmüştür. Meclis'te bulunan 176 milletvekilinden 168'i oylamaya katılmıştır. Hükümet bu 168 milletvekilinden 19'unun ret, 1'inin çekimser oyuna karşılık 148 oyla Meclis'ten güvenoyu alabilmiştir. Hükümet'e çekimser ve ret oyu veren milletvekillerinin ertesi günü 9 Kasım 1924 tarihinden başlayarak Halk Fırkası'ndan ayrılma süreci başlamıştır.¹⁹⁷ Neticede 17 Kasım 1924 tarihinde, Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın genel başkanı Kâzım Karabekir Paşa, ikinci başkanları Dr. Adnan ve Hüseyin Rauf Beyler, genel sekreteri ise Ali Fuat Paşa olmuştur. Adı geçen kişilerle birlikte Fırka'ya toplam 29 milletvekili üye olmuştur. Bu milletvekilleri arasında Kastamonu milletvekili Halid Bey de bulunuyordu.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasına neden olan dinamikler ve partinin kuruluş süreci hakkında daha geniş bilgi için bkz. Çakan, **a.g.e.**, s.393 -405.

¹⁹⁸ Tunçay, **a.g.e.**, s.107 -115.

Kastamonu milletvekilleri, daha Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmadığı, ancak Halk Fırkası'ndan ayrılacak bir topluluğun Halk Fırkası'na muhalif bir fırka kuracakları söylentilerinin ülkede yaygınlaştığı bir zaman diliminde Kastamonu'da yayınlanan *Açıksöz* gazetesine verdikleri demeçlerde, ileride kurulması muhtemel, muhalif fırkalar hakkındaki görüş ve düşüncelerini açıklamışlardır.

Halifeliğin kaldırılmasına tepki olarak 3 Mart 1924 tarihinde Halk Fırkası'ndan istifa eden Kastamonu milletvekili Halid Bey'e göre; kamuoyunun gerçekleri öğrenmesi ve tek fırkanın istibdada doğru yürümemesi için muhalif fırkalara mutlak ihtiyaç vardı. Halid Bey, 26 Temmuz 1924 tarihinde *Açıksöz* gazetesine verdiği demeçte; siyasi fırkaların ihtiyaçtan doğması gerektiğinin altını çizerek, ihtiyaç üzerine doğacak bir fırkanın ülkeye zarar değil, tam aksine yarar getireceğini vurgulamış ve bu sayede istişareden ve danışmadan talep edilen amacın ve milli egemenliğin ortaya çıkacağını ifade etmiştir. Gerçeğin de düşüncelerin, görüşlerin ve fikirlerin çarpışmasından meydana çıkacağını vurgulayan Halid Bey'e göre; tek fırkalı Meclis'te, fırka disiplinine ve sıkı düzenine uyulması mecburiyeti nedeniyle, düşünce ve inançlar özgürce söylenemeyince, kamuoyu gerçekleri bilemez ve öğrenemezdi ve tek fırka istibdada doğru yürüyebilirdi.¹⁹⁹

Kastamonu milletvekili Ahmet Mahir Efendi'ye göre ise; şimdilik ülkede muhalif bir fırkanın lüzumuna ihtiyaç yoktu. Ahmet Mahir Efendi, 2 Ağustos 1924 tarihinde *Açıksöz* gazetesine verdiği demeçte; fırkaların halkın ihtiyaçları neticesinde kurulduğunun altını çizerek, bugünkü ihtiyacın Halk Fırkası'nı doğurduğunu ifade etmiş ve Halk Fırkası'nın milletin bütün fertlerini Cumhuriyet Hükümeti'nin etrafında topladığını vurgulamıştır. İleride ihtiyaca, ekonomik duruma ve kamu yararına göre muhalif bir fırkanın da, yine vatana yararlı olmak üzere, meydana gelebileceğini ifade eden Ahmet Mahir Efendi'ye göre, bugün böyle muhalif bir fırkanın ortaya çıkması ve kurulması söz konusu değildi. Birleşmiş ve bağımsız bir fırkanın da kararlarında hata yapabileceğinin altını çizen Ahmet Mahir Efendi,

¹⁹⁹ *Açıksöz*, "Mebusumuz Halid Beyle Mülâkat", (26 Temmuz 1340 / 26 Temmuz 1924), No: 1126, s.1.

onların o hatasını düzeltmek için karşısında muhalif bir fırkanın da bulunması gerektiğini ifade etmiş, buna karşın İttihat ve Terakki Hükümeti zamanında, muhaliflerin, kişisel ihtiras ve çıkarlarından başka hiçbir amaç gütmediklerini vurgulamıştır. Ahmet Mahir Efendi'ye göre, böyle bir fırkanın varlığından ziyade yokluğu, elbette, vatanın yüksek çıkarlarına daha uygundur.²⁰⁰

17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasının ardından, *Açıksöz* gazetesi muhabirinin “*Halk Fırkası'ndaki bu dağılmayı ne suretle karşılıyorsunuz?*” şeklindeki sualine verdiği yanıtta Mehmet Fuat Bey, fırka kurulmasının kanunen yasak olmadığını ve Cumhuriyetle idare edilen Hükümetlerde birçok fırkalar olduğunu ifade ederek, fırkaların esasının ve amacının vatanın esenliğine ve milletin refah ve huzuruna yöneltilmiş olması gerektiğinin altını çizmiş ve muhaliflerin belki Halk Fırkası'ndan ayrı başka bir fırka kurabileceklerini ve belki de bu fırkayı kurup emellerine ulaşamayacaklarını, bu halleri zamanın ispat edeceğini vurgulamıştır. Kendi görüş ve düşüncesine göre; Halk Fırkası'nın hak fırkası demek olduğunu, hakkın da Cumhuriyet ile mevcut olduğunu ifade eden Mehmet Fuat Bey, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın fırkaların en mükemmeli ve en olgunu olduğunu vurgulamış ve halkın yüzde doksanını oluşturan çiftçilerin ve hakkı için vatani kurtaranların, her ne suretle olursa olsun vatanları için hayatlarını feda etmeyi göze aldıklarının altını çizmiştir. Artık kendilerine gizli perdeler altında seslenmenin etkisi olmadığını ifade eden Mehmet Fuat Bey, Halk Fırkası'nda bir tek Mustafa Kemal Paşa kalsa dahi, halkın yüzde doksanı olan çiftçilerin o soylu ve asil fırkanın eksiksiz üyeleri oldukça hak ve gerçeğin daima galip geleceğinin altını çizmiş ve Allah'ın doğruların yardımcısı olduğunu vurgulamıştır.²⁰¹

Neticede, Kastamonu milletvekilleri içinde yalnızca Halid Bey, Halk Fırkası dışında muhalif fırkaların kurulmasını olumlu karşılamıştır.

²⁰⁰ **Açıksöz**, “Mebusumuz Havace Ahmet Mahir Efendi Hazretleriyle Mülâkat”, (02 Ağustos 1340 / 02 Ağustos 1924), No: 1132, s.1.

²⁰¹ **Açıksöz**, “Mebusumuz Mehmet Fuat Beyle Mülâkat”, (20 Teşrinisani 1340 / 20 Kasım 1924), No: 1224, s.1.

3) Tavriri Sükûn Kanunu'na Muhalefet

Şubat 1925'te Genç vilâyetinde patlak veren Şeyh Sait Ayaklanması üzerine, 4 Mart 1925 tarihinde, ayaklanmanın bastırılması için Hükümet'e geniş yetkiler tanıyan Tavriri Sükûn Kanunu çıkarılmıştır.²⁰² Tavriri Sükûn Kanunu, 22 ret oyuna karşın, 122 kabul oyuyla çıkacaktır.²⁰³ Tavriri Sükûn Kanunu'nun kabulünün hemen ardından, Harekâtı Askeriye mıntıkasında ve Ankara'da birer İstiklâl Mahkemesi kurulması hakkında Başvekâlet'ten gönderilen tezkere, Meclis tarafından onaylanmıştır.²⁰⁴ 20 Nisan 1925 tarihinde, Meclis Genel Kurulu'nda, Ankara ve Diyarbakır İstiklâl Mahkemeleri'nin görev sürelerinin altı ay daha uzatılması hakkında Başvekâlet tezkeresi görüşülmüş ve Dersim milletvekili Feridun Fikri Bey, aralarında Kastamonu milletvekili Halid Bey'in de bulunduğu, tümü Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyesi milletvekillerinden oluşan 14 arkadaşıyla birlikte verdiği önergede, Ankara ve Diyarbakır İstiklâl Mahkemeleri'nin görev sürelerinin altı ay daha uzatılması hakkındaki Başvekâlet tezkeresinin isim okunarak oya sunulmasını teklif etmiştir.²⁰⁵ Aynı tarihte, Meclis Genel Kurulu'nda, Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne, Meclis tekrar toplanıncaya değin, idam yetkisi verilmesi hakkındaki Başvekâlet tezkeresi de görüşülmüş ve Dersim milletvekili Feridun Fikri Bey, aralarında Kastamonu milletvekili Halid Bey'in de bulunduğu, tümü Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyesi milletvekillerinden oluşan 15 arkadaşıyla birlikte verdiği önergede, Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne idam yetkisi verilmesi hakkındaki Başvekâlet tezkeresinin isim okunarak oya sunulmasını teklif etmiştir.²⁰⁶ Neticede, Ankara ve Diyarbakır İstiklâl Mahkemeleri'nin görev sürelerinin altı ay daha uzatılması hakkındaki Başvekâlet tezkeresi, 2 çekimser ve 17 ret oyuna karşın, 130 kabul oyuyla kabul edilmiştir.²⁰⁷ Ankara İstiklâl Mahkemesine idam yetkisi verilmesi ilişkin Başvekâlet tezkeresi de, 1 çekimser ve 18 ret oyuna karşın, 130 kabul oyuyla

²⁰² TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 69 (04 Mart 1341 / 04 Mart 1925), s.155 -156; 578 sayılı Kanun için bkz. **Düstur**, 3. Tertip, C: 6, s.144.

²⁰³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 69 (04 Mart 1341 / 04 Mart 1925), s.155 -156.

²⁰⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 69 (04 Mart 1341 / 04 Mart 1925), s.149 -154.

²⁰⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 18, İ: 107 (20 Nisan 1341 / 20 Nisan 1925), s.240 -243.

²⁰⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 18, İ: 107 (20 Nisan 1341 / 20 Nisan 1925), s.243 -247.

²⁰⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 18, İ: 107 (20 Nisan 1341 / 20 Nisan 1925), s.285 -286.

kabul edilmiştir.²⁰⁸ Söz konusu tezkerele ret oyu verenlerin tamamı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası milletvekilleridir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyesi Kastamonu milletvekili Halid Bey de, gerek Takriri Sükûn Kanunu'na ve gerekse yukarıdaki her iki tezkereye ret oyu verenler arasındadır. Buna karşın, Kastamonu milletvekillerinden Hasan Fehmi Efendi ile Mehmet Fuat Bey, Takriri Sükûn Kanunu'nda; Ahmet Mahir Efendi, Hasan Fehmi Efendi, Mehmet Fuat Bey, Veled Çelebi Efendi ve Necmettin Molla Bey ise, her iki tezkerede de kabul oyu kullanmışlardır. Unutulmamalıdır ki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası milletvekilleri, gerek Takriri Sükûn Kanunu'na, gerek Hükümet'in bu Kanun'a dayanarak yürüttüğü icraatlara ve gerekse yukarıdaki iki tezkereye sert muhalefet etmişlerdir. Ancak Fırka üyesi Kastamonu milletvekili Halid Bey, bu konularda hiçbir konuşma yapmamış, yalnızca, önergelere imza koymakla ve oylamalara katılmakla yetinmiştir.

4) Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti'nin Karşılaştırılması

Bilindiği üzere 1920'li ve 1930'lu yılların Cumhuriyet ideolojisi Osmanlı geçmişini topyekûn reddetme eğilimindeydi²⁰⁹ ve Türkiye'de 20. yüzyılın ulusal bilinci ve tarih yazımı, sönen Osmanlı İmparatorluğu'na karşıtlık içinde biçimlenmişti.²¹⁰ Bu durumun nedenlerine gelince; her şeyden önce Türk inkılâbı, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyıllardaki dünya görüşüne bir tepkinin ifadesiydi. Bu nedenle yeni bir dünya görüşüyle donatılacak bir toplum için Osmanlı tarihi örnek alınamazdı.²¹¹ Bunun dışında ulus-devlet ve ulusal bir kimlik yaratma olarak tanımlanabilecek ideolojik ihtiyaçlar, siyasi rejimin bekası endişesi ve siyasi ve dini meşruiyet arayışı da Osmanlı geçmişinin ötekileştirilmesinde önemli etkenler olarak ortaya çıkmıştı.²¹² Ayrıca her büyük inkılâp sürecinde yeni değer ve

²⁰⁸ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 18, İ: 107 (20 Nisan 1341 / 20 Nisan 1925), s.287 -288.

²⁰⁹ Nadir Özbek, "Modernite, Tarih ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi Tarihçiliği Üzerine Bir Değerlendirme", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C: 2, Sayı: 1, İstanbul, 2004, s.73.

²¹⁰ Etienne Copeaux, **Tarih Ders Kitaplarında Türk Tarih Tezinden Türk – İslâm Sentezine (1931– 1993)**, Çeviren: Ali Berkay, İletişim Yay. , İstanbul, 2006, s.29.

²¹¹ Ekrem Akurgal, "Tarih İlmi ve Atatürk", **Belleten**, C: 20, Sayı: 80, TTK Yay. , Ankara, 1956, s.582- 583.

²¹² Mustafa Budak, "Modernleşme Açısından Atatürk'ün Osmanlı Tarihi ve Islahatlarını Eleştirisi", **İlmi Araştırmalar**, Sayı: 4, İstanbul, 1997, s.58 -66.

sistemlerin yerleştirilmesi ve benimsetilmesi için eski değer ve sistemlerin kötülenmesi gerekli olmuştu.²¹³ Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi de, halkla yaptığı sohbetlerde ve verdiği konferanslarda, Osmanlı geçmişini topyekûn reddetme eğilimindeki Cumhuriyet ideolojisini benimsemiş ve bu ideolojiye destek vermiş ve katkı sağlamıştır.

Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, 13 Eylül 1924 tarihinde, Kastamonu vilâyetinin Cide kazasında, öğle namazının ardından cami avlusunda toplanan Cide halkıyla sohbet etmiş ve bu sohbet 17 Eylül 1924 tarihinde *Açıksöz* gazetesinde yayınlanmıştır. Hasan Fehmi Efendi, konuşmasında; Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında karşılaştırma yaparak, Osmanlı İmparatorluğu döneminde İstanbul’da görkem içinde yaşayan ve israf, zevk ve eğlence ile hayatlarını geçiren Osmanlı yöneticilerinin halktan ve halkın sorunlarından ne kadar kopuk ve uzak bir yaşam sürdüklerini anlatmış, Türkiye Cumhuriyeti’nde ise; tam aksine, halkın seçtiği devlet yöneticilerinin ve milletvekillerinin, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’nın, “*Türkiye’nin sahibi hakikisi ve efendisi, hakiki müstahsil olan köylüdür*” sözleri doğrultusunda hareket ederek, Türk halkının ayağına kadar gittiklerini ve halkın sorunlarını paylaştıklarını ifade etmiştir. Hasan Fehmi Efendi’ye göre, halk efendiydi, kendileri ise halkın adamlarıydı. Konuşmasında; Türk milletinin İslâm dinini korumaya yükümlü olduğunu ve bundan dolayı dünya yüzündeki bütün Müslümanların, kendilerine göre nüfusunun az olmasına karşın, yine de Türklerden yardım beklediklerinin altını çizen Hasan Fehmi Efendi, şimdiki Cumhuriyet Hükümeti’nin İslâm dinini çok sevdiğini ve İslâm dinine karşı çok saygılı bulunduğunu ifade etmiş ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu’da mevcut kilise adedinin Cumhuriyet Türkiye’sinde azalmasını, buna kanıt olarak göstermiştir.²¹⁴ Anlaşıyor ki oldukça dindar ve muhafazakâr bir kimliğe sahip olan Hasan Fehmi Efendi, yalnız Osmanlı geçmişini değil, gayrimüslimlerin ülkedeki mevcudiyetini de, Türk ulusal varlığına ve Cumhuriyet rejiminin bekasına karşı bir tehdit olarak algılıyordu.

²¹³ Aynı yerde.

²¹⁴ *Açıksöz*, “Mebusumuz Hasan Fehmi Efendi Hazretleri Kazamızda”, (17 Eylül 1340 / 17 Eylül 1924), No: 1172, s.2.

Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, 3 Ekim 1924 tarihinde, Kastamonu Lisesi'nde verdiği konferansta da, Osmanlı geçmişine yönelik eleştirilerini sürdürmüştür. Hasan Fehmi Efendi, konferansta; ilk önce sözü mutlakiyet ve meşrutiyet dönemlerinde Osmanlı padişahlarının, şehzadelerin, nazırların ve mebusların maaşlarına ve yaptıkları masraflara getirmiş ve buna ilişkin rakamlar vererek, Osmanlı yöneticilerinin halkı soyduklarının altını çizmiştir. Konferansta Osmanlı İmparatorluğu'ndaki saray hayatını da sert bir dille eleştiren Hasan Fehmi Efendi, Osmanlı padişahlarının şehvetlerini tatmin için cariyelerle nikâhsız yaşamasının İslâm hukukunda ve Müslümanlıkta yeri olmadığını vurgulamış ve bunun ahlaksızlık olarak düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hasan Fehmi Efendi, konuşmasında, ayrıca Cumhuriyet döneminde ülkede her türlü ayrıcalığın reddedildiğini ve kanunlar önünde herkesin eşit olduğunu ifade etmiş ve Cumhuriyet Türkiye'sinde rüşvet ve yolsuzlukların tamamen ortadan kalktığının altını çizmiştir.²¹⁵

5) Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Kastamonu Milletvekilleri

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, şapka ve kılık kıyafet inkılâbının ilk işaretlerini; 23 Ağustos 1925 tarihinde çıktığı Kastamonu ve İnebolu gezileri sırasında çeşitli vesilelerle yaptığı konuşmalarda vermiştir. Mustafa Kemal Paşa, 24 Ağustos 1925 günü Kastamonu Kışlası'nı ziyaretinde *“Bir Türk Dünyaya Bedeldir!”*²¹⁶ sözüyle Türk milletine olan sevgisini ve inancını ifade etmiş ve Osmanlı döneminde, imparatorluk ve İslâm dininin etkisi altında küllenen Türklük bilincini yeniden canlandırmayı amaçlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, Kastamonu Belediyesi'ni ziyaretinde yaptığı konuşmada ise Türk ve İslâm Âleminin geri kalma nedenlerini çağın gereklerini yerine getirmemelerinde bulmuş ve *“... Medeniyet öyle*

²¹⁵ **Açıksöz**, “Hasan Fehmi Efendi Hazretlerinin Konferansı”, (04 Teşrinievvel 1340 / 04 Ekim 1924), No: 1186, s.1.

²¹⁶ **Açıksöz**, “Bir Türk!...” (25 Ağustos 1341 / 25 Ağustos 1925), No: 1443, s.1; Mustafa Eski, **Atatürk'ün Kastamonu Gezisi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. , Ankara, 2002, s.18 -19; Mustafa Selim İmece, **Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Gezileri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. , Ankara, 1975, s.19 -20.

kuvvetli bir ateştir ki, ona bigâne olanları yakar, mahveder” demiştir.²¹⁷ Mustafa Kemal Paşa, 27 Ağustos 1925 günü, sivil elbise ve elinde panama şapkası ile İnebolu Türk Ocağı’na gelmiş ve burada ünlü şapka nutkunu söylemiştir:

“Efendiler, Türkiye Cumhuriyeti’ni tesis eden Türk halkı medenidir, tarihte medenidir, hakikatte medenidir. Fakat ben medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı fikriyle, zihniyetiyle medeni olduğunu ispat ve izhar etmek mecburiyetindedir. Medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı aile hayatıyla, yaşayış tarzıyla medeni olduğunu göstermek mecburiyetindedir.

Velhasıl medeniyim diyen Türkiye’nin hakikaten medeni olan halkı baştan aşağıya vazı hariciyesiyle dahi medeni ve mütekâmil insanlar olduğunu fiilen göstermeye mecburdurlar... Bizim kıyafetimiz milli midir? Bizim kıyafetimiz medeni ve beynelmilel midir? Altı kaval üstü şişhane diye ifade olunabilecek bir kıyafet ne millidir ve ne de beynelmileldir... Arkadaşlar, Turan kıyafetini araştırıp ihya eylemeye mahal yoktur. Medeni ve beynelmilel kıyafet bizim için çok cevherli, milletimiz için lâıyk bir kıyafettir. Onu iksâ edeceğiz. Ayakta iskarpin veya fotin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kravat, yakalık, ceket ve bittabi bunların mütemmimi olmak üzere başta siperi şemslı serpuş. Bunu açık söylemek isterim. Bu serpuşun ismine şapka denir. Redingot gibi, bonjur gibi, smokin gibi, frak gibi işte şapkamız diyenler vardır. Onlara diyeyim ki, çok gafilsiniz ve çok cahilsiniz ve onlara sormak isterim. Yunan serpuşu olan fesi giymek caiz olur da şapkayı giymek neden olmaz?...”²¹⁸

28 Ağustos 1925 günü İnebolu’dan ayrılan Mustafa Kemal Paşa, 30 Ağustos 1925 günü Kastamonu’ya dönmüş ve Kastamonu’daki Cumhuriyet Halk Fırkası’nı ziyaret ederek, tarihi Kastamonu nutkunu söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa, tekke ve zaviyeler ile türbelerin çok yakın bir zaman içerisinde kapatılacağıının ilk işaretlerini Kastamonu nutkunda vermiştir:

²¹⁷ **Ayın Tarihi**, Sayı: 18 (1341), s.465; **Cumhuriyet**, (25 Ağustos 1341 / 25 Ağustos 1925), No: 465; **Açıksöz**, “Gazinin Hitabesi”, (25 Ağustos 1341 / 25 Ağustos 1925), No: 1443, s.1.

²¹⁸ **Ayın Tarihi**, Sayı: 18 (1341), s.469 -472; **Cumhuriyet**, (29 Ağustos 1341 / 29 Ağustos 1925), No: 469; **Açıksöz**, “Gazinin İnebolu’daki Nutku”, (30 Ağustos 1341 / 30 Ağustos 1925), No: 1447, s.1; İmece, **a.g.e.** , s.60 -66; Eski, **Atatürk’ün Kastamonu Gezisi**, s.36 -40.

*“Efendiler ve ey millet! İyi biliniz ki; Türkiye Cumhuriyeti, şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru ve en hakiki tarikat, tarikatı medeniyedir.”*²¹⁹

Mustafa Kemal Paşa, Kastamonu nutkunda da kıyafet meselesi hakkında ayrıntılı bilgi verdikten sonra, Türkiye’de toplumsal hayatın gelişimi için düzeltilmesi gereken hususlar noktasında şu açıklamalarda bulunmuştur:

“... Bir heyeti içtimaiye, bir millet, erkek ve kadın denilen iki cins insandan mürekkeptir. Kabil midir ki, bir kütlenin bir parçasını terakki ettirelim. Diğerine müsamaha edelim de o kütlenin heyeti umumiyesi mazharı terakki olabilsin? Mümkün müdür ki, bir camianın yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı semalara yükselebilsin? Şüphe yok, terakki adımları, dediğim gibi, iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak ve saha-i terakki ve teceddütte birlikte kat-ı merâhil edilmek lâzımdır. Böyle olursa inkılâp muvaffak olur.

Bazı yerlerde kadınlar görüyorum ki, başına bir bez veya bir peştamal veya buna mümasil bir şeyler atarak yüzünü, gözünü gizler ve yanından geçen erkeklere karşı ya arkasını çevirir veya yere oturarak yumulur. Bu tavrın mânâ ve medlulü nedir? Efendiler, medeni bir millet anası, millet kızı bu garip şekle, bu vahşi vaziyete girer mi? Bu hal milleti çok gülünç gösteren bir manzaradır. Derhal tashihi lâzımdır.”²²⁰

Neticede “*Şapka giyilmesi hakkında Kanun*” 25 Kasım 1925 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiştir.²²¹ 30 Kasım 1925 tarihinde ise; “*Tekke ve zaviyeler ile türbelerin kapatılmasına ve türbedarlıklar ile birtakım unvanların men ve ilgasına dair Kanun*” TBMM’de kabul edilmiştir.²²²

²¹⁹ **Ayın Tarihi**, Sayı: 18 (1341), s.474 -477; **Cumhuriyet**, (01 Eylül 1341 / 01 Eylül 1925), No: 472; **Açıksöz**, “Büyük Gazimizin, Aziz Fikir Rehberimizin Şehrimize Şeref Bahşeden Tarihi Nutukları”, (01 Eylül 1341 / 01 Eylül 1925), No: 1448, s.1; İmece, **a.g.e.** , s.83; Eski, **Atatürk’ün Kastamonu Gezisi**, s.52.

²²⁰ **Ayın Tarihi**, Sayı: 18 (1341), s.474 -477; **Cumhuriyet**, (01 Eylül 1341 / 01 Eylül 1925), No: 472; **Açıksöz**, “Büyük Gazimizin, Aziz Fikir Rehberimizin Şehrimize Şeref Bahşeden Tarihi Nutukları”, (01 Eylül 1341 / 01 Eylül 1925), No: 1448, s.1; İmece, **a.g.e.** , s.85; Eski, **Atatürk’ün Kastamonu Gezisi**, s.53 -54.

²²¹ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 19, İ: 14 (25 Teşrinisani 1341 / 25 Kasım 1925), s.220 -232.

²²² **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 19, İ: 17 (30 Teşrinisani 1341 / 30 Kasım 1925), s.282 -289.

Mustafa Kemal Paşa'nın Kastamonu ve İnebolu gezilerine, Kastamonu milletvekillerinden yalnızca Ali Rıza Bey ile Mehmet Fuat Bey katılmışlardır. Ahmet Mahir Efendi ise; Devrekâni nahiyesinde Mustafa Kemal Paşa ile buluşarak, Mustafa Kemal Paşa'ya Kastamonu'ya hoş geldiniz demiş, ancak sonradan hastalanarak 4 Eylül 1925 tarihinde Kastamonu'da ölmüştür.²²³

1925 yılı Ağustos ayı başlarında Kastamonu'dan Ankara'ya hareket ederek, Mustafa Kemal Paşa'yı Kastamonu'ya davet eden dokuz kişilik heyete Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey başkanlık etmiştir. Mehmet Fuat Bey'in başkanlık ettiği Kastamonu heyeti, Ankara Garı'nda o yıllarda ekseriye oturup çalıştığı küçük binada Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmiş, heyet; Kastamonu halkının Mustafa Kemal Paşa'ya karşı besledikleri bağlılık duyguları ile minnet ve şükranlarını sunmuş ve Kastamonu'yu teşriflerini istirham etmiştir. Mustafa Kemal Paşa da, Kastamonu heyetine, Kastamonu halkının gösterdiği bu yüce bağlılık duygusundan dolayı memnurluklarını belirtmiş ve ilk geziyi Kastamonu'ya yapacağını vaat etmiştir.²²⁴ 23 Ağustos 1925 günü Mustafa Kemal Paşa'yı Ilgaz Dağı'nda karşılayan ve 20 dolayında araçtan oluşan kafilde Kastamonu milletvekilleri Mehmet Fuat Bey ile Ali Rıza Bey de vardır. Mustafa Kemal Paşa'nın başında beyaz Panama şapka ile kül renginde seyahat elbisesi, vapur dumanı gözlük ve ellerinde bej renginde eldiven bulunuyormuş. Mustafa Kemal Paşa başı açık vaziyette arabasından inmiş, bu sırada Kastamonu valisi Fatin Bey de kalpağını çıkarmıştır. Aralarında Kastamonu milletvekilleri Mehmet Fuat Bey ile Ali Rıza Bey'in de bulunduğu, karşılamada bulunan diğer kişiler de başlarını açmışlar ve Mustafa Kemal Paşa'yı o şekilde selamlamışlardır. Mustafa Kemal Paşa, Kastamonu milletvekili Ali Rıza Bey ile kısa bir konuşma yapmış ve sonra vali Fatin Bey kafilde bulunanları Paşa'ya takdim etmiştir.²²⁵

²²³ **Açıksöz**, “Mebusumuz Ahmet Mahir Efendi”, (05 Eylül 1341 / 05 Eylül 1925), No: 1451, s.2.

²²⁴ **İnce, a.g.e.** , s.14.

²²⁵ **Açıksöz**, “Kastamonu'muzun Büyük ve Halâskar Misafiri Türk Milletinin Büyük Müncisi Reisi Cumhurbaşmız Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Dün Şehrimizi Teşrif Buyurdular”, (24 Ağustos 1341 / 24 Ağustos 1925), No: 1442, s.1.

Kastamonu milletvekilleri Mehmet Fuat ile Ali Rıza Beyler, Mustafa Kemal Paşa'nın Kastamonu ve İnebolu'daki bütün ziyaretlerine katılmışlar ve kendisini bir an olsun yalnız bırakmamışlardır.²²⁶ Mustafa Kemal Paşa, İnebolu'dan Kastamonu'ya dönüşünde Devrekâni nahiyesinde Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey'in çiftliğine uğramış, çiftlikte öğlen bir ziyafet verilmiş ve yemek sonrasında Mustafa Kemal Paşa çiftliğin yanındaki çamlıkta bir saat kadar uyumuştur.²²⁷

Mustafa Kemal Paşa, 30 Ağustos 1925 günü Kastamonu'da Cumhuriyet Halk Fırkası'nı ziyaretinde verdiği tarihi Kastamonu nutkunda Kastamonu milletvekilleri Ali Rıza Bey ile Mehmet Fuat Bey'i takdir edecek ve şunları söyleyecektir:

*“Meşhudâtımın en kıymetli kısmı, bu güzel muntıkanın samimi halkının çok münevver ve çok geniş ve yüksek bir zihniyet sahibi olmalarıdır. İtiraf etmeliyim ki, bu seyahatimden evvelki mâlumâtım, meşhudâtımın hâsıl ettiği kanaatlerden çok kısa idi. Muhterem mebuslarınız Ali Rıza Bey ve Mehmet Fuat Bey gibi zevat bulunmasa idi sizi mümkün olduğu kadar olduğunuzun aksi tanıtmak için çalışanlar ezhânı teşvişte (zihinleri karıştırmada) kim bilir ne kadar ileri gitmeye muvaffak olacaktı.”*²²⁸

Mustafa Kemal Paşa, 30 Ağustos 1925 günü Kastamonu ilinin Daday ilçesini de ziyaret etmiş, burada Dadaylılara hitaben bir konuşma yapmış ve şunları söylemiştir:

“Daday’a geldiğimden dolayı çok memnun, çok mütehassisim. Memnun olduğum cihet doğrusunu itiraf etmek lâzım gelirse, Dadaylıları bana ve benim gibi sizi görmeyenlere

²²⁶ Bunun için bkz. **Açıksöz**, “Gazi Paşa Diyor ki: Bir Türk Dünyaya Bedeldir.”, (25 Ağustos 1341 / 25 Ağustos 1925), No: 1443, s.1; **Açıksöz**, “Gazi Paşa Hazretleri İnebolu’da”, (26 Ağustos 1341 / 26 Ağustos 1925), No: 1444, s.1; **Açıksöz**, “Muhterem ve Mübeccel Reisi Cumhuriyet İnebolu’da”, (27 Ağustos 1341 / 27 Ağustos 1925), No: 1445, s.1.

²²⁷ **Açıksöz**, “Muhterem Reisi Cumhuriyet Gazi Paşa Hazretleri Dün Akşam İnebolu’dan Şehrimize Avdet Buyurmuşlardır.”, (29 Ağustos 1341 / 29 Ağustos 1925), No: 1446, s.1.

²²⁸ **Ayın Tarihi**, Sayı: 18 (1341), s.474 -477; **Cumhuriyet**, (01 Eylül 1341 / 01 Eylül 1925), No: 472; **Açıksöz**, “Büyük Gazimizin, Aziz Fikir Rehberimizin Şehrimize Şeref Bahşeden Tarihi Nutukları”, (01 Eylül 1341 / 01 Eylül 1925), No: 1448, s.1; İmece, **a.g.e.** , s.80; Eski, **Atatürk’ün Kastamonu Gezisi**, s.50.

tanıttıranların ne kadar yanlış olduğunu anladığım içindir. Sizi, bize başka türlü anlattılar, burası adeta cehl ve taassup içindedir dediler, bugün işte görüyorum ve parlak nâsiyelerde ve gözlerinizde görüyor ve anlıyorum ki sizi, bana anlatanlar çok bişuur ve yalancı imiş! Ben, sizden aldığım ilhamla onlara kalpten nefret ediyorum. Benim bütün Kastamonu vilâyetinde olduğu gibi, burada gördüğüm hakikat budur. Büyük zihniniz ve dimağınız nurla doludur. Yoksa bugünkü gördüğüm şeklin bir günde meydana çıkarılmasının imkânı yoktur.

Arkadaşlar, sizi, bize böyle tanıttıran, sizi temsil edenlerden bazılarıdır. O kadar ki onlar, sizin hayatı hakikiyenize bigânedirler. Burada gördüklerimi bütün Ankara'daki arkadaşlarıma anlatacağım ve sizin aleyhinizde söylenecek sözlere karşı hakkınızı ben bizzat müdafaa edeceğim.”²²⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın Dadaylıları bilgisiz, cahil ve bağınaz olarak kendisine tanıttırdıklarını ve anlattıklarını iddia ettiği kişiler arasında, şüphesiz, halifeliğin kaldırılmasına itiraz eden ve karşı koyan Kastamonu milletvekili Halid Bey, en başta geliyordu. Nitekim 3 Mart 1924 günü Meclis Genel Kurulu'nda halifeliğin kaldırılmasına itiraz eden, hilâfetin ilgasına engel olamayınca da umdelere sadık kalınmadığı iddiasıyla aynı gün Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan istifa eden ve 17 Kasım 1924 tarihinde kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na üye olan Kastamonu milletvekili Halid Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Kastamonu ve İnebolu gezilerine katılmamıştır.

Türk Parlamento Tarihi adlı tarih kitapları serisinin II. Dönem TBMM üyelerinin özgeçmişlerini hazırlayan ve anlatan Kâzım Öztürk, eserinde; Mustafa Kemal Paşa'nın, Kastamonu ve İnebolu'ya yaptığı gezide, başındaki şapkasını çıkararak yanında bulunan Hasan Fehmi Efendi'nin başına giydirdiğinin ve “Efendiler, buna şapka derler...” dediğinin, Borsalino marka şapkanın, oğlu, IX. ve X. Dönem Sinop milletvekili olan Dr. Muhit Tümerkan'ın ailesinde bulunduğunun, ifade olunmakta olduğunu bildirmektedir.²³⁰ Ancak gerek yerel basın, gerek ulusal basında ve gerekse bu konuda yayınlanmış eserlerde, böyle bir kayda rastlanmadığı

²²⁹ **Ayın Tarihi**, Sayı: 18 (1341), s.473 -474; **Açıksöz**, “Gazi Hazretleri Dadayda”, (01 Eylül 1341 / 01 Eylül 1925), No: 1448, s.1.

²³⁰ Öztürk, **II. Dönem (Özgeçmişler)**, s.496.

gibi, Hasan Fehmi Efendi'nin Mustafa Kemal Paşa'nın Kastamonu ve İnebolu gezilerine katıldığı noktasında da herhangi bir kayıt hiçbir yerde yoktur. Dolayısıyla bu bilgiye şüpheyile yaklaşmak gerekir.

Neticede Mustafa Kemal Paşa, 23 Ağustos 1925 günü çıktığı Kastamonu ve İnebolu gezilerini 31 Ağustos 1925 günü sona erdirmiş ve aynı gün Kastamonu'dan otomobille Ankara'ya müteveccihen ayrılmıştır.²³¹ Mustafa Kemal Paşa, gezi boyunca her gittiği yerde halk tarafından coşkun bir şekilde karşılanmış, kendisine sevgi ve saygı gösterilerinde bulunulmuş ve en iyi bir şekilde ağırlanmıştır. Kastamonu milletvekillerinden yalnızca Ali Rıza Bey ve Mehmet Fuat Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın gezilerine ve ziyaretlerine katılım göstermişler ve Mustafa Kemal Paşa'nın takdirini kazanmışlardır. Ahmet Mahir Efendi, Devrekâni'de Mustafa Kemal Paşa'ya hoş geldiniz demiş, ancak hemen sonra hastalanarak 4 Eylül 1925'te ölmüştür. Halid Bey, Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan istifa ettiği ve muhalif bir fırka olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na üye olduğu için, kısacası yönetimle ters düştüğü için, Mustafa Kemal Paşa'nın gezi programına katılmamış ve Mustafa Kemal Paşa Dadaylılara hitaben yaptığı konuşmada isim vermeden, üstü örtülü bir şekilde Halid Bey'i eleştirmiştir. Hasan Fehmi Efendi'ye ilişkin kayıtlar ise kuşkuludur. Veled Çelebi Efendi ile Mehmet Necmettin Bey de gezilere katılmamışlardır. Bunun nedenleri bilinmemektedir. Ancak her iki kişinin Meclis çalışmalarına da fazla katılım göstermeyen pasif kişiliğe sahip olmaları belki bu durumun nedenlerini açıklar.

6) İnkılâplara Dönük Diğer Tepkiler

9 Ekim 1923 tarihinde Malatya milletvekili İsmet Paşa ile arkadaşları, Türkiye Devleti'nin Hükümet merkezinin Ankara şehri olarak kabul edilmesine ilişkin Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklifinde bulunmuşlardır. Kanun teklifi 13 Ekim 1923 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiş ve böylece yeni Türkiye

²³¹ Eski, *Atatürk'ün Kastamonu Gezisi*, s.56.

Devleti'nin başkenti Ankara şehri olmuştur.²³² Kanun teklifine, imzasını atarak destek veren Ahmet Mahir Efendi, 8 Eylül 1924 tarihinde *Açıksöz* gazetesine verdiği demeçte; Türkiye Devleti'nin Hükümet merkezinin Ankara şehri olarak kabul edilmesinden amacın, Anadolu'nun ilerlemesi, gelişmesi ve yükselmesi olduğunu ifade etmiştir.²³³

Bilindiği üzere 3 Mart 1924 tarihinde TBMM'de kabul edilen Tevhidi Tedrisat Kanunu ile Türkiye dâhilindeki bütün bilim ve öğretim kurumları ile medreseler Maarif Vekâleti'ne bağlanmıştır.²³⁴ Bu konuda *Açıksöz* gazetesine bir demeç veren Ahmet Mahir Efendi, Tevhidi Tedrisat Kanunu'ndaki amacın, eğitim ve öğretimin bir program altında birleştirilmesinden ibaret olduğunu ifade ederek, bu konuda TBMM'nin toplanmasıyla beraber kabul olunacak eğitim ve öğretim usulü tamamıyla gerçekleştiğinde, bu konuda ortaya çıkan bazı yanlış anlamaların tamamen ortadan kalkacağını vurgulamış ve bu sözlerle Tevhidi Tedrisat Kanunu'na destek vermiştir.²³⁵

B) Kastamonu Milletvekillerinin Kamu Yönetimi Teşkilâtına ve Kamu Yönetimi Personeline İlişkin Talepleri

Kastamonu milletvekilleri Türkiye genelindeki kamu yönetimi teşkilâtına ve kamu yönetimi personeline ilişkin olarak Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklifi ve 33 önerge vermişler ve Meclis Genel Kurulu'nda 56 konuşma yapmışlardır. Kanun teklifi Ali Nazmi Bey tarafından Meclis Başkanlığı'na verilmiştir. 33 önergenin 13'ü Halid Bey, sekizi Mehmet Fuat Bey, yedisi Ali Nazmi Bey, beşi Hasan Fehmi Efendi tarafından Meclis Başkanlığı'na verilmiştir. Meclis Genel Kurulu'nda yapılan 56 konuşmanın 34'ü Halid Bey, dokuzu Hasan Fehmi Efendi, yedisi Ali Nazmi Bey, üçü Ahmet Mahir Efendi ve yine üçü Mehmet Fuat Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla Halid Bey, Türkiye genelindeki kamu yönetimi

²³² TBMM ZC (II. Dönem), C: 2, İ: 35 (13 Teşrinievvel 1339 / 13 Ekim 1923), s.665 -670.

²³³ *Açıksöz*, “Mülhakatta Mebuslarımız”, (08 Eylül 1340 / 08 Eylül 1924), No: 1164, s.2.

²³⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.24 -27.

²³⁵ *Açıksöz*, “Mebusumuz Havace Ahmet Mahir Efendi Hazretleriyle Mülâkat”, (02 Ağustos 1340 / 02 Ağustos 1924), No: 1132, s.1.

teşkilâtı ve kamu yönetimi personeli hakkında, Meclis'teki yasama faaliyetlerine en fazla katılım gösteren ve en aktif Kastamonu milletvekili olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda Kastamonu milletvekillerinin bu konudaki çalışmaları, kronolojik sıraya göre, anlatılmıştır.

1) Kamu Personeli Hakkındaki Temel Sorunlara Çözüm Bulma Çabaları

Kastamonu milletvekili Halid Bey'in önemle üzerinde durduğu ve en çok şikâyet ettiği konulardan biri, kamu personelinin maaşlarının yetersizliği ve maaşların zamanında verilmemesiydi. Halid Bey'e göre, öğretmenlerin²³⁶, subayların²³⁷, jandarma ve polislerin²³⁸, müftü, vaiz, müezzin, imam gibi din görevlilerinin²³⁹, ziraat ve orman memurlarının²⁴⁰, mal müdürlerinin ve emeklilerin²⁴¹ maaşları hem yetersizdi, hem de zamanında verilmemekteydi. Halid Bey, bu soruna çözüm yolu olarak, memurların azlığı, maaşların çokluğu esasını prensip olarak kabul etmiştir.²⁴²

Kastamonu milletvekili Halid Bey'in şikâyet ettiği konulardan biri de, kamu personelinin niteliklerinin zayıflığıydı. Halid Bey'e göre, köy okulları öğretmenleri cahildi²⁴³, jandarmada nicelikten ziyade niteliğe önem verilmeliydi²⁴⁴, ziraat ve orman memurlarının meslekleriyle ilgili bilgileri yetersizdi²⁴⁵, bazı kaymakamların ve özellikle nahiye müdürlerinin pek çoğunun idare kabiliyetleri azdı²⁴⁶, idadi öğrenimi görmemiş valiler vardı.²⁴⁷ Halid Bey'e göre, bu nedenle, memurların tayin ve azillerinde hatır ve gönül ilişkisi işe karıştırılmamalı, kimseye ayrıcalık

²³⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 1, İ: 7 (21 Ağustos 1339 / 21 Ağustos 1923), s.109.

²³⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 2, İ: 26 (26 Eylül 1339 / 26 Eylül 1923), s. 314 -315.

²³⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 13/1, İ: 48 (5 Şubat 1341 / 5 Şubat 1925), s.165; TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 60 (19 Şubat 1341 / 19 Şubat 1925), s.175.

²³⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8/1, İ: 41 (19 Nisan 1340 / 19 Nisan 1924), s.842 -845; TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 61 (21 Şubat 1341 / 21 Şubat 1925), s.221.

²⁴⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 76 (12 Mart 1341 / 12 Mart 1925), s.408 -410.

²⁴¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 13/1, İ: 53 (11 Şubat 1341 / 11 Şubat 1925), s.317 -319.

²⁴² TBMM ZC (II. Dönem), C: 13/1, İ: 53 (11 Şubat 1341 / 11 Şubat 1925), s. 318.

²⁴³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 2, İ: 28 (29 Eylül 1339 / 29 Eylül 1923), s.376.

²⁴⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 10 (12 Mart 1340 / 12 Mart 1924), s. 345.

²⁴⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 13/1, İ: 48 (05 Şubat 1341 / 05 Şubat 1925), s.170 -171.

²⁴⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 57 (16 Şubat 1341 / 16 Şubat 1925), s.47 -48.

²⁴⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 13/1, İ: 48 (05 Şubat 1341 / 05 Şubat 1925), s.170.

tanınmamalı ve herkese ehliyet ve liyakatine göre bir mevki, makam ve görev verilmeliydi.²⁴⁸

Kastamonu milletvekilleri ülkedeki memur adedinin fazlalığından ve mülki teşkilâtın bozukluğundan da şikâyetçi olmuşlardır. 1924 yılı Dahiliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, konuşmasında; Osmanlı İmparatorluğu döneminde, 32 vilâyetin idare edildiği bir günde, jandarma dahi dâhil olmak üzere, memurların adedinin 98 bin civarında olduğunu ifade ederek, bugün yetmiş küsur vilâyete parçalanan on beş vilâyetin memurlarının adedinin, jandarma hariç olmak üzere, 72 bin küsurdan ibaret olduğunu, 40 bin jandarma eklendiğinde ise bu rakamın 112 bin memura çıktığını belirtmiş ve ülkedeki memur adedinin çokluğunu mülki teşkilâtın bozukluğuna bağlamıştır. Hasan Fehmi Efendi'ye göre, vilâyetlerin sayısının artırılması, 15 – 20 bin nüfuslu kazaların vilâyete dönüştürülmesi, kısacası mülki taksimatın yanlış yapılması ve devlet dairelerindeki kırtasiyecilik işlemlerinin çokluğu, ülkedeki memurların adedini çoğaltmaktaydı. Hasan Fehmi Efendi'ye göre, bunun için, milletvekillerinin, fedakârlıkta bulunarak, yalnız kendi seçim bölgelerini değil, tam aksine ülkenin genel durumunu gözden geçirerek ona göre bir harekette bulunmaları ve ülke ihtiyaçlarına göre mülki taksimatın yapılması gerekiyordu.²⁴⁹

Dahiliye Vekili Ferid Bey, konuşmasında, Hasan Fehmi Efendi'nin, ülkedeki memur adedine ilişkin verdiği rakamlar konusunda, kesin bir bilgiye sahip olmadığını, ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan önce 8.170 olan dahiliye memurları adedinin, şimdi 3.099'a düştüğünü bildiğini ifade etmiştir.²⁵⁰

1925 yılı bütçe kanun lâyihası müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey de aynı konuya değinmiştir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde 10 bin nüfuslu vilâyetlerin, bin nüfuslu kazaların olduğunu kaydeden Halid Bey, memurların adedinin azaltılması için 72 vilâyetin 30 vilâyete

²⁴⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 2, İ: 26 (26 Eylül 1339 / 26 Eylül 1923), s.316.

²⁴⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 6 (08 Mart 1340 / 08 Mart 1924), s.177 -178.

²⁵⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 6 (08 Mart 1340 / 08 Mart 1924), s.185.

düşürülmesi gerektiğinin altını çizmiş ve mülki teşkilâtın Hükümet tarafından yapılmasını talep etmiştir.²⁵¹

Kastamonu milletvekillerinin iyileştirilmesini talep ettikleri konulardan biri de memurların görevi başına zamanında gelmelerinin sağlanmasıydı. 17 Mart 1926 tarihinde, Meclis Genel Kurulu’nda müzakere edilen “*Memurin Kanun Lâyihası*”nın 28. maddesiyle; memurların görevi başına mazeretsiz zamanından sonra gelmeleri ve önce gitmeleri halinde, memurlara uyarma cezası verilmesi kararlaştırılmıştır.²⁵² Madde hakkında söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, konuşmasında; Türkiye’de görev yapan memurlarda en çok eksik olan noktanın zamana uymama olduğunu belirtmiş ve batılılaşmak isteyen Türkiye’de, bütün memurların, özellikle askerlerde olduğu gibi, zamana fevkalâde alışması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu konuya ilişkin olarak bir anısını anlatan Halid Bey, Birinci Dünya Savaşı’nda, kendisinin, Şam’da bulunan 8. Kolordu Kurmay Başkanlığı’nda çalışırken, sonradan kumandanlığa geçen Von Kress adındaki bir Alman generalin, bir gün daireye beş dakika geç gelen bir binbaşyı kolundan tutup attığını ve bir daha istihdam etmediğini örnek olarak vermiş ve dolayısıyla görevi başına mazeretsiz zamanından sonra gelen ve önce giden memurlara verilecek cezanın uyarma değil, kınama cezası olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu konuda Meclis Başkanlığı’na bir önerge de veren Halid Bey, görevi başına geç gelen memurlara kınama cezası verilmesini teklif etmiş ve yapılan oylama sonucu söz konusu teklif kabul edilmiştir.²⁵³ Halid Bey’in önergesi doğrultusunda, “*Memurin Kanun Lâyihası*”nın 29. maddesine, görevi başına mazeretsiz zamanından sonra gelmenin ve evvel gitmenin kınama cezasını gerektireceği ilave edilmiştir.²⁵⁴

Kastamonu milletvekillerinin dile getirdikleri taleplerden biri de tekel idarelerine tercihen ve öncelikle emeklilerden memur alınmasıydı. Halid Bey, 20 Mart 1926 tarihinde, Meclis Başkanlığı’na verdiği temenni önergesinde; bütçe vaziyetinden dolayı emeklilerin terfihine olanak olmadığının Memurin Kanunu’nun

²⁵¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 13 /1, İ: 48 (05 Şubat 1341 / 05 Şubat 1925), s.170.

²⁵² TBMM ZC (II. Dönem), C: 23, İ: 72 (17 Mart 1926), s.216.

²⁵³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 23, İ: 72 (17 Mart 1926), s.216 -217.

²⁵⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 23, İ: 72 (17 Mart 1926), s.218.

müzakeresi sırasında Maliye Vekili'nin beyanlarından anlaşıldığını belirterek, emeklilerin halinin herkes tarafından bilindiğini kaydetmiş ve Meclis tarafından kabul olunan tekel kanunları gereğince, kurulacak tekel idarelerine birçok memurlar alınacağından, bu memurların tercihen emeklilerin işe yararları arasından alınmasını tasviben Hükümet'e bildirilmesini temenni ve talep etmiştir.²⁵⁵ Neticede, Meclis Genel Kurulu'nda, itiraz gelmediği için Halid Bey'in önergesi uygun görülerek Hükümet'e gönderilmiştir.²⁵⁶

Memurların muhtar ve ihtiyar heyetlerine üye olabilmeleri de Kastamonu milletvekillerinin dile getirdikleri talepler arasındadır. Kastamonu milletvekili Ali Nazmi Bey ile Kocaeli milletvekili Saffet Bey, 3 Ocak 1927 tarihinde, Memurin Kanunu'nun 47. maddesine bir fıkra ilavesi hakkında Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklifi vermişlerdir. Kanun teklifi 8 Ocak 1927 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nun gündemine alınmıştır. Kanun teklifinin gerekçesinde; Memurin Kanunu'nun 47. maddesinin son fıkrasında, memurların seçimle meclis ve heyet ve komisyona üye olamayacağı bildirildiğinden, memurların ihtiyar heyetlerine seçim zorunluluğu görülen mahallerde, ülkenin ihtiyaç ve yararına sarf edilmiş halkın arzusunun reddedilmekte bulunduğu ve hatta bazı yerlerde okuma yazma bilmeyen kişilerin seçimi karşısında kalındığının görüldüğü ifade edilerek, ülke evlatlarının aydın kitlesi arasında önemli bir mevkie sahip olan memurların, lüzum ve ihtiyaç duyulan mahallerde, muhtar ve ihtiyar heyeti görevini yerine getirmeleri için bunlar hakkında konulan yasağın kaldırılması teklif edilmekteydi.²⁵⁷ Lâyiha Encümeni mazbatasıyla müzakereye uygun görülen kanun teklifi Dahiliye Encümeni mazbatasıyla aynen kabul edilmiş ve böylece memurların muhtar ve ihtiyar heyetlerine üye olabilmeleri kabul edilmiştir.²⁵⁸ Kanun teklifi hakkında söz alan Karesi milletvekili Mehmet Vehbi Bey, bu maddenin teklifine sebebin, Ankara'da oluşturulan yeni mahallerde henüz memurlardan başka kimse bulunmaması ve seçim zamanı seçenin de seçilenin de memur olması durumu olduğunu belirtmiş ve bundan dolayı bunun bir zorunluluk

²⁵⁵ **BCA**, (20 Mart 1926), Dosya: 2053, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 179.238.3; **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 23, İ:74 (20 Mart 1926), s.281 -282.

²⁵⁶ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 23, İ: 74 (20 Mart 1926), s.282.

²⁵⁷ **BCA**, (3 Ocak 1927), Dosya: 430, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 3.15.2; **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 28, İ: 23 (8 Ocak 1927), s.294.

²⁵⁸ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 28, İ: 23 (8 Ocak 1927), s.294.

olduğunu vurgulamıştır. Ancak Mehmet Vehbi Bey'e göre, bu kanun teklifinin memurlara tanıdığı hak, bütün Türkiye'de değil, Ankara, İstanbul gibi ihtiyaç duyulan yerlerde uygulanmalıydı. Mehmet Vehbi Bey, bu konuda bir değişiklik önergesi de vermiş ve yalnız kanuni başka aday bulunmadığı takdirde memurların muhtar ve ihtiyar meclisine üye olabilmelerini teklif etmiştir. Bunun üzerine kanun teklifi yeniden yazılmak üzere Meclis kararıyla Encümen'e gönderilmiştir.²⁵⁹ 19 Ocak 1927'de okunan Dahiliye Encümeni mazbatasıyla; ancak, lüzum ve zorunluluk olan yerlerde memurların muhtar ve ihtiyar meclislerine üye seçilebilmeleri kararlaştırılmış ve yapılan oylama sonucu söz konusu karar Meclis Genel Kurulu tarafından aynen kabul edilmiştir.²⁶⁰

2) Kamu Yönetimi Teşkilâtı Hakkındaki Sorunlara Çözüm Bulma Çabaları

Kastamonu milletvekilleri Halid Bey, Ali Rıza Bey ile Mehmet Fuat Bey, *Açıksöz* gazetesine çeşitli tarihlerde verdikleri demeçlerde belediye başkanlarının halk tarafından seçilmesinin mi, yoksa Hükümet tarafından atanmasının mı daha uygun ve makbul ve ülkenin ve halkın çıkarlarına yararlı olacağı konusunda görüş ve düşüncelerini açıklamışlardır.

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 26 Temmuz 1924 tarihinde *Açıksöz* gazetesine verdiği demeçte; Belediye Kanunu'nun bu toplantı yılında Meclis'ten çıkmasının muhtemel olduğunu belirterek, önemli vilâyet merkezlerinde belediye başkanlarının atanması fikri olduğunu ifade etmiş ve kendisinin şahsen buna taraftar olmadığını altını çizmiştir. Halkın efendi olduğuna ve Cumhuriyet'in milli egemenliği gerektirdiğine göre, halkın pek saygın olan seçim hakkını gasp etmenin halkçılık esaslarıyla uzlaştırılmasının olanaklı olmadığını ifade eden Halid Bey, atanmış belediye başkanlarının özellikle seçimler sırasında amir bulunan Hükümet'in kör bir aleti olacağını vurgulamış, yalnız belediye seçimlerinde ehil kişilerin seçilebilmesini temin edecek surette Belediye Kanunu'na bazı kayıtlar konmasını

²⁵⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 28, İ: 23 (8 Ocak 1927), s.294 -296.

²⁶⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 28, İ: 26 (19 Ocak 1927), s.345 -346.

uygun gördüğünü bildirmiştir.²⁶¹ Belediye başkanlarının atanmasının mı yoksa seçilmesinin mi daha uygun olacağı konusunda Kastamonu milletvekili Ali Rıza Bey, 6 Eylül 1924 tarihinde verdiği demeçte; Belediye Kanunu'nun değiştirilmesine taraftar olduğunu belirterek, yaşadığı şehir ve kasabanın ilerlemesine, gelişmesine ve yükselmesine ilgi gösteren başarılı ve girişimci halk için belediye başkanlarının halk tarafından seçilmesine taraftar olduğunun altını çizmiş, bununla birlikte muhafazakâr, tembel, işsiz, işe yaramaz halk için belediye başkanlarının Hükümet tarafından atanmasını tercih ettiğini vurgulamıştır.²⁶² Mehmet Fuat Bey ise 20 Kasım 1924 tarihinde verdiği demeçte; kendisinin aşırı halkçı ve cumhuriyetçi olmasıyla beraber belediyelerin kuruluş tarzından ve idaresinden kesinlikle memnun olmadığını ifade ederek, ülkenin bayındırlık ve ilerlemesine ve halkın refah ve huzuruna ait kararları alacak bir heyetin iktidar mevkiine getirilmesine karşın, Cumhuriyet umdeleriyle donatılmış belediye başkanlarının bulunmasının her neye bağlı ise düşünülmesi ve yapılması gerektiğini vurgulamış ve yapılacak Belediye Kanunu'nda bu cihetin dikkate alınması gerektiğinin altını çizmiştir. Meclisi umumilerin Türkiye'de olgunlaşmış ve ilerlemiş bir derecede olmadığını, meclisi idarelerin ise meclisi umumi teşkilâtına karşı bütün bütün gereksiz olduğunu vurgulayan Mehmet Fuat Bey, bunların sokulacağı şekli bulmanın ve düşünmenin her kişinin borcu olmakla birlikte, Vekillerin de zaman geçirmeyerek yararsız teşkilâtların ve boşuna zaman kaybettiren meclisi idarelerin bir an önce kaldırılması için çalışmaları gerektiğini ifade etmiştir.²⁶³

1924 yılı bütçe kanun lâyihası müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, Hükümet'in, Başvekâlet için 1924 yılında bir İstatistik Genel Müdürlüğü teklif ettiğini, ancak her nedense, bunu Muvazenei Maliye Encümeni'nin kabul etmediğini belirterek, istatistiğin devletin, milletin aynası olduğunu ve hataların, sevapların istatistiklerden anlaşılacağını vurgulamış ve Meclis'ten Muvazenei Maliye Encümeni'nin kabul etmediği Başvekâlet'e bağlı İstatistik Genel

²⁶¹ **Açıksöz**, "Mebusumuz Halid Beyle Mülâkat", (26 Temmuz 1340 / 26 Temmuz 1924), No: 1126, s.1.

²⁶² **Açıksöz**, "Mebusumuz Ali Rıza Beyle Mülâkat", (06 Eylül 1340 / 06 Eylül 1924), No: 1162, s.1.

²⁶³ **Açıksöz**, "Mebusumuz Mehmet Fuat Beyle Mülâkat", (20 Teşrinisani 1340 / 20 Kasım 1924), No: 1224, s.1.

Müdürlüğü'nün kurulmasını ve bunun için Avrupa'dan istatistik ilminden anlayan bir uzman getirilmesini rica etmiştir.²⁶⁴

4 Aralık 1924 tarihinde, Meclis Genel Kurulu'nun gündemine, Resülayn kazasının yeniden teşkili hakkında, Hükümet tarafından verilen kanun lâyihası alınmıştır. Kanun lâyihasının gerekçesinde; Türkiye – Suriye sınırının ve demiryolu hattının aşiretlerin saldırılarından korunması ve o bölgede, aşiretlerin saldırılarına karşı, emniyet ve asayişin tesisi ve istikrarı için Resülayn kazasının teşkiline ihtiyaç duyulduğunun altı çizilmekteydi.²⁶⁵ Dahiliye Encümeni mazbatasıyla da Mardin vilâyetine bağlı olmak üzere Resülayn kazasının teşkil edilmesi kararlaştırılmıştı.²⁶⁶ Kanun lâyihası hakkında söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, Diyarbakır'da 13. Kolordu Kurmay Başkanlığı yaptığı için o bölgenin durumunu iyi bildiğini belirterek, Resülayn kazasının teşkiline fevkalade ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. O bölgenin Fransızlarla Suriye sınırı ve demiryolu güzergâhı olduğunu kaydeden Halid Bey, o sahada sabit nüfusun az olmasına karşın, aşiretlerin pek çok olduğunu ve o sahanın Kürt aşiretlerin yatağı olduğunu ifade etmiş ve Kürt aşiretlerin Türkiye – Suriye sınırından geçerken birçok olumsuz olaylar çıkardığının altını çizmiştir. Halid Bey'e göre, Türkiye – Suriye sınırının ve demiryolu hattının, Kürt aşiretlerin saldırılarına karşı, güvenceye alınabilmesi; Resülayn kazasının teşkiline bağlıydı. Böylece Hükümet bu bölgede nüfuzunu gösterebilecekti.²⁶⁷ Neticede, yapılan oylama sonucu, Mardin vilâyetine bağlı Resülayn kazasının teşkili, Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.²⁶⁸

1925 yılı Tapu Müdüriyeti Umumiyesi bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, ülkenin kadastrounun yapılmasının çok minnete değer olduğunu, ancak bu kadastro işinin 30 – 40 yılda dahi tamamlanamayacağını, çünkü bunu yapmak için düzenli topografya heyetlerine ve araziyi bölüştürmeye vakıf uzman fen adamlarına ihtiyaç olduğunu belirterek, bu kadastro işini ancak

²⁶⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 113 (27 Şubat 1340 / 27 Şubat 1924), s.419 -420.

²⁶⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 10, İ: 16 (04 Kânunuevvel 1340 / 04 Aralık 1924), s.460.

²⁶⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 10, İ: 16 (04 Kânunuevvel 1340 / 04 Aralık 1924), s.461.

²⁶⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 10, İ: 16 (04 Kânunuevvel 1340 / 04 Aralık 1924), s.467 -468.

²⁶⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 10, İ: 16 (04 Kânunuevvel 1340 / 04 Aralık 1924), s.468.

Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne bağlı harita dairesinin yapabileceğini vurgulamıştır. Kastamonu ilinin bütün kazalarında savcılardan bir suç istatistiği istediğini kaydeden Halid Bey, bu istatistiklerin en önemlisinin ve birinci derecesinin basit yaralama davalarını kapsadığını ifade etmiş ve savcılardan bunun nedenini sorduğunda, hep hudut davası yani arazi sorunu olduğu, yanıtını aldığını bildirmiştir.²⁶⁹

C) Kastamonu Milletvekillerinin Askerlik ve Askerlik Hizmeti ile İlgili Talepleri

Kastamonu milletvekilleri askerlik ve askerlik hizmeti ile ilgili olarak Meclis Başkanlığı'na iki kanun teklifi, iki soru önergesi ve on bir önerge vermiş olup, Meclis Genel Kurulu'nda 60 konuşma yapmışlardır. Kanun tekliflerinden birisi Hasan Fehmi Efendi'nin Askeri Doktorların Terfilerine ilişkin kanun teklifidir. Diğerleri ise Ali Rıza Bey'in Bahriye Vekâleti teşkiline ilişkin kanun teklifidir. İki soru önergesi ise Halid Bey tarafından Meclis Başkanlığı'na verilmiş olup, muhtelif mahallerde kalmış Türk esirleri hakkındadır. On bir önergenin dördü Halid Bey'e, ikisi Hasan Fehmi Efendi'ye, beşi Ali Rıza Bey'e aittir. Askerlik konusunda Meclis Genel Kurulu'nda yapılan 60 konuşmanın ise 51'i Halid Bey, dördü Hasan Fehmi Efendi ve beşi Ali Rıza Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu rakamlar, askerlik ve askerlik hizmetine ilişkin konularda, Meclis'te en çok faaliyette bulunan ve çalışma yürüten, en aktif ve katılımcı Kastamonu milletvekilinin Halid Bey olduğunu gösterir. Halid Bey'i ise, sırasıyla Ali Rıza Bey ve Hasan Fehmi Efendi izlemiştir. Ancak Ali Rıza Bey ve Hasan Fehmi Efendi'nin çalışmaları Halid Bey'in çalışmalarıyla kesinlikle kıyas kabul etmez. Nitekim Halid Bey, aşağıda görüleceği üzere, askerliğe ilişkin konuların neredeyse tamamında görüş bildirmiş, açıklamalarda bulunmuş ve askerliğe ilişkin çeşitli sorunlara Hükümet'in dikkatini çekmek için çok büyük çaba göstermiştir. Halid Bey, Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nda bir kurmay subay olarak çok önemli görevler üstlenmiş ve görevlerinde gösterdiği başarılarından dolayı takdir toplamıştı. İşte Halid Bey'in Meclis'te askerlik işleriyle yakından alakadar olmasında kendisinin Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda kazandığı deneyimlerin rolü oldukça büyüktü. Ali Rıza Bey de deniz albaylığından emekli eski bir bahriye subayı olarak

²⁶⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 13/1, İ: 55 (14 Şubat 1341 / 14 Şubat 1925), s.404 -405.

Türk donanması ile ilgili konularda Meclis'te çalışmalarda bulunmuştur. Hasan Fehmi Efendi ise, geçmişte bir askeri deneyimi olmamasına karşın, askerliğe ilişkin olarak incelemeleri ve gözlemleri sonucu elde ettiği sorunları Meclis Genel Kurulu'nun gündemine taşımaktan çekinmemiştir. Diğer Kastamonu milletvekilleri olan Mehmet Fuat Bey, Ahmet Mahir Efendi, Necmettin Molla Bey, Veled Çelebi Efendi ve Ali Nazmi Bey'in ise askerlik işleri konusunda Meclis'te hiçbir çalışmaları yoktur. Bu durum, adı geçen milletvekillerinin ilgi alanlarının, aldıkları eğitimin ve mesleklerinin askerlikle alakadar olmamasıyla ilişkilendirilebilir. Unutulmamalıdır ki İkinci TBMM Kastamonu milletvekilleri arasında yalnızca Halid Bey ile Ali Rıza Bey askeri öğrenim görmüş ve askerlik mesleğinde yetişmişlerdi. Halid Bey'in, Ali Rıza Bey'in ve Hasan Fehmi Efendi'nin askerlik işleriyle ilgili tespitleri, teklifleri, talepleri ve temennileri ise, kronolojik sıraya göre, başlıklar halinde aşağıda anlatılmıştır.

1) Muhtelif Mahallerde Kalmış Olan Türk Esirleri

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 12 Eylül 1923 tarihinde, muhtelif mahallerde kalmış olan Türk esirleri hakkında Meclis Başkanlığı'na bir temenni önergesi vermiştir.²⁷⁰ Halid Bey, temenni önergesinde; Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya, İngiltere gibi Hükümetlere esir düşen Türk askerlerinin resmen iade edilmiş oldukları halde, yakın zamanlarda apansızın gelen bazı esir askerlerin dönüşünden Rusya'da ve İngiltere sömürgelerinde hâlâ Türk esirlerinin bulunduğu sonucuna ulaşıldığını belirterek, bu esirlerin şehit olduklarına ilişkin askerlik şubelerine resmi bildirimde bulunulmasına karşın ümit edilmeksizin gelenlerin ailevi sorunlara yol açtığını ifade etmiştir. Bu duruma örnek olarak da; Ankara nüfusuna kayıtlı bir Türk esirinin, kendisiyle aynı savaşta bulunan iki kişinin tanıklığıyla şehitliğine hükmolunduğunu, bunun üzerine esirin eşinin başka birisiyle evlendirildiğini, ancak, sonradan, ölümüne hükmolunan esirin ümit edilmeksizin köyüne döndüğünü ve yalancı tanıklık yaparak eşinin başkasıyla evlendirilmesine neden olan kişilere intikam amacıyla saldırdığını anlatmıştır. Halid Bey, bu gibi üzücü olayların ülkenin

²⁷⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 2, İ: 18 (13 Eylül 1339 / 13 Eylül 1923), s.72.

her tarafında yaşandığını belirterek, bu nedenle eşinin öldüğü resmen bildirildiği halde bazı asker ailelerinin, belki döner ümidiyle, talipleri olduğu halde evlenemediklerini ve miras sorunlarının halledilemediğini vurgulamıştır. Halid Bey, Dadaylı İhtiyat Mülâzımı Sani Ahmet Hilmi Efendi'nin, Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslara esir düştüğünü ve sonradan kıtasından şehit olduğu bildirildiği halde, firar etmeyi başaran bir askerin kendisine Ahmet Hilmi Efendi'nin Basra'da İngilizlerin elinde tutuklu bulunduğunu hikâye ettiğini belirterek, hâlbuki Hariciye Vekâleti ve “*Hilali Ahmer*” (Kızılay) vasıtasıyla yapılan araştırmalar sonucu İngilizlerin Basra'da Ahmet Hilmi adında bir esirin bulunmadığını kendilerine bildirdiğini ifade etmiş, bu maruzatından anlaşılacağı üzere hâlâ şurada burada resmi bilgi dışında Türk esirlerinin bulunduğu anlaşıldığını vurgulamıştır. Halid Bey'in temennisi şu noktalarda toplanmıştır:

“Binaenaleyh memleketin nüfusa olan ihtiyacı ve içtimai dertleri nazarı dikkate alınarak emin vasıtalarla vatanlarına kavuşamamış esirlerimiz hakkında tahkikat yaptırılarak bir an evvel celpleri esbabının temini, kanaati kat'ıye üzerine hayat ve mematları meçhul addedilenler hakkında yapılacak muamelei kat'ıyei resmiyenin her tarafa ilanı ile aile dertlerine hitam verilmesi, Ahmet Hilmi Efendinin de Basra'da olup olmadığının tahkikiyle hayat ve mematı hakkında bendesine kat'i malumat itasını rica eylemekte olduğumun İcra Vekilleri Riyaseti Celilesine arz ve iblağını istirham eylerim efendim.”²⁷¹

İcra Vekilleri Riyaseti'nden Hariciye, Müdafaa-i Milliye, Adliye ve Sıhhat ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletleri'ne 13 Eylül 1923 tarihinde gönderilen yazıda, Halid Bey'in temenni önergesinden söz edilerek, çeşitli mahallerde ve yabancı ülkelerde kalmış ve henüz ülkesine dönmemiş Türk esirleri olup olmadığının araştırılması ve açığa kavuşturulmasının yazı ile bildirilmesi kendilerinden rica edilmiştir.²⁷²

Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'nin 22 Eylül 1923 tarihli yazısında, Rusya'da kalan Türk esirlerini araştırmak ve ülkeye iadelerini temin etmek için

²⁷¹ BCA, (12 Eylül 1339 / 12 Eylül 1923), Dosya: 5129, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 55.363.12, Ek:3; Halid Bey'in söz konusu temenni önergesi için bkz. Ek: 7.

²⁷² BCA, (13 Eylül 1339 / 13 Eylül 1923), Dosya: 5129, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 55.363.12, Ek:1.

Moskova'ya bir memur gönderilmiş olduğu gibi, Rusya'nın belirli iskelelerinden gönderilecek esirlerin nakilleri için de Trabzon'a bir memur gönderildiği belirtilmekteydi. Yazıda ayrıca Müdafaa-i Milliye Vekâleti tarafından İngiltere, Fransa ve İtalya sömürgelerinde Türk esiri tespit olunduğu takdirde bu ülkelere de ilgili memurların gönderileceği bildirilmişti.²⁷³

Adliye Vekâleti'nin 24 Eylül 1923 tarihli yazısında, esir düşen askerlerin şehit olduklarına ilişkin kesin deliller olması durumunda ya da esir düşüp de geri dönmeyen askerlerin şehit olduklarına tanıklık edenler bulunduğu takdirde, bunların ölümüne ilişkin "*zannı galip*" oluşacağı ifade edilmekte ve bu esirlerin eşlerinin bu gibi durumlarda başkalarıyla evlenmelerinde bir sakınca bulunmadığı belirtilerek, miras sorunlarının da bu yolla halledilebileceği vurgulanmaktaydı.²⁷⁴

Hariciye Vekâleti'nden 25 Eylül 1923 tarihinde gönderilen yazıda ise; çoktan beri Rusya'da bulunan Türk esirlerinin ülkeye iadeleri için Moskova elçisi aracılığıyla Rus Hükümeti'ne başvurularda bulunulduğu ve bunu temin için Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'nce bir memurun bu işle görevlendirildiği ifade edilmekte, ancak Rusların esirlerin iadesi için Rusya'ya gönderilen komisyonlara, çeşitli bahanelerle, zorluklar çıkardığı belirtilmekteydi. Yazıda Ruslara Birinci Dünya Savaşı'nda 60.000 asker ile 100.000 sivilin esir düştüğü, ancak Ruslar savaştan çekildikten sonra bu esirlerin ne kadarının ülkeye döndüğünün bilinmediği anlatılmaktaydı. Yazıda Brest-Litowsk Antlaşması'nın ardından birkaç bin Türk esirinin ülkeye iade edildiği, Rusya Hariciye Komiserliği'nden verilen listelere göre ise 5.426 esirin öldüğü, 113 esirin de ülkeye dönmek istemediklerinin anlaşıldığı bildirilmekteydi. Kırım'da bulunan 7.000 esirden Haziran 1922 sonuna kadar ancak 1.022'si komisyon marifetiyle ülkeye dönmüştü. Batum'dan ise 1.950 nüfusun ülkeye sevki sağlanmıştı. Ancak Japonya'da bulunan Türk esirlerinin nakilleri mümkün değildi. Yazıda, İngiltere, Fransa ve İtalya gibi ülkelerin elinde Türk

²⁷³ BCA, (22 Eylül 1339/22 Eylül 1923), Dosya: 5129, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 55.363.12, Ek: 6.

²⁷⁴ BCA, (24 Eylül 1339/24 Eylül 1923), Dosya: 5129, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 55.363.12, Ek: 4 - 5.

esirlerinin bulunup bulunmadığı hakkında gerekli girişimlerin yapılmakta olduğu da vurgulanmaktaydı.²⁷⁵

Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşa, 26 Eylül 1923 tarihinde, verdiği yanıtta; Dadaylı İhtiyat Mülâzımı Sani Ahmet Hilmi Efendi'nin Ruslara esir düştüğünün Fırka Kumandanlığı'ndan kendilerine bildirildiğini ifade ederek, ancak Birinci Dünya Savaşı'nda Rus Hükümeti'nin "*Beynelmilel Salibi Ahmer*" (Uluslararası Kızılhaç) teşkilatını kabul etmediği için Ruslar tarafından esir edilmiş olan Türk subay ve erlerinin listelerinin elde edilemediğini vurgulamış ve bu konuda yapılan girişimlerin de sonuçsuz kaldığını bildirmiştir. Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşa, açıklamalarında, Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra; İngiltere'den 7.627'si subay olmak üzere 110.577, Fransa'dan 24'ü subay olmak üzere 736, İtalya'dan 41'i subay olmak üzere 94 ve Rusya'dan 634'ü subay olmak üzere 19.560 Türk esirinin Türkiye'ye geldiğini arz etmiştir. Aynı açıklamada, İngiltere, Fransa ve İtalya devletleri nezdinde Türk esirlerinin kalmadığının söz konusu devletler tarafından kendilerine bildirildiği belirtilerek, ancak Rusya'da bulunan Türk esirlerinin "*Çalışmayan kimseye iâşe verilmez*" şeklindeki Rus kanunlarına göre geçinebilmek için Rusya'nın çeşitli mahallerine dağıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca Rusya'da patlak veren Bolşevik İhtilâli nedeniyle Türk esirler çeşitli Rus ordularında savaşa sevk edilmiş, bu da kendilerinin ülkeye dönüşlerine engel oluşturmıştı. Son olarak, Hariciye Vekâleti'nin; Rusya'da bulunan Türk temsilcilerinden aldığı bilgilere göre; Rusya'nın çeşitli mahallerinde çok miktarda Türk esirlerinin bulunduğu anlaşıldığını, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'nin ise; bu esirlerin ülkeye dönüşlerini temin için araştırmalarda ve kovuşturmalarda bulunduğunu, Müdafaai Milliye Vekâleti'ne bildirdiğini kaydeden Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşa, bunlar sonuçlanıncaya kadar akıbetleri meçhul kalan Türk esirleri hakkında şimdilik kesin bir işlem yapılamayacağını vurgulamıştır.²⁷⁶

²⁷⁵ BCA, (25 Eylül 1339/25 Eylül 1923), Dosya: 5129, Fon Kodu:0.30.10. Yer No:55.363.12, Ek: 9 - 10.

²⁷⁶ BCA, (26 Eylül 1339/26 Eylül 1923), Dosya:5129, Fon Kodu: 0.30.10; Yer No: 55.363.12, Ek:7- 8.

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 18 Ekim 1923 tarihinde, Rusya'daki Türk esirlerinin nakilleri hakkında Meclis Başkanlığı'na ayrıca bir soru önergesi vermiş, ancak Hariciye Vekâleti'ne havale edilen soru önergesine herhangi bir yanıt verilmemiştir.²⁷⁷

1924 yılı Müdafaai Milliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Halid Bey, Rusya'daki Türk esirlerinin getirilmesi masrafı olarak 1923 yılında 16.000 lira gösterildiğini, 1924 yılında ise Hükümet'in hiçbir masraf kabul etmediğini belirterek, bunun nedenini sormuştur. Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşa, esirlerin getirilmesi görevini Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'nin üzerine aldığını, ancak bu Vekâlet'in bütçesine de esirlerin getirilmesi için ödenek konmadığını belirterek, ödenek konusunda Maliye Vekâleti'nden ricada bulunacağını ifade etmiştir.²⁷⁸

Kastamonu milletvekili Halid Bey bu konuda, 22 Ocak 1925 tarihinde, Meclis Başkanlığı'na verdiği soru önergesinde, Müdafaai Milliye Vekili ile Adliye Vekili'nden aşağıdaki suallerine sözlü olarak yanıt vermelerini temenni ve talep etmiştir:

“1. Harbi Umumide ve İstiklâl Muharebatında hududu milli dâhilinde hayat ve mematı meçhul kalan efrat ve zabitan miktarı neden ibarettir? 2. Müdafaai Milliye Vekâleti 1340 bütçesi 293/A faslında Rusya'daki esirlerimizin celbi için 80.000 lira kabul edilmişti. Rusya'da vesair yerlerde nefer, zabıt, sivil olarak ne kadar esirimiz vardır. Şimdiye kadar bunlardan 1340 bütçesinin kabulünden beri ne kadar celb edildiği ve cümlesinin celbi ne zaman hitam bulacaktır? 3. Harbi Umumide ve İstiklâl Muharebatında hayat ve mematı meçhul kalmış olan zabitan ve efradın zevceleri başka birisi ile tezevvüç etmek istediği takdirde ne yolda muamele yapılmaktadır? Bu bapta karar neden ibarettir?”²⁷⁹

Adliye Vekili Saraçoğlu Şükrü Bey, Halid Bey'in sualine verdiği yanıtta; bu sorunları yaşayan kadınların iki suretle evlenebileceklerini belirterek, esarete

²⁷⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 2, İ: 38 (18 Teşrinievvel 1339 / 18 Ekim 1923), s.739.

²⁷⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 22 (26 Mart 1340 / 26 Mart 1924), s.44.

²⁷⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 12, İ: 41 (26 Kânunusani 1341 / 26 Ocak 1925), s.329; BCA, (22 Kânunusani 1341 / 22 Ocak 1925), Dosya: 6487, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 7.40.24.

bulunup da dönmeyenlerin ölümleri hakkında “*zannı galip*” oluştuktan sonra ölümüne hükmolunacağını ve kadınların bu suretle evlenebileceklerini ifade etmiştir. Hükmolunmazdan önce ikinci bir usul de kadının hâkime başvurup, nikâhının feshini talep etmesiydi.²⁸⁰

Başvekil ve Müdafaai Milliye Vekili Ali Fethi Bey ise, Halid Bey’in sualine verdiği yanıtta; Rusya’da bulunan esir Türk subaylarının miktarının sekiz ile on bin civarında olduğunu ifade ederek, başka ülkelerde Türk esiri bulunduğuna ilişkin bilgilerinin olmadığını vurgulamıştır. Akıbetleri bilinmeyen Türk er ve subayları hakkında kesin bir bilgiyi bugün veremeyeceğini ifade eden Ali Fethi Bey, izin verilirse bunların kesin miktarı hakkında ertesi oturumda bilgi verebileceğinin altını çizmiştir.²⁸¹

Adliye ve Müdafaai Milliye Vekilleri’nin açıklamalarından sonra söz alan Halid Bey, konuşmasında; ilk önce, seçim bölgesi olan Kastamonu vilâyetinde, askerlik şubelerinde yaptığı araştırmalar sonucu, akıbetleri bilinmeyen askerlerin miktarını açıklamıştır. Buna göre; Kastamonu Merkez kazasında 4.895, Daday kazasında 1.717, Cide kazasında 1.357, Safranbolu kazasında 2.787, Araç kazasında 1.590, Taşköprü kazasında 1.522, İnebolu kazasında 3.000 olmak üzere Kastamonu vilâyetinde toplam 18.000 civarında askerin akıbetleri bilinmemekteydi.²⁸²

Halid Bey, konuşmasının devamında, Kastamonu vilâyetini örnek olarak sunduğuna göre, bugün 72 vilâyette 100 bini aşkın akıbetleri bilinmeyen asker olduğunu belirterek, esirlerin getirilmesi için 1924 yılı bütçesine 90 bin lira ödenek konulduğunu ve üç kişilik bir heyetin Moskova’ya gittiğini, ancak aradan bir yıl geçmesine rağmen bu heyetin henüz Moskova’da durduğunu ve işe başlamadığını ifade etmiş ve Hükümet’in bu işle ciddiyle meşgul olmadığını iddia etmiştir. Müdafaai Milliye Vekili ise, Halid Bey’in eleştirilerini reddederek kendisinin Rusya’daki Türk esirlerini araştırmak için komisyonu göndermekte asla

²⁸⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 12, İ: 41 (26 Kânunusani 1341 / 26 Ocak 1925), s.329.

²⁸¹ Aynı yerde.

²⁸² TBMM ZC (II. Dönem), C: 12, İ: 41 (26 Kânunusani 1341 / 26 Ocak 1925), s.330.

gecikmediğini ve az zaman sonra yola çıkardığını ifade etmiştir. Bu komisyonun bugün Moskova’da olduğunu bildiren Müdafaai Milliye Vekili, sene başı olması dolayısıyla birtakım bayramların araya girdiğini ve bu nedenle komisyonun hemen işe başlayamadığını belirterek, ancak şimdi belki de bu dakikada işe başlamış bulunduklarının altını çizmiştir.²⁸³

Halid Bey, konuşmasının sonunda, soru önergesini vermekteki asıl amacının bu akıbetleri bilinmeyen askerlerin aileleri olduğunu ifade ederek, Adliye Vekili’nin açıklamalarını yeterli bulmadığını, uygulamada pek çok boşluklar ve hatalar yapıldığını ve bu nedenle bu dul kadınların miras, nafaka, nikâh sorunlarına çözüm getirilemediğinin altını çizmiş ve Adliye Vekili’nden, bu sorunlara çözüm getirebilecek Aile Hukuku Kararnamesi’ni bir an önce çıkarmasını rica etmiştir.²⁸⁴

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 21 Mart 1925 tarihinde yaptığı konuşmada Türk esirleri konusunu yeniden Meclis Genel Kurulu’nun gündemine taşımıştır. Halid Bey, konuşmasında; Rusya’da hâlâ 5.000 civarında Türk esirinin bulunduğunu ifade ederek, Türk esirlerini tespit ve sevk etmekle görevli üç kişilik heyetin hâlâ Moskova’da olduğunu ve görevine başlamadığını vurgulamış ve bu durumun nedenini Müdafaai Milliye Vekili’nden sormuştur. Türkiye dâhilinde en az 300.000 civarında akıbetleri bilinmeyen asker olduğunu ve bu askerlerin çoğunun evli olduğunu ifade eden Halid Bey, bu akıbetleri bilinmeyen askerlerin ailelerinin eşim, kardeşim, oğlum belki bu Rusya’daki esirler arasındadır, diye ümide kapıldıklarını ve nikâh ve miras sorunlarının da yüzüstü kaldığını vurgulamış ve bu nedenle Hükümet’ten bu esirler sorununu bir an önce çözüme kavuşturmasını rica etmiştir. Moskova’ya giden üç kişilik heyeti Rusya ülkesinin büyüklüğüne oranla yeterli görmediğini ifade eden Halid Bey, soruşturmanın daha kısa sürede neticelendirilmesi için Türk esirlerini araştırmakla görevli heyette hiç olmazsa beş altı kişinin olması gerektiğinin altını çizmiştir.²⁸⁵

²⁸³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 12, İ: 41 (26 Kânunusani 1341 / 26 Ocak 1925), s.330 -331.

²⁸⁴ Aynı yerde.

²⁸⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 16, İ: 83 (21 Mart 1341 / 21 Mart 1925), s.89 -90.

Müdafaai Milliye Vekili Recep Bey, Halid Bey'e verdiği yanıtta; Rusya'daki Türk esirlerini getirmek için beş kişilik bir heyet oluşturulduğunu, ancak üç kişi yeterli görülerek Rusya'ya gönderildiğini, geçen defa bu heyetin biri yetmiş kişilik, diğeri yirmi kişilik iki kabile gönderdiğini belirterek, Rusya'da ne kadar Türk esirinin olduğunun belli olmadığını, bununla birlikte tahmini olarak 5.000 ile 7.000 Türk esirinin olduğunun söylendiğini ifade etmiş, ancak bunların, büyük Rus ülkesinin hangi vilâyetlerine, hangi köyüne gitmiş oldukları belli olmayacak derecede dağıldıklarını ve içlerinde orada, aile ve çoluk çocuk sahibi oldukları için gelmek istemeyen kısmının da olduğunu kaydetmiş, hatta Sibirya'dan firar edip Japonya'da yerleşmiş Türk esirlerinin bile olduğunu, bunlardan bir kısmının da Japon kadınları ile evlendiğini ve çoluk çocuk sahibi olduklarını bildirmiştir. Halid Bey'in sözünü ettiği nikâh, miras sorunlarına da değinen Recep Bey, bu gibi sorunların diğer birçok ülkelerde de yaşandığını belirterek, Müdafaai Milliye Vekâleti'nin bunun için Adliye Vekâleti'ne başvurduğunu ve kendilerine, Rusya'ya giden heyetin dönüşünde, artık kimsenin gelmeyeceğine ve böyle adamlar bulunmadığına ilişkin rapor verildikten beş yıl sonra, bu gibi aileler evlenebilirler, tarzında bir yanıt verildiğini ifade etmiş, ülkenin hukuk sisteminin bunu gerektirdiğini bildirerek, buna da çare bulmanın Meclis'in elinde olduğunu vurgulamıştır.²⁸⁶

Halid Bey'in konunun çözümü yönünde ısrarlı girişimleri 21 Aralık 1925 tarihinde konunun tekrar Meclis Genel Kurulu'nun gündemine girmesini sağlamıştır. Halid Bey, Rusya'ya bir heyet gönderildiğini belirterek, esirlerin vaziyetlerini, ne zaman geleceklerini, şimdiye kadar ne kadarının tespit edildiğini ve miktarının neden ibaret olduğunu Müdafaai Milliye Vekili'nden sormuştur. Müdafaai Milliye Vekâleti Müsteşarı Şefik Paşa, yanıtında, Rusya'daki heyetin esirleri sevk etmek için dolaştığını belirterek, şu anda Kafkasya'da bulunduğunu ve şimdiye kadar anavatana 400 kişi sevk ettiğini ve esirlerin sevkine devam olunduğunu söylemiştir.²⁸⁷

1925 yılı Dahiliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Halid Bey, konuşmasında; Kastamonu vilâyetinin bütün kazalarını gezdiğini ve birçok nahiye ve

²⁸⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 16, İ: 83 (21 Mart 1341 / 21 Mart 1925), s.90 -91.

²⁸⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 20, İ: 28 (21 Kânunuevvel 1341 / 21 Aralık 1925), s.219.

köylere uğradığını, birçok köylülerle temas ettiğini belirterek, araştırmalarının sonucunda “*fuhuşun*” köylere kadar yayıldığını ifade etmiş, eskiden köylerde fuhuşun olmadığını, ancak bugün köylerde fahişenin çoğaldığını vurgulamıştır. Halid Bey’e göre, bu durumun nedeni; “*Harbi Umumi iptidasından beri İstiklâl Muharebatında şehit olan ve bugün elân hayat ve mematı meçhul olan efrat aileleriydi.*” Halid Bey’e göre, bu konuda Hükümet’e, rehberlik ve “*irşat*” (uyarma) görevi düşmekteydi. Nasıl ki Fransızlar, savaşın ardından dul kalan kadınları evlendirmek için dernekler teşkil etmişti ve çoğunlukla da başarılı olmuştu. Türkiye’de de bunları evlendirmek için dernekler teşkil edilmeli ve halka, doğru yol gösterilmeliydi. Halid Bey, “*irşadatın*” (doğru yol göstermenin) etkisine örnek olarak da kendi anısını nakletmiştir:

“Zaferi iktisap ettik. İnegöl’de idim. Ahaliyle temas ettim. Gerek köylerde, gerek merkezde bu dul kalan efrat aileleriyle evlenmek hakkında tetkikat yaptım. Böyle dul kadınlarla evlenmenin fazailinden bahsettim. Biraz sonra oranın hâkimi gelerek bana teşekkür etti. Beyefendi! Sözüünüz çok tesir yaptı. 27 dul kadına izinname kestim dedi. Bu gibi şeylerin çok tesiri vardır. Bu da bir yaradır.”²⁸⁸

Aynı konuşmada Halid Bey, Kastamonu Nüfus Müdürlüğü’ne uğradığını ve kendilerinden şehit olan ve akıbetleri bilinmeyen askerlerin ne gibi bir işlem gördüğünü, sorduğunu belirterek, Nüfus Müdürlüğü’nden, bunların hayattaymış gibi işlem gördükleri, yanıtını aldığını ifade etmiştir.²⁸⁹

Neticede Halid Bey, gerek Meclis Başkanlığı’na verdiği iki soru önergesi ve bir temenni önergesiyle ve gerekse Meclis kürsüsünde yaptığı dört konuşmayla, Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı’nda yabancı devletlere ve özellikle Rusya’ya esir düşen Türk askerlerini sürekli Meclis Genel Kurulu’nun gündemine taşımış ve muhtelif mahallerde kalmış Türk esirleri konusunda Hükümet’i denetleme çalışmalarını tek başına yürütmüştür. Muhtelif mahallerde kalmış Türk esirleri konusunda Meclis’te sistemli bir faaliyette bulunan tek milletvekili Halid Bey’dir.

²⁸⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 57 (16 Şubat 1341 / 16 Şubat 1925), s.49 -50.

²⁸⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 57 (16 Şubat 1341 / 16 Şubat 1925), s.50.

Bunun nedenleri konusuna gelince; her şeyden önce Halid Bey, Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nda önemli görevler üstlenmiş deneyimli bir kurmay subaydı. Mesleği askerlikti. Savaşı ve savaşların toplumda açtığı yaraları iyi biliyordu. Bu konuda Kastamonu ilinde de araştırmalar yapmış ve gözlemlerde bulunmuştu. Kendisine bu konuda pek çok şikâyetler gelmiş olması mutlaktı. Çünkü Halid Bey'in de ifade ettiği üzere, Kastamonu ili Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nda en çok şehit ve esir vermiş vilâyetlerin başında geliyordu. Halid Bey, Meclis'te yürüttüğü çalışmalarla hem kendisini milletvekili seçen halkın dertlerine çare bulmak, hem de bir asker sıfatıyla meslektaşlarına vefa borcunu yerine getirmek istemiştir. Halid Bey'e göre asıl sorun esir düşen askerlerin geride kalan eşlerinin miras, nafaka, nikâh işlemlerinin belirsizliği ve yüzüstü bırakılmasıydı. Kendisi bu soruna Hükümet'in dikkatini çekmek için Meclis Genel Kurulu'nda elinden gelen her şeyi yapmaya çalışmıştır. Ancak Halid Bey'in Türk esirleri konusunda Meclis'te yürüttüğü bütün bu denetim faaliyetlerine karşın, Türk Hükümeti tarafından kendisine doyurucu yanıtlar verilememiştir. Bu durum Hükümet'in Türk esirlerinin ülkeye getirilmesi ve esirlerin dul kalan eşlerinin miras, nafaka, nikâh sorunlarına çözüm getirme konusunda hiçbir çalışma yürütmediği anlamına gelmemektedir. Nitekim aynı sorunların savaştan çıkmış bütün devletlerde de yaşanmış olması muhtemeldi ve bu gibi sorunlara çözüm bulmak ise uzun zamana ihtiyaç göstermekteydi. Türk Hükümeti de, savaştan yeni çıkmış bir ülke olarak, elindeki kısıtlı olanaklar dâhilinde, elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Hükümet'ten daha fazlasını beklemek, o günün koşulları dikkate alındığında, pek gerçekçi olmazdı. Bununla birlikte, Halid Bey'in Meclis'te yürüttüğü denetim faaliyetleri, Hükümet'in bu konudaki çalışmalarına hız vermesi bakımından önem taşımaktaydı. Ancak bu sorunun Türk toplumunda açtığı derin yaralar uzun zaman Türk halkının hafızasından silinemeyecek, hatta filmlere bile konu olacaktır.²⁹⁰

²⁹⁰ Fatma Girik ve Kadir İnanır'ın başrollerini paylaştığı “*Ezo Gelin*” filmini hatırlayınız. Ayrıca esirler sorunu onlarca ifade edilebilecek Amerikan filmlerine de konu teşkil etmiştir.

2) Askerlik Hizmetine, Askeri Güvenliğe ve Askeri Mevzuata İlişkin Düzenleme Talepleri

Kastamonu milletvekili Halid Bey'in üzerinde önemle durduğu konulardan biri askerlerin maaşlarının yetersizliği idi. 1923 yılı Avans Kanunu Lâyihası'nın müzakerelerinde söz alan Halid Bey, subayların durumunun çok acıklı olduğunu belirtmiş ve buna ilişkin bir anısını anlatmıştır. Buna göre, Halid Bey'in maiyetinde bulunan bir kıdemli yüzbaşı okul elbisesi yaptıracak parası olmadığı için çocuğunu okula gönderememiş, iktisat edeceğim diye öğle yemeklerini yememişti. Hâlbuki Halid Bey'e göre, subaylar en mahrum vaziyetlerde hiçbir şey düşünmeyerek çalışmışlardı ve Mustafa Kemal Paşa'nın dediği gibi Sakarya Muharebesi de cidden bir subay muharebesi olmuştu. Bu nedenle subayların maaşlarına zam yapılmalıydı.²⁹¹

Halid Bey, jandarma maaşlarının zamanında ödenmemesinden de şikâyetçiydi.²⁹² Halid Bey, bu konuda Meclis Genel Kurulu'nda yaptığı açıklamada; kendisinin Safranbolu kazasını gezerken oranın jandarmasının ağustos nihayetinde henüz haziran maaşını alamadığını ifade etmiş, yine Bitlis'ten haziran ayında yazılan mektupta jandarmanın henüz mart maaşını alamadığından bahsedildiğini vurgulamıştır. Özellikle Hükümet'in yurt içinde görevinin; halkın canını, malını, ırzını korumak olduğunu ve bunu da temin etmenin jandarma ve polis görevi olduğunu ifade eden Halid Bey, zaten jandarmanın aldığı maaşın on üç lira gibi küçük bir rakam olduğunu belirtmiş, bu on üç lirayı da jandarma zamanında düzenli olarak alamazsa görevini hakkıyla yapamayacağını altını çizmiş ve jandarma maaşlarının düzenli olarak ödenmesini Hükümet'ten rica etmiştir.²⁹³

Kastamonu milletvekillerinin askerlik hizmetinin ve askeri mevzuatın iyileştirilmesine yönelik taleplerinden biri de ülkedeki askerlik süreleri hakkındaydı. TBMM Genel Kurulu'nda, 7 Ocak 1924 tarihinde, “*Mükellefiyeti Askeriye*

²⁹¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 2, İ: 26 (26 Eylül 1339 / 26 Eylül 1923), s.314 -315.

²⁹² TBMM ZC (II. Dönem), C: 13/1, İ: 48 (05 Şubat 1341 / 05 Şubat 1925), s.165.

²⁹³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 60 (19 Şubat 1341 / 19 Şubat 1925), s.175.

Kanunu”nın müzakeresine başlanmıştır. Söz konusu kanunun birinci maddesi şu düzenlemeyi getiriyordu:

*“Madde 1. Hizmeti fiiliye askeriye müddeti: Piyade ve nakliye sınıfları için bir buçuk, topçu, süvari, havaiye, sanayi, otomobil ve kıtaatı fenniye ve muzika için iki, jandarma için iki buçuk ve bahriye için dört sene olup tarihi duhulden bed’ eder.”*²⁹⁴

Açılan müzakerede Giresun milletvekili Tahir Bey, Trabzon milletvekili Süleyman Sırrı Bey ve Zonguldak milletvekili Tunalı Hilmi Bey, bahriyede askerlik süresinin dört yıl olmasından şikâyet etmişlerdir.²⁹⁵ Deniz Kurmay Albaylıktan emekli olan Kastamonu milletvekili Ali Rıza Bey ise, tam aksine bahriyede askerlik süresinin dört yıl olmasını şu sözlerle savunmuştur:

“Berrî asker yalnız harp zamanında, düşman karşısında harp eder. Bahri asker de harp zamanında düşmanla harp ettiği gibi sulhta da avarızı tabîye ile, rüzgar ve denizle harp eder. Üstelik bir gemi darülfünun gibidir. Binaenaleyh hem askerliği öğrenmek mecburiyetindedir hem de bütün fûnunu askeriye, alât ve edevatı askeriye, sureti istimalini öğrenmek mecburiyetindedir. Gerek hali hizada ve gerekse hali harpte hayatını, vücudunu muhafaza etmek için, fırtınalarda, rüzgârlarda yolunu bulmak için birçok fenni, ilmi şeyleri öğrenmek mecburiyetindedir. Binaenaleyh bu hizmetleri öyle kısa zamanda öğrenmek kabil değildir.”²⁹⁶

Ali Rıza Bey’in ardından söz alan Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, bahriyede dört yıllık hizmet süresini çok bularak, adaleti temin için iki öneride bulunmuştur. Bunlardan birincisi; bahriyede dört yıl hizmet eden askerlerin bundan sonra askerlik hizmetinden muaf olmasıydı. Bu öneri eşitsizlik doğuracağı gerekçesiyle kabul görmemiştir. İkinci öneri ise; bahriyede iki yıl hizmetten fazlası için mükâfat olarak para verilmesiydi. Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa; *“Efendim maaş usulü mevzu bahis değildir. Dünyanın her tarafında muhtelif*

²⁹⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 4, İ: 80 (07 Kânunusani 1340 / 07 Ocak 1924), s.734.

²⁹⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 4, İ: 80 (07 Kânunusani 1340 / 07 Ocak 1924), s.740 -743.

²⁹⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 4, İ: 80 (07 Kânunusani 1340 / 07 Ocak 1924), s.743 -744.

*mesleklerle muhtelif sınıflar arasında fark vardır. Ve bunun mukabili yine hizmeti askeriye ile telafi edilir. Maaş ile vesaire ile telafi edilemez. Hizmeti askeriye sonundan tenkis edilir ve onunla telafi edilir. 36 yaşına geldi mi askerlikten kurtulmuş olur”*²⁹⁷ sözleriyle Hasan Fehmi Efendi’nin bu önerisini reddetmiştir.

Hasan Fehmi Efendi, 9 Ocak 1924 tarihli üçüncü celsede, bu konudaki görüşlerini yinelemiştir. Bahriyelilerin miktarının beş, altı bin kişiden ibaret olduğunu ifade eden Hasan Fehmi Efendi, bunların askerlik hizmetinin iki yılını; diğer vatan evlatları gibi orduya verilen şeyle, karavana ile yetinerek yerine getirmeleri gerektiğinin altını çizmiş, fakat fazla hizmet için ve adalet temini için, böyle iki, üç, dört bin gibi mevcudu fazla olmayan bahriye erlerinin iki yıl fazla hizmeti için maaş ödenmesini ve bunun kanuna alınmasını; adalet ve bahriye hizmetinde ülkesini savunacak vatan evlatları namına teklif etmiştir.²⁹⁸ Müdafaa-i Milliye Encümeni Mazbata Muharriri Arif Bey ise, Hasan Fehmi Efendi ile O’nu destekleyen Trabzon milletvekili Süleyman Sırrı Bey’e verdiği yanıtta; gerek Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi’nin ve gerek Trabzon milletvekili Süleyman Sırrı Bey’in “*Mükellefiyeti Askeriye Kanunu*”nda askerlik süreleri açısından eşitsizlik ve adaletsizlik olduğunu iddia ettiklerini belirterek, ancak söz konusu kanun sonuna kadar okunduğunda, kanunda adaletin ve eşitliğin dikkate alındığını ifade etmiştir. Kanunun sonunda, askerlerin bir buçuk yıldan fazla geçecek hizmetlerinin iki mislinin askerlik mükellefiyetlerinin sonundan indirilir, denildiğini ifade eden Arif Bey, işte bu suretle askerlerin yapmış olduğu fazla hizmetin iki mislinin askerlik mükellefiyetlerinin sonundan indirileceğini vurgulamış ve dolayısıyla bir piyadenin kırk yaşına kadar askerlik yapmak zorunda olmasına karşın, bahriye erlerinin askerlik mükellefiyetlerinin 35 yaşında sona ereceğinin altını çizmiştir.²⁹⁹

²⁹⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 4, İ: 80 (07 Kânunusani 1340 / 07 Ocak 1924), s.744 -745.

²⁹⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 5, İ: 81 (09 Kânunusani 1340 / 09 Ocak 1924), s.11.

²⁹⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 5, İ: 81 (09 Kânunusani 1340 / 09 Ocak 1924), s.12 -13.

Müzakerenin kâfi görülmesinin ardından önergeler okunmuştur. Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi ile arkadaşlarının birlikte verdiği önergede şunlar teklif edilmekteydi:

“Hidamatı Bahriyede vazifei vataniye ve askeriyelerini ifa edecek olan evladı vatanın emsallerinden fazla olarak geçecek olan müddeti askeriyeleri için kaidei müsavata takarrüp maksadıyla iki seneden maada hizmetleri için şehri beş yüz kuruş maktu maaş itasına ve kanuna bu yolda bir fıkranın dercini teklif eyleriz.

*Kastamonu: Hasan Fehmi Ordu: Faik Trabzon: Sırrı Giresun: Tahir”*³⁰⁰

Bu önerge dışında, Zonguldak milletvekili Tunalı Hilmi Bey, kanun lâyihasının eşitliği tesis eder tarzda tadil edilmek üzere Müdafaa-i Milliye Encümeni’ne iadesini teklif eden bir önerge vermiştir. Rize milletvekili Ekrem Bey, Denizli milletvekili Yusuf Bey, Trabzon milletvekili Abdullah Bey ve aralarında Hasan Fehmi Efendi’nin de bulunduğu sekiz arkadaşı ise; ayrı ayrı verdikleri önergelerde, bahriye hizmet süresinin kısaltılmasını ve üç yıl olarak tespitini teklif etmişlerdir. Bu önergelerin hepsi oya sunulmuş, ancak yapılan oylamalarda önergelerin hiçbirisi kabul edilmemiş ve söz konusu madde aynen kabul edilmiştir.³⁰¹

“Mükellefiyeti Askeriye Kanunu”’nın birinci maddesinin (A) fıkrası ise kısa dönem askerlik hizmetinin süresi ile ilgili olarak şu düzenlemeyi getiriyordu:

*“A) Hizmeti maksure şeraitini haiz olanlar işbu hizmeti fiiliyenin bir senesini kemakân silah altında ve mütebakisini mezunen geçirirler.”*³⁰²

Birinci maddenin (A) fıkrası hakkında ilk sözü Kastamonu milletvekili Halid Bey almıştır. Esas kanunda bu sürenin bir yıl olduğunu ve bu bir yılı Hükümet’in dokuz ay olarak teklif ettiğini belirten Halid Bey, sonradan Müdafaa-i Milliye Encümeni’nin bunu yine kanunun esasında olduğu gibi bir yıl yaptığını ifade etmiş

³⁰⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 5, İ: 81 (09 Kânunusani 1340 / 09 Ocak 1924), s.19.

³⁰¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 5, İ: 81 (09 Kânunusani 1340 / 09 Ocak 1924), s.19 -21.

³⁰² TBMM ZC (II. Dönem), C: 5, İ: 81 (09 Kânunusani 1340 / 09 Ocak 1924), s.21.

ve bunun kanunda bir yıl olarak tespitini Müdafaai Milliye Encümeni'nde arkadaşlara kendisinin teklif ettiğini vurgulamıştır. Halid Bey, uzun konuşmasında; yedek subayların askerliğin ruhunu, disiplinini, askerlik karakterini dokuz ay, altı ay zarfında alamayacaklarının altını çizerek, iyi bir asker ruhu, iyi bir talim ve terbiye alabilmek ve bugünün askerliğini tamamıyla öğrenebilmek için bu bir yıllık sürenin kabulünü talep etmiş ve bunun gerekçelerini ayrıntılı olarak anlatmıştır.³⁰³ Lehte ve aleyhte yapılan konuşmaların ardından önergeler okunmuştur. Halid Bey'in önergesinde şunlar teklif edilmekteydi:

“(A) fıkrasındaki hizmeti maksure şeraitini haiz olanlar ihtiyat zabiti olacaklardır ve seferde seksen neferden ibaret bir takıma ve zaruret halinde bir bölüğe kumanda edeceklerdir. Yediemanetlerine teslim edilecek evlâdı vatanı noksanı bidaa yüzünden heder etmemeleri için bir zabite kâfi malumat edinmeleri menafii vataniye iktizasındandır. Bu malumatın bir seneden aşağı zamanda öğretilemeyeceği, askerlik ruhunun daha az zamanda verilemeyeceği tecrübeten sabittir. Müddeti askeriye'nin tenkisi ve adedi de bilhassa hizmeti fiiliye erbabı için kabul olunan birinci maddenin ilk fıkrasıyla intaç edilmiştir. Binaenaleyh (A) fıkrasındaki bir sene müddetin aynen kabulünü arz ve teklif ederim.”³⁰⁴

İstanbul milletvekilleri Akçuraoğlu Yusuf Bey ve Ali Rıza Bey de, bu konuda Kastamonu milletvekili Halid Bey'i desteklemişler ve (A) fıkrasının Müdafaai Milliye Encümeni'nin tespit ettiği şekilde aynen kabulünü teklif etmişlerdir. Çorum milletvekili Dr. Mustafa Bey, Trabzon milletvekili Abdullah Bey, Kütahya milletvekili Mehmet Ragıp Bey ve Dersim milletvekili Feridun Fikri Bey ve üç arkadaşı ise; ayrı ayrı verdikleri önergelerde, “*hizmeti maksurenin*” Hükümet'in teklifi dairesinde dokuz ay olarak kabulünü teklif etmişlerdir. Meclis Genel Kurulu'nda yapılan oylamalar neticesinde, Kastamonu milletvekili Halid Bey ile İstanbul milletvekili Ali Rıza Bey'in önergeleri kabul görmeyerek reddedilmiş, “*hizmeti maksurenin*” dokuz aya indirilmesi hakkındaki önergeler ise kabul edilmiştir. Böylece birinci maddenin (A) fıkrası Hükümet'in teklifi üzerine şu şekli

³⁰³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 5, İ: 81 (09 Kânunusani 1340 / 09 Ocak 1924), s.21 -23.

³⁰⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 5, İ: 81 (09 Kânunusani 1340 / 09 Ocak 1924), s.28.

almıştır: “*Hizmeti maksure şeraitini haiz olanlar hizmeti fiiliyenin dokuz ayını silah altında ve mütebakisini mezunen geçirirler.*”³⁰⁵

Neticede, Hasan Fehmi Efendi’nin, bahriyede, söz konusu dört yıllık askerlik süresinin, adaleti temin için azaltılması ve Halid Bey’in, dokuz aylık kısa dönem askerliğin bir yıla çıkarılması konusundaki talepleri, görüşleri ve bu konudaki önerileri dikkate alınmayarak reddedilmiştir.

Kastamonu milletvekilleri asker sevklerinin uygun zamanlarda yapılmasına ilişkin olarak da düzenleme talebinde bulunmuşlardır. Kastamonu milletvekili Halid Bey, 1924 yılı bütçe kanun lâyihası müzakerelerinde yaptığı konuşmada; ülkede bir nüfus siyasetinin izlenmek istenildiğini ve iç ve dış birçok felâketler ve hastalıklar yüzünden ülke nüfusunun olağanüstü azaldığını belirterek, bugün bir nüfusun bile fevkalâde önemi olduğunu vurgulamış ve Müdafaa-i Milliye Vekili’nden, ülkenin nüfus siyasetiyle ters düşen, kış mevsiminde asker sevki usulüne son verilmesini talep ve rica etmiştir:

“Malûmuâliniz her sene Müdafaa-i Milliye Vekâleti bir senelik kur’a efradını silah altına çağırır, belki cümlenizin nazarı dikkatini celbetmiştir. Kışın ortasında Kanunusâni’de, evimizden belki kapı dışarı çıkamayacağımız bir zamanda, neferlerin yani sevkîyat efradının çantaları omzunda, kaputları üzerinde, ayaklarında ayakkabı değil, yarım çarık yok, yarı çıplak bir vaziyette buradan kafilâ, kafilâ gittiklerini görürsünüz. Rica ederim, şimdi tasavvur buyurunuz. Vaziyeti biliyorsunuz. Mesela şimdi İnebolulu, Sinoplu, Cideli bir nefer Sinop’tan karadan yürüyerek, şimendifer yok, Kastamonu’ya, oradan karlarla mestur Ilgaz Dağını, o yarı çıplak vaziyette hanlarda şurada burada kalarak, geçecek. Rica ederim. Âsap çelikten olsa tahammül eder mi? Hâlbuki şu vaziyeti düşünerek kış başladı mı, kar yağmaya başladı mı sevkîyat yok. Ne olursa olsun isterse firar ve bakaya olsun, ahvali fevkalâde müstesnadır, harp olur sefer olur, o başkadır. Fakat şimdi hali sükûn içindeyiz, önümüz yazdır. Binaenaleyh Müdafaa-i Milliye Vekâleti bu sevkîyatın zamanını çok rica ederim, münasip zamanlara alsın. Bu ciheti tanzim buyursunlar.”³⁰⁶

³⁰⁵ Aynı yerde.

³⁰⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 113 (27 Şubat 1340 / 27 Şubat 1924), s.422.

Halid Bey, 1924 yılı Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde de aynı konuya tekrar dikkat çekmiş ve olağanüstü haller dışında, bakaya da olsa hava değişimi de olsa, sevkinde bir zorunluluğun bulunmadığı durumlarda, ülkenin nüfusa olan ihtiyacından dolayı, kış mevsiminde asker sevkine bir son verilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.³⁰⁷

Kastamonu milletvekili Halid Bey'in en çok şikâyet ettiği ve düzeltilmesini talep ettiği konulardan biri de askerlik hizmetinin Anadolu'nun sınırlı ve belirli bölgeleri üzerine yüklenmesiydi. Daha önce de belirtildiği üzere Halid Bey, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nda önemli görevler üstlenmiş, deneyimli bir kurmay subaydı. Kendisi Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye ve Mısır Cepheleğinde bulunmuş, Irak Cephesi'nde bütün savaşlara katılmıştı. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra ise Diyarbakır'da 13. Kolordu Kurmay Başkanlığı yapmıştı. Bu görevde iken İngilizlerin Doğu halkını kışkırtma girişimlerine engel olmaya çalışmıştı. Dolayısıyla Halid Bey, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesini ve bu bölge halkını yakından tanıma olanağı bulmuştu. Kendisinin bu bölgeye ilişkin tespitleri vardı. Halid Bey'e göre, Doğu ve Güneydoğu halkı, Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'na, askeri açıdan, yeterli katılımı ve desteği sağlamamış, bu nedenle askerlik Anadolu'nun sınırlı ve belirli bölgeleri üzerine yüklenmişti. Halid Bey, 1924 yılı bütçe kanun lâyihası müzakerelerinde yaptığı konuşmada, bu durumun nedenlerini şöyle açıklamıştır:

“Bilhassa o mıntıkada tahriri nüfus çok geridir. Bugün Urfa'yı, Diyarbekir'i, Dersim'i alınız. Diyarbekir Vilâyetinin altı yedi kazası vardır ki nüfusu 400 – 500 bindir. Dersim'in 200 bin nüfusu vardır. Fakat yazılmamıştır. Hâlbuki bundan Hükümet her veçhile zarar ediyor, çünkü bir defa o adam nüfusa, kayıt altına girmezse Hükümete vergi vermez, sonra askere de gelmez. Hükümetin bârı, fazla muti' olanlara ve nüfus kaydına geçenlere yükleniyor. Hâlbuki Cumhuriyetin esaslarından birisi de müsavattır. Nimet külfete göredir. Binaenaleyh Müdafaa-i Milliye Vekâletinden çok istirham ederim. Nüfus tahriri meselesi için

³⁰⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 22 (26 Mart 1340 / 26 Mart 1924), s.30.

hiçbir masraf görmüyorum. Hâlbuki hiç olmazsa bunu zaptu rapt altına almalıyız. Bugün gerek askerlik, gerek tekâlif, bilhassa askerlik muayyen olan vilâyetlere yükleniyor.”³⁰⁸

Halid Bey, 1925 yılı Dahiliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde yine aynı konuya değinmiştir. Halid Bey’e göre, Doğu ve Güneydoğu halkının, Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı’nda, askeri açıdan, ülke savunmasına yeterli katılım ve desteği sağlamama nedenlerinden biri de, bu bölge halkının aşiret hayatı yaşaması, bu aşiretlerin ve bölge halkının çoğunun “*müsellah*” (silahlanmış) olması, buraların ilim ve irfandan çok geri ve ulaşımdan mahrum oluşuydu. Halid Bey, bu konudaki görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“...Binaenaleyh demek isterim ki hududu millimiz dâhilindeki bir kısım vilâyetimizden istifade edilemiyor. Cenubi Şarki Vilâyetleri halkı aşiret hayatı yaşadıkları için, pürsilah gezdikleri ve ilim ve irfanla mücehhez olmadıkları için askerliğe ısınmıyor. Askerlik, Anadolu’nun mahdut, muayyen yerlerine inhisar ediyor. Mesela bugün Dersim’de birçok nüfus var. Fakat istifade edemiyoruz. Ben bunu ifade ederken kendi dairei intihabiyemi de misâl olarak söylüyorum. Kastamonu Vilâyetinin sekiz kazası ve 420 bin nüfusu vardır. Bu vilâyette yaptığım tetkikat neticesi olarak Harbi Umumi ve İstiklâl Muharebatı esnasında gerek şehit, gerekse hayat ve mematı meçhul efradın miktarı 50 bini mütecaviz olduğunu öğrendim. Diğerleri de hep onun gibidir. Ben demiyorum ki bunlar kadar onlar fedakâr değildir. Bakımsız kalmış, bilhassa devri istibdat seyyiatı neticesi olarak böyle olmuştur, diyorum. Binaenaleyh Cumhuriyet idaresinde Hükümetin nimet ve külfetinden elbette herkes seyyanen, müsavaten istifade etsin.”³⁰⁹

Esasında Halid Bey’in iddialarında doğruluk, gerçeklik ve haklılık payı oldukça fazlaydı. Nitekim Türk ordusunun Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı’nda verdiği şehitlere ilişkin Milli Savunma Bakanlığı’nın resmi internet sitesinde verilen rakamlar Halid Bey’in iddialarını doğrulayacak nitelikteydi. Milli Savunma Bakanlığı’nın tespitlerine göre; Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı’nda 91.928 şehit vermişti. Bu şehitlerin 86.126’sı yani % 94’ü bugünkü Türkiye Cumhuriyeti devleti sınırları dâhilindeki vilâyetlerin nüfusuna kayıtlıydı.

³⁰⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 113, (27 Şubat 1340 / 27 Şubat 1924), s.422.

³⁰⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 57, (16 Şubat 1341 / 16 Şubat 1925), s.47.

Bugünkü Türkiye nüfusuna kayıtlı olmayan şehitlerin sayısı ise 4.458 idi. Türkiye nüfusuna kayıtlı olmayan şehitlerin büyük bir çoğunluğu Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olup, savaş yıllarında ve savaşın yenilgiyle sonuçlanmasının ardından İtilaf devletleri tarafından işgal edilen Halep, Şam, Hicaz, Bağdat, Basra, Kerkük, Musul, Süleymaniye, Beyrut, Nablus, Kudüs gibi vilâyetlerin nüfusuna kayıtlıydı. Bu şehitler arasında Balkanlardaki milliyetçilik hareketleri sonucu Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan Kosova, Yanya, Bosna, Selanik, Romanya, Bulgaristan, Girit, Makedonya, Arnavutluk doğumlu pek çok şehit de bulunmaktaydı. 1.344 şehidin ise nüfusa kayıtlı olduğu vilâyetler bilinmemekteydi. Türkiye nüfusuna kayıtlı 86.126 şehidin, bugünkü Türkiye coğrafi bölgeler haritasına göre, bölgelere dağılımına bakıldığında ortaya çıkan sonuçlar şöylece özetlenebilir. Buna göre; Birinci Dünya Savaşı'nda en çok şehit veren coğrafi bölge 19.509 şehitle (% 23) Marmara bölgesiydi. Şehit sayısının fazlalığı bakımından Marmara bölgesini sırasıyla 17.983 şehitle (% 21) Karadeniz bölgesi, 17.782 şehitle (% 21) İç Anadolu bölgesi, 17.486 şehitle (% 20) Ege bölgesi ve 8.663 şehitle (% 10) Akdeniz bölgesi izlemekteydi. Birinci Dünya Savaşı'nda en az şehit veren bölgeler ise Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleriydi. Doğu Anadolu bölgesi 3.259 şehit vermiş olup, bu şehitlerin Türkiye nüfusuna kayıtlı şehitler içindeki oranı yalnızca % 3'tü. Güneydoğu Anadolu bölgesi 1.444 şehit vermiş olup, bu şehitlerin Türkiye nüfusuna kayıtlı şehitler içindeki oranı yalnızca % 2 idi. Daha açık anlatmak gerekirse Türkiye haritası üzerinde Artvin vilâyetinden İskenderun körfezine uzanan düz bir çizgi çizildiğinde, bu çizginin batısında kalan Marmara, Karadeniz, İç Anadolu, Ege ve Akdeniz bölgeleri Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye nüfusuna kayıtlı şehitlerin % 95'ini vermişlerdi. Çizginin doğusunda kalan Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ise Türkiye nüfusuna kayıtlı şehitlerin yalnızca % 5'ini vermişlerdi. Birinci Dünya Savaşı'nda en çok şehit veren vilâyetler ise Marmara bölgesinde sırasıyla Bursa (4.322), Balıkesir (3.823), İstanbul (2.607) ve Çanakkale (2.119) vilâyetleri idi. Karadeniz bölgesinde Kastamonu (3.898), Çorum (2.552), Bolu (2.375) ve Sinop (1.944); İç Anadolu bölgesinde Konya (3.726), Ankara (3.097) ve Kayseri (1.771); Ege bölgesinde Manisa (2.954), Denizli (2.803), Afyonkarahisar (2.784) ve İzmir (2.449); Akdeniz bölgesinde Mersin (1.775), Antalya (1.571) ve Adana (1.256)

vilâyetleri Türkiye genelinde en çok şehit veren vilâyetler arasında yerlerini almışlardır. En az şehit veren vilâyetler ise Doğu Anadolu bölgesinde sırasıyla Ardahan (2), Şırnak (3), Kars (7), Ağrı (27), Hakkari (33), Tunceli (61), Bingöl (93), Bitlis (247) ve Van (302) vilâyetleriydi. Güneydoğu Anadolu bölgesinde ise sırasıyla Batman (7), Siirt (139), Mardin (141), Adıyaman (151) ve Diyarbakır (397) vilâyetleri Türkiye genelinde en az şehit veren vilâyetler arasında bulunmaktaydı.

Milli Savunma Bakanlığı'nın Kurtuluş Savaşı'nda şehit düşen Türk askerlerine ilişkin verdiği rakamlar ise Halid Bey'in iddialarını daha da güçlendirmekte ve Halid Bey'in iddialarına daha çok gerçeklik ve doğruluk payı kazandırmaktaydı. Milli Savunma Bakanlığı'nın tespitlerine göre; Türk ordusu Kurtuluş Savaşı'nda 14.893 şehit vermişti. Bu şehitlerin 14.682'si yani % 99'u Türkiye nüfusuna kayıtlıydı. 127 şehidin doğum yerleri Türkiye sınırları dışındaydı. 84 şehidin ise nüfusa kayıtlı olduğu vilâyetler bilinmemekteydi. Türkiye nüfusuna kayıtlı 14.682 şehidin, bugünkü Türkiye coğrafi bölgeler haritasına göre, bölgelere dağılımına bakıldığında ortaya çıkan sonuçlar şöylece özetlenebilir. Buna göre; Kurtuluş Savaşı'nda en çok şehit veren coğrafi bölge 4.791 şehitle (% 33) Karadeniz bölgesiydi. Şehit sayısının fazlalığı bakımından Karadeniz bölgesini sırasıyla 4.296 şehitle (% 29) İç Anadolu bölgesi, 2.104 şehitle (% 14) Akdeniz bölgesi, 1.733 şehitle (% 12) Ege bölgesi ve 1.333 şehitle (% 9) Marmara bölgesi izlemiştir. Kurtuluş Savaşı'nda en az şehit veren bölgeler ise Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleriydi. Doğu Anadolu bölgesi 299 şehit vermiş olup, bu şehitlerin Türkiye nüfusuna kayıtlı şehitler içindeki oranı yalnızca % 2'dir. Güneydoğu Anadolu bölgesi ise 126 şehit vermiş olup, bu şehitlerin Türkiye nüfusuna kayıtlı şehitler içindeki oranı yalnızca % 1'dir. Dolayısıyla Artvin vilâyeti ile İskenderun körfezi arasındaki hattın batısında kalan Karadeniz, İç Anadolu, Akdeniz, Ege ve Marmara bölgeleri Kurtuluş Savaşı'ndaki toplam şehitlerin % 97'sini verirken, bu hattın doğusunda kalan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri Kurtuluş Savaşı'ndaki toplam şehitlerin yalnızca % 3'ünü vermişlerdir. Kurtuluş Savaşı'nda en çok şehit veren vilâyetler Karadeniz bölgesinde Kastamonu (751), Bolu (553), Çorum (506) ve Sinop (356) vilâyetleridir. İç Anadolu bölgesinde

Ankara (915), Konya (798) ve Çankırı (358); Akdeniz bölgesinde Mersin (406), Adana (369) ve Antalya (335); Ege bölgesinde Denizli (523), Afyon (439) ve Kütahya (224); Marmara bölgesinde Bursa (334), Sakarya (291) ve Bilecik (209) vilâyetleri de Kurtuluş Savaşı'nda en çok şehit veren vilâyetler arasında yerlerini almışlardır. Kurtuluş Savaşı'nda en az şehit veren vilâyetler Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bulunmaktadır. Doğu Anadolu bölgesinde Hakkari, Şırnak ve Tunceli vilâyetleri hiç şehit vermemiştir. Bu bölgede en az şehit veren vilâyetler ise sırasıyla Ağrı (2), Muş (5), Bingöl (6), Bitlis (9), Van (9), Kars (12), Ardahan (22) ve Erzincan (39) vilâyetleridir. Güneydoğu Anadolu bölgesinde Batman vilâyetinin hiç şehidi yoktur. Siirt (4), Adıyaman (11), Mardin (13), Diyarbakır (46) ve Şanlıurfa (52) vilâyetleri de Türkiye genelinde en az şehit veren vilâyetler arasında bulunmaktadır.³¹⁰

Netice olarak Halid Bey'in de iddia ettiği üzere gerçekten Doğu ve Güneydoğu halkı, Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nda, yurt savunmasına askeri açıdan “yeterli” katılım ve desteği sağlamamışlardır. Bu durumun nedenleri konusunda Halid Bey'in açıklamaları yukarıda aktarılmıştır. Ancak unutulmamalıdır ki Ulusal Kurtuluş Savaşı esas olarak Türk milliyetçilerinin damgasını taşımakla birlikte, Türk olan ve olmayan bütün unsurların antiemperyalist birliğini temsil etmiştir. Burada Doğu ve Güneydoğu halkının, Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nda, yurt savunmasına askeri açıdan hiçbir katılım göstermediği söz konusu edilmemektedir. Nitekim rakamlar da bunu göstermektedir. Burada yalnızca Halid Bey'in de işaret ettiği nedenlerden dolayı, yurt savunmasına bölge halkından “yeterli” katılımın olmaması ve askerliğin Anadolu'nun sınırlı ve belirli bölgeleri üzerine yüklenmesi söz konusu edilmektedir. Diğer taraftan Türk ordusunun Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nda verdiği şehitlere ilişkin Milli Savunma Bakanlığı'nın resmi internet sitesinde verilen rakamlar yalnızca tespit edilebilen şehitler hakkındadır. Şehit düştüğü netlik kazanmayan ve tespit edilemeyen askerler bu rakamlara dâhil değildir. Nitekim Yusuf Hikmet Bayur'un *Türk İnkılâbı Tarihi*

³¹⁰ <http://www.msb.gov.tr/arsiv/phpscr/Sehitler.php>; Türk şehitlerinin tam listesi için ayrıca bkz. **Şehitlerimiz (Osmanlı – Rus, Osmanlı – Yunan, Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya, İstiklâl, Kore, Kıbrıs, İç Güvenlik)**, 5 Cilt, Milli Savunma Bakanlığı Yay. , Ankara, 1998.

adlı eserinde verdiği bilgilere göre; Birinci Dünya Savaşı'nda Türk ordusunun cephede verdiği ölü sayısının 400.000, hasta, kaçak, kayıp asker sayısının ise 1.600.000 civarında olduğu sanılmaktadır.³¹¹

Kastamonu milletvekillerinin askerlik hizmetine ve askeri mevzuata ilişkin kanuni düzenleme taleplerinden biri de Erkânı Harbiye Umumiye Vekâleti'nin ilgasına yönelik istektir. Bilindiği üzere, 23 Nisan 1920 tarihinde açılan Birinci TBMM'nin, 2 Mayıs 1920 günü yapılan oturumunda Hükümet teşkiliyle ilgili, *“Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun”* kabul edilmiştir. Böylece 2 Mayıs 1920 tarihinde 11 vekilden meydana gelen İcra Vekilleri Heyeti teşkil edilmiştir.³¹² 11 vekilden ibaret olan İcra Vekilleri Heyeti'nin üyelerinden ikisi Erkânı Harbiye Umumiye Vekâleti ile Milli Müdafaa Vekâleti idi; bu iki Vekâlet askeri işlerden sorumluydu.³¹³ 2 Mayıs 1920 tarihinde kurulan Erkânı Harbiye Umumiye Vekâleti, kaldırıldığı tarih olan 3 Mart 1924 tarihine kadar ülkedeki mevcudiyetini korumuştur. Kastamonu milletvekili Halid Bey ise, 1924 yılı bütçe kanun lâyihası müzakerelerinde bu konuya değinerek, Türk ordusunun politikayla uğraşmamasını talep etmiş ve bunu temin için de Erkânı Harbiye Umumiye Vekâleti'nin ilgasını teklif etmiştir:

“Mâluuâliniz Erkânı Harbiye Umumiye Reisi Muhteremi kabineye, Heyeti Vekile'ye dâhildir. Hâlbuki ordunun başkumandanı bulunuyorlar. Tabiatıyla Heyeti Vekile'ye girdikten sonra kabineye dâhildir, başı ve dimağıdır. Siyasetle iştilal ediyor demektir. Onun içindir ki, bendeniz Erkânı Harbiye'nin kabineden ihracını bütün kalbimle temenni ederim. Sonra arkadaşlar, ‘Medeniyeti Kadimenin Zevali’ ismi altında Maarif Vekâleti'nden Heyeti Celilenize tevdi edilmiş bir kitap vardır. Ben merak ettim ve okudum. Roma İmparatorluğu'nun nasıl inkıraz ettiğini anlatıyor. Roma İmparatorluğu'nun inkırazına sebep, askerlerin siyasetle iştilalidir. Binaenaleyh askerler siyasetle iştilal etmemelidir, memleketin zararınadır.”³¹⁴

³¹¹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C: 3, Sayı: 4, TTK Yay. , Ankara, 1967, s.787.

³¹² TBMM ZC (I. Dönem), C: 1, İ: 9 (02 Mayıs 1336 / 02 Mayıs 1920), s.185 -186.

³¹³ TBMM ZC (I. Dönem), C: 1, İ: 9 (02 Mayıs 1336 / 02 Mayıs 1920), s.185.

³¹⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 113 (27 Şubat 1340 / 27 Şubat 1924), s.423.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1924 tarihinde, TBMM'nin yeni çalışma yılını açış konuşmasında; “*Âzayı kiram. Memleketin hayatı umumiyesinde orduyu siyasetten tecrit etmek umdesi, Cumhuriyet'in daima nasbı nazar ettiği bir noktai esasiyedir. Şimdiye kadar takip olunan bu yolda, Cumhuriyet orduları vatanın emin ve mutmain harisi olarak mevkii hürmet ve kuvvette kalmışlardır*”³¹⁵ sözleriyle Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti'nin kaldırılmasına ilişkin ilk işaretleri vermiştir. Neticede, TBMM'nin 3 Mart 1924 günü yapılan oturumunda, Siirt milletvekili Halil Hulki Efendi ile 50 arkadaşı, Şeriye ve Evkaf ve Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâletleri'nin ilgasına ilişkin kanun teklifinde bulunmuşlar, söz konusu kanun teklifinin 8. maddesiyle; Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti ilga edilmiş, 9. maddesiyle; Cumhurbaşkanı'na vekâleten ordunun barış zamanı (hazarda) emir ve komutasına en yüksek askeri makam olmak üzere Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti tesis olunmuş, 10. maddesiyle de; Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi'nin görevlerinde bağımsız olması ve Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi'nin, Başvekil'in inhası ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile tayin olunması kararlaştırılmıştır.³¹⁶

Kastamonu milletvekili Halid Bey, askere alma işlemlerinin nüfus idareleri tarafından idare edilmesine de itiraz etmiştir. 10 Mart 1924 tarihinde, Dahiliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, konuşmasında; 1924 yılı Muvazenei Umumiye Kanunu'nun 18. maddesine, Heyeti Vekile tarafından uygun görülecek on vilâyette 1924 yılı zarfında askere alma işlemlerinin nüfus idareleri tarafından idare edileceğine ilişkin, bir fıkra ilave edildiğini belirterek, 1924 yılı Dahiliye Vekâleti bütçesinin 132. faslının 3. maddesindeki askere alma işlemleri için kabul edilen 10 bin liralık ödeneğin de bu esasa göre konulduğunu vurgulamış ve bu teklifi Hükümet'in değil, Muvazenei Maliye Encümeni'nin koyduğunu ve teklif ettiğini ifade etmiştir.

Askere alma (ahzı asker) şubelerinin, birisi barış zamanında (hazarda) ve diğeri seferberlik zamanında olmak üzere iki görevi olduğunun altını çizen Halid

³¹⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 1 (01 Mart 1340 / 01 Mart 1924), s.5

³¹⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 2 (03 Mart 1340 / 03 Mart 1924), s.21 -24.

Bey, askerlerin, barış zamanı (hazari) işlemlerini, nüfus memurlarının belki yapabileceğini, ancak seferberlik hazırlıkları ve seferberlik ilan edildikten sonra ve seferberlik sırasında askerlerin sevki vb. gibi seferberliğin uygulanmasını, nüfus idarelerinin, hali hazırdaki şekli ile, yapabileceklerine kendisinin kesinlikle inanmadığını vurgulamıştır. Askere alma şubelerinin görevlerine ilişkin incelikleri ve detayları, örnekler vererek, aktaran Halid Bey, askere alma işlemlerinin bir uzmanlık sorunu olduğunu kaydetmiş ve 6 – 7 lira maaşı olan ve bu konuda uzmanlığı bulunmayan nüfus memurlarının bu işi kesinlikle yapamayacağını altını çizmiştir. Bu teklifin Hükümet’ten gelmediğini ve bu konuda Müdafaa-i Milliye Encümeni ile Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti’nin düşüncelerinin alınmadığını iddia eden Halid Bey, Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa ile Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa’nın bu teklifin tamamen aleyhinde görüş bildireceklerini savunmuş ve askere alma işlemleri için tahsis edilen bu 10 bin liranın Dahiliye Vekâleti bütçesinden çıkarılmasını teklif etmiştir.³¹⁷

Bu konuda Kastamonu milletvekili Halid Bey’in görüşlerine katıldığını ifade eden Ardahan milletvekili Halid Paşa, konuşmasında; Türk Ordusu’nun, nüfus dairelerinden alınacak defterlere dayanarak, seferberlik ve savaş planlarını düzenleyemeyeceğini savunarak, Balkan Savaşları yenilgisini hatırlatmış ve Balkan Savaşları’nın, hatalı seferberlik ve savaş planları nedeniyle kaybedildiğini vurgulamıştır. Seferberlik esaslarının, rüştiye öğrenimi görmüş nüfus memurlarına verilemeyeceğini kaydeden Halid Paşa, askere alma işlemlerinin, gayet büyük, hayati, mesleki, ilmi ve uzmanlık gerektiren bir mesele olduğunu vurgulamış ve Muvazene-i Maliye Encümeni’nin, askere alma görevinin nüfus dairelerine verilmesi hakkındaki teklifinin müzakeresinin Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa’nın huzuruna (hazır olma) ertelenmesini teklif etmiştir.³¹⁸

Kozan milletvekili Ali Saib, Diyarbakir milletvekili Zülfi, İzmit milletvekili Mustafa ve Kütahya milletvekili Nuri Bey’lerin teklif aleyhinde; Mersin milletvekili Niyazi, Bozok milletvekili Süleyman Sırrı, Malatya milletvekili Reşit ve Sivas

³¹⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 8 (10 Mart 1340 / 10 Mart 1924), s.282 -283.

³¹⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 8 (10 Mart 1340 / 10 Mart 1924), s.287 -288.

milletvekili Halis Turgut Bey’lerin teklif lehinde konuşmalarının ardından³¹⁹, eleştirilere yanıt vermek üzere, Muvazenei Maliye Encümeni Reisi Gümüşhane milletvekili Hasan Fehmi Bey söz almıştır.

Hasan Fehmi Bey, eleştirilere verdiği yanıtta; askere alma teşkilâtının, Türkiye’den başka, ordu besleyen Batılı devletlerin hiçbirisinde olmadığını belirterek, birdenbire bu askere alma teşkilâtını kaldırmanın söz konusu olmadığını, ancak yapılan işlemin bir tecrübe olduğunu kaydetmiş ve endişelenecek bir şey olmadığını vurgulamıştır. Askere alma şubelerinin işlemlerinin nüfus dairelerine nakli hakkında, eskiden beri, ara ara gerek TBMM’de ve gerekse Heyeti Vekile’de, çeşitli suretlerle, bu meselenin müzakere konusu olduğunu ve tartışıldığını ifade eden Hasan Fehmi Bey, ancak savaş hali devam ettiği ve ordu seferber olduğu için, tecrübe dahi olsa, bu meselenin halline seferberliğin nihayetine kadar dokunulmadığını vurgulamış ve Muvazenei Maliye Encümeni’nin bütçeyi incelerken dört yıldan beri Meclis’te ara sıra müzakere edilen ve tartışılan bu meseleye temas etmeden geçemeyeceğinin ve geçmediğinin altını çizmiştir. Ancak Hasan Fehmi Efendi’ye göre, Muvazenei Maliye Encümeni bu teklifi yaparken, iddiaların aksine, Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa’yı davet ederek, görüş ve düşüncelerine başvurmuştu. Hasan Fehmi Efendi, konuşmasının sonunda, Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa’nın da Meclis’e gelerek, düşüncelerini söylemesi için, bu faslın şimdilik ertelenmesinin daha uygun olacağını ifade etmiş ve neticede, yapılan oylama sonucu, askere alma şubelerinin işlemlerinin nüfus idarelerine bırakılmasını teklif eden 132. faslın müzakeresinin; Müdafaa-i Milliye Vekili’nin katılımıyla yapılması kabul edilmiştir.³²⁰

Kastamonu milletvekili Halid Bey’in dikkat çektiği konulardan biri de Musul sorunu idi. Daha önce de belirtildiği üzere Halid Bey, 1915’te Irak Ordusu’na atanmış ve mütareke sırasında Kasım 1918’de Musul’un boşaltılmasına kadar orada kalmıştı. Halid Bey, mütareke sırasında Musul’un tahliyesi için General Marshall ile 6. Ordu Komutanı Ali İhsan (Sabis) Paşa arasındaki görüşmelere Ordu Kurmay

³¹⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 8 (10 Mart 1340 / 10 Mart 1924), s.284 -289.

³²⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 8 (10 Mart 1340 / 10 Mart 1924), s.289 -291.

Başkanı olarak katılmıştı. Mütarekeden sonra da Diyarbakır'da 13. Kolordu Kurmay Başkanlığı yapmıştı.³²¹ Dolayısıyla Halid Bey, Musul sorunu ile ilgili çok önemli bilgilere sahipti ve kendisinin bu konuda bazı tespitleri vardı. 1924 yılı Hariciye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Halid Bey, Musul sorunu ile ilgili tespitlerini Meclis Genel Kurulu'nun bilgisine sunmuştur. Halid Bey'e göre; İngilizler, Musul'u Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesine dayanarak 15 Kasım 1918'de işgal etmişlerdi. Ancak işgal, ateşkesten sonra olmuştu. Dolayısıyla, İngilizler ateşkesten sonra haksız olarak Musul'u işgal etmişlerdi. İngilizlerin baskısıyla Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin emri üzerine, ateşkesten sonra bir anlaşmayla Musul İngilizlere görüşme yapılmadan teslim edilmişti. Halid Bey, mütareke sırasında Musul'un tahliyesi için İngilizlerle görüşme yapılırken, İngilizlerin kendilerine Mondros Ateşkes Antlaşması'nın "*Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de, Irak'ta ve Elcezire'deki tüm Türk garnizonlarının en yakın Müttefik komutanına teslim olmalarını*" düzenleyen 16. maddesini hatırlatarak bir harita verdiklerini ve bu haritada Elcezire'nin sınırının Fırat ile Dicle nehirlerinin kaynağına kadar geldiğini belirtmiştir. Halid Bey, ayrıca, İngilizlerin Şeyh Mahmut Berzenci'ye Musul'da bağımsızlık ilan ettirdiklerini ve Kürtlere sempati besleyen Binbaşı Noel isminde birisini, Kürtlerle Türklerin arasını açmak, Kürtlerin İngiltere'yle bağlarını artırmak ve bir Kürt devleti kurmak için Güneydoğu Anadolu ve Musul'a gönderdiğini ifade etmiş ve neticede Musul kaybedildiği takdirde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin ve halkının bundan olumsuz yolda etkileneceğini, bu bölgenin Musul yönünden sürekli olumsuz propagandaya maruz kalabileceğini vurgulamıştır. Halid Bey'e göre iklim ve coğrafya bakımından Musul vilâyeti Irak'a tabi ve bağlı değildi ve Musul Türkiye'de kalmalıydı. Musul sorunu İstanbul sorunu kadar önemliydi ve Türk hükümeti Musul sorununa fevkalâde önem vermeliydi.³²² Neticede Türkiye'nin bütün çabalarına karşın, birçok nedenin etkisiyle, 5 Haziran 1926'da İngiltere ve Irak ile imzalanan Ankara Antlaşması'yla Musul Irak'a terk

³²¹ Öztürk, **II. Dönem (Özgeçmişler)**, s.483 -484.

³²² **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 7/1, İ: 16 (19 Mart 1340 / 19 Mart 1924), s. 749 -751.

edilmiştir.³²³ Halid Bey'in 1924 yılında altını çizdiği tehlikeler ise bugün tüm şiddetiyle bölgede yaşanmaktadır.

Kastamonu milletvekillerinin ıslahını talep ettikleri konulardan biri de askeri terfi kanununun bir an önce çıkarılmasıydı. 1924 yılı Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, konuşmasında; subayların terfi işlemlerinin şimdiye kadar biraz kanunsuz ve idari bir tarzda yapıldığını belirterek, Müdafaa-i Milliye Vekili'nden ve Müdafaa-i Milliye Encümeni'nden askeri terfi kanununun bir an önce çıkarılmasını rica etmiştir. Konuşmasında bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin dayanağının, Türkiye'nin esenliğini temin görevinin, gelecekte yine Türk ordusuna emanet edileceğini ifade eden Halid Bey, ordunun temelini teşkil eden ve ordunun sıkı düzenini temin edecek olan subayların, görevlerine şevk, istek ve hevesle devamlarının ise adil ve hakkaniyet ölçüsünde terfilerinin ve atamalarının yapılmasına bağlı olduğunu vurgulamıştır. Subayların özellikle görevlerine sıkı sıkı bağlılıklarının bu terfi hususunda haklarında gösterilecek adaletin tecellisine bağlı olduğunun altını çizen Halid Bey, Alman Generali Erich Friedrich Wilhelm Ludendorff'un anılarında subayların nişan sorununu bizzat kendisinin takip ettiğini yazdığını ifade etmiş ve ordunun kuvvetinin maddi ve manevi olduğunu belirterek, manevi kuvvetlerin böyle adalet ve haktanırlığın tecellisinden kuvvet aldığını vurgulamıştır.³²⁴

Kastamonu milletvekillerinin askerlik hizmetine ve askeri mevzuata ilişkin kanuni düzenleme taleplerinden biri de askeri doktorların terfileri hakkındaydı. Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi'nin "*Askeri Doktorların Terfilerine*" ilişkin 28 Ocak 1924 tarihli³²⁵ kanun teklifi ve buna ilişkin Sıhhiye ve Müdafaa-i Milliye Encümenleri mazbataları 15 Kasım 1924 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nun gündemine alınmıştır.

³²³ Musul sorunu hakkında geniş bilgi için bkz. **Türk Dış Politikası (Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar)**, C: 1(1919 – 1980), Editör: Baskın Oran, İletişim Yay. , İstanbul, 2005, s.259 -270.

³²⁴ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 8, İ: 22 (26 Mart 1340 / 26 Mart 1924), s.30.

³²⁵ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 5, İ: 91 (28 Kânunusani 1340 / 28 Ocak 1924), s.406.

Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, kanun teklifinin gerekçesinde; herhangi bir meslek erbabını görevine bağlayan unsurun kanundan daha çok, çıkar ve mesleğe aşk ve muhabbet olduğunu vurgulayarak, ordunun askeri doktorlara ve sağlık teşkilatına olan ihtiyacının öneminden kısaca bahsetmiştir. Hasan Fehmi Efendi, kanun teklifinde, askeri doktorların istifalarının önüne geçmek lüzumuna işaret etmiştir. Hasan Fehmi Efendi'ye göre, askeri doktorların istifalarına neden; maaşlarının yetersiz olması, ordu dışında daha fazla maaş alabileceklerini düşünmeleri ve kadrolarının sınırlı olması dolayısıyla erkânı harp ve subaylar gibi sık sık terfi edememeleriydi. Hasan Fehmi Efendi, askeri doktorların ordudan istifalarının önüne geçmek için düşündüğü çözüm yollarını, kanun teklifinde şöyle sıralamıştır:

“1. Tıbbiye Askeriye talebesinden tıp tahsilini, staj müddetini ikmal edenler yüzbaşı rütbesini ihraz eder. 2. İdadi bir tıbbiye askeriye tesis olunmuştur. 3. Mektepten neşet eden asker doktor ve eczacılardan lisana aşına, alliyülâlâ derecede diploma alanların masrafı devlet bütçesinden tesviye olunmak şartı ile tahsillerini ikmal eylemek üzere Avrupa'ya gitmelerine müsaade olunur. 4. Askeri doktorlar terfi hususunda erkânı harp zabitanın mazhar oldukları imtiyazı haizdirler. 5. Askeri doktorların hastanede geçirmiş olduğu müddet kıtada geçmiş addolunur.”³²⁶

Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Encümeni; mazbatasında, kanun teklifinin esas itibarıyla Encümen tarafından kabul edildiğini belirtmiş ve gerektirici nedenlerle kanun teklifinde şu noktalarda değişiklikler yapmıştır:

Her şeyden önce Tıp Fakültesi askeri kısmından mezun olan ve diploma kazanmayı başaranların kendilerine “*mülâzımı evvelik*” ve Askeri Eczacı Mektebi Âlisi'nden mezun olanlara “*mülâzımı sanilik*” rütbeleri verilecekti. İkinci olarak askeri tıp uygulama ve ameliyatlarını tamamlayan doktorların rütbeleri yüzbaşıliğa ve aynı kuruluştaki bir yıl yatkinlığı ve alışıklığı tamamlayan eczacılar “*mülâzımı evvelliğe*” terfi edilecekti. Diğer taraftan uzman doktor ve eczacılara iki yıl kıdem zammı verilecekti. Son olarak Askeri Tıp Fakültesi ya da Eczacı Mektebi Âlisi'nin

³²⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 10, İ: 7 (15 Teşrinisani 1340 / 15 Kasım 1924), s.251 -253.

yıllık öğrenci ihtiyacı liseler dengi olan askeri yüksek okullarının giriş şartlarına sahip öğrencileri arasından tamamlanacaktı.³²⁷

Müdafaa-i Milliye Encümeni mazbatasında ise; Hasan Fehmi Efendi tarafından teklif edilen ve Sıhhiye Encümeni tarafından tadilen kabul edilmiş olan şeklin tamamen kabul edildiği belirtilmiştir. Bu suretle Encümen'in "*Umumi Terfii Rütbe Kanunnamesi*"nde kabul etmiş ve etmekte olduğu maddeler ile Hasan Fehmi Efendi'nin kanun teklifi ve bunun Sıhhiye Encümeni tarafından tadil edilen maddeleri hemen hemen temin edilmiş olacağından ve sıhhiye subayları hakkındaki işbu tekliflerin "*Umumi Terfii Rütbe Kanunnamesi*" ile düzenlenmesi gerekeceğinden, bunların ayrıca müzakeresine gerek olmayıp müzakere edilmekte bulunan söz konusu "*Umumi Terfii Rütbe Kanunnamesi*"nin Meclis'e arz ve sunulmasına kadar beklenilmesi gerektiği kararının alındığı bildirilmiştir.³²⁸ Bu karara Çorum milletvekili Doktor Mustafa Bey itiraz etmiş ve "*mademki Hasan Fehmi Efendi tarafından teklif edilen ve Sıhhiye Encümeni tarafından tadilen kabul edilmiş olan şekli encümen kabul ediyor, niçin müzakere edip neticelenmesini istemiyor?*" diye sormuştur. Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa, bu itiraza şu yanıtı vermiştir:

"Efendim; orduda terfi, bütün sınıflar, bütün şubeler hakkında aynı kaide tahtında olmak lâzım gelir. Terfiler aynı nispet ve aynı usul dairesinde olmasını iktiza ettirir. Mesela bugün doktorlar için ayrı bir terfi sistemi tutacak olursak yarın levazım zabıtları için ayrı, muharip zabıtları için ayrı terfi kanunu yapacak olursak, sonra ordu içerisinde yekdiğerine amir ve memur olacak muhtelif sınıflar arasında emir ve kumanda ciheti ile bir ahenk tesis ve temini mümkün olamaz. Onun için rica ediyorum; bunu umumi terfi kanununa bırakınız."³²⁹

³²⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 10, İ: 7 (15 Teşrinisani 1340 / 15 Kasım 1924), s.253 -254.

³²⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 10, İ: 7 (15 Teşrinisani 1340 / 15 Kasım 1924), s.254.

³²⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 10, İ: 7 (15 Teşrinisani 1340 / 15 Kasım 1924), s.254 -255.

Neticede İzmit milletvekili İbrahim Bey'in önergesi doğrultusunda, kanun teklifinin, müzakere edilmekte olan "*Ordu Zabitan Terfi Rütbe Kanunu*"nun müzakeresine kadar ertelenmesi kararlaştırılmıştır.³³⁰

Kastamonu milletvekillerinin askerlik hizmetine ve askeri mevzuata ilişkin kanuni düzenleme taleplerinden bir diğeri de Bahriye Vekâleti teşkili hakkındaydı. Kastamonu milletvekili Ali Rıza Bey ve 90 arkadaşının Bahriye Vekâleti teşkiline ilişkin 25 Ekim 1923 tarihli kanun teklifi, 22 Aralık 1924 tarihinde, Meclis Genel Kurulu'nun gündemine alınmıştır. Ali Rıza Bey'in kanun teklifinde Kastamonu milletvekilleri Halid Bey ile Ahmet Mahir Efendi'nin de imzaları vardı. Kanun teklifinin gerekçesinde; Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından, Osmanlı donanmasının silahlarının alındığı, askerlerinin terhis edildiği, Haliç'te tutularak denetim altına alındığı belirtilerek, serbest bırakılan iki gambotun askerleriyle Anadolu'ya iltica eden Bahriye subaylarının Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin emrinde Kurtuluş Savaşı'na katıldığı ve Lozan Barış Antlaşması'na kadar Bahriye Şubesinin Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne bağlı bir müdüriyet halinde idare edildiği ifade edilmiştir. Ancak İstanbul'un boşaltılmasından sonra Türk donanmasının serbest kaldığının ve yabancı denetiminden kurtulduğunun bildirildiği gerekçede; üç tarafı denizlerle çevrili ve binlerce mil uzunluğunda sahile sahip olan ülkenin, deniz savunması ve deniz ticaretinin ilerlemesi için artık deniz işlerinin Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne bağlı bir şube halinde idare edilemeyeceği vurgulanmış ve Türk donanmasının yeniden teşkili ve yoluna koyulması için bağımsız bir Bahriye Vekâleti teşkilinin lüzumuna işaret edilmiştir.³³¹

Müdafaa-i Milliye Encümeni'nin 12 Nisan 1924 tarihli ilk mazbatasında, deniz işlerinin Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne bağlı bir müdüriyet şeklinde idaresine devam etmenin mümkün olmadığına Encümen'in de katıldığı ifade edilmiş, ancak bağımsız bir Bahriye Vekâleti teşkiline lüzum olmadığı da vurgulanmıştır. Buna gerekçe olarak da, kara, deniz ve hava kuvvetlerinin bir elden idaresi gösterilmiştir. Mazbatada; Bahriye Erkânı Harbiye Dairesi'nin, Erkânı Harbiye-i Umumiye

³³⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 10, İ: 7 (15 Teşrinisani 1340 / 15 Kasım 1924), s.255.

³³¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 11, İ: 25 (22 Kânunuevvel 1340 / 22 Aralık 1924), s.216 -218.

Riyaseti'ne bağlandığı ve bağımsız Bahriye Vekâleti yerine deniz işleriyle meşgul olan diğer daireler için Müdafaai Milliye Vekili'ne karşı sorumlu Bahriye Müsteşarlığı'nın tesis edildiği ifade edilmişti. Encümen'in bu görüşüne Kastamonu milletvekili Ali Rıza Bey, “*muhalifim*” kaydını koymuştu.³³²

17 Nisan 1924 tarihli Muvazenei Maliye Encümeni mazbatasında ise Bahriye Vekâleti teşkilinin bütçeye bir yük teşkil etmeyeceği ifade edilmişti.³³³

Müdafaai Milliye Encümeni'nin 18 Aralık 1924 tarihli ikinci mazbatasında ise; Başvekil ve Müdafaai Milliye Vekili Ali Fethi Bey, Erkânı Harbiye İkinci Reisi Kâzım Paşa ve Bahriye Harekât Şubesi Reisi Hilmi Bey'in katılımlarıyla söz konusu kanun teklifinin ve buna ilişkin geçen yılki Müdafaai Milliye Encümeni mazbatasının yeniden müzakere edildiği ifade edilmiş ve geçen yılki mazbatanın ortaya koyduğu nedenlere tamamıyla uygun ve bu mazbatanın ruhu saklı kalmak şartıyla bir Bahriye Vekâleti teşkilinde sakınca görülmediği vurgulanmıştır. Encümen'in yaptığı değişikliklerle kanun teklifi şu şekli almıştır:

“Bahriye Vekâleti Teşkiline Dair Kanun.

Madde 1. Bahriye umuru, Müdafaai Milliye Vekâletinden tefrik edilerek bu umurla meşgul olmak üzere Bahriye Vekâleti teşkil edilmiştir.

Madde 2. Bahriye Erkânı Harbiyesi, Bahriye Erkânı Harbiye Reisinin tahtı emrinde olarak re'sen Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetine raptedilmiştir.”³³⁴

Kanun teklifinin müzakeresinde ilk sözü Eskişehir milletvekili Arif Bey almış ve “*geçen seneki Müdafaai Milliye Encümeni Bahriye Vekâleti teşkili aleyhinde olduğu halde, bu defaki Müdafaai Milliye Encümeni niçin kabul etti?*” diye sormuştur. Müdafaai Milliye Encümeni Mazbata Muharriri Rize milletvekili Ekrem Bey, Bahriye Vekâleti kurulmasına ilişkin kararın, Muvazenei Maliye

³³² TBMM ZC (II. Dönem), C: 11, İ: 25 (22 Kânunuevvel 1340 / 22 Aralık 1924), s.218 -220.

³³³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 11, İ: 25 (22 Kânunuevvel 1340 / 22 Aralık 1924), s.220.

³³⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 11, İ: 25 (22 Kânunuevvel 1340 / 22 Aralık 1924), s.221.

Encümeni'nin böyle bir teşkilatın bütçeye yük oluşturmayaacağı yolundaki kararından sonra alındığını söyleyerek Arif Bey'e yanıt vermiştir.³³⁵

İzmit milletvekili Mustafa Bey'in, Bahriye Erkânı Harbiyesi, bugün Encümen'in kabul ettiği üzere, Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti'nin emrinde bulunmamalı, Bahriye Vekili'nin emrinde olarak bağımsız bir Bahriye Vekâleti teşkil edilmelidir, yolundaki itirazına Mazbata Muharriri Ekrem Bey, savaşta bütün ülkenin kuvvetleri, kara, deniz, hava kuvvetleri bir kumanda altında idare edilir, bu pek derin geçmişten itibaren bu zamana kadar böyle devam etmiştir, sözleriyle yanıt vermiştir. Başvekil Ali Fethi Bey de, ülkenin deniz savunması, kara savunması, hava savunması yoktur, bütün vatanın, bütün ülkenin düşmana karşı ve meydana gelen saldırılara karşı savunması vardır, sözleriyle Ekrem Bey'i desteklemiştir.³³⁶ Maddelere geçilmesinin ardından söz alan Erzurum milletvekili Rüştü Paşa da bütün yetkilerin Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti'ne verilmesine itiraz etmiş ve Bahriye Vekili levazım ile meşgul olacaktır, demiştir. Kastamonu milletvekili Ali Rıza Bey de, o halde vekâlete ihtiyaç yok paşa hazretleri, diyerek Rüştü Paşa'yı savunmuştur.³³⁷

İkinci madde hakkında söz alan Kastamonu milletvekili Ali Rıza Bey, Bahriye Vekâleti'nin teşkilatını, Bahriye Erkânı Harbiye Riyaseti'nin görevlerini, farklı ülkelerdeki uygulamaları, kara ve deniz savaşları arasındaki farkları ayrıntılı biçimde açıklayarak Bahriye Erkânı Harbiyesi'nin Bahriye Vekâleti'ne bağlı kalmasını talep etmiştir. Erzurum milletvekili Raif Efendi'nin, *“Şu ikinci maddenin ifade etmek istediği şu şekil, başka bahrî devletlerde aynen böyle midir? Bahriye Erkânı Harbiyesi, Erkânı Harbiye Umumiye'ye merbut mudur? Değil midir?”* şeklindeki sualine Ekrem Bey, Rusya, Hollanda, Almanya'da böyledir, yanıtını verince Kastamonu milletvekili Ali Rıza Bey, buna itiraz etmiştir:

³³⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 11, İ: 25 (22 Kânunuevvel 1340 / 22 Aralık 1924), s.221 -222.

³³⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 11, İ: 25 (22 Kânunuevvel 1340 / 22 Aralık 1924), s.222 -224.

³³⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 11, İ: 25 (22 Kânunuevvel 1340 / 22 Aralık 1924), s.225 -226.

“Buna benzeyen bir usul Rusya’da da, Almanya’da da, Hollanda’da da yoktur. Rusya’nın henüz teşkilatı muayyen değildir. Almanya Hükümetinin Versay muahedesi mucibince kuvveyi berriye ve bahriyesi tahdit edilmiş ve sıfıra indirilmiştir. Bütün malzemei harbiyesi zaptedilmiştir. Binaenaleyh bugün Almanya bize misal olamaz. Hollanda bitaraf bir hükümdür. Bitarafılığı Avrupa’ca kabul edilmiştir... İngiltere, Yunanistan, Romanya ne kadar bahriyesi olan devletler varsa Bahriyesi ile Harbiyesi ayrıdır.”³³⁸

Kastamonu milletvekili Ali Rıza Bey, bu konuda bir önerge de vermiş ve Bahriye Vekâleti’nin teşkilâtını bozacağı ve faaliyetini sekteye uğratacağı iddiasıyla ikinci maddenin kaldırılmasını teklif etmiştir. Ancak Ali Rıza Bey’in bu tay (kaldırma) teklifi Meclis Genel Kurulu tarafından kabul görmemiş ve madde aynen kabul edilmiştir. Neticede; Bahriye Erkânı Harbiyesi, Bahriye Erkânı Harbiye Reisi’nin emrinde olarak, kendiliğinden Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti’ne bağlanmıştır.³³⁹

Kastamonu milletvekillerinin talep ettiği konulardan bir diğeri de asker elbiselerinde çok sık değişikliğe gidilmemesiydi. 1925 yılı Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, Meşrutiyet’in ilanından beri subay elbisesinde yapılan ve elbise tüzüğünde yapılan değişikliklerin hayret verici olduğunu belirterek, subay kıyafetinin adam akıllı tespit edilmesini, bunun bir müddet devam etmesini ve bu meselede sık sık değişiklikler yapılmamasını talep etmiştir. Zira böyle ikide bir yönetim ve vekiller değişikçe ordunun teçhizatı ile sık sık oynanması çok masrafa neden oluyordu.³⁴⁰

Kolordu komutanlarına makam maaşı verilmesi de Kastamonu milletvekillerinin düzenleme talebinde bulundukları askeri konular arasında yer alıyordu. 23 Mart 1925 tarihinde, Meclis Genel Kurulu’nun gündemine, Erkânı Harbiye Umumiye Reisi’nin makam ödeneğine ilişkin kanun lâyihası alınmış ve Müdafaa-i Milliye ve Muvazene-i Maliye Encümenleri mazbatalarıyla, Erkânı Harbiye Umumiye Reisi’ne aylık 250 lira makam ödeneğinin verilmesi

³³⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 11, İ: 25 (22 Kânunuevvel 1340 / 22 Aralık 1924), s.228 -230.

³³⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 11, İ: 25 (22 Kânunuevvel 1340 / 22 Aralık 1924), s.231.

³⁴⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 16, İ: 85 (23 Mart 1341 / 23 Mart 1925), s.135.

kararlaştırılmıştır.³⁴¹ Konu hakkında söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi'nin barış zamanı (hizada) Türk ordusunun başkomutanı olduğunu belirterek, kendilerine 250 lira makam maaşı verilmesine taraftar olduğunu ve bunda bir sakınca görmediğini ifade etmiştir. Halid Bey'e göre, yalnız Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi'ne değil, kolordu komutanlarına da makam ödeneği verilmeliydi. 200 lira maaşı olan kolordu komutanlarının bütün merasimlere gittiklerini, bazen elçilerin ve yabancı komutanların kendilerini ziyaret ettiklerini belirten Halid Bey, bunlara makam ödeneği verilmediği takdirde, birçok masrafı kendi ceplerinden karşılayacaklarını vurgulamış, bu nedenle kolordu komutanlarına da makam ödeneği verilmesini talep etmiştir.³⁴²

Halid Bey'in talebine itiraz eden Trabzon milletvekili Muhtar Bey, Halid Bey'in, bir kolordu komutanının 40 bin askere komuta ettiği ve kolordu komutanlığının önemli bir mevki olduğu yolunda görüş bildirdiğini belirterek, buna karşın Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil eden bir valinin 500 bin kişiyi idare ettiğini ve 6 bin kuruş bir maaşla geçindiğini ve komutanların ziyaretleri olduğu gibi valilerin, kaymakamların ve nahiye müdürlerinin de ziyaretleri ve masrafları olduğunu ifade etmiş ve komutanlara makam ödeneği verilmesine kendisinin taraftar olmadığını vurgulamıştır. Muhtar Bey'e göre, memurların asker ve sivil diye ikiye ayrılması uygun değildi ve makam ödeneği verilecekse sadece askerlere değil, sivil yöneticilere de verilmeliydi.³⁴³

Müdafaa-i Milliye Vekili Recep Bey ise, bu konuda, Halid Bey'e destek vermiştir. Konuşmasında; Türk ordusunun komuta makamında bulunan birçok subayın; özellikle küçük rütbede bulunanların, yani fırkaya (tümene) komuta edenlerin ve buna denk komutanların geçen yıl Muvazene-i Umumiye Kanunu ile ortadan kaldırılmış bulunan ve ancak bugünkü ordunun durumuna göre belirli bir sınır dâhilinde verilmesi gereken makam maaşları hakkında bir teklif hazırladığını ifade eden Recep Bey, bu makam maaşı temin edilmediği takdirde, durumda,

³⁴¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 16, İ: 85 (23 Mart 1341 / 23 Mart 1925), s.155 -156.

³⁴² TBMM ZC (II. Dönem), C: 16, İ: 85 (23 Mart 1341 / 23 Mart 1925), s.157.

³⁴³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 16, İ: 85 (23 Mart 1341 / 23 Mart 1925), s.157 -158.

haksızlık, eşitsizlik meydana geleceğini vurgulamış, ancak bununla beraber derhal bu teklifi sunmayacağını, teklifin Heyeti Vekile'den Muvazenei Maliye Encümeni'ne geleceğini ve ondan sonra Meclis'e arz edileceğini bildirmiştir.³⁴⁴

Kastamonu milletvekili Halid Bey, askerlerin emeklilik yaşının mülki memurların emeklilik yaşından daha düşük olmasına ilişkin olarak da düzenleme talebinde bulunmuştu. 18 Mart 1926 tarihinde, müzakeresine devam edilen “*Memurin Kanun Lâyihası*”nın 70. maddesiyle; yirmi yaşına ulaşmasından itibaren memuriyet maaşı alarak ya da vekâlet emrinde bulunarak yirmi beş yıl hizmet edenlerin emekliliğini talep edebilecekleri kararlaştırılmıştı.³⁴⁵

70. madde hakkında söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, Türk ordusunun özellikle Meşrutiyet'ten beri çok çalıştığını, sürekli cephelerde hizmet ettiğini, ağır fedakârlıklarda bulunduğunu ve vücudunun daha çok yıprandığını belirterek, bir askerin daima daha çabuk yorulduğunu ve yıprandığını vurgulamış, bu nedenle sıcak odada koltuklarda hizmet eden memurlarla askerler arasında hizmet süreleri konusunda bir fark bulunması gerektiğinin altını çizmiştir. Halid Bey'e göre, emekliliğini talep edebilmek için askerler için kabul edilen 25 yıllık hizmet süresi, mülki memurlar için 30 yıl olmalıydı. Yine Halid Bey'in ifadesine göre, mülki memurların erken yaşta emekli olmaları durumunda, devlet hazinesi bundan çok büyük zarar görecekti. Halid Bey'in bu teklifine Ardahan milletvekili Talat Bey, “*Öyle ise tekaüt olduktan sonra doğru ahrete gitsin. Dünyada bir şey görmesin öyle mi?*” sözleriyle tepki göstermiş, Halid Bey ise Talat Bey'e, “*Öyle ise ordunun müddetini de tadil edin. Adalet olsun*” sözleriyle karşılık vermiştir. Neticede, yapılan oylama sonucu, Halid Bey'in bu teklifi, Meclis Genel Kurulu tarafından kabul görmemiş ve 70. madde aynen kabul edilmiştir.³⁴⁶

³⁴⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 16, İ: 85 (23 Mart 1341 / 23 Mart 1925), s.157.

³⁴⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 23, İ: 73 (18 Mart 1926), s.252.

³⁴⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 23, İ: 73 (18 Mart 1926), s.253.

3) Ülkedeki Jandarma Teşkilâtına İlişkin Tespitler

1924 yılı Umum Jandarma Komutanlığı bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, 1923 yılı içerisinde, eşkıya ile yapılan çarpışmalarda ve eşkıya takibinde kaç jandarma subayının ve erinin şehit düştüğünü ve yaralandığını, Dahiliye Vekili Ferit Bey’den sormuş, Ferit Bey ise Halid Bey’e verdiği yanıtta; 1923 yılı içerisinde 7 subayın ve 50 erin eşkıya ile yapılan çarpışmalarda şehit düştüğünü, yaralıların ise daha fazla olduğunu belirtmiştir.³⁴⁷

1924 yılı Umum Jandarma Komutanlığı bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey’in talep ettiği konulardan biri de, jandarmada nicelikten daha çok niteliğe önem verilmesiydi. Halid Bey; Kastamonu’da bulunduğu zaman birçok kişilerin, jandarmanın, özellikle genç erlerin işe yaramadıklarından çok şikâyet ettiklerini kaydederek, bir defasında ölmüş bir eşkıyanın Hükümet önüne getirildiğini ve gece nöbet beklemek icap ettiğini, esasen genç ve tecrübe görmemiş olan jandarmanın korktuğunu ve bunda da haklı olduğunu belirtmiştir. Barut kokusu koklamamış, daha hiçbir kurşun atmamış, silah kullanmamış tecrübesiz bir erin yapacağının bu olduğunu ifade eden Halid Bey, jandarma erlerinin doğrudan doğruya askere alma şubelerinden alınıp da verilmemesini, öncelikle yeterli derecede özel eğitim görmesini, hiç olmazsa silah kullanmasını, barut kokusunu koklamasını, silah sesini işitmesini, bu nedenle jandarmada niceliğe gerekli derecede önem vermekle beraber, daha çok niteliğe önem verilmesini talep etmiştir.³⁴⁸ Halid Bey, Kastamonu’da yayımlanan *Açıksöz* gazetesine verdiği demeçte de görüşlerini yinelemiştir:

*“Jandarmadan daha iyi hizmet bekleyebilmek için cüz’î maaş ile kur’a efradından jandarma kaydına nihayet vermek, askerlik etmiş olanlardan fazla maaşla gönüllü jandarma teşkil etmek, kemiyetten ziyade keyfiyete atfı ehemmiyet eylemek lüzumuna kaniim.”*³⁴⁹

³⁴⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 10 (12 Mart 1340 / 12 Mart 1924), s.361.

³⁴⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 10 (12 Mart 1340 / 12 Mart 1924), s.345.

³⁴⁹ *Açıksöz*, “Mebusumuz Halid Beyle Mülâkat”, (29 Eylül 1340 / 29 Eylül 1924), No: 1182, s.1.

Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi de, aynı konuya değinerek, seçim bölgesi olan Kastamonu ilinde bu konuda yaptığı araştırmaların ve gözlemlerinin neticelerini Meclis Genel Kurulu'nda anlatmıştır:

“1340 senesi zarfında dairei intihabiyem bulunan Kastamonu Vilâyetinin kazalarına, hemen ekseri nahiyyelerine kadar gittim. Sinop Vilâyeti ve mülhakatını dolaştım. Jandarma tabur ve bölük kumandanlarıyla yakından temas ettim. Elyevm emniyet ve asayişin takrir ve tespiti için istihdam etmekte bulunduğumuz jandarmanın maksada gayri kâfi olduğu noktasında, bütün jandarma teşkilâtında bulunan amir ve zabitanını müttefik buldum. Şu devir ve seyahatim esnasında müteaddit jandarma efradıyla da arkadaşlıkta bulundum. Bütün efrat ile vuku bulan temasımda, tahaddüs edecek tehlike karşısında hayatını istihkar kararını vermiş hiçbir nefere tesadüf etmedim. Bu efrat muayyen olan, kanunen ifasına mecbur olduğu hizmeti askeriyesini ifa etmek için jandarmaya giriyor. Maksat hedef bu oluyor. Binaenaleyh Hükümetin, bilhassa Umum Jandarma Kumandanlığının ve Dahiliye Vekâletinin kemiyetten ziyade keyfiyete ehemmiyet vermesi lâzımdır.”³⁵⁰

Hasan Fehmi Efendi, bu duruma ilişkin çözüm yollarını da anlatmıştır. Buna göre; ülkenin bütün istihdam etmekte bulunduğu otuz bin jandarma eri yerine, Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nda hayatını hiçe sayarak büyük fedakârlık yapan, düşman ateşi karşısında gözlerini kırpmayan on beş bin kişi alınırsa bu görev daha başarılı ve etkili bir surette yerine getirilirdi. Hasan Fehmi Bey, konuşmasında, ayrıca jandarma süvarilerinin posta taşımacılığı gibi ikinci derecede olan hizmetlerde istihdam edilmesinden şikâyet ederek, buna son verilmesini talep etmiş ve şu soruyu sormuştur: “*Bu hususta Dahiliye Vekâleti gerek Jandarma Umum Kumandanlığı, bu kadar raporları, mukni beyanat ve izahatı nazarı itibara alarak neden kemiyetten vazgeçilmek suretiyle bu keyfiyete ehemmiyet vermiyorlar? Bu ciheti izah buyursunlar.*”³⁵¹

Dahiliye Vekili Cemil Bey, Hasan Fehmi Efendi ile diğer milletvekillerinin bu yoldaki suallerine yanıt vermiş ve yanıtında başlıca şu hususlar üzerinde

³⁵⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 60 (19 Şubat 1341 / 19 Şubat 1925), s.169.

³⁵¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 60 (19 Şubat 1341 / 19 Şubat 1925), s.169 -170.

durmuştur: Cemil Bey, öncelikle jandarmanın adliyeye, postaya yardımı ve diğer hususlardaki görevlerinin kanuni olduğunu belirtmiştir. İkinci olarak, jandarmanın niteliği konusuna değinmiş ve bu konuda, jandarma için belirlenen sürenin iki buçuk yıl olduğunu, orduya katılan jandarma erlerinin bu iki buçuk yılda iyi hizmet edecek bir yeteneğe çevrilmesi için yedi jandarma okulu olduğunu, sonra bu okuldan çıkacak erlere komuta edecek karakol kumandanı okulu olduğunu, yani jandarmanın köyden geldiği gibi eline silah verilerek derhal göreve sevk edilmiş insanlar olmadığını vurgulamış ve ülkenin emniyet ve asayiş ile alakadar olan bu sınıfın, jandarma mesleğinde gerçekten tecrübe görmüş insanlardan, iyi yetişmiş, çok görmüş ülke evlatlarından olması gerektiğinin altını çizmiştir. Üçüncü olarak, Hasan Fehmi Efendi'nin, jandarma erlerinin pek genç oldukları ve askerlik hizmetlerini yerine getirmek için jandarmaya katıldıkları cihetle hayatlarını hiçe sayamayacak bazı insanlardan oluştuğu, şeklindeki iddialarına değinen Cemil Bey, Türk ordusunun ve jandarmasının hayatını hiçe sayamayacak insanlardan oluşmadığını, tam aksine fedakâr ve görevine bağlı insanlardan oluştuğunu belirterek, gençlerin, ihtiyarların, hepsinin görevlerini aynı hayatlarını hiçe sayarak yürüttüklerini ifade etmiş ve bunun aksini ispat edecek hiçbir delilin olmadığını vurgulamıştır.³⁵²

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 1925 yılı Dâhiliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alarak, jandarmanın köylüye yük oluşturduğunu anlatmıştır. Halid Bey'e göre, eşkıya takibi ile emniyet ve asayiş olayları nedeniyle köylere gelen jandarma erleri hasat zamanı harman yerinden arpaları torbalarına dolduruyor ve arpa ve sebze tarlalarında birçok tahribat yapıyorlardı. Köylü şikâyet için kaymakam ya da valiye gidiyor, ancak zarar ve hasar karşılanamıyordu. Üstelik köylü jandarmadan dayak da yemekteydi. Nitekim kendisine anlatıldığına göre, jandarma dayağından ölenler bile vardı. Ayrıca Kastamonu'da yayımlanan *Açıksöz* gazetesi de merkezden uzak yerlerde karakollarda dayağa ait isim ve cisim ve tarih zikrederek birçok vakayı yayımlamaktaydı. Halid Bey'e göre, bu dayak faslı artık kalkmalıydı:

³⁵² TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 60 (19 Şubat 1341 / 19 Şubat 1925), s.171 -172.

*“Efendiler! Bu bapta köylülerden daha pek çok şikâyetler dinledik. Köylü efendidir, diyoruz. Maalesef köylü jandarmalardan mütemadiyen dayak yemektedir. Bundan sonra, bilhassa Cumhuriyet devrinde, halk hükümeti devrinde bu dayak meselesi artık nihayet bulmalı, köylü hükümetin değiştiğini anlamalıdır.”*³⁵³

4) Askeri Konulara İlişkin Diğer Talepler

1923 yılı Avans Kanunu Lâyihası müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, yaptığı konuşmada; Müdafaa-i Milliye Vekâleti’ne tahsis edilen 13 milyon lirayı gerekli görmüş ve Türkiye’nin çözümlenmemiş dış politika sorunlarının halli için ordunun lüzumunu, buna gerekçe olarak göstermiştir:

“Bugün henüz daha Musul meselesi halledilmemiştir. Bugün boğazlar meselesi gözümüzün önündedir. Garbi Trakya vesaire gibi birçok yerler mesaili hâli muallâktadır. Heyeti Vekilemiz, Hariciye Vekilimiz söz söyleyebilmek için süngüye istinad etmek mecburiyetindedir. Biz son taarruza geçmezden evvel biliyorsunuz ki, düşman birçok yerlerimizi işgal etmişti. O zaman hepimizi bir yeis kaplamıştı ve hatta o zaman sulhperverliğimizi göstermek için Avrupa’ya vesaireye müracaat etmiştik. Müracaat değil bazı şeyler cereyan etmişti. Cümnenizin malumu devletidir ki o zaman bizim elimizi sıkmaya, bizim murahaslarımızı kabul etmeye tenezzül etmiyorlardı. Fakat vaktaki süngü kudretini gösterdi. O zaman Lozan Muahedenamesinde en kudretli devletler arasında murahaslarımıza bir mevkii ihtiram verildi ve Lozan Muahedenamesinin en mümtaz sıfatı da budur. Binaenaleyh istikbalde halledilecek birçok meselelerimiz vardır ve binaenaleyh Heyeti Vekilemizin kuvvetli söz söyleyebilmesi için orduya ihtiyacımız vardır. Bunun için on üç milyon lirayı çok görmeyelim. Bu rakamın bilâ münakaşa ve aynen kabulünü istirham ederim.”³⁵⁴

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 1924 yılı bütçe kanun lâyihası müzakerelerinde yaptığı konuşmada; birçok konferanslara, taleplere vesaireye karşın silahların sınırlandırılması hakkındaki girişimlerin ve projelerin hepsinin blöf olduğunu vurgulamış ve bunun tam aksini iddia etmiştir:

³⁵³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 57 (16 Şubat 1341 / 16 Şubat 1925), s.45 -47.

³⁵⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 2, İ: 26 (26 Eylül 1339 / 26 Eylül 1923), s.314.

“Her millet teslihatını bilâkis tezyid ediyor. Bugün gazeteleri okursanız Yunanlılar donanmalarını tezyide çalışıyor. Kırık dökük gemilerini İngiltere’de, şurada, burada tamire uğraşılıyor. Sonra arkadaşlar bir sözü hatırlatırım, bu Yunan ihtilal hükümetinin reisi Plastiras mı, Palastiras mı bir zat vardır. O, ihtilal hükümetini yeni hükümete devrederken bir söz söylemişti. Hatırimda kaldığına göre demişti ki: ‘Anadolu’dan gelen muhacirleri bir gün olup yerlerine yerleştireceğiz.’ Bu söz çok mânidardır.”³⁵⁵

Halid Bey, 1924 yılı Müdafaai Milliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde bu konudaki görüşlerini yinelemiştir. Silahların sınırlandırılmasına ilişkin birtakım komisyonların kurulmasına karşın İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika devletlerinin emniyet ve esenlikleri için sürekli kara, deniz ve hava kuvvetlerini çoğalttıklarını ifade eden Halid Bey, ülke sınırlarının durumuna bakıldığında Türkiye’nin eskisinden daha çok düşmanları olduğunu, örneğin Suriye sınırında Fransızların, Irak sınırında İngilizlerin olduğunu vurgulamış ve “*Hazır ol cenge eğer isterisen sulhü selâh*” atasözünü hatırlatarak, ülkenin kara, deniz ve hava kuvvetlerinin güçlendirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Halid Bey’e göre, 1924 yılı için Müdafaai Milliye Vekâleti bütçesinin toplamı olan 27.000.000 lira modern bir ordu yapabilmek için gerekliydi.³⁵⁶

1924 yılı Bahriye bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Ali Rıza Bey, konuşmasında; Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküş nedenleri arasında en önemlisinin, Osmanlı İmparatorluğu’nun deniz egemenliğini ihmal etmesi olduğunu vurgulamıştır. II. Abdülhamit zamanında Osmanlı donanmasının Haliç’te çürümeye terk edildiğini, ardından II. Meşrutiyet’in ilanı ile Osmanlı donanmasının ıslahı ve güçlendirilmesi için bir İngiliz amiralin başkanlığında birçok plan ve projenin hazırlandığını kaydeden Ali Rıza Bey, buna karşın Meşrutiyet Hükümetleri’nin, donanmanın güçlendirilmesini amaçlayan bu projelere önem vermediklerini ve bütçede gerekli ödeneği ayırmayarak pek çok savaş gemisinin siparişini geri çektiklerini ayrıntılarıyla anlatmış ve Balkan Savaşları’nın da donanmaya gereken önemin verilmemesi nedeniyle kaybedildiğinin altını çizmiştir.

³⁵⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 113 (27 Şubat 1340 / 27 Şubat 1924), s.421.

³⁵⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 22 (26 Mart 1340 / 26 Mart 1924), s.28.

Ali Rıza Bey'e göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde, Yunanlıların İtalya'dan satın aldığı "*Averoff*" gibi bir zırhlı bulunsaydı, Balkan Savaşları kaybedilmeyecek ve dolayısıyla Ege adaları Türklerin elinde kalacaktı. Ali Rıza Bey, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Birinci Dünya Savaşı'na girmesini de donanmanın yetersizliğine bağlamış ve Osmanlı'nın, güçlü savaş gemilerine sahip olmadığı için Almanlardan "*Goben*" ve "*Breslav*"ı satın aldığını belirterek, ancak sonradan bu gemilerin Karadeniz'e açılarak Rus limanlarını topa tuttuklarını ve böylece ülkeyi felakete soktuklarını ifade etmiştir. Geçmişteki acı tecrübelerden ders alınmasını isteyen Ali Rıza Bey, Türkiye gibi üç tarafı denizlerle çevrili ve binlerce kilometre uzunluğunda sahile sahip olan bir ülke için güçlü bir donanmaya neden ihtiyaç duyulduğunu ayrıntılı bir şekilde anlatmış ve güçlü bir donanmanın oluşturulması için ileriki yıllarda Bahriye bütçesine ayrılan ödeneğin artırılması temennisinde bulunmuştur.³⁵⁷

1925 yılı Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde konuşma yapan Kastamonu milletvekili Halid Bey, Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne bağlı bir harita dairesi olduğunu ve bu dairenin Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nda orduya ve ülkeye takdire değer hizmetler yaptığını belirterek, kendilerine teşekkür etmiştir. Buna karşın, harita dairesine ayrılan paranın yetersiz olduğunu ve bu nedenle harita dairesinin, ülkenin ve ordunun harita ihtiyacını temin edebilmesinin uzun zamana bağlı olduğunu ifade eden Halid Bey, ordunun ihtiyacı olan haritaların az zamanda, örneğin bir, iki ya da üç yılda arkasının alınabilmesi için ne kadar masrafa ihtiyaç varsa tespit edilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Karesi milletvekili Vehbi Bey ise, ne okullarda ne Hükümet dairelerinde ne de ülkenin hiçbir tarafında Türkçe basılmış harita bulunmadığını belirterek, Müdafaa-i Milliye Vekili'nden buna bir çözüm getirmesini rica etmiştir. Müdafaa-i Milliye Vekili Recep Bey ilk önce Vehbi Bey'e yanıt vermiş ve bunun Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesinde yeri olmadığını kaydederek, Müdafaa-i Milliye harita şubesinin, kendine göre karakteri olan bir şube olduğunu ve topoğrafya haritaları ile meşgul olduğunu ve bu şubenin, yalnız askeri ihtiyaçları dikkate alarak çalışan bir şube olduğunu vurgulamıştır. Recep Bey, yanıtında; Halid Bey'in arzusuna ve beyanlarına katıldığını belirterek, ancak mevcut

³⁵⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7/1, İ: 20 (24 Mart 1340 / 24 Mart 1924), s.1052 -1056.

düzenleme, hesaplar ve malzemeye göre, fazla masraf verildiği takdirde uygun ve iyi netice almanın mümkün olmaması nedeniyle, bu yıl ordunun harita ihtiyacı için harita dairesine bütçede fazladan ödenek ayırmayacaklarını ifade etmiştir.³⁵⁸

D) Kastamonu Milletvekillerinin Ülkedeki Eğitim Politikalarına Yön Verme Çabaları

Kastamonu milletvekilleri Türkiye'deki eğitim politikaları ve ülkedeki eğitimin temel sorunları ile ilgili olarak Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklifi, bir tefsir önergesi, iki soru önergesi ve sekiz önerge vermiş olup, Meclis kürsüsünde 34 konuşma yapmışlardır. Kanun teklifi ve tefsir önergesi Halid Bey tarafından Meclis Başkanlığı'na verilmiştir. Soru önergelerinden biri Hasan Fehmi Efendi, diğeri Halid Bey tarafından Meclis Başkanlığı'na sunulmuştur. Sekiz önergenin altısı Halid Bey, ikisi Hasan Fehmi Efendi tarafından verilmiştir. Meclis Genel Kurulu'nda yapılan 34 konuşmanın 32'si Halid Bey, biri Hasan Fehmi Efendi, diğeri de Mehmet Fuat Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu veriler Türkiye'deki eğitim politikaları ve ülkedeki eğitimin belli başlı temel sorunları hakkında Meclis'teki yasama faaliyetlerine en fazla katılım sağlayan, en aktif Kastamonu milletvekilinin Halid Bey olduğunu gösterir. Kastamonu milletvekillerinin eğitimin temel sorunları ile ilgili tespitleri, talepleri ve teklifleri ile Hükümet'e yönelttikleri eleştiriler, kronolojik sıraya göre, aşağıda anlatılmıştır.

1) İlköğretimin Önemine ve İlköğretimin Temel Sorunlarına İlişkin Tespitler

29 Eylül 1923 tarihinde, Bozok milletvekili Süleyman Sırrı Bey, Yozgat Darülmuallimîni'nin kapatılması nedeniyle Maarif Vekâleti'ne yönelik gensoru önergesi vermiştir.³⁵⁹ Bu gensoru önergesi dolayısıyla söz alanlar arasında Kastamonu milletvekili Halid Bey de vardı. Halid Bey; Yozgat Darülmuallimini gibi 20 yıllık Kastamonu Darülmuallimini'nin de kapatıldığını belirterek, Maarif Vekili'nin; bu konuda, kendilerine, bunun bir prensip meselesi olduğunu, çünkü

³⁵⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 16, İ: 83 (21 Mart 1341 / 21 Mart 1925), s.85 -87.

³⁵⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 2, İ: 28 (29 Eylül 1339 / 29 Eylül 1923), s.363.

ellerinde kıymetli öğretmenlerin olmadığını ve ilkokullarda cahil öğretmenler elinde bu körpe çocukların yetişemeyeceğini, bunları yetiştirecek iyi öğretmenlerin olmadığını, dolayısıyla bunun bir para meselesinden daha çok bir ilim, bir eğitim, bir uzmanlık ve fen meselesi olduğunu, onun için para olsa dahi bu darümualliminleri açamayacaklarını söylediğini, ifade etmiştir. Bu konuda Kastamonu’da yaptığı gözlemleri de aktaran Halid Bey; bazı kaza kaymakamları ve idare memurlarıyla temas ettiğini, iki üç kaza kaymakamı ve bazı önemli mevkilerde bulunan kişilerin kendisine ilk olarak köy okulları öğretmenlerinin cahil olduğunu söylediklerini ve ilk şikâyetlerinin bu olduğunu bildirerek, bir çocuğun ana kucağından sonra ilk eğitimi ilkokullardan aldığını, oradaki öğretmenlerin çocuğa iyi bir eğitim verememeleri, vatan hissini telkin edememeleri durumunda o çocuğun iyi yetişemeyeceğini ve cahil bir öğretmenin vereceği eğitimin çocukta ebediyen fena bir etki yapacağını anlatmış ve bu gibi gerekçelerle Maarif Vekili’ne güven beyan edilmesini talep etmiştir.³⁶⁰ Halid Bey, Maarif Vekili’ne güven gösterilmesini talep ederken, ilköğretimin önemi konusunda Bismarck Almanya’sını örnek göstermiştir:

“Cümlemizin malûmudur ki, Bismarck buyurmuştur ki, Bismarck 1870 seferinden sonra söylemiştir ki: Biz bu zaferi iptidai mektebi muallimlerine medyunuz. Bu ne demektir? Yani yetmiş seferinde zaferi kazanan ve bu askerlerimize ilk vatanperverlik hissini iptidai mektebi muallimleri vermiştir. Binaenaleyh istikbalde bizim yetişecek talebe ve evlatlarımıza bu vatan hissini iyi telkin etmek için her halde bu muallimleri kuvvetli irfan merkezlerinde yetiştirmek mecburiyetindeyiz. Onun için ihtimal ki, birkaç liva merkezinde darümualliminlerimiz kapanır. Fakat memlekette ve âtide bunun çok semerelerini göreceğimizi zannediyorum. Onun için efendiler! Maarif Vekili Beyefendi Hazretlerine şahsım namına büyük bir itimat besliyorum.”³⁶¹

Neticede Maarif Vekili İsmail Safa Bey’in açıklamaları yeterli görülerek kendisine güven beyan edilmiştir.³⁶²

³⁶⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 2, İ: 28 (29 Eylül 1339 / 29 Eylül 1923), s.375 -376.

³⁶¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 2, İ: 28 (29 Eylül 1339 / 29 Eylül 1923), s.377.

³⁶² TBMM ZC (II. Dönem), C: 2, İ: 28 (29 Eylül 1339 / 29 Eylül 1923), s.380.

1925 yılı Maarif Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, konuşmasında; ülkenin birçok yerlerinin dağlık ve köylerin ufak olduğunu ve üç beş haneli köyler arasındaki ulaşımın yetersiz olduğunu belirterek, bu köylerdeki çocuklara ilköğretimi öğretmek için, mutlaka leyli iptidai mekteplere (yatılı ilköğretim okullarına) ihtiyaç olduğunu vurgulamış ve geçen yıla göre Maarif Vekâleti'nin bütçeye on beş mektep fazla koymasının çok teşekkür değer olduğunu ifade etmiştir.³⁶³

Kastamonu milletvekili Halid Bey'in çözüme kavuşturulmasını talep ettiği konulardan biri de köylü üzerinde büyük bir yük oluşturduğunu vurguladığı “*Tedrisatı İptidaiye Vergisinin*” yani günümüz Türkçesiyle İlköğretim Vergisi'nin makul bir şekle çevrilmesiydi.

“*Cumhuriyet Döneminde İlköğretimin Finansman Sorunu ve Mektep Vergisi Uygulaması*” başlıklı bir makale yazan Işıl Çakan'ın anlattığına göre; halkın eğitim giderlerine katılımını sağlama amacıyla salınan vergi uygulamaları Osmanlı İmparatorluğu'nun Cumhuriyete mirasıydı. 1869 yılında eğitim için gerekli olan mali kaynakları belirleyen Maarifi Umumiye Nizamnamesi'ne göre; mekteplerin inşası başta olmak üzere onarımı ve öğretmen maaşları, o mahalle ya da köyün karşılaması gerekli masraflar arasında sayılmıştır. 23 Eylül 1913 tarih ve 305 sayılı “*Tedrisatı İptidaiye Kanunu Muvakkatı*”nın yürürlüğe girmesiyle de; ilk mektep tesisi için gerekli arsanın sağlanması, mektep binasının inşası ve tamiri, öğretmen maaşlarının ödenmesi ve ders araç ve gereçlerinin temini gibi ilköğretim giderlerinin karşılanması doğrudan doğruya halkın üzerine yüklenmiş ve ilk mektep masrafını toplama yetkisi Vilâyet İdare Meclislerine bırakılmıştır.³⁶⁴ Hukuki statüsü bu şekilde belirlenmiş olan zorunlu maarif katkısının özellikle savaş dönemi içinde yoksul halk tabakaları tarafından ödenme zorluğu ile, hususi idareler tarafından olması gerekenden fazla salınmasından doğan rahatsızlıklar pek çok şikâyeti beraberinde getirmiştir. Halktan gelen şikâyetlerin yanı sıra, vilayet meclislerinin maarif katkısını

³⁶³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 71 (07 Mart 1341 / 07 Mart 1925), s.214.

³⁶⁴ Işıl Çakan, “Cumhuriyet Döneminde İlköğretimin Finansman Sorunu ve Mektep Vergisi Uygulaması”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Yıl: 1/ 2002, Sayı: 2, s.85 -88.

toplamasında yaşadığı güçlükler nedeniyle ilköğretim giderleri yeterli olarak karşılanamazken, özellikle de en acil gider olan öğretmen maaşları düzenli olarak ödenememiştir.³⁶⁵ Birinci TBMM'nin görev süresi içinde gerek soru önergeleri ve gerekse kanun teklifleri yoluyla ilk mektepler için halkın ödemesi zorunlu olan katkı sorgulanmış ve “*Tedrisatı İptidaiye Vergisinin*” ilgası talep edilmiştir. Bunun dışında ilk mektep öğretmenlerinin genel bütçeden maaş almasını amaçlayan kanun tekliflerinde de bulunulmuş, ancak söz konusu teklifler bütçede yeterli kaynak bulunmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.³⁶⁶ 8 Nisan 1923 tarih ve 326 sayılı “*İdarei Vilâyet Kanunu ile Tedrisatı İptidaiye Kararnamesinin Tadiline Dair Kanun*” ile de halktan gelen şikâyetler yeni bir düzenlemeyle hafifletilmeye çalışılmıştır. Yeni düzenlemeye göre; kasaba ve şehirlere de belirli oranlarda vergi salınmış, böylece köyler üzerindeki yük hafifletilmiştir. Söz konusu Kanun ile “*Tedrisatı İptidaiye Vergisini*” toplama yetkisi vilâyet hususi idarelerine bırakılmış ve verginin toplanmasında halk belirli gelir gruplarına ayrılmıştır. Ancak her ne kadar halkın belirli gelir gruplarına ayrılarak verginin adaletli dağıtımı arzulanmışsa da, bu sistem uygulamada işlememiş, vilâyet hususi idarelerince toplanan ilköğretime katkı payları eğitim dışı alanlara aktarılmış, öğretmen maaşları ödenmemiş ve hususi idareler verginin toplanmasında tarafsız hareket etmemişlerdir.³⁶⁷

Sorunun çözümü yönünde girişimler İkinci TBMM döneminde de devam etmiştir. Süre giden soruna çözüm önerilerinden biri de Kastamonu milletvekili Halid Bey tarafından gündeme getirilmiştir.

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 5 Kasım 1924 tarihinde, 28 Şubat 1924 tarihli “*Tedrisatı İptidaiye Vergisi Kanununun*”, günümüz Türkçesiyle, İlköğretim Vergisi Kanunu'nun birinci maddesinin değiştirilmesine ilişkin Meclis Başkanlığı'na kanun teklifinde bulunmuştur.³⁶⁸ 13 Kasım 1924 tarihli Lâyiha Encümeni mazbatasıyla kanun teklifinin müzakereye uygun olduğu tespit edilmiş ve Dahiliye

³⁶⁵ Çakan, **a.g.m.** , s.88 -89.

³⁶⁶ Çakan, **a.g.m.** , s.90 -91.

³⁶⁷ Çakan, **a.g.m.** , s.91 -102.

³⁶⁸ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 10, İ: 2 (05 Teşrinisani 1340 / 05 Kasım 1924), s.16.

Encümeni'ne gönderilmiştir.³⁶⁹ Kanun teklifi, 12 Nisan 1925 tarihinde, Meclis Genel Kurulu'nun gündemine alınmıştır.³⁷⁰ Halid Bey, kanun teklifinin gerekçesinde; Kastamonu vilâyetinin sekiz kazasını dolaştığını, her yerde ve özellikle köylüler tarafından “*Tedrisatı İptidaiye Vergisinin*” pek ağır olduğuna ilişkin şikâyetler dinlediğini belirterek, bu vergiden kasabalıların ve köylülerin genel surette şikâyetlerine neden olan yönün “*verginin yalnız mevcut mekteplerden istifade edebilecek köylülere tarh ve tevzi edilmesi ve mektepten istifade edemeyen ve mektebi olmayan köylülerden vergi alınmaması hususu*” olduğunu ifade etmiştir. Halid Bey'e göre, verginin ağırlığına neden olan diğer bir yön de, verginin dağıtımında halkın servet ve iktidarının dikkate alınmaması, nüfuzluların servetleri nispetinde para vermemesi ve verginin bütün yükünün köylülerin üstüne yıkılmasıydı. Halid Bey, bu şikâyetlerden doğan neticeleri de açıklamıştır. Buna göre; esasında yoksul olan köyler eğitim vergisinden kurtulmak için yararlandıkları mektebin mevcudiyetini istememeye başlıyor, mektebi olmayan bazı köyler de vergi korkusundan mektep açılmasını istemiyordu. Ayrıca köylü verginin ağırlığı nedeniyle haksız yere mektep öğretmenlerine saldırıyor, köylü öğretmenlere ve mekteplere adeta düşman kesiliyordu.³⁷¹

Halid Bey, verginin makul bir şekle çevrilmesi için çözüm yolu ve çare olarak; ilköğretim giderlerinin salt eğitimden yararlananlara değil, halkın tümüne yaygınlaştırılmasını önermekteydi:

*“Tedrisatı İptidaiye Vergisi yalnız mektepten istifade eden halka değil umuma teşmil edilmelidir. Bu halde verginin sıklığı hafifler ve köylünün şikâyetine de mahal kalmaz. Mektepten istifade edemeyen köylünün bu bapta itirazı nazarı dikkate alınmamalıdır.”*³⁷²

³⁶⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 10, İ: 6 (13 Teşrinisani 1340 / 13 Kasım 1924), s.202.

³⁷⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 17, İ: 100 (12 Nisan 1341 / 12 Nisan 1925), s.263 -278.

³⁷¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 17 (12 Nisan 1341 / 12 Nisan 1925), İ: 100'e ek, s.33 -35.

³⁷² TBMM ZC (II. Dönem), C: 17 (12 Nisan 1341 / 12 Nisan 1925), İ: 100'e ek, s.35.

Halid Bey'in bu yoldaki görüşlerine Dahiliye Encümeni de katılmış³⁷³ ve bu teklif sonucu düzenlenen 13 Nisan 1925 tarih ve 616 sayılı Mektep Vergisi Kanunu'nun ikinci maddesi ile şehir, kasaba ve köylerde oturan az çok kazanç ve serveti olan her ferdin, mektepten yararlansın, yararlanmasın, mektep vergisi ile mükellef olması kabul edilmiştir.³⁷⁴

Neticede maarif vergisi çeşitli aşamalardan geçtikten sonra dördüncü dönem TBMM tarafından kabul edilen 1454 sayılı Kanun'la müstakil bir vergi grubu olmaktan çıkarılmıştır. Kanun'la vasıtasız vergilerle bu vergiler üzerine konulan ilave zamların birleştirilmesi ve oranlarının belirlenmesi usulü kabul edilmiş, müsakkafat, arazi, kazanç ve sayım vergilerine ilave zamlar yapılması yöntemi bırakılarak bu vergilerden maarif hissesi ayrılacağı kabul edilmiştir. Kanun'la müsakkafat, arazi vergisi, kazanç vergisi ve sayım vergilerinin her birinden vilâyetlere, hususi idarelere ve maarife ayrılacak hisseler belirlenmiştir. Müsakkafat vergisinden % 15, arazi vergisinden % 19, kazanç vergisinden % 28, sayım vergilerinden de koyun, keçi, eşek için % 25, tiftik keçisi için % 21, deve, manda, inek, öküz, at, kısırak, katır için % 32, domuz için % 28 maarif hissesi ayrılacağı öngörülmüştür. Kanun'la vilâyet hususi idarelerinin müstakil vergi salma yetkisinin kalktığı da duyurularak, vergilerden belirli oranda maarif hissesi ayrılacağı karara bağlanmıştır.³⁷⁵ 1948 yılında sekizinci dönem TBMM'de kabul edilen “*Özel İdarelerden aylık alan ilkokul öğretmenlerinin kadrolarının Milli Eğitim Bakanlığı teşkilâtına alınması hakkında Kanun*” ile de tüm ilkokul öğretmenlerinin aylık ve kanuni haklarının genel bütçeden ödenmesi kabul edilmiştir.³⁷⁶

2) Trabzon Vilâyetinin Of Kazasında Darülhilâfe Medresesi Teşkili

Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, 26 Kasım 1923 tarihinde, arkadaşları Trabzon milletvekili Süleyman Sırrı Bey, Zonguldak milletvekili Yusuf Ziyaeddin Bey, Sivas milletvekili Yusuf Ziya Bey, Karahisarı Sahip milletvekili

³⁷³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 17 (12 Nisan 1341 / 12 Nisan 1925), İ: 100'e ek, s.35 -37.

³⁷⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 17, İ: 100 (12 Nisan 1341 / 12 Nisan 1925), s.264.

³⁷⁵ Çakan, a.g.m. , s.107.

³⁷⁶ Çakan, a.g.m. , s.117.

Kâmil Bey, Tokat milletvekili Kâmil Bey ve Giresun milletvekili Musa Kâzım Bey ile birlikte Meclis Başkanlığı'na verdiği temenni önergesinde, Trabzon vilâyetinin Of kazasında Darülhilâfe Medresesi teşkili hususunun 1924 yılı bütçesinde dikkate alınmasını temenni etmiştir. Hasan Fehmi Efendi, önergesinde; ülkenin hemen biricik ulema, süleha (dinin buyruklarına uygun harekette bulunan kişilere verilen ad) kaynağı olan ve her kesimce bilinen Trabzon vilâyetinin Of kazasında gerekli şartlara sahip 71 medrese olduğunu, Of kazasının ülkenin her tarafına imam, hatip, vaiz, müderris, müftü, kadı yetiştiren biricik medrese memleketi olduğunu belirterek, bu medreselerde 1.300'ü aşkın öğrencinin öğrenim görmekte olduğunu ifade etmiş ve söz konusu medreseler ile öğrencilerini ıslah ve verimli bir hale getirmenin arzu edildiğini vurgulamıştır. İstanbul dâhil olduğu halde ülkenin hiçbir vilâyetinde bu kadar medrese öğrencisinin bulunmadığını kaydeden Hasan Fehmi Efendi, otuz öğrencisi olmayan vilâyet ve kazalarda dahi birçok masraf yapılarak Darülhilâfe teşkilatı yapıldığını bildirmiş ve dolayısıyla Trabzon vilâyetinin Of kazasında bir Darülhilâfe Medresesi teşkilinin 1924 yılı bütçesinde dikkate alınmasını istirham etmiştir.³⁷⁷ 28 Kasım 1923 tarihinde bir yazıyla Meclis Başkanlığı'ndan Başvekâlet'e³⁷⁸, 29 Kasım 1923 tarihinde ise Başvekâlet'ten Şer'îye ve Evkaf Vekâleti'ne havale edilen³⁷⁹ önergeye, herhangi bir yanıt verilmemiştir.

3) Öğrencilerin Askerlik Tecilleri

Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, 21 Ekim 1923 tarihinde, *“tahsili âliye devam etmek isteyen efendilerin hizmeti maksureye tâbi olmaları esbabına dair”* Meclis Başkanlığı'na soru önergesi vermiş³⁸⁰, 31 Ekim 1923 tarihinde Müdafaa-i Milliye Vekili bu soruya yanıt vermek istemiş, ancak o gün Hasan Fehmi Efendi Meclis Genel Kurulu'nda olmadığı için soru düşmüştür.³⁸¹

³⁷⁷ BCA, (26 Teşrinisani 1339 / 26 Kasım 1923), Dosya: 6203, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 6.33.2, Ek: 3.

³⁷⁸ BCA, (28 Teşrinisani 1339 / 28 Kasım 1923), Dosya: 6203, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 6.33.2, Ek: 2.

³⁷⁹ BCA, (29 Teşrinisani 1339 / 29 Kasım 1923), Dosya: 6203, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 6.33.2, Ek: 1.

³⁸⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 2, İ: 40 (21 Teşrinievvel 1339 / 21 Ekim 1923), s.831.

³⁸¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 3, İ: 45 (31 Teşrinievvel 1339 / 31 Ekim 1923), s.117.

26 Ocak 1924 tarihinde ise, “*Muallimin ve Talebenin Askerlikten Tecilleri Hakkında Kanun*” müzakereye açılmıştır. Söz konusu kanunun 2. maddesinin B fıkrası şu hükmü getirmektedir:

“B) Birinci maddenin fıkratı muhtelifesinde zikredilmiş olan mektep ve medreselerden şehadetname almış olanlar hizmeti maksurelerini ifa etmedikçe daha yüksek ihtisas mektep ve medreselere nakilleri veya berayı tahsil memaliki ecnebiyeye azimetleri kabul olunmaz.”³⁸²

Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, söz konusu maddenin bu hükmüne itiraz ederek, reddini teklif etmiştir. Hasan Fehmi Efendi, bu konuda yaptığı konuşmada; TBMM’nin mektep ve medresede öğrenime devam eden öğrencilerin askerliklerinin tecilini kabul ettiğini ve bunda hedeflenen amacın ülkede ilim ve kültürü yükseltmek ve çoğaltmak olduğunu ifade ederek, hedef ve amaç bu olduğuna göre söz konusu maddenin bu fıkrasının kaldırılması gerektiğini vurgulamıştır. Ülkede herhangi bir suretle ihtisas okullarına gitmeyi arzu eden öğrencilerin ve sonra yolunu bularak ülkenin çok muhtaç olduğu ilim ve kültürü kazanmak amacıyla Avrupa’ya öğrenime gidecek öğrencilerin askerliklerinin tecilinin ülkenin yüksek çıkarları adına çok yararlı olacağının altını çizen Hasan Fehmi Efendi, “*Buyurulacak ki, yaşları ileri gitmiş olacak, mukayese edelim, bunlar pek az olacaktır ki, çok olmasını hepimiz arzu ederiz. Binaenaleyh böylesine 50 – 60 veyahut 100 – 500 kişinin, ihtisas mekteplerine gidip de ilim ve irfan ve ihtisas ile mücehhez olarak gelmesi mi kârlıdır, yoksa vakti sulhta bir kıtada hizmeti maksuresini ifa etmesi mi daha kârlıdır?*” diye sormuştur. Hasan Fehmi Efendi’ye göre; “*hizmeti maksureyi*” yani kısa dönem askerliği yerine getirmek yine bir görevdi. Ancak araya dokuz ay, bir yıl gibi bir ara koymakla, o gencin arzusu kırılmış olacaktı. Dolayısıyla böyle ihtisas okullarına gitmek isteyen ya da Avrupa’da öğrenim görmek isteyen öğrencilere izin verilmeli ve hatta bu öğrenciler teşvik edilmeli, bu nedenle de söz konusu fıkra reddedilmeliydi.³⁸³

³⁸² TBMM ZC (II. Dönem), C: 5, İ: 90 (26 Kânunusani 1340 / 26 Ocak 1924), s.392.

³⁸³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 5, İ: 90 (26 Kânunusani 1340 / 26 Ocak 1924), s.393 -394.

Çorum milletvekili Dr. Mustafa Bey, Denizli milletvekili Mazhar Müfit Bey, Kütahya milletvekili Ragıp Bey, Saruhan milletvekili Abidin Bey ve Eskişehir milletvekili Emin Bey de madde aleyhinde konuşmuşlar ve Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi'ye bu konuda destek vermişlerdir. Maddeyi eleştiren bu milletvekillerine Müdafai Milliye Vekili Kâzım Paşa yanıt vermiştir. Kâzım Paşa, yanıtında; “*hizmeti maksurenin*” zaten azaldığını, 6 –9 ay kadar “*hizmeti maksure*” olduğunu belirterek, bu dokuz ay fasılanın, kişinin ihtisas okuluna devam etmesinde bir sakınca, bir problem doğurmayacağını ifade etmiş, madde kabul edilmediği takdirde ise Avrupa'ya eğitim için giden öğrencilerin 30'lu yaşlara geleceğini, dolayısıyla bu kişilerin askerlik açısından yetiştirilmesinde çok zorlukla karşılaşılacağını ve seferberlik durumunda ise bu yüksek eğitilmiş gençlerin erlik yapmak zorunda kalacaklarını vurgulayarak maddenin aynen kabulünü talep etmiştir. Neticede müzakere yeterli görülerek önergeler okunmuştur. Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, Gaziantep milletvekili Şahin Bey ve Çorum milletvekili Dr. Mustafa Bey, ayrı ayrı verdikleri önergelerde, ikinci maddeye ait (B) fıkrasının kaldırılmasını teklif etmişlerdir. Meclis Genel Kurulu'nda yapılan oylama neticesinde önergeler kabul olunmuş ve böylece (B) fıkrası kaldırılmıştır.³⁸⁴ Bu suretle lise ile dengi medreselerden mezun olan öğrencilerin, kısa dönem askerlik hizmeti yapmadan, gerek yurt içinde gerekse yurtdışında yüksek öğrenim görmeleri sağlanmıştır.

Kastamonu milletvekili Halid Bey ile Zonguldak milletvekili Halil Bey, 22 Nisan 1924 tarihinde, öğretmenlerin ve öğrencilerin askerlikten tecilleri hakkındaki 21 Şubat 1921 tarihli kanuna ilave olarak çıkarılan 26 Ocak 1924 tarihli kanunun A ve B fıkralarının tefsire muhtaç olduğuna ilişkin Meclis Başkanlığı'na bir tefsir önergesi vermişlerdir. Tefsir önergesinde; söz konusu kanunun A maddesinde yüksek okul ve liselerde okuyanların askerliklerinin ertelendiği, B maddesinde ise aynı derecede bulunan yabancı okullarda öğrenim görenlerin de askerliklerinin tecil edildiği anlatılmakta ve B fıkrasında yazılı “*Mekâtibi Ecnebiye*” kaydının Türkiye'de bulunan “*ecnebi mektepler*” gibi Avrupa ve Amerika gibi gelişmiş ve

³⁸⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 5, İ: 90 (26 Kânunusani 1340 / 26 Ocak 1924), s.394 -398.

uygar devletlerin ülkelerinde bulunan aynı derecedeki okulları da kapsayıp kapsamadığının tefsire muhtaç olduğu ifade edilmekteydi. Önerge sahiplerine göre, gençlerin Avrupa irfanıyla bezenmesi ülkenin yüksek çıkarlarındandı ve öğrenim için Avrupa'ya gidecekler için izin verilmeliydi.³⁸⁵ Maarif Encümeni tarafından bu tefsir önergesine verilen yanıtta; yabancı okullarda öğrenim gören öğrenciler hakkındaki özel iznin kabulünde gerekli görülen amacın ilerlemiş ülkelerin eğitim ve öğrenim usullerinden istifade eden vatan evlatlarının teşvikinden ibaret olduğu ifade olunarak, hâlbuki bu istifadenin Avrupa ve Amerika okullarında öğrenimin tamamlanması ile daha geniş bir surette temin edileceğinden söz konusu iznin Avrupa ve Amerika'da orta ve yükseköğretim okullarına devam eden öğrencilere de genişletilmesinin ve yaygınlaştırılmasının oybirliği ile kabul edildiği bildirilmiştir.³⁸⁶ Maarif Encümeni'nin bu mazbatasını Meclis Genel Kurulu'nda yapılan oylama neticesinde kabul edilmiştir.³⁸⁷

4) Yabancı Uzmanlar

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 24 Şubat 1924 tarihinde, Meclis Başkanlığı'na verdiği bir önergede, Maliye Vekâleti'nin 1924 yılı bütçesinde, yabancı uzmanlara ait elli dördüncü fasılda, Hükümet'in idari şubeleri için 86 yabancı uzmanın ülkeye getirileceği gösterilmekte olduğundan, bu uzmanların hangi idari şubelere getirilmesine kesin lüzum olduğunun ait olduğu Encümenler tarafından müzakere edilerek tespit edilmesini ve Meclis'e arzının karara bağlanmasını teklif etmiş ve yapılan oylama neticesinde Halid Bey'in önergesi, Meclis Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir.³⁸⁸

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 1924 yılı Maliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde yine aynı konuya değinmiş ve şu noktaların altını çizmiştir:

³⁸⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8/1, İ: 44 (22 Nisan 1340 / 22 Nisan 1924), s.1015.

³⁸⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8/1, İ: 44 (22 Nisan 1340 / 22 Nisan 1924), s.1015 -1016.

³⁸⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8/1, İ: 44 (22 Nisan 1340 / 22 Nisan 1924), s.1016.

³⁸⁸ BCA, (24 Şubat 1340 / 24 Şubat 1924), Dosya: 2436, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 202.376.6, Ek:23 -26; TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 110 (24 Şubat 1340 / 24 Şubat 1924), s.275.

Halid Bey'e göre;

1) 3, 6, 9 aylık süreler için yabancı uzmanların getirilmesi uygun değildi ve verimli çalışma için bundan daha uzun sürelerle ihtiyaç vardı.

2) 86 yabancı uzman fazlaydı, bu nedenle gerekirse ülke içindeki kaynaklara da başvurulmalıydı.

3) Vekâletlerin bir alanda ihtisası olan uzmanlara ayrı ayrı lüzum göstermeleri yanlıştı ve bunun için bir uzman yeterliydi.

4) Vekâletler için kaç uzman gerektiği ve ne için ve ne kadar süreyle gerektiği, ait olduğu Encümenler tarafından müzakere edilerek tespit edilmeli ve bu konuda Meclis Genel Kurulu'na bilgi verilmeliydi.³⁸⁹

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 10 Ocak 1925 tarihinde, "*Ecnebi Mütéhassıs-lar*" hakkında, Meclis Başkanlığı'na bir soru önergesi vermiştir. Halid Bey'in soru önergesi, 21 Ocak 1925 tarihinde, Meclis Genel Kurulu'nun gündemine alınmıştır. Halid Bey, soru önergesinde; aşağıdaki suallere yanıt vermesini Başvekil'den talep etmekteydi:

"Maliye Vekâletinin 1340 bütçesine ve 54. fasla Ecnebi Mütéhassıs-ları için bir milyon lira vaz ve Meclisi Âlice kabul edilmişti. Muvazenei Maliye Encümeninin mezkûr bütçe mazbatasında da vekâletlerce celp olunacak mütéhassıs-ların miktarı ve ne için getirecekleri de zirdeki veçhile tasrih olunmuştu.

6 Dahiliye, 4 Adliye, 6 Maliye, 3 İmar, 5 Nafia, 15 Müdafaa-i Milliye ve Erkânı Harbiye, 3 Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye, 16 Maarif, 28 İktisat(Ziraat, Ticaret). Yekûn: 86.

Başvekil Beyefendi Hazretlerinden atideki suallere şifahen cevap vermesini temenni ederim.

Sual 1. Muhtelif vekâletlerce şimdiye kadar ne gibi işler için ne kadar mütéhassıs celp edilmiştir?

Sual 2. Mütébaki işler için Ecnebi Mütéhassıs-lar ne kadar zaman zarfında celp olunacaklardır? Bu bapta teşebbüsatta bulunulmuş mudur?

Sual 3. Muvazenei Maliye Encümeni Mazbatasında 3, 6, 9 aylık için bazı mütéhassıs-ların celbi kabil ve bazılarının bir buçuk sene için alınması lâzım olduğu muharrerdir. Tecrübeye nazaran hükümet bu fikirde isabet görmüş müdür?"³⁹⁰

³⁸⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7/1, İ: 20 (24 Mart 1340 / 24 Mart 1924), s.1038.

Halid Bey'in, yurt dışından getirilecek yabancı uzmanlar hakkında, Meclis Başkanlığı'na soru önergesi vermesi üzerine, 1925 yılına kadar, çeşitli Vekâletler tarafından, ne gibi işler için, ne kadar yabancı uzmanın ülkeye getirildiğine ilişkin bilgiler, Vekâletler arası yazışmalarla, Başvekâlet'e sunulmuştur.³⁹¹ Başvekil Ali Fethi Bey de, bu yazışmalar neticesinde elde edilen, hangi Vekâletler tarafından, hangi işler için, hangi uzmanların yurtdışından ülkeye getirildiğine ilişkin bilgileri, 21 Ocak 1925 tarihinde, Meclis Genel Kurulu'nun bilgisine sunmuştur.³⁹² Ali Fethi Bey, geri kalan işler için çeşitli Vekâletler tarafından, ne kadar yabancı uzman getirileceğini ve bu konuda yapılan girişimleri de anlatmıştır. Başvekil Ali Fethi Bey, Halid Bey'in üçüncü sualini ise şu sözlerle yanıtlamıştır:

“Efendim; 3, 6, 9 aylık gibi müddetler için mütehassıs celbi hususunda yapılan tecrübeye bir isabet görülememiştir. Hakikaten yalnız üç ay için bulunduğu mevkii, memuriyetini terk edecek altı veya dokuz ay için mütehassıslar zuhur etmemiştir veyahut gayet ağır şerait dermeyan etmişlerdir. Üç veya altı ay için bunların vazifelerinden ve hizmetlerinden ve ihtisaslarından bihakkın istifade edilememiştir. Binaenaleyh yapılan tecrübelerle göre böyle üç veya altı veya dokuz ay müddetler için mütehassıslar celbi pek de muvafık neticeler vermemiştir.”³⁹³

Başvekil Ali Fethi Bey'in açıklamalarına teşekkür eden Halid Bey, Başvekil'in bu mesele hakkında bundan sonra daha ciddi tedbirler almalarını istirham ederek, konuyu kapatmıştır.³⁹⁴

1925 yılı Maarif Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, konuşmasında; eski Maarif Vekili zamanında John Dewey adında bir yabancı uzmanın ülkeye getirildiğini belirterek, bu kişinin Maarif

³⁹⁰ **BCA** (10 Kânunusani 1341 / 10 Ocak 1925), Dosya: 2436, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 202.376.6, Ek: 19; **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 12, İ: 38 (21 Kânunusani 1341 / 21 Ocak 1925), s.192 -193.

³⁹¹ Yabancı uzmanlar konusunda Vekâletler arası yazışmalar için bkz. **BCA** (20 Kânunusani 1341 / 20 Ocak 1925), Dosya: 2436, Fon Kodu:0. 30.10, Yer No: 202. 376. 6, Ek: 1 -35.

³⁹² **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 12, İ: 38 (21 Kânunusani 1341 / 21 Ocak 1925), s.193 -194.

³⁹³ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 12, İ: 38 (21 Kânunusani 1341 / 21 Ocak 1925), s.194 -195.

³⁹⁴ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 12, İ: 38 (21 Kânunusani 1341 / 21 Ocak 1925), s.195.

Vekâleti'ne rapor verip vermediğini, raporunda başlıca ne gibi esaslar üzerinde yürüdüğünü ve ne gibi şeyler önerdiğini Maarif Vekili Saraçoğlu Şükrü Bey'den sormuştur.³⁹⁵

Maarif Vekili Saraçoğlu Şükrü Bey, verdiği yanıtta; John Dewey'in Maarif Vekâleti'ne rapor gönderdiğini ve bu raporun içinde dikkate değer birçok görüş ve düşüncenin bulunduğunu belirterek, John Dewey'in raporunda; okulların millettten ayrı bir kurum olarak düşünölemeyeceğini ve okulların milletin bir parçası olduğunu iddia ettiğini ifade etmiştir.³⁹⁶

5) Eğitim Amacıyla Yurtdışına Gönderilen Öğrenciler

Kastamonu milletvekili Halid Bey'in önemle işaret ettiğı konulardan biri de eğitim amacıyla yurt dışına gönderilen öğrencilerdi. 1924 yılı bütçe kanun lâyihası müzakerelerinde söz alan Halid Bey, konuşmasında, diğerkonularla beraber, eğitim amacıyla Avrupa'ya gönderilen öğrencilere de değinmiştir. Kendisi, Meşrutiyet'ten sonra Avrupa'ya Hükümet hesabına çeşitli idari şubeler tarafından birçok öğrenci gönderildiğini belirterek, buna rağmen bütçeye yabancı uzmanlar için 1 milyon lira konulduğunu ve öğrencilerden yeterince istifade edilemediğini vurgulamış ve Hükümet'ten eğitim amacıyla yurt dışına gönderilen bu öğrencilerin disiplin altına alınmasını rica etmiştir:

“Arkadaşlar bu noktaya fevkalâde ehemmiyet verelim. Bizim mütchassis adamlara ihtiyacımız vardır. Fakat maalesef gidenler iyi bir disiplin altında tahsil ettirilmediğı için birçoğı harsını da milletini de kaybederek ve kollarına birer madam takarak geliyor. Rica ederim bütün vekâletlerden, bilhassa Maarif Vekâletinden Avrupa'ya talebe gönderileceğı zaman çok esaslı hareket edilsin. Sonra efendim mademki gönderilen talebe hükümet hesabına gönderiliyor, bunlar döndükten sonra millete hizmet etmek mecburiyetindedir. Hükümet hesabına tahsil etsin, ondan sonra da İstanbul adalarından, Boğaziçinden

³⁹⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 66 (28 Şubat 1341 / 28 Şubat 1925), s.24.

³⁹⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 66 (28 Şubat 1341 / 28 Şubat 1925), s.25.

ayrılmasın, memleketten uzak yaşasın. Ben kendi nefsim buna katiyen tahammül edemem. Memlekete hizmet edecektir. Hükümetin verdiği her türlü vazaifi kabul edecektir.”³⁹⁷

Bu konuda geçmişteki Hükümet politikalarını da eleştiren Halid Bey’in zaman zaman Türklük duyguları da kabarmaktaydı. Nitekim Halid Bey; Erkânı Harbiye Mektebi’nden çıktıktan sonra öğrenciler arasından birçoğunun Almanya’ya gönderildiğini, her nedense gidenlerin dörtte üçünün Iraklı, Suriyeli Araplar olduğunu belirterek, bugün gönderilen o kurmay subaylardan hemen hiçbirinin Kurtuluş Savaşı’nda, vatanın felaketli günleri sırasında bu ülkeye gelip “*Bu memleket bana okumak için bu kadar para, bu kadar emek vermiştir. Binaenaleyh ben de deyni şükranı ifa edeyim, hizmet edeyim*” diye vatani görevlerini yerine getirmediklerini ifade etmiş ve Hükümet’in o zaman himaye etmediği, özü, sözü doğru bu Anadolu yavrularının bu vatani kurtardıklarını vurgulamıştır.³⁹⁸

Halid Bey, 1925 yılı bütçe kanun lâyihası müzakerelerinde de, aynı konudaki uyarılarını yineleyerek, yabancı ülkelerde bulunan öğrencilerin o serbest muhitte iyi kontrolde bulundurulmazsa karakterlerinin ve ahlaklarının bozulabileceğine işaret etmiş ve Hükümet’ten Avrupa’da, Amerika’da bulunan Türk öğrencilerinin gayet sıkı gözetim ve kontrole tabi tutulmalarını rica etmiştir. Halid Bey, konuşmasının devamında, yurt dışına gönderilen öğrencilerin sefaletе düştüklerine dair kendisine mektuplar geldiğini, bu konuda İstanbul basınında da haberler çıktığını belirterek, Hükümet’ten, öğrencilerin sefaletе düşürülmemesini, bunun için de öğrencilerin bulundukları ülkelerin kambiyo farkının dikkate alınmasını talep etmiştir.³⁹⁹

1925 yılı Maarif Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Halid Bey, Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey’den şu suallere yanıt vermesini rica etmiştir:

³⁹⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 113 (27 Şubat 1340 / 27 Şubat 1924), s.420.

³⁹⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 113 (27 Şubat 1340 / 27 Şubat 1924), s.420 -421.

³⁹⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 13/1, İ: 48 (05 Şubat 1341 / 05 Şubat 1925), s.169.

“Elyevm Maarif Vekâleti tarafından, bütçe mucibince, masrafları temin edilen Avrupa’da ne kadar talebemiz vardır, nerelerdedir, ne tahsil ediyorlar, bunlar kimin nezareti altındadır, başlarında müfettiş var mıdır?”⁴⁰⁰

Hamdullah Suphi Bey, yanıtında; Avrupa’da 53 öğrencinin öğrenim gördüğünü ve bu öğrencileri Zeki Bey adında bir kişinin teftiş ettiğini belirtmiş ve öğrencilerin hangi konularda öğrenim gördüklerini sıralamıştır. Halid Bey’in, *“...bu 53 efendinin kaç tanesi köylü çocuğudur. Yani halk tabakasına mensuptur. Kaç tanesi memur tabakasına ait vesaire evladıdır?”* şeklindeki sualine Hamdullah Suphi Bey, elindeki notlarda bu cihetlerin belirtilmediğini ifade ederek yanıt vermiştir. Maarif Vekili, Halid Bey’in, daha önce sözünü ettiği, yurt dışındaki öğrencilerin maaşlarının yetersiz kaldığı yolundaki beyanlarına şu sözlerle katılmıştır: *“Bazı memleketlerde ezcümle Almanya’da pahalılığın mütemadi artması neticesi talebenin bir kısmı müşkülât içindedir. Bunun için lazım gelen tedbirleri alıyoruz, onların tahsisatı arttırılacaktır.”⁴⁰¹*

6) Ankara Leylî Musiki Mektebi’nin Kapatılmasına İlişkin Temenniler

1925 yılı Maarif Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, konuşmasında; Maarif Vekâleti bütçesinin 233. faslının 6. maddesinde Ankara Leylî Musiki Mektebi için 25 bin lira teklif edildiğini, kendisinin müziğin aleyhinde olmadığını, tam aksine müziğin ruhun gıdası olduğunu ve gerekli olduğunu belirterek, yalnız bu mektebin 10 – 12 kadar öğrencisi olduğunu ifade etmiş, bu nedenle de Ankara Leylî Musiki Mektebi’nin açılmasına itiraz etmiştir. Ülke genelindeki bazı idadi mekteplerinin, bu arada Safranbolu kazasındaki İdadi Mektebi’nin, öğrencisinin azlığından dolayı kapatıldığını ifade eden Halid Bey’e göre, prensiplere çok sadık olduğu iddia edilen Maarif Vekâleti’nin 10 – 12 kadar öğrencisi olan Ankara Leylî Musiki Mektebi için de 25 bin liralık bir masrafı teklif etmemesi gerekiyordu. Ankara Leylî Musiki Mektebi’nin sırf müzikle uğraşan Zeki Bey’i tatmin etmek için açıldığını iddia eden Halid Bey’e göre, Zeki Bey’in ayrıca

⁴⁰⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 71 (07 Mart 1341 / 07 Mart 1925), s.200.

⁴⁰¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 71 (07 Mart 1341 / 07 Mart 1925), s.200 -201.

bir orkestrası ve maaşı vardı ve istediği öğrenciyi okutabilirdi. Bunun için yeniden mektep açmaya gerek yoktu ve bu 10 – 12 kadar öğrenci “*İstanbul Darüelhami*”na gönderilmeliydi.⁴⁰²

Eski Maarif Vekili Saraçoğlu Şükrü Bey, Halid Bey’e verdiği yanıtta; 1924 yılında açılan Ankara Leylî Musiki Mektebi’nde okuyan öğrenci adedinin, Halid Bey’in iddiasının aksine, 10 – 12 değil, 80’den fazla olduğunu bildirmiş ve ilim için, fen için, sanat için ve herhangi bir meslek için açılmış olan mekteplere, halk tarafından, sürekli bir ilginin gösterildiğini ifade etmiştir.⁴⁰³

Halid Bey, bu mektep hakkında Meclis Başkanlığı’na bir önerge de vermiş ve önergesinde Maarif Vekâleti bütçesinin 233. faslının 6. maddesinde Ankara Leylî Musiki Mektebi maaş ve ücretleri olarak teklif edilen 25 bin liranın, mektebin öğrencisinin azlığı dolayısıyla kaldırılmasını teklif etmiştir. Ancak Halid Bey’in bu önergesi, yapılan oylama sonucu, Meclis Genel Kurulu tarafından reddedilmiştir.⁴⁰⁴

7) Maarif Teşkilâtı Hakkında Kanun Lâyihası Münasebetiyle Dile Getirilen Talepler

20 Mart 1926 tarihinde, Meclis Genel Kurulu’nda, “*Maarif Teşkilâtı Hakkında Kanun Lâyihası*” müzakere edilirken, söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, Maarif Vekili Mustafa Necati Bey’in yanıtlaması istemiyle kendisine bazı sualler yöneltmiştir.

Halid Bey, konuşmasında, ilk önce ülkedeki anaokulları konusuna değinmiş ve “*Maarif Teşkilâtı Hakkında Kanun Lâyihası*”nı incelerken anaokullarına rastlamadığını ifade ederek, hâlbuki ülkede anaokullarının mevcut olduğuna işaret etmiş ve ülkedeki mevcut anaokullarının yerinde bırakılıp bırakılmayacağını Maarif Vekili’nden sormuştur. Ülkede kurumların, fabrikaların çoğaldığını ve dolayısıyla

⁴⁰² TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 70 (05 Mart 1341 / 05 Mart 1925), s.178 -179.

⁴⁰³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 70 (05 Mart 1341 / 05 Mart 1925), s.179.

⁴⁰⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 70 (05 Mart 1341 / 05 Mart 1925), s.192 -193.

işçi hayatının da başladığını ifade eden Halid Bey'e göre; işçiler ve kadınlar çalıştıkları sürece çocuklarını anaokullarına verebilirlerdi ve bu nedenle anaokullarına mutlak ihtiyaç vardı.⁴⁰⁵

Halid Bey, ikinci olarak, meslek okulları konusuna değinmiş ve Bulgaristan'da ilköğretimi bitiren öğrencilerin % 80'inin meslek okullarına gittiğini belirterek, hâlbuki Türkiye'de meslek okullarının henüz esaslı surette yerleşmediğini vurgulamış ve ülkede meslek okullarının kurulmasının önemine işaret etmiştir.⁴⁰⁶

Halid Bey, konuşmasında; köy çocuklarına da değinmiş ve köy okullarında yüksek zekâ ve seviyeye sahip çocukların seçilerek, devlet korumasına alınmasını ve köy çocuklarının yüksek öğrenimden yoksun bırakılmamasını talep etmiştir.⁴⁰⁷

Talim ve Terbiye Heyeti ile Dil Heyeti'nin görevlerinin neler olduğu ve Latin harfleri konusu da Halid Bey'in sorduğu sualler arasındadır.⁴⁰⁸

Halid Bey, Maarif Vekili'nden, yetişecek çocuklara vatan ve millet sevgisinin ne suretle kazandırılacağına ilişkin düşüncelerini açıklamasını da rica etmiştir.⁴⁰⁹

Halid Bey, konuşmasında; 1924 Nasturi Olayı ile 1925 Şeyh Sait Ayaklanması'na değinmiş ve Doğu ve Güneydoğu vilâyetlerindeki mevcut okulların ve öğrencilerin azlığına dair istatistikler vererek, ayaklanmaların nedenini bölge halkının cahilliğine bağlamıştır. Halid Bey, bu nedenle Doğu ve Güneydoğu vilâyetlerinde daha çok okul açılması ve bu bölge halkının okutulması gerektiğini vurgulamış, aksi takdirde bu gibi üzücü olayların devam edeceğinin altını çizmiştir.⁴¹⁰

⁴⁰⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 23, İ: 74 (20 Mart 1926), s.265.

⁴⁰⁶ Aynı yerde.

⁴⁰⁷ Aynı yerde.

⁴⁰⁸ Aynı yerde.

⁴⁰⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 23, İ: 74 (20 Mart 1926), s.266.

⁴¹⁰ Aynı yerde.

Türkiye Cumhuriyeti'nde 1927 yılında yapılan ilk genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Türkiye'nin toplam nüfusu 13.648.270'ti.⁴¹¹ 1927 yılında ülkedeki okur-yazar oranı ise kimi kaynaklara göre % 7⁴¹², kimi kaynaklara göre de % 10,6 idi.⁴¹³ Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı İmparatorluğu'ndan çok kötü bir eğitim mirası devralmıştı. Halid Bey de konuşmasında ülkedeki okur-yazar oranının düşüklüğüne dikkat çekmiştir. Almanların ve Bulgarların % 90'ının okur-yazar olduğunu, buna karşın Türkiye'de okur-yazar oranının yüzde üçü ya da beşi geçmediğini ifade eden Halid Bey, bu oranın ağılanılacak bir derece olduğunu vurgulamış ve bu nedenle eğitime gerekli önem ve paranın verilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. İsmet Paşa Hükümeti'nin en çok demiryollarına önem verdiğini ve demiryollarına milyonlarca para aktardığını ifade eden Halid Bey'e göre; eğitim politikası da demiryoluyla beraber yürümeliydi.⁴¹⁴

Halid Bey, konuşmasında; imam hatip okullarının ortaokullar arasında olduğunu belirterek, bu okulların lağvedileceğini işittiğini ifade etmiş ve Maarif Vekili'nden bu konuda açıklama talep etmiştir.⁴¹⁵

Halid Bey, son olarak köy yatı okullarına tercihen muhtaç ve kimsesiz çocukların alınmasını talep etmiş, bu doğrultuda bir önerge de vermiş, ancak sonradan önergesini geri almıştır.⁴¹⁶

Halid Bey'in suallerine yanıt veren Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, ilk önce Dil Heyeti'nin görevlerine değinerek, Türk dilini araştırmak, millete sözlük hazırlamak ve Türk dilinin ıslahı için Dil Heyeti'ne ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Halid Bey'in sözünü ettiği Latin harfleri meselesine de değinen Maarif Vekili, bunun bir devlet siyaseti sorunu olduğunu ve henüz meselenin araştırma safhasında

⁴¹¹ **Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı**, s.78.

⁴¹² **a.g.e.** , s.25.

⁴¹³ Necdet Sakaoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İletişim Yay. , İstanbul, 1992, s.36; İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C: 3, İletişim Yay. , s.666.

⁴¹⁴ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 23, İ: 74 (20 Mart 1926), s.266.

⁴¹⁵ **Aynı yerde.**

⁴¹⁶ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 23, İ: 74 (20 Mart 1926), s.274.

olduğunu ifade etmiştir. Mustafa Necati Bey, Talim ve Terbiye Heyeti'nin görevlerini, *“milletin terbiyei umumiyesine ait mesailini halletmek, mektep programlarını ve bütün dünyada intişar eden kitapları ve her sene dünyada maarifin aldığı cereyanları tetkik etmek”* olarak açıklamıştır.⁴¹⁷

Halid Bey'in işaret ettiği ülkedeki okur-yazar oranının geriliğine Maarif Vekili neden olarak öğretmen mevcudunun yetersizliğini göstermiştir. Mustafa Necati Bey'e göre; eğitim sorunu yalnız bugünün ya da yarının sorunu değildi. Buna bir günde ilaç bulunamazdı ve sabır lazımdı. Öğretmen teşkilatı sağlamlaştırıldıktan, öğretmen okulları çoğaltılarak kuvvetli öğretmenler idaresinde idare edildikten ve gerçek öğretmen yetiştikten sonra ülkede eğitim ve öğretim hayatı başlayacaktı.⁴¹⁸

Mustafa Necati Bey, meslek okulları hakkında Halid Bey'in görüşlerine katıldığını belirterek, bu nedenle ilkokul programlarının uygulamalı hayata uygun şekilde yapılacağını, ilkokulların kuramdan ziyade uygulamalı eğitim vereceğini ifade etmiştir. Vatanseverlik ve milliyetçilik duyguları ise Türkçe öğrenimi yoluyla öğrencilere aşılacaktı.⁴¹⁹

Halid Bey'in, Şeyh Sait Ayaklanması'nın nedenlerinden birisi olarak kabul ettiği, Doğu ve Güneydoğu vilâyetlerindeki eğitimin geriliğine ve yetersizliğine ilişkin tespitlerine, Mustafa Necati Bey; *“İlk tahsil idarei hususiyelere aittir. Maarif Vekâleti bunlar hakkında yalnız programlar yapar ve bunların tatbikatına ait teftişlerini yapar. Başka vazifesi yoktur”* sözleriyle yanıt vermiştir. Mustafa Necati Bey'e göre çözüm, Doğu ve Güneydoğu vilâyetlerinde, yatılı ilkokullar (leyli iptidai mektepleri) açmaktır.⁴²⁰

Halid Bey'in, önemle işaret ettiği, anaokulları konusuna da değinen Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, bu konuda şu açıklamalarda bulunmuştur:

⁴¹⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 23, İ: 74 (20 Mart 1926), s.267 -268.

⁴¹⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 23, İ: 74 (20 Mart 1926), s.269.

⁴¹⁹ Aynı yerde.

⁴²⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 23, İ: 74 (20 Mart 1926), s.270.

“Halid Bey, kanunda ana mektepleri mevcut değildir diyor. Evet, ana mektepleri hakikatte memleketimizde mevcut değildir. Bunun için evvela ana muallimi yetiştirmek lazımdır. Bu sene muallim mektebi açacağız. Ana mektebi idare için şimdi Avrupa’da tahsil gören kızlarımız vardır, bu sene gelecektir. Saniyen mütehasıslar da getireceğiz. Evvela muallim yetiştireceğiz. Talim ve Terbiye Heyeti Maarif Kanunu yaparken ana mekteplerinin vaziyetini de düşünecektir.”⁴²¹

İlköğrenim çağının 7 ile 14 yaşları arasında olduğunu belirten Maarif Vekili, köy mekteplerine kesin bir surette tercihen kimsesiz çocukların alınması yönünde Halid Bey’in temennisine katılmadığını, köy mekteplerinin köy çocuklarına ait olduğunu ifade etmiştir. Konuşmasında imam hatip okullarına da yer veren Maarif Vekili, bunların orta mektep zümresinde iken şimdiki halde meslek kuruluşları olduğunu, imam hatip okullarına lüzum olduğunu ve bunların kaldırılmasının söz konusu olmadığını vurgulamıştır.⁴²²

Günümüz Türkiye’inde çalışan kadınların çocuklarına bakmak amacıyla pek çok çocuk yuvasının açıldığı, okul öncesi eğitimin zorunlu kılındığı, devlet bütçesinden eğitime ayrılan payın her geçen yıl arttığı, meslek liselerinin gelişimine ve yaygınlaşmasına çok büyük önem verildiği, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde eğitime çok önemli yatırımlar gerçekleştirildiği ve okullarda yeni nesillerin Atatürk milliyetçiliği doğrultusunda yetiştirilmesinin Türk Milli Eğitimi’nin temel amaçları arasında yer aldığı düşünülecek olursa, Halid Bey’in eleştirilerinde ne kadar haklı olduğu daha iyi anlaşılır.

E) Kastamonu Milletvekillerinin Anayasa ve Yargı Alanına Dönük Talepleri

Kastamonu milletvekilleri anayasa ve yargı konularına ilişkin olarak Meclis Başkanlığı’na iki kanun teklifi, bir soru önergesi ve 21 önerge vermişler ve Meclis Genel Kurulu’nda 47 konuşma yapmışlardır. Kanun tekliflerinin ikisi de Hasan Fehmi Efendi tarafından Meclis Başkanlığı’na verilmiştir. Soru önergesi de Hasan

⁴²¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 23, İ: 74 (20 Mart 1926), s.273.

⁴²² TBMM ZC (II. Dönem), C: 23, İ: 74 (20 Mart 1926), s.274 -275.

Fehmi Efendi tarafından Meclis Başkanlığı'na sunulmuştur. 21 önerenin dördü Halid Bey'e, beşi Hasan Fehmi Efendi'ye, beşi Ali Nazmi Bey'e, dördü Mehmet Necmettin Bey'e, ikisi Mehmet Fuat Bey'e, biri Ali Rıza Bey'e aittir. Meclis Genel Kurulu'nda yapılan 47 konuşmanın ise; 14'ü Hasan Fehmi Efendi, 12'si Mehmet Necmettin Bey, 11'i Ali Nazmi Bey, yedisi Halid Bey, ikisi Ahmet Mahir Efendi, biri Mehmet Fuat Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu verilere göre, anayasa ve yargı konularında Meclis'te yasama faaliyetlerinde bulunan en aktif ve katılımcı Kastamonu milletvekilinin Hasan Fehmi Efendi olduğu anlaşılır. Hasan Fehmi Efendi'yi ise sırasıyla Mehmet Necmettin Bey, Ali Nazmi Bey ve Halid Bey izlemiştir. Halid Bey dışında kalan her üç milletvekilinin de hukuk mezunu olmaları ve Adliye Encümeni'nde çalışmaları bu durumun nedenlerini açıklar. Kastamonu milletvekillerinin anayasa ve yargı alanına dönük faaliyetleri, anayasa konusu öncelikli olmak üzere, aşağıda anlatılmıştır.

Kastamonu milletvekili Halid Bey ve 15 arkadaşı tarafından, 1 Mart 1924 tarihinde, Meclis Başkanlığı'na verilen temenni önergesinde; bugünlerde Teşkilâtı Esasiye Kanunu lâyihasının müzakerelerine başlanmasının kararlaştırıldığı belirtilerek, TBMM iç tüzüğü'nün 105. maddesi gereğince, Teşkilâtı Esasiye Kanunu değişikliklerinde Meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun kabul oyu gerektiğinden, bu miktarın temini için milletvekillerine bir ay süreyle mezuniyet verilmemesi talep edilmekteydi.⁴²³

Önerge hakkında ilk sözü Gelibolu milletvekili Celal Nuri Bey almış ve henüz yürürlükte olan 5 Eylül 1920 tarihli “*Nisabı Müzakere Kanunu*” gereğince milletvekillerinin üç ay mezuniyet hakkı olduğunu, bundan başka Birinci TBMM'nin, 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nu (1921 Anayasası) adi kanunlar gibi görüşüp kabul ettiğini ve Osmanlı Kanunu Esasisi'nde yer alan şartlar dairesinde kabul etmediğini belirterek, dolayısıyla bu Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun olağan

⁴²³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 1 (1 Mart 1340 / 1 Mart 1924), s.8.

çoğunlukla kabul edilmesini ve diğer kanunlardan farkı olmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁴²⁴

Celal Nuri Bey'e yanıt veren Kastamonu milletvekili Halid Bey, TBMM iç tüzüğünün 105. maddesi gereğince, Teşkilâtı Esasiye gibi önemli kanunların müzakerelerinde Meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun kabul oyu gerektiğini yinelemiş ve "*Nisabı Müzakere Kanunu*"nun öngördüğü üç ay mezuniyet hakkının, Meclis iç tüzüğü gereğince kesinlikle söz konusu olamayacağını vurgulamıştır. Celal Nuri Bey'in, "*Nisabı Müzakere Kanunu*"nun Meclis üç tüzüğüne üstün olduğu, yolundaki iddiasına Halid Bey, milletvekillerinin 12 ay içinde başka bir zaman bu mezuniyeti alabilecekleri, sözleriyle yanıt vermiştir.⁴²⁵

Halid Bey'in önergesinde imzası bulunan Karesi milletvekili Ahmet Süreyya Bey, söz konusu önerge ile Meclis'ten istenilen talebin meşru olduğunu belirterek, Teşkilâtı Esasiye gibi Türk milletinin, Türk Devleti'nin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin esaslarını ve ana teşkilatını ve ilkelerini tespit edecek olan yeni ve yüksek bir kanunun müzakeresinde bütün milleti temsil eden Meclis'in bütün üyelerinin bulunmasının pek çok arzu edildiğini ifade etmiştir. Mantıki, vicdani, hissi olan bu arzudan başka bir kanuni zaruretin de bulunduğunu belirten Ahmet Süreyya Bey, Meclis iç tüzüğünün açıklığından başka, 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanunu hükümleriyle çelişmeyen Kanunu Esasi'nin 116. maddesi gereğince, Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun değiştirilebilmesinin Meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun kararına bağlı olduğunu ifade etmiş ve Kanunu Esasi'nin bu maddesinin hâlâ yürürlükte olduğunu ve 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanunu'yla da fesih ve kaldırılmadığını ve Meclis'in de bu kanununun hüküm ve yürürlüğünü kaldıran ve değiştiren bir kararının bulunmadığını vurgulamıştır.⁴²⁶

Önerge aleyhinde konuşan Kütahya milletvekili Ragıp Bey, Meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun değil, Meclis üyelerinin tamamının Teşkilâtı

⁴²⁴ Aynı yerde.

⁴²⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 1 (1 Mart 1340 / 1 Mart 1924), s.8 -9.

⁴²⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 1 (1 Mart 1340 / 1 Mart 1924), s.9.

Esasiye Kanunu ile diğer kanunların müzakeresinde bulunmasının herkes tarafından arzu edilecek bir şey olduğunu kaydederek, ancak TBMM'nin kuruluş durumunun, diğer Meclisi Mebusan'lardan farklı olduğunu, zira TBMM üyelerine komutanlık, ordu komutanlıkları, elçilik gibi görevler verildiği gibi, “*Nisabı Müzakere Kanunu*” gereğince milletvekillerinin her yıl üç ay da mezuniyet hakkı olduğunu belirtmiş, bu nedenle TBMM'nin açıldığı 23 Nisan 1920 tarihinden bugüne kadar bir kez dahi olsun üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun TBMM'de bulunmadığının altını çizmiştir. Birinci TBMM'nin kabul ettiği 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun gerek Meclis iç tüzüğündeki maddeyi ve gerek Kanunu Esasi'deki maddeyi kaldırdığını iddia eden Ragıp Bey, buna gerekçe olarak da 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun adi kanunlar gibi salt çoğunlukla kabul edilmesini göstermiştir.⁴²⁷

Önerge aleyhinde konuşanlardan biri de Saruhan milletvekili Vasıf Bey idi. Vasıf Bey, konuşmasında; devletin hayatına, varlığına, siyasetine ilişkin kararların iyice araştırılması ve düşünülmesi için bu gibi tekliflerin öncelikle gündeme alınmasını ve encümenlere havale edilmesini ve encümenlerin incelemesinden sonra Meclis'in huzuruna gelmesi gerektiğini belirtmiş ve bu nedenle müzakereye son verilmesini teklif etmiştir.⁴²⁸

Menteşe milletvekili Yunus Nadi Bey'in, Vasıf Bey'i onaylayan konuşmasının ardından söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey; kendisinin bir kanun teklifi yapmadığını ya da Teşkilâtı Esasiye Kanunu'na bir madde ilavesini teklif etmediğini, yalnızca Meclis iç tüzüğünün bir maddesini hatırlattığını, hatta bunda karar almaya bile gerek olmadığını, Meclis Başkanlığı'nın görevini yapacağını belirterek, Teşkilâtı Esasiye Kanunu değişikliklerinin gerekçesinde diğer devletlerin kanunlarından yararlanıldığının söylenildiğini, hâlbuki bütün devletlerde en önemli sorunlarda Meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun kabulünün şart olduğunu kaydetmiş ve milleti temsil edebilmesi için milletin temeli olan Teşkilâtı Esasiye

⁴²⁷ Aynı yerde.

⁴²⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 1 (1 Mart 1340 / 1 Mart 1924), s.9 -10.

Kanunu'nun Meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğuyla kabul edilmesini talep etmiştir.⁴²⁹

Neticede Halid Bey ve 15 arkadaşının söz konusu önergesi Meclis Genel Kurulu'nda yapılan oylama sonucu kabul görmemiş ve reddedilmiştir.⁴³⁰

1924 Teşkilâtı Esasiye Kanunu taslağı üzerinde genel görüşmeler devam ederken Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, bir konuşma yapmış ve Meclis Başkanlığı'na da bir önerge vermiş ve 1924 Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun, Meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğuyla mı, yoksa salt çoğunluğun üçte iki çoğunluğuyla mı, yoksa mutlak çoğunluğun mutlak çoğunluğuyla mı müzakere ve kabul edileceğinin bir karara bağlanmasını teklif etmiştir.⁴³¹ Gelibolu milletvekili Celal Nuri Bey ile Kütahya milletvekilleri Ragıp Bey ve Recep Bey'in, Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun müzakere ve kabulünde Meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun kabulünü olumsuzlayan konuşmalarının ardından⁴³², Bozok milletvekili Süleyman Sırrı Bey, 1924 Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun Meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile kabul edilmesine ilişkin bir önerge vermiş⁴³³, yapılan oylama sonucu Süleyman Sırrı Bey'in bu önergesi 67 kabul oyuna karşın 79 ret ve 1 çekimser oyla reddedilmiştir.⁴³⁴ Oylamada Kastamonu milletvekilleri Halid Bey ile Mehmet Fuat Bey kabul, Hasan Fehmi Efendi ret oyu vermiştir.⁴³⁵

Neticede Kastamonu milletvekili Halid Bey ile 15 arkadaşının, 1924 Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun Meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğuyla müzakere ve kabul edilmesine ilişkin önergeleri sonucu başlayan tartışmalarda, Halid Bey'in bu teklifi, Meclis Genel Kurulu'nda, milletvekillerinden önemli oranda destek

⁴²⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 1 (1 Mart 1340 / 1 Mart 1924), s.10.

⁴³⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 1 (1 Mart 1340 / 1 Mart 1924), s.11.

⁴³¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 7 (9 Mart 1340 / 9 Mart 1924), s. 246.

⁴³² TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 7 (9 Mart 1340 / 9 Mart 1924), s.246 -250.

⁴³³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 7 (9 Mart 1340 / 9 Mart 1924), s.251.

⁴³⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 7 (9 Mart 1340 / 9 Mart 1924), s.251 -252.

⁴³⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 7 (9 Mart 1340 / 9 Mart 1924), s.255.

bulmasına karşın, reddedilmiştir. Böylece 1924 Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun salt çoğunluğun üçte iki çoğunluğuyla müzakere ve kabulü kararlaştırılmıştır.⁴³⁶

30 Mart 1924 tarihinde, Kanunu Esasi Encümeni'nin, Teşkilâtı Esasiye Kanunu teklifi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun (1924 Anayasası), TBMM'nin bizzat yerine getireceği görevleri sıralayan, 26. maddesine itiraz etmiştir. Konuşmasında; TBMM'nin görevlerini sıralayan 26. maddenin bazı fıkralarının kapsadığı hükümler ile TBMM'de oybirliği ile kabul edilen Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun 6. ve 7. maddelerinin çatıştığını iddia eden Hasan Fehmi Efendi, bu iddiasına gerekçe olarak şu noktaların altını çizmiştir: Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun 6. maddesinde; TBMM'nin yasama yetkisini bizzat kullandığının ifade edildiğini ve söz konusu kanunun 7. maddesinde ise; TBMM'nin yürütme yetkisini kendi seçtiği Cumhurbaşkanı ve onun tayin edeceği bir İcra Vekilleri eliyle kullandığının yazılı olduğunu vurgulayan Hasan Fehmi Efendi'ye göre, Meclis, yasama hakkını doğrudan doğruya kendisi kullanıyordu, ancak yürütme görevini, iktidar mevkiine getirmiş olduğu, Hükümet eliyle kullanıyordu. Buna karşın, Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun, TBMM'nin görevlerini sıralayan, 26. maddesinde, Meclis, fiilen mümkün olmayan yürütme hakkını da kendisi bizzat üzerine alıyordu. Buna örnek olarak, 26. maddede yazılı, *“katiyet kesbetmiş olan idam hükümlerinin infazı”* hükmünün, Meclis'in bu eylemi bizzat yerine getireceği anlamında, yanlış olarak kullanıldığını ve bu hükümle Meclis'in yürütme organına ait bir görevi bizzat kendi üzerine aldığının anlaşıldığını ifade eden Hasan Fehmi Efendi'ye göre, bahsedilen hüküm şu şekilde değiştirilmeliydi: *“Katiyet kesbetmiş olan idam hükümlerinin tasdiki”* Böylece yasama ve yürütme organlarının görevleri netlik kazanacaktı.⁴³⁷ Hasan Fehmi Efendi, bu konu hakkında Meclis Başkanlığı'na bir önerge de vermiş ve Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun 26. maddesindeki *“ahkâmı şeriyenin tenfizi”* fıkrasının *“ahkâmı şeriyenin temini tenfizi”*, *“meskûkât darbı”* fıkrasının *“meskûkât darbına müsaade itası”*, *“kesbi katiyet etmiş olan idam hükümlerinin infazı”*

⁴³⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 7 (9 Mart 1340 / 9 Mart 1924), s.252; 83 sayılı Heyeti Umumiye Kararı için bkz; **Düstur**, 3. Tertip, C: 5, s.667.

⁴³⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 24 (30 Mart 1340 / 30 Mart 1924), s.97 -98.

fıkrasının “*katiyet kesbetmiş olan idam hükümlerinin tasdiki*” suretinde tadilini teklif etmiştir.⁴³⁸

Eskişehir milletvekili Abdullah Azmi Efendi, Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi’nin bu konudaki itirazlarını geçerli görmemiş ve eleştirmiştir. Abdullah Azmi Efendi’ye göre, Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun 26. maddesi ile 6. ve 7. maddeleri arasında çelişki değil, tam aksine uyum vardı. Zira Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun 5. maddesinde; yasama yetkisinin ve yürütme kudretinin TBMM’de toplandığı yazılıydı. Buna göre, Meclis, yürütme görevlerinden bir kısmını, İcra Vekilleri eliyle kullanıyor, bir kısmını da 26. madde gereğince istisna ederek kısıtlıyor ve bizzat kendisi kullanıyordu. Dolayısıyla Hasan Fehmi Efendi’nin görüş ve düşünceleri kesinlikle geçerli değildi ve 26. madde tamamen ilmi bir şekilde yazılmıştı.⁴³⁹ Neticede yapılan oylama sonucu Hasan Fehmi Efendi’nin önergesi Meclis Genel Kurulu’nda kabul görmeyecek ve reddedilecektir.⁴⁴⁰ Esasında Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun yasama ve yürütme kudretini TBMM’de toplayıp Meclis’in yasama yetkisini bizzat, yürütme yetkisini ise Cumhurbaşkanı ve İcra Vekilleri eliyle kullanacağını belirtmesi, bir yandan kuvvetler birliği ve meclis hükümeti sistemine bağlı kalındığını, öbür yandansa yasama ve yürütme iktidarlarının birer fonksiyon olarak ayrıldığı anlamına geliyordu.

Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, 18 Ekim 1923 tarihinde, bugünkü Balıkesir iline bağlı, Marmara Adası’nda bir genel hapishane kurulmasına ilişkin olarak Meclis Başkanlığı’na bir kanun teklifi vermiştir.⁴⁴¹ Hasan Fehmi Efendi, kanun teklifinin gerekçesinde, ilk önce kanuna karşı gelmiş olan insanların neden hapishanelere konulduğuna ilişkin açıklamalarda bulunmuş ve ardından Türkiye’deki hapishanelerin içler acısı durumunu anlatmıştır. Türkiye’deki hapishanelerin, tavşanı sırtlan, melekleri şeytan yapan bir fesat ocağı ve felaket yatağı olduğunu ve hapishanelerin birer kumarhane ve tembelhaneden başka bir şey olmadığını ifade eden Hasan Fehmi Efendi’ye göre, ayrıca ülkedeki hapishaneler,

⁴³⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 24 (30 Mart 1340 / 30 Mart 1924), s.101.

⁴³⁹ Aynı yerde.

⁴⁴⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 24 (30 Mart 1340 / 30 Mart 1924), s.102.

⁴⁴¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 2, İ: 38 (18 Teşrinievvel 1339 / 18 Ekim 1923), s.739.

dağ parçası gibi insanları iki yılda kemiren, öğütüp bitiren ve henüz isim verilmeyen hastalıkların tohumlandığı yerlerdi. Bu nedenle ülkedeki hapishanelerin ıslahına şiddetle ihtiyaç vardı.⁴⁴²

Ülkedeki hapishanelerin ıslaha muhtaç kötü koşullarını sert bir dille eleştiren Hasan Fehmi Efendi, hapishanelerin ıslahı için düşündüğü reçeteyi açıklamıştır. Buna göre; bugünkü Balıkesir iline bağlı, Marmara Adası'nda bir genel hapishane kurulmalıydı. Zira Marmara Adası'nın suyu boldu ve meşe ve meyve ağaçlarıyla kaplı geniş bir arazisi ve çayırılığı vardı. Bataklığı, sıtması yoktu ve doktora ve ilaca gerek bırakmayacak kadar havası hoş ve yumuşaktı. Ormanı boldu ve adanın eteklerinde zeytin ve üzüm bağları vardı. Adanın nüfusu azdı ve ayrıca hastane ve kışla olmaya elverişli kilise ve manastırları mevcuttu. En çok göze çarpan yönü ise, aranan vasıf ve şartlarda zengin mermer ocaklarının bol miktarda adada bulunmasıydı. Dolayısıyla Marmara Adası iklimi, sağlık şartlarına uygun havası, tarıma elverişli arazisi, suyu, ormanları, meyve ve zeytin ağaçları, üzüm bağları ve zengin mermer ocakları ile mahkûmların insanca cezalarını çekmelerine son derece elverişliydi. Ayrıca Marmara Adası'nda hapishane kurulması halinde, mevcut hapishanelerde görevli memur, gardiyan ve jandarma miktarında azalma olacak, bu da bütçede tasarrufa olanak sağlayacaktı. Hatta bugün mevcut hapishanelere harcanılan paranın sekizde birisiyle inşa edilecek Marmara Adası Hapishanesi, iki yıl sonra geliriyle kendisini yaşatacak, belki de hazineye para da verecekti.⁴⁴³

Hasan Fehmi Efendi, kanun teklifinde, Marmara Adası'nda bir hapishane kurulması için yapılması gereken işlemleri de sıralamıştır. Buna göre;

- 1) Adanın üzerinde kalmış olan 350 nüfus ve 55 haneyi kaldırıp Erdek'te boş kalan hane ve araziye geçirip yerleştirmek ve adayı tamamen boşaltmak.
- 2) Gün kaybetmeyerek hapishanelerin inşa ve tamiri için bütçeden ayrılan parayı, yarım milyona çıkarmak. Bu para ve aynı zamanda hapishanelerden alınacak işçi ile 1.500 haneyi hemen tamir etmek.

⁴⁴² TBMM ZC (II. Dönem), C: 3, İ: 41 (24 Teşrinievvel 1339 / 24 Ekim 1923), s.3 -4.

⁴⁴³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 3, İ: 41 (24 Teşrinievvel 1339 / 24 Ekim 1923), s.5 -6.

- 3) Adanın etrafına sağlam bir tel örgü çekmek.
- 4) Kuvvetli bir dinamo motor koyup adanın sahil kısmını gündüz gibi aydınlatmak.
- 5) Sahil tel örgüsünün dışında karakollar meydana getirmek ve bu karakolları telefonla birbirine bağlamak.
- 6) 500 kişilik düzenli bir jandarma taburu koymak, mevcut kilise, manastır yetersiz ise bir kışla meydana getirmek.
- 7) Adanın etrafını dolaşmak üzere silahla donatılmış iki istimbota hazır bulundurmak.
- 8) Bu yeni kurulacak şehirde fennin bütün gereklerini uygulatmak üzere gerekli vasıflara sahip müdür, mühendis, jimnastik öğretmenleri, tarım, sanat uzmanları hazırlamak ve sevk etmek.
- 9) Dershaneler kurmak, Kuran'a dayanarak ahlak dersini verebilecek, taşla söz geçirecek bir âlimi memur etmek.
- 10) Sanayi kuruluşları kurmak, hammaddeyi oraya sevk edip işletmek, ordunun malzemesini az para ile temin etmek, mevcut zeytin ve bağları imar ve çoğaltmak, tarıma elverişli araziye ekip yiyecekleri temin ettirmek, adada mevcut mermer ocaklarını ve granit taş ocaklarını mahkûmlar tarafından işlettirmek, bunun için hükümlüleri günde altı saat çalıştırmak. Lüzum görülürse bu işlerin temelini atmak üzere derhal Avrupa'dan bir uzman getirmek.
- 11) Hapsedilenler arasında meydana gelecek anlaşmazlık ve vukuatı kesin surette halletmeye memur olmak üzere üç kişiden oluşan bir mahkeme kurmak.
- 12) 24 saatten 91 güne kadar görüşmenin yasaklanması, tek başına hapis cezalarını infaz ve uygulamak için tecrithaneler oluşturmak.
- 13) Ada misafirlerini ziyaret etmek için gelecek olan aile akrabasıyla belirli bir güne özel olarak görüşebilmek üzere yer ayırmak ve bu amacı temin etmek için meskenler oluşturmak.
- 14) Altı aydan fazla ceza ile mahkûm olmuş ve olacak olanları Marmara Adası Hapishanesi'ne sevk etmek.⁴⁴⁴

⁴⁴⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 3, İ: 41 (24 Teşrinievvel 1339 / 24 Ekim 1923), s.6 -9.

Lâyiha Encümeni mazbatasında, Hasan Fehmi Efendi'nin kanun teklifi, teklifin içeriğinin, tasarruf ve kişisel özgürlüğün sosyal gerekler ile uygun bir surette korunmasını amaçladığı için, müzakereye uygun görüldüğü bildirilmiştir.⁴⁴⁵

Hasan Fehmi Efendi'nin Marmara Adası'nda bir genel hapishane inşası hakkındaki kanun teklifi 28 Şubat 1924 tarihli Dahiliye Encümeni mazbatasıyla reddedilmiştir. Dahiliye Encümeni mazbatasında; Marmara Adası'nda böyle bir genel hapishanenin inşasının idare ve inzibat noktasından pek çok sakıncaya neden olduğundan uygun görülemediği belirtilerek, esasen hapishanelerin sınıflandırılması, idarelerinin düzenlenmesi ve genel hapishaneler meydana getirilmesi hakkında Dahiliye Vekâleti tarafından düzenlenen ve Meclis'ten Dahiliye Encümeni'ne havale edilen lâyiha'nın da incelenmekte olduğu ifade edilmiş, bu nedenle işbu kanun teklifinin reddinin kararlaştırılmış olduğu bildirilmiştir. Yapılan oylama sonucu Dahiliye Encümeni'nin söz konusu bu mazbatasını Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.⁴⁴⁶

10 Aralık 1923 tarihinde, Meclis Genel Kurulu'nun gündemine "*Affi Umumi Kanun Lâyihası*" alınmıştır. "*Affi Umumi Kanun Lâyihası*" ile Kurtuluş Savaşı Zaferi ve Lozan Barış Antlaşması şerefine, Cumhuriyet'in ilanı tarihi olan 29 Ekim 1923 tarihine kadar çeşitli suç işleyen mahkûmların cezalarında indirimle gidilmekteydi.⁴⁴⁷ "*Affi Umumi Kanun Lâyihası*" hakkında söz alan Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, konuşmasında, söz konusu kanun lâyihasının reddini teklif etmiştir. Konuşmasında, bugün ülkedeki hapishanelerde tutuklu ve mahkûm bulunanların adedinin 24.654 kişi olduğunu belirten Hasan Fehmi Efendi, mahkûmiyete layık olanlardan beraat edip, kollarını sallayarak gezenlerin çok olduğunu, buna karşın mahkûmiyeti ilan olunanların içinde haksız yere mahkûm olanların adedinin % 1 bile olmadığını ifade etmiş ve gerçekten, böyle herhangi bir surette adli hata neticesinde mahkûm olanlar varsa, bunların başka bir surette affedilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Kendilerinden merhamet dileyen tutuklu ve

⁴⁴⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 3, İ: 41 (24 Teşrinievvel 1339 / 24 Ekim 1923), s.9.

⁴⁴⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 114 (28 Şubat 1340 / 28 Şubat 1924), s.440.

⁴⁴⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 4, İ: 65 (10 Kânunuevvel 1339 / 10 Aralık 1923), s.148 -155.

mahkûmları düşünmeden önce, beride henüz gözünün yaşı kurumamış, “*Babam, kocam!*” diye feryat eden ailelerin vekili olduklarını hatırdan çıkarmamaları gerektiğinin altını çizen Hasan Fehmi Efendi, ülkede sık sık af kanunlarının çıkarılmasından şikâyet etmiş ve böyle ikide bir herhangi bir vesile ile affi kendilerine meslek kabul ettikleri takdirde, hapishanelerin eskisinden daha çok dolacağını ve suçların, eşkıyalığın ve fenalığın yine artarak devam edeceğini vurgulamıştır.⁴⁴⁸ Ancak Hasan Fehmi Efendi’nin ret teklifine karşın, “*Affi Umumi Kanunu*”, yapılan oylama sonucu Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.⁴⁴⁹ Hasan Fehmi Efendi’nin, “*Affi Umumi Kanunu*”nun isim okunarak oylanmasına ilişkin teklifi ise, Meclis Genel Kurulu’nda kabul görmeyerek reddedilmiştir.⁴⁵⁰

Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, 12 Nisan 1924 tarihinde, 51 arkadaşı ile birlikte Meclis Başkanlığı’na verdiği kanun teklifinde; Milli Mücadele döneminde işgal altında bulunan vilâyetlere götürülmekte iken kaçak olarak elde edilen 11.138 Osmanlı altını ve 3.148 çeşitli altın ile 193.229 kuruş gümüş paradan; 7.385 Osmanlı altını ile 270 çeşitli altının ve 193.177 kuruş gümüş paranın, sahiplerine, iade edildiğini belirtmiştir. Yalnız 14 kişiye ait olan 3.753 Osmanlı altını ile 2.878 çeşitli altının ve 52 kuruş gümüş paranın sahiplerine iade edilmediğini kaydeden ve önemli bir kısmının iade edildiği halde geri kalanının iade edilmemesinin eşitlik ve adalete uygun olmadığını vurgulayan Hasan Fehmi Efendi, bu tutarın da af sureti ile iadesine ve bundan dolayı mahkûm olanların cezasının affına Meclis’in karar vermesini teklif etmiştir.⁴⁵¹

Lâyiha Encümeni mazbatasıyla müzakereye uygun görülen kanun teklifi⁴⁵², Adliye Encümeni mazbatasıyla reddedilmiştir. Adliye Encümeni mazbatasında; yalnız bir çeşit suçun mahkûmlarına özel olmak üzere genel bir mahiyette af ilanının hukukun genel esaslarına uygun olmadığı belirtilerek, affın özel nedenlerinin de mevcut olmamasına ve devletçe el konulan paranın suçu oluşturan unsurlardan olup,

⁴⁴⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 4, İ: 68 (15 Kânunuevvel 1339 / 15 Aralık 1923), s.240 -241.

⁴⁴⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 4, İ: 74 (26 Kânunuevvel 1339 / 26 Aralık 1923), s.473.

⁴⁵⁰ Aynı yerde.

⁴⁵¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 10, İ: 7 (15 Teşrinisani 1340 / 15 Kasım 1924), s.263 -264.

⁴⁵² TBMM ZC (II. Dönem), C: 10, İ: 7 (15 Teşrinisani 1340 / 15 Kasım 1924), s. 264 -265.

bunların iadesinin ise suçu ortadan kaldırma ve suç aletini iade demek olduğundan ve bunun da hukuken uygun olmadığından, söz konusu kanun teklifinin reddedildiği ifade edilmekteydi.⁴⁵³

Kanun teklifi hakkında söz alan Aksaray milletvekili Besim Atalay Bey, bu kanunun geçen yıl Meclis'te reddedildiğini, ondan önce Birinci TBMM'de de reddedildiğini belirterek, iki defa reddedilen ve üçüncüsünde de reddedileceği kesin olan bu kanunu getirmekteki amacın ne olduğunu Hasan Fehmi Efendi'den sormuştur. Devletin yalnız zenginlerden almadığını, fakirlerin üzerinde bulunanları da kaçak diye aldığını ve bu fakir adamların tutuklandığını kaydeden Besim Atalay Bey, onların iadesinin şimdiye kadar Meclis'e gelmediğini ve büyük altının hatırı olduğu için bu kanunun yeniden Meclis'e geldiğini vurgulamış ve suçun adli olan kısmının affına taraftar olduğunu, ancak milletin hazinesinden on paranın çıkmasına taraftar olmadığını bildirmiştir.⁴⁵⁴

İzmir milletvekili Saraçoğlu Şükrü Bey ise, konuşmasında, milli sınırlardan yurt dışına altın kaçakçılığı yapan adamlardan bir kısmının paralarının vaktiyle İstiklal Mahkemesi tarafından yakalandığını, mahkeme edilerek bu paralara devletçe el konulduğunu, bu kararın temyiz mahkemesinde de onaylandığını ve kesinlik kazandığını belirterek, Meclis'in en önemli güç unsurlarından birisinin ödüllendirme ve cezalandırmalarındaki istikrar olduğunu vurgulamış ve Meclis'ten Adliye Encümeni mazbatasının kabulü ile kanun teklifinin reddini rica etmiştir.⁴⁵⁵

Cebelibereket milletvekili İhsan Bey'in, *"Samsun'da da kaçakçılık olmuş. Samsun'daki mahkeme parayı kaçırın adama iade etmiş. Fakat Kastamonu'da iade edilmemiş. Şimdi bu kaçak paralardan bazıları iade edilmiş, bazıları ise iade edilmemiş, doğru mudur?"* şeklindeki sorusuna Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey, Maliye Vekâleti, kaçak olarak tutulmuş olan altınlar sorununu mahkemeye gönderir, mahkeme ne suretle hükmederse Maliye Vekâleti de o yalda iş görür,

⁴⁵³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 10, İ: 7 (15 Teşrinisani 1340 / 15 Kasım 1924), s.265.

⁴⁵⁴ Aynı yerde.

⁴⁵⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 10, İ: 7 (15 Teşrinisani 1340 / 15 Kasım 1924), s.265 -266.

sözleriyle yanıt vermiştir.⁴⁵⁶ Müzakerenin kâfi görülmesi üzerine Konya milletvekili Naim Hazım Bey'in kanun teklifinin reddi ile Adliye Encümeni mazbatasının kabulünü teklif eden önergesi okunmuş ve yapılan oylama sonucu Hasan Fehmi Efendi'nin, 51 arkadaşıyla birlikte verdiği, kanun teklifinin reddini öngören Adliye Encümeni mazbatasını Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.⁴⁵⁷

Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, 26 Ocak 1925 tarihinde, Türk mahkemeleri üzerinde yapılan etkiler karşısında Adliye Vekâleti'ne düşen görevler hakkında Adliye Vekâleti'ne yönelik soru önergesi vermiştir. Soru önergesi 8 Şubat 1925 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nun gündemine alınmıştır. Hasan Fehmi Efendi, soru önergesinde; Zonguldak'ta 63 numaralı bir maden ocağı bulunduğunu kaydederek, söz konusu ocağı kâtibi âdilden onaylı bir vekâletname ile satan, her fırsattan yararlanarak ülkede birçok dolaplar çeviren ve çevirmekte bulunan bir ırka mensup olduğunu iddia ettiği ülke vatandaşlarından Rum asıllı *Dimitro ve İspiro* namındaki kimselerin, daha ilk aşamada, bu işlemi yapmaya kendilerini mecbur eden durum ve etkilerin yok olması üzerine, kanuni belgelerin emniyet ve selâmetini temin etmekte olan kâtibi âdil dairesinin görevini suiistimal etmiş olduğunu iddia ile İstanbul İstintak Dairesi'ne başvurduklarını belirtmiştir. Bir süre sonra söz konusu daireye güven göstermeyerek ve bu suretle davanın Eskişehir Cinayet Mahkemesi'ne nakledildiğini ve uzun bir yargılama neticesinde iddianın geçersizliğine ve hükümsüzlüğüne ve haklarında dava açılan kişilerin beraatlarına karar verildiğini ifade eden Hasan Fehmi Efendi, ancak adı geçen kişilerin gerek yargılama esnasında ve gerek hükmün verilmesinden sonra, bugün hiçbir vasıtayı ihmal etmeyerek feryatlar kopardıklarını işitmiş bulunduklarını ve hatta davacılarından birisinin milli sınırlar içerisine girmek hak ve cesaretini kendisinde göremeyerek Avrupa'nın herhangi bir köşesinden temelsiz ve çürük sanılarla, Meclis'in merhamet göstermesi için mektuplar gönderdiğini bildirmiştir.

Aynı önergede; Hasan Fehmi Efendi; hiçbir zaman vazgeçmeyerek sırf hüküm üzerinde ve henüz temyiz mahkemesinde araştırılması gereken bu hükmün

⁴⁵⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 10, İ: 7 (15 Teşrinisani 1340 / 15 Kasım 1924), s.266.

⁴⁵⁷ Aynı yerde.

aleyhinde etki yapmak için ardı ardına yaptıkları sürekli başvurular sayesinde adı geçen kişilerin, aleyhlerine hüküm veren Eskişehir Cinayet Mahkemesi Heyeti hakkında soruşturma yapılması için müfettiş göndermeyi başardıklarının haber alındığını ifade ederek, buna göre Adliye Vekili'nden şu suallere yanıt vermesini talep etmiştir:

“1. Her zaman ve her fert için izharı adalet eyleyeceğine şüphe bulunmayan mahkemelerimizin üzerinde süver ve eşkâli muhtelifede yapılmak istenilen tesirlere karşı Adliye Vekâleti Celilesine terettüp eden bir vazife var mıdır?

2. Bütün cihana emniyet bahşolan mahkemelerimizin verdiği hükmün aleyhinde dahilen ve haricen kesri haysiyet ve emniyet eder mahiyette yapılan neşriyat ve işaat kanunen takibi müstelzim ceraimden değil midir ve bu bapta Adliye Vekâleti Celilesi ne gibi takibatta bulunmuştur?”⁴⁵⁸

Soru önergesi hakkında ilk sözü Giresun milletvekili Hakkı Tarık Bey almış ve önergenin bir sual değil, bunun da mahkemeler üzerinde bir çeşit etki olduğunu belirtmiştir. Meclis Genel Kurulu'nda “*bu nasıl sual takriridir*” sesleri arasında Meclis Başkanı söz almış ve bilindiği üzere suallerin kısa olduğunu, bu önergede ise uzun uzadıya gerektirici nedenlerden sonra nihayetinde sorulmuş bir şeyin olduğunu belirterek, şimdi Adliye Vekili'nin, yalnız sorulan şeylere yanıt vereceğini, diğerlerine yanıt vermeyeceğini ifade etmiştir.⁴⁵⁹

Meclis Başkanı'ndan sonra söz alan Adliye Vekili Mahmut Esat Bey; ilk önce, Hasan Fehmi Efendi'nin “*63 numaralı ocak meselesinden dolayı nakli dava yapılmıştır. Eskişehir'e gitmiştir ve orada tetkik edilmektedir*” iddiasını reddetmiş ve Adliye Vekâleti'nin suçların toplanmasına ve davaların birleştirilmesine lüzum gördüğü için, bu davanın kanun gereğince Eskişehir'e nakledildiğini, yani doğrudan doğruya bu ocak meselesinden dolayı değil, eski dava ile birleştirilerek suçların toplanması gereğinden dolayı Eskişehir'e gönderildiğinin altını çizmiştir.

⁴⁵⁸ BCA, (26 Kânunusani 1341 / 26 Ocak 1925), Dosya: 6299, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 6.35.36; TBMM ZC (II. Dönem), C: 13/1, İ: 50 (8 Şubat 1341 / 8 Şubat 1925), s.213; Hasan Fehmi Efendi'nin söz konusu soru önergesi için bkz. Ek: 9.

⁴⁵⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 13/1, İ: 50 (8 Şubat 1341 / 8 Şubat 1925), s.213.

İkinci olarak Adliye Vekâleti'nin, Eskişehir Cinayet Mahkemesi'ni denetlemesi konusuna değinen Mahmut Esat Bey; denetimin, mevcut kanunların Vekâletlere bahşettiği bir yetki olduğunu, Adliye Vekili'nin de bu yetkiden yararlanarak Eskişehir Mahkemesi'ni denetlediğini belirterek, mahkemelerin denetiminin, onlar için ve ülke için bir şeref olduğunu, en kuvvetli mahkemelerin, en kuvvetli heyetlerin, hesaplarını, kanunun amir olduğu denetimlere açan mahkemeler olduğunun altını çizmiş ve Adliye Vekâleti'nin Eskişehir Mahkemesi'ni görülen lüzum üzerine denetlediğini, müfettişlerin raporlarını hazırladıklarını ve bu raporların inceleneceğini ifade etmiştir.

Üçüncü olarak, Türk mahkemelerinin etki altında kaldığı yolundaki iddialara yanıt veren Adliye Vekili Mahmut Esat Bey, Adliye Vekâleti'nin böyle bir etkiden haberdar olmadığını kaydederek, Türk Cumhuriyeti mahkemelerinin, hiçbir etki karşısında kalamayacağını, kalmayacağını ve buna kesinlikle meydan verilmeyeceğini vurgulamıştır.

Dördüncü olarak yayın konusuna değinen Mahmut Esat Bey, her medeni ülkede birtakım davalar için, mahkemelerde cereyan eden işler için yazılar yazıldığını ve kitaplar yayınlandığını, milletlerin eleştiri hakları olduğunu vurgulamış ve bu eleştiri hakları kanunun içine girecek kadar tehlikeli bir durum arz ettiği takdirde Adliye Vekâleti'nin işe başlayacağını bildirmiştir. Adliye Vekâleti'nin bu gibi yayınları cezayı gerektirici görmediğinin altını çizen Mahmut Esat Bey, mahkemenin cereyanında gittiğini, sanıkların beraat ettiğini ve şimdi kanunen davanın temyiz mahkemesine gönderildiğini ve orada incelendiğini kaydetmiş ve hükmün neticesinin bütün ülkenin malûmu olacağını bildirmiştir.⁴⁶⁰

Adliye Vekili Mahmut Esat Bey'in açıklamalarına teşekkür eden Hasan Fehmi Efendi, sualinin zeminini oluşturan esasları anlatmıştır. Hasan Fehmi Efendi'ye göre; Türk milli zaferi İstanbul'a dal budak salmaya başladığı günlerde yaptığını, ettiğini göz önüne getirerek paralı olarak savuşmanın yolunu bulan eski

⁴⁶⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 13/1, İ: 50 (8 Şubat 1341 / 8 Şubat 1925), s.213 -214.

vatandaşlardan Rum asıllı *Dimitro ve İspiro*, Zonguldak'ta 63 numaralı maden ocağını kâtibi âdillikten onaylı vekâletname ile Türk vatandaşlarından birine satmışlar ve parasını da almışlardı. Arkasından ülkede durabilmek ve tutunabilmek imkânını görebildikleri gün kâtibi âdilın görevde suiistimalini vesile ve basamak sayarak alayla İstanbul Ceza Mahkemesi'ne gitmişlerdi. İstanbul Ceza Mahkemesi'nde görevli sorgu yargıcının kararnamesini taraftarlıkla suçlayarak, davanın, yargılamanın birleştirilmesi suretinde olsa dahi Eskişehir'e naklini talep etmişler ve dava, suçların birleştirilmesi kuralına uygun olarak Eskişehir'e naklolunmuştu. Dava Eskişehir'de cereyan ettiği sırada memnun kalmayan Rum asıllı bu iki vatandaş, davanın tekrar başka bir tarafa naklini istemişler, ancak Eskişehir Cinayet Mahkemesi bu başvuruyu, artık çok oldun, diyerek reddetmişti. Sorun dolambaçlı yollar aracılığıyla İcra Vekilleri Riyaseti'ne doğru uzanmıştı ve ardından Eskişehir Cinayet Mahkemesi'nin denetimine Adliye Vekâleti tarafından müfettiş gönderilmişti. Bu konuda davacılarından birisi Avrupa'dan TBMM'ye mektup göndermiş ve Türk mahkemelerinden sonuç alamadıkları gün Meclis'e başvuracaklarını bildirerek, Türk mahkemelerine güvensizlik beyan etmişti.

Hasan Fehmi Efendi, konuşmasının sonunda, Türk Hükümeti'nin ve Adliye Vekâleti'nin, bu gibi sorunlarda, uluslararası ilişkilerde geçerlilik kazanan karşılıklılık ilkesini dikkate almasını rica etmiştir. Zira Yunan Barosu ve Yunan Hükümeti, Türk ve Müslüman hukukunun korunmasını üzerine alan herhangi bir vekilin barodan kaydını silmiş ve bu kişiyi vekâlet yapmaktan men etmişti.⁴⁶¹ Ancak Hasan Fehmi Efendi'nin bu konudaki bütün bu iddiaları, itirazları ve temennileri Adliye Vekili Mahmut Esat Bey tarafından kabul görmemiş ve reddedilmiştir.

1925 yılı Dahiliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, 26 Aralık 1923 tarihinde, Meclis Genel Kurulu'nun bir "*Affi Umumi Kanunu*" çıkardığını belirterek, kendisinin bu defa gezerken hapishanelerin tamamen dolu olduğunu gördüğünü ve hatta birçok aklı başında kişilerin "*Bunlar, afların cezasıdır. İsterseniz mütemadiyen af yapın, mahpusinin adedini*

⁴⁶¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 13/1, İ: 50 (8 Şubat 1341 / 8 Şubat 1925), s.214 -215.

azaltamazsınız” dediklerini ifade etmiş ve bu halin çok üzücü bir durum olduğunu vurgulayarak, “*Affi Umumi Kanunu*” ilanı tarihinde hapisanelerde kaç kişi olduğunu, “*Affi Umumi Kanunu*”ndan istifade ederek kaç kişinin hapisanelerden çıktığını ve bugün hapisanelerde kaç kişinin mevcut olduğunu Dahiliye Vekili’nden sormuştur.⁴⁶² Halid Bey, Dahiliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinin devam ettiği 18 Şubat 1925 tarihinde, سوالini yinelemiştir. Dahiliye Vekili Cemil Bey, verdiği yanıtta; bu hapisaneler meselesinin Adliye Vekâleti bütçesine ait olduğunu belirterek, kendisinin talep ettiği istatistiklerin Adliye Vekâleti’nde bulunması gerektiğini ifade etmiş ve Dahiliye Vekâleti’nin hapisanelerin yalnız inzibatı ile ilgilendiğini vurgulamıştır.⁴⁶³ Halid Bey, 1925 yılı Adliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde konuyu tekrar Meclis Genel Kurulu’nun gündemine taşımış ve aynı soruyu bu defa Adliye Vekili’ne yöneltmiştir. Adliye Vekili Mahmut Esat Bey, verdiği yanıtta; Adliye Vekâleti’nde bu konuya ilişkin bilginin mevcut olduğunu belirterek, şimdi yanında olmadığını, ancak bütçenin müzakeresi sırasında arz edeceğini ifade etmiştir.⁴⁶⁴ Ancak Adliye Vekili Mahmut Esat Bey, bu konuya ilişkin istatistikleri hiçbir yerde vermemiştir.

1 Mart 1926 tarihinde, Meclis Genel Kurulu’nun gündemine, Türk Ceza Kanunu Lâyihası alınmıştır. Kastamonu milletvekili Halid Bey, Türk Ceza Kanunu Lâyihası hakkında, Meclis Başkanlığı’na, 5 maddelik tadil teklifi sunmuştur. Halid Bey, 5 maddelik tadil önergesinin 1. maddesinde; Türk Ceza Kanunu’nun 19. maddesinin son fıkrasında, iki günlük hizmet bir günlük hapsedilme yerine geçer, denildiğini, aynı maddenin ikinci fıkrasında da, bir gün hapis bir liraya bedel sayılmalıdır, denildiğini belirterek, bir işçinin günlük ücretinin ortalama bir lira hesap edilmesinin daha uygun olacağını ifade etmiş ve buna göre de maddenin son fıkrasının, bir günlük hizmet bir günlük hapsedilme yerine geçer, biçiminde tadilini teklif etmiştir.

⁴⁶² TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 57 (16 Şubat 1341 / 16 Şubat 1925), s.49.

⁴⁶³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 59 (18 Şubat 1341 / 18 Şubat 1925), s.118.

⁴⁶⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 63 (23 Şubat 1341 / 23 Şubat 1925), s.269.

Halid Bey, tadil önergesinin 2. maddesinde; Türk Ceza Kanunu’nun 128. maddesinde idam cezasına mahkûm olacak cezalar arasında “veya bir kısmını ihaneten düşmana teslim eden veya düşman eline geçmesine sebep olan” denilmekte olduğunu, ancak “veya düşman eline geçmesine sebep olan” eyleminin de ihanete yönelik olması kastedildiğinin açıklıkla anlaşılmadığını belirterek, savaş zorunluluğu icabı olan eylem ile ihanete dayalı eylem arasında fark olacağından “veya düşman eline geçmesine sebep olan” fıkrasında “veya”dan sonra “ihaneten” kelimesinin ilavesini teklif etmiştir.

Halid Bey, tadil önergesinin 3. maddesinde; Türk Ceza Kanunu’nun 169. maddesiyle, bir çeteye yataklık edenler ve himaye amacıyla 169. maddede sözü edilen yardımları yapanlar hakkında kararlaştırılan cezaların âdil olduğunu, ancak ülkenin birçok taraflarında köylerin küçük ve dağınık ve karakollara uzak olduğunu ve seri ihbar araçlarının da olmadığını kaydederek, böyle bir köye gelecek silahlı bir eşkıya çetesinin, silahsız ve kendisini savunmadan aciz köylüyü ölümle tehdit ederek ve zorlayarak erzak alabileceğini ve köyde barınacak yer işgal edebileceğini ifade etmiş, bu hale göre ölüm tehdidi altında ve vicdani arzusuna aykırı olarak, çeteye erzak veren ve yer gösteren, köylünün bu madde gereğince cezalandırılması durumunda âdil bir işlem yapılmayacağını altını çizmiştir. Halid Bey’e göre, buna meydan kalmamak için “her kim böyle bir cemiyete ve çeteye hal ve vaziyetlerini bilerek” fıkrasından sonra “ve cebir ve tazyike maruz olmadığı halde himaye kastıyla” fıkrasının ilavesi gerekiyordu.

Halid Bey, tadil önergesinin 4. maddesinde; Türk Ceza Kanunu’nun 238. maddesiyle, hâkimlerle memur başkanlarının ticaretten men edildiğini belirterek, genel olarak memurlar denilmediğine göre, memur başkanlarından başka, memurların ticaret edebileceğinin anlaşıldığını ifade etmiş, ancak halkla en çok temas edenlerin, memur başkanları dışındaki, memurlar olduğunu ve bunların ticaret etmesine izin vermenin devlet görevlerini bozacağı gibi memurluk nüfuzundan yararlanarak diğer ticaret sahiplerinin zararına durum ortaya çıkarabileceğini vurgulamış ve bu nedenle 238. maddedeki, “memurin rüesasından” yerine “memurinden” denilmesini teklif etmiştir.

Halid Bey, tadil önergesinin 5. maddesinde; Türk Ceza Kanunu'nun 250. maddesinde, halktan rızalarına aykırı olarak evlerine konup yem ve yiyecek alanlardan ceza tayin olunanlar arasına jandarma erlerinin dâhil edilmediğini belirterek, köylü ile en çok temas edenlerin jandarma olduğunu, ancak hâlâ jandarma erlerinin kendisini, rızasına aykırı olarak köylüye beslettiğini, bazı jandarma erlerinin köylünün arzu ile verdiği yemeği de beğenmeyerek nefis yemekler istediğini ifade etmiş ve çağdaş bir devlette bu halin devamına izin verilemeyeceğinin altını çizerek, 250. maddede jandarma subayının dâhil edilip jandarma erlerinin dâhil edilmemesinin şikâyet olunan hale devamı cesaret bahşedeceğinden “*jandarma zabıtları*” kelimelerinden sonra “*ve neferleri*” kelimesinin ilavesini teklif etmiştir.⁴⁶⁵

Neticede, Kastamonu milletvekili Halid Bey'in, Türk Ceza Kanunu Lâyihası hakkındaki 5 maddelik tadil önergesi, Adliye Encümeni Mazbata Muharriri Sinop milletvekili Yusuf Kemal Bey'in olumlu görüş bildirmesi üzerine⁴⁶⁶, yapılan oylama sonucu, Meclis Genel Kurulu tarafından dikkate alınarak, kabul edilmiştir.⁴⁶⁷

F) Kastamonu Milletvekillerinin Ülkedeki Tarım ve Hayvancılık Politikalarına Yönelik Düzenleme Girişimleri

Kastamonu milletvekilleri ülkedeki tarım ve hayvancılık politikalarına ilişkin olarak Meclis Başkanlığı'na dört kanun teklifi, bir gensoru önergesi, üç soru önergesi ve 28 önerge vermişler ve Meclis Genel Kurulu'nda 44 konuşma yapmışlardır. Kanun tekliflerinden ikisi Hasan Fehmi Efendi, birisi Mehmet Fuat Bey, diğeri de Halid Bey tarafından Meclis Başkanlığı'na verilmiştir. Soru önergelerinin üçü de Mehmet Fuat Bey tarafından Meclis Başkanlığı'na verilmiş olup, muhtaç çiftçileri desteklemek için İktisat Vekâleti'ne verilen ödeneğin nerelere harcandığı hakkındadır. Bu soru önergelerine İktisat Vekili etkili ve yeterli yanıtlar veremediği için, Mehmet Fuat Bey, İktisat Vekili'nin yanıtlaması istemiyle, aynı konu hakkında, Meclis Başkanlığı'na bir gensoru önergesi de vermiştir. Konuşmaların önemli bir

⁴⁶⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 23, İ: 64 (01 Mart 1926), s.18 -19.

⁴⁶⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 23, İ: 64 (01 Mart 1926), s.16 -17.

⁴⁶⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 23, İ: 64 (01 Mart 1926), s.19.

kısmı ise Mehmet Fuat Bey tarafından gerçekleştirilmiş olup, bu konuşmalarda Ziraat Vekâleti'ne ve Ziraat Bankası'na yönelik sert eleştiriler getirilmiştir. Türkiye'deki ilk nüfus sayımı olan 1927 yılı nüfus sayımına göre, 13.648.270 olan Türkiye nüfusunun % 83,7 gibi çok büyük oranı kırsal kesimde yani köylerde yaşıyordu.⁴⁶⁸ 1927 yılı tarım sayımına göre ise, tarım kesiminde çalışan nüfus, genel nüfusun % 67,7'sini oluşturuyordu.⁴⁶⁹ Dolayısıyla İkinci TBMM'de tarım ve hayvancılık politikalarına yönelik çalışmaların ve faaliyetlerin yoğunluğu oldukça fazlaydı.⁴⁷⁰ Kastamonu milletvekilleri de, ülkenin içinde bulunduğu böyle bir ortamda, ülke tarımının ve hayvancılığının ilerlemesine ve yükselmesine katkı sağlamak ve ülkede tarım ve hayvancılığın temel sorunlarına çözüm getirmek için yoğun bir yasama faaliyetinde bulunmuşlardır. Tarımsal konularda yasama faaliyetlerine katılan Kastamonu milletvekilleri içinde en çok öne çıkan isim ise Mehmet Fuat Bey idi. Mehmet Fuat Bey'in tarımla uğraşan ve modern tarım usullerini uygulayan bir çiftçi olarak yetişmesi ve Kastamonu çiftçilerini temsilen İzmir İktisat Kongresi'ne katılması bu durumun nedenlerini açıklar. Kastamonu milletvekillerinin ülke tarımı ve hayvancılığı ile ilgili tespitleri, talepleri, teklifleri ve Hükümet'e yönelik eleştirileri, kronolojik sıraya göre, aşağıda anlatılmıştır.

1) Ankara Ziraat Mektebi Üzerine Talepler

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı'na bağlı Ankara ili Keçiören kaymakamlığının resmi internet sitesinde verilen bilgiye göre, Ankara Ziraat Mektebi, 1907 yılında, Keçiören tepelerinin eteğinde, vali Ferit Paşa döneminde açılmıştı. Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya geldiği tarih olan 27 Aralık 1919'dan TBMM'nin açılış günü olan 23 Nisan 1920 tarihine kadar geçen dört aya yakın süre ile bu binada çalışmıştı. Bu iki tarih arasında Heyeti Temsiliye olarak alınan bütün kararlar bu binada hazırlanmış; ayrıca kurulan bir telgrafhane aracılığıyla bütün ülkeyle iletişim sağlanmıştı. Sonradan Ankara Ziraat Mektebi binası, 2 Mayıs 1920 tarihinde kurulan, Erkânı Harbiye Umumiye Vekâleti'nin kullanımına tahsis

⁴⁶⁸ Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, s.78.

⁴⁶⁹ a.g.e. , s.85.

⁴⁷⁰ Çakan, a.g.e. , s.146.

edilmişti.⁴⁷¹ Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey de, 20 Eylül 1923 tarihinde, arkadaşları Ankara milletvekili Hilmi Bey, Kayseri milletvekili Naci Bey, Giresun milletvekili Hacim Muhittin Bey, Karesi milletvekili Mehmet Vehbi Bey ve Gümüşhane milletvekili Zeki Bey ile birlikte, Meclis Başkanlığı'na verdiği temenni önergesinde, Ankara Ziraat Mektebi'nin Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti tarafından tahliyesini teklif etmiştir.

Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey, önergesinde; Misakı Milli'nin gerçekleşmesinden sonra ülkenin esenliğinin, milletin refah ve ilerlemesinin misakı iktisadi'nin uygulanmasına bağlı olduğunu, Türkiye'nin ise bir tarım ülkesi olmasından dolayı, ülke ekonomisinin yükselebilmesi ve mali dengenin temin edilebilmesinin tarımın ilerlemesine bağlı bulunduğunu belirterek, ülkede tarımın ilerlemesinin ve tarım üretiminin artırılmasının da tarım usullerinin ıslahına ve bunun da fennin uygulanmasına muhtaç olduğunu ifade etmiş ve ülkede sürüp giden savaşlar yüzünden çalışan kolların azalması nedeniyle tarımda makine kullanımı ihtiyacının eskisine göre pek çok arttığını ve bu ihtiyacı temin edebilmek için öncelikle makinistler yetiştirilmesi ve tarım alet ve edevatını kullanabilenlerin, fenni tarımdan anlayanların çoğalması gerektiğini vurgulayarak, bu lüzumun gerçekleşmesinin de ancak mevcut ziraat mekteplerinin ıslah ve himayesi ile mümkün olabileceğinin altını çizmiştir.

Ankara Ziraat Mektebi'nin hali hazırda oldukça ihtiyaca yetecek derecede bir mektep olduğunu ve İktisat Vekâleti'nin de bu mektebin ilerlemesine çalışmakta olduğunu kaydeden Mehmet Fuat Bey, gözlem ve araştırmalarına göre bu mektebin bin dönüm kadar arazisi bulunan üç sınıflı tali bir ziraat mektebi olduğunu, mektebe eklenmiş bir makinist sınıfı bulunduğunu, mektepte ülkenin muhtaç olduğu tarım aletlerinin kullanımının ve tamirinin uygulamalı ve kuramsal bir surette öğretilmekte olduğunu ve mektebin tarım sanayisi şubesinin de memnuniyet verici olduğunu vurgulamış ve mektebin gösterdiği verim ve ilerlemenin 11 Haziran 1923 tarihinde mektep tarafından düzenlenen müsamerede de kamuoyuna gösterildiğinin altını

⁴⁷¹ http://www.kecioren.gov.tr/default_B0.aspx?content=1007

çizmiştir. Bu nedenle mektebe girebilmek için çok talep olduğunu, ancak mektebin, makinistlerle beraber 80 öğrenciye ancak yeterli olduğunu, gerekli binalara sahip olamadığı için birçok taliplerinin mektebe kabul edilemediğini ve neticede bu durumun tarımın ilerlemesine engel oluşturduğunu ifade eden Mehmet Fuat Bey, bu sakıncanın ortadan kaldırılması çaresinin mektebe yeterli bina sağlanmasıyla mümkün olabileceğinin altını çizmiştir. Mehmet Fuat Bey'e göre, mektebi bu ihtiyaçtan kurtarmak için esasen Ziraat Mektebi olup, bugün Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti tarafından kullanılan binanın hemen mektebe iadesi gerekmektedir. Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti'nin binanın tahliyesine taraftar olmadığını kaydeden Mehmet Fuat Bey, Türk milletine büyük bir zafer temininde önemli bir etken olan Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti'ne en mükemmel binalar tahsisine taraftar olduklarını, ancak Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti'nin savaşta idare ettiği ordu birliklerini dolduran, özellikle ön saflarda vatanları için şehit düşen askerlerin % 95'inin çiftçiler olduğunu ifade etmiş ve sürüp giden savaşlarda verdikleri kayıplardan dolayı yurtlarına dönen çiftçi askerlerin köylerini harap bir halde bulduklarını ve tarlalarını sürece kollar azalmış olduğundan tarlaların kadınlar ve çocuklar tarafından sürülmekte olduğunu vurgulamıştır. Mehmet Fuat Bey, noksanlaşan kollar yerine makine kullanabilmek için bir an önce ziraat mekteplerinde makinistler, fenni öğrenciler yetiştirmek ve bu suretle vatana hizmet eden çiftçilere karşı minnet borcunu ödemek zorunluluğunu Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti'nin de takdir buyuracağını belirterek, Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti, Ziraat Mektebi binasında kaldıkça idari ve inzibati sakıncaların doğacağını, bunun da mektebin ilerlemesine engel olacağını vurgulamış ve Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti'nin, nüfuzundan yararlanarak başka uygun bir yer bulabileceğine ya da bağlarda ve kasabada uygun bir bina kiralayabileceğine işaret etmiştir. İzmir İktisat Kongresi'nde askere fenni tarım öğretilmesinin kabul edildiğini, bu kararın da ordunun talim ve eğitiminden sorumlu olan Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti'ne çiftçilere yardım görevini yüklediğini ifade eden Mehmet Fuat Bey'e göre, Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti çiftçilere ait mektebi tahliye etmek suretiyle bu yardımı yerine getirmede rehber olabilirdi. Mehmet Fuat Bey, önergesinin sonunda, Ankara Ziraat Mektebi'nin Ekim ayında açılacağından bahisle mektebe fazla öğrenci

alabilmek ve mektebin ilerlemesine olanak sağlayabilmek için Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti'nin Ankara Ziraat Mektebi'ni tahliyesini teklif ve rica etmiştir.⁴⁷²

Meclis Başkanlığı'ndan 23 Eylül 1923 tarihli bir yazıyla İcra Vekilleri Heyeti'ne⁴⁷³, 24 Eylül 1923 tarihli bir yazıyla da İcra Vekilleri Heyeti'nden İktisat ve Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâletleri'ne havale edilen önergeye⁴⁷⁴, Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti, 10 Ekim 1923 tarihinde yanıt vermiştir. Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti tarafından Mehmet Fuat Bey'in önergesine verilen yanıtta; Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti tarafından kullanılmakta olup hâlâ karargâh sayılan Ziraat Mektebi'ne ait binanın tahliyesini düşünmeden önce, önerge metninde bahsedildiği üzere Erkânı Harbiyei Umumiye Karargâhı olarak kullanılmaya elverişli ve yangın ve depreme karşı korunaklı bir binanın temini talep edilmekteydi. Yine aynı yanıtta; İktisat Vekâleti'nin 3-4 Ekim 1923 tarihli tezkeresinde söz konusu edilen Mektebi Harbiye ve Cebeci Hastanesi pavyonlarıyla Sanayi Mektebi'nin; Sarıkışla'da bulunan hastanenin Cebeci'ye nakli nedeniyle, Mektebi Harbiye binasının teferruatından olan barakaların Cebeci Hastanesi'ne tahsis olunduğu ve Ankara bölgesinde tek askeri sağlık kuruluşu olması dolayısıyla Cebeci Hastanesi'nin kaldırılmasının söz konusu olamayacağının tabii bulunduğu ifade edilmiş, Mektebi Harbiye binasının ise küçük bir bağ köşkünden ibaret olduğu ve kullanılmaya elverişli bulunmadığı vurgulanmıştır. Sanayi Mektebi'nin bugün Rüşumat Müdüriyeti Umumiyesi ile Muvazenei Maliye Encümeni ve Maarif Vekâleti tarafından kullanılmakta bulunduğunun ve söz konusu mektep binasının inşaatının tamamlanmadığının bildirildiği yanıtta, bu nedenlerden ötürü Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti'nin barınmasına uygun yer kalmadığı vurgulanmıştır. Erkânı Harbiyei Umumiye Vekili Fevzi Paşa, arz edilen şartlar dâhilinde, Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti için yeni bir daire inşa olununcaya kadar Ankara Ziraat Mektebi'ne ait olup, bugün Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti tarafından kullanılmakta bulunan dairenin eskisi gibi Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti emrine tahsisini talep etmiş ve hâlâ kullanılmakta bulunan çiftlik binasına yeni

⁴⁷² BCA, (20 Eylül 1339 / 20 Eylül 1923), Dosya: 6154, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 6.31.32, Ek: 7; Mehmet Fuat Bey ve arkadaşlarının söz konusu temenni önergesi için bkz. Ek: 6.

⁴⁷³ BCA, (23 Eylül 1339 / 23 Eylül 1923), Dosya: 6154, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 6.31.32, Ek: 6.

⁴⁷⁴ BCA, (24 Eylül 1339 / 24 Eylül 1923), Dosya: 6154, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 6.31.32, Ek: 5.

barakalar ilavesi suretiyle mevcut binanın genişletilmesinin amaca daha uygun olacağı düşüncesinde olduğunu ifade etmiştir.

Ziraat Mektebi binası için dâhili taksimat dikkate alınarak bölümlere ayırmak ve saire suretiyle Erkânı Harbiye Umumiye Vekâleti tarafından az çok bazı masraflar yapıldığı gibi, barış zamanı (hazarı) teşkilatına göre, mektebin mevcudunun kullanılmaya yetersizliğinden dolayı yeniden dört baraka ilavesi suretiyle Ziraat Mektebi'nin genişletildiğinin altını çizen Erkânı Harbiye Umumiye Vekili Fevzi Paşa, Ziraat Mektebi'nin mutlaka tahliyesi talep olunduğu takdirde, arz edilen durum dâhilinde önceden olduğu gibi yangın ve deprem sakıncası saklı kalmak şartıyla, Darülmuallimin binasının Erkânı Harbiye Umumiye Vekâleti'ne tahsisini talep etmiş, bu durumda dahi nakliye araçları ve askerlerin barınmasına uygun yeterli barakaların ilave olarak inşasından, yani ilkbahara girilmesinden sonra Ankara Ziraat Mektebi'nin tahliyesi durumunun hatıra getirilebileceğini arz etmiştir.⁴⁷⁵ Erkânı Harbiye Umumiye Vekâleti'nin Mehmet Fuat Bey'in önergesine verdiği yanıt, 14 Ekim 1923 tarihli bir yazıyla, İcra Vekilleri Heyeti'nden Meclis Başkanlığı'na sunulmuştur.⁴⁷⁶

Askerlere yeni tarım usullerinin öğretilmesine ilişkin kanun münasebetiyle söz alan Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey, askerlerin tarımı himaye etmek istemediklerini iddia ederek, çiftçiyi himaye etmek isteyen askerlerin Ankara Ziraat Mektebi'ni tahliye etmeleri gerektiğini ifade etmiş, ancak hâlâ Ziraat Mektebi'nin askerlerin işgalinde olduğunu vurgulamıştır.⁴⁷⁷

Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey, 9 Mart 1924 tarihinde, Meclis Başkanlığı'na verdiği diğer bir temenni önergesinde yine aynı konuya değinmiş ve Ankara Ziraat Mektebi'nin Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti⁴⁷⁸ tarafından

⁴⁷⁵ BCA, (10 Teşrinievvel 1339 / 10 Ekim 1923), Dosya: 6154, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 6.31.32, Ek: 3 -4.

⁴⁷⁶ BCA, (14 Teşrinievvel 1339 / 14 Ekim 1923), Dosya: 6154, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 6.31.32, Ek: 1 -2.

⁴⁷⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 5, İ: 93 (31 Kânunusani 1340 / 31 Ocak 1924), s.514.

⁴⁷⁸ 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen bir kanunla Erkânı Harbiye Umumiye Vekâleti kaldırılmış, yerine Cumhurbaşkanı'na vekâleten ordunun hazarda emir ve kumandasına memur en yüksek askeri

tahliyesini teklif etmiştir. Mehmet Fuat Bey, önergesinde; Cumhuriyet'in başkenti olan Ankara'da ülkeye yararlı uzuvlar yetiştirecek bir Ziraat Mektebi olduğunu, bu mektebin biri üç yıllık ziraat, diğeri makinist olmak üzere iki kısımdan ibaret olduğunu ifade ederek, Milli Mücadele'nin başlangıcında zaruri olarak asıl mektep binasının Erkânı Harbiye Umumiye Vekâleti tarafından işgal edildiğinin altını çizmiş, bu nedenle makinist sınıfı öğrencilerinin, önceleri aygır ahır olan binada, ziraat öğrencilerinin ise çoban mektebi olarak yapılan binada ve hayvan ahır ve ambarlarında yatıp okumakta olduklarını vurgulamıştır. Söz konusu Ziraat Mektebi'nin benzerleri içerisinde öğrencisinin çokluğu ve şubelerinin gelişmişliği ile seçkin bir mektep olduğunu ve 1923 yılında ülkeye 47 makinist ve 35 ziraatçı yetiştirdiğini kaydeden Mehmet Fuat Bey, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın nutuklarında, ülkenin servet kazanması yolunu her şeyden önce tarımda ve tarım sanayisinde arıyoruz, buyurdıklarını ve Meclis'in de artık tarıma layık olduğu önemi vereceğini, bunun ilk delilinin de kabul ettiği Ziraat Vekâleti olduğunu ifade etmiş ve ülkede tarım ve tarım sanayisini ilerletecek ve geliştirecek biricik çarenin ziraat mektepleri olduğunu vurgulamıştır.

Erkânı Harbiye Umumiye Vekâleti'nin Ziraat Mektebi'ni tahliyesi ricasına ilişkin TBMM Başkanlığı'na 20 Eylül 1923 tarihinde sundukları önergenin o zaman Heyeti Vekile'ye havale edildiğini belirten Mehmet Fuat Bey, o zaman da arz olunduğu üzere, Erkânı Harbiye Umumiye Vekâleti'nin tarihi bir zamanda içinde çalıştıkları için binanın tahliyesine taraftar olmamakta ısrar ettiklerini, ancak Türk milletine büyük zaferin temininde ordu birliklerini dolduran ve ön saflarda vatani için ölmüş askerlerin % 95'inin çiftçi olduğunu hatırlatmış ve ülke tarımının yüksek çıkarları namına Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti'nin işgal ettiği Ankara Ziraat Mektebi'nin tahliyesi için Meclis Genel Kurulu tarafından acilen karar alınmasını teklif ve rica etmiştir.⁴⁷⁹

makam olmak üzere Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti kurulmuştur. Geniş bilgi için bkz. **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 7, İ: 2 (3 Mart 1340 / 3 Mart 1924), s.22 -24.

⁴⁷⁹ **BCA**, (9 Mart 1340 / 9 Mart 1924), Dosya: 6352, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 6.37.9, Ek: 3.

Meclis Başkanlığı'ndan Başvekâlet'e⁴⁸⁰, Başvekâlet'ten Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti'ne havale edilen önergeye⁴⁸¹, Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti 28 Mart 1924 tarihinde yanıt vermiştir. Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti tarafından verilen yanıtta; 20 Eylül 1923 tarihinde Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey ve arkadaşları tarafından Meclis Başkanlığı'na verilen ve buradan kendilerine havale edilen önerge üzerine Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti'nin buna ilişkin görüşlerini bir tezkere ile arz ettiği belirtilerek, bir şubesini Konya'da ve kütüphanesini İstanbul'da bırakmak zaruretinde kalan Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti için bütün şubelerini içine almaya elverişli ve yangın ve deprem tehlikesine karşı korunaklı bir binanın temin edilmesi talep edilmekte ve hali hazırda Ankara'da bu şartlara sahip askeri binalar bulunmaması nedeniyle Ankara Ziraat Mektebi'nin tahliyesi durumunun mümkün olamayacağı vurgulanmaktaydı. Yine aynı yanıtta; Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti'nin Vekâletlerle teması ve bağlantısının korunması dikkate alınarak Hükümet merkezinde kalmasının uygun olacağının düşünüldüğü ifade edilmekte ve Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti için yeni bir bina inşasına olanak sağlanıncaya kadar Ankara Ziraat Mektebi'nin eskisi gibi Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti tarafından kullanılmasına izin verilmesi arz ve rica edilmekteydi.⁴⁸²

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin resmi internet sitesinde verilen bilgiye göre, Genelkurmay Başkanlığı karargâh binasının bulunduğu yer; inşaat yapılmadan önce tarla konumunda olan bir araziydi. Ankara Ziraat Mektebi'nde faaliyet gösteren Genelkurmay Başkanlığı'nın yeni bir karargâh binası için yer aradığı haberinin duyulması üzerine tarla sahibi tarlasını bağışlamak istemiştir. İleride çıkabilecek hukuki sorunlar dikkate alınarak Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın emri ile tarla, metrekaresi 5 kuruş karşılığında satın alınmıştır. Binanın projesi, o sırada Ankara'da yapılan birçok devlet binasının da mimarı olan Avusturyalı mimar *Prof. Dr. Clemens Holzmeister* tarafından çizilmiştir. Binanın projesinde Erkânı Harbiye kelimelerinin baş harfleri esas alınmıştır ve bina Büyük Erkânı Harbiye

⁴⁸⁰ BCA, (9 Mart 1340 / 9 Mart 1924), Dosya: 6352, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 6.37.9, Ek: 2.

⁴⁸¹ BCA, (9 Mart 1340 / 9 Mart 1924), Dosya: 6352, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 6.37.9, Ek: 4.

⁴⁸² BCA, (28 Mart 1340 / 28 Mart 1924), Dosya: 6352, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 6.37.9, Ek: 1.

olarak isimlendirilmiştir. 1929 yılında “*Haydar ve Şürekâsı*” adlı müteahhitlik şirketince inşasına başlanan bina, 1930 yılında tamamlanarak hizmete açılmıştır.⁴⁸³ Neticede Ankara Ziraat Mektebi, Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti (Genelkurmay Başkanlığı) tarafından 1930 yılında tahliye edilmiştir. Keçiören kaymakamlığının resmi internet sitesinde verilen bilgiye göre ise, Ankara Ziraat Mektebi binası, günümüzde Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü tarafından kullanılmaktadır.⁴⁸⁴

2) Cinsleri Bozulmuş Hayvanların Islahı

Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, 8 Ekim 1923 tarihinde, cinsleri bozulmuş hayvanların ıslahı hakkında Meclis Başkanlığı’na kanun teklifinde bulunmuştur.⁴⁸⁵ Layiha Encümeni mazbatasıyla müzakereye uygun görülen kanun teklifi⁴⁸⁶, 1 Haziran 1926 tarihinde, Hayvanların ıslahına ve çoğaltılmasına ilişkin, Hükümet tarafından verilen, kanun lâyihasıyla birlikte Meclis Genel Kurulu’nun gündemine alınmıştır.⁴⁸⁷ Hasan Fehmi Efendi, kanun teklifinin gerekçesinde, şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Bizden başka dünyanın insanları geceyi gündüze katmış, durmamış çalışmış, akli dümen, bilgiyi ışık yapmış, yurtlarını cennete benzetmiş, tanınmaz bir hale koymuştur. Dünyanın insanları havada kuşlara, denizde balıklara taş çıkarmıştır. Bize, babalarımıza gelince: Gece ve gündüzlerimizi uyku, esnemek, gerinmekle geçirmişizdir. Bir hırka, bir lokma demiş durmuşuz... Neresinden dönersek kârdır, durmanın dinlenmenin günleri geçmiştir... Komşularımızın her şeyleri gibi, öküz, inekleri gün geçtikçe büyümüş, bizimkiler bakımsızlık yüzünden küçülmüştür... Rusya’dan, İsviçre’den boğa getirip ineklerimizle çiftleştirmek, deveyi pire ile çiftleştirmeye benzer... Ya ne yapalım? Adım adım yol alalım. İstifa, tedriç, tekâmül kanunlarını tatbik edelim. Köylerde bir buçuk

⁴⁸³ http://www.tsk.tr/1_TSK_HAKKINDA/1_7_Genelkurmay_Baskanligi_Karargah_Binasinin_Tarihcesi/Genelkurmay_Baskanligi_Karargah_Binasinin_Tarihcesi.htm

⁴⁸⁴ http://www.kecioren.gov.tr/default_B0.aspx?content=1007; Ankara Ziraat Mektebi’nin Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü tarafından kullanılan binasının fotoğrafları için ayrıca bkz. <http://www.meteor.gov.tr/site/iletisim.aspx>

⁴⁸⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 2, İ: 33 (08 Teşrinievvel 1339 / 08 Ekim 1923), s.553.

⁴⁸⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 2, İ: 37 (17 Teşrinievvel 1339 / 17 Ekim 1923), s.708.

⁴⁸⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 26, İ: 112 (1 Haziran 1926), s.8 -10.

senesini bitiren dana, tosunların taşaklarını, yurtlarının göreneklerine göre çıkaralım, buralım. Her köyün halkına muhitlerinden gelişatlı, kafası, boynuzu, boyası uygun boğa seçtirelim. Köylünün ineklerini şu seçme boğalarla çiftleştirmeye gayret edelim. Üç göbekte, sekiz sene içinde öküz, ineklerimiz bir düzeye seksen, doksan okka basar. Çift çubuğumuzu bir derece düzeltmiş, işimizi önümüze katmış oluruz. Ondan sonra İsviçre'den, Rusya'dan boğa getirmenin faydası olabilir.”⁴⁸⁸

Neticede Hasan Fehmi Efendi'nin, cinsleri bozulmuş hayvanların ıslahına ilişkin kanun teklifi ile Hükümet'in hayvanların ıslahına ve çoğaltılmasına ilişkin kanun lâyihası Ziraat Encümeni mazbatasıyla birleştirilmiş ve 41 maddeden ibaret “*Islahı Hayvanat Kanunu*” meydana getirilmiştir.⁴⁸⁹ “*Islahı Hayvanat Kanunu*” Meclis Genel Kurulu'nda müzakere edildikten sonra⁴⁹⁰, oylamaya sunulmuş 1 boş oya karşın 106 kabul oyuyla kabul edilmiştir.⁴⁹¹ 180 kişinin katılmadığı oylamada, Kastamonu milletvekillerinden Hasan Fehmi Bey ile Ali Nazmi Bey kabul oyu verirken, Ali Rıza Bey, Halid Bey, Necmettin Molla Bey ve Veled Çelebi Bey oylamaya katılmamıştır. Ancak, burada Halid Bey'in izinli olduğu hatırlatılmalıdır.⁴⁹²

3) Muhtaç Çiftçilere Tohumluk, Çift Hayvanları ve Tarım Aletleri Verilmesi Konusundaki Usulsüzlüklere ve İhmallere İlişkin Eleştiriler

Kastamonu milletvekilleri Mehmet Fuat Bey ile Hasan Fehmi Efendi, 10 Aralık 1923 tarihinde, muhtaç çiftçilere tohumluk, çift hayvanları ve tarım aletleri için verilen ödeneğin ne suretle dağıtıldığına ilişkin, Meclis Başkanlığı'na bir soru önergesi vermişlerdir. Soru önergesi 31 Aralık 1923 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nun gündemine alınmıştır. Soru önergesinde; şunlar talep ediliyor ve soruluyordu:

⁴⁸⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 26 (1 Haziran 1926), İ: 112'ye Ek: s.32 -33.

⁴⁸⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 26 (1 Haziran 1926), İ: 112'ye Ek: s.33 -38.

⁴⁹⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 26, İ: 114 (5 Haziran 1926), s.85 -92.

⁴⁹¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 26, İ: 114 (5 Haziran 1926), s.130 -132.

⁴⁹² Aynı yerde.

“Muhtacini zürraa tavizan tohumluk ve çift hayvanatı ve alâtı ziraiye itası hakkında 17 Eylül 1339 ve 10 Teşrinisani 1339 tarihli kanunlarla sarfına mezuniyet verilen üç milyon yüz bin liranın kanunun dördüncü maddesi mucibince sureti tevzii hakkında talimatname yapılmış mıdır, sarfına mezuniyet verilen üç milyon yüz bin liranın bugüne kadar ne kadarı sarf edilmiştir, vilâyetlerimizin derecei ihtiyaçları hakkında ittihaz olunan mikyas nedir, meblâğı mezkûrdan hangi vilâyetlerimize ne kadar para verilmiştir, bugüne kadar sarf edilen mebaliğin ne miktarı tohumluk, çift hayvanatına, alâtı ziraiyeye, yemekliğe sarf edilmiştir, mevsimi ziraatten az zaman kaldığına göre teahhürün esbabı nedir? Meclis, millet haberdar edilmek üzere İktisat Vekâleti Celilesinden şifahen sual ediyoruz efendim.”⁴⁹³

İktisat Vekili Hasan Bey, soru önergesine verdiği yanıtta; öncelikle bu paranın 3.100.000 lira değil, 2.900.000 lira olduğunu belirterek, bu paranın ne kadarının tohumluğa, tarım aletlerine, yemekliğe ve çift hayvanlarına harcadığını açıklamış, ayrıca bu tutardan vilâyetlere ne kadar para dağıtıldığını da sıralamıştır. Hasan Bey, konuşmasının sonunda da, Rusya’ya tohumluk satın alınması için başvurulduğunu, ancak gemi sorunu çıktığı için tohumların zamanında çiftçiye ulaştırılamadığını kaydederek, bu sorun halledildikten sonra tohumların en kısa sürede çiftçiye ulaştırılacağını ifade etmiştir.⁴⁹⁴

Mehmet Fuat Bey ise, konuşmasında; Kastamonu bölgesinden örnekler vererek, çiftçinin tohuma ne kadar ihtiyaç duyduğunu anlatmış ve ülkede bu işleri bir programa koymak üzere bir “*encümeni daniş*” tesisini talep etmiştir. Neticede İktisat Vekili’nin verdiği yanıtları yeterli görmeyerek soru önergesinin gensoruya dönüştürülmesini teklif etmiştir.⁴⁹⁵

Aynı günün ikinci oturumunda Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey, tohumluk dağıtımı vs. hakkındaki sualine, İktisat Vekili Hasan Bey’in yanıtını yeterli görmediğinden, verdiği soru önergesinin gensoruya çevrilmesine ilişkin bir önerge daha vermiş ve yapılan oylamada neticesinde, Mehmet Fuat Bey’in gensoru önergesi

⁴⁹³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 4, İ: 77 (31 Kânunuevvel 1339 / 31 Aralık 1923), s.580.

⁴⁹⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 4, İ: 77 (31 Kânunuevvel 1339 / 31 Aralık 1923), s.580 -585.

⁴⁹⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 4, İ: 77 (31 Kânunuevvel 1339 / 31 Aralık 1923), s.585 -587.

Meclis Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir.⁴⁹⁶ Mehmet Fuat Bey'in, tohumluk dağıtımı hakkında İktisat Vekili Hasan Bey'e yönelik gensoru önergesi, 5 Ocak 1924 tarihinde, Meclis Genel Kurulu'nun gündemine alınmıştır. Ancak Mehmet Fuat Bey, Adana'ya gittiği için, vekâletlerini Kastamonu milletvekili Halid Bey'e bırakmıştır. Halid Bey, konuşmasında; tohumların önemli bir miktarının yapılan kanunla çiftçinin eline geçtiğini, bunun minnete değer olduğunu, ancak bu tohumların çiftçinin ihtiyacına yeterli gelmediğini, çiftçinin ihtiyacını giderecek tohumların Ziraat Bankası ile Maliye Vekâleti arasındaki anlaşmazlık yüzünden muhtaç çiftçilere verilemediğini belirterek, aynı zamanda Rusya'dan satın alınması kararlaştırılan tohumların verim kuvvetinin yetersiz olduğunu ve yurt içindeki bazı tohumların yurtdışından satın alınacaklardan daha kaliteli olduğunu kaydetmiş, Rus buğdaylarının fiyatlarının da gümrük vergisi ve nakliye masrafları yüzünden hayli pahalı olduğunu ifade etmiş ve Rus buğdayları yerine yurt içinden buğday tohumu temin edilmesini talep etmiştir.⁴⁹⁷

İktisat Vekili Hasan Bey ise, gensoru önergesine verdiği yanıtta; Maliye Vekâleti'yle anlaşma sağlanarak 538.000 lira alındığını ve bu parayla yurt içinden tohum satın alınmasına çalışıldığını belirterek, ancak vilâyetlerle yapılan haberleşmeler sonucu bu tohumların yurt içinden temininin mümkün olmadığını vurgulamış, bu nedenle Rusya'dan tohum satın alınmasına karar verildiğini ve satın alınacak bu buğdayların ihtiyaca göre vilâyetlere dağıtılacağını ifade etmiştir. Tohumluğu genel surette ıslah etmek için Vekâlet'in bir kanun lâyihası düzenlediğini kaydeden Hasan Bey, bu kanun çıktığı takdirde Ziraat Bankası aracılığıyla dışarıdan getirilecek tohumların gümrük vergisinden muaf tutulacağını ve bu suretle çiftçiye mümkün olduğunca ucuz fiyatla tohum temin edileceğinin altını çizmiştir. Konuşmasında Kastamonu'da doludan zarar gören çiftçilere de değinen Hasan Bey, bunların da ihtiyaçlarının giderileceği sözünü vermiş ve Meclis Genel Kurulu'ndan güven talep etmiştir. Neticede açıklama yeterli görülerek İktisat Vekili Hasan Bey'e güven gösterilmiştir.⁴⁹⁸

⁴⁹⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 4, İ: 77 (31 Kânunuevvel 1339 / 31 Aralık 1923), s.587.

⁴⁹⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 4, İ: 79 (05 Kânunusani 1340 / 05 Ocak 1924), s.666 -668.

⁴⁹⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 4, İ: 79 (05 Kânunusani 1340 / 05 Ocak 1924), s.669 -673.

Kastamonu milletvekilleri Mehmet Fuat Bey ile Halid Bey, 26 Ocak 1924 tarihinde, “*Muhtacîni zürraa tohumluk, alâtı ziraiye ve çift hayvanatı tedariki için Ziraat Bankalarından aynen veya bedelen yapılacak ikrazatın deyn senetlerinin kâtibi âdilliklerce tasdik edilmeyip, mahalli ihtiyaç komisyonlarının tasdiki ile iktifa olunmasına*” ilişkin kanun teklifinde bulunmuşlardır.

Mehmet Fuat Bey ile Halid Bey, kanun teklifinin gerekçesinde; Ziraat Bankası bütçesine iki defada konulan ve kabul edilen üç milyon lira tohumluk, çift hayvanları ve tarım aletleri ödeneğinin nakden Maliye’den Ziraat Bankası’na çoktan ödenmiş olduğu halde, büyük bir kısmının hâlâ çiftçiye verilemediğini vurgulamışlar ve buna neden olarak da şu noktaların altını çizmişlerdir:

Her şeyden önce mahalli ihtiyaç komisyonlarının tespit edeceği defterler gereğince çiftçiye borç olarak verilecek olan tohumluk, çift hayvanları ve tarım aletleri bedellerine karşılık çiftçiden alınacak olan borçlanma senetleri, Heyeti Vekile’ce yapılan yönetmelik gereğince, “*kâtibi âdilliklerden*” onaylattırılmaması gerekirken Ziraat Bankası tarafından onay durumunda ısrar edilmekteydi.

Diğer taraftan borçlanma senetlerinin “*kâtibi adilliklerce*” onaylanabilmesi için bütün köylünün “*kâtibi âdilliğe*” kadar gelmesi ve beraberlerinde kendilerinin isim ve hüviyetlerini tanıyan iki şahit getirmesi gerekiyordu. Hâlbuki köylü bu işi başarmaya çalışsa bile onay işleminin süratle yerine getirilmesine ve tamamlanmasına imkân yoktu. Zira “*kâtibi âdiller*” maaşlı memurlardan olmayıp onaylayacakları senetlerden belirli bir ücret alıyor ve kanunen ücrete ve harca tabi olmayan köylünün borçlanma senetlerini onay zahmetine yanaşmıyor, yanaşan bulunsa dahi kısa bir zamana rastlayan bu uzun işleri süratle tamamlamaya yetişemiyordu. Hal böyle iken köylüler, işini gücünü bırakıp şehirlere kadar gelerek senetlerin onaylanması için günlerce uğraşmakta ve tohumluk parasını hanlarda harcayarak ellerine bir şey geçmemekteydi.

Bunun dışında son verilen ödenek ile Rusya’dan satın alınan tohumlukların istasyonlara sevkine kadar senetlerin onaylanması işleminin tamamlanamayacağını

ve tohum vagonlarının uzun süre istasyonlarda kalacağını ve vagonların boşaltılıp Haydarpaşa İstasyonu'na iade edilememesi yüzünden geri kalan tohumlukların sevkinin gecikeceğini belirten Mehmet Fuat ve Halid Beyler, bu gecikmenin ortadan kaldırılması ve tohumlukların boşalttırılması için birçok istasyonlarda ambar bulmanın imkânsız olduğunu ve ambar bulunabilse bile tohumlukların çiftçiye pek pahalıya mal olacağını kesin olduğunu vurgulamışlar ve bu nedenlerden ötürü tohumlukların ziraat mevsimi geçmeden çiftçiye dağıtılamayacağını altını çizmişlerdir.⁴⁹⁹

Lâyiha Encümeni mazbatasıyla müzakereye uygun görülen kanun teklifi Adliye Encümeni mazbatasıyla şu şekli almıştır:

“Madde 1. 12 Mayıs 1333 tarihli Ziraat Bankası Nizamnamesinin birinci maddesine berveçhi âti fıkra ilave edilmiştir:

*Muhtacini zürraa tohumluk ve alâtı zürraiye ve çift hayvanatı tedariki için Ziraat bankalarından aynen veya bedelen yapılacak ikrazatın deyn senetleri mahalli ihtiyaç komisyonları tarafından tasdik edilir. Mezkûr komisyonlardan musaddak bu kabil deyn senetleri kâtibi âdillerden musaddak senedat hüküm ve kuvvetine haizdir.”*⁵⁰⁰ Meclis Genel Kurulu'nda yapılan oylama neticesinde söz konusu kanun aynen kabul edilmiştir.⁵⁰¹

Böylece muhtaç çiftçilere tohumluk, tarım aletleri ve çift hayvanları temini için Ziraat Bankaları'ndan aynen ya da bedelen yapılacak borçlanmaların borç senetleri mahalli ihtiyaç komisyonları tarafından onaylanacak, söz konusu komisyonlardan onaylı bu türden borç senetleri “kâtibi âdillerden” onaylı senetler hüküm ve kuvvetine sahip olacaktı. Bu suretle de hem köylünün üzerinden büyük bir yük inecek, hem de çiftçi kendisi için gerekli olan tarım aletlerine, tohumlara ve çift hayvanlarına ziraat mevsimi geçmeden, zamanında ve ucuza kavuşacaktı.

⁴⁹⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 110 (24 Şubat 1340 / 24 Şubat 1924), s.276 -277.

⁵⁰⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 110 (24 Şubat 1340 / 24 Şubat 1924), s.278.

⁵⁰¹ Aynı yerde.

4) Ziraat Vekâleti'ne ve Ziraat Bankası'na Yönelik Talep ve Eleştiriler

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 5 Mart 1924 tarihinde, Ziraat Vekâleti ya da bağımsız Ziraat Müdüriyeti Umumisi teşkili hakkında Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklifi vermiştir. Başvekil İsmet Paşa, kanun teklifinin devlet teşkilatıyla ve bütçe ile alakadar olduğunun altını çizerek, derhal müzakeresini teklif etmiş ve yapılan oylamada kanun teklifinin ivedilikle müzakeresi kabul edilmiştir.

Halid Bey, Ziraat Vekâleti teşkiline ilişkin verdiği kanun teklifinde, ülke tarımının ve hayvancılığının geriliğine işaret etmiştir:

“Memleketimiz bir ziraat memleketi olduğu, Hükümet senede yalnız âşar ve ağnamdan 26 milyon lira varidat aldığı ve muvazenei iktisadiyemizin teminine, terâkkiyatı ziraiyemizin başlıca âmil olacağı bedihi bulunduğu halde ziraatimizin matlup veçhile bir tariki terâkki takip edemediği âşikar bir hakikattir. İşte misaller: İstanbul ecnebi unu ile besleniyor. Meclisi Âlinin yanı başındaki Anadolu lokantasında bile Amerika unundan yapılmış ekmek sarf olunuyor. İktisat Vekâletimiz Rusya'dan tohumluk mubayaasına mecbur olduğunu söylüyor. Üzüm, incir ile tütünlerimiz hakkında tevali eden şikâyetler Meclis kürsüsünde mevzu bahis olmuştur. Memleketimiz zeytin membaı olduğu halde Yunanistan zeytini, bir sürü yaylağımız olduğu halde ecnebi peyniri ve yağı yiyoruz. Meyvelerimiz mahallinde çürüyor. Pirinç, kendir istihsalatımız muhtacı himaye bir haldedir. Pamuk istihsalatımız gayri kâfi olduğundan hariçten pamuk, iplik celbi için bir sürü para veriyoruz. Alelûmum tohumlarımız muhtacı ıslah bir haldedir. Ziraatle tev'em olan çift hayvanatı pek noksan ve cinsleri muhtacı ıslahıdır. Diğer cins hayvanat da pek azalmış ve cinsleri bozulmuştur. Alâtı ziraiyemiz büsbütün iptidai bir haldedir. Fenni gübrelerden layıkıyla istifade temin edemedik.”⁵⁰²

Ticaret, ziraat, maden, sanayi, orman, baytariye, Ziraat Bankası Müdüriyeti Umumiyesi, istatistik gibi, her biri başlı başına birer vekâlet olabilecek, pek önemli sekiz iktisadi şubeyi kapsayan İktisat Vekâleti Vekili'nin, bir müsteşarıyla, bütün bu iktisadi şubeleri layıkıyla idare edebilmesini mümkün görmediğini ifade eden Halid Bey, kanun teklifinin gerekçesinde, ayrıca şu noktalara işaret etmiştir:

⁵⁰² TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 4 (05 Mart 1340 / 05 Mart 1924), s.116 -117.

“Bütün bu hayatı mesailin süratı mümkün ile ıslahı ve şubatı iktisadiyenin terâkkisi için İktisat Vekâleti teşkilâtımızı ihtiyaca vefa edecek surette tanzim ve tevsi mecburiyetindeyiz. İmparatorluk devrinde bile ayrıca bir Ziraat Nezaretimiz vardı. Elyevm Fransa, Bulgaristan, Yunanistan gibi birçok devletler ayrı bir Ziraat Nezaretine maliktir. Ve bir siyaseti ziraiyeleri vardır. Ben ziraatimizin terâkkisi namına ziraate istiklâli idari verilmesi lüzumuna kaniim. Bu da ya müstakil bir Ziraat Vekâleti teşkili veyahut hiç olmazsa mevcut Ziraat Müdüriyeti Umumiyesinin posta ve telgraf veya rüsumat ve umuru tasarrufiye gibi salâhiyeti kâmileyi haiz İktisat Vekâletine merbutan ayrı bütçe ile idare olunur müstakil bir Ziraat Müdüriyeti Umumiyesi haline ifrağı ile mümkündür.”⁵⁰³

İktisat Encümeni’nin mazbatasında; genel nüfusun % 85’i tarımla uğraşan ve tarımdan başka dayanağı bulunmayan Türkiye’de, şimdiye kadar bu şubeye gerektiği ölçüde önem verilmediği ifade edilmiş, İktisat Vekâleti’nin on bir müdüriyet arasında boğulduğu vurgulanarak, Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, Rusya gibi Avrupa devletleri ile bütün dünya devletlerinin tamamında ziraatin ayrı ve bağımsız bir vekâlet haline geldiği açıklanmış ve şu karara varılmıştır:

*“Seri iş görmek, inkişafı iktisadi ve ziraimiz için lazım gelen kanunları vâkıfane hazırlamak ve bunları zamanında yetiştirmek ve mensup oldukları mecralardan Meclisi Milliye hemen sevk edebilmek için ziraat, baytar ve orman müdüriyeti umumiyelerinden mürekkep bir Ziraat Vekâleti ihdası İktisat Encümenimizce kabul edilmiştir.”*⁵⁰⁴

Kanuni Esasi Encümeni mazbatasıyla da kanun teklifi şu şekli almıştır:

*“Madde 1. İktisat Vekâletine merbut, ziraat, orman, baytar müdüriyeti umumiyeleleri tefrik edilerek bir Ziraat Vekâleti teşkil edilmiştir. Şimdiye kadar İktisat Vekâletinde mevcut olan vezaiî saireyi ifa etmek üzere bir Ticaret Vekâleti tesis kılınmıştır.”*⁵⁰⁵

⁵⁰³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 4 (05 Mart 1340 / 05 Mart 1924), s.117; Halid Bey’in söz konusu kanun teklifi için bkz. Ek: 10.

⁵⁰⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 4 (05 Mart 1340 / 05 Mart 1924), s.118 -119.

⁵⁰⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 4 (05 Mart 1340 / 05 Mart 1924), s.120.

Kanun teklifi hakkında ilk sözü Eskişehir milletvekili Emin Bey almış ve Türk Devleti demenin çiftçilik demek olduğunu belirterek, Türk Devleti'nin şimendifere, bahriyeye ayırdığı bütçeyi fazla bulduğunu ifade etmiş ve 1925 yılı için Ziraat Vekâleti'ne 10 milyon lira konulması temennisinde bulunmuştur.⁵⁰⁶ Adana milletvekili Zamir Bey, kanun teklifini destekleyen konuşmasında, Ziraat Vekâleti'nin başlı başına bir vekâlet olabilmesi için baytar ile orman işlerinin Ziraat Vekâleti'nden ayrılmasını talep etmiştir.⁵⁰⁷ Aksaray milletvekili Besim Atalay Bey, Ziraat Vekâleti teşkiline itiraz etmiş ve bunun yerine müdüriyetlere bağımsızlık verilmesini talep etmiştir. Gerekçesi, ülkedeki memur adedinin çokluğu, yeni bir vekâlet teşkilinin bu memur adedini çoğaltacağı ve bunun bütçeye ek masraf oluşturacağı iddiasıydı.⁵⁰⁸ Karesi milletvekili Vehbi Bey ise, konuşmasında; Ziraat Vekâleti'nin ziraat, baytar ve orman müdüriyetlerinin üçünü de kapsamı gerektiğine işaret ederek Zamir Bey'i eleştirmiştir. Dersim milletvekili Feridun Fikri Bey, Ziraat Vekâleti teşkili hakkında gerekli incelemelerin yapılmadığını belirterek, İktisat Encümeni'nden, İktisat Vekâleti'nin iki vekâlete ayrılmasındaki sebepler hakkında kendilerini aydınlatmasını talep etmiştir.⁵⁰⁹ Son olarak Meclis kürsüsüne İktisat Vekili Hasan Bey çıkmış ve bu konudaki tereddüt ve endişeleri gidermeye çalışmıştır. Hiçbir ülkede tarım ilerlemeden sanayi ve ticaretin gelişemediğini belirten İktisat Vekili Hasan Bey, bir ülkede iktisadi ilerlemenin temel taşının tarım olduğunu vurgulamış ve İktisat Vekâleti'nin ikiye ayrılmasını ise farklı ülkelerdeki benzer uygulamalara ve uzmanlık ilkesine dayandırmıştır. Ardından Zamir Bey'e yanıt veren Hasan Bey, tarımda makineleşmenin 20 yıl sonra bile sağlanamayacağını altını çizerek, bu nedenle tarımda hayvan gücüne ihtiyaç duyulduğunu vurgulamış, dolayısıyla hayvan ve orman işlerinin tarımdan ayrılamayacağını ifade etmiştir. Malatya milletvekili Reşid Ağa'nın *"yol ve vesaiti nakliye mevcut olmadığı halde yalnız Ziraat Vekâleti'nin ayrılmaklığı ile ziraat terakki eder mi, etmez mi? Bu bapta kanaatiniz nedir?"* şeklindeki sualine Hasan Bey şu yanıtı vermiştir:

⁵⁰⁶ Aynı yerde.

⁵⁰⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 4 (05 Mart 1340 / 05 Mart 1924), s.121.

⁵⁰⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 4 (05 Mart 1340 / 05 Mart 1924), s.121 -122.

⁵⁰⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 4 (05 Mart 1340 / 05 Mart 1924), s.122 -123.

“Memleketimizin aksamı muhtelifesini yekdiğerine vesaiti lâzıme ile, şimdiki vesaiti nakliye ile raptetmedikçe o mahallerin mevzii inkişafı zirailerinden, inkişafı iktisadiyelerinden edilecek olan istifade ancak mahalline inhisar eder. Bu vaziyetten dolayıdır ki, 1,5 milyon nüfusu ihtiva eden İstanbul yalnız ekmeği için, unu için Amerika’ya vesair memleketlere on sekiz, yirmi milyon lira ödüyor. Bendenizin kanaatime göre şimdiki muvazenei ticariyemizde İstanbul’u dâhilden, Anadolu’dan beslemek, muvazenei ticariye açığının % 90’ını halletmek demektir. Başka hiçbir şeye ihtiyaç yoktur. İstanbul’u bir an evvel, süratle Anadolu’dan besleyebilmek fikri ki bizim kendisine mensup olduğumuz hükümetin gayesidir, noktai nazarıdır.”⁵¹⁰

Neticede Eskişehir milletvekili Emin Bey ile Adana milletvekili Zamir Bey’in lehte, Aksaray milletvekili Besim Atalay Bey ile Dersim milletvekili Feridun Fikri Bey’in aleyhte yaptıkları konuşmaların ve İktisat Vekili Hasan Bey’in itirazlara verdiği yanıtların ardından müzakereler kâfi görülmüş ve Ziraat ve Ticaret Vekâletleri teşkili hakkındaki kanun, yapılan oylama neticesinde, değişikliğe uğramadan kabul edilmiştir.⁵¹¹

Kastamonu milletvekilleri yeni kurulan Ziraat Vekâleti’ne ve Ziraat Bankası’na yönelik oldukça sert ve ağır eleştirilerde de bulunmuşlardır. 1924 yılı Ziraat Bankası bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey; Ziraat Bankası’nın çiftçinin parasıyla kurulduğu halde, bu bankadan çiftçilerin yarar değil, tam aksine zarar gördüğünü ve görmekte olduğunu iddia etmiştir. Mehmet Fuat Bey; bir muhtaç çiftçinin iş görmek için Ziraat Bankası’ndan borç para aldığını ve bu borcunu gününde veremediği takdirde, arazisinin Ziraat Bankası’na devredildiğini belirterek, sonradan çiftçinin para temin edip, faizini de ödemeye razı olup, arazisinin kendisine iade edilmesini istediği halde, Ziraat Bankası’nın bu arazi bana aittir, deyip, araziye açık artırmaya verdiğini ve sattığını ve bunu kazanç olarak kasasına koyduğunu ifade etmiş ve çiftçilerin bu durumdan çok şikâyetçi olduklarını vurgulamıştır. Mehmet Fuat Bey, konuşmasında, ayrıca Ankara Ziraat Mektebi ödeneğinin Ziraat Bankası bütçesinden neden çıkarıldığını sormuştur. Gaziantep milletvekili Ali Cenani Bey, Mehmet Fuat Bey’in bu sualine verdiği

⁵¹⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 4 (05 Mart 1340 / 05 Mart 1924), s.123 -127.

⁵¹¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 4 (05 Mart 1340 / 05 Mart 1924), s.128.

yanıtta; Ankara Ziraat Mektebi ödeneğinin Ziraat Vekâleti bütçesine konulduğu için Ziraat Bankası'nın bütçesinden çıkarıldığını açıklamıştır.⁵¹²

1924 yılı Ziraat Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey, Ziraat Vekâleti'ne yönelik çok ağır eleştirilerde bulunmuştur. Mehmet Fuat Bey, konuşmasında; içinde okullar olmasa, Ziraat Vekâleti bütçesinin reddi gerektiren bir bütçe olduğunu belirterek, Ziraat Vekâleti'nin bir programı ve yol haritasının olmadığını ve bu nedenle şimdiye kadar halkın Ziraat Vekâleti için verdiği paraların heba olduğunu iddia etmiş, bu nedenle bir ziraat kongresinin ya da bir ziraat encümeninin toplanarak, yapılacak işler için bir program yapılması gerektiğinin altını çizmiştir. Mehmet Fuat Bey, ayrıca Halkalı Ziraat Mektebi'nin Anadolu'ya taşınmasına itiraz etmiş ve aşarın ağırlığından şikâyet etmiştir.⁵¹³

Ziraat Vekili Zekâi Bey, Mehmet Fuat Bey'in eleştirilerine verdiği yanıtta; geçen yıllardaki ziraat bütçelerine nispetle bu seneki ziraat bütçesinin daha ayrıntılı ve ülkenin bazı ihtiyaçlarına mümkün mertebe uyacak bir durumda Meclis'e geldiğini belirterek, Ziraat Vekâleti'nin programsız iş gördüğü yolundaki iddiaları reddetmiştir. Aşar vergisinin ağır olduğu yolundaki iddialara katıldığını ifade eden Ziraat Vekili Zekâi Bey, çiftçinin üzerinden bu ağır yükün kaldırılması için gerekenin yapılacağını söylemiştir. Halkalı Ziraat Mektebi'nin Anadolu'ya nakli konusuna da değinen Zekâi Bey, bunun anında gerçekleşmeyeceğini, ancak imkân bulunduğu Vekâlet'in Halkalı Ziraat Mektebi'nin Anadolu'ya nakli için çalışacağını ifade etmiştir.⁵¹⁴

Ziraat Vekâleti bütçesinin geneli hakkında müzakerelerin yeterli görülerek, fasıllara geçilmesinin ardından söz alan Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi; evvelce Edirne'nin kurtarılması için reji idaresinden belirli miktarda bir paranın borç alındığını, buna karşılık rejinin imtiyazının uzatıldığını belirterek, orada “*yasak*

⁵¹² TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 12 (15 Mart 1340 / 15 Mart 1924), s.455 -457.

⁵¹³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 26 (01 Nisan 1340 / 01 Nisan 1924), s.201 -205.

⁵¹⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 26 (01 Nisan 1340 / 01 Nisan 1924), s.209 -210.

mantıkalar” diye bir kayıt konduğunu ve reji imtiyazına “*tütünü iyi yetiştirmeyecek olan arazilerde tütün ekilmesinin men edilmesi*” hükmünün eklendiğini vurgulamış, sonra araya Birinci Dünya Savaşı’nın girdiğini, bunun üzerine halkın ihtiyacı dikkate alınarak ülkenin birçok yerinde tütün ekildiğini kaydetmiştir. Şimdi yine bu defa da “*yasak mantıkalar*” kaydından yararlanılarak bazı yerlerde, bazı tarım mantıklarının tütün ekiminden men edildiğini ve tütün ekimi konusunda çiftçilere ruhsat verilmediğini ifade eden Hasan Fehmi Efendi, bu nedenle çiftçilerden Meclis’e ve milletvekillerine pek çok şikâyet dilekçesi gönderildiğini kaydetmiş, dolayısıyla gerek Ziraat Vekâleti’nin ve gerekse başta Maliye Vekâleti’nin, bu konuda, gerekli girişimlerde bulunmalarını ve bu soruna bir çözüm yolu bulmalarını talep etmiştir.⁵¹⁵ Karesi milletvekili Ali Şuuri Bey’in, Kozan milletvekili Ali Şadi Bey’in, Erzurum milletvekili Rüştü Paşa’nın, Denizli milletvekili Yusuf Bey’in, Biga milletvekili Mehmet Bey’in, Kütahya milletvekili Ragıp Bey’in, Edirne milletvekili Faik Bey’in ve İzmir milletvekili Saraçoğlu Şükrü Bey’in reji idaresinin zulmünden, vahşetinden bahseden ve bu konuda konulan yasakların kaldırılmasını teklif eden konuşmalarının ardından Ziraat Vekili Zekâi Bey söz almış ve reji idaresinin koyduğu yasakların kaldırılması için gerek Ziraat Vekâleti’nin, gerek Maliye Vekâleti’nin ve gerekse Hükümet’in reji idaresi nezdinde gerekli girişimlerde bulunduklarını ve bundan sonra da bulunacaklarını bildirmiştir.⁵¹⁶ Reji idaresince tütün ekimi için konu edilen “*yasak mantıkalar*” kaydının kaldırılması hakkında, Kozan milletvekili Ali Şadi Bey ile 8 arkadaşının, Aksaray milletvekili Vehbi Bey ile 2 arkadaşının ve Çanakkale milletvekili Mehmet Bey’in, ayrı ayrı verdikleri 3 önerge doğrultusunda, arazisi tütün ziraatine elverişli ve ahalisi de tütün ziraatıyla uğraşan mahallerde tütün ziraatine izin verilmesi için reji idaresi nezdinde Ziraat ve Maliye Vekâletleri tarafından gerekli girişimlerde bulunulması kabul edilmiştir.⁵¹⁷

Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey, 20 Ocak 1925 tarihinde, Ziraat Vekâleti’ne verdiği soru önergesinde, Ziraat Vekili Hasan Bey’den beş soru sormuştur.

⁵¹⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 26 (01 Nisan 1340 / 01 Nisan 1924), s.215 -216.

⁵¹⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 26 (01 Nisan 1340 / 01 Nisan 1924), s.217 -219.

⁵¹⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 26 (01 Nisan 1340 / 01 Nisan 1924), s.219 -220.

Mehmet Fuat Bey, birinci sualinde, Ziraat Vekâleti genel müdürlerinden bazılarının yerlerinde oturmayarak ötede beride Avrupa’da aylarca seyahatle vakit geçirdikleri ve hâlâ geçirmekte olduklarının görüldüğünü belirterek, Ziraat Vekâleti’nin teşkilinden amacın ziraat işlerinin daha köklü bir suretle gitmesini temin olduğunu, ancak bunun tam aksinin baş gösterdiğini ve ziraat işlerinde İktisat Vekâleti zamanındaki kadar bile düzelme ve iyileşme görülemediğini ifade etmiş ve bunun nedenini sormuştur.

Mehmet Fuat Bey, ikinci sualinde, Etlik Bağlarında kurulmasına çalışılan fenni kuruluşun ne dereceye kadar ilerlediğini, bunun kurulma amacı ve yararının ne olduğunu, bütçede karşılığı olup olmadığını, harcamanın nereden yapıldığını sormuştur.

Üçüncü sualinde, Mehmet Fuat Bey, Ziraat Vekâleti’nin Etlik Bağlarının kayalık bir yerinde dört beş aydan beri binlerce lira harcayarak artezyen kuyusu açmaya çalıştığını belirterek, ancak su çıkarılamayarak çalışmaların durdurulduğunu ve fen erbabının bu gibi arazilerde artezyen kuyusu açılmasına imkân olmadığını söylediklerini ifade etmiş, başka yerlerde artezyen kuyusu açılmasına uygun geniş yerler varken böyle kayalıklara binlerce lira harcayarak hazineyi zarara sokanlar hakkında ne yapıldığını sormuştur.

Dördüncü sualinde, Mehmet Fuat Bey, 1924 yılı bütçesi ile Ziraat Vekâleti’ne verilen iki buçuk milyon liralık ziraatı takviye ödeneğinin zirai üretime yarayacak faydalı işlere ayrıldığını ve bu yıl doludan hasara uğrayan çiftçinin tohumluğu bile düşünülmeyerek Kastamonu’nun bütün bütün mahrum bırakıldığını bildirerek, dolayısıyla bu ödeneğin nerelere sarf edildiğini sormuştur.

Son sualinde Mehmet Fuat Bey, Ziraat Bankası'nın vaktiyle çiftçiye gaz ve benzini temin edip vermediği takdirde bu yüzden çiftçinin uğrayacağı zarardan kimin sorumlu olacağını sormuştur.⁵¹⁸

Ziraat Vekili Gümüşhane milletvekili Hasan Fehmi Bey, birinci suale verdiği yanıtta; bugün Avrupa'da Vekâlet müsteşarı Süreyya Bey ile ona refakat eden kimyager Nurettin Bey'in bulunduğunu, Süreyya Bey ile Nurettin Bey'in Lozan Antlaşması gereğince Türkiye'nin katılma mecburiyetinde bulunduğu Milletler Cemiyeti nezdindeki Afyon Kongresi'ne katılmak üzere gönderildiğini belirterek, başka ülkelerin bir iki kişiyle değil belki birçok kişilerden oluşan fen kurullarıyla bu kongreye katıldıklarını ifade etmiş, dolayısıyla Ziraat Vekâleti'nin hasere uzmanı olan müsteşar Süreyya Bey ile kimyager Nurettin Bey'i göndermesinin bir fazlalık olmadığını vurgulamıştır.⁵¹⁹

Hasan Fehmi Bey, ikinci suale verdiği yanıtta; Etlik Bağlarında bir kimyahane olduğunu, laboratuvarları da orada kurmak fikrinde olduklarını ve bunun bütçede tamamen karşılığının mevcut olduğunu ve oradan sarf edilmekte olduğunu söylemiştir.⁵²⁰

Üçüncü suale verdiği yanıtta, Hasan Fehmi Bey; Etlik Bağlarında mevcut kimyahanenin su ihtiyacını temin için bir kuyu açılmaya girişildiğini ve bunun için 1.200 lira harcandığını ve bunların ödeneğinin bütçede mevcut olduğunu belirterek, henüz inşaatın bitmediğini, mevsim uygun olmadığından şimdilik tatil edildiğini ve ilkbaharda tekrar inşaatla başlanacağını kaydetmiş ve inşaat bu hale geldikten sonra doğal olarak harcanan paraları ve bu kadar emeği boşa çıkarmamak için o kimyahane için kazdırılan kuyuyu tamamlamak zaruretinde olduklarını ifade etmiştir.⁵²¹

⁵¹⁸ BCA, (20 Kânunusani 1341 / 20 Ocak 1925), Dosya: 6479, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 7.40.16; TBMM ZC (II. Dönem), C: 12, İ: 40 (24 Kânunusani 1341 / 24 Ocak 1925), s. 291.

⁵¹⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 12, İ: 40 (24 Kânunusani 1341 / 24 Ocak 1925), s.291 -292.

⁵²⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 12, İ: 40 (24 Kânunusani 1341 / 24 Ocak 1925), s.292.

⁵²¹ Aynı yerde.

Hasan Fehmi Bey, dördüncü suale verdiği yanıtta; 1924 yılı bütçesiyle Karadere ormanlarının işletilmesi ve çiftçinin desteklenmesi için Ziraat Vekâleti'ne 2,5 milyon liralık bir ödenek verildiğini belirterek, bu ödeneğin 500 bin lirasının Karadere ormanlarının işletilmesini temin için demiryolu hattının inşasına ayrıldığını ve geri kalan 2 milyon liranın çiftçinin desteklenmesi için vilâyetlerde oluşturulan mahalli ihtiyaç komisyonlarının gösterdiği lüzuma dayanarak mahallerinde dağıtılmak üzere Ziraat Vekâleti tarafından vilâyetlere bölüştürüldüğünün altını çizmiş, 180 bin liranın mahalli ihtiyaç komisyonlarından gelen mazbatalara dayanarak ve merkez ihtiyaç komisyonunun da onayından sonra makinelere verildiğini kaydetmiş, geri kalan miktarla çift hayvanları ve boğaların satın alındığını vurgulamış, bir miktarının da tohumların kalbur makinesinden geçirilmesine ve ilaçlanmasına harcadığını ifade etmiştir. Tohum için kalbura şiddetli ihtiyaç olduğunu ve kalburdan geçen bir tohumla kalburdan geçmeyen bir tohumun vereceği ürünün hiçbir zaman bir olmayacağını kaydeden Hasan Fehmi Bey, Mehmet Fuat Bey'in, çiftçilerin desteklenmesi için Ziraat Vekâleti'ne verilen ödeneğin zirai üretimi artıracak faydalı işlere ayrıldığı ve bu hususta sarf edilen paranın israf olduğuna ilişkin görüşlerine, kendisinin katılmadığını bildirmiştir.⁵²²

Ziraat Vekili, son suale verdiği yanıtta; Ziraat Bankası'nın çiftçilere verilecek ve makinelerde kullanılacak gaz ve benzin için "*Standart Oyl*" şirketiyle bir sözleşme imzaladığını belirterek, bu sözleşmeye göre söz konusu şirketin her ülkede satılan gaz ve benzin fiyatı üzerinden ucuz fiyatla çiftçiye gaz ve benzin vermeyi taahhüt ettiğini ifade etmiş, bu mesele etrafında çiftçilerin çok şikâyet ettiklerini, kendisinin durumu araştırdığını ve gerekirse sözleşmeyi feshedebileceğini söyleyerek, dolayısıyla makine kullanan çiftçilerin gaz ve benzini "*Standart Oyl*" şirketinden almaya ve kumpanyanın da vermeye mecbur olduğunu vurgulamıştır.⁵²³

Ziraat Vekili'nden sonra söz alan önerge sahibi Mehmet Fuat Bey, konuşmasında, Ziraat Vekili Hasan Fehmi Bey'in suallerine verdiği yanıtları yeterli görmediğini, çünkü her sualin Meclis'in bir gününü işgal edeceğini belirterek, ülkede

⁵²² TBMM ZC (II. Dönem), C: 12, İ: 40 (24 Kânunusani 1341 / 24 Ocak 1925), s.293.

⁵²³ Aynı yerde.

sorumluluğa dokunmanın mümkün olmadığını dile getirmiş ve bütçe müzakerelerinde gerekli eleştirileri yapacağını vurgulamıştır. Ziraat Vekili ise; kendisinin her nokta üzerinde geniş müzakereye en uygun şekilde yanıt vermeye hazır olduğunu şimdiden Mehmet Fuat Bey’e temin edeceğini, ifade etmiştir.⁵²⁴

1925 yılı Ziraat Vekâleti bütçesi müzakerelerinde de söz alan Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey, Ziraat Vekâleti’ne yönelik sert eleştirilerini sürdürmüştür. Mehmet Fuat Bey, ilk önce ülkede tarımın ilerlemesi için çeşitli Vekâletlere düşen görevlerden bahsetmiş, Anadolu tarımının yirmi asırdan beri hemen hemen hiç değişmediğini ve Ziraat Vekâleti kurulduğundan beri, İktisat Vekâleti zamanındaki kadar olsun, bir hayat eseri gösterilemediğini vurgulamış ve ülkenin ziraat işlerini siyasi cereyanlardan ayrı tutmak için Ziraat Vekâleti’nin kaldırılmasını ve eskiden olduğu gibi ziraat işlerinin bağımsız Ziraat Genel Müdürlüğü halinde idare edilmesini talep etmiştir. Ziraat ve hayvancılık işleri için ülkeye yabancı uzman getirilmesine de karşı çıkan Mehmet Fuat Bey, ayrıca, 1924 yılı bütçesiyle Ziraat Vekâleti’ne verilen 2,5 milyon liralık çiftçiye destekleme ödeneğinin nerelere harcandığını sormuş ve tohumların, ülkenin ihtiyacı dikkate alınarak, esaslı bir surette ıslahına başlanması gerektiğinin altını çizmiştir.⁵²⁵

Eski Ziraat Vekili olan Gümüşhane milletvekili Hasan Fehmi Bey, Mehmet Fuat Bey’e verdiği yanıtta; ülkede tarımın geri kalma nedenleri konusunda ayrıntılı açıklamalarda bulunmuş, Cumhuriyet döneminde İmparatorluk devriyle karşılaştırılamayacak derecede tarıma ödenek ayrıldığını vurgulayarak, kendisinin geleceği fevkalâde iyi gördüğünü belirtmiş, ayrıca Ziraat Vekâleti’ne bir program hazırlamak ve yol haritası çizmek için Meclis Başkanlığı’na “*Ziraat Yüksek Meclisi*” kurulması hakkında bir kanun teklifi verildiğini ifade etmiştir. Tohumların ıslahı işiyle esaslı bir surette uğraşılmakta olduğunu, ancak buna bugün derhal çözüm bulmanın mümkün olmadığını vurgulayan Hasan Fehmi Bey, çiftçiye destekleme ödeneği olarak Ziraat Vekâleti’ne verilen paranın nerelere sarf edildiğine ilişkin tahmini rakamlar vermiş, bunun dışında yabancı uzmanlara neden gerek duyulduğu

⁵²⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 12, İ: 40 (24 Kânunusani 1341 / 24 Ocak 1925), s.293 -294.

⁵²⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 76 (12 Mart 1341 / 12 Mart 1925), s.411 -415.

konusunda da açıklamalarda bulunmuştur.⁵²⁶ Ziraat Vekili Sabri Bey ise, Mehmet Fuat Bey'in sert eleştirilerine aynı sertlikte ve iğneleyici sözlerle tepki vermiştir:

*“Mehmet Beyefendiye gelince: suallerinin yüzde doksan dokuzunun cevabını mukaddemelerinde arz ettikleri bir sözde verdikleri için ben ayrıca cevaptan müstağni addediyorum. Mukaddemede bu bütçe ile lazım gelen hizmet vücuda getirilemez buyurdular. Binaenaleyh mabadi da aynı marazın neticei tabiyesidir ve bunu hüsnü kabul buyuracaklarına ümitvarım.”*⁵²⁷

1925 yılı Ziraat Vekâleti bütçesinin geneli hakkında müzakerelerin yeterli görülerek, fasıllara geçilmesinin ardından söz alan Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey; çiftçileri desteklemek için Ziraat Vekâleti'ne verilen 2,5 milyon liralık ödeneğin nerelere harcandığını birçok kereler sorduğu halde, bu paraların nerelere verildiğine, hangi vilâyetlere sarf edildiğine, hangi ihtiyaç komisyonlarının buna lüzum gösterdiğine, alınan makinelerin nereye ve kimlere verildiğine, tohumluk için ödenek olup olmadığına ilişkin yetkili hiçbir makam ya da kişinin doyurucu yanıtlar veremediğinin altını çizmiş, tohumların ıslahına bir an önce başlanması gerektiğini ifade etmiş, hatta tohumların ıslahı için çiftçileri destekleme ödeneğine bir milyon lira zam yapılmasını teklif etmiştir. Konuşmasında Ziraat Bankası'na da değinen Mehmet Fuat Bey, Ziraat Bankası'nın çiftçilere verilen paradan % 9 gibi yüksek bir faiz almasını ve % 3 komisyon almasını eleştirmiş, bu nedenle Ziraat Bankası'nın ziraate engel oluşturduğunu ifade etmiştir.⁵²⁸

Ziraat Vekili Sabri Bey, Mehmet Fuat Bey'e verdiği yanıtta; Ziraat Vekâleti'ne, çiftçiyi desteklemek için verilen, 2,5 milyon liralık ödeneğin, vilâyet ihtiyaç komisyonlarının talepleri ve verdikleri ihtiyaç listeleri doğrultusunda sarf edildiğini belirterek, Ziraat Vekâleti'nin elinde istatistik olmadığı için Vekâlet'in, vilâyet ihtiyaç komisyonlarının bilgilerinden yararlanmak istediğini vurgulamıştır. Tohumların ıslahı konusuna da değinen Sabri Bey, bu konuda Vekâlet'e para

⁵²⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 76 (12 Mart 1341 / 12 Mart 1925), s.415 -420.

⁵²⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 76 (12 Mart 1341 / 12 Mart 1925), s.421.

⁵²⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 77 (14 Mart 1341 / 14 Mart 1925), s.450 -451.

verilmesi için Ziraat Bankası ve Maliye Vekâleti nezdinde gerekli her türlü girişimlerde bulunduğunu, ancak gereken para verilse dahi tohumluk sorununun uzun yıllar devam edeceğini bildirmiştir.⁵²⁹

1926 yılı Ziraat Vekâleti bütçesi müzakerelerinde de söz alan Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey; Ziraat Vekâleti'nin, programsız, rehbersiz, yönsüz yürüdüğüne ilişkin, daha önce getirdiği eleştirileri yinelemiştir.⁵³⁰

Âşar mültezimlerinden borç alanların el konulmuş ve rehin alınmış emlâklarının iadesine ilişkin 29 Ağustos 1923 tarihli kanun hükmünün 1927 yılı nihayetine kadar uzatılması hakkında kanun lâyihası münasebetiyle söz alan Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey, Ziraat Bankası'ndan borç alan çiftçilerin, borcunu zamanında ödemediği takdirde, Ziraat Bankası'nın çiftçinin elinden arazisini aldığını ve kendi üzerine kaydettiğini belirterek, daha sonra çiftçinin bir yerden para bulup, yasal faizini de ödeyerek arazisini geri almak istediğinde ise, Ziraat Bankası'nın, buna rağmen, araziye çiftçiye iade etmediğini ve açık artırmaya çıkararak başkalarına sattığını ifade etmiş, bu konuda Meclis Başkanlığı'na bir önerge vermiş ve Ziraat Bankası borçluları hakkında da buna benzer bir düzenlemenin yapılmasını teklif etmiştir. Ancak Mehmet Fuat Bey'in önergesi Ziraat Bankası Kanunu'nu tadil niteliğinde görüldüğünden reddedilmiştir.⁵³¹

5) Ülke Tarımının İlerlemesine Yönelik Diğer Talepler

Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, 15 Ekim 1923 tarihinde, meyveli ve meyvesiz ağaç yetiştirilmesi hakkında Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklifi vermiş⁵³², ancak 17 Ekim 1923 tarihli Lâyiha Encümeni mazbatasıyla müzakereye uygun görülen kanun teklifi⁵³³ daha sonraları Meclis Genel Kurulu'nun gündemine alınmamış ve işleme konulmamıştır.

⁵²⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 77 (14 Mart 1341 / 14 Mart 1925), s.455 -456.

⁵³⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 25, İ: 101 (17 Mayıs 1926), s.225.

⁵³¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 25, İ: 111 (31 Mayıs 1926), s. 710 -713.

⁵³² TBMM ZC (II. Dönem), C: 2, İ: 36 (15 Teşrinievvel 1339 / 15 Ekim 1923), s.675.

⁵³³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 2, İ: 37 (17 Teşrinievvel 1339 / 17 Ekim 1923), s.708.

Kastamonu milletvekili Ahmet Mahir Efendi, 1 Aralık 1923 tarihinde, Meclis Başkanlığı'na verdiği temenni önergesinde, yedek subayların Halkalı Ziraat Mektebi'ne "*samiîn*"⁵³⁴ sıfatıyla ücretsiz devamlarını talep etmiştir.⁵³⁵ Ahmet Mahir Efendi, önergesinde; Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nda vatan ve millet yolunda göğüslerini siper, can ve başlarını feda eden yedek subayların her suretle terfi ve mutluluğunun düşünülmekte olduğu şu sıralarda, sözü edilen kimselerin, vatanın bir üretici unsuru olmak üzere, Halkalı Ziraat Mektebi'ne "*samiîn*" sıfatıyla devam etmek istedikleri halde, Mektep tarafından kendilerinden 120 lira ücret istenilmekte olduğunu belirterek, bunun ise adalet ve insaf ölçüleriyle bağdaşmayacağını kaydetmiş ve bu nedenle yedek subayların işbu ücretten af olunarak, ücretsiz Halkalı Ziraat Mektebi'ne devamlarını temin etmek üzere, gereken yerlere emir verilmesi için işbu önergenin Başvekâlet'e sunulmasını temenni etmiştir.⁵³⁶ 2 Aralık 1923 tarihinde TBMM Başkanlığı'ndan Başvekâlet'e⁵³⁷, 3 Aralık 1923 tarihinde ise Başvekâlet'ten İktisat Vekâleti'ne havale edilen⁵³⁸ Ahmet Mahir Efendi'nin temenni önergesine, İktisat Vekâleti 22 – 23 Aralık 1923 tarihinde yanıt vermiştir. İktisat Vekâleti'nin yanıtında; terhis edilen yedek subayların Halkalı Ziraat Yüksek Mektebi'ne "*samiîn*" sıfatıyla ücretsiz devamları hususunun uygun görülerek Mektep Müdüriyeti'ne bu yolda gerekli bildirimde bulunulduğu ifade edilmiştir.⁵³⁹ İktisat Vekâleti'nin bu yanıtı 24 Aralık 1923 tarihinde bir yazıyla Başvekâlet'ten TBMM Başkanlığı'na bildirilmiştir.⁵⁴⁰

15 Ekim 1923 tarihinde, Çorum milletvekili İsmail Kemal Bey, askerlere askerlikte yeni tarım alet ve edevatlarının uygulamalı olarak öğretilmesi hakkında,

⁵³⁴ "*Samiîn*"; kelime anlamı olarak, bir okulda sınavlara mecbur ve asıl öğrencilerin tâbi ve kazanmış oldukları hukuki görevlere hissedar olmaksızın yalnız dinlemek üzere okula devam eden kişilere verilen addır. Bkz. Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s.702.

⁵³⁵ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 3, İ: 60 (1 Kânunuevvel 1339 / 1 Aralık 1923), s.686.

⁵³⁶ **BCA**, (1 Kânunuevvel 1339 / 1 Aralık 1923), Dosya: 6247, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 6.34.25, Ek: 1.

⁵³⁷ **BCA**, (2 Kânunuevvel 1339 / 2 Aralık 1923), Dosya: 6247, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 6.34.25, Ek: 5.

⁵³⁸ **BCA**, (3 Kânunuevvel 1339 / 3 Aralık 1923), Dosya: 6247, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 6.34.25, Ek: 4.

⁵³⁹ **BCA**, (22-23 Kânunuevvel 1339 / 22-23 Aralık 1923), Dosya: 6247, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 6.34.25, Ek: 3.

⁵⁴⁰ **BCA**, (24 Kânunuevvel 1339 / 24 Aralık 1923), Dosya: 6247, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 6.34.25, Ek: 2.

Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklifinde bulunmuştur. Kanun teklifi 31 Ocak 1924 tarihinde Meclis gündemine alınmıştır. Lâyiha Encümeni mazbatasıyla müzakereye uygun görülen kanun teklifi, Müdafaa-i Milliye Encümeni mazbatasıyla şu şekli almıştır:

*“Madde 1. Vakti hizada hizmeti fîliye erbabına vazai fi askeriyelerinin müsait bulunduğu zamanlarda, mahallerinin ziraat müesseseleri tarafından faydalı yeni ziraat usullerinden mümkün ve müsait olanları ameli olarak öğretilir.”*⁵⁴¹

Konu hakkında söz alan Bozok milletvekili Ahmet Hamdi Bey, kendisinin bu kanun teklifinin aleyhinde söylemeyeceğini, yalnız; geçen gün bir kanunla askerlere kıtalarında ilköğretimin (tahsili iptidai) öğretilmesinin kabul edildiğini, şimdi bir de yeni tarım usullerinin öğretilmesinin kabul edildiğini belirterek, acaba bütün bunların askerlik görevlerinin yerine getirilmesinde olumsuz bir etkiye sahip olup olmadığını sormuş ve bu konuda Müdafaa-i Milliye Vekili'nin görüş bildirmesini talep etmiştir.⁵⁴²

Müdafaa-i Milliye Encümeni namına Ahmet Hamdi Bey'in sualine yanıt veren Kastamonu milletvekili Halid Bey, Müdafaa-i Milliye Encümeni'nin, kanun teklifinin müzakeresinde, Müdafaa-i Milliye Vekili ile Ziraat Genel Müdürü'nü davet ettiğini ve bu kanun teklifinin birlikte müzakere edildiğini belirterek, Ahmet Hamdi Bey'in sözünü ettiği sakıncanın Encümen'in de hatırına geldiğini ve askerlik süresinin kısaltıldığı bir dönemde, bir de böyle askerlere yeni tarım usullerinin öğretilmesinin, askerlik görevini aksatıp aksatmayacağı düşüncesinin Encümen üyelerinin zihinlerini uzun süre meşgul ettiğini ifade etmiş, konunun Ziraat Genel Müdürü'nden sorulduğunu ve Ziraat Genel Müdürü'nün, kendilerine, bunun için 60 saatin yeterli olduğu yolunda görüş bildirdiğini kaydederek, bu nedenle Müdafaa-i Milliye Encümeni'nin kanun teklifinin kabulüne karar verdiğini bildirmiştir. Halid Bey'e göre, Ahmet Hamdi Bey'in buyurdukları geçerli değildi ve kanun teklifinin

⁵⁴¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 5, İ: 93 (31 Kânunusani 1340 / 31 Ocak 1924), s.511 -513.

⁵⁴² TBMM ZC (II. Dönem), C: 5, İ: 93 (31 Kânunusani 1340 / 31 Ocak 1924), s.513.

kabul edilmesinde hiçbir sakınca yoktu.⁵⁴³ Neticede askerlere yeni tarım usullerinin öğretilmesi hakkındaki kanun, yapılan oylama sonucu, Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.⁵⁴⁴

1924 yılı Müdafai Milliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, konuşmasında; Çorum milletvekili İsmail Kemal Bey'in kanun teklifi üzerine askerlere yeni tarım usullerini öğretmek için bir kanun yapıldığını ve bu kanun çıkalı iki ay kadar olduğunu belirterek, Müdafai Milliye Vekili'nin bu kanunun uygulanma yeteneği hakkında ne düşündüğünü ve şimdiye kadar Vekâlet tarafından bir hazırlık yapıp yapılmadığını sormuş⁵⁴⁵, ancak Halid Bey'in bu sualine Müdafai Milliye Vekili Kâzım Paşa herhangi bir yanıt vermemiştir.

Halid Bey, 1925 yılı Ziraat Vekâleti bütçesi müzakerelerinde konuyu tekrar gündeme getirecektir. Konuşmasında, geçen yıl Meclis tarafından kabul edilen bir kanun gereğince, askerlere yeni tarım usullerinin ve yeni tarım alet ve edevatlarının öğretilmesinin kararlaştırıldığını ifade eden Halid Bey, bu konuda Ziraat Vekâleti'nin alakadar olduğunu ve orduya yardım edeceğini kaydetmiş ve bu hususta Ziraat Vekâleti'ne ne gibi başvurular ve ne gibi yardımlar yapıldığını Ziraat Vekili Sabri Bey'den sormuştur.⁵⁴⁶ Ziraat Vekili Sabri Bey, Halid Bey'in bu sualini, *"Efendim; bu husus nazara itibara alınmıştır"* sözleriyle geçiştirmiştir.⁵⁴⁷ Dolayısıyla Halid Bey'in, askerlere yeni tarım usullerinin öğretilmesi hakkındaki kanunun, uygulanma aşamaları ve bu konuda ne gibi çalışmalar yapıldığı hakkındaki suallerine, ne Müdafai Milliye Vekâleti, ne de Ziraat Vekâleti tatmin edici yanıtlar ver(e)memişlerdir.

Âşar vergisi 17 Şubat 1925 tarihli bir kanun lâyihasıyla kaldırılmıştır.⁵⁴⁸ Bu münasebetle söz alan Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey; çiftçiye yeniden

⁵⁴³ Aynı yerde.

⁵⁴⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 5, İ: 93 (31 Kânunusani 1340 / 31 Ocak 1924), s.514.

⁵⁴⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 22 (26 Mart 1340 / 26 Mart 1924), s.28.

⁵⁴⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 77 (14 Mart 1341 / 14 Mart 1925), s.442.

⁵⁴⁷ Aynı yerde.

⁵⁴⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 58 (17 Şubat 1341 / 17 Şubat 1925), s. 69 -94.

hayat bahşettiğini belirttiği bu kanunun kabulünden dolayı bütün çiftçiler namına “*Yaşasın Büyük Millet Meclisi! Yaşasın Onun Cumhuriyeti!*” sedalarıyla TBMM’ye şükranlarını arz etmiş ve âşar vergisini kaldıran kanunun adı hakkında Meclis Başkanlığı’na Yozgat milletvekili Süleyman Sırrı Bey ile birlikte bir önerge vermiştir. Mehmet Fuat Bey, söz konusu önergede; yıllardan beri milletin başına kâbus ve bela gibi çullanan aşar felaketinin kaldırılmasından dolayı TBMM ne kadar şükran ve minnete layıksa bu felaketten kurtulan halkın da o derece tebrike yaraştığını belirterek, söz konusu kanunun başlığına “*Âşarın İlgası Hakkında Kanun*” demekten daha çok “*Rençberin Bayramı Kanunu*” diye ad vermenin daha uygun olduğunu ifade etmiş ve dolayısıyla bu verimli kanunun çıktığı bu kutsal günün “*rençberin bayram günü*” olmak üzere kabulünü teklif etmiştir.⁵⁴⁹ Ancak Mehmet Fuat Bey’in bu önergesi Meclis Genel Kurulu’nda kabul görmeyerek reddedilmiştir.⁵⁵⁰

2 Aralık 1925 tarihinde, vilâyet numune fidanlıklarında yetiştirilen verimli ve verimsiz fidanların lüzumunda ücretsiz olarak çiftçilere dağıtımı hakkında kanun lâyihası müzakere edilirken söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, Kastamonu vilâyetinin aynı zamanda ağaç memleketi olduğunu ve üryani eriği ve elma gibi çok meyve yetiştirdiğini belirterek, Kastamonu vilâyetine son seyahatinde birçok ağaçların hastalıktan kurumakta olduğunu gördüğünü ve o pek hoş üryani eriklerinin mahvolduğunu ifade etmiş, bu durum karşısında ziraat memurlarının da lâkayt bir vaziyette olduğunu vurgulayarak, ziraat memurlarının bu hususta önemle dikkatlerinin çekilmesini ve bu ağaç hastalıklarının önüne geçilmesini rica etmiştir.⁵⁵¹

Halid Bey’in ricasına yanıt veren Ziraat Vekâleti müsteşarı Süreyya Bey, Ziraat Vekâleti’nin kurulduğu günden beri düzenli bir sistem dâhilinde hayvanlara ve bitkilere bulaşan hastalık ve böcekleri yok etmekle uğraştığını belirterek, bunun hakkında oldukça geniş önlemler alındığını vurgulamış ve örneğin Ankara

⁵⁴⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 58 (17 Şubat 1341 / 17 Şubat 1925), s.94 -95.

⁵⁵⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 58 (17 Şubat 1341 / 17 Şubat 1925), s.95.

⁵⁵¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 20, İ: 18 (02 Kânunuevvel 1341 / 02 Aralık 1925), s.10.

civarındaki bağ ve bahçelerde mevcut ağaçları, Hükümet'in kendi memurları aracılığıyla ilaçlattığını ve bundan başka zeytin ağaçları ile ve daha diğer önemli olan ağaçların hastalıklarına karşı da Ziraat Vekâleti'nin mücadele halinde olduğunu ifade etmiştir.⁵⁵²

9 Aralık 1925 tarihinde, Meclis Genel Kurulu'nda, yerli kumaştan elbise giyilmesine ilişkin kanun lâyihası müzakere edilirken söz alan Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey, arkadaşları Kastamonu milletvekili Ali Rıza Bey, Urfa milletvekili Ali Fuat Bey ve Antalya milletvekili Ahmet Saki Bey ile birlikte Meclis Başkanlığı'na bir önerge vermiş ve önergesinde; yerli malını korumadıkça ülkenin kriz içinde yaşayacağını belirterek, halka rehber olabilmek için, milletvekillerinin, valilerin ve bütün memurların yerli kumaştan elbise giymesinin zorunlu tutulmasını ve buna uymayanların Türk Ceza Kanunu'nun özel maddesine göre cezalandırılmasını teklif etmiştir. Ancak önerge Meclis Genel Kurulu tarafından kabul görmemiştir.⁵⁵³

13 Mayıs 1926 tarihinde, Meclis Başkanlığı'na verilen “*Umuru ziraiyenin ıslâhı için bir Ziraat Meclisi Âlisi teşkiline mütedair kanun layihası*” münasebetiyle söz alan Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey; Türk halkının % 80'inin çiftçi olduğu halde, şimdiye kadar bir teşkilât, bir rehber bulunmadığını, rehbersiz, programsız tarımın yürümeyeceğini belirterek, ülkede tarımın geri kalmış durumundan kurtulmak için bu “*Ziraat Meclisi Âlisi*”ne çok şiddetli ihtiyaç olduğunu vurgulamış ve bu kanunun müzakere ve kabulünü rica etmiştir.⁵⁵⁴ Ancak “*Ziraat Meclisi Âlisi*” teşkili hakkında Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey'in, Mardin milletvekili Ali Rıza Bey'in, Karesi milletvekili Vehbi Bey'in olumlu görüş bildirmelerine karşın, Antalya milletvekili Rasih Bey'in, Malatya milletvekili Reşit Bey'in, Ardahan milletvekili Tahsin Bey'in, Denizli milletvekili Mazhar Müfit Bey'in, Aksaray milletvekili Besim Atalay Bey'in, Trabzon milletvekili Muhtar Bey'in, Aydın milletvekili Dr. Mazhar Bey'in, Eskişehir milletvekili Emin Bey'in ve

⁵⁵² TBMM ZC (II. Dönem), C: 20, İ: 18 (02 Kânunuevvel 1341 / 02 Aralık 1925), s.11.

⁵⁵³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 20, İ: 21 (09 Kânunuevvel 1341 / 09 Aralık 1925), s.72 -73.

⁵⁵⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 25, İ: 98 (13 Mayıs 1926), s.98.

Saruhan milletvekili Yaşar Bey'in "*Ziraat Meclisi Âlisi*"nin teşkiline karşı çıkan olumsuz görüş beyan etmeleri üzerine; Antalya milletvekili Rasih Bey'in "*Ziraat Meclisi Âlisi teşkiline dair olan lâyiha'nın tatbikatta bütçeye bâr olmaktan başka faydası olmayacağından ve bu kanunla tevdiî vezaif vekâlet teşkilâtı meyanında mevcut teşekküllerle ifa edilmekte olduğundan lâyiha'nın reddini teklif eylerim*" şeklindeki önergesi oya arz edilmiş ve söz konusu önerge kabul edilerek, "*Ziraat Meclisi Âlisi*" kurulmasını teklif eden kanun lâyihası reddolunmuştur.⁵⁵⁵

Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, 16 Mart 1927 tarihinde, Meclis Başkanlığı'na Edirne Fidanlığı'na yardım hakkında bir temenni önergesi vermiştir. Hasan Fehmi Efendi, önergesinde; Edirne'de, İl Özel İdaresi'ne ait, 600 dönüm miktarındaki meyveli ve meyvesiz ağaçlar yetiştiren fidanlığın, ihtiyaç erbabına her yıl yaklaşık olarak yarım milyon fidan ve çubuğu ücretsiz olarak dağıttığını belirterek, ancak Edirne İl Özel İdaresi'nin şimdiki durumu itibarıyla gereken parayı fidanlığa sarf edemediğini ve bu nedenle bahçenin faaliyetinin sınırlı kaldığını ifade etmiş ve bu bahçeye Hükümet tarafından bir miktar yardım edildiği takdirde, yararının, bütün ülkeyi kapsayacak bir surette genişleyeceğinin altını çizerek, Ziraat Vekâleti bütçesinin 678 ile 679. teşvik fasıllarından 6.000 liranın ayrılarak Edirne Fidanlığı'na yardım olarak tahsisini teklif etmiştir.⁵⁵⁶ Aynı tarihte Meclis Başkanlığı'ndan Başvekâlet'e⁵⁵⁷, 17 Mart 1927 tarihinde ise, Başvekâlet'ten Ziraat Vekâleti'ne havale edilen⁵⁵⁸ Hasan Fehmi Efendi'nin önergesine, Ziraat Vekâleti 6 -7 Haziran 1927 tarihinde yanıt vermiştir. Ziraat Vekâleti'nin yanıtında; Edirne İl Özel İdaresi'ne bağlı, Edirne'de kurulu meyveli ve meyvesiz ağaçlar fidanlığının, faaliyetini devam ettirmesi için Ziraat Vekâleti'nin 1926 yılı bütçesine konu olan 616. faslının 1. maddesinde yazılı yararlı ağaçlar ve bitkiler ödeneğinden 2.500 liranın ayrılarak, Edirne vilayetine verilmesi suretiyle yardımda bulunulduğu arz

⁵⁵⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 25, İ: 98 (13 Mayıs 1926), s. 97 -109.

⁵⁵⁶ BCA, (16 Mart 1927), Dosya: 6744, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 8.47.20, Ek: 5; TBMM ZC (II. Dönem), C:31, İ: 53 (14 Nisan 1927), s.162 -163.

⁵⁵⁷ BCA, (16 Mart 1927), Dosya: 6744, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 8.47.20, Ek: 4.

⁵⁵⁸ BCA, (17 Mart 1927), Dosya: 6744, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 8.47.20, Ek: 3.

edilmiştir.⁵⁵⁹ Ziraat Vekâleti'nin bu yanıtı 9 Haziran 1927 tarihinde bir yazıyla Başvekâlet'ten Meclis Başkanlığı'na bildirilmiştir.⁵⁶⁰

G) Kastamonu Milletvekillerinin Ticari Konulardaki Talepleri

Kastamonu milletvekili Halid Bey ile arkadaşları Kastamonu milletvekilleri Hasan Fehmi Efendi ve Mehmet Fuat Bey, 25 Ocak 1924 tarihinde, İstanbul'da bulunan Türk fırıncılarının himaye edilmediklerine ve bu nedenle sanatlarını terk etmeye mecbur kaldıklarına ilişkin Dahiliye Vekâleti'ne yönelik yazılı soru önergesi vermişlerdir. Söz konusu soru önergesinde; İstanbul'da bulunan Türk fırıncılarının % 90'ının Kastamonu vilâyetinin Safranbolu kazası halkından oldukları ve 4.000 kadar sanatkâr ve işçinin fırıncılıkla meşgul olduğu belirtilerek, İstanbul'da % 90'ı Yunanlı ve Rum olan değirmenci ve uncuların, bu İslâm sanatkârlarını körletmek için çok çalışmalarına, işgal zamanında işgal kuvvetlerinin birer bahane ile kendilerinden binlerce lira nakdi caza alarak sermayelerinin azaltılmasına uğraşmalarına karşın, Türk fırıncılarının rekabeti temin edebildikleri ifade edilmiş, ancak bu sanatkârlar namına 36 imza ile 8 Ocak'ta İktisat Vekâleti'ne gönderilmiş olan dilekçeye göre, Türk fırıncılarının, İstanbul Belediyesi tarafından himaye edilmemeleri ve ellerinde olmayan nedenler dolayısıyla sermayelerini tüketerek atalarından kalan fırın imtiyazlarının kaybolmaması endişesiyle geçici olarak sanatlarını terk etmeye mecbur kaldıklarının altı çizilmiştir. Soru önergesinde; İstanbul'da bulunan Türk fırıncılarının şikâyet ettikleri ve düzenlenmesini istedikleri ve talep ettikleri konular hakkında şu bilgiler verilmiştir:

1) İlgili komisyonlar marifetiyle değirmenlerde öğütülecek un randımanlarının kararlaştırılması, buğday ve un piyasasının tespiti ve haftada bir ekmek narhının konulması.

2) Halkın yararına olduğu tecrübe edilerek sabit olmuş ve suiistimali ortadan kaldıran ekmeği tarttırıp almak usul ve zorunluluğunun esas tutulması.

⁵⁵⁹ BCA, (6 – 7 Haziran 1927), Dosya: 6744, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 8.47.20, Ek: 2

⁵⁶⁰ BCA, (9 Haziran 1927), Dosya: 6744, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 8.47.20, Ek: 1.

3) Her cins buğday ayrı ayrı öğütölmek üzere komisyonun belirleyeceği randımanlarla aksamadan imaline değirmencilerin mecbur tutulması ve suiistimale meydan bırakmamak ve denetimi kolaylaştırmak için un çuvallarının ağzına, ağzı açıldıktan sonra tekrar kullanılmayacak bir surette kurşun mühür konulması ve bu mührün bir tarafının fabrikanın tescilli markasını ve diğier tarafının ise buğdayın cinsi ile randımanın derecesini göstermesi.

4) İstanbul piyasasında mevcut unların büyük bir kısmının arpa, beyaz mısır ve çavdarla karışık olduğu kimyahane raporlarıyla sabit olduğu ve fırıncıların aldıkları unları kimyagerleri olmadığından ekmek yapmadan önce bizzat tahlil ettirmelerine olanak olmadığı ve ekmek yapıldıktan sonra pişmiş ekmeğın ununun karışımını belirlemenin mümkün olamayacağı, kimyagerin ifadesinden anlaşıldığı halde, değirmenci ve un tüccarlarını, karıştırmada serbest bırakmak ve fırıncılara satılmadan önce unları tahlil ettirmemek suretiyle, İstanbul Belediyesi'nin piştikten sonra ekmeklere kabahat bulması.

5) Bugün İstanbul ticaret âleminde roller oynayan ve % 90'ı Rumlardan ibaret bulunan değirmenci ve uncular şeytanlıklarında devam ederken ve asıl kabahat bunlarda iken Türk fırıncılarının cezalandırılması İslâm ekmekçi sanatkârlarını imha etmekte olup, dolayısıyla değirmenci ve uncuların karışık un satmamalarının temini.

Halid Bey, soru önergesinde, ayrıca, *Akşam* gazetesinde Falih Rıfkı imzasıyla yayımlanan “*Günün Fıkrası*” makalesinde, ekmekçilerle memurlar arasında geniş bir rüşvet şebekesi olduğunun ve yıllık yalnız ekmek yüzünden üç, dört yüz bin lira rüşvet alındığının hikâye edildiğini belirterek, Dahiliye Vekili Ferit Bey'den, *Akşam* gazetesindeki yayını da dikkate alarak Kastamonu vilâyetinin Safranbolu kazası halkından olan fırıncıların şikâyet ettikleri konular hakkında Dahiliye Vekâleti tarafından ne yapılmış olduğunun yazılı olarak kendilerine bildirilmesini rica ve sual etmiştir.⁵⁶¹

⁵⁶¹ BCA, (25 Kânunusani 1340 / 25 Ocak 1924), Dosya: 6296, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 6.35.33; TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 33 (09 Nisan 1340 / 09 Nisan 1924), s.497 -498.

Dahiliye Vekili Ferit Bey, Halid Bey ile arkadaşlarının soru önergesine verdiği yanıtta; İstanbul Belediyesi'nden durumun sorulduğunu belirterek, İstanbul Belediyesi'nden 23 Mart 1924 tarihinde gelen yanıt telgrafında ise; İstanbul ekmek meselesinin hallinin ancak iktisadi tedbir ve girişimlerle mümkün olup, bunun için Belediye'nin Un Kapanı Değirmeni'ni kiraladığı ve Nişantaşı'ndaki Ekmek Fabrikası'nı satın aldığı ve bunlar faaliyete geçirildikten sonra un randımanlarının uzmanlarca tespiti ve narh usulünün kaldırılıp kaldırılmaması meselesinin halledileceği ve 7 Haziran 1914 tarihli Akşam gazetesindeki makalenin Adalar'da Fırıncı Sabri Bey namında biri tarafından yazdırılıp gerçek dışı olduğunun bildirildiğini, ifade etmiştir.⁵⁶²

Kastamonu milletvekillerinin ticari konulara ilişkin taleplerinden biri de yurt dışına ticari ataşeler gönderilmesi hakkındadır. 1924 yılı Ticaret Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, konuşmasında, Hükümet'in, Ticaret Vekâleti bütçesine, yurt dışına gönderilecek ticari ataşeler için 50 bin lira ödenek koyduğunu, ancak Muvazenei Maliye Encümeni'nin bu parayı ödenekten çıkardığını belirterek, Lehistan Hükümeti'nin Paris'e bayağı diplomat kitaplarını okuyan bir elçi değil, bir iktisat uzmanını elçi olarak gönderdiğini ifade etmiş ve ticari ataşelere çok ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır.⁵⁶³ Bu konuda Meclis Başkanlığı'na bir önerge de veren Halid Bey, önergesinde; Ticaret Vekâleti bütçesinin 269. faslında Hükümet'in ticari ataşeler ödeneği olarak 50 bin lira teklif ettiğini, ancak Muvazane Maliye Encümeni'nin ise bu masrafı kabul etmediğini kaydederek, ticari ataşelere çok ihtiyaç duyulduğunu bildirmiş ve dolayısıyla Hükümet'in bu konudaki teklifinin kabulünü teklif etmiştir.⁵⁶⁴

Halid Bey'in önergesi hakkında söz alan Muvazenei Maliye Encümeni Başkanı, Gümüşhane milletvekili Hasan Fehmi Bey, bu görevin yerine getirilmesine lüzum olmadığı fikriyle Encümen'in bu ödeneği kaldırmadığını belirterek, yurt dışındaki konsolosların asli görevleri arasında bu ticarete ilişkin görevlerinin de

⁵⁶² TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 33 (09 Nisan 1340 / 09 Nisan 1924), s.498.

⁵⁶³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 25 (31 Mart 1340 / 31 Mart 1924), s.151 -152.

⁵⁶⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 25 (31 Mart 1340 / 31 Mart 1924), s.167.

olduğunu vurgulamış, ticari ataşelerin görevlerinin konsolosların asli görevlerinden biri olduğunu kaydetmiş ve Hariciye Vekâleti bütçesini takviye etmek suretiyle orada bu işe önem vermenin mümkün olduğunu bildirmiştir.⁵⁶⁵

Ticaret Vekili Trabzon milletvekili Hasan Bey ise, yaptığı konuşmada, kendisinin bunu Encümen'den rica ettiğini, ancak konsolosların asli görevlerinden olduğu için bu isteğinin Encümen tarafından reddedildiğini kaydederek, ancak ticari ataşelerin kendisinin yeni icat ettiği bir şey olmadığını, bütün ülkelerde ve yabancı devletlerde konsoloslar olmakla beraber, ticari ataşelerin de bulunduğunu ifade etmiş ve dolayısıyla teklifinin kabulünü istemiştir.⁵⁶⁶ Neticede yapılan oylamada Halid Bey'in önergesi kabul görmeyerek reddedilmiştir.⁵⁶⁷

1925 yılı bütçe kanun lâyihası müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, konuşmasında, yine aynı konuya değinmiştir. Kastamonu vilâyetinin İnebolu kazası yumurta tüccarlarının Fransa'nın Marsilya kentine yumurta ihraç ettiklerini, ancak Marsilya'da ticari ataşe olmadığı için ve Rum komisyoncularla haberleşme yapılmasından dolayı İnebolu yumurta tüccarlarının çok zarar ettiklerini ifade eden Halid Bey, bunun için ticari ataşelere şiddetle ihtiyaç olduğunu vurgulamış ve ticari ataşe masrafı olarak 1925 yılı bütçesine 60 bin lira konmasından ötürü hem Hükümet'e hem de Ticaret Vekâleti'ne teşekkür etmiştir.⁵⁶⁸

H) Ülkedeki Bayındırlık Politikalarına Yönelik Etkinlikler

22 Nisan 1924 tarihinde, Meclis Genel Kurulu'nun gündemine, Türk Hükümeti tarafından satın alınması kararlaştırılan, Anadolu Demiryolları Genel Müdürlüğü'nün teşkilat ve görevlerine ilişkin kanun lâyihası alınmıştır. Söz konusu kanun lâyihası; Haydarpaşa – Ankara ve Eskişehir – Konya ile Arifiye – Adapazarı Demiryolları ve Haydarpaşa Liman ve Rıhtımı'nın Hükümet tarafından satın

⁵⁶⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 25 (31 Mart 1340 / 31 Mart 1924), s.168.

⁵⁶⁶ Aynı yerde.

⁵⁶⁷ Aynı yerde.

⁵⁶⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 13/1, İ: 48 (05 Şubat 1341 / 05 Şubat 1925), s.168 -169.

alınmasını ve bu hatların tamiri, yenilenmesi ve iyileştirilmesi için beş yılda on beş milyon liranın harcanması konusunda Hükümet'e yetki verilmesini düzenliyordu.⁵⁶⁹

Kanun lâiyhası hakkında ilk sözü Kastamonu milletvekili Halid Bey almıştır. Halid Bey, Anadolu Demiryolları Hattı'nın Hükümet tarafından satın alınmasına itiraz etmiştir. Halid Bey'in, buna ilişkin, itiraz gerekçeleri şöylece özetlenebilir:

Halid Bey'e göre; her şeyden önce Anadolu Demiryolları Hattı'nın kendini idare edebilmesi için tarifelerini beş misli yükseltmesi gerekiyordu.

Bunun dışında Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya gibi devletler demiryolları hatlarını devletleştirmişlerdi. Ancak bu devletlerden yalnız Almanya güzel idare etmiş ve açık vermemişti. Diğer devletlerin tümü açık vermişlerdi.

Diğer taraftan, Türkiye'nin 1924 yılı bütçesinde 11 milyon lira açığı vardı. 11 milyon lira açığı olan bir devlet, bu hattı satın alarak, açığını kapatamazdı.

Daha önemli olarak, 1925 yılı için TBMM'nin kabul etmiş olduğu kanunlar ve vermiş olduğu kararlar gereğince, Maliye Vekâleti'nin 1925 yılı bütçesine olağandışı masraf olarak 35 milyon lira koyacağını vurgulayan Halid Bey, bu takdirde ülkenin ekonomisi için bir an önce yapılması gerekli ve zorunlu olan Trabzon-Erzurum, Bayezıt-Van, Bayezıt-Erzurum, Şebinkarahisar-Giresun, Kastamonu-İnebolu, Bolu-Ereğli, Antalya-Afyonkarahisar, Silifke-Karaman Hatları'nı Hükümet'in yapamayacağını, yapsa dahi çok gecikeceğini ifade etmiştir. Ülkenin yükselebilmesi için bu dar hatların yapılmasına ihtiyaç olduğunu ve ülkenin çeşitli bölgelerinin bir an önce iskelelere yetişmesi gerektiğini belirten Halid Bey, bütün bunların yapılabilmesi için de Anadolu Hattı'ndan vazgeçmenin gerekliliğine işaret etmiştir. Halid Bey, bu öneriyi getirirken, Monteskiyö'nün *Kanunların Ruhu* adlı kitabına göndermede bulunarak, Cumhuriyet idaresinde bütün gayret ve çalışmanın başkentlere verilmemesini, bütün gayret ve bütün nimetin bir bölgeye

⁵⁶⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8/1, İ: 44 (22 Nisan 1340 / 22 Nisan 1924), s.1067 -1068.

değil, tam aksine ülkenin çeşitli bölgelerine kullanılması gerektiğini kaydetmiş ve ülkenin her tarafının Cumhuriyet nimetinden aynı derecede yararlanması gerektiğinin altını çizmiştir.⁵⁷⁰

İstanbul milletvekili Ali Fethi Bey, yaptığı konuşmada, Halid Bey'in itirazlarını reddetmiştir. Ali Fethi Bey, gerek Halid Bey'in ifadelerinde, gerekse Muvazenei Maliye Encümeni mazbatasında ve gerekse bu kanunun teklif nedeninde, daima bir şeyin ihmal edildiğini gördüğünü, bunun da hattın zerre kadar gelir getirmediği zannının ortaya çıktığını belirterek, hâlbuki bu hattın yılda 6.000.000 lira gelir getirdiğini ifade etmiş, bu gelirin önemli bir kısmının hattın masraflarına harcandığını, ancak yılda, hiçbir suretle yalanlanmamak üzere, 2.000.000 lira gelir bıraktığını vurgulamıştır.⁵⁷¹

Nafia Vekili Süleyman Sırrı Bey de, konuşmasında, hattın gelirinin 7.000.000 lira olduğunu, buna karşılık sarfiyatının 5.000.000 kûsur lira olduğunu belirterek, hattın senede 2.000.000 lira gelir bıraktığını ifade etmiş ve hat güzel bir hale konduğunda bu miktarın daha da artacağını vurgulamıştır.⁵⁷²

Müzakerelerin kifayetine ilişkin Çorum milletvekili Mustafa Bey'in önergesinin kabulünün ardından, Kastamonu milletvekili Halid Bey'in; Anadolu Demiryolları Hattı'nın Hükümet tarafından satın alınmasının reddini teklif eden, önergesi okunmuştur:

“Meclisi Âlinin kabul etmiş olduğu kanunlar ve verilen kararlar mucibince 1341 senesi bütçesine atideki mebaliğın vaz'ı icap eder:

a) Samsun – Sivas ve Ankara – Musaköy hatları için 20 milyon lira. b) Mersin limanı inşası için 2 milyon lira. c) Arada – Ergani hattının inşaatını ikmal için 1 milyon lira. d) Rejinin lağvı halinde Reji Şirketine verilmesi lâzım gelen 5 milyon lira. e) Anadolu hattının tamiratı için beş senede on beş milyon verileceğine göre senevisi 3 milyon lira. f) Anadolu hattının malzemei muharrike ve müteharrikesinin iştira bedeli asgari on milyon

⁵⁷⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8/1, İ: 44 (22 Nisan 1340 / 22 Nisan 1924), s.1071 -1073.

⁵⁷¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8/1, İ: 44 (22 Nisan 1340 / 22 Nisan 1924), s.1074 -1075.

⁵⁷² TBMM ZC (II. Dönem), C: 8/1, İ: 44 (22 Nisan 1340 / 22 Nisan 1924), s.1076 -1077.

liranın sülüsü 3 milyon lira. g) Anadolu hattının gövdesinin bedeli iştirasına karşı müddeti imtiyaziye hitamına kadar 1 milyon lira.

Bütçeye fevkalâde masraf olarak konması icap edecek 35 milyon lira gibi ağır bir bar yüzünden Nafia Vekâleti programına dâhil olan ve memleketin iktisaden yükselebilmesi için bir an evvel yapılması icap eden atideki hatlarda hariçten talip zuhur etmediğine göre hükümet tarafından da vakit ve zamanında yaptırılmayacaktır.

1. Trabzon – Erzurum Hattı.
2. Van – Bayezıt – Erzurum Hattı.
3. Şebinkarahisar – Giresun Hattı.
4. Kastamonu – İnebolu Hattı.
5. Bolu – Ereğli Hattı.
6. Antalya – Afyon Hattı.
7. Silifke – Karaman Hattı.

Anadolu hattının gayri mütevazın olan hükümet bütçesiyle muntazaman idaresini müstakil görüyorum. Bu hattın mubayaası için esbabı mucibe olarak serdedilen sebepleri kuvvetli bulmuyorum. Aynı iktisadi fevait, umrandan mahrum yerlerde balâdaki hatları bir an evvel yapmakla istihsal olunur. Hükümet himmetini biraz da şimdiye kadar bakılmamış yerlere hasretmelidir. Binaenaleyh bu imkânın husulü için: Anadolu hattının hükümet tarafından mubayaasına mezuniyet verilmesine ve hattın tamiri için beş senede 15 milyon lira tahsisat itasına dair olan kanunların reddini teklif ederim.”⁵⁷³

Ardından Erzincan milletvekili Sabit Bey’in esaslı bir surette müzakere edilmek üzere kanunların şimdilik ertelenmesini isteyen önergesi okunmuştur. Ancak, yapılan oylamada gerek Halid Bey’in, gerekse Sabit Bey’in önermeleri Meclis Genel Kurulu’nda kabul görmeyerek reddedilmiş ve maddelere geçilmiştir.⁵⁷⁴ Maddelerin kabulünün ardından yapılan oylamada 11 ret, 4 çekimser oya karşın, 139 kabul oyuyla, Anadolu Demiryolları Hattı’nın Hükümet tarafından satın alınmasına ve hattın tamiri, yenilenmesi ve iyileştirilmesi için Hükümet tarafından beş yılda on beş milyon lira harcanmasına ilişkin kanun lâyihası kabul edilmiştir.⁵⁷⁵ Ret oyu kullanan 11 milletvekili arasında Kastamonu milletvekili Halid Bey ile Erzincan milletvekili Sabit Bey de vardı. Buna karşın Kastamonu milletvekillerinden Ali Rıza

⁵⁷³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8/1, İ: 44 (22 Nisan 1340 / 22 Nisan 1924), s.1078.

⁵⁷⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8/1, İ: 44 (22 Nisan 1340 / 22 Nisan 1924), s.1079 -1081.

⁵⁷⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8/1, İ: 44 (22 Nisan 1340 / 22 Nisan 1924), s.1121 -1122.

Bey, Mehmet Fuat Bey ve Hasan Fehmi Efendi kabul oyu kullanmışlardı.⁵⁷⁶ Günümüzde Trabzon – Erzurum ve Isparta – Antalya arasında demiryolu hattı kurulmasının TCDD’nin stratejik planı içinde yer alması ise⁵⁷⁷, Halid Bey’in ne kadar ileri görüşlü olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ancak unutulmamalıdır ki, 1920’ler Türkiye’sinin ekonomik ve teknolojik imkânları ile günümüz Türkiye’sinin ekonomik ve teknolojik imkânları arasında çok büyük farklılıklar vardır.

2 Aralık 1925 tarihinde, Kars milletvekili Ömer Bey’in; Kars – Kağızman – Kulp ve Iğdır yollarının genel yollar arasına dâhil edilmesi hakkında kanun teklifi ve reddine ilişkin Nafia ve Muvazenei Maliye Encümenleri mazbatası münasebetiyle söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, son zamanlarda Nafia ve Muvazenei Maliye Encümenleri’nin; bazı milletvekillerinin, bazı yolların genel yollar arasına dâhil edilmesine ilişkin olan tekliflerinin reddine ilişkin teklifler yaptığını belirterek, Nafia ve Muvazenei Maliye Encümenleri’nin ret gerekçesinde; “*Meclisi Âli Mükellefiyeti Bedeniye Kanunu kabul buyurdu. Binaenaleyh vilâyetler amele tedarik etti, vilâyetler para da temin ederek, bu suretle bu yollar yapılsın ve Nafia bütçesinden buna ayrıca para ayırmayalım*” denildiğini vurgulamıştır. Hükümet’in girişimi üzerine elde bulunan bütün araçların özellikle Ankara – Sivas, Sivas – Samsun demiryolu hatlarına sevk edildiğinin altını çizen Halid Bey, vilâyet genel meclislerinin işçilere az para verdiği için, işçi temininde zorluklarla karşılaşıldığını, bundan daha önemli olarak vilâyetlerde mühendis sıkıntısı yaşandığını vurgulamış ve yolların yapımı için Nafia Vekâleti’nin mühendis temininde vilâyetlere yardımcı olmasını, eğer ülkede mühendis yoksa o vakit para ile yurt dışından getirmesini talep etmiştir.⁵⁷⁸

⁵⁷⁶ Aynı yerde.

⁵⁷⁷ Stratejik Plan (2010 – 2014), TCDD Yay. , Ankara, 2009, s.69.

⁵⁷⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 20, İ: 18 (02 Kânunuevvel 1341 / 02 Aralık 1925), s.17 -18.

D) Ülke Denizciliğinin Gelişmesine Yönelik Talepler

“*Türkiye Seyrisefain İdaresi*”nin 1924 yılı bütçe kanun lâyihası müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, “*Seyrisefain İdaresi*”ne yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur. Hasan Fehmi Efendi, konuşmasında; ilk önce “*Seyrisefain İdaresi*” tarafından satın alınan iki gemiye değinmiş ve 16 bin liraya pahalı olduğu görülmüş ve ortaya çıkan iki müşterinin almadığı bu iki geminin, “*Seyrisefain İdaresi*” tarafından 26 bin İngiliz lirasına satın alınmasını eleştirmiştir. Hasan Fehmi Efendi, bir ay zarfında Kabotaj hakkının ülkeye sağladığı çıkar dolayısıyla ve Türk sahillerinde işlemekte bulunan yabancı kumpanyaların gemilerini elden çıkarmak mecburiyetinde kaldıkları bir zamanda, fiyatların düşmesi gerekirken, bu gemilerin neden yüksek fiyatla satın alındığını anlayamadığını vurgulamıştır. Konuşmasında, ikinci olarak, “*Seyrisefain İdaresi*”nin sermayesinin 20 milyon lira olduğunu ve bu 20 milyon liralık sermayenin her yıl değerinden büyük bir kayıp verdiğini belirten Hasan Fehmi Efendi, her yıl değerinden yarım milyon lira kaybeden bu kurumun, yıllık bir milyon gibi pek az bir gelir getirmesini eleştirmiş, bu nedenle “*Seyrisefain İdaresi*”nin bağımsız bir anonim şirketi halinde idare edilmesini, her hangi bir vekâlete bağlı kalması durumunda ise, hali hazırda bağlı olduğu Müdafaa-i Milliye Vekâleti’nde kalmasını talep etmiştir.⁵⁷⁹

Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa, Hasan Fehmi Efendi’nin suallerine verdiği yanıtta; ilk önce sözü, pahalıya satın alındığı iddia edilen iki gemiye getirmiş ve satın alınmış olan bu gemilerin, satın alındığı tarihten önce başkaları tarafından daha ucuza alınması hakkında Hasan Fehmi Efendi’nin beyanlarını yalnız burada işittiğini ve şimdiye kadar başka yerden işitmediğini vurgulayarak, bu hususta ayrıca kendisinin bilgilerine başvuracağını kaydetmiştir. Konuşmasında, ikinci olarak, Hasan Fehmi Efendi’nin, “*Seyrisefain İdaresi*”nin bağımsız bir anonim şirketi halinde idare edilmesine ilişkin teklifine değinen Kâzım Paşa, gerçekten bu gibi kurumların en tabii gelişim şeklinin, bağımsız usul ve şirketler halinde çalışması olduğunu belirtmiş, ancak Hükümet’in, şimdiden, bundan, tamamıyla gözetim ve

⁵⁷⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7/1, İ: 16 (19 Mart 1340 / 19 Mart 1924), s.730 -732.

müdahalesini kaldırmaktan korktuğunu, çekindiğini vurgulamıştır. Kâzım Paşa'ya göre, bu gemiler askeri nakliyata da tahsis olunmuştu ve Kabotaj Kanunu gereğince Türk karasularında her türlü taşımacılığın Türk gemilerine bırakıldığı şu dönemde, eğer, bu görevi üzerine alacak olan şirket, başarılı olamadığı takdirde, Hükümet'in karşılaşacağı zarar ve ziyan son derece karanlık ve endişe verici olacaktı. Bu nedenle "*Seyrisefain İdaresi*"ni, az kâr getirse dahi, Hükümet'in gözetiminden, Hükümet'in müdahalesinden uzak tutmak bugün için uygun değildi. "*Seyrisefain İdaresi*"nin hangi vekâlete bağlı kalacağına ise Meclis karar verecekti.⁵⁸⁰

Aydın milletvekili Mazhar Müfit Bey ise, Hasan Fehmi Efendi'ye verdiği yanıtta; Hasan Fehmi Efendi'nin, 20 milyon lira sermayesi olan "*Seyrisefain İdaresi*"nin bir milyon lira gibi çok az bir kâr getirdiği, yolundaki iddiasını yalanlamış ve 250 bin liralık gemilerin tamir bedelinin, 110 bin liralık sigorta ücretinin, 150 bin liralık iskele, bina ve fabrika inşaatı masrafının, bu bir milyona eklendiği takdirde, adı geçen kurumun % 7 – 8 bir kâr getirdiğini ve bunun da az bir para olmadığını vurgulamıştır. Sözü, buradan, Hasan Fehmi Efendi'nin pahalıya satın alındığını iddia ettiği gemilere getiren Mazhar Müfit Bey, konuşmasında; Kabotaj Kanunu'nun, iddiaların aksine, gemilerin fiyatlarını düşürmek yerine, artırdığını ve İslâm tüccarlarının ve her idarenin, her gün gemi almakta ve gemi almak için uğraşmakta olduğunu belirtmiş ve Hasan Fehmi Efendi'ye verdiği şu yanıtla konuşmasını tamamlamıştır:

"... Sonra yine buyuruldu ki bu gemiler pahalıdır. Bu gemilerden maksadı âlileri, biri Mersin, diğeri de Antalya gemileridir. Efendi Hazretleri, zatiâlinizi temin ederim, alınan vapur 26 bin liraya pahalı ise bugün satınız. 26 bin liraya müşteri vardır. Aldanılmamıştır. Emin olun ki aldanılmamıştır. Hatta şahsi bir mütalâa da arz edeyim. Keşke biraz daha aldansak da elimizde o aldığımız gemiden 20 – 30 tane bulunsa. Keşke biraz daha aldansak. Fakat elimizde vapur bulunsa..."⁵⁸¹

⁵⁸⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7/1, İ: 16 (19 Mart 1340 / 19 Mart 1924), s.732 -733.

⁵⁸¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7/1, İ: 16 (19 Mart 1340 / 19 Mart 1924), s.733 -734.

Mazhar Müfit Bey'in ardından söz alan Ticaret Vekili Hasan Bey ise Meclis Başkanlığı'na iki teklifte bulunmuş, birinci teklifinde; bundan sonra "*Seyrisefain Müdüriyeti Umumiyesi*"nin Ticaret Vekâleti'ne bağlanmasını talep etmiş, ikinci teklifinde ise; faizi "*Seyrisefain*" gelirinden ödenmek üzere, gemi satın alınması için, "*Seyrisefain İdaresi*"nin beş milyon liraya kadar borçlanmasına, Hükümet'in yetki vermesini rica etmiştir.⁵⁸²

Gümüşhane milletvekili Hasan Fehmi Bey ise yaptığı konuşmada; Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi'nin, "*Seyrisefain İdaresi*"nin bağımsız bir anonim şirket halinde idare edilmesine ilişkin talebini doğru bulmamıştır. "*Seyrisefain İdaresi*"nin devlet malı olduğunu ve bu kurumun bir anonim şirket halinde idare edilebilmesi için gereken 20 milyon liralık sermayeye Türkiye'de kimsenin sahip olmadığını belirten Gümüşhane milletvekili Hasan Fehmi Bey, dolayısıyla "*Seyrisefain İdaresi*"ni şirket haline dönüştürmenin gereksiz olduğunu bildirerek, aksi durumda ise kurumun yabancı sermayedarların eline geçeceğini vurgulamış ve yapılması gereken en doğru işin Ticaret Vekili Hasan Bey'in tekliflerini kabul etmek olduğunu kaydetmiştir.⁵⁸³

Neticede Ticaret Vekili Hasan Bey'in teklifleri kabul olunmuş ve "*Türkiye Seyrisefain İdaresi*"nin 1924 yılı bütçe kanun lâyihasının 6. maddesiyle, bundan sonra "*Seyrisefain Müdüriyeti Umumiyesi*"nin Ticaret Vekâleti'ne bağlı duruma gelmesi kararlaştırılmış, aynı kanunun 7. maddesiyle de, "*Seyrisefain İdaresi*"nin, gemi satın alması için, adı geçen kurumun beş milyon liraya kadar borçlanmasına Hükümet tarafından yetki verilmiştir.⁵⁸⁴ Böylece Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi'nin, "*Seyrisefain İdaresi*" tarafından satın alınan iki geminin pahalıya satın alındığı yolundaki iddiaları reddedildiği ve yalanlandığı gibi, "*Seyrisefain İdaresi*"nin bağımsız bir anonim şirket halinde idare edilmesi, buna olanak sağlanamadığı takdirde ise, adı geçen kurumun, eskiden olduğu gibi Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne bağlı kalması hakkındaki talepleri de reddedilmiş oluyordu.

⁵⁸² TBMM ZC (II. Dönem), C: 7/1, İ: 16 (19 Mart 1340 / 19 Mart 1924), s.737.

⁵⁸³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7/1, İ: 16 (19 Mart 1340 / 19 Mart 1924), s.738 -739.

⁵⁸⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7/1, İ: 16 (19 Mart 1340 / 19 Mart 1924), s.739 -740.

“*Hudut ve Sevahil Sıhhiye Müdüriyeti*”nin 1927 yılı bütçe kanunu lâyihası müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey de, “*Seyrisefain İdaresi*”ne yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Halid Bey’in, “*Seyrisefain İdaresi*”ne yönelik, eleştirileri ve temennileri şöylece özetlenebilir;

Halid Bey, her Şeyden  nce İnebolu iskelesinden yurt dışına yıllık 23 – 25 milyon yumurta ihraç olunduğunu, ancak bunların yabancı vapurlarına verildiğini belirterek, “*Seyrisefain İdaresi*”nin ihracat mevsimlerinde yumurta tüccarlarına bir vapur tahsis etmesini rica etmiştir.

Diğer taraftan ikinci vapurlarda üçüncü kamara yolcularının hayvanlar arasında, koyunlar arasında pek pis olan güvertede seyahat ettiklerini ifade eden Halid Bey, Cumhuriyet idaresinin artık bu gibi çirkin hallere son vermesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Bunun dışında Kabotaj Kanunu ile Türk karasularında her türlü taşımacılığın, yabancılara elinden alınarak, Türk gemilerine bırakıldığına işaret eden Halid Bey, bu kanunla rakipsiz kalan gemi sahiplerinin fırsatçılık yaparak tarifeleri büsbütün artırmalarından Şikâyetçi olmuştur.

Halid Bey, ayrıca vapur kaptanlarına koyun başına belirli bir ücret verildiği için vapurlara haddinden fazla koyun yüklendiğini belirterek, bu nedenle hayvanların zayi olduğunu vurgulamış ve bu gibi hallere bir son verilmesini temenni etmiştir.

Halid Bey’e göre, Kabotaj Kanunu kabul edilmeden önce Türk karasularında taŐımacılık yapan yabancı vapurlar, bu kanun kabul edildikten sonra taşımacılığı yabancılardan devralan Türk vapurlarına göre, daha çok masraf yaparak, tüccarlara yardımcı oluyor ve tüccarların kalbini kazanmaya çalıŐıyordu.

Halid Bey'in eleştirdiği son husus ise vapur kaptanlarının maaşlarının azlığıydı.⁵⁸⁵

Muvazenei Maliye Encümeni namına söz alan Giresun milletvekili Kâzım Bey, Halid Bey'in eleştirilerine verdiği yanıtta; ilk önce yurt dışına yumurta ihraç eden İnebolu tüccarlarına tahsis edilecek vapur meselesine değinmiş ve Marsilya ve İskenderiye gibi ihraç şehirlerine Türk vapurlarını gönderebilmek için Hükümet'in "*Seyrisefain İdaresi*"ne fazladan ödenek vermesi ve bu ödeneğin dışında diğer yabancı devletlerin kabul ettiği sübvansiyon esasını kabul etmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Halid Bey'in sözünü ettiği, vapurlarda, yolcularla hayvanların bir arada seyahat ettikleri konusuna da değinen Kâzım Bey, bunun belki doğru olduğunu, ancak "*Seyrisefain İdaresi*"nin hiçbir zaman birinci ve ikinci sınıf yolcuları hayvanlarla seyahat ettirmediğini belirterek, yalnız üçüncü sınıf yolcuların gemilerin yapılışı itibarıyla hayvanlarla birlikte seyahat ettiklerini kaydetmiştir.

Tarifelerin yüksek olması meselesine de değinen Kâzım Bey, tarifelerin azami dereceye çıkmadığını vurgulamış ve ancak diğer vapur şirketleri ile rekabetin ortaya çıkması durumunda, rekabet neticesi olarak tarifelerin aşağıya çekilebileceğinin altını çizmiştir.

Kaptanların maaşlarının azlığı konusunda Halid Bey'in suallerine yanıt veren Kâzım Bey, birinci sınıf gemilerin kaptanlarının 50 lira maaş aldıklarının doğru olduğunu, ancak bunlara yemek bedeli olarak aylık 20 lira verildiğini, bunun dışında kaptanların koyunlardan da teamül gereğince bir miktar para aldıklarını ifade etmiş ve bunlar ilave edildiği takdirde kaptanların maaşının küçümsenmeyecek bir miktara ulaştığına işaret etmiştir.⁵⁸⁶

⁵⁸⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 28, İ: 19 (27 Aralık 1926), s.183 -184.

⁵⁸⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 28, İ: 19 (27 Aralık 1926), s.184 -185.

Aynı müzakerelerde söz alan Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, konuşmasında; bütün Karadeniz yolcularının, haftada bir kez İstanbul'dan hareket eden gemilerin yolcu almak ve yolcu boşaltmak için değil, kömür almak için Zonguldak'a uğramasından şikâyetçi olduklarını belirterek, bu konu hakkında Ticaret Vekili'nin Karadeniz halkını aydınlatmalarını rica etmiştir. İkinci olarak, Karadeniz sahili üzerinde İnebolu'dan ileride Ayancık, Gerze, Fatsa, Ünye, Tirebolu, Vakfıkebir, Polathane, Of, Sürmene, Atina kazalarının olduğunu ve bu kazalara düzenli olarak vapur uğratmak imkânının elde edilemediğini kaydeden Hasan Fehmi Efendi, herkesin temennisinin, dünyanın her limanında Türk bayrağının dalgalanması olduğunu belirtmiş, ancak daha önce, malı ile canı ile her şeyi ile bu ülkeye kol ve kanat olan ve buna karşılık bütün vasıtalarından yoksun olan halka, haftada bir kez olsun gemilerin uğratılması gerektiğinin altını çizmiştir.⁵⁸⁷

Ticaret Vekili Mustafa Rahmi Bey, Hasan Fehmi Efendi'ye verdiği yanıtta; Karadeniz sahillerindeki bütün kaza merkezlerine, iskelelerine, Akdeniz'in limanlarına, bütün iskelelerine vapurları uğratmanın herkesin temennisi olduğunu belirterek, ancak bu ihtiyacı giderebilmek için vapur adedinin şimdikinden iki kat fazla olması gerektiğini kaydetmiş, devletin maliyesinin ise şimdilik buna olanak sağlamadığının altını çizmiştir.⁵⁸⁸

Kastamonu milletvekillerinin denizcilik işleri ile ilgili taleplerinden biri de İstanbul mavnacılarının hukukunun korunması hakkındadır. Kastamonu milletvekili Halid Bey, 11 Ocak 1926 tarihinde, 20 Nisan 1925 tarihli Kanun gereğince yükletme ve boşaltma, su ve kömür dağıtma işlerini düzenlemek için İstanbul Limanı'nda kurulan şirket hakkında Ticaret Vekâleti'ne yönelik soru önergesi vermiştir. Soru önergesi, 4 Şubat 1926 tarihinde, Meclis Genel Kurulu'nun gündemine alınmıştır. Halid Bey, soru önergesinde, şu noktaların açığa kavuşturulmasını Ticaret Vekâleti'nden talep etmiştir:

⁵⁸⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 28, İ: 19 (27 Aralık 1926), s.189.

⁵⁸⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 28, İ: 19 (27 Aralık 1926), s.190.

1) 20 Nisan 1925 tarihli Kanun gereğince yükletme ve boşaltma, su ve kömür dağıtma işlerini düzenlemek için İstanbul Limanı'nda kurulan şirket ne suretle kurulmuştur? Sermayesi ne kadardır ve kurucuları kimlerdir?

2) Kanun düzenlenirken İstanbul Limanı'nda çalışmakta olan gemi sahiplerinin bu gemilere kesilecek kıymet üzerinden şirketlerin hisse senetlerine talip olmaları hakkı kanunen tanınmıştır. Buna göre:

A) Şirketin oluşumunda İstanbul Limanı'nda kanunun sınırı içine giren ne kadar ton gemileri vardı ve bu gemiler kaç kişiye aitti? Bu kişilerden kaç ne kadar ton ve ne kadar kıymette gemileriyle ne suretle şirkete katılmıştır? Katılamayanlar varsa miktarları ve gemilerinin tonajı ile kıymeti neden ibarettir ve bunlar hakkında ne işlem yapılacaktır?

B) Şirketle bu işler hakkında görüşür ve karar verirken binlere ulaşan gemi sahiplerini temsil eden heyetin bu konuda hukuken yetkili olduğuna Vekâlet inanmış mıdır?

3) Kanun gereğince gemilere ne esas üzerine ve ne kadar kıymet takdir edilmiştir?⁵⁸⁹

Ticaret Vekili Ali Cenani Bey, Halid Bey'in birinci sualine verdiği yanıtta; söz konusu şirketin Hükümet tarafından Seyrisefain İdaresi ile Sanayi ve Maadin Bankası ve Türk sermayedarları tarafından İş Bankası Bahri Muamelat Anonim Şirketi ve bir de İstanbul Mavnacılar Anonim Şirketi tarafından oluşturulduğunu belirterek, kurucularının bu beş şirket ve kuruluş olduğunu vurgulamış ve şirketin sermayesinin beş yüz bin lira olduğunu ifade etmiştir. Ali Cenani Bey, ikinci suale verdiği yanıtta; İstanbul Limanı'nda çalışmakta olan gemi sahiplerinin altı ay zarfında başvurmaları halinde kendi vasıtalarının kıymeti ile şirkete katılabileceklerini belirterek, şirketin kuruluşunda İstanbul Limanı'nda römorkör,

⁵⁸⁹ **BCA**, (11 Ocak 1926), Dosya: 6636, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 7.43.36; **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 22, İ: 50 (04 Şubat 1926), s.57.

istimbot, muş, motorbot olarak 184 parça mavna ve salapurya, su kayığı olarak 1.275 parça geminin bulunmakta olduğunu bildirmiştir. Üçüncü suale verdiği yanıtta ise, Ali Cenani Bey, bu gemilerin kaç kişiye ait olduğunu anlamaya imkân olmadığını ifade etmiş ve şimdiye kadar şirkete başvuran mavna sahiplerinin pek fazla olmadığını, toplam 19 parça mavnanın 30 bin lira karşılığında şirkete alındığının altını çizmiştir.⁵⁹⁰

Ticaret Vekili'nden sonra söz alan Halid Bey, konuşmasında; belki birkaç asırdan beri İstanbul Limanı'nda sanat icra eden, yükletme ve boşaltma işleri ile uğraşan mavna sahiplerinin Zonguldak, Kastamonu, Giresun, Trabzon ve Erzurum vilâyetleri halkından olduklarını, gemi sahiplerinin büyük bir kısmının ise Kastamonu vilâyetinin İnebolu kazası ve Abana nahiyesi halkından olduklarını belirterek, bu işten 100 bin nüfusun geçimini sağladığını ve ekmek yediğini vurgulamış, bu mavna sahiplerinin kendisine bu konu hakkında sayısız mektup ve telgrafla başvurduklarını bildirmiş ve bu soru önergesini vermekteki amacının henüz mavnacılarca anlaşılmayan bazı sorunların resmi bir dille açığa kavuşturulması isteği olduğunu ifade etmiştir. Halid Bey'e göre, İstanbul Limanı'nda yükletme ve boşaltma, su ve kömür dağıtma işlerini düzenlemek için kurulacak anonim Türk şirketinin kurucuları olan İş Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası, Seyrisefain Şirketi ve mavnacıların şirketine, yönetmelik gereğince, gelirin % 20'si verilecekti ve bundan en ziyade söz konusu bankalar ve kurucular yararlanacaktı. Hâlbuki sermayeye katılması ve hisse senedi alması önerilen mavna sahipleri ise, yıllık kazançları bilinmediği ve bir mavnanın on ya da yirmi sahibi olduğu için kazanç sağlayamayacaktı. Halid Bey, kendisine, bu konuda, bütün mavnacılar namına Kastamonu'dan çekilen bir telgrafın suretini de Meclis Genel Kurulu'nda okumuştur. Telgrafta; üç yüz yılı aşkın bir süredir mavnacılıkla meşgul olan 150 bin kişilik İnebolu kazası halkının güneş kadar bariz haklarının gasp edildiği ve 150 bin kişilik mavnacı nüfusunun ölüme sevk edildiği belirtilerek, asıl amacın İstanbul liman işlerinin çağdaştırılması değil, bu bahane ile birkaç menfaatperest keseleri doldurmak olduğu anlatılmış ve başka bir sanat ve sermayeye sahip olmayan bu

⁵⁹⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 22, İ: 50 (04 Şubat 1926), s.57 -58.

halkın bu sefalet karşısında hırsızlık ve eşkıyalık mı yapmaları gerektiği sorulmuştur.⁵⁹¹

Telgraftaki ifadelerin ağır olduğunu ve bu görüşlere tamamen katılmadığını ifade eden Halid Bey, buna karşın mavnacılara hisse senedi karşılığında verilecek % 20 kazanç vergisinin karın doyurmayacağını belirterek, Hükümet'in mavnacıların elindeki gemileri Birinci Dünya Savaşı'nda aldığını ve bunların bazılarının savaş nedeniyle battığını, ancak bedellerinin verilmediğini kaydetmiş, yeni alınan gemilerin ise az kazanç düşüncesi ile şirkete verildiği takdirde mavnacılara verilecek kazancın bilinmediğini vurgulamıştır. Halid Bey'e göre, mavnalara ve gemilere biçilen değer de çok yetersizdi. Bu nedenle söz konusu kanuna mavnacıların hakkını koruyacak bir madde eklenmeliydi.⁵⁹²

Halid Bey'in ardından söz alan Ticaret Vekili Ali Cenani Bey, konuşmasında; Halid Bey'in iddialarını reddederek, İstanbul mavnacılarının hukukunu gözettiklerini belirtmiş, ancak İstanbul mavnacılarının elinde yeterli sermaye olmadığı için İstanbul mavnacılarından oluşan bir şirket kurmadıklarının altını çizmiştir. İstanbul Limanı'nda 1.275 mavna olduğunu, ancak İstanbul Limanı'nda çalışacak olan mavnanın adedinin kesinlikle 400'den fazlayı geçmeyeceğini vurgulayan Ali Cenani Bey, geri kalan mavnaların iskelelere çekilip, bağlandığını ve gedik nöbet usulü üç dört yüz tane mavnanın çalıştığını, diğerlerinin ondan hisse aldığını ifade etmiş ve işçiye büyük ihtiyacın hissedildiği bir zamanda bir kısım adamların kahvede tavla oynayarak, zar atarak vakit geçirmelerine her halde acımak gerektiğini bildirmiştir. Halid Bey'in mavnacılıkla geçimini sağlayan nüfusun 100 bin aile olduğu iddiasını da reddeden Ali Cenani Bey, bu nüfusun gerçekte 3 bin kişi olduğunu ifade ederek, asıl bunun için de bağırıp çağırانların çalışmadan para kazanmaya ve hisse almaya alışmış üç, beş mavna sahibi sermaye sahipleri olduğunu vurgulamıştır. Mavnalara biçilen değer yetersiz olduğu yolundaki iddiaları da kabul etmeyen Ticaret Vekili Ali Cenani Bey, takdir edilecek bedele razı olanların hissedar olacaklarını, razı olmayanların paralarını alacaklarını,

⁵⁹¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 22, İ: 50 (04 Şubat 1926), s.58 -60.

⁵⁹² TBMM ZC (II. Dönem), C: 22, İ: 50 (04 Şubat 1926), s.60.

şirketin de işleme başlayacağını ve limanın da düzenli bir hale geleceğini söyleyerek sözlerine son vermiştir. Halid Bey'in, açıklamalarından dolayı Ticaret Vekili'ne teşekkür etmesiyle konu kapanmıştır.⁵⁹³

J) Mübadele, İmar ve İskân İşlerinin İyileştirilmesine Yönelik Talepler

Kastamonu milletvekilleri mübadele, imar ve iskân işleri ile ilgili olarak Meclis Genel Kurulu'nda altı konuşma yapmışlardır. Konuşmaların tamamı Halid Bey'e aittir. Halid Bey'in bu konudaki konuşmaları, tarih sırasına göre, aşağıda anlatılmıştır.

1) Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'ne Yönelik Gensoru Önergesine Verilen Destek

İkinci TBMM'nin ve Meclis'in çıkardığı Hükümetlerin, bu dönem içinde çözmekle yükümlü oldukları sorunların başında, 30 Ocak 1923 tarihinde Lozan'da imzalanan “*Türk – Yunan Nüfus Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol*” gereğince Türkiye'ye gelmesi – gönderilmesi muhtemel yarım milyona yakın göçmenin yerleştirilerek, üretici konumuna getirilmeleri ve ülke ile sosyal ve ekonomik uyumlarının sağlanması konusu gelmekteydi.⁵⁹⁴ 1 Mayıs 1923 tarihinde başlayan bu göç sırasında mübadillerin nasıl taşınacakları, ülkenin uygun hangi vilâyetlerinde iskân ettirilecekleri, gelmiş oldukları ülkedeki üretim güçlerini Türkiye'de nasıl değerlendirecekleri, Yunanlıların bıraktığı taşınmaz malların mübadillere nasıl tahsis edileceği, sağlık sorunlarının çözümü ve bu alanda yaşanan suiistimaller İkinci dönem TBMM'nin gündemini yoğun olarak almıştır.⁵⁹⁵ İkinci Meclis mübadillerin söz konusu sorunlarının çözümü için öncelikle teşkilatlanma yoluna gitmiş ve 13 Ekim 1923 tarihinde, 352 sayılı kanun ile Mübadele, İmar ve

⁵⁹³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 22, İ: 50 (04 Şubat 1926), s.61 -62.

⁵⁹⁴ Kemal Arı, **Büyük Mübadele – Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923 – 1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1995, s.1 -5.

⁵⁹⁵ Çakan, **a.g.e.** , s.339.

İskân Vekâleti'ni kurmuştur.⁵⁹⁶ 8 Kasım 1923 tarihinde ise, Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin görevlerini belirleyen ve mübadillerin yerleşimi konusunda Vekâlet'e önemli yetkiler sunan 368 sayılı Mübadele, İmar ve İskân Kanunu çıkarılmıştır.⁵⁹⁷

İkinci TBMM'de mübadillere ilişkin en önemli gündem Menteşe milletvekili Esat Efendi'nin Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'ne yönelttiği soru önergesi olmuştur. Türkiye'ye ne kadar muhacirin geldiğinin, ne kadarının iskân edildiğinin ve nerelere imaratta bulunulduğunun bildirilmesine yönelik önerge 27 Ekim 1924 tarihinde Meclis'te Mübadele, İmar ve İskân Vekili Refet Bey tarafından yanıtlanmıştır.⁵⁹⁸ Ancak Vekil'in yanıtları soru sahibi Esat Efendi tarafından yeterli bulunmayacak ve hemen gensoruya çevrilmesi için milletvekili tarafından gensoru önergesi verilecektir.⁵⁹⁹ Söz konusu bu gensoru önergesi İkinci TBMM'de Cumhuriyet Halk Fırkası içinde bölünmelere yol açacak ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu bu önergenin görüşülmesinin ardından gerçekleşecektir. Gensoru önergesi 30 Ekim 1924 tarihinde görüşülmeye alınmıştır. Gensoru görüşmelerinde milletvekillerinin Vekâlet'e yönelttikleri başlıca eleştiri noktaları şunlardır:

1. Muhacirlerin oradan oraya sürülerek, yerleşim alanı olmayan mekânlara gönderildikleri,
2. Muhacirlerin meslekleri ile doğru orantılı olan yerleşim alanlarına yerleştirilmedikleri,
3. Mübadele için ayrılan tahsisatın nasıl harcılandığının açık olmadığı, muhacirlere yardım yapılmadığı, tahsisatın gereken yerlere aktarılmadığı,
4. Anadolu topraklarını terk eden mübadeleye tâbi şahısların bıraktıkları emvali metrukenin gelen muhacirlere tahsis edileceği yerde üst düzey bürokrat ve milletvekillerinin kullanımına sunulduğu,

⁵⁹⁶ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 2, İ: 35 (13 Teşrinievvel 1339 / 13 Ekim 1923), s.621 -664; **Düstur**, 3.Tertip, C: 5, s.380.

⁵⁹⁷ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 3, İ: 50 (08 Teşrinisani 1339 / 08 Kasım 1923), s.312; **Düstur**, 3.Tertip, C: 5, s.407 -413.

⁵⁹⁸ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 9, İ: 48 (27 Teşrinievvel 1340 / 27 Ekim 1924), s.57 -61.

⁵⁹⁹ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 9, İ: 48 (27 Teşrinievvel 1340 / 27 Ekim 1924), s. 61 -62.

5. Sağlık koşulları iyi olmayan mübadillerin arasında malarya hastalığının yaygınlaştığı ve bu konuda önlem alınmadığı.⁶⁰⁰

İşte Menteşe milletvekili Esat Efendi'nin muhacir işlemleri ve imar harekâtı hakkında Mübadele, İmar ve İskân Vekili'ne yönelik gensoru önergesi münasebetiyle söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey de, Kastamonu vilâyetinde tanık olduğu Yunanistan'dan göç eden 300 Dramalı muhacirin maruz kaldıkları üzücü ve acıklı olayları anlatarak, idaresizlik, bakımsızlık yüzünden muhacirlerin perişan durumlarına dikkatleri çekmiş, iskân memurlarının suiistimallerine işaret etmiş ve İmar Vekâleti'nin bir programının, bir fikrinin olmadığını altını çizerek, sorumlular hakkında gerekenin yapılmasını talep etmiştir:

“300 küsur Drama muhaciri. Bunlar evvela Balıkesir'e sevk edilmiş, bilmem ne esbaptan ise Balıkesir'de yer olmadığından bahisle bunları kaldırmışlar, Trabzon'a göndermişler ve hem de demişler ki, nakliye ücretini siz vereceksiniz. Nakliye ücretini vermişler, Trabzon'a gitmişlerdir. Sonra, Trabzon'dan Vakfikebir'e gönderilmiş sonra oradan da demişler, siz Ankara'nın Keskin kazasına gideceksiniz. Tabii Keskin'e gitmek için İnebolu iskelesini münasip bulmuşlar, İnebolu iskelesine getirmişler. Muhacirlerin bir kısmı takriben 168 muhaciri Keskin'e gitmek üzere İnebolu'dan yola çıkarmışlar, bakiyesi İnebolu'da kalmış. Bu muhacirler evvela Balıkesir'e gidiyor, Balıkesir'den Trabzon'a, sonra Vakfikebir'e, sonra İnebolu'ya Keskin'e gönderiliyor. Eğer Balıkesir'de yer yoksa niçin gönderdik? Sonra Trabzon'da, Vakfikebir'de yer yok idi ise niçin kaldırdık Keskin'e gönderdik? Sonra Keskin'de yer yoksa niçin İnebolu'ya gönderdik? Bu ne iştir? Bu da gösteriyor ki bir program, bir fikir yok demektir. İşin esasında düşüncesizlik, programsızlık vardır. Asıl şikâyet edilen nokta budur. Sonra İnebolu'nun bir sanat memleketi olduğunu herkes bilir. İstiklâl Muharebatı esnasında herkes oradan geçmiştir. Ancak balıkçı, kayıkçıdırlar. Sanatkâr olursa yerleşir. Ne sıfatla bir çiftçiyi oraya yerleştirmek için emir veriyorlar? Sonra arkadaşlar! Bunlar uzun bir seyahat yapmışlar, gelip gitmek, harcırahlarını kendi keselerinden vermek yüzünden keselerine ne koymuşlarsa bunları da sarf etmişler,

⁶⁰⁰ Müzakere konusu çok geniş ve yoğun tartışmalara neden olduğundan milletvekillerinin teker teker ayrıntılı görüşleri burada aktarılamayacaktır. Bu açıdan temel eleştiri noktaları belirtilmiştir. Müzakerenin tümü için bkz. **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 9, İ: 49 (30 Teşrinievvel 1340 / 30 Ekim 1924), s.81 -106.

elleri böğürlerinde kalmışlardır. Birçok çocukları Kastamonu’da, kazada, şurada, burada dilencilik ediyorlar efendiler; dilencilik...

Onun için memlekette mesuliyet teessüs etmelidir. Mesuliyet teessüs etmedikçe şekil değiştirmekten bir şey çıkmaz. Mesuliyet teessüs etmelidir. Mesuliyet bende ise beni de darağacına asmalıdır. Onun için Anket Parlamenter yapılmalıdır. Mesuliyet kimde ise anlaşılmalıdır.”⁶⁰¹

Gensoru görüşmelerinin çok çetin geçtiği, milletvekillerinin Vekil’e yoğun eleştirilerde bulundukları izlenebilmektedir. Bu durum gensoru görüşmelerinin başka bir istikamete girmesine, gerçekte İcra Vekilleri Heyeti’nden genel gensoruya dönüşmesine neden olacaktır. Bundaki etken salt konunun önemi değildir. O dönemde oluşması muhtemel potansiyel bir muhalefet hareketinin belireceği ortadadır. Bu gensoru görüşmeleri de bunun aracı olmuştur.

Nitekim söz konusu gensoru önergesi hakkında müzakerenin kâfi görülmesi üzerine Dersim milletvekili Feridun Fikri Bey, Mübadele Vekâleti’nin kuruluş tarihinden bugüne kadar, mübadillerin iskân, iâşe ve nakliyelerinde cereyan eden durumun incelenmesi için yedi kişiden oluşan bir “*Anket Parlamenter*” yani “*Meclis Tahkikatı*” heyeti oluşturulmasına ilişkin Meclis Başkanlığı’na bir önerge vermiştir. Feridun Fikri Bey, 30 Ekim 1924 tarihinde Meclis Başkanlığı’na verdiği başka bir önergede ise, İmar Vekâleti işlemleri hakkında meclis araştırması yapılmasına ilişkin verdiği önergenin isim okunarak oya sunulmasını teklif etmiştir. Feridun Fikri Bey’in önergesinde, Kastamonu milletvekili Halid Bey, Gümüşhane milletvekili Zeki Bey, Erzincan milletvekili Sabit Bey gibi 15 muhalif ismin imzası vardı. Afyonkarahisar milletvekili Ali Bey ve 17 arkadaşı ise, meclis araştırması önergesinin reddiyle Hükümet’e güven beyan edilmesini ve durumun isim okunarak oya sunulmasını teklif eden diğer bir önerge vermişlerdir. Neticede, Hükümet’in tercihiyle Afyonkarahisar milletvekili Ali Bey ve arkadaşlarının önergesi, 8 Kasım 1924

⁶⁰¹ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 9, İ: 49 (30 Teşrinievvel 1340 / 30 Ekim 1924), s.96 -97; Lozan’da imzalanan “*Türk – Yunan Nüfus Mübadelesi’ne İlişkin Sözleşme ve Protokol*” gereğince Kastamonu vilâyetine yerleştirilen muhacirlerin sayısı 2.984’tür. Geniş bilgi için bkz. **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 9, İ: 48 (27 Teşrinievvel 1340 / 27 Ekim 1924), s.60.

tarihinde, Meclis Genel Kurulu'nda oya sunulmuş ve 19 ret ve 1 çekimser oya karşın 148 kabul oyuyla meclis araştırması reddedilerek, İsmet Paşa Hükümeti'ne güven beyan edilmiştir. Ret oyu verenler arasında, Dersim milletvekili Feridun Fikri Bey, Eskişehir milletvekili Arif Bey, Gümüşhane milletvekili Zeki Bey, Erzincan milletvekili Sabit Bey ile Kastamonu milletvekili Halid Bey gibi, 17 Kasım 1924 tarihinde kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın üyelerini teşkil edecek olan ve yönetime ters düşen muhalif kişilerin adları geçiyordu.⁶⁰² Gerek milletvekillerinin büyük bir çoğunluğu ve gerekse Hükümetlerce mübadillere ilişkin sorunlara çözüm bulmada yetersiz kaldığı yolunda sert bir şekilde eleştirilen Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti ise, 11 Aralık 1924 tarihinde lağv edilmiş ve görevleri Dahiliye Vekâleti'ne devredilmiştir.⁶⁰³

2) Emvali Metruke Üzerinde Yapılan Usulsüzlüklere ve Suiistimallere İlişkin Tespitler

Bilindiği üzere Yunanistan'la gerçekleşen mübadele sonrasında, pek çok köye ve konuta, Lozan Antlaşması kapsamında, mübadiller yerleştirilmiştir. Bununla birlikte terk edilmiş taşınmaz malların, özellikle de evlerin, savaşta evi barkı yanan, büyük zararlara uğrayan felaketzedeler, memurlar, subaylar, hatta resmi daireler tarafından işgali mübadiller açısından önemli sıkıntılar doğurmuştur. Bu nedenle terk edilmiş taşınmaz malların işgalinin önlenmesi, işgallerin kaldırılması ve yapıların evi yandığı için ya da göç dolayısıyla evsiz durumdaki nüfusa tahsisi konuları, Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin başlıca uğraş konularından birisini oluşturmuştur. Ancak Vekâlet, bu konuda üstlenmiş olduğu yükümlülükleri, bu dönemdeki zor koşullar ve büyük sıkıntılar ortasında, istenildiği ölçüde yerine getirememiştir.⁶⁰⁴ Kastamonu milletvekili Halid Bey de, konuşmalarında emvali metruke üzerinde yapılan usulsüzlüklere ve suiistimallere dikkat çekmiştir.

⁶⁰² TBMM ZC (II. Dönem), C: 10, İ: 4 (08 Teşrinisani 1340 / 08 Kasım 1924), s.165 -168.

⁶⁰³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 11, İ: 20 (11 Kânunuevvel 1340 / 11 Aralık 1924), s.99 -100.

⁶⁰⁴ Arı, a.g.e. , s.114 -126.

1924 yılı Maliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, İstanbul gazetelerinden *Tanin* ve *Tevhidi Efkâr*'da okuduğuna göre; emvali metruke arasında bulunan ve İstanbul'da Mercan yokuşunda olan *Manuk Matyosyan* matbaasının alet ve edevatının müzayedesiz satıldığını, hâlbuki emvali metruke'nin devlet malı olduğunu ve bu gibi satışların müzayedesiz satılmasının doğru olmadığını belirterek, bu matbaanın gerçek değerinin “*takdiri kıymet*” usulüyle bilinemeyeceğini vurgulamış, elli altmış bin liralık matbaanın “*takdiri kıymet*” suretiyle iki üç bin liraya verildiğini ifade etmiş ve Maliye Vekili'nden bu matbaanın ne suretle kime satıldığını sormuştur. Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey'in, “*Matyosyan matbaası emvali menkulei metrukedendir. Satılmamıştır. Yalnız icar edilmiştir*” yanıtı üzerine Halid Bey, kime kiralandığını sormuş ve Maliye Vekili'nden Yunus Nadi Bey'e kiralandığı yanıtını almıştır. Meclis Genel Kurulu'nda “*ho ho sedaları, bravo sesleri, alkışlar*” tepkileri arasında Halid Bey, nasıl ve kaç liraya kiraya verildiğini Maliye Vekili'nden sormuştur. Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey ise, yanıtında; müzayedesiz kiraya verildiğini ve kanunlarda emvali menkule ve metruke'nin ne suretle kiraya verileceğine ilişkin hiçbir kayıt olmadığını ifade etmiş ve Hükümet'in kanunlar dairesinde hareket ettiğinin altını çizmiştir.⁶⁰⁵

1925 yılı bütçe kanun lâyihası müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, konuşmasında; gerek Kastamonu'da, gerek Safranbolu'da ve Bartın'da emvali metruke binalarını çok harap bir durumda bulduğunu ve Rumlara ait saray gibi evlerin ne kapı, ne penceresi, hiçbir şeyinin kalmadığını belirterek, bu evlerin millet için bir servet olduğunu ve Hükümet'in yurt dışından getireceği muhacirleri bu evlere yerleştireceğini vurgulamış ve bu binaları kötü korumadan sorumlu olanların Hükümet tarafından cezalandırılmasını rica etmiştir.⁶⁰⁶

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 6 Mart 1926 tarihinde, mübadeleye tabi olmayan kişiler tarafından terk edilen ve muhacir ve mültecilere bayağı iskân ve dağıtma suretiyle verilen malların geri alınmaması hakkında kanun lâyihası

⁶⁰⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7/1, İ: 20 (24 Mart 1340 / 24 Mart 1924), s.1022 -1023.

⁶⁰⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 13/1, İ: 48 (05 Şubat 1341 / 05 Şubat 1925), s.166.

münasebetiyle yaptığı konuşmada da bu konudaki eleştirilerini sürdürmüş ve özellikle İzmir’de İmar İskân Kanunu’nun uygulanamadığını belirterek, bunun nedeninin de, birçok nüfuzlu kişilerin İzmir’de mübadillere ait emlakî işgal etmeleri olduğunu vurgulamıştır. Dahiliye Vekili Cemil Bey ise, bu eleştiriye verdiği yanıtta; İzmir’de böyle bir halin bulunmadığını kaydederek, mübadillere tahsis edilen mübadil emlakının ancak mübadillere verilebileceğinin altını çizmiştir.⁶⁰⁷

3) İstilâzede ve Harikzedelere Mübadillerden Daha Çok Önem Verilmesine İlişkin Dilek ve Temenniler

İskân Müdüriyeti Umumiyesi’nin 1925 yılı bütçe müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, konuşmasında; Lozan Antlaşması gereğince mübadillerin nakli, iskânı ve saire gibi birtakım zorunluluklar dolayısıyla Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti teşkil olunduğunu, sonradan bu Vekâlet’in müdüriyete dönüştürüldüğünü belirterek, bu teşkilâttan esasın, özellikle mübadiller olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte, Halid Bey’e göre, öteden beri ülkenin gerçek sahibi olan ve ülkenin savunulması için kanlar döken yerli unsur tercihan korunmalıydı. Büyük Taarruz’da düşman orduları tarafından istila edilen yerleri gördüğünü, o cennet gibi yerlerin kül olduğunu ve harabeye dönüştüğünü ifade eden Halid Bey, ülkenin asli unsuru olan istilâzedelere ve harikzedelere mübadillerden daha çok önem verilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Aynı konuşmada, ülkeye 1877 – 1878 Osmanlı Rus Savaşı’ndan (93 Harbi) ve Balkan Savaşları’ndan sonra pek çok muhacir geldiğini, ancak bu muhacirlerin gelişi güzel iskân edildiğini ifade eden Halid Bey, bu duruma ilişkin olarak Kastamonu vilâyetinden olumsuz örnekler vererek, gözlemlerini aktarmış ve bu muhacirlerin nerelerde düzgün bir şekilde iskân edilebileceğini tespit edebilmek için ilmi, fenni, zirai incelemeler yapılması gerektiğini vurgulamıştır.⁶⁰⁸

⁶⁰⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 23, İ: 67 (06 Mart 1926), s.77 -78.

⁶⁰⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 16, İ: 87 (25 Mart 1341 / 25 Mart 1925), s.196 -198.

Saruhan milletvekilleri Vasıf Bey ile Abidin Bey de konuşmalarında, istilâzedelere ve harikzedelere dikkat çekerek, bunların perişan durumlarından bahsetmişler ve gerek mübadil olanların, gerek harikzede ve istilâzede olanların, gerek mübadil olmayanların hukukunun korunmasını talep etmişlerdir.⁶⁰⁹

Dahiliye Vekili Cemil Bey, eleştirilere verdiği yanıtta; mübadillerin, istilâzedelerin, harikzedelerin ve mültecilerin aynı surette muamele gördüklerini belirterek, İskân Müdüriyeti Umumiyesi'nin yalnız mübadillerin iskânı ile değil, harikzede ve istilâzedelerin iskânıyla da ilgilendiğinin altını çizmiştir. Halid Bey'in değindiği iskân düzeltmesi konusuna da değinen Cemil Bey, İskân Müdüriyeti Umumiyesi'nin bu çok büyük ve henüz bitmemiş genel işleri arasında genel bir iskân düzeltmesini düşünmeye hiç zaman, yer ve anlam olmadığını vurgulayarak, bunların yerel idareler tarafından yapılabileceğine işaret etmiştir.⁶¹⁰

1925 yılı Borçlanma Kanun Lâyihası müzakerelerinde söz alan Halid Bey, bu kanunun ülke nüfusunun çoğalmasını, muhacir ve mültecilerin ülkede bir üretim unsuru olarak çalışabilmelerini temin amacıyla olduğunu ve amacının çok güzel olduğunu belirterek, ancak gelecekleri himayeyi düşünmeden evvel ülkenin yerli unsurlarının da daha önce düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Zira Halid Bey'e göre, şimdiye kadar ülkeye göç edenler gelişi güzel ve çok fena iskân edilmişlerdi ve bunun için ülkede bir iskân düzeltmesine ihtiyaç vardı.⁶¹¹

Neticede Halid Bey, mübadele, imar ve iskân işleri ile ilgili konularda, gerek mübadillerin, gerek mültecilerin ve gerekse ülkenin yerli ve asli unsuru olarak kabul ettiği istilazede ve harikzedelerin hukukunu korumak için Meclis'te elinden gelen her türlü çabayı göstermiş ve hem mübadillerin ve mültecilerin, hem de istilazede ve harikzedelerin iskânı konusunda ülkede gözlemlediği hataları, usulsüzlükleri ve suiistimalleri Meclis Genel Kurulu'nda dile getirmekten ve bu konuda Hükümeti sert bir dille eleştirmekten kaçınmamıştır.

⁶⁰⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 16, İ: 87 (25 Mart 1341 / 25 Mart 1925), s.194 -202.

⁶¹⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 16, İ: 87 (25 Mart 1341 / 25 Mart 1925), s.202 -203.

⁶¹¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 20, İ: 28 (21 Kânunuevvel 1341 / 21 Aralık 1925), s.209 -210.

K) TBMM’de Milletvekillerini İlgilendiren Talepler

1) TBMM’nin İç İşleyişine Yönelik Talepler

TBMM’nin ikinci seçim döneminin açıldığı 11 Ağustos 1923 tarihinde, Ertuğrul milletvekili Dr. Fikret Bey, Meclis Başkanlığı’na bir önerge vermiş ve milletvekillerinin yemin metninin şu suretle olmasını teklif etmiştir:

*“Vatan ve milletin selâmet ve saadetinden başka bir gaye takip etmeyeceğime ve milletin bilâ kaydü şart hâkimiyeti esasına sadık kalacağıma... Vallahi.”*⁶¹²

Bu konuda söz alan Kastamonu milletvekili Ahmet Mahir Efendi, konuşmasında; söz konusu önergede, vatan ve milletin saadet ve selâmetinden başka bir gaye takip etmeyeceğime diye yemin verildiğini belirterek, ancak burada bulunan milletvekillerinin binlerce gayesi olduğunu, herkesin meşru gayesi olduğunu ifade etmiş ve yemin metninin *“Vatan ve milletin saadet ve selâmetine mugayir bir gaye takip etmeyeceğime”* şeklinde değiştirilmesini teklif etmiştir. Ancak Ahmet Mahir Efendi’nin bu talebi, Meclis Genel Kurulu’nda *“aynıdır”* sesleri arasında kabul görmeyecek ve Ertuğrul milletvekili Dr. Fikret Bey’in önergesinde yazılı olan yemin metni, Meclis Genel Kurulu tarafından, aynen kabul edilecektir.⁶¹³

2) İstiklâl Madalyası ile İlgili Talepler

İstiklâl Madalyası Kanunu, Birinci TBMM tarafından 29 Kasım 1920 tarihinde kabul edilmiş ve 66 Kanun numarasıyla 4 Nisan 1921 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. İstiklâl Madalyası Kanunu; bu madalyanın kimlere hangi hizmetler karşılığında verileceği; kimlere, yaptıkları hizmet karşılığında, hangi tür madalya verileceği ve bu madalyanın hangi makamların kabul ve onayından sonra hak edenlere verileceği konusunda önemli olarak şu hükümleri getiriyordu:

⁶¹² TBMM ZC (II. Dönem), C: 1, İ: 1 (11 Ağustos 1339 / 11 Ağustos 1923), s.3

⁶¹³ Aynı yerde.

“Madde 1. İstiklâl Madalyası bilfiil kıta başında, cephede veya dâhili isyanları teskinde âsarî hamaset ve fedakârî gösteren erkân, ümera ve zâbitan ve efrat ve milli kahramanlara ve cephe gerisinde maksadı ulvinin husulü için âzami ibrazı mesai edenlere ve bilhassa istiklâli milli uğrunda fedayî can eden şühedanın da ekber evlâdına veya ailesine verilir.

Madde 2. Dâvayı muhik ve meşruumuzu ihzar ve bunu müdafaa eden Büyük Millet Meclisi âzalarına birer madalya verilir.

Madde 3. Birinci madde mucibince madalya ahzına kesbi istihkak edenlerin esbabı mucibesini gösterir inhalar Heyeti Vekileye gönderilir. Heyetçe muvafık görüldükten sonra Büyük Millet Meclisince kabul ve tasdiki halinde ita olunabilir.

Madde 4. Büyük Millet Meclisinin münakit bulunduğu mahalde Meclis huzurunda ve Meclis Reisi tarafından, taşralarda en büyük kumandan ve mülkiye memuru huzuriyle ve merasimi mahsusa ile madalyaya kesbi istihkak eden asker ise kumandan ve mülkiyeden ise mülkiye memuru tarafından talik olunur.

Madde 5. Büyük Millet Meclisi âzalarına verilecek madalyanın şeridi yeşil ve cephede bulunanların kırmızı ve cephe gerisinde olanların beyaz olacak. Şu kadar ki mebus olup da aynı zamanda cephede bilfiil hidematı mesbuk ve birinci madde mucibince de madalyaya kesbi istihkak edenlerin şeridi nısfı yeşil ve nısfı diğeri kırmızı olacaktır ve bu baptaki teklifin Meclis Reisinin inhasıyla Büyük Millet Meclisince kabul ve tasdiki lâzımdır.”⁶¹⁴

Kastamonu milletvekillerinin İstiklâl Madalyası ile ilgili taleplerinden biri Ankara milletvekili Ali Fuat Paşa’ya Muharebe İstiklâl Madalyası verilmesi hakkındaydı. Kastamonu milletvekili Halid Bey, 24 Ekim 1923 tarihinde, Meclis Başkanlığı’na verdiği temenni önergesinde, Ankara milletvekili Ali Fuat Paşa’ya Muharebe İstiklâl Madalyası verilmesini teklif etmiştir. Halid Bey, temenni önergesinde; TBMM İkinci Başkanı Ali Fuat Paşa’nın, Milli Mücadele’nin başlangıcında Batı Cephesi Komutanı ve Ankara’da Kolordu Komutanı iken yapmış olduğu hayırlı hizmetlerin herkes tarafından bilindiğini belirterek, Ali Fuat Paşa’nın Milli Mücadele’nin gelişimine başarıyla etken olan yüksek kişilerden biri olduğunu

⁶¹⁴ İstiklâl Madalyası Kanunu’nun Birinci TBMM’deki müzakereleri için bkz. **TBMM ZC (I. Dönem)**, C: 6, İ: 104 (28 Teşrinisani 1336 / 28 Kasım 1920), s.102 -111; **TBMM ZC (I. Dönem)**, C: 6, İ:105 (29 Teşrinisani 1336 / 29 Kasım 1920), s.119 -137; Kanunun metni için bkz. <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/339.html>

ve böyle iken her nasılsa kendisine Muharebe İstiklâl Madalyası'nın verilmesinin unutulduğunu ifade etmiş, Birinci TBMM milletvekillerine İstiklâl Madalyası verilmişse de bu madalyanın yeşil kurdeleli olduğunu bildirmiş ve Ali Fuat Paşa'nın saygıdeğer bir komutan olmak sıfatıyla Muharebe İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmesini arz ve teklif etmiştir.⁶¹⁵ Halid Bey'in bu temenni önergesi Başkomutanlığa arz edilmiştir.⁶¹⁶ 21 Kasım 1923 tarihinde TBMM Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa imzasıyla Meclis Başkanlığı'na gönderilen tezkerenin Meclis Genel Kurulu'nda kabulünün ardından ise; Birinci TBMM üyelerinden Ankara milletvekili Gazi Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere, Kozan milletvekili Fevzi Paşa'nın, Edirne milletvekili İsmet Paşa'nın, Edirne milletvekili Kâzım Karabekir Paşa'nın, Ankara milletvekili Ali Fuat Paşa'nın, Karesi milletvekili Kâzım Paşa'nın, İzmir milletvekili Refet Paşa'nın, Mersin milletvekili Fahrettin Paşa'nın ve Edirne milletvekili Cafer Tayyar Paşa'nın da aralarında bulunduğu, Birinci TBMM'ye üye, toplam 25 asker ve sivil milletvekilinin, İstiklâl Madalyası Kanunu'nun ikinci ve beşinci maddelerine uygun olarak, yarısı yeşil ve diğer yarısı kırmızı şeritli İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmesi karara bağlanmıştır.⁶¹⁷ Böylece Halid Bey'in dilek ve temennisi de yerine getirilmiş oluyordu.

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 20 Kasım 1924 tarihinde, Meclis Başkanlığı'na verdiği diğer bir önergede; Kurtuluş Savaşı'ndaki hizmetlerinden dolayı İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmeleri nedeniyle İnebolu Piyade Kayıkçı Loncası'nın TBMM'ye teşekkürlerinin sunulmasını kendisinden rica ettiklerini ifade ederek, bu teşekkürü içine alan telgrafın Meclis'e sunulmasını rica etmiştir. İnebolu Piyade Kayıkçı Loncası'nın söz konusu telgrafında; “*Âcizane hidematımızın Büyük Millet Meclisimizce takdir ve madalya ile taltifi bizi çok memnun ve minnettar bıraktı. Şükranımızı arz ederiz.*” yazılıydı. Konu hakkında söz alan TBMM Başkanı, Başkanlık Divanı'ndan İnebolu Kayıkçı Loncası'na uygun cevap yazılacağını bildirmiştir.⁶¹⁸

⁶¹⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 3, İ: 41 (24 Teşrinievvel 1339 / 24 Ekim 1923), s.28 -29.

⁶¹⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 3, İ: 41 (24 Teşrinievvel 1339 / 24 Ekim 1923), s.29.

⁶¹⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 3, İ: 56 (21 Teşrinisani 1339 / 21 Kasım 1923), s.494.

⁶¹⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 10, İ: 10 (20 Teşrinisani 1340 / 20 Kasım 1924), s.321.

Kastamonu milletvekili Halid Bey, diğer taraftan İstiklâl Madalyasının herkese esirgenmeden bol bol verilmesine de itiraz etmişti. 27 Ocak 1926 tarihinde, Meclis Genel Kurulu'na, Milli Mücadele'nin en tehlikeli ve karanlık zamanlarında aralıksız ve bilfiil TBMM “*tahrir heyetinde*” (yazım kurulunda) bulunmuş olan memurların beyaz şeritli İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmesi hakkında, TBMM Başkanlığı tezkeresi sunulmuştur. TBMM Başkanlık tezkeresinde şu bilgiler verilmekte ve şunlar talep edilmekteydi:

“İstiklâl Mücadelesinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin ibraz ettiği mesai meyanında Meclis Heyeti Tahririyesinin ifa eylediği hidematı mebrureye bir nişanei takdir olmak üzere en mühlik ve karanlık zamanlarda bilâfasıla ve bilfiil Meclisi Âliye Heyeti Tahririyesinde bulunmuş olan memurunin İstiklâl Madalyası ile taltifleri birinci intihap devresi esnasında Konya Mebusu Kâzım Hüsnü ve otuz altı refiki tarafından verilen bir takrirle teklif edilmiş idi. Keyfiyet Divanı Riyasetin 21.01.1926 tarihinde münakit dördüncü içtimasında bittezekkür Sakarya Muharebesinden evvel tavzif edilmiş ve mezkûr muharebe esnasında Ankara'dan ayrılmayarak ifayı hizmet eylemiş olanların beyaz şeritli İstiklâl Madalyası ile taltifleri münasip olacağı teemmül edilmiş olmakla keyfiyet Heyeti Umumiyenin nazarı tasvibine arz olunur.”⁶¹⁹

Tezkere hakkında ilk sözü Antalya milletvekili Rasih Bey almış ve Sakarya Muharebesi'ne kadar Meclis'te bulunup da, Sakarya Muharebesi'nde askeri hizmetlerini yerine getirmek üzere Meclis'ten ayrılan “*tahrir heyeti*” üyelerinin de İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmesini teklif etmiştir. Kütahya milletvekili Ragıp Bey ise, Sakarya Muharebesi'ne kadar Ankara'da görevlerini yerine getirmekle beraber o zamanki Başkanlık Kurulu kararı ile Kayseri'ye gönderilen Meclis “*tahrir heyeti*” üyelerinin dışarıda bırakılmamasını teklif etmiştir. Konya milletvekili Musa Kâzım Bey, Meclis üyelerinin İstiklâl Madalyası ile ödüllendirildiği halde aynı çatı altında bulunan ve Meclis'in görevini yerine getiren memurların da İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmesi lüzumunun inkâr edilemeyeceğini ve İstiklâl Madalyasına bir sınır getirmenin doğru olmayacağını ifade etmiştir. Rasih Bey, Ragıp Bey ve Musa Kâzım Efendi'nin tezkereyi destekleyen konuşmalarının

⁶¹⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 21, İ: 46 (27 Ocak 1926), s.275.

ardından Kastamonu milletvekili Halid Bey söz almış ve tezkerenin reddini teklif etmiştir.

Halid Bey'e göre, İstiklâl Madalyası çok değerliydi. Çünkü büyük ve tarihi bir hatırayı andırıyordu. Sakarya Muharebesi'nde bu madalya tümen ve kolordu komutanlarına büyük fedakârlıklar karşılığında verilmişti ve hatta birçok cephelerde subaylardan birçok fedakârlık yapanlar bulunduğu halde bu madalyayı alamamışlardı. Birinci TBMM'yi oluşturan milletvekilleri ülkenin en buhranlı zamanlarında görevlerini yerine getirmişlerdi ve buna hakları vardı. Ancak Halid Bey'e göre, İstiklâl Madalyasının değerini koruyabilmek için, bu madalya, hakkıyla başarmış olanlara verilmeliydi ki, madalyanın değeri anlaşılmalıydı. Bu madalyayı herkes aldığı ve madalya esirgemedi herkeşe bol bol verildiği takdirde madalyanın hiçbir değeri kalmayacaktı. Bu konuda Birinci Dünya Savaşı'nda Alman ordularının Genelkurmay Başkanlığı'nı yerine getiren "*Erich Friedrich Wilhelm Ludendorff*"un eserine atıfta bulunan Halid Bey, "*Erich Ludendorff*"un subaylara verilen madalya ve ödülleri bizzat kendisinin takip ettiğini eserinde söylediğini belirtmiş ve bu gibi gerekçelerle tezkerenin reddini teklif etmiştir. Ergani milletvekili Kâzım Vehbi Bey, "*Mademki, burada Mecliste çalışan heyeti tahririyeye madalya veriliyor, aynı zamanda Sakarya Muharebesi zamanında Vekâletlerde çalışan memurin de vardır, onlara da vermek lazım gelir. Sonra bin türlü meşak ve mezahin altında kendi omuzlarıyla meydanı harbe cephe taşıyan Türk kadınları vardır, onlara niçin vermiyorsunuz? Binaenaleyh mazbata doğru değildir. Bendeniz ret taraftarıyım*" sözleriyle Halid Bey'e destek vermiştir. Siverek milletvekili Kadri Ahmet Bey, eğer Meclis çatısı altında oturanların hepsinin İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmesi gerekiyorsa, Meclis'te bulunan polislerin, hademelerin, subayların da ödüllendirilmesi gerektiğini belirterek tezkerenin reddini talep etmiştir. Muş milletvekili İlyas Sami Bey, madalyanın esirgemedi bol bol verildiği yolundaki esaslı fikre katıldığını belirterek, madalyayı kazanmış fedakâr arkadaşların muhitinde çalışan memurlar aranıyorsa, sabahlara kadar çalışan telgrafçılar yanı başımızdadır, diyerek tezkerenin reddine taraftar olduğunu ifade etmiştir. Aksaray milletvekili Besim Atalay da tezkerenin reddi yolunda görüş bildirmiştir. Neticede Halid Bey'in

ret teklifi Meclis Genel Kurulu'nda oya sunulmuş ve oylama neticesinde tezkerenin reddi kabul edilmiştir.⁶²⁰

3) TBMM'nin Toplantı Süresine İlişkin Görüş ve Düşünceler

Bilindiği üzere 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanunu genel seçimlerin iki yılda bir yapılmasını kabul etmişti.⁶²¹ Bu süre çok kısaydı ve verimli bir yasama dönemi yaşanmasına elverişli değildi. 1924 Teşkilâtı Esasiye Kanunu görüşmelerinde, Kanunu Esasi Encümeni'nin de önerisi doğrultusunda hemen herkes bu sürenin dört yıla çıkarılmasının zamanı geldiği kanısındaydı. Neticede 1924 Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun 13. maddesiyle; TBMM seçimlerinin dört yılda bir yapılması kabul edilmiştir.⁶²² Kastamonu milletvekili Ahmet Mahir Efendi de 1924 Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun söz konusu bu hükmünü haklı ve doğru bulmuştur. Nitekim Ahmet Mahir Efendi, *Açıksöz* gazetesi muhabirinin “*Meclisin müddeti içtimai olan iki seneyi dört seneye iblağ etmek doğru mudur?*” şeklindeki sualine 2 Ağustos 1924 tarihinde verdiği yanıtta; TBMM'nin hem yasama ve hem de yürütme kuvvetini elinde bulundurduğunu ifade etmiş ve dolayısıyla Meclis'in vatanın esenliğine ve halkın refahına hizmet edecek her türlü kararı almaya yetkili olduğunu vurgulamıştır. 1924 Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun müzakeresi sırasında Meclis'in dört yıl süreyle bütün Avrupa Parlamentoları gibi olmasını, iki yıl içinde dağılıp da yeniden seçim mücadelesine uğramamak ve başlanmış olan işleri ve müzakere edilmekte olan kanunları yeniden ikinci bir Meclis'e terk ile gecikmesini uygun görmeyerek Meclis Genel Kurulu'nun, toplantı süresini dört yıla çıkarmaya karar verdiğini ifade eden Ahmet Mahir Efendi, bu konuda Kastamonu vilâyetinden hiçbir itiraz gelmediğinin altını çizmiştir.⁶²³

⁶²⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 21, İ: 46 (27 Ocak 1926), s.275 -276.

⁶²¹ TBMM ZC (I. Dönem), C: 7, İ: 135 (20 Kanunusani 1337 / 20 Ocak 1921), s.322.

⁶²² TBMM ZC (II. Dönem), C: 7/1, İ: 13 (16 Mart 1340 / 16 Mart 1924), s.544 -549.

⁶²³ *Açıksöz*, “Mebusumuz Havace Ahmet Mahir Efendi Hazretleriyle Mülâkat”, (02 Ağustos 1340 / 02 Ağustos 1924), No: 1132, s.1.

4) Hükümet'in, Yürüttüğü Politikalar Hakkında, Kamuoyunu ve Meclis'i Aydınlatmasına İlişkin Temenniler

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 30 Ekim 1924 tarihinde, Gümüşhane milletvekili Zeki Bey ile birlikte, Meclis Başkanlığı'na verdiği temenni önergesinde, TBMM'nin tatilinden bu ana kadar geçen zaman içerisinde Türkiye'nin iç ve dış politikası hakkında Başvekâlet'in ve idari şubeler hakkında ait olduğu Vekillerin Meclis'i ve kamuoyunu aydınlatmalarını talep etmiş⁶²⁴, ancak 1 Kasım 1924 tarihinde Meclis Başkanlığı'ndan Başvekâlet'e havale edilen önergeye⁶²⁵, Başvekâlet tarafından herhangi bir yanıt verilmemiştir.

L) Kastamonu Milletvekillerinin Toplumsal Sorunları Çözümleme Girişimleri

1) Alkollü İçkilerin Üretimine, İthaline, Satışına ve Kullanımına Muhalefet

Birinci TBMM'nin toplanmasından beş gün sonra, 28 Nisan 1920 tarihinde, Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey, ülkede alkollü içki üretimi ve tüketiminin yasaklanmasına ilişkin Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklifi vermiştir. Ali Şükrü Bey'in alkollü içki yasağına ilişkin kanun teklifinin gerekçeleri üç temele dayanmaktadır. Dinin yasağı, toplumsal yıkıntı ve ABD örneği. Buna göre; her şeyden önce İslâm dinince haram kılınan içki içmenin, halk arasında yaygın kullanımından doğan kötülükler ve yıkımlar sınır tanımayacak derecede yıkıcı ve bozucu idi. Diğer taraftan tuttıkları din yasaklamadığı halde milletini bu büyük beladan özel bir kanunla kurtarmış olan ABD Hükümeti, gerçekten övgüye ve örnek olmaya layıktı. Bunun dışında koyu cehaletinden dolayı alkollü içki konusunda sınır bilmeyen, bundan dolayı her zaman yıkımlar yaşayan ülke halkını bu korkutucu beladan kurtarmak gerekiyordu.⁶²⁶ Ali Şükrü Bey'in alkollü içki yasağına ilişkin kanun teklifi İcra Vekilleri Heyeti'ne gönderilmiş ve ancak 13 Eylül 1920 tarihinde,

⁶²⁴ BCA, (30 Teşrinievvel 1340 / 30 Ekim 1924), Dosya: 540, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 4.23.39, Ek: 2; TBMM ZC (II. Dönem), C: 9, İ: 49 (30 Teşrinievvel 1340 / 30 Ekim 1924), s.74.

⁶²⁵ BCA, (01 Teşrinisani 1340 / 01 Kasım 1924), Dosya: 540, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 4.23.39, Ek: 1.

⁶²⁶ TBMM ZC (I. Dönem), C: 1, İ: 6 (28 Nisan 1336 / 28 Nisan 1920), s.114.

müzakerelerine başlanılmıştır. Müzakerelerde Hükümet üyeleri ve Hükümet’e yakın milletvekilleri kanun teklifinin aleyhinde konuşmalar yapmışlar ve teklif sahibi Ali Şükrü Bey başta olmak üzere içki yasağına taraftar olanlarla sert tartışmalara girmişlerdir. Müzakereler sırasında Maliye Vekili, teklif kabul edilmesin diye her türlü gerekçeyi kullanarak açıklamalar getirmiş; ancak bir süre sonra müzakerelere içki yasağı teklifinin sahibi Ali Şükrü Bey hâkim olmuş, Hükümet’in direnci kırılmış ve teklifin tümü kabul edilmiştir.⁶²⁷ 14 Eylül 1920 tarihinde yapılan Meclis müzakerelerinde ise maddeler görüşülmüş ve küçük değişikliklerle maddelerin tümü kabul edilmiştir.⁶²⁸ İsim belirlenerek yapılan oylamada ise oylar eşit olarak dağılmış 71 kabul ve 71 ret çıkmıştır. “*Meni Müskirat Kanunu*”nun kabul edilmesinde oturumu yöneten Meclis İkinci Başkan Vekili Konya milletvekili Vehbi Efendi’nin oyu belirleyici olmuştur.⁶²⁹

Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilen “*Meni Müskirat Kanunu*”nun birinci maddesiyle; Osmanlı memleketinde her türlü alkollü içki üretimi, ithali, satışı ve kullanılması yasaklanmıştır. İkinci maddesiyle; içki üreten, ithal eden, taşıyan ve satanlara, içkinin her 1282 gramı için elli lira para cezası verilmesi ve elde edilen içkinin imha edilmesi kararlaştırılmıştır. Üçüncü maddesiyle; açıkça içki içenlerin ya da gizli içip de sarhoşluğu görülenlerin, ya şeri ceza ile ya da elli liradan iki yüz liraya kadar para cezasıyla veyahut üç aydan bir yıla kadar hapis ile cezalandırılması, resmi görevlilerin ise memuriyetten çıkarılması ve bu husustaki hükümlerin, itiraz, temyiz ve istinaf konusu yapılamayacağı karara bağlanmıştır. Dördüncü maddesiyle; bu kanunun onaylanması ve yayımlanması ile beraber içki üretiminde kullanılan tüm araç ve gereçlere el konulması, mevcut içkilerin derhal mühürlenmesi ve iki ay süresinde yabancı ülkelere ihracına izin verilmesi ve iki ay sonunda mevcut içkilerin imha edilmesi kararlaştırılmıştır. “*Meni Müskirat Kanunu*”nun beşinci ve altıncı maddesiyle de alkolün hekimlikte kullanılmasına ilişkin çözüm getirilmiştir.⁶³⁰

⁶²⁷ TBMM ZC (I. Dönem), C: 4, İ: 64 (13 Eylül 1336 / 13 Eylül 1920), s.112 -131.

⁶²⁸ TBMM ZC (I. Dönem), C: 4, İ: 65 (14 Eylül 1336 / 14 Eylül 1920), s.137 -153.

⁶²⁹ TBMM ZC (I. Dönem), C: 4, İ: 65 (14 Eylül 1336 / 14 Eylül 1920), s.153 -154.

⁶³⁰ Düstur, 3. Tertip, C: 1, s.63.

7 Nisan 1924 tarihinde, Hükümet tarafından verilen “*Meni Müskirat Kanununun Tadiline Dair*” kanun lâyihası ile “*Meni Müskirat Kanununun Tadiline Dair*” Çatalca milletvekili Şakir Bey ve arkadaşları ile yine aynı konuda Tekfurdağı milletvekili Cemil Bey ve arkadaşlarının kanun teklifleri, Meclis Genel Kurulu’nun gündemine alınmıştır. Bunların tamamı hakkında Kavanini Maliye Encümeni mazbatasını okunmuş ve bu mazbatanın altıncı maddesiyle; Birinci TBMM’nin Türkiye’de her türlü alkollü içkinin üretimini, ithalini, satışını ve kullanılmasını yasaklayan 14 Eylül 1920 tarihli “*Meni Müskirat Kanunu*”, şu şekilde yumuşatılmış ve tadile uğramıştır:

“Madde 6. Türkiye dâhilinde umumi meyhaneler küşadı ve alenen müskirat istimali ve alenen sarhoşluk memnudur. Hilâfı memnuiyet küşat olunan meyhaneler set ve sahipleri yüz liradan bin liraya kadar cezayı nakdi veyahut üç aydan iki seneye kadar hapis cezasıyla ve alenen müskirat istimal edenler on liradan yüz liraya kadar cezayı nakdi ile ve aleni sarhoş görülenler elli liradan beş yüz liraya kadar cezayı nakdi veyahut bir aydan bir seneye kadar hapis ile tecziye olunur. Ancak hükümetçe tayin edilen ve ayrıca hazineye ait beyiye resmi vererek mezuniyet vesikası alan lokanta ve emsali mahallerde terkiinde gayet cüzi miktarda ispiroto bulunup gayri müskirat olan bira ve likör gibi mevadın istimali caizdir.”⁶³¹

Bu düzenlemeye göre meyhane açmak, kamuya açık yerlerde içki içmek ve sarhoş olmak yasaktır. Yasağın yaptırımı olarak para cezası ya da hapis cezası verilebilecektir. Devletten izin alan lokanta ve benzeri yerlerde hafif alkollü olduğu kabul edilen bira, likör ve benzeri içkilerin içilmesi bu yasağın istisnası olarak öngörülmektedir.

Müzakere edilen yedinci madde ile ayrıca, “*Meni Müskirat Kanunu*”nun değiştirilen üçüncü maddesi dışındaki tüm maddeleri yürürlükten kaldırılmıştır. Aynen kabul edilen yedinci maddeye göre; “*14 Eylül 1336 tarih ve 22 numaralı Kanunun üçüncü maddesi tadil ve mevaddı sairesi ilga edilmiştir.*”⁶³² “*Meni Müskirat Kanunu*”nun üçüncü maddesi ise, açıkça değil de, kabul edilen altıncı madde ile değiştirilmiştir. Yani kabul edilen altıncı madde, “*Meni Müskirat*

⁶³¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 31 (07 Nisan 1340 / 07 Nisan 1924), s.385 -397.

⁶³² TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 31 (07 Nisan 1340 / 07 Nisan 1924), s.397.

Kanunu”nun yasakları düzenleyen üçüncü maddesinin yerini almaktadır. “*Meni Müskirat Kanunu*”nun tamamen yürürlükten kaldırılması ise 22 Mart 1926 tarihinde Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilen “*İspirto ve Meşrubatı Küüliye İnhisarı Hakkındaki Kanun*” ile olacaktır.⁶³³

Aynı gün Erzurum milletvekili Ziyaettin Efendi ile 27 arkadaşı, Meclis Başkanlığı’na bir önerge vererek, “*Meni Müskirat Kanununun Tadiline Dair*” kanun lâyihasının reddini teklif ve işbu teklifin isim belirlenerek oya sunulmasını talep etmişlerdir.⁶³⁴ Oylamaya 132 milletvekili katılmış ve 40 ret ve 5 çekimser oya karşın, 87 kabul oyuyla “*Meni Müskirat Kanununun Tadiline Dair Kanun*” kabul edilmiştir.⁶³⁵ Kanunu reddedenler arasında Kastamonu milletvekilleri Ahmet Mahir Efendi ile Halid Bey de vardı. Kastamonu milletvekili Ali Rıza Bey ise kabul oyu kullanmıştı.⁶³⁶ Böylece Birinci TBMM’nin Türkiye’de her türlü alkollü içkinin üretimini, ithalini, satışını ve kullanılmasını yasaklayan “*Meni Müskirat Kanunu*” Hükümet’in teklifi üzerine tadil edilmiştir.

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 11 Kasım 1924 tarihinde, rakının bira ve likör arasına dâhil olup olmadığının tefsirine ilişkin bir önerge vermiştir.⁶³⁷ Bu önergeye ilişkin Adliye ve Kavanini Maliye Encümenleri mazbataları 24 Aralık 1924’te gündeme alınmıştır.⁶³⁸ Halid Bey, 5 Ocak 1925 tarihinde ise, rakının bira ve likör arasına dâhil olup olmadığı hakkında Adliye ve Kavanini Maliye Encümenleri mazbatalarının acilen ve çabucak müzakeresine ilişkin bir önerge vermiştir. Halid Bey, önergesinde; “*Meni Müskirat Kanunu*”nun ruhuna ve açıklığına aykırı olarak rakının açıktan açığa içilmesine Hükümet’çe izin verilmiş olmasından dolayı zabıta olaylarının, cinayetlerin çoğaldığını, hatta bir mektep talebesinin bile katil olduğunu ifade ederek, bu durum karşısında TBMM’nin, yapmış olduğu kanunun yanlış uygulanmasına ve tefsir hakkına saldırılmasına tahammül gösteremeyeceğinin şüphesiz olduğunun altını çizmiştir. Halid Bey, bu gibi gerekçelerle, Cumhuriyet

⁶³³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 23, İ: 75 (22 Mart 1926), s.295 -312.

⁶³⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 31 (07 Nisan 1340 / 07 Nisan 1924), s.404 -405.

⁶³⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 33 (09 Nisan 1340 / 09 Nisan 1924), s.499 -500.

⁶³⁶ Aynı yerde.

⁶³⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 10, İ: 5 (11 Teşrinisani 1340 / 11 Kasım 1924), s.172.

⁶³⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 11, İ: 26 (24 Kânunuevvel 1340 / 24 Aralık 1924), s.236.

idaresinde halkta en çok aranması gerektiğine inandığı erdemin düşmanı olarak nitelendirdiği rakının bira ve likör arasına dâhil olamayacağına ilişkin Dahiliye, Kavanini Maliye ve Adliye Encümenleri'nin gündemin ikinci maddesindeki tefsirinin öncelikle ve derhal müzakere edilmesini arz ve teklif etmiştir.⁶³⁹

Halid Bey'in; rakının bira ve likör arasına dâhil olup olmadığının tefsirine ilişkin önergesi ve bu konu hakkındaki Adliye ve Kavanini Maliye Encümenleri mazbataları, 21 Ocak 1925 tarihinde, Meclis Genel Kurulu'nun gündemine alınmıştır. Halid Bey'in tefsir önergesinde şunlar yazılıydı:

“Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

9 Nisan 1340 tarihli Men'i Müskirat Kanununun tadiline dair olan Kanunun altıncı maddesinin son fıkrası şudur:

(Ancak hükümetçe tayin edilen ve ayrıca Hazineye ait beyiye resmi vererek mezuniyet vesikası alan lokanta ve emsali mahallerde perakende gayet cüzi miktarda ispiroto bulunup gayri müskir olan bira ve likör gibi mevadın istimali caizdir.)

Bu fıkra da lokanta ve emsali yerlerde bira ve likör kullanılacaksa da rakının istimal edilip edilemeyeceğine dair sarahat yoktur. Bilâhara (gibi) tabiri rakıya da teşmil edilmiş ve alenen her tarafta işret taammüm etmiştir. Hilali Ahmer Cemiyetinin son içtimasında etibba da rakının bira ve likör meyanında addolunamayacağını ifade etmişler ve raporları da matbuatta intişar etmiştir. Kanunda bira ve liköre müsaade edilmesinin sebebi terkiplerinde gayet cüzi ispiroto bulunup gayri müskir olmalarındandır. Fıkra tetkik edilince bu ruh anlaşılır. Demek ki vazı kanun lokanta ve emsali yerlerde müskir olan müskiratın istimalini arzu etmemiştir. Hâlbuki rakı seker verir ve memleketimizde en çok istimal olunan bir içkidir. Sarhoşlar, ayyaşlar ekseriyetle rakı içerek sarhoş olurlar. Binaenaleyh rakının bira ve likör meyanına dâhil olup olmadığının acilen tefsiri ile Hükümete tevdiini temenni ederim. 8 Teşrinisani 1340 Kastamonu Mebusu Halid.”⁶⁴⁰

Halid Bey'in bu tefsir önergesine, Adliye Encümeni mazbatasıyla verilen yanıtta; söz konusu kanun fıkrasında, yetki belgesi alan lokanta ve benzeri yerlerde, bileşiminde gayet az miktarda alkol bulunup, sarhoşluk vermeyen bira ve likörün

⁶³⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 12, İ: 32 (05 Kânunusani 1341 / 05 Ocak 1925), s.10.

⁶⁴⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 12, İ: 38 (21 Kânunusani 1341 / 21 Ocak 1925), s.241 -242.

kullanımına açıklıkla izin verildiği belirtilerek, ancak “*ve gibi*” tabiri ile söz konusu hükmün bira ve likörün benzerlerine de genişletildiği ifade edilmiş, hâlbuki bu hükmün dayanağının, bileşiminde gayet az miktarda alkol bulunan ve sarhoşluk vermeyen maddeleri kapsadığı vurgulanmış, dolayısıyla söz konusu hükmün sarhoşluk vermekle tanınan rakıyı kapsamayacağının altı çizilmiştir.⁶⁴¹

Kavanini Maliye Encümeni mazbatasında ise; Adliye Encümeni’nin, rakının bira ve likör gibi sarhoşluk vermeyen maddelerden olmadığı hakkındaki görüşüne kendi Encümenleri’nin de katıldığı ifade edilmiş ve Encümen’in; rakının, bira ve likör gibi bileşiminde gayet az alkol bulunan maddelerden olmadığı için lokanta ve benzeri umumi yerlerde kullanımının kanunen uygun olmadığı yolunda tefsir yaptığı vurgulanmıştır.⁶⁴²

22 Ocak 1925 tarihinde ise, Meclis Başkanlığı’na verilen 17 imzalı bir önergede, rakının, bira ve likör arasında olmadığı hakkında tefsir yapan Adliye ve Kavanini Maliye Encümeni mazbatalarının isim belirlenerek oya konulması teklif edilmiştir.⁶⁴³ Yapılan oylamada Adliye ve Kavanini Maliye Encümenleri mazbataları 23 ret oyuna karşın 132 kabul oyuyla kabul edilmiştir.⁶⁴⁴ Kabul oyu kullananlar arasında Kastamonu milletvekilleri Halid Bey, Ahmet Mahir Efendi, Ali Rıza Bey ve Mehmet Fuat Bey de vardı.⁶⁴⁵ Bu netice ise, Kastamonu milletvekilleri de dâhil olmak üzere, Meclis Genel Kurulu’nda bulunan milletvekillerinin büyük bir çoğunluğunun Halid Bey’i bu konuda haklı bulduklarının göstergesiydi. Anlaşıyor ki İkinci TBMM üyeleri, bira ve liköre, bileşiminde gayet az miktarda alkol bulunduğu ve sarhoşluk vermediği için izin veriyor, rakıyı ise; bileşimindeki alkol miktarının fazla olması ve sarhoşluk vermesinden ötürü gerek insan sağlığı ve gerekse toplumsal sorunlar açısından sakıncalı buluyordu.

⁶⁴¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 12, İ: 38 (21 Kânunusani 1341 / 21 Ocak 1925), s.242.

⁶⁴² TBMM ZC (II. Dönem), C: 12, İ: 38 (21 Kânunusani 1341 / 21 Ocak 1925), s.242 -243.

⁶⁴³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 12, İ: 39 (22 Kânunusani 1341 / 22 Ocak 1925), s.256.

⁶⁴⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 12, İ: 39 (22 Kânunusani 1341 / 22 Ocak 1925), s.281 -282.

⁶⁴⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 12, İ: 39 (22 Kânunusani 1341 / 22 Ocak 1925), s.281.

1925 yılı Dahiliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, konuşmasında; “*Meni Müskirat Kanunu*”na değinerek, Dahiliye Vekâleti’nden “*Meni Müskirat Kanunu*”nu şiddetle uygulamasını talep etmiştir. Zira TBMM; rakının, bira ve likör arasına dâhil olmadığına ilişkin tefsir yapmış ve her iki Encümen de bunu onaylamıştı. Ancak Hükümet’in emriyle rakı da bira ve likör arasına ithal edilmişti. Bu ise Meclis’in aldığı karara aykırıydı. Halid Bey, esasında “*Meni Müskirat Kanununun Tadili Hakkında Kanun*” da karşıydı. O’na göre, yalnızca rakı değil, bira ve likörün de içinde bulunduğu, bütün alkollü içkilerin üretimi, kullanımı, satışı ve tüketimi yasaklanmalıydı. Bunun nedenleri ve gerekçeleri konusunda Halid Bey şu noktaların altını çizmiştir:

Halid Bey’e göre; her şeyden önce ülkede öteden beri bir ahlak bozukluğu vardı. Fakat son zamanlarda daha ziyade artmıştı. Bunun en önemli nedeni “*Meni Müskirat Kanunu*”nun tadiliydi.

Diğer taraftan rakı, Cumhuriyet idaresinde halkta en çok aranması gereken erdemin (fazilet) düşmanıydı.

Daha önemli olarak Halid Bey, Monteskiyö’nün *Kanunların Ruhu* adlı eserine göndermede bulunarak, kanunların düzenlenmesinde halkın her türlü ihtiyacının düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Zira gezdiği yerlerde gördüğü halk, özellikle bu kanundan çok şikâyetçiydi. Yüz elli hanelik bir kaza merkezinde üç dört tane meyhane açıldığını, herkesin sarhoş olduğunu ve namuslu bir ailenin sokağa çıkamadığını belirten Halid Bey, Türk halkının kendisini İsviçre halkına ve Belçika halkına benzetemeyeceğini, Türk halkının % 95’inin kara cahil olduğunu ifade etmiş ve Türk halkının içmesini bilmediğinin altını çizmiştir.

Bunun dışında Halid Bey’e göre, İstanbul’da turşucu Cemal olayı gibi binlerce zabıta olayı, cinayetler ve gazetelerin her günü feryadı bu kanundan kaynaklanıyordu.

Ayrıca, 1924 yılında Boyabat’ın yandığını, bu yangının çıkmasına, özellikle Hükümet konağının ve birçok evrakın yanmasına neden olan şeyin memurların sarhoşluğu, ayyaşlığı olduğunu belirten Halid Bey, kaza kaymakamları ve nahiye müdürleri içinde bugün halka karşı açıktan açığa içki içenler olduğunu ifade etmiş, hâlbuki halkın çoğunun cahil olduğunu ve halkın memurlara çok bakarak onların hareketlerini taklit ettiğini vurgulamış, bunun için; özellikle milleti idare edenlerin ve halkla temas edenlerin, idare edecekleri halkın ahlakını ve düzenini korumak için açıktan açığa içki içmekten kaçınmalarını ve halkın düzeni ve ahlakı namına gidip evlerinde içmelerini rica etmiştir.⁶⁴⁶

Dahiliye Vekili Cemil Bey, verdiği yanıtta; sarhoşluğun, “*Meni Müskirat Kanunu*”nun, zabıta olaylarına neden olduğundan bahseden bazı milletvekillerinin olduğunu belirterek, “*Meni Müskirat Kanunu*”nun, Meclis tarafından düzenlendiğini ve görülen eksiklik ve kusurların da sonradan bir tefsir ile takviye edildiğini ve bu kanunun Hükümet’in elinde uygulanmakta olduğunu ifade etmiş ve mahkemelerin ve zabıtalardan da bu kanunların uygulanması ile uğraşmakta olduğunu kaydederek, kadeh ile rakı satılmasının yasaklanmış olduğunu vurgulamıştır.⁶⁴⁷

Halid Bey, 30 Eylül 1924 tarihinde, *Açıksöz* gazetesine verdiği demeçte de; önceki yıllara göre Kastamonu vilâyetinde genel ahlâkı bozuk gördüğünü belirterek, kasabalarda, bağlarda geceleri sarhoş naralarının ve tabanca seslerinin eksik olmadığını ifade etmiş ve fuhuşun köylere kadar yayıldığının altını çizmiştir. Uygar bir toplumda başkalarının toplumun genel huzurunu bozmasına izin verilemeyeceğinin apaçık bir gerçek ve aleni sarhoşluk kanunen de yasak iken, buna göz yumulduğunu ifade eden Halid Bey, halkın büyük bir çoğunluğunun bu durumdan şikâyetçi olduğunu vurgulamış, ayrıca konut dokunulmazlığı kanununun korumasına sığınarak birçok fenalıkların ve azgınlıkların yapıldığının altını çizmiştir.⁶⁴⁸

⁶⁴⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 57 (16 Şubat 1341 / 16 Şubat 1925), s.48 -49.

⁶⁴⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 59 (18 Şubat 1341 / 18 Şubat 1925), s.114.

⁶⁴⁸ *Açıksöz*, “Mebusumuz Halid Beyle Mülâkat”, (30 Eylül 1340 / 30 Eylül 1924), No: 1183, s.1.

Esasında Halid Bey, Türkiye’de her türlü alkollü içkinin üretimine, satışına, ithaline ve kullanılmasına itiraz ederken ülkede yaşanan toplumsal yıkıma öncelikle vurgu yapmış, İslâm dininin gereklerini hayata geçirmek için hiçbir vurguda bulunmamıştır. Halid Bey için önemli olan dinin gereğini yaşama geçirmek değil, içki dolayısıyla yaşanan toplumsal yıkımı önlemektir. Halid Bey’e göre, sarhoşluk vermekle tanınan ve bileşiminde oldukça fazla alkol bulunan rakının kesinlikle üretimi ve tüketimi yasaklanmalıydı. Kastamonu milletvekilleri Ahmet Mahir Efendi, Mehmet Fuat Bey ve Ali Rıza Bey ile Meclis Genel Kurulu’nda bulunan milletvekillerinin büyük bir çoğunluğu da bu konuda Halid Bey’i haklı bulmuşlardı. Ancak Türk inkılâbının yönü bir kere belli olmuştu. Uluslaşma, laikleşme, çağdaşlaşma, demokratikleşme ve evrensel değerlere yönelme Türk inkılâbının başlıca özellikleriydi ve bu alanlarda çok önemli inkılâplar yapılmaktaydı. Laikliği ve çağdaşlığı benimseyen bir devletin, toplumsal yıkıma yol açsa bile, çağdışı olarak gördüğü içki yasağını en kısa sürede yürürlükten kaldıracağı belliydi. Nitekim öyle de olmuş, 22 Mart 1926 tarihinde, Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilen “*İspirto ve Meşrubatı Küuliye İnhisarı Hakkındaki Kanun*” ile “*Meni Müskirat Kanunu*” tamamen yürürlükten kaldırılmıştır. Yapılan oylamaya 145 milletvekili katılmış, iki boş, iki çekimser, dokuz ret oyuna karşın, 134 kabul oyuyla kanun kabul edilmiştir. Kastamonu milletvekili Halid Bey, bu kanuna da ret oyu verirken, diğer Kastamonu milletvekilleri Ali Nazmi Bey, Ali Rıza Bey, Mehmet Fuat Bey ve Necmettin Molla Bey kabul yönünde oy kullanmışlardır. Ancak 140 milletvekilinin oylamaya katılmaması bu kanuna Meclis Genel Kurulu’nda önemli bir muhalefet olduğunu gösterir. Unutulmamalıdır ki Takriri Sükûn Kanunu’nun yürürlükte olduğu bir dönemde milletvekilleri seslerini ancak bu yolla duyurabilmişlerdir.⁶⁴⁹

2) Dini Konulara İlişkin Tespitler

Kastamonu milletvekilleri vakıflar ve dini konulara ilişkin olarak Meclis Başkanlığı’na bir soru önergesi ve üç önerge vermişler ve Meclis kürsüsünde dokuz konuşma yapmışlardır. Soru önergesi Ahmet Mahir Efendi ile Hasan Fehmi Efendi tarafından Meclis Başkanlığı’na verilmişti. Üç önergeden ikisi Ahmet Mahir Efendi,

⁶⁴⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 23, İ: 75 (22 Mart 1926), s.295 -312.

birisi Halid Bey tarafından Meclis Başkanlığı'na verilmişti. Dokuz konuşmadan dördü Ahmet Mahir Efendi'ye, biri Veled Çelebi Efendi'ye, ikisi Hasan Fehmi Efendi'ye ve yine ikisi Halid Bey'e aitti. Dolayısıyla İkinci TBMM dönemi Kastamonu milletvekillerinin çoğunluğu dini konularda görüş bildirmişti. Ancak dini konularda Meclis'te en çok faaliyette bulunan ve en aktif Kastamonu milletvekilinin Ahmet Mahir Efendi olduğu anlaşıyordu. Özellikle Ahmet Mahir Efendi'nin Kur'anı Kerim'in Türkçe'ye tercümesi ve hafta tatili münasebetiyle yaptığı açıklamalar ve İslâm hukuku konusundaki görüş ve düşünceleri kendisinin oldukça muhafazakâr ve dindar bir kişiliğe sahip olduğunu anlatıyordu ve bunda kuşkusuz Ahmet Mahir Efendi'nin medrese öğrenimi görmüş olmasının büyük bir etkisi vardı. Kastamonu milletvekillerinin dini konulara ilişkin olarak yaptıkları tespitler, getirdikleri eleştiriler ve bulundukları teklif, temenni ve talepler, kronolojik sıraya göre, aşağıda anlatılmıştır.

Kastamonu milletvekili Ahmet Mahir Efendi, 17 Kasım 1923 tarihinde, Meclis Başkanlığı'na verdiği temenni önergesinde; Türk Hükümeti'ni tebrik etmek için Romanya'dan bir Müslüman Heyet'in Ankara'ya geldiğini belirterek, şu anda TBMM'nin dinleme locasında bulunan bu Müslüman Heyet'in Meclis'e takdim edilerek, kendilerine saygı beyan edilmesini teklif etmiş ve Ahmet Mahir Efendi'nin bu teklifi kabul edilerek Romanya Müslümanları Heyeti'ne saygı beyan edilmiştir.⁶⁵⁰

22 Aralık 1923 tarihinde, Meclis Genel Kurulu'nda, altın ve bozuk para darbı hakkında bir karar alınmasına ilişkin İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'nin tezkeresi müzakere edilirken, Ahmet Mahir Efendi, Meclis Başkanlığı'na bir önerge vermiştir. Önergesinde, Rumi tarihin (tarihi mali) kabul edilmesindeki temel amacın ülkenin mali işlerinin Avrupa ile cereyan etmesi gerçeği olduğunu ve Hicri tarihin de ülkenin asıl milli tarihi olmasından dolayı yerinde bırakıldığını ifade eden Ahmet Mahir Efendi, şu halde ülkede basılacak altın ve bozuk paralarda Rumi tarih ile beraber ülkenin asıl milli tarihi olan Hicri tarihin de kullanılmasını teklif etmiş, ancak Ahmet Mahir Efendi'nin bu önergesi Meclis Genel Kurulu tarafından kabul görmemiş ve

⁶⁵⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 3, İ: 54 (17 Teşrinisani 1339 / 17 Kasım 1923), s.419.

altın ve bozuk paralarda yalnızca Rumi tarihin kullanılması kararlaştırılmıştır.⁶⁵¹ 26 Aralık 1925 tarihinde, “*Beynelmilel saat ve takvim hakkındaki Kanunların*” TBMM’de kabulünün ardından ise, yalnızca Rumi takvim değil, Ahmet Mahir Efendi’nin Türk milletinin asıl milli takvimi olduğunu iddia ettiği Hicri takvim de kullanımdan kaldırılacak ve bu takvimlerin yerine uluslararası Milâdi takvim kabul edilecektir. Aynı kanunla Hicri takvimin yalnızca dini gün, ay ve bayramların belirlenmesinde kullanılması kararlaştırılacaktır.⁶⁵²

Kastamonu milletvekillerinin dini konulara ilişkin taleplerinden biri de hafta tatilinin Cuma namazından önce olması hakkındadır. 31 Aralık 1923 tarihinde, Meclis Genel Kurulu’nun gündemine, Menteşe milletvekili Şükrü Kaya Bey ve 36 arkadaşının Cuma tatili hakkında ve Gümüşhane milletvekili Zeki Bey’in, Cuma günleri bütün mağaza ve ticarethanelerin kapalı bulunmasına ilişkin kanun teklifleri ile bunlara ilişkin İktisat ve Adliye Encümenleri mazbataları alınmış⁶⁵³ ve Adliye Encümeni mazbatasıyla birleştirilen kanun teklifleri, “*Hafta Tatili Hakkında Kanun*” adını almışlardır.⁶⁵⁴ “*Hafta Tatili Hakkında Kanun*”un birinci maddesiyle; on bin ya da on binden fazla nüfusa sahip şehirlerde, bütün fabrikaların, imalâthanelerin, tezgâh, dükkân, mağaza, yazıhane, ticarethane, sınaî ve ticari bütün kuruluşların haftada bir gün faaliyetlerini tatil etmeleri mecbur tutulmakta ve tatil günlerinin de 24 saatten aşağı olmamak üzere Cuma günleri olması kararlaştırılmaktaydı.⁶⁵⁵ Söz konusu kanunun beşinci maddesinde ise; fırıncıların, kasapların, yalnız sebze ve yaş meyve satanların, berberlerin, nalbantlar ile tarım alet ve edevatlarını tamir edenlerin, kurumlarını Cuma günleri saat 12.00’ye kadar açık bulundurabilecekleri kararlaştırılmaktaydı.⁶⁵⁶

Madde hakkında söz alan Kastamonu milletvekili Ahmet Mahir Efendi, konuşmasında; ilk önce Kur’anı Kerim’e göndermede bulunarak, dini gerekçelerle hafta tatilinin Cuma günü olmasını desteklemiştir. Konuşmasında; Cuma gününün,

⁶⁵¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 4, İ: 72 (22 Kânunuevvel 1339 / 22 Aralık 1923), s.398 -401.

⁶⁵² TBMM ZC (II. Dönem), C: 20, İ: 31 (26 Kânunuevvel 1341 / 26 Aralık 1925), s.276 -281.

⁶⁵³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 4, İ: 77 (31 Kânunuevvel 1339 / 31 Aralık 1923), s.598 -607.

⁶⁵⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 4, İ: 77 (31 Kânunuevvel 1339 / 31 Aralık 1923), s.604 -606.

⁶⁵⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 4, İ: 77 (31 Kânunuevvel 1339 / 31 Aralık 1923), s.607.

⁶⁵⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 4, İ: 77 (31 Kânunuevvel 1339 / 31 Aralık 1923), s.611.

Hristiyanlara, Yahudilere karşı Müslümanların 1.300 yıldan beri günlük tatili olduğunu ve hatta bunun Kuranı Kerim'in ayetlerinde sabit olduğunu vurgulayan Ahmet Mahir Efendi, Türkiye Devleti'nin bugün çoğunlukla Müslümanlardan oluştuğunu ve Türkiye Devleti içerisinde bugün Müslümanlardan başka bir millet, başka bir kavim olmadığı ifade etmiş ve bu nedenle, Ziya Gökalp'in dediği gibi, İslâmiyet'in aslına geri dönmenin gerekliliğine işaret etmiştir. Hutbelerin devletin resmi dili olduğunu, Cuma günü tatil olduğundan hükümdar olan kişilerin camiye gelip, minbere çıktığını ve halka ilahi emirler gereğince bazı şeyleri emrettiğini ve yasakladığını ifade eden Ahmet Mahir Efendi'ye göre, Mustafa Kemal Paşa'nın, kılıcı beline takarak Hacı Bayram Veli Camii'ne gidip de minbere çıkarak şurada müzakere edilen kanunları orada bildirmeye kalkışması, *Hâkimiyeti Milliye*'nin ve *Yeni Gün* gazetesinin etkisinden daha çok etki ederdi. Hafta tatilinin Cuma günü olmasını bu gibi gerekçelerle destekleyen Ahmet Mahir Efendi, beşinci maddede yazılı, Cuma günü saat 12.00'den sonra, yani öğleden sonra olan tatilin, Cuma namazından önce olmasını teklif etmiş ve Müslümanların Cuma sabahları kalkıp gusletmelerini, o gün tıraş olmalarını, tırnaklarını kesmelerini, güzel giysilerini giymelerini bu teklife gerekçe olarak göstermiştir.⁶⁵⁷

İktisat Encümeni mazbata muharriri İstanbul milletvekili Yusuf Akçura Bey, Ahmet Mahir Efendi'nin teklifine verdiği yanıtta; köylülerin, alışkanlıkları gereği, şehre sabahtan erken geldiklerini, alacaklarını aldıklarını, nalbantlara ve tarım aletleri tamircilerine işlerini yaptırdıklarını belirterek, bütün işlerini sabahleyin halleden köylülerin Cuma namazını da şehirde kıldıktan sonra, öğleden sonra köylerine eşyalarıyla birlikte döndüklerini ifade etmiş, bu nedenle Cuma tatilinin saat 12.00'den sonraya, yani öğleden sonraya alındığını vurgulamıştır.⁶⁵⁸ Isparta milletvekili Hüseyin Hüsnü Efendi ise, Yusuf Akçura'ya hitaben, "*Rica ederim. Hoca Efendi Hazretleri kendilerinden söylemediler. Hoca Efendi doğrudan doğruya emri İlâhîyi söylüyor. Emri İlâhîye göre sen de onu kabul etmeye mecbursun*" diyerek, bu konuda Ahmet Mahir Efendi'ye destek çıkmıştır. Ancak yapılan oylama neticesinde Ahmet Mahir Efendi'nin teklifi Meclis Genel Kurulu tarafından kabul

⁶⁵⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 4, İ: 77 (31 Kânunuevvel 1339 / 31 Aralık 1923), s.611 -612.

⁶⁵⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 4, İ: 77 (31 Kânunuevvel 1339 / 31 Aralık 1923), s.612.

görmeyerek reddedilmiş ve madde Adliye ve İktisat Encümenleri'nden geldiği gibi değiştirilmeden kabul edilmiştir.⁶⁵⁹ 27 Mayıs 1935 tarihinde “*Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun*”un TBMM’de kabulünün ardından ise hafta tatili Cuma gününden Pazar gününe alınmıştır.⁶⁶⁰

Kastamonu milletvekilleri İslâm hukukunu koruma ve savunma konusunda da oldukça duyarlıydılar. 1924 yılı bütçe kanunu lâyihası müzakerelerinde söz alan İzmir milletvekili Saraçoğlu Şükrü Bey, konuşmasında; Türk Adliyesi’nin milli bir tane kanunu olmadığını, Türk milletinin bütün kanunlarının Frenk ve Arap kanunlarının karmakarışık edilmesinden meydana gelen bir karışım olduğunu vurgulayarak, Türk milletinin; artık, kanunlarının ne Frengistan’dan, ne de Arabistan’dan gelmesini istemediğini belirtmiş ve Türk milletinin; kendi ihtiyaçlarının, kendi ruhunun kendi çocukları tarafından kanun şeklinde düzenlenmesini ve kendi tarafından uygulanmasını istediğini ifade etmiştir.⁶⁶¹

Saraçoğlu Şükrü Bey’in bu sözleri, Meclis Genel Kurulu’nda, bazı milletvekilleri tarafından, sert tepki görmüştür. Kastamonu milletvekili Ahmet Mahir Efendi, tepkisini; “*Ayrıca Arap kanunu yoktur. Arap kanunu senin mensup olduğun dini İslâm’dır. İslâm dininin kanunudur*” sözleriyle dile getirmiştir. Saraçoğlu Şükrü Bey’in, “*Bendeniz söylüyorum. Benim de hepiniz kadar hakkı kelâmım var*” şeklindeki yanıtına ise; Ahmet Mahir Efendi, “*Söyleyemezsiniz. Burası diyanet yeridir. Bu sözün yeri o kürsü değildir. Bilmiyorsun Müslümanlığı*”, Kastamonu milletvekili Veled Çelebi Efendi, “*Söyleyemezsin, haddin değildir*”, Isparta milletvekili Hafız İbrahim Efendi ise, “*Yazıklar olsun seni gönderen millete. O, dini mübini İslâmın kuvvei kutsiyesidir*” gibi çok sert ifadelerle karşılık vermişlerdir.⁶⁶²

Zonguldak milletvekili Tunalı Hilmi Bey, İslâm hukukundaki özgürlük kadar serbest hiçbir özgürlük olmadığını, ancak bu üç hoca efendinin itiraz ederek İslâm

⁶⁵⁹ Aynı yerde.

⁶⁶⁰ TBMM ZC (V. Dönem), C: 3, İ: 31 (27 Mayıs 1935), s.302 -304.

⁶⁶¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 111 (25 Şubat 1340 / 25 Şubat 1924), s.334 -335.

⁶⁶² TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 111 (25 Şubat 1340 / 25 Şubat 1924), s.335.

hukukundaki özgürlüğü sınırladıklarını iddia etmiş ve bu iddiası, Meclis Genel Kurulu’nda, bravo sesleri arasında büyük alkış toplamıştır.⁶⁶³

Saraçoğlu Şükrü Bey ise, eleştirilere verdiği yanıtta; kendisinin ve bütün kanun koyucuların fikrinde, bütün kanunların âdet, örf ve geleneklerden alındığını ve âdetlerin her milletin nezdinde değişiklik gösterebileceğini belirterek, “*Eğer, Türk milleti Müslüman ise, onun Müslümanlığından şüphe yoksa niçin benim söylediğim sözlerden korkuyorsunuz?*” diye sormuştur. Saraçoğlu Şükrü Bey’e göre, Türk milleti Müslüman idi ve kanunlarını koyarken dinini, milliyetini, ahlâk, örf ve âdetlerini dikkate alacaktı. Bunun için gürültü ve patırtı çıkarmaya gerek yoktu.⁶⁶⁴

Anlaşıyor ki, Kastamonu milletvekilleri Ahmet Mahir Efendi ile Veled Çelebi Efendi ve Isparta milletvekili Hafız İbrahim Efendi ve bunlar gibi düşünen diğer bazı muhafazakâr milletvekilleri, İslâm dinini yalnızca bir inanç kaynağı olarak değil, bir hukuk kuralları kaynağı olarak görüyorlardı ve henüz İslâm hukukunda değişikliğe gidilmesine hazır ve taraftar değillerdi. Ancak Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere Cumhuriyet yöneticileri, çağdaş bir devlet ve toplum haline gelebilmek için laik ve uygar bir hukuk sistemine geçme konusunda kararlıydılar. Hukuk alanındaki yapılanmada yöntem olarak ise yabancı hukuk benimsenecekti.1925 yılında Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt, bu gerçeği şu sözlerle ifade edecekti:

*“Türk ihtilâlinin kararı, Batı medeniyetini kayıtsız şartsız kendisine mal etmek, benimsemektir. Bu karar, o kadar kesin bir azme dayanmaktadır ki, önüne çıkacaklar, demirle, ateşle yok edilmeye mahkûmdur. Bu prensip bakımından, kanunlarımızı olduğu gibi Batı’dan almak zorundayız. Böylelikle Türk ulusunun iradesine uygun harekette bulunmuş olacağız.”*⁶⁶⁵

⁶⁶³ Aynı yerde.

⁶⁶⁴ Aynı yerde.

⁶⁶⁵ Gülnihal Bozkurt, “Atatürk’ün Hukuk Alanında Getirdikleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C: 8, Sayı: 22 (Kasım 1991), s.49.

Neticede, 17 Şubat 1926 tarihinde, İsviçre Medeni Kanunu'ndan aktarılan Türk Medeni Kanunu, Meclis Genel Kurulu'nda oybirliği ile kabul edilmiştir.⁶⁶⁶ 1 Mart 1926 tarihinde, İtalyan Ceza Kanunu esas alınarak Türk Ceza Kanunu kabul edilmiş⁶⁶⁷, 22 Nisan 1926 tarihinde İsviçre Borçlar Kanunu'ndan aynen tercüme edilen Borçlar Kanunu oybirliğiyle kabul edilmiş⁶⁶⁸, 29 Mayıs 1926 tarihinde ise Almanya ve İtalya Ticaret Kanunları incelenerek Türk Ticaret Kanunu oluşturulmuştur.⁶⁶⁹ Böylelikle Türkiye Cumhuriyeti'nde, batı kaynaklı kanunlar benimsenerek, gerçekleştirilen hukuk inkılâbı, şariatçılık eğiliminin bütün hukuk alanının dışına çıkarılmasıyla sonuçlanmıştır. Buna karşın, Meclis Genel Kurulu'nda, hiçbir milletvekili, İslâm hukukuna aykırılık iddiasıyla, yukarıda söz konusu edilen, batı kaynaklı kanunlara itiraz etmemiş ve karşı koymamıştır. Ancak, unutulmamalıdır ki, Türkiye Cumhuriyeti'nde, Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt'un mimarlığını yaptığı, hukuk inkılâbı; Şubat 1925'te Genç vilâyetinde patlak veren ve Doğu ve Güneydoğu illerine yayılan Şeyh Sait Ayaklanması'nı bastırmak üzere, 4 Mart 1925 tarihinde, Hükümet'e geniş yetkiler tanıyan Tahriri Sükûn Kanunu'nun⁶⁷⁰, Meclis Genel Kurulu'nda, çıkarılmasından sonraki yıllarda gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan 1925 yılı sonrası TBMM'nin kabul ettiği batı kaynaklı bu laik kanunlara birileri tarafından herhangi bir tepki gösterilmesi mümkün olamamıştır.

Kastamonu milletvekilleri Ahmet Mahir Efendi ile Hasan Fehmi Efendi, 25 Ocak 1925 tarihinde, Celâliye ve benzeri vakıflara ait dergâh ve tekkelerin idare suretlerine ilişkin Başvekâlet'e soru önergesi vermişlerdir. Ahmet Mahir Efendi ile Hasan Fehmi Efendi, soru önergelerinde; Celâli ve benzeri vakıflardan asırlardan beri yararlanmakta olan dergâh ve tekkelere, Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun yayın tarihi olan 21 Nisan 1924 tarihinden bu ana kadar bir para verilmediğinin altını çizmişlerdir. Hâlbuki Celâli vakıfları kuruluşlarının yedi sekiz asırdan beri almakta bulundukları aşarın, “*temlikname*” ile “*temlik*” edilmiş olması dolayısıyla

⁶⁶⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 22, İ: 57 (17 Şubat 1926), s.229 -234.

⁶⁶⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 23, İ: 64 (01 Mart 1926), s.4 -19.

⁶⁶⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 24, İ: 89 (22 Nisan 1926), s.173 -175.

⁶⁶⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 25, İ: 109 (29 Mayıs 1926), s.587 -591.

⁶⁷⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 69 (04 Mart 1341 / 04 Mart 1925), s.131 -156; Kanun için bkz. *Düstur*, 3. Tertip, C: 6, s.144.

yararlanmakta olduklarını ve aşarı vergi mahiyetinde değil, mülkiyet yoluyla aldıklarını vurgulayan Ahmet Mahir Efendi ile Hasan Fehmi Efendi, Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun 84. maddesinde yazılı; “*vergi, devletin umumi masrafına halkın iştiraki demektir. Bu esasa mugayir olarak hakiki ve hükmi şahıslar tarafından veya onlar namına rüsum, aşar ve sair tekâlif alınması memnudur*” hükmünün gerçek ve tüzel kişilerin resim, aşar ve vergilerden yararlanma hakkını men ediyorsa da, bu gibi kuruluşlara haklarına karşılık hiçbir şey verilmeyeceğini ifade etmediğini bildirmişler, şu halde Celâliye ve benzeri kuruluşların sabit hukuklarının saklı ve sürekli olduğunu savunmuşlardır. Söz konusu tarihten beri Kastamonu’da bulunan Mevlevi dergâhının halka açık bulunan camiin imam, müezzin ve hademesine hiçbir şey verilmemesi yüzünden pek haklı şikâyetlerinin sürüp gitmekte olduğunu belirten Hasan Fehmi ve Ahmet Mahir Efendiler, Başvekâlet’e şu soruyu yöneltmişlerdir: “*Bu gibi müessesatın sureti idame ve idaresine hükümetimiz ne şekil vermiştir? Bu bapta ihzarı mutasavver lâyihai kanuniye ne oldu? Sureti idaresine dair kanun çıkacağı güne kadar ileride verilecek şekle göre alacakları paraya mukabil şimdiden bir şey vermek hususunda hükümetimizin noktai nazarı nedir?*”⁶⁷¹

Başvekil Ali Fethi Bey, bu suale verdiği yanıtta; Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun 84. maddesine göre, aşar vergisinin özel kişiler tarafından tahsilinin yasak olduğunu ve devletten başka hiçbir kimsenin aşar vergisini tahsil edemeyeceğini belirterek, dolayısıyla Teşkilâtı Esasiye Kanunu çıktıktan sonra bazı köylerin aşarını almakta olan kişilerin bu husustaki haklarının düştüğünü ifade etmiştir. Bundan istisna tutulacaklar hakkında Meclis’e, üç dört ay evvel hazırlanan, bir kanunun sunulduğunu, bu kanunun Kavanini Maliye Encümeni’ne geldiğini, bunun çabuklaştırılmasını encümenden rica ettiğini ve bu hususta hakkı olan kişilere maaş suretiyle para verilmesinin de bu kanunla öngörüldüğünü ifade eden Ali Fethi Bey, söz konusu kanun yürürlüğe girdikten sonra, bunların bir hukuku varsa ve Meclis de onaylayacak olursa, o zaman dikkate alınacağını, ancak ondan önce

⁶⁷¹ BCA, (25 Kânunusani 1341 / 25 Ocak 1925), Dosya: 6497, Fon Kodu: 0.30.10. , Yer No: 7.40.34; TBMM ZC (II. Dönem), C: 12, İ: 42 (29 Kânunusani 1341 / 29 Ocak 1925), s.361 -362.

bunlara para vermenin Teşkilâtı Esasiye Kanunu'na aykırı olduğundan kimsenin yetkisi içinde olmadığını altını çizmiştir.⁶⁷²

1925 yılı Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesi müzakerelerinde Eskişehir milletvekili Abdullah Azmi Efendi ve aralarında Kastamonu milletvekilleri Ahmet Mahir Efendi ile Mehmet Fuat Bey'in de bulunduğu 50 arkadaşı, Kuranı Kerim'in Türkçe'ye tercüme edilmesine ilişkin Meclis Başkanlığı'na bir önerge vermişlerdir. Önergede; Abdullah Azmi Efendi ve 50 arkadaşı, bazıları tarafından Kuranı Kerim'in hatalı bir surette Türkçe'ye tercüme edilerek yayımlandığının görülmekte olduğunu ifade ederek, Kuranı Kerim'in bugün mevcut olan Türkçe tefsirlerinin dahi tam anlamı ifadede yetersiz olduğunu vurgulamışlardır. Bu nedenle de uzman bir ilmi kurul tarafından Kuranı Kerim'in Türkçe'ye tercüme edilmesi ve Türkçe tefsiri ve yine Türkçe'ye tercümesi gerekli olan İslâmi eserlerin nakil ve tercümesi ve İslâm dini aleyhinde yayınlanan yabancı eserlere karşılık verecek yayınlarda bulunmak üzere Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesinin 214. faslına sekizinci madde olarak 20.000 liranın zam ve tahsisini teklif etmişlerdir.⁶⁷³

Önergede imzası bulunan Kastamonu milletvekili Ahmet Mahir Efendi, söz alarak, Kuranı Kerim'in şimdiye kadar hatalı bir surette Türkçe'ye tercüme edildiğini ve Kuranı Kerim'in Türkçe tefsirlerinde pek çok yanlışlar olduğunu vurgulamış ve şu noktaların altını çizmiştir: *“Bugün Kuranı Kerimimiz bizi ya dinli edecektir, ya dinsiz. Eğer Kuran bilinmezse biz tamamıyla Üfrada tabi bir halk olacağız. Efendiler! Ya şu Kurana istinat edelim tam Müslüman olalım veyahut hürâfattan ibaret imiş diyelim, çıkalım.”*⁶⁷⁴

Ahmet Mahir Efendi'ye göre, TBMM bir Müslümanlık Meclisi idi ve Kuranı Kerim ve hadislerdeki meşveret usulü bunun en büyük deliliydi: *“İşte elhamdülillah Arabından, Kürdünden, Lazından, Gürcüsünden, Arnavudundan toplandık buraya.”* Ahmet Mahir Efendi için Türklükten ziyade İslâmiyet birinci sıradaydı ve her şeyin kaynağı İslâm diniydi;

⁶⁷² TBMM ZC (II. Dönem), C: 12, İ: 42 (29 Kânunusani 1341 / 29 Ocak 1925), s.362.

⁶⁷³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 61 (21 Şubat 1341 / 21 Şubat 1925), s.222.

⁶⁷⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 61 (21 Şubat 1341 / 21 Şubat 1925), s.212.

*“Muhterem Efendiler! Malûmu âlinizdir ki, içtimain, itilâfin, ittîfakın, ittihadın en büyük sebebi dindir. Din üzerinde vuku bulan içtima hiçbir şey üzerinde vuku bulamaz. İstihkarı hayat ettiren dindir. Bütün malını, canını, evlâdını, ahfadını, dârını, diyarını terk ettiren dindir. Kezalik bugün koca Rumeli kıtasından milyonlarca Müslümanın hicretini icap ettiren de dindir. Şu halde dine hadim olmayanlar hiçbir şeye muvaffak olamazlar.”*⁶⁷⁵

Neticede tüm konuşmacıların lehteki görüşleri sonucu söz konusu önerge kabul edilmiştir.⁶⁷⁶

1925 yılı Bahriye Vekâleti bütçesi müzakere edilirken söz alan Trabzon milletvekili Süleyman Sırrı Efendi, konuşmasında, Bahriye Vekâleti bütçesinin 316. faslında *“Buharii Şerif”* okuma masrafı olduğunu, bunun için Hükümet’in 415 lira teklif ettiğini, ancak Encümen’in bunu kabul etmeyerek reddettiğini belirtmiştir. Hâlbuki Osmanlı donanmasının ikinci kurucusu olan Cezayirli Hasan Paşa’nın Kasımpaşa kışlasını bina ettirdiğini ve içinde de bir cami yaptırdığını, kendisinin de bu cami içerisinde bulunan bir türbede yattığını ifade eden Süleyman Sırrı Efendi, Cezayirli Hasan Paşa’nın vakfiyesi gereğince Bahriye Nezareti’nde o zamandan bugüne *“Buharii Şerif”* okunduğunu vurgulamış ve söz konusu fasla Hükümet’in teklifi üzere 415 liranın eklenmesini teklif etmiştir.⁶⁷⁷

Muvazenei Maliye Encümeni namına söz alan Çatalca milletvekili Şakir Bey, konuşmasında, şimdiye kadar Bahriye Vekâleti bütçesinde bu yolda bir madde görülmesinin, zamanında Bahriye Nazırları’nın bu vakfın mütevellisi olmasından ileri geldiğini kaydederek, şimdiki durumda ise Evkaf Müdüriyeti Umumiyesi’nin bu görevi yerine getirdiğini, dolayısıyla bunun Bahriye Vekâleti bütçesiyle alakasını görmediklerini söylemiş ve bundan dolayı Bahriye bütçesinden *“Buharii Şerif”* okuma masrafını çıkardıklarını ifade etmiştir.⁶⁷⁸

⁶⁷⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 61 (21 Şubat 1341 / 21 Şubat 1925), s.212 -213.

⁶⁷⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 61 (21 Şubat 1341 / 21 Şubat 1925), s.227.

⁶⁷⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 16, İ: 86 (24 Mart 1341 / 24 Mart 1925), s.176.

⁶⁷⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 16, İ: 86 (24 Mart 1341 / 24 Mart 1925), s.177.

Bahriye Vekili Cebelibereket milletvekili İhsan Bey ise, verdiği yanıtta; İstanbul'da "*Buharii Şerif*" okunduğunun ve bunun mütevellisinin de Bahriye Nazırları olduğunun savunulduğunu belirterek, şu halde kendisinin mütevellisi olduğunu, ancak Ankara'da oturan bir mütevellinin, İstanbul'da okunan "*Buharii Şerif*"ten haberdar olamayacağını vurgulamış ve kendisinin bir hata yapmaması ve manevi bir ceza altına girmemesi için, bunun Evkaf bütçesine havale edilmesini Meclis'ten rica etmiştir.⁶⁷⁹

Konu hakkında söz alan milletvekillerinden biri de Kastamonu milletvekili Ahmet Mahir Efendi idi. "*Buharii Şerif*"in bir büyük özelliği olduğunu, "*Buharii Şerif*" okunduğu bir yerde yangın olmadığını ve "*Buharii Şerif*" okunan donanmanın galibiyetinin genel inanç olduğunu ve bu genel inanca dayanarak, donanmanın zaferi için Bahriye Nezareti'nde bu "*Buharii Şerif*"in şimdiye kadar okunduğunu bildiren Ahmet Mahir Efendi, dolayısıyla bu "*Buharii Şerif*"in Bahriye Nezareti'nde okunmasının, bütün Anadolu'dan gidip de orada canlarını feda eden Müslümanların inancını, manevi gücünü artırdığını vurgulamış, bunun oradan kaldırılmasının siyaseten zararlı olduğunu ifade etmiş ve masrafını ister Evkaf versin, ister Diyanet İşleri Başkanlığı versin, Cezayirli Hasan Paşa'nın türbesinin bulunduğu İstanbul Kasımpaşa'daki Bahriye Nezareti'nde bu "*Buharii Şerif*"in okunmasını ve onun gelirinin alınıp Bahriye Vekâleti'ne verilmesini rica etmiştir.⁶⁸⁰

TBMM Başkanı ise, gerek Bahriye Vekili'nin ve gerek Encümen'in bunun, Evkaf bütçesinde dikkate alınması yolunda görüş bildirdiklerini ve bu nedenle bu teklifi oya arz edemeyeceğini ifade ederek, konuya son noktayı koymuştur.⁶⁸¹ Bu netice ise din ve devlet işlerinin birbirine karıştırılmaya devam ettirildiğinin bir göstergesidir.

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 18 Ocak 1926 tarihinde, Meclis Başkanlığı'na verdiği temenni önergesinde; Ankara'da en tarihi ve şerefli caminin

⁶⁷⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 16, İ: 86 (24 Mart 1341 / 24 Mart 1925), s.178.

⁶⁸⁰ Aynı yerde.

⁶⁸¹ Aynı yerde.

Hacıbayram Camii olduğunu belirterek, 21 Şubat 1925 tarihinde, 1925 yılı Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesi müzakere edilirken milletvekillerinin, ülke genelindeki cami hizmetlilerinin karınlarının doyurulması ve cami hizmetlerinin istenilen derecede temini lüzumundan bahsettikleri zaman, “bravo” sesleriyle Meclis Genel Kurulu’nun bu fikri benimsediğini ifade etmiş, ancak bugün Hacıbayram Camii’nin iki imamına altışar yüz ve bire indirilen müezzine beş yüz ve 33 yıllık hizmetlisine dört yüz kuruş verilmekte olduğunu ve maaşın azlığından müezzin bulunamadığını haber aldığını vurgulamıştır. Bursa’da ve İstanbul’da camilerin sınıflara ayrılarak hizmetlilerine buna göre maaş verilmekte olduğunun altını çizen Halid Bey, Hükümet merkezi olan Ankara’nın en tarihi ve şerefli camii olan Hacıbayram Camii’nin de İstanbul’daki birinci sınıf camilerden sayılıp imam, müezzin ve hizmetlilerine ona göre maaş tahsisini Hükümet’ten temenni etmiştir.⁶⁸² Ancak 21 Ocak 1926’da Meclis Başkanlığı’ndan Başvekâlet’e⁶⁸³, 24 Ocak 1926’da Başvekâlet’ten Diyanet İşleri Başkanlığı’na gönderilen Halid Bey’in önermesine⁶⁸⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından herhangi bir yanıt verilmemiştir.

3) Postaların Köylülere de Ulaştırılmasına İlişkin Temenniler

1 Eylül 1923 tarihinde, Posta kanunu lâyihası müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, konuşmasında; mali, bedeni vergilerin en büyüğü olan kan vergisini veren ve kanunlara büyük bir itaat gösteren köylülere, posta idaresi kurulalıdan beri, devletin mektup götürmediğini belirtmiş ve Mustafa Kemal Paşa’nın, bu ülkenin gerçek sahibi, efendisi köylüdür, sözünü hatırlatarak, Meclis’in ve onun Hükümeti’nin postaların köylülerin eline ulaştırılması için gereken fedakârlığı göstermesi gerektiğinin altını çizmiştir. Hasan Fehmi Efendi, konuşmasında, ayrıca, köylülere gönderilen mektupları köylünün eline götürüp vermek için Posta ve Telgraf Genel Müdürü’nün ne düşündüğüne ilişkin, kendisinden açıklama beklediğini ifade etmiştir.⁶⁸⁵

⁶⁸² BCA, (18 Ocak 1926), Dosya: 22918, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 192.313.18, Ek: 3.

⁶⁸³ BCA, (21 Ocak 1926), Dosya: 22918, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 192.313.18, Ek: 2.

⁶⁸⁴ BCA, (24 Ocak 1926), Dosya: 22918, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 192.313.18, Ek: 1.

⁶⁸⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 1, İ: 12 (01 Eylül 1339 / 01 Eylül 1923), s.366.

Posta ve Telgraf Genel Müdürü Fahri Bey, Hasan Fehmi Efendi'ye verdiği yanıtta; köylüler arasında haberleşmenin, şimdiki halde ya jandarmalar ya da postanelere konulan kutularla temin edildiğini, her köy için postanenin civarında kutular olduğunu ve haftada bir, on günde bir gelen muhtarın ya da köylüden herhangi birisinin mektupları oradan alıp, sahibine verdiğini ifade etmiş ve şehir dâhilinde olduğu gibi, mektupları doğrudan doğruya köylere kadar götürecek bir dağıtıcının olmadığını bildirmiştir. Hasan Fehmi Efendi'nin, "*Mesuliyeti postahane kabul ediyor mu, etmiyor mu?*" şeklindeki sualine Genel Müdür Fahri Bey, "*Postahaneye kadar mesuliyeti alır, postahaneden ilerisine mesuliyet alamaz*" sözleriyle yanıt vermiştir.⁶⁸⁶

Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey de, Hasan Fehmi Efendi'yi destekleyen konuşmasında; Kurtuluş Savaşı'nda kanını akıtan, çoluk çocuğuyla sabanını sürerek ekinini yetiştiren ve muzaffer ordusunu besleyenlerin köylüler olduğunu vurgulayarak, köylülerin de artık haberleşmeden yoksun bırakılmamasını rica etmiştir.⁶⁸⁷

Kastamonu milletvekili Halid Bey ise, yaptığı konuşmada, postaların köylülere ulaştırılamamasını gerekçe göstererek, posta tekelinin posta teşkilatı yapılan mahallerde geçerli olmasını teklif etmiştir.⁶⁸⁸

Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Bey de, konuşmasında, Kastamonu milletvekillerini desteklemiş ve mektupların, köylere kadar olmasa da, nahiye merkezlerine kadar olsun gönderilmesini talep etmiştir.⁶⁸⁹

Saruhan milletvekili Sabri Bey ile Gaziantep milletvekili Ali Cenani Bey ise, yaptıkları konuşmalarda, bütçe vaziyetinden dolayı, mektupları köylere kadar ulaştırmanın şimdilik mümkün olmadığını altını çizmişlerdir.⁶⁹⁰

⁶⁸⁶ Aynı yerde.

⁶⁸⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 1, İ: 12 (01 Eylül 1339 / 01 Eylül 1923), s.369.

⁶⁸⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 1, İ: 12 (01 Eylül 1339 / 01 Eylül 1923), s.368.

⁶⁸⁹ Aynı yerde.

⁶⁹⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 1, İ: 12 (01 Eylül 1339 / 01 Eylül 1923), s.367.

Neticede Kastamonu milletvekillerinin, postaların köylülerin eline ulaştırılmasına ilişkin temennileri, Meclis Genel Kurulu'nda yeterli desteği bulamamış ve daha uzun yıllar köylüler haberleşmeden yoksun bırakılmışlardır.

4) Türk Dili ile İlgili Temenniler

Zonguldak milletvekili Tunalı Hilmi Bey, 1 Eylül 1923 tarihinde, Meclis Başkanlığı'na “*Türkçe Kanunu*” adıyla bir kanun teklifi vermiş, ancak Tunalı Hilmi Bey'in bu kanun teklifi Türkçe olmayan kelimeleri kullananlara ceza verilmesini öngördüğü için Lâyiha Encümeni mazbatasıyla müzakereye uygun görülmemiştir.⁶⁹¹ Buna karşın Lâyiha Encümeni'nin söz konusu mazbatası müzakere edilirken, Zonguldak milletvekili Tunalı Hilmi Bey başta olmak üzere, Aksaray milletvekili Besim Atalay Bey, Denizli milletvekili Mazhar Müfit Bey, İzmir milletvekili Mahmut Celal Bey ve Giresun milletvekili Hacim Muhittin Bey yaptıkları konuşmalarla ve verdikleri önergelerle söz konusu kanun teklifinin kabulüyle Maarif Encümeni'ne havalesini teklif etmişlerdir.⁶⁹² Tunalı Hilmi Bey'in “*Türkçe Kanunu*” teklifine destek çıkanlardan biri de Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey idi. Mehmet Fuat Bey, yaptığı konuşmada; Türk halkının çoğunluğunun çiftçi ve köylü olduğunu ve çiftçinin ana dilinin Türkçe olduğunu vurgulayarak, köylüye bir gazete geldiği zaman imamın okuduğunu ancak köylünün bundan bir şey anlamadığını ifade etmiş ve Hükümet Türk olduğu için Türk dilinin yabancı kelimelerden arındırılarak ilerleme ve yükselmesinin yalnız gerekli değil, hatta farz olduğunun altını çizmiştir.⁶⁹³ Ancak Meclis Genel Kurulu'nda yapılan oylama neticesinde, söz konusu kanun teklifinin müzakereye uygun olmadığına ilişkin Lâyiha Encümeni mazbatası kabul edilmiştir.⁶⁹⁴

11 Mart 1924 tarihinde köy kanunu lâyihası müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Veled Çelebi Efendi, kanunun bir maddesinde geçen cünha kelimesinin Türkçe olmadığını belirterek, neden cünha kelimesi yerine bunun Türkçe

⁶⁹¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 1, İ: 12 (01 Eylül 1339 / 01 Eylül 1923), s.337 -338.

⁶⁹² TBMM ZC (II. Dönem), C: 1, İ: 12 (01 Eylül 1339 / 01 Eylül 1923), s.338 -342.

⁶⁹³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 1, İ: 12 (01 Eylül 1339 / 01 Eylül 1923), s.341.

⁶⁹⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 1, İ: 12 (01 Eylül 1339 / 01 Eylül 1923), s.342.

karşılığı olan suç ve kabahat kelimesinin kullanılmadığını sormuştur. Karesi milletvekili Vehbi Bey'in, "*Efendim bu kanuni bir tabir olduğu için*" yanıtı üzerine, Veled Çelebi Efendi, köylülerin bunu bilmeyeceğini ifade etmiş, Vehbi Bey de bu kelimenin Belediye Kanunu'nda değiştirileceğini bildirmiştir.⁶⁹⁵

8 Şubat 1925 tarihinde, Meclis Genel Kurulu'nda, Müdafaa-i Milliye Encümeni'nin, asker malûllerinin terfihı hakkında kanun teklifi müzakere edilirken söz alan Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, kanun teklifinin dördüncü maddesinde geçen "*dâhili memalik*" ifadesi yerine "*memleket dâhilinde*" ifadesinin kullanılmasının daha uygun olacağını altını çizmiş ve Hasan Fehmi Efendi'nin bu teklifi Müdafaa-i Milliye Encümeni tarafından da kabul edilmiştir.⁶⁹⁶

5) Sosyal Politika ve Yardımlaşma Konulu Talepler

1924 yılı Ziraat Bankası bütçesi müzakere edilirken Meclis Başkanlığı'na 52 milletvekilinin imzası bulunan bir önerge verilmiş ve bu önergede Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda istilaya uğrayan yerler halkının işgalden kurtarılması tarihine kadar Ziraat Bankası'na olan borçlarından faiz alınmaması teklif edilmiştir.⁶⁹⁷ Önergede Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey'in de imzası bulunuyordu.⁶⁹⁸

Önerge hakkında söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, konuşmasında; istila gören yerlerdeki halkın Ziraat Bankası'na olan borçlarının affedilmesi teklifini esas itibarıyla herkesin kabul etmek istediğini, ancak ülkenin en bayındır, ilerlemiş, uygar ve en verimli yerlerinin Batı Anadolu olduğunu ve sonra bu bölgenin her köyünün, her kasabasının da zarar görmediğini, düşmanın genel güzergâhlarının ve hat boyunun bundan zarar gördüğünü kaydederek, istila gören yerlere herkesin şefkat göstermek istediğini belirtmiş, ancak istila görmeyen yerlerin de ülkenin düşman işgalinden kurtarılması için gösterdikleri fedakârlıkların unutulmaması gerektiğini

⁶⁹⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 9 (11 Mart 1340 / 11 Mart 1924), s.308.

⁶⁹⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 13/1, İ: 50 (08 Şubat 1341 / 08 Şubat 1925), s.224.

⁶⁹⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7/1, İ: 16 (19 Mart 1340 / 19 Mart 1924), s.725.

⁶⁹⁸ Aynı yerde.

vurgulamıştır. Halid Bey'e göre, merkezi Anadolu, ülkenin düşman işgalinden kurtarılması için en çok asker veren bölgeydi ve daha çok zarar görmüştü. Merkezi Anadolu'nun arazisinin daha az verimli olduğunu, buralarda arazinin 1'e 2 -3 ürün verdiğini, Batı Anadolu arazisinin ise çok verimli olduğunu ve buralarda arazinin 1'e 20 verdiğini, ayrıca Batı Anadolu'nun üzümü ve inciri olduğunu belirten Halid Bey, bütün yükü bir tarafa yüklemenin, sonra diğer tarafı sürekli affetmenin doğru olmadığını ifade etmiş ve bunun için önerenin reddini talep etmiştir.⁶⁹⁹

Halid Bey'in ardından söz alan Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, konuşmasında; ülkenin istila görmüş ve istila görmemiş halkın durumunun aşağı yukarı büyük bir fark göstermediğini kaydederek, bu faizi affolunmak istenilen paraların altın olarak borç alınmış paralar olduğunu, örneğin 100 lira borç etmiş olan kişinin bugün 700 – 800 lira vermesi gerektiğini belirtmiş, ancak bu faizin affedilmesi durumunda Ziraat Bankası'nın sermayesinin felç olacağını vurgulamıştır. Bir tarafı takviye ederken, diğer tarafı topallatmanın ve aksatmanın uygun olmadığını altını çizen Hasan Fehmi Efendi, Ziraat Bankası'nın gelişimine büyük bir balta vurmamak için borçların ertelenmesine taraftar olduğunu, ancak affını doğru bulmadığını ifade etmiştir.⁷⁰⁰

Çorum milletvekili İsmet Bey de borçların faizlerinin affedilmesinin Ziraat Bankası'na büyük zarar vereceğini belirterek, bu konuda, Kastamonu milletvekilleri Halid Bey ile Hasan Fehmi Efendi'nin düşüncelerine katıldığını bildirmiştir.⁷⁰¹

Önerge lehinde konuşan Van milletvekili Hakkı Bey, esasen Doğu Anadolu'da, istilaya uğrayan yerlerin çırılçıplak olduğunu, buradaki halkın değil faiz, devletin vergilerini bile ödeyecek durumda olmadıklarını belirterek, Doğu Anadolu halkının istilaya uğradığı zamanlardaki borcunun faizinin alınmamasını rica etmiştir.⁷⁰²

⁶⁹⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7/1, İ: 16 (19 Mart 1340 / 19 Mart 1924), s.726.

⁷⁰⁰ Aynı yerde.

⁷⁰¹ Aynı yerde.

⁷⁰² Aynı yerde.

Önerge aleyhinde konuşan Ziraat Bankası Genel Müdür Yardımcısı Cemal Hüsnü Bey, işgal gören yerler halkından Ziraat Bankası'na borçlu olanların borçlarının tahsilinin Meclis tarafından iki yıl süreyle ertelendiğini, Ziraat Bankası'nın bu yıl da üç milyon lirayı yine bu halka faizsiz borç olarak verdiğini hatırlatarak, dolayısıyla Ziraat Bankası'nın kendi omzuna yüklenen görevi yerine getirdiğini belirtmiştir. Konuşmasının devamında, Ziraat Bankası'nın bir anonim şirket olduğunu, bankanın bir genel kurulu olduğunu ve bu genel kurulda işgale uğrayan halkın temsilcilerinin de bulunduğunu söyleyen Cemal Hüsnü Bey, bu genel kurulun isterse Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda istilaya uğrayan yerler halkına verdiği borçların hepsini affedebileceğini, çünkü kendi malı olduğunu belirtmiş ve Meclis'in Ziraat Bankası'nı ilgilendiren bu gibi işleri artık Ziraat Bankası'nın genel kuruluna ve idare meclisine bırakmasını rica etmiştir.⁷⁰³

Konya milletvekili Musa Kâzım Efendi ise konuşmasında, istila gören yerlerin üzüntü verici olduğunu, ancak ülkenin tamamının istila görmüş derecesinde olduğunu, üç yıl süren Milli Mücadele döneminde 120 milyon liranın köylülerden tahsil edildiğini vurgulayarak, affın söz konusu olamayacağını, söz konusu olursa da bütün ülkeyi kapsaması gerektiğini ve buna da olanak olmadığını bildirmiş, şu halde bu konuda yapılacak işlemin Ziraat Bankası'nın idare kuruluna bırakılmasını istemiştir. Kırşehir milletvekili Yahya Galip Bey'in, Büyük Millet Meclisi her şeye hâkimdir, sözleri üzerine Musa Kâzım Efendi, istila görmeyen yerlerin, istila gören yerlerden daha kötü şartlar altında bulunduğunu ifade etmiştir.⁷⁰⁴

Eskişehir milletvekili Emin Bey, istilanın, göçün insanın başına gelmeyince bilinemeyeceğini, istila görmemiş, yuvası bozulmamış yerlerle, istila görmüş yerlerin karşılaştırılamayacağını belirterek, önergenin kabulünü istemiştir.⁷⁰⁵ Karesi milletvekili Vehbi Bey'in de benzer içerikteki konuşmasının ardından müzakere kâfi

⁷⁰³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7/1, İ: 16 (19 Mart 1340 / 19 Mart 1924), s.727.

⁷⁰⁴ Aynı yerde.

⁷⁰⁵ Aynı yerde.

görülerek oylamaya gidilmiş ve yapılan oylama sonucu söz konusu önerge reddedilmiştir.⁷⁰⁶

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 19 Nisan 1925 tarihinde, Meclis Başkanlığı'na verdiği temenni önergesinde; Türk ve Yunan kuvvetleri arasında 8 -21 Temmuz 1921 tarihleri arasında yapılan Kütahya – Eskişehir Muharebeleri'nde savaşıırken, düşman ateşi sonucu 15 Temmuz 1921 günü Kütahya-Çekürler civarında şehit olup, Hacı Bayram Veli mezarlığında gömülü bulunan 4. Fırka (Tümen) Komutanı şehit Miralay Nâzım Bey'in mezarının doğa şartlarının etkileri ile az zamanda kaybolacak şekilde yapıldığını belirterek, gelecek nesillere Kurtuluş Savaşı kahramanlarını hatırlatacak bir taş mezar bile yapılmadığını vurgulamış, ailesinin durumunun şehit Nâzım Bey'in büyüklüğü ile uygun bir mezar yaptırmaya elverişli olmadığını kaydederek, Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesinin abideler ve şehitlikler inşası masrafından Nâzım Bey'in mezarının da yaptırılmasını temenni etmiştir.⁷⁰⁷

Önergesini verdikten sonra bir konuşma yapan Kastamonu milletvekili Halid Bey, Nâzım Bey'in fedakârlığını herkesin bildiğini, özellikle İkinci İnönü Savaşı'nda atına binerek, düşman önünde, ateş hatlarında at koşturduğunu İsmet Paşa'nın çok iyi bildiğini ve takdir ettiğini belirterek, Nâzım Bey'in Kütahya-Çekürler civarında şehit olduğunu ve Hacı Bayram Veli mezarlığındaki mezarının adeta toprağa karışacak bir şekilde olduğunu ifade etmiş ve ailesinin durumunun da buna elverişli olmadığını kaydederek, Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesinin abideler ve şehitlikler inşası faslından oraya bir taş mezar yapılmasını rica etmiştir.⁷⁰⁸

Müdafaa-i Milliye Vekili Recep Bey, başlangıçta Halid Bey'in teklifini olumlu karşılayarak, Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesinde abideler ve şehitlikler inşası masrafı olarak kabul edilen paranın, yalnız İnönü, Sakarya, Dumlupınar ve Çanakkale gibi genel savaş meydanlarına ait, beş abide için tahsis edildiğini ve söz konusu teklifin bu beş abide dışında olduğunu vurgulamış ve Meclis kabul ettiği

⁷⁰⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7/1, İ: 16 (19 Mart 1340 / 19 Mart 1924), s.728.

⁷⁰⁷ BCA, (19 Nisan 1341 / 19 Nisan 1925), Dosya: 6592, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 7.42.49; TBMM ZC (II. Dönem), C: 18, İ: 106 (19 Nisan 1341 / 19 Nisan 1925), s.161.

⁷⁰⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 18, İ: 106 (19 Nisan 1341 / 19 Nisan 1925), s.161.

takdirde, mevcut beş abide arasına şehit Nâzım Bey'in mezarının da ilave edilebileceğini ifade etmiştir.⁷⁰⁹ Ancak Saruhan milletvekili Reşat Bey'in, Demirci Savaşı'nda şehit olan ve Nâzım Bey'in mezarı yanında gömülü bulunan Akhisar Cephesi Milli Alay Komutanı Hafız Hüseyin Bey'in tamamlanmamış mezarının da bitirilmesi için teklifte bulunması üzerine⁷¹⁰, Müdafaai Milliye Vekili Recep Bey, görüşünü değiştirmiştir.

Müdafaai Milliye Vekâleti bütçesinde, askeri abideler ve şehitlikler inşası masrafı olarak kabul edilmiş olan ödeneğin; İnönü, Sakarya, Dumlupınar, Çanakkale gibi Türk kahramanlığının ve Türk kudret ve kabiliyetinin simgesi sayılan mahallerde, hiçbir kişi adı söz konusu edilmeksizin, yapılması kararlaştırılan askeri abideler için tahsis edildiğini vurgulayan Müdafaai Milliye Vekili Recep Bey, bu ödeneğin, savaş görevini yerine getirirken şehit olan ve orduya misal olacak kahramanlık örneğini teşkil eden kişileri de kapsamının çok arzu edilen bir şey olduğunu ifade etmiştir. Ancak başka milletvekillerinin diğer şehitler için de aynı talepte bulunabileceklerini gerekçe göstererek, bütçedeki ödeneğin yetersizliğinden dolayı, asıl amacı sekteye uğratmamak için, bu iki şehit için yapılması talep edilen iki abidenin gelecek yıl bütçesinde çözüme kavuşturulmasını talep etmiştir.⁷¹¹ Bu sırada Karahisarısahip milletvekili Ruşen Eşref Bey'in kaybolan başka bir şehitlik için abide yapılması teklifinde bulunması, Müdafaai Milliye Vekili Recep Bey'in görüşlerini doğrulamış, neticede, Hacı Bayram Veli mezarlığında gömülü olan şehit Nâzım Bey ile şehit Hafız Hüseyin Bey'in mezarlarının yaptırılması hakkında Kastamonu milletvekili Halid Bey ile Saruhan milletvekili Reşat Bey'in teklifleri, yapılan oylama sonucu, Meclis Genel Kurulu tarafından, onaylanarak Hükümet'e gönderilmiştir.⁷¹²

23 Ocak 1926 tarihinde, Meclis Başkanlığı'na bir temenni önergesi veren Kastamonu milletvekili Halid Bey, önergesinde; 10 Ocak 1926 tarihli *Hâkimiyeti Milliye* gazetesinde, Ankara Belediyesi'nin, "*Yangınlara Karşı Tedabir*" başlıklı bir

⁷⁰⁹ Aynı yerde.

⁷¹⁰ Aynı yerde.

⁷¹¹ Aynı yerde.

⁷¹² TBMM ZC (II. Dönem), C: 18, İ: 106 (19 Nisan 1341 / 19 Nisan 1925), s.162.

ilanı olduğunu, bu ilanda yangın aletlerinin on beş gün içerisinde sipariş edilmesinin ve aksi halde belediye kanunu gereğince cezalandırılacaklarının ilgililere ihtar olduğunu belirterek, 28 Ekim 1925 tarihli *İnkılâp* gazetesinde de, Özel İdare (Muhassasatı Zatiye) daireleri gibi bazı önemli devlet dairelerinde yangına karşı alınması gereken zorunlu önlemlerin eksik olduğunun haber verildiğini ve bu gibi önemli devlet dairelerinde herhangi bir kazanın meydana gelmesinden önce, önüne geçilmesi için gereken önlemlerin alınmasının herkesin dikkatine sunulduğunun, bildirildiğini ifade etmiştir. Ankara Belediyesi'nin, ilanında, her nedense resmi dairelerden bahsetmediğini, ancak gerçekten *İnkılâp* gazetesinin yazdığı gibi, Özel İdare dairesinin bir yangın tehlikesine karşı korunmasının zaruri olduğunu kaydeden Halid Bey, bu dairenin ahşaptan yapıldığını ve Tahtakale civarında dar bir sokakta olduğunu ve bu sokağa bir su otomobilinin giremeyeceğini ifade etmiş, bina dâhilinde söndürme önlemleri de olmadığı takdirde, bir yangın tehlikesinde, yüz binlerce emekli, yetim ve kimsesiz dul kadınların işlem dosyalarıyla birlikte, binayı kurtarmanın çok zor olacağını vurgulamıştır. Esasen bu gibi kayıtların taştan ya da tuğladan yapılmış sağlam binalarda ve mahzenlerde korunması gerektiğinin altını çizen Halid Bey, mesken buhranı dolayısıyla hâlâ bu hususun teminine olanak olmadığını belirtmiş ve özellikle yüz binlerce insanın hukukuna ait dosyaları barındıran Özel İdare dairesinin Ankara Belediyesi'nin ilan ettiği yangın önlemleriyle donatılmasını temenni etmiştir.⁷¹³ 26 Ocak 1926 tarihinde, Meclis Başkanlığı'ndan Başvekâlet'e⁷¹⁴, 27 Ocak 1926 tarihinde Başvekâlet'ten Maliye Vekâleti'ne havale edilen⁷¹⁵ Halid Bey'in önermesine Maliye Vekâleti 14 Mart 1926 tarihinde yanıt vermiş ve söz konusu yanıtta; Özel İdare dairesinde yangın tehlikesine karşı gereken önlemlerin alındığı ifade edilmiştir.⁷¹⁶ Maliye Vekâleti'nin bu yanıtı, 17 Mart 1926 tarihli bir yazıyla, Başvekâlet'ten Meclis Başkanlığı'na bildirilmiştir.⁷¹⁷

⁷¹³ BCA, (23 Ocak 1926), Dosya: 6640, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 7.43.40, Ek: 3.

⁷¹⁴ BCA, (26 Ocak 1926), Dosya: 6640, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 7.43.40, Ek: 2.

⁷¹⁵ BCA, (27 Ocak 1926), Dosya: 6640, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 7.43.40, Ek: 1.

⁷¹⁶ BCA, (14 Mart 1926), Dosya: 6640, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 7.43.40, Ek: 5.

⁷¹⁷ BCA, (17 Mart 1926), Dosya: 6640, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 7.43.40, Ek: 4.

6) Vergilerin Azaltılmasına Yönelik Talepler

Kastamonu milletvekillerinin önemle işaret ettikleri konulardan biri köylü üzerindeki vergilerin ağırlığıydı. 1924 Şubat'ında, belediye vergi ve resimleri hakkında kanun lâyihası müzakerelerinde yedi kez söz alan Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey, konuşmalarında; söz konusu kanun lâyihası ile köylüler üzerine yüklenen bazı vergilere itiraz etmiştir. Cumhuriyet Hükümeti'nde vergilerin âdil bir şekilde toplanması gerektiğinin altını çizen Mehmet Fuat Bey'e göre, şehirliler ve zenginler servetleri oranında vergi vermiyordu ve Cumhuriyet Hükümeti'nin bütün vergi yükü fakir köylüler üzerine yükleniyordu.⁷¹⁸ 1924 yılı bütçe kanun lâyihası müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey de aynı konuya değinmiştir. Konuşmasında; Hükümet'in ve il özel idarelerinin ilköğretim vergisi, yol vergisi, belediye vergisi vb. adı altında köylülerden pek çok vergi topladığının altını çizen Halid Bey, belki bugün köylünün, bütçe gelirin % 20'sinden daha fazlasını verdiğini ve bu vergi sorununun özellikle fakirlere çok ağır geldiğini ifade etmiş ve Hükümet'in pek ciddi, esaslı ve ilmi bir inceleme ile bu soruna bir çözüm bulması gerektiğini vurgulamıştır.⁷¹⁹

7) Sağlık Alanında Düzenleme Girişimleri

1925 yılı Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, konuşmasında; Meclis'in, zorunlu hizmet olarak doktorların Doğu vilâyetlerine gönderilmesi hakkında, bir karar aldığını hatırlatarak, bu zorunlu hizmete karşın doktorların Doğu vilâyetlerine gitmemekte ısrar ettiklerini ifade etmiş, bu duruma neden olarak da; doktorların, kaymakamların ve belediye başkanlarının baskısı sonucu, idare meclisi üyeliği,

⁷¹⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 104 (17 Şubat 1340 / 17 Şubat 1924), s.65 -67.

TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 105 (18 Şubat 1340 / 18 Şubat 1924), s.90 -91.

TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 105 (18 Şubat 1340 / 18 Şubat 1924), s.104.

TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 110 (24 Şubat 1340 / 24 Şubat 1924), s.305.

TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 111 (25 Şubat 1340 / 25 Şubat 1924), s.350.

TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 112 (26 Şubat 1340 / 26 Şubat 1924), s.373 -374.

TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 112 (26 Şubat 1340 / 26 Şubat 1924), s.379 -380.

⁷¹⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 113 (27 Şubat 1340 / 27 Şubat 1924), s.423.

belediye hizmetleri gibi, asli görevleri dışında, lüzumsuz işlerle uğraştırılmasını göstermiştir. Halid Bey, bu tespitlere dayanarak, kazalarda bulunan Hükümet doktorlarının kanun ile ya da yönetmeliğe dayanarak ne gibi görevler ile yükümlü olduklarını Sıhhiye Vekili'nden sormuştur.⁷²⁰ Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili Dr. Refik Bey, Halid Bey'in sualine verdiği yanıtta; doktorların kendilerine ait basit şekilde bir yönetmelikleri olduğunu, ancak elde mevcut bu yönetmeliğin bugün için amacı temine yeterli olmadığını kaydederek, Hükümet doktorlarının kimler olabileceği ve bunların görevleri hakkında gerekli incelemelerin ve tespitlerin yapılmakta olduğunu bildirmiştir.⁷²¹

1925 yılı Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, özel eczanelerin, belediye eczaneleri olmadığı için, özellikle taşrada çok vurgunculuk yaptıklarını ve ilaçları çok pahalıya sattıklarını belirterek, fakir halk için bu vurgunculuğun çok önemli bir sorun oluşturduğunu ifade etmiş ve bu özel eczanelerin vurgunculuğu ile Sıhhiye Vekâleti'nin mücadele etmesini talep etmiştir.⁷²² Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili Dr. Refik Bey, Halid Bey'in talebine verdiği yanıtta; özel eczanelerin vurgunculuğu meselesini genel bir devlet kontrolü altına, zapturapt altına alarak, onlara etkili olacak surette bir esas tespit edip, bunun önüne geçileceğini ifade etmiştir.⁷²³

30 Ocak 1926 tarihinde, Meclis Genel Kurulu'nda "*Kazanç Vergisi Hakkında Kanun*" müzakere edilirken, söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, konuşmasında; bugün birçok kazalarda, hatta birçok vilâyet merkezlerinde bile doktor, dişçi ve eczacı olmadığını belirterek, Kastamonu vilâyetinin birkaç kazasında doktor olmadığını ve geçen yıl Daday kazasında bir kişinin doktorsuzluk nedeniyle öldüğünü kaydetmiş ve "*40 – 50 bin nüfuslu kazaları kime emanet ediyoruz, Allah'a mı?*" diye sormuştur. Halid Bey'e göre, doktorların kazalara gitmelerini teşvik etmek için, nüfusu 5.000'den eksik kaza merkezlerinde sanat icra eden doktor, dişçi ve

⁷²⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 73 (09 Mart 1341 / 09 Mart 1925), s.301.

⁷²¹ Aynı yerde.

⁷²² TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 73 (09 Mart 1341 / 09 Mart 1925), s.310.

⁷²³ Aynı yerde.

eczacıların kazanç vergisinden istisnası gerekiyordu. Çünkü doktor, dişçi ve eczacıların kazançları bu gibi kazalarda yeterli değildi ve sınırlıydı.⁷²⁴ Halid Bey, bu konuda Meclis Başkanlığı'na bir önerge de vermiş ve önergesinde; nüfusu 5.000'den eksik olan kaza merkezleri ile nahiye merkezlerinde sanat icra eden doktorların, eczacıların ve dişçilerin kazanç vergisinden muaf olmalarını teklif etmiştir.⁷²⁵

Halid Bey'in teklifine yanıt veren Maliye Vekili Hasan Bey, konuşmasında; kazalarda görev yapan belediye doktorları ile Sıhhiye Vekâleti'nin gönderdiği doktorların resmi doktorlar olduğunu ve maaş sahibi olduklarını belirterek, maaş sahibi resmi doktorların kazanç vergisinden istisnasını kabul edemeyeceğini ifade etmiştir. Kazalarda serbestçe sanat icra eden doktorlara da değinen Maliye Vekili Hasan Bey, serbest doktorların kazalara gitmelerini teşvik için bunların kazanç vergisinden muaf tutulmalarına ilişkin Kastamonu milletvekili Halid Bey'in teklifte bulunduğunu belirterek, ancak bu muafiyetin, doktorların kazalara ve nahiyelere gitmelerini sağlayacağını düşünmenin hayale kapılmak demek olduğunu ifade etmiş ve *“şimdiye kadar vergi olmadığı halde neden gitmemişlerdir?”* diye sormuştur. Maliye Vekili Hasan Bey'e göre, serbestçe sanat icra eden doktorların kazalara ve kazalardan daha küçük mahallere gitmemelerinin nedenleri büsbütün başkaydı ve doktorlar, gitmeyecek ise vergi kaldırıldıktan sonra ödül verilse de yine gitmezdi. Dolayısıyla bu teklifin bir yararı olmayacaktı.⁷²⁶

Malatya milletvekili Reşit Bey ile Gümüşhane milletvekili Hasan Fehmi Bey'in de teklif aleyhinde aynı doğrultudaki konuşmalarının ardından Kastamonu milletvekili Halid Bey'in önergesi oya sunulmuş ve yapılan oylama neticesinde kabul görmeyerek reddedilmiştir.⁷²⁷

⁷²⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 21, İ: 47 (30 Ocak 1926), s.305.

⁷²⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 21, İ: 47 (30 Ocak 1926), s.317.

⁷²⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 21, İ: 47 (30 Ocak 1926), s.317 -318.

⁷²⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 21, İ: 47 (30 Ocak 1926), s.318.

II) KASTAMONU VİLÂYETİNİ İLGİLENDİREN ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BÖLGE MİLLETVEKİLLERİNİN ETKİNLİKLERİ

A) Kastamonu Yönetimi ve Asayişini İlgilendiren Etkinlikler

Kastamonu milletvekilleri Kastamonu yönetimi ve asayişini ile ilgili olarak Meclis Başkanlığı'na bir soru önergesi ve altı temenni önergesi vermişler ve Meclis kürsüsünde üç konuşma yapmışlardır. Soru önergesi Halid Bey tarafından Meclis Başkanlığı'na verilmiştir. Altı temenni önergesinden üçü Halid Bey'e, ikisi Ahmet Mahir Efendi'ye, biri de Ali Rıza Bey'e aittir. Konuşmalar ise Halid Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu veriler, Kastamonu yönetimi ve asayişini ilgilendiren temel sorunlar hakkında Meclis'te yasama faaliyetlerinde bulunan en aktif ve katılımcı Kastamonu milletvekilinin Halid Bey olduğunu gösterir. Kastamonu milletvekillerinin bu konudaki faaliyetleri, tarih sırasına göre, aşağıda anlatılmıştır.

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 10 Aralık 1923 tarihinde, arkadaşları Kastamonu milletvekilleri Mehmet Fuat Bey, Hasan Fehmi Efendi ve Ali Rıza Bey ile birlikte, Meclis Başkanlığı'na verdiği temenni önergesinde; Kastamonu vilâyetinin Daday kazasının nahiye teşkilatının genişletilmesini teklif etmiştir. Halid Bey, temenni önergesinde; Kastamonu vilâyetinde bulunan Daday kazasının 169 köyden ve 43.800 nüfustan ibaret olduğunu ve topografya durumu itibarıyla da idare teşkilatının genişletilmesi gerektiği halde merkez kazadan başka tek bir nahiyesi olduğunu belirterek, nüfus, genişlik ve servet itibarıyla Daday'dan küçük olan Araç kazasının “*Merküze*”, “*Boyalı*”, “*İğdir*” gibi üç nahiyesi bulunduğunu bildirmiş ve diğer vilâyetlerin kazalarında da yeterli nahiye teşkilatı mevcut olduğuna göre Daday kazası nahiye teşkilatının bu halde bırakılmasının idari sakıncalar doğurduğunu vurgulamıştır. Daday kazasına bağlı Azdavay nahiyesinde 81 köy olduğunu ve bu köylerin geniş, dağlık bir mıntıkaya dağıldığını ve bu nedenle değil kaza kaymakamının nahiye müdürlerinin bile bu köyleri zamanında arzu edilen derecede denetleyemediklerini kaydeden Halid Bey, bu durumun asayişe, halk üzerinde Hükümet'in nüfuzunun azalmasına etki ettiğini, köylerin bayındırlıktan, uygarlık, ilerleme, refah ve mutluluktan, eğitimden yoksun kaldığını ifade etmiş ve nahiye

teşkilatının genişleyeceği düşüncesiyle Azdavay nahiye merkezinde yerleşmeye elverişli bir Hükümet dairesinin, hapishanenin, memurların yaşamasına elverişli binaların, fırın ve dükkânın yapılamadığının altını çizmiştir. Bu hal yüzünden Azdavay nahiyesine tayin olunan memurların orada görev yapmak istemediklerine ya da nahiyede uzun süre durmamalarına tanık olunduğunu ve bu nedenle de halkın çoğunlukla başvuracak makam bulamadığını ifade eden Halid Bey, halk Hükümeti'nin halka bayındırlık, asayiş vaat ettiğini belirtmiş ve buna dayanarak 81 köyden ibaret Azdavay nahiyesi halkının, idari teşkilatlarının değiştirilmesini ve genişletilmesini talep ettiklerini vurgulamıştır. Azdavay nahiyesi dâhilinde “*Azdavay*”, “*Valay*”, “*Zarı*”, “*Çöme*”, “*Ayahna*” gibi tabiatın derin vadiler ve dağlarla birbirinden ayırdığı mıntıkaların olduğunu belirten Halid Bey, (Azdavay, Valay) mıntıklarında 53 köyden ibaret “*Azdavay Nahiyesi*”nin; (Zarı, Çöme, Ayahna) mıntıklarında 28 köyden ibaret “*Zarı Nahiyesi*”nin oluşturulabileceğini ifade etmiştir. Halid Bey, önergesinin sonunda, gerektiği takdirde vilâyetin de görüşü sorularak 1924 yılı bütçesine dâhil edilmek üzere Daday kazası nahiye teşkilatının genişletilmesini temenni ettiklerinin Dahiliye Vekâleti'ne bildirilmesini rica etmiştir.⁷²⁸ Ancak Meclis Başkanlığı'ndan bir yazıyla Başvekâlet'e⁷²⁹, Başvekâlet'ten bir yazıyla Dahiliye Vekâleti'ne havale edilen⁷³⁰ Halid Bey ve arkadaşlarının bu önergesine Dahiliye Vekâleti tarafından, o zaman zarfında, bir yanıt verilmemiştir.

1924 yılı bütçe kanun lâyihası müzakerelerinde yine aynı konuya değinen Kastamonu milletvekili Halid Bey, konuşmasında; Kastamonu vilâyetinin Daday kazasında 82 köyden ibaret bir Azdavay nahiyesi bulunduğunu, köylerin, gayet geniş, arazinin gayet dağlık ve iletişim ve ulaşımın da bu ölçüde zor olduğunu belirterek, nahiye müdürünün köylünün yüzünü görmediğini ve zavallı köylünün de Hükümet memurunun yüzünü görmediğini, yalnız vergi almak için tahsildarların ve jandarmanın yüzünü gördüğünü ifade etmiş ve Hükümet'in böyle yakından himayesi

⁷²⁸ BCA, (10 Kânunuevvel 1339 / 10 Aralık 1923), Dosya: 6228, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 6.34.6, Ek: 3.

⁷²⁹ BCA, (10 Kânunuevvel 1339 / 10 Aralık 1923), Dosya: 6228, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 6.34.6, Ek: 2.

⁷³⁰ BCA, (13 Kânunuevvel 1339 / 13 Aralık 1923), Dosya: 6228, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 6.34.6, Ek: 1.

olmayınca o yerlerde eşkıyalığın sürüp gittiğini vurgulamıştır. Geçenlerde bu konu hakkında Dahiliye Vekâleti'ne bir önerge verdiğini, tesadüfen yanıtı şimdi aldığını ve Dahiliye Vekâleti'nin yanıtında; *“Bu gibi teşkilat, teşkilatı umumiye sırasında nazarı dikkate alınacaktır”* denildiğini kaydeden Halid Bey, içinde bir tek nahiye teşkilini arzu ettiği Daday kazasının 45.000 nüfusu ve 180 köyü olduğunu ve 100.000 liradan fazla geliri olduğunu bildirmiş ve bir nahiyenin neden esirgendiğini sormuştur. Halid Bey'e göre, Dahiliye Vekâleti Hükümet'in her türlü vergisini veren o zavallı köylüyü bir an önce eşkıyanın baskısından kurtarmak için Heyeti Vekile'ye bir karar teklif etmeli ya da bir nahiye teşkilini milyonlarca liralık Dahiliye bütçesine sıkıştırmalıydı. Halid Bey, konuşmasının sonunda, Dahiliye Vekâleti'nin böyle bir iş hakkında baştan atar bir tarzda yanıt vermesine ciddi olarak üzüldüğünü ve bu yanıtı esef verici bulduğunu vurgulamıştır.⁷³¹

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 1924 yılı Dahiliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde, arkadaşları Kastamonu milletvekilleri Hasan Fehmi Efendi, Ahmet Mahir Efendi, Mehmet Fuat Bey ve Necmettin Bey ile birlikte, Meclis Başkanlığı'na aynı konuda başka bir temenni önergesi vermiş ve önergesinde Daday kazası nahiye teşkilatının genişletilmesine yönelik talebini yinelemiştir. Halid Bey, söz konusu temenni önergesinde; Kastamonu vilâyeti dâhilinde bulunan Daday kazasının Azdavay nahiyesinin *“Azdavay, Zarı”* namıyla iki nahiye ayrılmasını her açıdan gerekli ve zaruri bulduğunu bildirmiştir. Daday kazasının 45.000 nüfusu ve 176 köyü olduğunu ve kazanın biricik ve tek nahiyesi olan Azdavay nahiyesinde ise 85 köy olduğunu kaydeden Halid Bey, bir nahiye müdürü ile 85 köyün idaresinin olanaksız olduğunu, Kastamonu Vilâyet Meclisi Umumisi'nin de 39. toplantısında bir mazbata ile Dahiliye Vekâleti'nden Azdavay nahiyesinin ikiye ayrılmasını rica ettiğini ifade etmiş ve dolayısıyla Daday kazası için Dahiliye Vekâleti bütçesine fazla bir nahiye kadro ve masrafının eklenmesini talep etmiştir.⁷³² Halid Bey ve arkadaşlarının bu teklifi, Dahiliye Vekâleti bütçesi rakamlarını değiştirecek nitelikte görüldüğü için,

⁷³¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 113 (27 Şubat 1340 / 27 Şubat 1924), s.421 -422.

⁷³² TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 6 (8 Mart 1340 / 8 Mart 1924), s.194.

Meclis Genel Kurulu tarafından Dahiliye Vekâleti bütçesinin özel faslında müzakere edilmesi kararlaştırılmıştır.⁷³³

1924 yılı Dahiliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, Dahiliye Vekili'nin çete kalmadığını ifade ettiğini, Eğri Ahmet çetesinin tutulduğunu gazetelerin yazdığını belirterek, hâlbuki kendisinin aldığı bilgilere göre Eğri Ahmet çetesinin tutulmadığını ve hatta Çerkeş kazasında beş, on köyün bu çetenin idaresi altında olduğunu ve adeta bir nahiye teşkil ettiğini bildirmiş ve Dahiliye Vekili'nden “*bu çete tutulmuş mudur, tutulmamış mıdır?*” diye sormuştur.⁷³⁴ Dahiliye Vekili Ferit Bey, Halid Bey'e verdiği yanıtta; şimdi Eğri Ahmet çetesi namıyla bir çete kalmadığını belirterek, Eğri Ahmet'in jandarma kumandanı tarafından tutuklandığı halde, eski Çankırı valisinin “*İzalei Şekavet Kanunu*”nun 6. maddesine göre daha gelir gelmez artık serbest kalması gerekeceği düşüncesiyle Eğri Ahmet'i serbest bıraktığını ifade etmiş ve Çankırı valisinin de bu nedenden ötürü azledildiğini kaydetmiştir. Dahiliye Vekili'ne göre, ortada bir çete yoktu. Yalnızca bir Eğri Ahmet'ten ibaretti.⁷³⁵

Halid Bey, 1925 yılı Dahiliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde yine aynı konuya değinmiştir. Konuşmasında, Çankırı vilâyetinin Çerkeş kazasının Ovacık nahiyesinde, Ovacık nahiye bir Eğri Ahmet olduğunu ve bu Eğri Ahmet'in yaklaşık olarak on iki, on üç yıldan beri eşkıyalık yaptığını belirten Halid Bey, Hükümet'in sonradan bunun önemini anlayarak Eğri Ahmet'i resmen eşkıya ilan ettiğini kaydetmiş ve Eğri Ahmet çetesini kolayca elde edebilmek için Hükümet'in Çankırı vilâyeti ile Kastamonu vilâyeti arasında “*İzalei Şekavet Kanunu*”nu uygulamak için emir verdiğini ifade etmiştir. Ancak beş ya da altı kişiden ibaret bulunan bu Eğri Ahmet çetesinin bir yıla yakın bir süredir bir türlü tutulamamasından şikâyet eden Halid Bey, “*İzalei Şekavet Kanunu*”nun adeta “*İdarei Örfiye Kanunu*”na benzer bir kanun olduğunu ve bu kanunun uygulanması yüzünden bazı ailelerin şuraya, buraya nakledildiğini ve halkın huzurunun bozulduğunu ve aynı zamanda yoğun bir

⁷³³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 6 (8 Mart 1340 / 8 Mart 1924), s.199.

⁷³⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 6 (8 Mart 1340 / 8 Mart 1924), s.190.

⁷³⁵ Aynı yerde.

jandarma kütlesinin, şu köyde, bu köyde halka büyük bir yük oluşturduğunu ifade etmiş ve Hükümet'ten Eğri Ahmet çetesini bir an önce etkisiz hale getirmesini ve Kastamonu vilâyeti ile Çankırı vilâyetinde olağan durumun geri gelmesini rica etmiştir.

Beş kişiden ibaret Eğri Ahmet çetesinin jandarma ile çatışmayı kabul etmediğini, arazinin dağlık olmasından yararlandığını ve gece gezdiğini ifade eden Halid Bey'e göre, böyle 200, 300 jandarmayı bu çetenin peşinden sürekli koşturmanın hiçbir yararı yoktu ve gayet seçme, güvenlik işinden anlar subaylar kumandasında 40, 50 asker bu amaca yeterdi.⁷³⁶

Dahiliye Vekili Cemil Bey, verdiği yanıtta; birçok milletvekilinin asayişten bahsettiklerini belirterek, asayiş; sürekli eşkıyalık, sıradan ve bayağı eşkıyalık, çapulculuk ve zabıta olayları diye sınıflandırmanın gerektiğini kaydetmiş ve geçen yıl ve önceki yıllara oranla eşkıyalığın önemli oranda azaldığını ve ülkenin asayişini bozacak bir derecede olmadığını vurgulamıştır.⁷³⁷

Kastamonu milletvekili Ahmet Mahir Efendi, 17 Kasım 1924 tarihinde, Meclis Başkanlığı'na verdiği temenni önergesinde; Küre ve Abana nahiyelerinde tapu memurlarının kaldırılması yüzünden halkın birçok zorluklarla karşılaştığını anlatmış ve halkın, içine düştüğü zorluklar yüzünden, şikâyetlerine son verilmesi için Küre ve Abana nahiyelerinde tapu memurlarının yeniden kurulmasını teklif etmiştir.⁷³⁸ 20 Kasım 1924 tarihinde, Meclis Başkanlığı'ndan Başvekâlet'e⁷³⁹, 23 Kasım 1924 tarihinde ise, Başvekâlet'ten Maliye Vekâleti'ne havale edilen⁷⁴⁰ Ahmet Mahir Efendi'nin önergesine, Maliye Vekâleti 4 Aralık 1924 tarihinde yanıt vermiştir. Söz konusu yanıtta; Ahmet Mahir Efendi'nin önergesinin suretinin Tapu

⁷³⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 57 (16 Şubat 1341 / 16 Şubat 1925), s.45.

⁷³⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 59 (18 Şubat 1341 / 18 Şubat 1925), s.114.

⁷³⁸ BCA, (17 Teşrinisani 1340 / 17 Kasım 1924), Dosya: 12210, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 134.961.10, Ek: 5.

⁷³⁹ BCA, (20 Teşrinisani 1340 / 20 Kasım 1924), Dosya: 12210, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 134.961.10, Ek: 4.

⁷⁴⁰ BCA, (23 Teşrinisani 1340 / 23 Kasım 1924), Dosya: 12210, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 134.961.10, Ek: 3.

Genel Müdürü tarafından özel deftere kaydedildiği belirtilerek, gelecek yıl Tapu Genel Müdürlüğü'nün bütçesinde gereğinin yapılacağı arz edilmiştir.⁷⁴¹

Kastamonu milletvekili Ahmet Mahir Efendi, 17 Mart 1925 tarihinde, Meclis Başkanlığı'na verdiği diğer bir temenni önergesinde, bu kez Eflani nahiyesinde tapu memurluğu kurulmasını teklif etmiştir. Önergesinde; Kastamonu vilâyetinin Safranbolu ile Daday kazaları arasında ve her birine on, on beş saat uzaklıkta bulunan Eflani nahiyesinin, öteden beri ticareti ve tarımı gelişmiş bir nahiye olduğu gibi, haftada bir gün de binlerce halkın uğradığı meşhur bir pazarı olduğunu belirterek, buna karşın halkın, tapu işlemlerinden dolayı, Daday ile Safranbolu kazalarından birine yüksek dağlardan, birçok zorlukla karşılaşarak, geçip gitmek zorunda kaldığını ve bu durumun ise kişilerin işlerinin kolaylaştırılması noktasından uygun ve caiz olmayacağını ifade etmiş, bu nedenle Eflani nahiyesinde bir tapu memurluğunun kurulmasını ve bu suretle halkın işlerinin kolaylaştırılmasını teklif etmiştir.⁷⁴² 18 Mart 1925 tarihinde, Meclis Başkanlığı'ndan Başvekâlet'e⁷⁴³, 19 Mart 1925 tarihinde ise Başvekâlet'ten Maliye Vekâleti'ne havale edilen⁷⁴⁴ Ahmet Mahir Efendi'nin önergesine Maliye Vekâleti 5 Nisan 1925 tarihinde yanıt vermiştir. Söz konusu yanıtta; kendilerine gönderilen önerge sureti üzerine konunun araştırıldığı ve Tapu Genel Müdürlüğü'nün bu yılki bütçesinde ancak on beş nahiye de tapu memuru istihdamı için ödenek ayrıldığı ve diğer vilâyetlerin nahiyelerinin ihtiyaçlarının da dikkate alındığı vurgulanarak, bu yıl Kastamonu vilâyetinin ancak Küre ve Abana nahiyelerine birer tapu memuru tayin edildiği ifade edilmiş ve gelecek yıl fazla ödenek alındığı takdirde Eflani nahiyesine de bir tapu memurunun tayinine çalışılacağı arz olunmuştur.⁷⁴⁵ Maliye Vekâleti'nin bu yanıtı, 6 Nisan 1925 tarihinde, Başvekâlet'ten bir yazıyla Meclis Başkanlığı'na bildirilmiştir.⁷⁴⁶

⁷⁴¹ **BCA**, (04 Kânunuevvel 1340 / 04 Aralık 1924), Dosya: 12210, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 134.961.10, Ek: 2.

⁷⁴² **BCA**, (17 Mart 1341 / 17 Mart 1925), Dosya: 6572, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 7.42.29, Ek: 5.

⁷⁴³ **BCA**, (18 Mart 1341 / 18 Mart 1925), Dosya: 6572, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 7.42.29, Ek: 4.

⁷⁴⁴ **BCA**, (19 Mart 1341 / 19 Mart 1925), Dosya: 6572, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 7.42.29, Ek: 3.

⁷⁴⁵ **BCA**, (05 Nisan 1341 / 05 Nisan 1925), Dosya: 6572, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 7.42.29, Ek: 2.

⁷⁴⁶ **BCA**, (06 Nisan 1341 / 06 Nisan 1925), Dosya: 6572, Fon Kodu: 0.30.10; Yer No: 7.42.29, Ek: 1.

Kastamonu milletvekili Ali Rıza Bey, 29 Ocak 1925 tarihinde, arkadaşları Kastamonu milletvekilleri Halid Bey, Mehmet Fuat Bey ve Hasan Fehmi Efendi ile birlikte Meclis Başkanlığı'na verdiği temenni önergesinde; Araç ikinci seçmenlerinden aldığı telgrafta Araç hükümet konağının kaza neticesinde yandığının bildirildiğini belirterek, bu binanın esasen tamire muhtaç ve eski bir bina olduğunu ve yangının oluş nedenlerini anlayabilmek için yerinde yapılan incelemenin Kastamonu vilâyetinden Maliye Vekâleti'ne gönderildiğini ifade etmiş ve Araç'ta yeni bir hükümet konağı yaptırmak üzere süratle yeteri kadar ödenek gönderilmesini temenni etmiştir.⁷⁴⁷ Ancak 8 Şubat 1925 tarihinde Başvekâlet'ten Maliye Vekâleti'ne gönderilen Ali Rıza Bey'in önergesine⁷⁴⁸ Maliye Vekâleti tarafından herhangi bir yanıt verilmemiştir.

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 6 Kasım 1926 tarihinde, Meclis Başkanlığı'na verdiği soru önergesinde; 22 Ekim 1926'da Küre'ye uğradığı zaman, kazanın teşkili üç aya yakın olduğu halde Küre kazası teşkilatı için havale verilmemiş olduğunun ve kaza memurlarının maaş almadıklarının kendisine söylendiğini vurgulayarak, mal müdürünün de bunu teyit ettiğini ifade etmiş ve bu durumun nedenlerini Hükümet'ten sormuştur.⁷⁴⁹

Hükümet adına soru önergesine yanıt veren Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey, yanıtında; yeni teşkil olunan Küre kazası maliye memurlarının birinci altı aylık maaş ve ödenek havalesinin 21 Temmuz 1926 tarihinde postayla Kastamonu Vilâyeti Defterdarlığı'na gönderildiğini belirterek, durumun diğer vekâletlere de bildirildiğini ifade etmiş ve diğer vekâletler tarafından da gerekli havalelerin vakit ve zamanında Küre kazasına gönderilmiş bulunduğunun, yanıt olarak, kendisine bildirildiğini arz etmiştir.⁷⁵⁰

⁷⁴⁷ BCA, (29 Kânunusani 1341 / 29 Ocak 1925), Dosya: 6523, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 7.41.20, Ek: 1.

⁷⁴⁸ BCA, (08 Şubat 1341 / 08 Şubat 1925), Dosya: 6523, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 7.41.20, Ek: 2.

⁷⁴⁹ BCA, (06 Kasım 1926), Dosya: 6709, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 8.46.11; TBMM ZC (II. Dönem), C: 28, İ:20 (30 Aralık 1926), s.235.

⁷⁵⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 28, İ: 20 (30 Aralık 1926), s.235.

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 25 Kasım 1926 tarihinde, Meclis Başkanlığı'na verdiği temenni önergesinde; Küre kazasında bir askere alma şubesinin teşkilini teklif etmiş, ancak Başvekâlet'e gönderilen önergeye herhangi bir yanıt verilmemiştir.⁷⁵¹

B) Kastamonu Vilâyetindeki İlköğretimin Finansman Sorununa Yönelik Çözümleme Girişimleri

Işıl Çakan'ın, daha önce sözü edilen makalesinde anlattığı üzere; ilköğretim giderlerinin karşılanmasını doğrudan doğruya halkın üzerine yükleyen "*Tedrisatı İptidaiye Vergisi*", yani, günümüz Türkçesiyle, İlköğretim Vergisi Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne bir miras olarak kalmıştı. Söz konusu vergiyi toplama yetkisi ise Vilâyet İdare Meclislerine bırakılmıştı. Ancak Vilâyet Meclisi üyesi olabilme belirli oranda vergi verme, gerçekte ise belirli oranda gayrimenkule sahip olma şartını içermekteydi. Bu durum Vilâyet İdare Meclisine üye olanların o bölgenin toprak güçlüsü ve eşrafı olduğunun göstergesiydi. Taşra egemen güçlerinin hâkim olduğu vilâyet hususi idareleri ise; mektep vergisinin toplanmasında tarafsız hareket etmemişler, mektep vergisinin uygulanmasında suiistimaller yaratmışlar ve halka ödeme güçlerinin üzerinde vergi tahakkuk ettirmişlerdir. Birinci TBMM'de Maarif Vekilliği yapmış olan Hamdullah Suphi Bey de 1925 yılında İlk Tedrisat Muallimleri Derneği'nde yapmış olduğu konuşmada mektep vergisi uygulamasının işlememe nedeni olarak yerel idarelerin yarattığı suiistimleri göstermiştir. Işıl Çakan'ın tespitlerine göre; vilâyet hususi idareleri halktan toplamış oldukları maarif katkısının yarısını bile eğitime aktarmamışlardır. Işıl Çakan'ın anlattığı üzere; Kastamonu vilâyetinin 1926 yılı bütçesinde ilköğretime ayrılan pay maarif vergisinden toplanacak miktarın % 44,52'sini oluşturmaktaydı ve bu oran yerel idarenin verginin yarısını bile eğitime ayırmak eğiliminde olmadığını ortaya koymaktaydı. Genel bütçeden ilköğretime kaynak aktarılamaması ve yerel

⁷⁵¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 27, İ: 9 (25 Kasım 1926), s.103.

idarelerin bu konudaki duyarsızlıklarının en önemli sonucu ise, okul ve öğretmen sayılarının gelişim seyrindeki yetersizlikti.⁷⁵²

Kastamonu milletvekili Halid Bey de, 16 Ağustos 1923 tarihinde *Açıksöz* gazetesine verdiği demeçte; vilâyet hususi idarelerindeki usulsüzlük, duyarsızlık ve beceriksizlik nedeniyle öğretmen maaşlarının ödenmesindeki aşırı gecikmelere dikkat çekmiştir. Nitekim gazete muhabirinin vilâyet hususi idareleri hakkındaki fikrini sorması üzerine, buna yanıt veren Halid Bey, esas itibarıyla yetkilerin genişletilmesinin iyi bir şey olduğunu ve bu esasa göre vilâyet hususi idarelerinin faydalı olması gerekirse de her tarafta işittiği şikâyetlere göre bundan istifade edilemediğinin anlaşıldığını ifade etmiştir. Vilâyet hususi idarelerinden maaş alan eğitim memurlarıyla diğer hususi bütçeden maaş alan memurların aylarca maaşlarını alamadıklarının altını çizen Halid Bey, Kastamonu merkezindeki bir okul öğretmenin henüz mart maaşını aldığını ve Daday kazası öğretmenlerinin Ocak ayından beri maaşlarını alamadıklarını ifade etmiş ve her halde bu derece gecikmenin bir idaresizlikten kaynaklandığını vurgulamıştır. Öğretmenler bu halde iken diğer taraftan genel bütçeden maaş alan memurların düzenli olarak maaşlarını aldıklarını vurgulayan Halid Bey'e göre, vilâyet hususi idarelerinin kaldırılarak bu bütçeden maaş alan memurların da genel bütçeye dâhil edilmesi gerekiyordu.⁷⁵³ Kastamonu milletvekili Halid Bey, öğretmen maaşlarının ödenmesindeki gecikmeler ve vilâyet hususi idarelerinin bu husustaki kusurları, ihmal ve kayıtsızlıkları konusunda 21 Ağustos 1923 tarihinde Meclis Başkanlığı'na bir temenni önergesi de verecek ve Kastamonu vilâyeti öğretmenlerinin dilekçelerinden bahsederek, öğretmenlerin maaşlarının kesin bir şekle bağlanmasını teklif edecektir. Ancak Maliye Vekâleti'ne gönderilen bu temenni önergesine herhangi bir yanıt verilmeyecektir.⁷⁵⁴

Kastamonu milletvekili Ali Rıza Bey ise 6 Eylül 1924 tarihinde *Açıksöz* gazetesine verdiği demeçte; ilköğretimin ülkenin genel bütçesine alınmasını uygun ve doğru bulmadığını ifade ederek, ilköğretimin vilâyet hususi idarelerine

⁷⁵² Daha geniş bilgi için bkz. Çakan, **a.g.m.**, s.85 -127.

⁷⁵³ **Açıksöz**, "Mebusumuz Halid Beyle Mülâkat", (22 Temmuz 1339 / 22 Temmuz 1923), No: 835, s.2.

⁷⁵⁴ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 1, İ: 7 (21 Ağustos 1339 / 21 Ağustos 1923), s.109.

bırakılmasının, halkın eğitim işleriyle bizzat alakadar olarak, çocuklarının eğitim ışığıyla aydınlanmasını temin amacına yöneltmiş olduğuna göre, bu husustaki kusurların, ihmal ve kayıtsızlıkların vilâyet hususi idarelerini ilgilendirmesi gerektiğinin altını çizmiştir.⁷⁵⁵

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 11 Mayıs 1926 tarihinde, Meclis Başkanlığı'na verdiği başka bir temenni önergesinde; Cide kazası halkına ödeme güçlerinin üzerinde maarif vergisi tahakkuk ettirilmesi nedeniyle Cide kazası halkından gelen şikâyetleri dile getirecek ve Kastamonu vilâyeti hususi idaresinin bu konudaki duyarsızlığına dikkat çekecektir. Halid Bey, önergesinde; Kastamonu vilâyeti dâhilindeki Cide kazasından aldığı telgrafta; geçen yıl Cide kazasına 1.500 lira maarif vergisi tahakkuk ettirilmiş ve bu para güçlkle ödenebilmiş iken, bu yıl kazaya 18.000 lira maarif vergisi tahakkuk ettirilmiş olduğundan ve pek yoksul olan Cide kazası halkının bu parayı vermeye gücü yetmeyeceğinden bahsedildiğinin altını çizerek, maarif vergisinin tadili için girişimlerde bulunmasının kendisinden rica edildiğini vurgulamıştır. Halid Bey, alakası nedeniyle durumu Kastamonu vilâyetine yazdığını, ancak alakadar Vekâlet'in de dikkatini çekmeyi uygun bulduğunu ifade etmiştir.

Cide kazasının bütün gelirinin 60.000 lirayı geçmediğini, emlak vergisinin 6.000 lira olduğunu ve Cide kazası halkının son derece yoksul olduğunu ifade eden Halid Bey, kaza maliyesinin yerel Hükümet memurlarının maaşlarını bile bir yılda büsbütün ve düzenli olarak veremediğini ve bu konuda kazaya vilâyetin yardım ettiğini vurgulamış ve Cide iskelesinin ithalat ve ihracatı incelendiği takdirde ticaretinin de pek az olduğunun görüleceğinin altını çizmiştir. Cide kazası halkının sıkıntı ve yoksulluğuna dikkati çekmek için İkinci TBMM'nin birinci toplantı yılı tatil döneminde Başvekil İsmet Paşa'ya posta ile köylünün yemekte olduğu bir ekmek numunesini de gönderdiğinin altını çizen Halid Bey, böyle yoksul bir kaza halkına 18.000 lira maarif vergisi tahakkuk ettirmenin adalete uygun olmadığını vurgulamış ve alakadar Vekâlet tarafından da soruşturma yapılarak maarif vergisinin

⁷⁵⁵ **Açıksöz**, "Mebusumuz Ali Rıza Beyle Mülâkat", (06 Eylül 1340 / 06 Eylül 1924), No: 1162, s.1.

tadili için Kastamonu vilâyeti nezdinde girişimlerde bulunulmasını temenni ve talep etmiştir.⁷⁵⁶ Aynı tarihte Meclis Başkanlığı'ndan Başvekâlet'e⁷⁵⁷, yine aynı gün Başvekâlet'ten Maliye Vekâleti'ne havale edilen⁷⁵⁸ Halid Bey'in temenni önergesine Maliye Vekâleti tarafından herhangi bir yanıt verilmemiştir.

C) Ormancılık Politikalarına İlişkin Tespitler

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 1924 yılı bütçe kanun lâiyhası müzakerelerinde söz alarak, Kastamonu vilâyetinin ormanları ile meşhur olduğunu vurgulamış ve 1894 yılında Türkiye coğrafyası hakkında Fransızca yayımlanan bir eserde, Bolu ve Kastamonu havalisine “*Ağaç Denizi*” adı verildiğini ifade etmiştir.⁷⁵⁹ Nitekim Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1973 yılında yayınladığı *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı* adlı eserde verilen bilgilere göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında, Kastamonu vilâyetinde 716.000 hektar orman varlığı bulunuyordu ve orman alanının genişliği bakımından Kastamonu vilâyeti, Bursa ve Aydın (İzmir) vilâyetlerinden hemen sonra üçüncü sırada geliyordu.⁷⁶⁰ Çevre ve Orman Bakanlığı'nın resmi internet sitesinde verilen 2010 yılı istatistiklerine göre ise, günümüzde Kastamonu ilinde 785.554 hektar orman alanı mevcut olup, Kastamonu ili sırasıyla Antalya, İçel ve Muğla illerinden hemen sonra orman varlığı bakımından en zengin dördüncü il konumundadır.⁷⁶¹ Kastamonu milletvekilleri de Meclis Başkanlığı'na verdikleri üç soru önergesi, bir tefsir önergesi ve altı önergeyle ve Meclis Genel Kurulu'nda yaptıkları 15 konuşmayla Kastamonu vilâyetindeki bu zengin orman varlığına dikkat çekmişler ve Hükümet'in ormancılık politikalarına yön vermeye çalışmışlardır. Tefsir önergesinin, soru önergelerinin ve önergelerin tamamı Halid Bey tarafından Meclis Başkanlığı'na verilmişti. Bununla birlikte bu önergelerin bazılarında diğer Kastamonu milletvekillerinin de imzaları bulunmaktaydı. Konuşmaların ise ikisi Hasan Fehmi

⁷⁵⁶ BCA, (11 Mayıs 1926), Dosya: 6676, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 8.45.7, Ek: 3.

⁷⁵⁷ BCA, (11 Mayıs 1926), Dosya: 6676, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 8.45.7, Ek: 2.

⁷⁵⁸ BCA, (11 Mayıs 1926), Dosya: 6676, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 8.45.7, Ek: 1.

⁷⁵⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 113 (27 Şubat 1340 / 27 Şubat 1924), s.418 -419.

⁷⁶⁰ *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*, s.33.

⁷⁶¹ http://www2.ogm.gov.tr/orm_varligi/kastamonu.html

Efendi, üçü Mehmet Fuat Bey, 10'u da Halid Bey tarafından gerçekleştirilmişti. Bu veriler, Kastamonu vilâyeti ormanları ile ilgili konularda Meclis'te en yoğun faaliyette bulunan, en çok çalışma yürüten ve en aktif ve katılımcı Kastamonu milletvekilinin Halid Bey olduğunu gösterir. Diğer Kastamonu milletvekillerinin tamamı da Halid Bey'in önergelerine imzalarını atarak, kendisine bu konuda destek vermişler ve arka çıkmışlardır. Kastamonu milletvekillerinin Kastamonu vilâyeti ormanları ve ülke ormanları ile ilgili tespitleri, talepleri, teklifleri ve Hükümet'e yönelik eleştirileri, kronolojik sıraya göre, aşağıda anlatılmıştır.

1) İmar İşlerinde Kullanılacak Keresteler

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 23 arkadaşıyla birlikte, 5 Eylül 1923 tarihinde, Kastamonu ve Bolu ormanları hakkında Meclis Başkanlığı'na bir temenni önergesi vermiştir. Önergede Kastamonu milletvekilleri Ahmet Mahir, Mehmet Fuat, Ali Rıza, Veled Çelebi ve Hasan Fehmi Beylerle birlikte, Çankırı, Zonguldak, Giresun, Ordu, Trabzon, Kayseri, Niğde, Tokat, Bolu, Mersin, Sinop, Lazistan milletvekillerinin de imzaları vardı.

Önergede; İmar Encümeni'nin, istila gören yerlerde yapılacak binalar için ihtiyaç duyulan kerestenin, yurt içinde yeterli ölçüde bulunamamasından dolayı, hiç değilse iki yıl için yurt dışından gelecek kerestenin bugün tabi tutulduğu gümrük vergisinin en alt sınıra düşürülmesine ilişkin karar aldığı hatırlatılmakta ve bu teklifin Kastamonu halkının çıkarlarına aykırı olduğu vurgulanmaktaydı.

Aynı önergede; İcra Vekilleri Heyeti'nin 5 Eylül 1923 tarihli celsede okunan programında, Hükümet'in; düşman orduları tarafından istila gören ve yanan yerlerin bir an önce inşası için ihtiyaç duyulan kerestenin, yurt içinden temini mümkün olmazsa, yurt dışından teminine çalışılması ve bunun için de yurt dışından gelecek kerestenin gümrük vergisinden muaf tutulması kararını aldığına da işaret edilmekteydi. Halid Bey ve arkadaşları, Kastamonu, Zonguldak ve Bolu vilâyetleri halkının ormancılıkla uğraştığını ve kereste ticaretinin halkın başlıca geçim kaynağı olduğunu belirterek, yurt dışından gelecek kerestelerden alınan gümrük vergisinin

kaldırılmasının ya da azaltılmasının bölge halkının kereste ticaretini kısırlaştıracağını ve halkı aç bırakacağını, bundan başka ülke parasının yabancı ülkelere gideceğini vurgulamışlar ve gerek İmar Encümeni'nin ve gerekse İcra Vekilleri Heyeti'nin aldıkları kararları doğru bulmamış ve eleştirmişlerdir.

Halid Bey ve arkadaşlarına göre, ülke kerestesinin daha ucuza mal edilebilmesi için yapılması gereken; İzmir sahillerine gidecek kerestenin Hükümet vapurlarıyla ücretsiz taşınması ve yurt içinden temin edilecek kerestelerden alınan orman vergisinin kaldırılmasıydı. Halid Bey ve arkadaşlarının temennisi; yurt içi kerestelerin yurt dışından gelecek kerestelerle rekabet edebilmesi için yurt dışından, örneğin Romanya'dan, gelecek kerestelerden alınacak gümrük vergisinin azaltılması ya da affı yerine bu gümrük vergisinin artırılmasıydı. Böylece düşmandan kurtarılan bölgelerin imarı için gerekli kereste iç piyasadan temin edilecek ve ülkedeki kereste piyasası canlı tutulacaktı.⁷⁶²

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 8 Aralık 1923 tarihinde, arkadaşları Kastamonu milletvekilleri Ali Rıza Bey, Hasan Fehmi Efendi, Mehmet Fuat Bey ile Zonguldak milletvekilleri Yusuf Ziyaeddin Bey ve Halil Bey ve Bolu milletvekili Şükrü Bey ile birlikte, imar işlerinde kullanılacak keresteler hakkında, Mübadele, İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey'e yönelik yazılı soru önergesi vermiştir. Halid Bey'in yazılı soru önergesi, 9 Ocak 1924 tarihinde, Meclis Genel Kurulu'nun gündemine alınmıştır.

Halid Bey, soru önergesinde; ülkenin birçok yerlerinde kesif ormanlar mevcut ve ihtiyaç duyulan her çeşit keresteyi bu ormanlardan temin mümkün iken zamanında girişimlerde bulunulmaması ve girişimcilerin himaye edilmemesi yüzünden, yıllarca kan dökerek kapitülasyon belasını kaldırmış iken, hâlâ yabancıların mallarını himaye edenlerin görüldüğünü ve imar işleri için de Romanya'dan kereste getirilmesini ve gümrük resminin kaldırılmasını ya da

⁷⁶² BCA, (05 Eylül 1339 / 05 Eylül 1923), Dosya: 6121, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 5.30.39.

azaltılmasını gerekli gören ve bu maksat peşinde koşanlar olduğunu belirtmiş ve buna gerekçe olarak da şu görüşlerin ortaya atıldığını ifade etmiştir:

*“Evvela; güya İzmir gibi büyük şehirlerde mebani yerli çam tahtalarından yapılamazmış; çünkü bu tahtalar yerli hızarlarda muntazam biçilmiyormuş ve boya tutmaz imiş. Şehirlerde beyaz ve boya tutar tahtalara lüzum varmış. Saniyen: Yerli fabrika ve hızarlar ihtiyaca kâfi kereste yetiştiremezlermiş. Salisen; yerli malı çok pahalıya mal oluyormuş.”*⁷⁶³

Halid Bey, bu mazeretlere katılmadığını ifade etmiştir. Halid Bey’e göre, öncelikle; yerli çam tahtalarının boya tutmayacağı iddiası doğru değildi ve Karadeniz sahillerindeki boyalı evler, binalar buna tanıktı. İkinci olarak, Batı vilâyetleri için, Sinop, Kastamonu, Zonguldak, Bolu, İzmit, Ertuğrul, Karesi, Antalya, Menteşe vilâyetlerinden kereste temin edilebilirdi. İhtiyaç tespit olunarak ona göre sipariş verilirse bu vilâyetlerdeki fabrikalar ihtiyacı karşılayabilirdi. Üçüncü olarak, İzmir piyasasında bugün fiyatın pahalı olması doğru olabilirdi. Ancak bazı girişimlerle bu fiyatı indirmek mümkündü. Nitekim kereste belirli iskelelerde satın ve teslim alınır, deniz nakliyatı için Hükümet’in vapurları tahsis edilir ve orman vergisi affedilirse kereste pek ucuza mal olabilirdi.

Halid Bey’in, imar işlerinde kullanılacak keresteler hakkında, Mübadele, İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey’den sorduğu sualler şöylece özetlenebilir;

1. İmar Vekâleti tarafından, ülkenin çeşitli yerlerinde yaptırılacak binalar için gerekli olan kerestenin, yurt içinden temini mümkün müdür?
2. İzmir gibi şehirlerde yapılacak binalarda boya tutmadığından yerli çam tahtalarının kullanılamayacağı iddiası doğru mudur?
3. Yurt içinden ucuz ve yeterli kereste elde etmek için, İmar Vekâleti’nin; orman vergisi, nakliyat, sermaye vererek fabrika açtırmak ya da mevcut fabrikaların ıslahına yardım gibi bir teşvik programı var mıdır?

⁷⁶³ BCA, (08 Kânunuevvel 1339 / 08 Aralık 1923), Dosya: 6224, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 6.34.2; TBMM ZC (II. Dönem), C: 5, İ: 81 (09 Kânunusani 1340 / 09 Ocak 1924), s.34.

4. İmar için yurt dışından gelen ve gelecek olan kerestenin gümrük vergisinin azaltılmasına ve affına girişim hakkında İmar Vekâleti'nin bir düşüncesi ve girişimi var mıdır?⁷⁶⁴

Mübadele, İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey, soru önergesine verdiği yanıtta; önergenin amacının, yurt dışından gelen yabancı kerestelerle rekabet edebilmek için yurt içinde yetişen keresteleri himaye ve sürümünü temin olup Vekâlet'in de bunu hedeflediğini ifade etmiştir. Mustafa Necati Bey, yurt dışından gelen yabancı kerestelerine mevzu gümrük vergisinin azaltılması ya da kaldırılması hakkında hiçbir girişimlerinin olmadığını ve olmayacağını da vurgulamıştır. İmar Vekâleti tarafından yaptırılacak binalar için ihtiyaç duyulan kerestenin yurt içinden elde edilmesi çarelerinin araştırıldığını, esas gayenin gerekli olan kerestelerin yurt içinden düşük fiyatla ve bol miktarda elde edilmesini sağlamak olduğunu ifade eden Mustafa Necati Bey, ancak yerli kerestelerin fiyatının da pek fazla olduğunu vurgulamış, bu nedenle orman sahiplerinin ve kereste tüccarının bu konuda çok insafli olmalarını ve tüketicilere mümkün olduğu kadar ucuz fiyatla satabilmek için kendilerine ucuza mal olmasını sağlayacak çarelere başvurmaları gerektiğinin altını çizmiştir. Mustafa Necati Bey'e göre amaç yüksek fiyatla kerestelerini satmak isteyen tüccara düşük fiyatla ve dolayısıyla az kârla fakat fazla miktarda kereste sattırarak vurgunculuğa meydan vermemek ve bu tüccarın ülkeye yararlı olmalarını sağlamaktır. Bunun dışında Mustafa Necati Bey, yerli tahtaların boya tutmadığından imar işlerinde kullanılamayacağı hakkındaki itirazın da Vekâlet tarafından saçma olarak düşünüldüğünü bildirmiştir.⁷⁶⁵ Mübadele, İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey'in imar işlerinde kullanılacak keresteler hakkındaki açıklamaları, Kastamonu milletvekillerinin kereste tüccarlarının hak, hukuk ve çıkarlarının korunmasında biraz “*ifrata*” kaçtıkları izlenimini vermektedir.

⁷⁶⁴ BCA, (08 Kânunuevvel 1339 / 08 Aralık 1923), Dosya: 6224, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No:6.34.2; TBMM ZC (II. Dönem), C: 5, İ: 81 (09 Kânunusani 1340 / 09 Ocak 1924), s.34 -36; Halid Bey ve arkadaşlarının söz konusu soru önergesi için bkz. Ek: 8.

⁷⁶⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 5, İ: 81 (09 Kânunusani 1340 / 09 Ocak 1924), s.36 -37.

2) Üzüm ve İncir İhracatı İçin Gerekli Olan Kutuluk Keresteler

Sinop milletvekili Yusuf Kemal Bey, 12 Kasım 1923 tarihinde, arkadaşları Kastamonu milletvekilleri Halid Bey ile Ahmet Mahir Efendi, Zonguldak milletvekili Yusuf Ziya Bey ve Bolu milletvekili Şükrü Bey ile birlikte, incir ve üzüm kutuları imal olunacak yurt dışı kerestelerin geçici kabul usulüyle vergisiz ithali nedenlerine ilişkin İktisat Vekili Hasan Bey'e yönelik yazılı soru önergesi vermiştir.

Yazılı soru önergesinde; incir ve üzüm kutuları imal olunacak yurt dışı kerestelerin altı ay süreyle ve geçici kabul usulüyle vergisiz ithaline izin verildiğine ilişkin verilen kararın, diğer ihtiyaçlara sarf olunacak keresteleri de kapsadığı düşüncesinin, bölge halkının önemli bir kısmını oluşturan ormancılık ve kerestecilik edenleri, ciddi bir endişeye düşürdüğü ifade edilmekte ve bu endişenin, ülkenin ticaret dengesindeki büyük açık yüzünden her yıl artmakta olan sefaletin bir dereceye kadar ortadan kaldırılması için mevcut hızarhane ve fabrikaları tamir ve yenilerini tesis edecek olanları, tereddüde sevk ettiği ve faaliyetlerine engel oluşturduğu bildirilmekteydi. Aynı önergede; milliyetperver ve halkçı olan ve bu nedenle kerestecilik gibi mümkün olan hususlarda daima yurt içi ürünleri himaye edici bir siyaset takip edecek bulunan Meclis ve Hükümet'in bu esasa aykırı bir karar almayacağı muhtemel olmakla beraber, alakadarların endişelerini tamamen ortadan kaldıracak bazı beyanlarda bulunmasının büyük yarar sağlayacağı düşüncesiyle Hükümet'in bu konudaki görüşlerinin yazılı olarak bildirilmesi İktisat Vekili ve aynı zamanda Maliye Vekâleti Vekili Hasan Hüsnü Bey'den sual ve rica edilmekteydi.

İktisat Vekili Hasan Hüsnü Bey, soru önergesine verdiği yanıtta; soru önergesinin verilme amacının, üzüm ve incir kutusu imali için yurt dışı kerestelerin geçici kabul usulüyle vergisiz ithaline Hükümet tarafından verilen kararın, diğer ihtiyaçlara sarf olunacak keresteleri de kapsayıp kapsamadığından ibaret olduğuna işaret etmiştir.

Hükümet'in, bütün “*mahsulât ve mamulâtı dâhiliyemizi*” himaye ve bunların sürümünü temin edecek bir siyaset izlemekte olup, bunun dışında bir işlem yapmasının düşünülmediğini belirten İktisat Vekili Hasan Bey, esasen gerek İzmir'e ve gerekse istila dolayısıyla düşman orduları tarafından tahrip edilip, imara muhtaç olan şehir ve kasabalara, gerekli kerestelerin, ülke ormanlarından imal ve elde edilmesinin mümkün olması nedeniyle, bunların yurt dışından getirilmesine gerek görülmediğini ifade etmiştir. Bununla birlikte, söz konusu önergede bahsedilen İzmir'in başlıca üzüm ve incir kutuları meselesine de değinen İktisat Vekili Hasan Bey; yürütülen araştırmalara göre İzmir'de yarı mamul olarak kutu imalatı için yıllık yirmi bin metre küp keresteye ihtiyaç olduğunu, bu kerestelerin köknar ağaçlarının budaksız ve beyaz ve kokusuz çeşitlerinden kalas veya dört köşe halinde imal ve gölge mahallerde ve fenni şartlar dairesinde inşa olunmuş mağazalarda asgari üç ay kadar kurutulmuş olması gerektiğini belirterek, ancak Karadeniz köknar kerestelerinin çoğunlukla bir kalasta sekiz, dokuz budaktan fazla olduğu halde her metre küpünün İzmir'de kırk – kırk bir liraya satılmakta olduğunu ifade etmiş, hâlbuki fevkalâde beyaz ve budaksız olan Romanya kerestelerinin her metre küpünün gümrük resmi hariç olduğu halde azami yirmi altı liraya İzmir'e mal edilmekte olduğunu anlaşıldığını vurgulamıştır.

Yerli kerestelerin cins ve vasıf itibarıyla Romanya kerestelerine muadil olmak şartıyla ve her metre küpünün azami olarak otuzdan otuz beş liraya kadar İzmir'e mal edilebildiği takdirde, yabancı kerestelerine rağbet edilmeyeceğini vurgulayan İktisat Vekili Hasan Bey, bugün Bolu vilâyetinde dört ve Kastamonu ve Zonguldak vilâyetlerinde altı ve Sinop vilâyetinde bir fabrika mevcut olduğunu kaydederek, ormanlarının uzaklığı, nakliye vasıtalarının olmayışı ve fabrikalarının imal kudretlerinin noksan olmasından dolayı yıllık nihayet dört-beş bin metre küp yarı mamul kutu kerestesi imal ve sevk edebileceklerinin mahalleri ile cereyan eden haberleşmeden anlaşıldığının altını çizmiştir.

İktisat Vekili Hasan Bey'e göre, Karadeniz köknarları renkleri daha koyu olmakla beraber hafif reçine kokusu çıkarmakta olmasından dolayı İzmir üzüm ve incir üreticilerince beğenilmemekteydi. Buna karşın, ülkede Bursa vilâyetinin Keşiş

ve Domaniç dağları ormanları ile Bolu vilâyetinin kuzeybatısındaki ormanlarda hazır ihtiyacı temin edecek derecede Romanya köknar ağacı cinsinden köknar ağaçları mevcuttu. Ancak bunlar; şimendifer ve deniz iskelelerine olan uzaklığı ve nakliye vasıtalarının olmayışı nedeniyle İzmir’e pek pahalıya mal olacağından rağbet görmeyecekti. Bu nedenle şimdilik Hükümet’in aldığı kararla, bina kerestesi müstesna olmak şartıyla, Romanya kutu kerestelerinin geçici kabul usulüyle İzmir’e ithali zaruretinde bulunulacaktı.⁷⁶⁶

Sinop milletvekili Yusuf Kemal Bey; arkadaşları Kastamonu milletvekilleri Halid Bey ile Ahmet Mahir Efendi, Zonguldak milletvekili Yusuf Ziya Bey ve Bolu milletvekili Şükrü Bey ile birlikte, 21 Kasım 1923 tarihinde, Meclis Başkanlığı’na verdiği başka bir soru önergesinde ise, yine aynı konuya değinmiş ve Maliye Vekili’nden incir ve üzüm kutuları imal olunacak yurt dışı kerestelerin geçici kabul usulüyle vergisiz ithali sebeplerini sormuştur.

Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey, soru önergesine verdiği yanıtta; üzüm ve incir ihracına mahsus olan kutuların imaline gerekli beyaz çam tahtasının yurt içinde ihtiyaca yetecek miktarda elde edilmesinin mümkün olmadığı gibi, yurt içinde hazırlanan kerestelerin kokulu ve çıralı cinsinden bulunması yüzünden bunlardan imal edilen kutuların üzüm ve incirlerin lezzetlerini bozduğunu ve yurt dışı piyasalarda üzüm ve incirlerin sürümünü sekteye uğrattığını belirterek, bunun üzerine kutu imaline elverişli olarak Romanya ve İsveç’ten kutuluk kereste ithal edildiğini ifade etmiştir. Maliye Vekili, verdiği yanıtta; ayrıca, Bartın civarında üzüm ve incir kutusu imaline elverişli kereste yetismekte ise de, bunların ihtiyacı karşılamadığını ve çoğunlukla kokulu bulunmasından dolayı üzüm ve incirin lezzetini bozduğunu vurgulamış ve ithal edilen kerestelerin üzüm ve incir kutusundan başka yerlerde kullanılmasının da önüne geçileceğinin altını çizmiştir.⁷⁶⁷

15 Mart 1924 tarihinde, İcra Vekilleri Heyeti tarafından, Meclis Başkanlığı’na kutuluk keresteler hakkında bir kanun lâyihası verilmiştir. Kanun

⁷⁶⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 4, İ: 78 (02 Kânunusani 1340 / 02 Ocak 1924), s.658 -659.

⁷⁶⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 5, İ: 81 (09 Kânunusani 1340 / 09 Ocak 1924), s.37.

lâyihasının birinci maddesinde; yurt içi ürünler için kullanımına zorunluluk ve gerek görülen ve Türkiye’de şimdilik istenilen şartlarda imal ve üretimi mümkün olmayan hammaddenin ve mamulâtın, aynı miktarının gerek mamul ve gerek ithal olunduğu şekilde ihraç olunmak üzere, teminata bağlı olarak ve geçici kabul usulüne göre, yurt dışından vergisiz ithal olunması teklif edilmekteydi.⁷⁶⁸ Burada kastedilen üzüm ve incir ihracı için gerekli kutuluk kerestelerin yurt dışından vergisiz ithal edilmesi ve bu kerestelerden üzüm ve incir kutuları imal edilerek, bu üzüm ve incir mahsulüyle dolu kutuların belirli bir süre içinde ve teminat verilerek yurt dışına ihraç edilmesidir. Ticaret Encümeni mazbatasında ise, kanun lâyihasının gerekçesi olarak; üzüm ve incir kutuları için gerekli olan kerestenin yurt içi piyasadan temin edilememesi, ülke kerestesinin ihtiyacı karşılayamaması, yurt içi kerestelerin fazla reçineli olmasından dolayı ürünleri bozması, sert olması dolayısıyla da nakliyatla kırılarak tüccarı zarara sokması ve ülkedeki mevcut kutu fabrikalarının yetersizliği gibi noktaların altı çizilmiştir.⁷⁶⁹ Muvazenei Maliye Encümeni mazbatasıyla kanun lâyihasının birinci maddesi şu şekilde değiştirilmiş ve düzenlenmiştir:

*“Madde 1. Üzüm ve incir vesair mahsulâtı dâhiliyenin ihracı için istimali zaruri olan kutular ve kutuluk tahtalarla halı nesç ve imalinde müstamel çözü ve kaskam iplikleri teminata rapt ile kabulü muvakkat usulüne tevfikân bilâresim ithal olunur. İthal olunan işbu mevattan kutu ve kutuluk tahtalar azami bir sene, çözü ve kaskamlar iki sene zarfında ihraç olunmadığı takdirde dâhilde istihlâk edilmiş addolunur.”*⁷⁷⁰

Kanun lâyihası hakkında söz alan Aydın milletvekili Dr. Mazhar Bey, konuşmasında, Romanya’dan kereste ithaline zorunluluk olduğunu vurgulamış ve buna gerekçe olarak da şu noktalara dikkat çekmiştir:

“Kutu keresteleri, birkaç evsafı haiz olmak lâzımdır. Bahusus incir, üzüm kutuları mutlaka beyaz çam kerestesi olacaktır. Reçineleri asgari miktarda az olacak, hem kilosunu noksan bulunduracak ve hem de mazrufu üzerinde bir koku vermeyecektir. Elastikiyet

⁷⁶⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 33 (09 Nisan 1340 / 09 Nisan 1924), s.481 -482.

⁷⁶⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 33 (09 Nisan 1340 / 09 Nisan 1924), s.482 -483.

⁷⁷⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 33 (09 Nisan 1340 / 09 Nisan 1924), s.483.

kabiliyeti de fazla olacaktır. Bizim çam kerestelerimizde iklim icabı reçine fazladır. Reçine miktarı fazla olunca bir defa ağır olur. Binaenaleyh kutunun sıkleti, üzüm ve incir sıkletine tesir eder ve fiyat meselesi üzerine tesiri olur. Sonra reçinesi koku ihraç eder. Üzümü, inciri kokutmaya başlar. Avrupa’da katiyen kimse yiyemez. Sert olur. Çivi çakınca çatlar. Vapurlara ırkâp ve ihraç esnasında atıldıkça çatlar.”⁷⁷¹

Aksaray milletvekili Besim Atalay Bey, Menteşe milletvekili Esat Efendi, Saruhan milletvekili Abidin Bey ve İzmir milletvekili Saraçoğlu Şükrü Bey’in lehte, Bolu milletvekili Şükrü Bey ile Eskişehir milletvekili Emin Bey’in aleyhte konuşmalarının ardından, Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi söz almış ve Maliye Vekâleti ile Ticaret Vekâleti’nden şu sualleri sormuştur:

“Geçen sene güzün İzmir’imizin incir ve üzüm mahsulünün harice ihracını temin için Romanya’dan kutu kerestesinin ithaline müsaade edilmişti. Geçen sene o kanun mucibince memleketimize kutu kerestesi namı unvanıyla kaç metre mikâp ağaç girmiştir? Kaç metre mikâbı ağacın kabulü muvakkat muamelesi yapılmış, ne kadarı sarf edilmiş ve elyevm ne kadarı mevcuttur? Geçen sene incir ve üzüm kutuları için sarf olunan kereste münhasıran Romanya’dan gelen kereste midir, yoksa memleketimizin kerestesiyle de kutu imal edilmiş midir? Kaç kutusu Romanya kerestesiyle ve kaç kutusu memleketimizin kerestesiyle imal edilmiştir? İzmir’imizin incir ve üzüm mahsulünden vasati olarak harice senede kaç milyon okkasını ihraç ediyoruz ve etmişiz? Sonra bu ihraç ettiğimiz mahsulün miktarına göre kaç metre mikâbı ağaca ihtiyaç vardır?”⁷⁷²

Ticaret Vekili Hasan Bey, verdiği yanıtta; elinde istatistikler olmadığı için vereceği rakamların tahmini olduğunu belirttikten sonra, Türkiye’de otuz milyon kilo üzüm, on beş milyon kilo incir olduğunu, bunun için otuz bin metre küp keresteye ihtiyaç olduğunu ifade etmiş ve zorunluluk dolayısıyla yurt dışından kereste ithal edildiğini vurgulamıştır.⁷⁷³

⁷⁷¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 33 (09 Nisan 1340 / 09 Nisan 1924), s.484 -485.

⁷⁷² TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 33 (09 Nisan 1340 / 09 Nisan 1924), s.483 -484.

⁷⁷³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 33 (09 Nisan 1340 / 09 Nisan 1924), s.489 -490.

Maddelere geçilmesinin ardından söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, konuşmasında, Kastamonu vilâyeti dâhilindeki kazaların beşte dördünün sırf kereste ihracatıyla geçindiğini ve geçim kaynaklarının sırf kerestecilik olduğunu belirterek, Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nda yalnız Kastamonu vilâyetinin 50 bin şehit verdiğini ve bunların ailelerinin geçim kaynaklarının kerestecilik olduğunu ifade etmiş ve Meclis Başkanlığı'na söz konusu kanun lâyihasının tadili hakkında bir önerge vermiştir. Halid Bey'in önergesinde; Kastamonu milletvekilleri Ali Rıza Bey, Ahmet Mahir Efendi, Hasan Fehmi Efendi, Mehmet Fuat Bey ve Necmettin Molla Bey ile birlikte, Zonguldak milletvekilleri Halil Bey ve Yusuf Ziya Bey'in, Bolu milletvekili Şükrü Bey ve İzmit milletvekili Mustafa Bey'in de imzaları vardı.

Halid Bey, arkadaşlarıyla birlikte verdiği önergesinde; yurt içi ürünlerin her yönden himayesinin kendileri tarafından da kabul gördüğünü, dolayısıyla üzüm ve incir mahsullerinin ihracatını ve sürümünü temin edecek hammaddenin ve yurt içinden elde edilmesi mümkün olan kutuluk kerestenin; çeşitli nedenler dolayısıyla, şimdilik İzmir piyasasında ucuz, bol ve beğenilen tarzda elde edilememesi nedeniyle, yurt dışından, örneğin Romanya ve İsveç gibi yabancı ülkelerden, getirilmesi esasına taraftar olduklarını belirterek; ancak üzüm, incir kutuları için ortaya konulan mazeretlerin "*mahsulâtı saire*" için öne sürülemeyeceğini ifade etmiş, bundan başka üzüm ve incir kutuluğuna yarar kerestenin de belirsiz bir zaman için yurt dışından getirilmesi düşüncesinin ve hiçbir şekilde yurt içinden elde edilemeyeceği görüşünün de kabul olunamayacağını vurgulamıştır. Halid Bey, yazılı bir suale eski İktisat Vekili Hasan Bey'in vermiş olduğu 31 Aralık 1923 tarihli yanıtta; Romanya'dan getirilecek kutuluk kereste cinsinin, Bolu'nun kuzeybatısındaki ormanlarda, Keşiş ve Domaniç dağlarında mevcut olduğunun yazılı olduğunu, yine yazılı bir suale Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey'in verdiği yanıtta; Bartın'da bu kerestenin önceleri elde edilmekte olduğunun kendilerine bildirildiğini belirterek, dolayısıyla Hükümet'in, söz konusu bu ormanlardan yararlanarak, kutu kerestelerini azami iki yıl sonra yurt içinden temin edebileceğini ifade etmiştir. Diğer taraftan Halid Bey, eski İktisat ve hali hazırda Ticaret Vekili bulunan Hasan Bey'in yazılı bir suale vermiş olduğu 31 Aralık 1923 tarihli yanıtta; üzüm ve incir için gerekli olan kutuluk kereste miktarının yirmi bin metre küp olduğunu bildirdiğini kaydederek, bununla

birlikte azami sınır olarak bu miktarın kabul edilebileceğini belirtmiş, ancak kanun maddesinde miktar zikredilmediğini, gümrüklerin hal ve vaziyeti dolayısıyla da miktar belirtilip sınırlandırılmazsa suiistimalin kesin olduğuna işaret etmiş ve bütün bu nedenlere dayanarak birinci maddenin sırf üzüm ve incir ürünlerine ait kutular ve kutuluk kerestelere ait kısmının aşağıdaki şekilde değiştirilmesini ve “*vesair mahsulât*” kaydının kaldırılmasını teklif ettiklerini söylemiştir.

*“Madde 1: Üzüm ve incir ihracı için istimali zaruri olan kutular ve kutuluk tahtalar yalnız iki sene müddetle ve yekûnu senevî yirmi bin metre mikâbını tecavüz etmemek üzere... bilâresim ithal olunur”*⁷⁷⁴

Esasında Halid Bey ve arkadaşlarının önergesi üç şeyi kapsıyordu. Birisi; “*sair mahsulâtı dâhiliye*” kaydının kaldırılması, ikincisi; iki yıl süreyle sınırlandırılması, bir de azami bir miktarın ilavesi.

Muvazenei Maliye Encümeni adına konuşan Gümüşhane milletvekili Hasan Fehmi Bey, “*vesair mahsulâtı dâhiliye*” fıkrasının maddeden çıkarılmasını Encümen’in kabul ettiğini belirterek, azami miktarı ise her yıl Maliye ve Ticaret Vekâletleri’nin ortaklaşa tespit ve ilan etmelerinin uygun olacağını vurgulamıştır. Bu sırada söz alan Saruhan milletvekili Reşat Bey, bu meselenin müzakeresi münasebetiyle İzmir meselesi, Kastamonu meselesi gibi garip bir hadise olduğunu belirterek, İzmir, Saruhan, Aydın vilâyetlerinde binlerce hanenin yandığını kaydetmiş, hâlbuki şimdi bazı milletvekillerinin ihtiyaç duyulan kerestenin ülkeye girmesini sınırlandırmak için girişimlerde bulunduklarını ifade ederek Kastamonu milletvekillerini eleştirmiştir. Halid Bey’in bu eleştirilere yanıtı ise çok sert olmuştur:

*“İmar Vekâleti yaptık bunun için... Altı milyon lira geçen sene verdik, bu sene de verdik. Daha ne yapalım? Elimizdeki bütün varidatı ve vesaiti maişetimizi size mi verelim?”*⁷⁷⁵

⁷⁷⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 33 (09 Nisan 1340 / 09 Nisan 1924), s.490 -494.

⁷⁷⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 33 (09 Nisan 1340 / 09 Nisan 1924), s.494.

Bu arada söz konusu maddeye “yumurta talaşları” fıkrasının da eklenmesi zaten söz konusu kanun lâyihasına itiraz eden ve karşı koyan Kastamonu milletvekillerini çileden çıkarmıştır. Kastamonu milletvekilleri Mehmet Fuat Bey ve Hasan Fehmi Efendi ile Ticaret Vekili Hasan Bey arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. Mehmet Fuat Bey, maddeye “yumurta talaşlarının” eklenmesini “*bu bir cinayettir*” gibi ağır ifadelerle eleştirmiştir. Neticede Kastamonu milletvekillerinin bütün itirazlarına ve karşı koymalarına karşın, istekleri ve talepleri gerçekleşmemiş ve madde şu şekli almıştır:

*“Madde 1. Üzüm ve incir ihracı için istimali zaruri olan ve miktarları her sene Maliye ve Ticaret Vekâletlerince tespit ve ilan edilen kutular ve kutuluk tahtalar ve yumurta talaşları ile halı nesç ve imalinde müstamel çözgü ve kaskam iplikleri teminata rapten kabulü muvakkat usulüne tevfiikan bilâresim ithal olunur. İşbu mevattan kutu ve kutuluk tahtalar azami bir sene, çözgü ve kaskamlar iki sene zarfında ihraç olunmadığı takdirde dâhilde istihlâk edilmiş addolunur.”*⁷⁷⁶

Kastamonu milletvekili Halid Bey, kutuluk keresteler sorununun peşini bırakmayarak, sorunu ileriki tarihlere de taşıyacak ve 10 Ocak 1925 tarihinde, geçici kabul usulüyle yurt dışından getirilmesine izin verilen kutuluk keresteler hakkında Maliye Vekâleti ile Ticaret Vekâleti’ne yönelik soru önergesi verecektir. Halid Bey, soru önergesinde; 9 Nisan 1924 tarihli “*Mahsulât ve mamulâtı dâhiliyemiz için istimaline zaruret ve lüzum görülen mevadî iptidaiyenin kabulü muvakkat usulüne tevfiikan bilâresim ithaline dair olan kanunun*” birinci maddesinde “üzüm ve incir” ihracı için kullanımı zorunlu olan ve miktarları her sene Maliye ve Ticaret Vekâletleri tarafından tespit ve ilan edilen kutular ve kutuluk tahtaların teminata bağlı olarak ve geçici kabul usulüne uygun olarak vergisiz ithaline izin verildiğini ifade etmiş ve bu konuda Maliye ve Ticaret Vekilleri’nin aşağıdaki suallerine şifahen yanıt vermelerini talep etmiştir:

“Sual 1. İhraç edilecek incir ve üzüm için kutu yapmak üzere hariçten celbi zaruri görülüp kabulü muvakkat usulüyle teminata rapten bilâresim ithaline müsaade olunan kutu

⁷⁷⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 33 (09 Nisan 1340 / 09 Nisan 1924), s.494 -496.

ve kutuluk tahtadan Maliye ve Ticaret Vekâletlerince bermucibi kanun şimdiye kadar tespit ve ilan olunan miktar neden ibarettir ve hangi tarihte ilan edilmiştir?

Sual 2. Kutu yapmak için hariçten giren keresteden kutuya tahvil olunarak şimdiye kadar çıkan miktar neden ibarettir?

Sual 3. Bermucibi kanun kabulü muvakkat usulüyle bilâresim hariçten ithal olunan ve ithaline müsaade verilen kutu ve kutuluk kereste mukabilinde irae olunan teminat miktarı ve cinsleri nedir?⁷⁷⁷

Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey, Halid Bey'in soru önergesine verdiği yanıtta; 1924 yılı için kereste ihtiyacı olarak Ticaret Vekâleti'yle haberleşerek İzmir'e vergisiz ithali kabul edilen kereste miktarının 32.005 metre küp olduğunu, bu ihtiyacın 26 Ağustos 1924 ve 20 Kasım 1924 tarihinde İzmir Rüsumat Başmüdüriyeti tarafından ilan edildiğini belirterek, ithal edilen bu keresteden şimdiye kadar çıkan kutu miktarının 12.510 metre küp olduğunu ve ithal olunan keresteye karşılık alınan teminatın da 8.692 lira olduğunu ifade etmiş ve bu teminatın da Ticaret Odası'ndan ve Kâtibiadillik'ten onaylanan itibari ticari kefaletnameleri olduğunu kaydetmiştir.⁷⁷⁸

Esasında Kastamonu, Bolu, Sinop ve Zonguldak milletvekillerinin kutuluk keresteler hakkında Hükümet'e yönelttikleri eleştirilerde şüphesiz doğruluk, gerçeklik ve haklılık payı bulunmaktaydı. Ancak Hükümet yetkililerinin bu eleştirilere verdiği yanıtlar da doğru ve meşru zeminlere dayanıyordu. Halkın hak, hukuk ve çıkarlarının korunması ise ancak, yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere, Meclis'te denetim faaliyetinin etkin bir şekilde yürütülmesiyle mümkün olacaktır. Orman varlığı bakımından zengin bölge milletvekilleri de kereste tüccarlarının hak, hukuk ve çıkarlarının korunmasında bu denetim faaliyetini etkin bir şekilde yerine getirmişlerdir.

⁷⁷⁷ BCA, (10 Kânunusani 1341 / 10 Ocak 1925), Dosya: 6465, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 7.40.2; TBMM ZC (II. Dönem), C: 12, İ: 38 (21 Kânunusani 1341 / 21 Ocak 1925), s.192.

⁷⁷⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 12, İ: 38 (21 Kânunusani 1341 / 21 Ocak 1925), s.192.

3) Kastamonu Vilâyeti Ormanlarını İşletme Hakkı Üzerine Görüş ve Düşünceler

Açıksöz gazetesi muhabiri, Kastamonu vilâyeti ormanlarını işletme hakkının Hükümet tarafından bir sözleşmeyle “*Grodil*” adındaki bir Macar şirketine verilmesini nasıl karşıladıklarını, farklı tarihlerde, Kastamonu milletvekilleri Halid Bey, Ahmet Mahir Efendi ve Ali Rıza Bey’den sormuştur.

Halid Bey, 26 Temmuz 1924 tarihinde, gazete muhabirinin söz konusu sualine verdiği yanıtta; Ziraat Vekâleti’nin bir Macar şirketiyle Kastamonu, Bolu ormanlarının işletme imtiyazı hakkında görüşmekte olduğunu gazetelerde okuduğunu belirterek, Hükümet’in, ülkenin zenginlik kaynaklarından istifade ederek, ekonomik dengeyi temine çalışmasının görevi ve hakkı olduğunu ifade etmiş, ancak halkın geçim aracı olan kaynaklardan Hükümetçe istifade ciheti düşünülürken, halkın geçim dayanaklarından büsbütün yoksun kalmaması cihetlerini düşünmenin ve nedenlerini hazırlamanın da yine Hükümet’in görevi olduğunu vurgulamıştır. Kastamonu halkının ormancılıkla ilgi derecesinin bilinmekte olduğunu ve özellikle bazı kaza ve nahiye halkının Hükümet’e vermekte olduğu vergisini ormandan istifade suretiyle verebilmekte olduğunu ve tuz ve ekmek parasını da o kaynaktan istifade ederek temin edebilmekte olduğunu ifade eden Halid Bey, halkın geçim dayanağı olan bu gibi ormanların işletme imtiyazının bir yabancı şirkete verilmesi durumunda, o şirketin ormanları reji gibi tekel altına alarak, halkın ormanlardan her yönden istifadesine engel olacağının altını çizmiş, bu nedenle esas itibarıyla ormanların işletme imtiyazının tamamen yabancı şirkete verilmesine taraftar olmadığını vurgulamıştır. Bunun Bolu, Sinop, Zonguldak, Kastamonu vilâyetleri halkı için acıklı ve sıkıntı verici bir durum olduğunun altını çizen Halid Bey, aynı zamanda yurt dışından yabancı kerestesi getirilmesine ve bu gibi kerestelerin gümrük vergilerini azaltmaya mecbur olmamak gerektiğini vurgulamış ve ülkenin kereste ihtiyacını yeterli ve ucuz üretim yaparak ve nakliye araçlarını kolaylaştırarak ve ucuzlatarak temine de mecburiyet olduğunu ifade etmiştir. Bu amaçla Meclis’in Karadere ormanlarının Hükümet tarafından işletilmesi için 1924 yılı bütçesinde 1.700.000 lira kabul ettiğini belirten Halid Bey, Hükümet’in bizzat işletmeyi temin edememesi

durumunda, bu para ile yardım ederek ve ayrıca yardımlar temin ederek ormanların işletmesini mıntıka mıntıka Türk şirketlerine vermesi ve halkı hisse senetlerine ortak etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ormanları işletme imtiyazı hangi şirkete verilirse verilsin, yoksul halkın ev ve samanlık, ahır gibi binalarını yapabilmesi ve köylülerin okul, cami gibi binalar için kereste ihtiyaçlarını ve yakacaklarını temin edebilmesi için ücretsiz kesime izin verilmesi gerektiğinin altını çizen Halid Bey, şirketlere imtiyaz verildiği takdirde rekabet edememek yüzünden hızar ve fabrika sahiplerinin bundan zarar göreceklerini ifade etmiş ve imtiyaz verildiğinde bunların hukukunun da dikkate alınması gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca Halid Bey'e göre, şirketlere imtiyaz verilirken, kara nakliyatında civar köylülerin araçlarından istifade edilmeli ve işçi olarak civar yerli halkı istihdam mecburiyeti konulmalıydı. Bu meselenin Kastamonu vilâyeti için pek hayati bir mesele olduğunu belirten Halid Bey, kazalara seyahatinde bu konuda halkla temas ederek daha kesin ve açık fikir edinmeye çalışacağını kaydetmiş ve Ziraat Vekâleti'nin de her halde bu durumdan halkın zarar görmemesini düşünmesi gerektiğini, aksi durumda halkın birçoğunun vergisini veremeyecek bir duruma geleceğini ve neticede Hükümet'in zarar göreceğini vurgulamıştır.⁷⁷⁹

Ahmet Mahir Efendi ise, yanıtında; Kastamonu ormanlarının Macar şirketine ihalesinde ne gibi şartlar arandığına ilişkin kesin bilgisi olmadığından bu konuda bir fikir belirtmeyeceğinin altını çizerek, ancak Kastamonu halkının büyük bir kısmının kerestecilikle geçimini sağladığını, bunların kendilerini geçindirecek çiftçilikleri olmadığını ve özellikle halkın mevcut olan kereste fabrikalarının imalatından çok yararlandığını ifade etmiş ve söz konusu Macar şirketinin, Kastamonu vilâyetinde, hem kereste fabrikalarının kapanmasına ve hem de Kastamonu halkının geçim sıkıntısına düşmesine neden olacağını vurgulamıştır. Ahmet Mahir Efendi'ye göre, bu nedenle, Kastamonu ormanlarının işletilmesi emri Macar şirketi yerine Kastamonu halkına verilmeliydi. Bu şirket durumundan dolayı Kastamonu vilâyetinde görmüş olduğu heyecan ve ıstırapı Heyeti Vekile'ye bir telgrafla arz ettiğini belirten Ahmet Mahir Efendi, Cumhuriyet Hükümeti'nin bu konuda

⁷⁷⁹ **Açıksöz**, “Mebusumuz Halid Beyle Mülâkat”, (26 Temmuz 1340 / 26 Temmuz 1924), No: 1126, s.1.

Kastamonu halkının ıstırap ve üzüntülerini giderecek bir usul takip edeceğinden emin olduğunu ifade etmiştir.⁷⁸⁰

Ali Rıza Bey, söz konusu suale 6 Eylül 1924 tarihinde verdiği yanıtta; ülkenin en önemli zenginlik kaynaklarından olan ormanlarını işletmek için Macar şirketiyle yapılan sözleşmeyi Cumhuriyet Hükümeti'nin güzel ve iyi icraatlarından saydığını ifade ederek, sözleşmenin temin edeceği yarar ve iyiliklerin layıkıyla takdir edilemeyerek aleyhinde bazı şikâyetler olmuşsa da, bunun sözleşmenin şartlarının ve niteliklerinin hakkıyla bilinmemesinden kaynaklandığının altını çizmiştir. Şirkete verilecek ormanların bugün Kastamonu vilâyeti halkının işletemediği ormanlar olduğunu belirten Ali Rıza Bey, hali hazırda işlemekte olan ormanlar ile köylülere ait baltalıkların sözleşmenin dışında olduğunu, hatta şirkete verilecek ormanlardan dahi Kastamonu vilâyeti halkının ve ormancılarının yararlanma hakkının saklı tutulduğunu ifade etmiş ve sözleşme gereğince işletilecek ormanlar civarında yaşayan Türk halkının bundan sonra yoksulluktan kurtulacağını, karınlarının doyacağını, köylerinin imar olunacağını, konutlarının ıslah edileceğini, hastalarının tedavi edileceğini ve çocuklarının okutulacağını vurgulamıştır.⁷⁸¹

Netice olarak, Kastamonu vilâyeti ormanlarını işletme hakkının Hükümet tarafından bir sözleşmeyle “*Grodil*” adındaki bir Macar şirketine verilmesini Halid Bey ile Ahmet Mahir Efendi, çeşitli gerekçelerle, doğru bulmaz ve eleştirirken, Ali Rıza Bey, bunu olumlu karşılamış ve Cumhuriyet Hükümeti'nin en güzel ve yararlı icraatlarından biri olarak kabul etmiştir. Dolayısıyla bu konuda Kastamonu milletvekilleri arasında bir görüş birliği yoktur.

4) Devlet Ormanlarından Köylülerin Yararlandırılmasına İlişkin Talepler

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 1 Aralık 1924 tarihinde, 15 Nisan 1924 tarihli “*Devlet Ormanlarından Köylülerin Yararlandırılması Hakkındaki Kanun*”un

⁷⁸⁰ **Açıksöz**, “Mebusumuz Havace Ahmet Mahir Efendi Hazretleriyle Mülâkat”, (02 Ağustos 1340 / 02 Ağustos 1924), No: 1132, s.1.

⁷⁸¹ **Açıksöz**, “Mebusumuz Ali Rıza Beyle Mülâkat”, (06 Eylül 1340 / 06 Eylül 1924), No: 1162, s.1.

birinci maddesindeki “*köy mahiyetinde kasaba ahalisi*” tabirinin tefsirine ilişkin Meclis Başkanlığı’na bir tefsir önergesi vermiş⁷⁸², Ziraat Encümeni’ne havale edilen bu tefsir önergesi, 29 Aralık 1924 tarihinde, Meclis Genel Kurulu’nun gündemine alınmıştır.⁷⁸³

Halid Bey, tefsir önergesinde; 15 Nisan 1924 tarihli “*Devlet Ormanlarından Köylülerin Yararlandırılması Hakkındaki Kanun*”un birinci maddesindeki “*köy mahiyetinde kasaba ahalisi*” tabirinde yer alan “*kasaba*” tabirinin ait olduğu Vekâlet tarafından nüfus dikkate alınarak yorumlandığına ve o yolda uygulanmakta olduğuna seçim bölgesini gezerken tanık olduğunu belirterek, bunun neticesi olarak Tosya’dan takdim kılınan şikâyetnameyi de aldığını bildirmiştir. Halid Bey, Tosya kasabasının 9.000 küsur nüfusa ve 3.500 kadar haneye sahip olmasından dolayı “*Devlet Ormanlarından Köylülerin Yararlandırılması Hakkındaki Kanun*”dan istifade ettirilmediğinin altını çizerek, buna da “*kasaba*” tabirinin nüfus esasına göre yorumlanmasının neden oluşturduğunu ifade etmiştir. Halid Bey’e göre, söz konusu kanun köylülerin devlet ormanlarından yararlanması hedeflenerek kabul edilmişti. Buna göre; “*köy mahiyetinde kasaba ahalisi*” tabirinin yorumlanmasında da bu halkın yaşayış itibarıyla köylüye benzerliği dikkate alınmalıydı. Zira Tosya hane adedine ve nüfusuna göre köy sayılamazsa da halkının çoğu tamamen köylü mahiyetindeydi. Nitekim bunlar hububat ve pirinç ziraatı yapmaktaydılar ve tamamen çiftçiydiler. Bunların da köylüler gibi tarım aletleri imal etmek, ahır ve samanlık yapmak, çeltik tarlalarını sulayacak su kanallarına bent yapmak vesaire için keresteye ihtiyaçları vardı. Bu nedenle sırf kasaba niteliğinde bir yerde oturduklarından dolayı bu halkı köylünün ormanlardan yararlanma hakkından mahrum etmek uygun değildi. Bu nedenlerden ötürü “*köy mahiyetinde kasaba ahalisi*” tabirinin tefsire ihtiyacı vardı.

Ziraat Encümeni mazbatasında, orman idaresince bu tabirin genişlik derecesi hususunda anlaşmazlığa düşüldüğü ve uygulamada “*köy mahiyetinde kasaba ahalisi*” tabirinin köy kanununun tarifi dairesinde ve nüfus esasına göre telâkki

⁷⁸² TBMM ZC (II. Dönem), C: 10, İ: 14 (01 Kânunuevvel 1340 / 01 Aralık 1924), s.413.

⁷⁸³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 11, İ: 28 (29 Kânunuevvel 1340 / 29 Aralık 1924), s.295.

olunduğunun anlaşıldığı ifade edilmekteydi. Aynı mazbatada, hâlbuki Ziraat Encümeni'nin görüşüne göre; “*Devlet Ormanlarından Köylülerin Yararlandırılması Hakkındaki Kanun*”daki köy mahiyetinde kasaba ahalisinden maksadın “*köylü vaziyet ve mahiyetinde bulunanlar*” demek olduğu ve büyüklüğü ne olursa olsun kasabalarda ve şehirlerde oturup da tarımla uğraşan çiftçilerin de ormanlardan yararlandırılması gerektiğine ve bu yolda tefsir yapıldığına işaret edilmekteydi. Meclis Genel Kurulu'nda yapılan oylama sonucu Ziraat Encümeni'nin bu mazbatasını kabul edilmiştir.⁷⁸⁴ Böylece Ziraat Encümeni ve Meclis Genel Kurulu Halid Bey'i bu konuda haklı bulmuştur.

5) Ulus Orman Yangını

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 19 Kasım 1925 tarihinde, Ulus muhiti ormanlarındaki yangının genişlik derecesi ve söndürme tedbirlerine ilişkin Ziraat Vekâleti'ne yönelik soru önergesi vermiştir.⁷⁸⁵ Söz konusu soru önergesi 23 Kasım 1925 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nun gündemine alınmıştır. Halid Bey, soru önergesinde; 17 Kasım 1925 tarihli *Hâkimiyeti Milliye* gazetesinde, Ulus Cumhuriyet Halk Fırkası mutemedi tarafından 15 Kasım 1925 tarihinde çekilen ve Ulus muhitindeki ormanlarda büyük bir yangının çıktığını bildiren, telgrafi okuduğunu ifade ederek, Ziraat Vekili'nin şu suale şifahen yanıt vermesini talep etmiştir:

*“Ulus muhiti ormanlarının yandığı doğru mudur? Yangın ne zaman başlamıştır ve derecei vüsati nedir? Yangının esbabı nedir ve itfa için ne tedabir alınmıştır? İtfa edilebilmiş ise tahribat derecesi nedir? Kastamonu Mebusu Halid.”*⁷⁸⁶

Ziraat Vekâleti Vekili ve Dahiliye Vekili Cemil Bey, soru önergesine verdiği yanıtta; bu mesele hakkında araştırma evraklarının henüz tamamen gelmediğini, yalnız telgrafla sorulan suallere verilen yanıtta: 15 Kasım'da Ulus civarındaki

⁷⁸⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 11, İ: 28 (29 Kânunuevvel 1340 / 29 Aralık 1924), s.295 -296.

⁷⁸⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 19, İ: 11 (19 Teşrinisani 1341 / 19 Kasım 1925), s.149.

⁷⁸⁶ BCA, (19 Teşrinisani 1341 / 19 Kasım 1925), Dosya: 6606, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 7.43.7; TBMM ZC (II. Dönem), C: 19, İ: 13 (23 Teşrinisani 1341 / 23 Kasım 1925), s.196.

ormanda bir yangın çıktığının, yerel halk ve Hükümet teşkilâtının yangının önüne geçerek söndürdüklerinin ve 16 Kasım'da yangının söndüğünün bildirildiğini belirterek, yangına sebebiyet verdiğinden şüphe edilen bazı kimseler hakkında gerekli incelemelerin yapılmakta olduğunu ifade etmiştir. Cemil Bey, henüz evrak gelmediği için, yangının genişlik derecesi ve yangına sebep olan kimseler hakkında şimdi fazla ayrıntı arz edemeyeceğini, Halid Bey arzu ettikleri takdirde bu sorunun ayrıntılı yanıtını sonradan mükemmel bir şekilde tamamlayabileceğini kaydetmiştir.

Açıklamalarından dolayı Ziraat Vekili'ne teşekkür eden Halid Bey, yangının bir gün gibi az bir zamanda söndürülmesinin şükranına değer olduğunu ifade etmiş ve ormanların sık sık böyle yangına maruz olmasının nedenleri konusunda mahallinde yaptığı incelemelerin sonuçlarını aktarmıştır. Buna göre; ormanların yakınında ve civarında yerleşmiş olan köylüler, kendilerine tarla yapmak ve yanan ağaçların külünü gübre olarak kullanmak için ormanları kasten yakıyorlardı. İkincisi kereste tüccarlarının ormanlardaki kesimi neticesinde geride talaş kalıyor ve bu talaş temizlenmediği için de yangınlar çıkıyordu. Üçüncüsü orman muhafaza memurlarının maaşları azdı ve bu da zamanında verilmiyordu. Vaktiyle maaşları verilmediğinden görevlerine layığı ile bakmıyorlardı. Dördüncüsü Safranbolu'nun Ulus nahiyesinde dört-beş kereste fabrikası vardı. Bunlar işçiye ihtiyaç duymakta ve bu ihtiyacı bölge halkından karşılamaktaydılar. Bölge halkı fakir olduğu için bu kereste tüccarlarından borç almakta, borcunu zamanında ödeyemedikleri için de hasat zamanı zorla çiftinden alıkonulmakta ve çok düşük ücretle fabrikalarda çalıştırılmaktaydılar. Neticede bölge halkı kereste tüccarlarından dolayı ormanlara düşman kesiliyordu.⁷⁸⁷

6) Ormancılık Politikalarına İlişkin Diğer Dilek ve Temenniler

26 Şubat 1924 tarihinde, Meclis Genel Kurulu'nda, belediye vergi ve resimleri hakkında kanun müzakere edilirken Çanakkale milletvekili Şükrü Bey, kaba kereste ve fabrika kerestesinin istisna edilmeyerek tarifede içine aldığı miktarda

⁷⁸⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 19, İ: 13 (23 Teşrinisani 1341 / 23 Kasım 1925), s.197 -198.

“*duhuliye resmine*” tabi tutulmasını teklif eden bir önerge vermiştir. Bunun üzerine Kastamonu milletvekili Halid Bey, söz konusu önergeye itiraz eden ve karşı koyan bir önerge vermiştir. Halid Bey, önergesinde; Şükrü Bey’in kereste resmi alınmasını istediğini, ancak Karadeniz kereste tüccarlarının bundan çok zarar göreceğini belirterek, imar edilecek yerlerin çıkarının da kerestenin resimden affını gerektirdiğini bildirmiş ve keresteden resim alınmamasını teklif etmiştir. Neticede Halid Bey’in önergesi, yapılan oylama sonucu, Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilerek, kerestenin “*duhuliye resminden*” istisnası kabul edilmiştir.⁷⁸⁸

Kastamonu milletvekili Halid Bey’in önemle altını çizdiği konulardan biri de orman işletme planlarının bir an önce düzenlenmesiydi. Halid Bey, Kastamonu Orman Müdürü ile görüşüğünü belirterek, müdürün kendisine orman işletme planlarını yapmak için elinde yalnızca iki fen memuru olduğunu, alet ve edevatın ise hiç bulunmadığını, bu nedenle de orman işletme planlarının yapılamadığını söylediğini ifade etmiş ve Kastamonu vilâyeti halkının bu durumdan çok şikâyetçi olduklarını vurgulamıştır. Orman işletme planları olmadığı için kereste tüccarlarının ormanlardan kesim için ruhsatname alamadığının altını çizen Halid Bey, hâlbuki Kastamonu’nun bütün arazisinin orman olduğunu, halkın en önemli geçim kaynaklarının kerestecilik olduğunu ve hayatlarının tamamen ormanla alakadar olduğunu vurgulamış, bu nedenle kerestecilikle geçinen halkın bu durumdan çok zarar gördüğünü ifade etmiştir. Öte yandan Halid Bey, Besim Atalay’ın kereste amillerini “*mütegallibe*” olarak adlandırmasını kabul edemeyeceğini ifade ederek, Kastamonu vilâyeti halkının çoğunun kereste fabrikalarında çalışarak geçimini sağladığını ve dolayısıyla kereste sermayedarlarının halka çok faydaları dokunduğunun altını çizmiş, bu nedenle kendisinin kereste amillerine “*mütegallibe*” diyemeyeceğini vurgulamıştır. Halid Bey’in temennisi; orman işletme planlarının bir an önce hazırlanarak orman kesimi için kereste tüccarlarına ruhsatname verilmesiydi.⁷⁸⁹ Kastamonu milletvekili Halid Bey, aynı görüş ve düşüncelerini,

⁷⁸⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 112 (26 Şubat 1340 / 26 Şubat 1924), s.381 -382.

⁷⁸⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 10, İ: 14 (01 Kânunuevvel 1340 / 01 Aralık 1924), s.425 -427.

bundan önce, 26 Temmuz 1924 tarihinde, *Açıksöz* gazetesine verdiği demeçte de dile getirmiştir.⁷⁹⁰

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 1925 yılı Ziraat Vekâleti bütçesi müzakerelerinde yaptığı konuşmada; Kastamonu ve Bolu vilâyetlerinin Türkiye dâhilinde ormanı en kesif ve yoğun olan vilâyetler olduğunun altını çizerek, adeta bu iki vilâyete orman denizi, ağaç denizi denildiğini ve Fransızların vaktiyle Türkiye'ye ilişkin yayımladıkları bir coğrafya kitabında, bu vilâyetlere ağaç denizi dediklerini ifade etmiş ve Kastamonu vilâyeti dâhilinde ormanı en yoğun olan Safranbolu'nun Ulus nahiyesinde terk edilmiş bir kışla binası olduğunu belirterek, öğrencilerin gayet güzel uygulama görebilmesi için Ulus nahiyesinde bir orman okulu inşasını temenni ve talep etmiştir.⁷⁹¹ Eski Ziraat Vekili Gümüşhane milletvekili Hasan Fehmi Bey, verdiği yanıtta; Halid Bey'in temennisine katıldığını belirterek, orman okullarının ülkenin ormanı en geniş olan sahalarında açılacağını vurgulamış ve ormanı olmayan bir yerde orman okulu açacak Ziraat Vekâleti düşünemeyeceğini ifade etmiştir.⁷⁹²

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 1925 yılı Ziraat Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alarak orman fen ve ölçüm memurları konusuna değinmiştir. Halid Bey'e göre, ülke ormanlarının vaziyetine ve miktarına göre 177 fen memuru ve 120 ölçüm memurunun sayıları yetersizdi. Bu nedenle de ormanların planları yapılamamakta ve orman kesimi sekteye uğramaktaydı. Halid Bey'in bu soruna ilişkin olarak düşündüğü çözüm yollarından birisi; ülkedeki orman okullarının sayılarının artırılması, diğeri ise; Birinci Dünya Savaşı sonunda ihtiyaçtan fazla olduğu için ve birçok sebeplerden dolayı ordudan emekliye sevk edilen genç subaylardan istifade edilmesiydi. Zira bu genç subaylar Harp Okulu öğrenimi görmüşlerdi ve Harp Okulu'nda topografya dersi de olduğu için gayet güzel harita alırlardı. Fen memurluğu için orman okulunu bitirmek gerekirdi. Ancak ölçüm memurluğu için bu emekli subaylardan istifade etmek mümkündü.

⁷⁹⁰ *Açıksöz*, “Mebusumuz Halid Beyle Mülâkat”, (26 Temmuz 1340 / 26 Temmuz 1924), No: 1126, s.1.

⁷⁹¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 76 (12 Mart 1341 / 12 Mart 1925), s.407.

⁷⁹² TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 76 (12 Mart 1341 / 12 Mart 1925), s.418.

Halid Bey, aynı konuşmasında, orman fen, ölçüm ve muhafaza memurlarının maaşlarının yetersizliğine de dikkati çekmiş ve az maaş nedeniyle bu memurların görevlerinde suiistimal yapabileceklerinin altını çizerek, böyle orman gibi önemli bir serveti bunlara emanet edebilmek için bu memurların maaşlarına zam icrasını rica etmiştir.⁷⁹³

Ziraat Vekili Sabri Bey, fen memurlarının azlığı konusunda Halid Bey'e katıldığını belirterek, açılacak kurslarda başarılı olan subaylara görev verilmesi konusunda hiç tereddüt etmeyeceğini vurgulamış ve bütün memurların az maaşla istihdam edildiklerini kabul etmek gerektiği için orman memurlarının maaşlarının azlığından bahsetmeye lüzum görmediğini ifade etmiştir.⁷⁹⁴

Kastamonu milletvekili Halid Bey'in önemle işaret ettiği konulardan biri de orman tahribatının önüne geçilmesiydi. Özellikle ormanlık yerlerde cahil halkın ormanların kadrini bilmeyerek, birçok tahribat yapmakta olduğunu ifade eden Halid Bey, dağlık yerlerdeki köylülerin tarla yapmak için ormanları kasıtlı olarak yaktıklarını vurgulamıştır. Halid Bey'e göre, Ankara'nın civarı bile, eski ihtiyarlara sorulursa, eskiden tamamıyla ormanlık idi ve şimdi bakılmamak yüzünden her taraf ağaçsızdı ve Anadolu'nun her tarafı böyleydi. Bu nedenle Tapu Müdüriyeti'yle görüşülüp tapu kayıtları kontrol edilmeli ve ormanları yakıp tarla yapanlara ağır cezalar verilmeliydi.⁷⁹⁵ Halid Bey, ormanların güzel korunamama nedenlerine ve hangi yöntemlere başvurularak orman tahribatının önüne geçileceğine ilişkin tespitlerini, daha önce, 29 Eylül 1924 tarihinde *Açıksöz* gazetesine verdiği demeçte de dile getirmiştir.⁷⁹⁶ Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi de, 1927 Ziraat Vekâleti bütçesi müzakerelerinde aynı konuya değinmiş ve dün orman memleketi diye tanınan muhitinin gerçekten boyunduruk yapacak kadar ağacı kalmayan yerler haline geldiğini ifade etmiş ve orman tahribatının önüne geçilmesini talep etmiştir.⁷⁹⁷

⁷⁹³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 76 (12 Mart 1341 / 12 Mart 1925), s.406 -408.

⁷⁹⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 76 (12 Mart 1341 / 12 Mart 1925), s.420.

⁷⁹⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 76 (12 Mart 1341 / 12 Mart 1925), s.408.

⁷⁹⁶ *Açıksöz*, "Mebusumuz Halid Beyle Mülâkat", (29 Eylül 1340 / 29 Eylül 1924), No: 1182, s.1.

⁷⁹⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 31, İ: 53 (14 Nisan 1927), s.158.

D) Kastamonu Vilâyetindeki Tarım İşlerinin İyileştirilmesine Yönelik Çalışmalar

Kastamonu milletvekilleri Kastamonu vilâyetindeki tarım politikalarına ve tarımın temel sorunlarına ilişkin olarak Meclis Başkanlığı'na yedi temenni önergesi vermişler ve Meclis kürsüsünde dört konuşma yapmışlardır. Temenni önergelerinden beşi Halid Bey, biri Ahmet Mahir Efendi, biri de Mehmet Fuat Bey tarafından Meclis Başkanlığı'na verilmiştir. Dolayısıyla Kastamonu vilâyetindeki tarımın belli başlı sorunlarına çözüm bulmaya ve bu konuda Hükümet'in dikkatini çekmeye çalışan en önemli isim olarak yine Halid Bey karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda Kastamonu milletvekillerinin temenni önergeleri, tarih sırasına göre, anlatılmıştır.

Kastamonu milletvekili Ahmet Mahir Efendi; 27 Ekim 1923 tarihinde, arkadaşları olan Kastamonu milletvekilleri Halid Bey, Hasan Fehmi Efendi ve Veled Çelebi Bey ile birlikte Meclis Başkanlığı'na verdiği temenni önergesinde; Kastamonu vilâyetinin Göl nahiyesinde mevcut Ziraat Mektebi'nin 1924 yılı Ziraat Vekâleti bütçesine alınarak güçlendirilmesini teklif ve talep etmiştir. Söz konusu önergede; Kastamonu vilâyetinin Merkez kazasına bağlı Göl nahiyesinde mevcut Ziraat Mektebi'nin il özel idare bütçesinden idare edilmekte olduğu belirtilerek, bu mektebin gelişimi ve yalnız Kastamonu vilâyetine değil, bütün ülkeye yararlı bir hale gelebilmesi için ülkenin genel bütçesinden idaresine ihtiyaç görülmekte olduğu vurgulanmıştır. Aynı önergede; Kastamonu vilâyetinde yetiştirilen ürünlerden ve tarımın gelişime uygun olan durumundan bahsedilmiş, Kastamonu vilâyetinin kuvvetli bir kültür merkezi olduğuna işaret edilmiş ve Göl nahiyesinde mevcut Ziraat Mektebi'nin 1924 yılı Ziraat Vekâleti bütçesine alınarak güçlendirilmesi ve himaye edilmesi İktisat Vekâleti'nden rica edilmiştir.⁷⁹⁸

15 Mart 1924 tarihinde ise, Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey, 58 arkadaşıyla birlikte, Kastamonu'ya bağlı Göl nahiyesinde mevcut Ziraat Mektebi'nin 1924 yılı Ziraat Vekâleti bütçesine katılması hakkında Meclis Başkanlığı'na bir

⁷⁹⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 3, İ: 42 (27 Teşrinievvel 1339 / 27 Ekim 1923), s.74 -75.

temenni önergesi vermiştir. Mehmet Fuat Bey, önergesinde; Kastamonu'daki Ziraat Mektebi'nin inşasına 1909 yılında başladığını ve 1911 yılında inşaatın son bularak mektebin açıldığını belirterek, masrafını o zaman genel bütçeden Ziraat Nezareti'nin ödediğini ve 1913 yılı Mayıs'ında mektebin il özel idaresine devredildiğini ifade etmiş, il özel idaresinin mektebi hakkıyla idare edemediğini düşünen Ziraat Genel Müdürü'nün ise, 1924 yılında mektebi ülke genel bütçesine aldığını kaydederek, dolayısıyla Ziraat Mektebi ülke genel bütçesine alındıktan sonra il özel idaresinin, kendi bütçesinden bu mektebi çıkardığının altını çizmiştir. Ancak sonradan mektebin, Ziraat Vekâleti ayrılmadan önce ülkenin genel bütçesinden çıkarıldığını ve il özel idaresi bütçesinden de daha önce çıkmış olduğunu ifade eden Mehmet Fuat Bey, mektebin şu halde bugün kapatılmaya mahkûm bir durumda olduğunu vurgulamıştır. Tarımın ilerlemesi ve üretimin artmasının tarımda fenni usullerin uygulanması ile mümkün olduğunu ve bunların da kaynaklarının ziraat mektepleri olduğunu ifade eden Mehmet Fuat Bey'e göre, Kastamonu Ziraat Mektebi, Halkalı Ziraat Yüksek Mektebi'nden sonra, ülkedeki mevcut ziraat mekteplerinin en gelişmişiydi. Diğerleri Kastamonu Ziraat Mektebi'ne denk değillerdi. Dolayısıyla Kastamonu'ya bağlı Göl nahiyesinde mevcut Ziraat Mektebi'nin 1924 yılı Ziraat Vekâleti bütçesine katılması hakkında kendisinin verdiği temenni önergesinin; önce onaylanarak Muvazenei Maliye Encümeni'ne gönderilmesi gerekiyordu. Ancak Mehmet Fuat Bey'in bu teklifi usule aykırı görülerek, önergenin onaylanmadan Muvazenei Maliye Encümeni'ne gönderilmesi kabul edilmiştir.⁷⁹⁹

23 Kasım 1925 tarihli Muvazenei Maliye Encümeni mazbatasında ise; Kastamonu'ya bağlı Göl nahiyesinde mevcut Ziraat Mektebi'nin Ziraat Vekâleti'nin 1924 yılı bütçesine katılması hakkında Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey ile 58 arkadaşının Meclis Başkanlığı'na verdikleri önerge doğrultusunda, söz konusu mektep için 1924 yılı Ziraat Vekâleti bütçesi ile ödeneğin kabul edildiğinin altı çizilerek, başka bir işleme gerek görülmediği bildirilmiştir.⁸⁰⁰ Böylece Kastamonu vilâyetinin Merkez kazasına bağlı Göl nahiyesinde mevcut Ziraat Mektebi'nin 1924 yılı Ziraat Vekâleti bütçesine katılması konusunda Kastamonu milletvekilleri Ahmet

⁷⁹⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 7, İ: 12 (15 Mart 1340 / 15 Mart 1924), s.425 -426.

⁸⁰⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 19, İ: 13 (23 Teşrinisani 1341 / 23 Kasım 1925), s.193 -195.

Mahir Efendi, Halid Bey, Hasan Fehmi Efendi, Veled Çelebi Bey ve Mehmet Fuat Bey'in çalışmaları sonuç vermiş oluyordu.

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 7 Aralık 1924 tarihinde, Meclis Başkanlığı'na verdiği temenni önergesinde, Cide kazası tarım usulünde mevcut “*Kâh Nöbet*” usulünün kaldırılması hakkındaki kanun lâyihasının Meclis Genel Kurulu'na süratle sevkini teklif etmiştir. Halid Bey, önergesinde; Kastamonu vilâyetine bağlı Cide kazasında arazinin ekiminde hiçbir yerde mevcut olmayan “*Kâh Nöbet*” isminde bir usul olduğunu, bu usulün belirli bir arazinin birçok sahipleri tarafından nöbetleşe ekilmesinden ibaret olduğunu kaydederek, bu genelleşen usul yüzünden Cide kazası tarımının gelişmeden yoksun olduğunu ve halkın daima açlığa, sefaletle mecbur olduğunu vurgulamış ve bağımsız olarak araziye sahip olamadıklarından halkın kaza merkezinde mevcut Ziraat Bankası'ndan para alamadığını ifade etmiştir. “*Kâh Nöbet*” usulünün kaldırılması hakkında Kastamonu vilâyetinin Maliye Vekâleti'ne teklifte bulunduğunu ve bugün Tapu Müdüriyeti'nde bir Encümen'in bu teklifi incelemekte olduğunu belirten Halid Bey, Kastamonu milletvekillerinin de şifahen Tapu Müdüriyeti'ne açıklamalarda bulunduklarını ifade etmiş, bu usulün kaldırılmasının bir masrafı gerektirebileceğini ve dolayısıyla 1925 yılı bütçesine bu masrafı ekleyebilmek için Tapu Müdüriyeti'nde ait olduğu Encümen tarafından düzenlenecek kanun teklifinin bir an önce Heyeti Vekile'de müzakere edilerek TBMM'ye süratle sevkini arz ve teklif etmiştir.⁸⁰¹ 9 Aralık 1924 tarihinde bir yazıyla Meclis Başkanlığı'ndan Başvekâlet'e⁸⁰², 11 Aralık 1924 tarihinde ise Başvekâlet'ten Ziraat ve Maliye Vekâletleri'ne havale edilen⁸⁰³ Halid Bey'in önergesine Ziraat ve Maliye Vekâletleri tarafından herhangi bir yanıt verilmemiştir.

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 16 Ocak 1926 tarihinde, Meclis Başkanlığı'na verdiği diğer bir temenni önergesinde, yine aynı konuya değinmiştir. Halid Bey, önergesinde; Kastamonu vilâyeti dâhilinde bulunan Cide kazasındaki

⁸⁰¹ BCA, (07 Kânunuevvel 1340 / 07 Aralık 1924), Dosya: 6435, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 7.39.13, Ek: 3.

⁸⁰² BCA, (09 Kânunuevvel 1340 / 09 Aralık 1924), Dosya: 6435, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 7.39.13, Ek: 2.

⁸⁰³ BCA, (11 Kânunuevvel 1340 / 11 Aralık 1924), Dosya: 6435, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 7.39.13, Ek: 1.

“*Kâh Nöbet*” usulünün kaldırılmasına ilişkin Kastamonu milletvekillerinin girişimi üzerine geçen toplantı döneminde Hükümet’ten gelen kanun teklifinin Tapu ve Adliye Encümenleri’ne havale edildiğini ve geçen toplantı yılında Tapu Encümeni’nin bu teklifi müzakere ederek Adliye Encümeni’ne teslim ettiğini belirterek, ancak geçen yıl ve bu yılki toplantı sürelerinde bu teklifin Adliye Encümeni’nde üç aydan fazla kaldığını bildirmiş ve Meclis iç tüzüğü gereğince bu kanun lâyihasının Adliye Encümeni’nden alınarak ruznameye ithalini teklif etmiştir. “*Kâh Nöbet*” usulünün bağımsız olarak araziye sahip olmaya engel oluşturduğunu ve bu usulün kısmen Zonguldak vilâyetinde mevcut olduğunu kaydeden Halid Bey, bu usul yüzünden “*Kâh Nöbet*” usulü geçerli olan yerlerde tarımın gelişimine olanak bulunamadığını ve halkın Ziraat Bankaları’ndan para alamadığını bildirmiş ve hiçbir yerde olmayan bu usulün bir an önce kaldırılması için söz konusu kanun lâyihasının bir an önce sonuçlandırılmasını arz etmiştir.⁸⁰⁴

Kastamonu milletvekili Halid Bey’in, ısrarla üzerinde durduğu, Cide kazası tarım usulünde mevcut “*Kâh Nöbet*” usulünün kaldırılması hakkında Başvekâlet’ten gelen kanun lâyihası ve buna ilişkin Tapu Encümeni mazbatası 20 Nisan 1926 tarihinde Meclis Genel Kurulu’nun gündemine alınmıştır.⁸⁰⁵ Başvekâlet’ten Meclis Başkanlığı’na, 1 Ocak 1925 tarihinde, gönderilen kanun lâyihasının gerekçesinde; Cide kazasında bulunan arazi sahiplerinin ölümleri durumunda, arazinin, hak sahiplerine geçişine, geçiş işlemleri gerçekleştirilemediğinden olanak sağlanamadığı ve bu nedenle araziye senetsiz olarak sahiplenildiği belirtilmiştir. Tarıma elverişli arazinin esasen pek az ve veriminin düşük olmasından dolayı arazinin hissedarlar arasında bölüştürülmeyerek “*Kâh Nöbet*” denilen usul yoluyla ekilmesinin teamül hükmünü kazanması yüzünden herhangi bir tarlada hissedar olan kişinin tarım nöbetinden yararlanabilmesi için yıllarca beklemeye mecbur olduğunun ve bu usulün devamının da tarım erbabının sefaletinin sürmesine ve arazinin de bayındırlıktan yoksunluğuna neden olduğunun bildirildiği kanun lâyihası gerekçesinde; Cide kazası halkının bu ıstıraptan kurtarılması için Kastamonu vilâyetine bağlı Cide kazasında ve civarında kanuna aykırı olarak kabul edilmiş olan “*Kâh Nöbet*” usulünün

⁸⁰⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 21, İ: 43 (18 Ocak 1926), s.207.

⁸⁰⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 24, İ: 88 (20 Nisan 1926), s.160 -161.

kaldırılması ve arazinin iki dönümden aşağı olmamak üzere parçalara ayrılarak bağımsız olarak sahiplenilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.⁸⁰⁶

Tapu Encümeni'nin, 11 Nisan 1926 tarihli mazbatasında ise, Hükümet'in kanun lâyihası gerekçeleri olarak ortaya koyduğu düşüncelerin Encümen tarafından da kabul edildiği vurgulanmıştır.⁸⁰⁷ Tapu Encümeni'nin yaptığı değişikliklerle “*Cide Kazasıyla Başka Yerlerde Kâh Nöbet ve Sapan Değiştirme Vesair Namlarla Bilmünavebe Cari Tasarrufun Refi Hakkında Kanun*” şöyle düzenlenmiştir: Birinci maddede; taşınmaz malların sınırlandırılması ve yazımına ilişkin 18 Şubat 1913 tarihli “*Kanunu Muvakkat'ın*” uygulanması ile “*Kâh Nöbet*” ve sapan değiştirme ve başka tabirlerle ziraat olunan arazinin, ortaklaşa kullanılan ve sahiplenilen taşınmaz malların bölüştürülmesine ilişkin 14 Aralık 1913 tarihli kanun gereğince, bölüştürüleceği ifade edilmekte, ancak arazinin her parçasının bir dönümden aşağı olamayacağı vurgulanmaktaydı.

İkinci maddede; arazi yazım kurulunun, bölüştürme kanunu gereğince, mahkemeler ve idare heyetlerine yönelik görevi, ilgililerin başvurularını beklemezsizin yerine getireceği bildirilmekte ve arazi yazım kurulunun, söz konusu kanunun 8. maddesinde yazılı belirli süreyi üç günden az ve on beş günden fazla olmamak üzere gereğine göre tayin edeceğinin altı çizilmekteydi. Üçüncü maddede ise; Cide kazası ile diğer yerlerde yazılan bu gibi arazinin sahiplerine geçişi için hiçbir harç ve resim alınmayacağı ifade edilmekteydi.⁸⁰⁸

Hükümet tarafından hazırlanıp Meclis Başkanlığı'na gönderilen ve Tapu Encümeni tarafından kabul edilip bazı değişikliklere uğrayan söz konusu kanun lâyihası hakkında Adliye Vekili namına Bozok milletvekili Ahmet Hamdi Bey söz almış ve bu kanunun Adliye Encümeni'ne teslimi ile kitabına uydurularak gelmesi lazımdır, diye itirazda bulunmuştur. Trabzon milletvekili Süleyman Sırrı Bey ise, Ahmet Hamdi Bey'e verdiği karşılıktaki; bu kanunun Adliye Encümeni'ne daha

⁸⁰⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 24 (20 Nisan 1926), İ: 88'e Ek: s.13.

⁸⁰⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 24 (20 Nisan 1926), İ: 88'e Ek: s.16.

⁸⁰⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 24 (20 Nisan 1926), İ: 88'e Ek: s.16 -17.

önceden gittiğini ve geçen yıl neticelenmemesinden dolayı Kastamonu milletvekili Halid Bey'in Meclis iç tüzüğü gereğince Meclis Başkanlığı'na müzakere edilsin diye bir önerge verdiğini hatırlatmış ve o önerge gereğince kanun lâyihasının Adliye Encümeni'ne geldiğini ifade etmiştir. Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi de, Adliye Encümeni'ne gönderilmesine ihtiyaç olmadığını vurgulamıştır. Ancak Meclis Genel Kurulu'nda yapılan oylama neticesinde kanun lâyihasının Adliye Encümeni'nde müzakere edilmek üzere Adliye Encümeni'ne teslimi kararlaştırılmıştır.⁸⁰⁹ Ancak Adliye Encümeni, söz konusu kanun lâyihası hakkında, sonradan, herhangi bir görüş bildirmediği için Cide kazasında tarım usulünde mevcut “*Kâh Nöbet*” usulünü kaldıran kanun lâyihası yürürlüğe girmemiştir.

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 25 Şubat 1926 tarihinde, Meclis Başkanlığı'na verdiği temenni önergesinde, Kastamonu vilâyetine bağlı Devrekâni nahiyesinde tarlalarda türeyen ve tarım ürünlerini tahrip eden farelerin ortadan kaldırılmasını ve imhasını Ziraat Vekâleti'nden rica etmiştir.⁸¹⁰ 25 Şubat 1926 tarihinde Meclis Başkanlığı'ndan Başvekâlet'e,⁸¹¹ aynı gün Başvekâlet'ten Ziraat Vekâleti'ne havale edilen⁸¹² Halid Bey'in temenni önergesine, Ziraat Vekâleti 17 Mart 1926 tarihinde yanıt vermiş ve yanıtta; Devrekâni nahiyesinde ortaya çıkan tarla farelerinin yok edilmesi için mahallinde teşkilât meydana getirildiği bildirilmiştir.⁸¹³ Ziraat Vekâleti'nin söz konusu yanıtı sonradan Başvekâlet'ten Meclis Başkanlığı'na sunulmuştur.⁸¹⁴

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 20 Mayıs 1926 tarihinde Meclis Başkanlığı'na verdiği diğer bir temenni önergesinde; Kastamonu vilâyetine bağlı Taşköprü kazası Akseki köyünün 26 Nisan 1926 gecesi bir yangın sonucu tamamen yandığını, köylünün sefil bir hale düştüğünü belirterek, evlerinin inşası, yiyecek temini, tohumluk verilmesi gibi hususlarda bu köy halkına seri yardım edilmesini

⁸⁰⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 24, İ: 88 (20 Nisan 1926), s.161.

⁸¹⁰ BCA, (25 Şubat 1926), Dosya: 2184, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 185.277.4, Ek: 5.

⁸¹¹ BCA, (25 Şubat 1926), Dosya: 2184, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 185.277.4, Ek: 4.

⁸¹² BCA, (25 Şubat 1926), Dosya: 2184, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 185.277.4, Ek: 3.

⁸¹³ BCA, (17 Mart 1926), Dosya: 2184, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 185.277.4, Ek: 2.

⁸¹⁴ BCA, Dosya: 2184, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 185.277.4, Ek: 1.

talep ve rica etmiştir.⁸¹⁵ Meclis Başkanlığı'ndan Başvekâlet'e, Başvekâlet'ten Ziraat Vekâleti'ne havale edilen önergeye, Ziraat Vekâleti 25 Mayıs 1926 tarihinde yanıt vermiştir. Söz konusu yanıtta; Taşköprü kazasının harikzede Akseki köyü halkına, inşaatlarında kullanılmak üzere gerekli kerestelik ağaçlar hakkında, mahalline gerekli bildirimde bulunulduğu ifade edilerek, ancak ödenek olmadığından tohumluk ve yemlik, zahire verilmesine ve nakdi yardım edilmesine imkân görülemediği bildirilmiştir.⁸¹⁶

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 6 Kasım 1926 tarihinde Meclis Başkanlığı'na verdiği başka bir temenni önergesinde ise, Kastamonu vilâyetinde doludan zarar gören 174 köy çiftçisine acilen yardım edilmesini Ziraat Vekâleti'nden rica etmiştir.⁸¹⁷ Ancak Meclis Başkanlığı'ndan Başvekâlet'e, Başvekâlet'ten Ziraat Vekâleti'ne havale edilen önergeye⁸¹⁸ Ziraat Vekâleti herhangi bir yanıt vermemiştir.

E) Kastamonu Vilâyetindeki Kendir, Pirinç ve Debagat Sanayilerinin İlerlemesine ve Gelişmesine Yönelik Çalışmalar

Kastamonu vilâyeti sanayisi ile ilgili olarak Meclis'te yasama faaliyetinde bulunan tek Kastamonu milletvekili Halid Bey'dir Kastamonu milletvekili Halid Bey, Kastamonu vilâyeti sanayisi ile ilgili olarak Meclis Başkanlığı'na iki soru önergesi ve bir temenni önergesi vermiş ve Meclis Genel Kurulu'nda 11 konuşma yapmıştır. Halid Bey'in bu konudaki çalışmaları, tarih sırasına göre, aşağıda anlatılmıştır.

Kastamonu milletvekili Halid Bey'in önemle altını çizdiği konulardan biri Kastamonu kendirleridir. 1924 yılı Ticaret Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, Kastamonu merkez kazası ile Taşköprü merkez kazasında kendir çıktığını, kendire çuval ve torba yapmak için ihtiyaç duyulduğunu belirterek, Kastamonu'da yalnız yıllık bir milyon kiloya kadar kendir üretimi

⁸¹⁵ BCA, (20 Mayıs 1926), Dosya: 6687, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 8.45.18, Ek: 5.

⁸¹⁶ BCA, (25 Mayıs 1926), Dosya: 6687, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 8.45.18, Ek: 2.

⁸¹⁷ BCA, (6 Kasım 1926), Dosya: 6712, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 8.46.14, Ek: 3.

⁸¹⁸ BCA, (6 Kasım 1926), Dosya: 6712, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 8.46.14, Ek: 1 -2.

yapıldığını, ancak bu üretimin fabrika olmadığı için gayet pahalı olduğunu ifade etmiş, bu nedenle İtalya kendirlerinin Kastamonu yerli kendirleriyle rekabet ettiğinin altını çizmiştir. Yabancı kendirleriyle rekabet edebilmek için Kastamonu kendirlerinin himaye edilmesini rica eden Halid Bey, bu nedenle Kastamonu’da bir kendir fabrikası inşa ettirilmesini Ticaret Vekili’nden talep etmiştir.⁸¹⁹ Ticaret Vekili Hasan Bey, Halid Bey’in talebine verdiği yanıtta; bütçede bu yıl için bir çuval ve urgan fabrikası yapmak dâhil olmamakla birlikte, sonraki yıllarda bunun mümkün olduğunu ve Hükümet’in koyduğu esaslardan birisinin de Kastamonu’da bir urgan ve çuval fabrikası tesis etmek olduğunu ifade etmiş ve bu fabrikanın kurulması için 100.000 liranın tahsis edildiğini vurgulamıştır.⁸²⁰

Halid Bey, 1925 yılı Ziraat Vekâleti bütçesi müzakerelerinde yine kendir konusuna değinmiş ve İtalya kendirlerinin İstanbul piyasasında Kastamonu yerli kendirleriyle rekabet ettiğini vurgulayarak, kendir üretiminin artırılması için kendirin himaye edilmesini ve Kastamonu’da bir urgan fabrikasının inşa ettirilmesini talep etmiştir.⁸²¹

Halid Bey, 6 Kasım 1926 tarihinde ise, Kastamonu ve civarında üretimi artmakta olan kendir için mahallin ihtiyaçlarında kullanılmak üzere Kastamonu’da bir kınnap (iplik) ve urgan fabrikası inşa ettirilmesi hakkında Meclis Başkanlığı’na bir temenni önergesi vermiştir.⁸²² Halid Bey, önergesinde; Kastamonu ve civarında beş milyon kilo kendir mevcut olduğunu, bunun bir buçuk milyon kilosunun yurt içinde kullanıldığını belirterek, geri kalan kendirler için ihraç ve kullanım yerleri bulmanın gerekli olduğunu vurgulamış ve yurt dışında müşteri bulmak için mahallince girişimlerde bulunulduğunu, ancak pek düşük fiyata verildiğini ifade etmiştir. Örneğin Londra tarafında 48 lira fiyat teklif edilen kendirin kilosunun piyasada ise 65 kuruş olduğunu bildiren Halid Bey, ihraç ve kullanım yerleri bulunursa yıllık kendir üretiminin on beş milyon kiloya çıkarılmasının mümkün olduğunu belirtmiş ve Ticaret Vekâleti tarafından mevcut kendirin yurt dışına ihracı

⁸¹⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 25 (31 Mart 1340 / 31 Mart 1924), s.151.

⁸²⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 25 (31 Mart 1340 / 31 Mart 1924), s.162.

⁸²¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 76 (12 Mart 1341 / 12 Mart 1925), s.409.

⁸²² TBMM ZC (II. Dönem), C: 27, İ: 4 (08 Teşrinisani 1926 / 08 Kasım 1926), s.32.

imkânının bulunulması gerektiğinin altını çizmiştir. Halid Bey'e göre, ülkenin tütün ihracatının gelişimi ve tütün demetleri için kınnapa olan ihtiyaç dikkate alınmalı ve bunun için de Kastamonu'da bir kınnap ve urgan fabrikası inşa ettirilmeliydi.⁸²³ Ancak 8 Kasım 1926 tarihinde Meclis Başkanlığı'ndan Başvekâlet'e⁸²⁴, 11 Kasım 1926 tarihinde ise Başvekâlet'ten Ticaret Vekâleti'ne havale edilen⁸²⁵ Halid Bey'in önergesine, Ticaret Vekâleti tarafından herhangi bir yanıt verilmemiştir.

Bilindiği üzere Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı 1934 yılında yürürlüğe konulmuş ve bu programın hazırlanmasında 1932 yılında Türkiye'ye gelen Sovyet uzmanlar grubunun, devlet yatırım programındaki projeler ve düşünülen kuruluş yerleri hakkında, 1932 yılı sonlarına doğru Başvekâlet'e sundukları raporun büyük etkisi ve katkısı olmuştur. Sovyet uzmanlarının kendir sanayiinin geliştirilmesiyle ilgili raporunda da 9.800 tonluk halat, ip ve ince urgan, çuval ve ambalaj dokuması üretecek altı kenevir işleme tesisi ve iki fabrika kurulması Hükümet'e önerilmiştir. 11 Nisan 1934 tarihli ve Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı'nı oluşturan gizli Bakanlar Kurulu kararına göre ise; ülkede kendir sanayiinin tatbikatına ilişkin etütler henüz bitmediğinden gerek İktisat ve gerek Ziraat Vekâletleri tarafından kendir etütlerine devam olunması kararlaştırılmış ve İktisat Vekâleti, gerek Kastamonu ve gerek Batı Anadolu'da kendirin yıkanması ve hazırlanması ameliyatının fenni bir surette temini için gereken fabrikaları yaptırmayı uygun görmüştür.⁸²⁶ Ancak Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı'nda yer almasına karşın, kurulması ileri bir tarihe ertelenen Kastamonu kendir fabrikası, 1938 yılında yürürlüğe konulan İkinci Beş Yıllık Sanayi Programı'nın kapsadığı projeler arasında ise yer almamıştır.⁸²⁷ 1942 yılında temeli atılan Kastamonu kendir fabrikası, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, Bakanlar Kurulu'nun 2 Ağustos 1945 tarihinde kabul ettiği "1945 – 1947 Ekonomide İvedili Plan"ın uygulamaya konulmasıyla, Sümerbank

⁸²³ BCA, (06 Teşrinisani 1926 / 06 Kasım 1926), Dosya: 6711, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 8.46.13, Ek: 3.

⁸²⁴ BCA, (08 Teşrinisani 1926 / 08 Kasım 1926), Dosya: 6711, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 8.46.13, Ek: 2.

⁸²⁵ BCA, (11 Teşrinisani 1926 / 11 Kasım 1926), Dosya: 6711, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 8.46.13, Ek: 1.

⁸²⁶ Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923 – 1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yay. , İstanbul, 2002, s.293 – 298.

⁸²⁷ Tezel, *a.g.e.* , s.300 -312.

tarafından ancak 1947 yılında tamamlanabilmiştir.⁸²⁸ 1979 yılında çok sayıda makinenin satılması ve hammaddede dışarıya bağlı hale gelmesi ile birlikte zarar etmeye başlayan Taşköprü kendir fabrikası 1995 yılında Tekel İşletme Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Tekel İşletme Müdürlüğü tarafından jüt işleyen makineler monte edilerek, hammaddesi Bangladeş ve Hindistan'dan gelen jütün işlenmesiyle kısa bir süre Tekel jüt ipliği fabrikası olarak bacası tüten tesis kısa bir süre sonra yeniden atıl bir duruma gelmiştir. 2004 yılının Mayıs ayından itibaren de Özelleştirme İdaresi'ne bağlanan Kastamonu – Taşköprü kendir fabrikası, zarar ettiği için çalıştırılmayarak faaliyetine son verilmiştir. Fabrikanın makine ve hurdaları Özelleştirme İdaresi tarafından satılmıştır. Yaklaşık 760 bin TL bedelle ihaleyi kazanan Gaziantep Aksa Firması, hurdaları yurt içine, 38 adet kendir dokuma makinesi ile iki adet kendir açma makinesini ise Bangladeş'te yeni kurulacak olan bir tekstil fabrikasına satmıştır. Toplamda 187 dönüm olan fabrika arazisinin 65 dönümü 2007 yılında Taşköprü Belediyesi'ne, 2008 yılında ise 31 dönümü meslek yüksek okulu yapılması için Kastamonu Üniversitesi'ne devredilmiştir.⁸²⁹

1924 yılı Ticaret Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, Kastamonu kendirleri yanında Tosya pirinçleri konusuna da değinmiştir. Halid Bey, Kastamonu vilâyetinin Tosya kazasında bir milyon kilo pirinç çıktığını belirterek, ancak Siyam'dan, Rangon'dan, Çin Hindi'nden gelen pirinçlerin piyasada yerli pirinçlerle rekabet ettiğini vurgulamış ve Ticaret Vekili'nden yerli üretimi fevkalâde surette himaye buyurmalarını talep etmiştir.⁸³⁰

Ticaret Vekili Hasan Bey, konuşmasında; Halid Bey'in beyanının kısmen doğru olduğunu, ancak TBMM'nin pirincin himayesi için mümkün olan her şeyi yaptığını belirterek, yalnız üreticilerin başka ihtiyaçları olduğunu kaydetmiş, bunun Ziraat Vekâleti'ni ilgilendiren kısmının pirinç harman makineleri olduğunu, Ticaret Vekâleti'ni ilgilendiren kısmının ise çeltik fabrikaları olduğunu ifade etmiştir. Avrupa pirinçleri gibi parlak, kırksız pirinç yetiştirebilmek için pirinç çeltik

⁸²⁸ Tezel, **a.g.e.** , s.319 -326.

⁸²⁹ <http://www.1turk.net/haberler/h/5254>

⁸³⁰ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 8, İ: 25 (31 Mart 1340 / 31 Mart 1924), s.151.

fabrikalarına ihtiyaç olduğunu belirten Ticaret Vekili Hasan Bey, bunu temin için de birisi Maraş'ta, birisi Bursa'da, birisi de Tosya'da olmak üzere üç çeltik fabrikasının kurulacağını bildirmiş ve bu fabrikalar için 500.000 liranın bütçeye konulduğunu ifade etmiştir.⁸³¹

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 6 Nisan 1925 tarihinde ise, Tosya'da inşası kararlaştırılan çeltik fabrikası hakkında Ticaret Vekâleti'ne yönelik soru önergesi vermiştir. Halid Bey, soru önergesinde; 1924 yılı bütçesine konu olan ödenekle Tosya'da bir çeltik fabrikası yapılmasının kararlaştırıldığını ve fabrika makinelerinin de İnebolu'ya kadar sevk edildiğini belirterek, fakat makinelerin hâlâ Tosya'ya sevkine başlanmadığının anlaşıldığını ifade etmiş ve makinelerin ne zaman sevkine başlanacağını ve makine kısımlarının büsbütün İnebolu'da hazır olup olmadığını Ticaret Vekili'nden sormuştur. Halid Bey, soru önergesinde, ayrıca Tosya'da fabrika yerinin tespit edilip edilmediğini ve fabrika binasının inşasına başlanıp başlanmadığını, başlanmadı ise ne zaman başlanacağını da Ticaret Vekili'nden sormuştur.⁸³²

Ticaret Vekili Ali Cenani Bey, Halid Bey'in soru önergesine verdiği yanıtta; Halid Bey'in sormuş olduğu çeltik fabrikasının bütün alet ve edevatının İnebolu'ya geldiğinin altını çizerek, fabrikanın nakli ve inşası için Ticaret Vekâleti bütçesinin Meclis'in onayına ulaşmasının beklenmekte olduğunu ifade etmiş ve bütçe çıktığı gün bir mühendisin giderek planları inceleyeceğini, bir taraftan da makinelerin naklolunarak fabrikanın inşa edileceğini bildirmiştir.⁸³³

Kastamonu ili Tosya ilçesi Ticaret ve Sanayi Odası'nın resmi internet sitesinde verilen bilgiye göre, Türkiye'nin ilk pirinç fabrikası olan Tosya çeltik fabrikası, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı ile 1925 yılında kurulmuştur. Sanayi ve Maadin Bankası aracılığı ile kurulan Tosya çeltik fabrikasının açılışını ise Genelkurmay Başkanı olan Mareşal Fevzi Çakmak

⁸³¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 25 (31 Mart 1340 / 31 Mart 1924), s.162.

⁸³² BCA, (06 Nisan 1341 / 06 Nisan 1925), Dosya: 6571, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 7.42.28; TBMM ZC (II. Dönem), C: 17, İ: 99 (11 Nisan 1341 / 11 Nisan 1925), s.217.

⁸³³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 17, İ: 99 (11 Nisan 1341 / 11 Nisan 1925), s.217.

yapmıştır. Devlet tarafından işletilen fabrika fazla işçi çalıştırılması nedeniyle yeterli kâr elde edemez hale geldiğinden, Tosya çeltik fabrikası Sümerbank aracılığı ile 1943 yılında yine ilk özelleştirme olarak Hasan ve Fazıl Boyner Kardeşler Kolektif Şirketi tarafından satın alınmış ve 37 yıl süre ile çalıştırıldıktan sonra 1980 yılında fabrika el değiştirerek Kemal Büyükbektaş tarafından satın alınmıştır. Aralıksız olarak 82 yıl faaliyetini sürdüren Tosya çeltik fabrikası, aile şirketi olan Bektaş Tekstil Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi'nin en büyük hissedarı olan Kemal Büyükbektaş'ın 18 Ekim 2004 tarihinde ölümüyle sıkıntıya girmiş ve iki yıl sonra 2007 yılı başlarında satışa çıkarılmıştır. Bu kez yine Tosyalı sanayici ve işadamlarından Mesut Güvercin tarafından satın alınarak benzin istasyonu yapılmak üzere tarihi Tosya çeltik fabrikası yok edilmiştir. Bu tesisin en önemli özelliği Almanya'dan getirilen Lokomobil adı verilen makinenin tekerleksiz tren lokomotifi ile çalışması ve yakıt olarak çeltik kabuğunun kullanılmasıydı. Böylece fabrikanın atığı olmadığı gibi, tüm fabrikanın çalışması için gerekli olan elektrik enerjisi bu makineden sağlanıyordu. Tesisteki tüm makineler Tosya Belediyesi tarafından ileride müzede sergilenmek üzere satın alınmıştır.⁸³⁴ Tosya Belediyesi'nin resmi internet sitesinde verilen bilgiye göre ise, günümüzde Türkiye genelinde Tosya ilçesi % 6,2 çeltik üretim oranı ile sırasıyla Samsun, Çorum, Çankırı ve Sinop'un ardından beşinci sırada gelmektedir ve Tosya ilçesinde bugün civar bölgelerden de iş alan modern üretime uygun çok sayıda pirinç fabrikası mevcuttur.⁸³⁵

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 5 Kasım 1925 tarihinde ise, Safranbolu'daki debbağ fabrikasının kapanma nedenlerine ilişkin Ticaret Vekâleti'ne yönelik soru önergesi vermiştir. Halid Bey; Kastamonu milletvekillerinin ve Safranbolu Debagat Şirketi'nin yardım taleplerine rağmen, gerekli yardım yapılmadığı ve himaye gösterilmediği iddiasıyla Safranbolu debbağ fabrikasının kapandığına işaret ederek Ticaret Vekili'nden aşağıdaki sualine yazılı yanıt vermesini talep etmiştir.

⁸³⁴ http://www.tosyatso.org.tr/haber_detay.asp?haber=39

⁸³⁵ http://www.tosya.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=142&Itemid=139

*“Ticaret Vekâleti Safranbolu’daki debbagat fabrikasının kapandığına ve esbabına hangi tarihte vakıf olmuştur? Gerek şirketin istidası ve gerekse Kastamonu mebuslarından bir kısmının tahriri ve şifahi temennileri üzerine bu şirkete Vekâlet ne zaman, ne miktar ve surette nakdi muavenet temin etmiştir? Mezkûr fabrika ve şirket el’an ne vaziyettedir?”*⁸³⁶

Ticaret Vekili Ali Cenani Bey, soru önergesine verdiği yanıtta; şirket ve fabrika tesis edilirken yolların, hammaddenin, piyasanın, tesisat ve işletme hususlarının ya hiç ya da pek az dikkate alındığı, tesis olunan fabrikanın önemsiz bazı makinelere ait olup tamam ve gelişmiş bir fabrika olmadığı, fabrika kurulurken uzmandan yararlanılmadığı için fabrika tesisatının fenni şartlara uygun olarak yerlerine konulamadığı, fenni olarak kesin lüzumu olan makinelerin de temin edilemediği, neticede imalatın ilkel şekillerde kaldığı ve fabrika sermayesinin yetersiz olduğu gibi gerekçelerle, Safranbolu debbağ fabrikasının kapanma nedenlerine açıklık getirmiştir.

Ticaret Vekâleti tarafından, fenni önlemleri almak üzere, Safranbolu’ya gezici debbağ öğretmeni gönderildiğini, hammadde satın alındığını, makine temin edildiğini, şerbet kuyuları tesis edildiğini, su depoları ve buhar kazanlarının mahalline gönderildiğini belirten Ali Cenani Bey, bütün bu önlemlere karşın, fabrika idare heyetinin; uzman getirilmesi, gereken makinelerin temini ve sermayesinin artırılması konusunda, kendilerine yapılan önerileri dikkate almadığını vurgulamış ve bu durumda bulunan bir fabrikaya nakdi yardımın da mevcut zararı artırmaktan başka bir yarar sağlamayacağına işaret ederek, Ticaret Vekâleti’nin söz konusu fabrikayla ilgili görüşlerini özetlemiştir.⁸³⁷

⁸³⁶ BCA, (05 Teşrinisani 1341 / 05 Kasım 1925), Dosya: 6613, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 7.43.14; TBMM ZC (II. Dönem), C: 20, İ: 30 (24 Kânunuevvel 1341 / 24 Aralık 1925), s.261.

⁸³⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 20, İ: 30 (24 Kânunuevvel 1341 / 24 Aralık 1925), s.261 -262.

F) Kastamonu Vilâyetinde Bayındırlık İşleri Hakkında Yasama Faaliyetleri

Kastamonu milletvekilleri Kastamonu vilâyetinde bayındırlık işleri ile ilgili olarak Meclis Başkanlığı'na üç kanun teklifi vermişler ve Meclis Genel Kurulu'nda üç konuşma yapmışlardır. Kanun tekliflerinden ikisi Halid Bey tarafından Meclis Başkanlığı'na verilmiş olup, diğeri de Halid Bey ve Hasan Fehmi Efendi'nin ortak imzalarıyla Meclis Başkanlığı'na verilmiştir. Üç konuşmadan biri Halid Bey'e, biri Ahmet Mahir Efendi'ye, biri de Hasan Fehmi Efendi'ye aittir. Dolayısıyla Kastamonu milletvekilleri içinde yalnızca Halid Bey, Ahmet Mahir Efendi ve Hasan Fehmi Efendi, Kastamonu vilâyetindeki bayındırlık çalışmalarıyla ilgili olarak Meclis'te yasama faaliyetlerinde bulunmuş olup, en aktif milletvekili olarak yine Halid Bey karşımıza çıkmaktadır. Kastamonu milletvekillerinin bu konudaki çalışmaları, tarih sırasına göre, aşağıda anlatılmıştır.

1) Kastamonu Vilâyet Yolları

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 16 Ağustos 1923 tarihinde *Açıksöz* gazetesine verdiği demeçte; Kastamonu vilâyeti yollarının yıllarca hatta asırlarca bir zamandır yapılamadığını ifade ederek, Kastamonu vilâyeti yollarının büyük bir hızla inşası için düşündüğü çözüm yollarını açıklamıştır. Halid Bey, demecinde; Kastamonu vilâyeti dâhilinde Kastamonu – İnebolu (90 km.), Kastamonu – Tosya (65 km.), Tosya – Çankırı yollarının genel yollar arasında olduğunu belirterek, diğer yolların özel yollara dâhil olduğunu ifade etmiş ve özel yolların vilâyet meclisi umumisinin her yıl tahsis ettiği para ile yapılacağını kaydederek, ancak şimdiki şekilde ve bu özel bütçe ile özel yolların yapılabilmesinin çok uzun zaman gerektirdiğinin altını çizmiştir. Bu duruma örnek olarak; 123 km. uzunluğundaki Daday – Cide yolunun inşasına 1889 yılında başlandığını ve 1923 yılına kadar 34 yılda Daday – Cide yolunun 10 km.'sinin yapıldığını ifade eden Halid Bey, 1923 yılı vilâyet meclisi umumi bütçesinde bu yola 15 bin lira ödenek ayrıldığını ve her yıl 15 bin lira tahsis edileceğine göre, 500 bin lira gerektiren, Daday – Cide yolunun tamamlanması için 33 yıla ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla Kastamonu vilâyeti yollarının süratle yapılabilmesi için şimdiki usulü terk etmek gerektiğini ve

“*Mükellefiyeti Mesai Kanunu*” yaparak yükümlü işçi usulüyle yolları yaptırmak gerektiğini ifade eden Halid Bey’e göre, yolların süratle inşası için başka bir çözüm yolu da, savaş zamanında olduğu gibi, barış zamanında da ordu mıntıklarında nöbetleşe olarak askeri kıtaların yol inşaatlarında çalıştırılmasıydı.⁸³⁸

Kastamonu milletvekili Halid Bey, *Açıksöz* gazetesine verdiği 30 Eylül 1924 tarihli demecinde de bu konudaki görüşlerini yinelemiştir. Kastamonu vilâyetinde hangi yolların ve köprülerin yapıldığını ve yapılmakta olduğunu ve bu yolların inşası ve tamiri için şimdiye kadar ne kadar para harcandığını ve inşaatı devam eden yollar için ne kadar paraya ihtiyaç duyulduğunu ayrıntılarıyla anlatan Halid Bey, Kastamonu vilâyetinde yolların inşası için yapılan çalışmaların genel surette minnete değer olduğunu ifade etmiş, ancak hali hazırdaki usullerle yolların az zamanda yapılabileceğine inanmadığını vurgulamıştır. Halid Bey, yolların süratle yapılabilmesi için; Bulgarlar gibi “*mükellefiyeti mesai kanunu*” yapılması gerektiğini ve askerlerin de yılda bir iki ay yol inşaatlarında çalışması gerektiğini ifade etmiş, ayrıca yeterli mühendis temininin lüzumuna işaret etmiştir.⁸³⁹

Kastamonu milletvekilleri Halid Bey ile Hasan Fehmi Efendi; 11 Kasım 1924 tarihinde, Ankara – Yabanabat ve Çerkeş – Safranbolu yolunun genel yollar arasına katılmasına ilişkin kanun teklifinde bulunmuşlardır.⁸⁴⁰ Kanun teklifi, 17 Kasım 1924 tarihli Layiha Encümeni mazbatasıyla müzakereye uygun görülerek Nafia ve Muvazenei Maliye Encümenleri’ne havale edilmiştir.⁸⁴¹ Söz konusu kanun teklifi 26 Kasım 1925 tarihli Nafia ve Muvazenei Maliye Encümenleri mazbatalarıyla reddedilmiştir. Muvazenei Maliye Encümeni mazbatasında, ret gerekçesine ilişkin olarak; Ankara – Yabanabat ve Çerkeş – Safranbolu yolunun önemli bir kısmının mevcut ve ulaşım elverişli olması ve “*Mükellefiyeti Bedeniye Kanunu*” ile de diğer yolların inşa ve tamirinin uygun olacağı bildirilmiştir.⁸⁴²

⁸³⁸ *Açıksöz*, “Mebusumuz Halid Beyle Mülâkat”, (22 Temmuz 1339 / 22 Temmuz 1923), No: 835, s.2.

⁸³⁹ *Açıksöz*, “Mebusumuz Halid Beyle Mülâkat”, (30 Eylül 1340 / 30 Eylül 1924), No: 1183, s.1.

⁸⁴⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 10, İ: 5 (11 Teşrinisani 1340 / 11 Kasım 1924), s.171.

⁸⁴¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 10, İ: 8 (17 Teşrinisani 1340 / 17 Kasım 1924), s.273.

⁸⁴² TBMM ZC (II. Dönem), C: 19, İ: 15 (26 Teşrinisani 1341 / 26 Kasım 1925), s.236.

Kastamonu milletvekili Halid Bey; 28 Aralık 1925 tarihinde, İnebolu – Kastamonu – Çankırı – Ankara devlet yolunun 1926 ve 1927 yıllarında inşaatını bitirmek ve tamiratını tamamlamak için gerekli tutarın Nafia Vekâleti’nin söz konusu yıllar bütçesine özel bölüm olarak konulması hakkında Meclis Başkanlığı’na bir kanun teklifi vermiş⁸⁴³, ancak 2 Ocak 1926 tarihli Layiha Encümeni mazbatasıyla müzakereye uygun görülen ve Nafia ve Muvazenei Maliye Encümenleri’ne havale edilen kanun teklifi⁸⁴⁴ bir daha Meclis Genel Kurulu’nun gündemine alınmamış ve işleme konulmamıştır. Zira ikinci, üçüncü ve dördüncü dönem TBMM Zabıt Cerideleri’nin tamamı tarandığı halde söz konusu kanun teklifinin akıbeti ve işleme konulup konulmadığı hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılamamıştır.

2) Amasra Limanı

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 8 Aralık 1924 tarihinde, Amasra’da inşasına başlanmış ve kısmen yapılmış olan limanın tamamlanması için Nafia Vekâleti’nin 1925 yılı bütçesinin özel bölümüne 250 bin liranın konmasına ilişkin kanun teklifinde bulunmuştur.⁸⁴⁵ 1925 yılı Nafia Vekâleti bütçesi müzakerelerinde ise Zonguldak milletvekili Halil Bey ile aralarında Kastamonu milletvekilleri Halid Bey ile Ahmet Mahir Efendi’nin de bulunduğu 50 arkadaşı, Amasra limanı hakkında Meclis Başkanlığı’na bir temenni önergesi vermişlerdir. Söz konusu temenni önergesinde; Karadeniz’in fırtınalı zamanlarında, kısmen doğal bir korunağa sahip olması nedeniyle, fırtınadan kaçacak vapur ve gemileri koruyan Amasra limanına dalga kıran kısımların ilavesiyle ufak bir limanın inşasının Birinci Dünya Savaşı’nın başlarında kararlaştırıldığı ve 100 bin altın lira harcanarak 90 metrelik bir dalgakıran inşa edildiği belirtilerek, gerek bu inşa edilen kısmı ve gerek 9, 10 metrelik bir kısmı tamamlamak üzere sahilde hazırlanmış olan yüze yakın blok ve sair malzemeyi havanın ve dalgaların tahrip ettiği ifade edilmiş, bu suretle bir taraftan harcanmış olan bir buçuk milyon liranın heba olduğu gibi, inşaatı gerektiren ihtiyaç ve tehlikenin de saklı kaldığı vurgulanmıştır. Hâlbuki ancak 200 bin liralık cüzi bir para

⁸⁴³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 20, İ: 32 (28 Kânunuevvel 1341 / 28 Aralık 1925), s.286.

⁸⁴⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 21, İ: 35 (02 Ocak 1926), s.4.

⁸⁴⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 11, İ: 18 (08 Kânunuevvel 1340 / 08 Aralık 1924), s.22.

harcandığı takdirde, mevcut malzemenin kullanılmasıyla meydana getirilecek kısmın; hem ufak bir liman meydana getireceği ve hem de bu kadar para ve emeğin havaya gitmeyeceğinin altının çizildiği önergede, dolayısıyla Nafia Vekâleti bütçesinin 263. bölümüne Amasra limanı tamirat ve inşaatının bitirilmesi için 200 bin liranın ilavesi teklif ve rica edilmiştir.⁸⁴⁶

Önerge hakkında söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, bu Amasra limanı hakkında kendisinin iki üç ay önce bir kanun teklifi verdiğini belirterek, kendisini Amasra limanının inşasını teklife sevk eden nedenleri açıklamıştır. Buna göre; Amasra limanı Karadeniz sahilinde, özellikle boğaz arasında en emin ve doğal bir limandı. 1911 yılında İstanbul Hükümeti burada bir liman yapılmasını “*Fidicula Vespere*” namında bir Fransız mühendise havale etmiş ve planı da yapılmıştı. Yaklaşık olarak 80 metresi tam mendirek olarak bitirilmiş ve bunun için bugünkü para ile 700 bin lira harcanmış, ancak araya Birinci Dünya Savaşı girdiği için haliyle bu liman kalmıştı. Ardından 20 metre kadar kısmının temeli atılmış ve denizin 20 metre kadar üstüne çıkılmıştı. Sonra 89 tane blok sahilde kumlar üzerinde hazırды. Halid Bey’e göre, bu nedenle, bu kadar para harcanmış, denize dökülmüş iken Amasra limanı yarım bir halde bırakılamazdı.⁸⁴⁷

Halid Bey’in ardından söz alan Nafia Encümeni Reisi Muhtar Bey, Amasra limanı hakkındaki Halid Bey’in kanun teklifinin Nafia Encümeni’nden geçtiğini belirterek, ancak Amasra limanının inşaatının bitirilmesi için 500 bin liraya ihtiyaç olduğunu ve bu nedenle Nafia Encümeni’nin kararsızlığa düştüğünü vurgulamış ve Meclis Genel Kurulu’nun lazım olacak parayı bilerek karar vermesini talep etmiştir.⁸⁴⁸ Neticede Zonguldak milletvekili Halil Bey ve 50 arkadaşının, Amasra limanı tamirat ve inşaatının bitirilmesi için Nafia Vekâleti bütçesinin 263. bölümüne 200 bin liranın konulmasını arz ve teklif eden temenni önergesi, yapılan oylama sonucu, Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.⁸⁴⁹

⁸⁴⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 76 (12 Mart 1341 / 12 Mart 1925), s.401 -402.

⁸⁴⁷ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 76 (12 Mart 1341 / 12 Mart 1925), s.403 -404.

⁸⁴⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 76 (12 Mart 1341 / 12 Mart 1925), s.404 -405.

⁸⁴⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 76 (12 Mart 1341 / 12 Mart 1925), s.405.

3) Kastamonu – İnebolu Demiryolu Hattı

1925 yılı Nafia Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Ahmet Mahir Efendi, Kastamonu ile İnebolu arasında bir demiryolu hattının inşasını teklif ve talep etmiştir. Ahmet Mahir Efendi, konuşmasında; geçen yıl İnebolu ile Kastamonu arasında bir demiryolu yapılmasına ilişkin karar alındığını belirterek, sonradan bu yolun tamamen unutulduğunu vurgulamış ve bugün de bütçe içerisinde İnebolu – Kastamonu arasındaki yola ait bir bilgi görülmediğini ifade etmiştir. Ahmet Mahir Efendi'ye göre, İnebolu ile Kastamonu arasındaki yol, Kurtuluş Savaşı'nda çok büyük roller oynamıştı ve Ankara'nın gerektiğinde giriş ve çıkış yeri İnebolu'ydu. Ankara'nın İnebolu'dan başka iskelesi yoktu ve Kurtuluş Savaşı bu durumun en önemli deliliydi. İnebolu demiryolu yapıldığı vakit Bolu'dan gelecek hatla, yine Sinop ve Havza'ya uzanan hatla birleşeceğini ve Kastamonu'dan itibaren de Ankara'ya kadar bir hat yapılacağını ifade eden Ahmet Mahir Efendi'ye göre, özellikle ülke ekonomisinin gelişimi tamamen İnebolu – Kastamonu demiryolu hattının yapılmasına bağlıydı. Zira bu yolun etrafında fevkalâde geniş ve zengin bakır, demir, arsenik madenleri ve Fransa ormanlarına denk Bolu ve Kastamonu ormanları vardı. Bunlardan yararlanmak tamamen bu yolun inşasına bağlıydı.⁸⁵⁰

Nafia Vekili Süleyman Sırrı Bey, Ahmet Mahir Efendi'ye verdiği yanıtta; Kastamonu – İnebolu demiryolu hattı için geçen yıl girişimlerde bulunulduğunu ve bu konuda “*Ulen and Company*” adında bir Amerikan şirketiyle görüşmeler yapıldığını belirterek, ancak bu görüşmelerden bir netice alınamadığını vurgulamış ve uygun bir zamanda bu konuda gerekli girişimlerin tekrar yapılacağını ifade etmiştir.⁸⁵¹

Kastamonu milletvekilleri Halid Bey, Ahmet Mahir Efendi, Ali Rıza Bey ile Ali Nazmi Bey, *Açıksöz* gazetesine çeşitli tarihlerde verdikleri demeçlerde de Kastamonu – İnebolu demiryolu hattının inşasının Kastamonu vilâyeti ile ülke ekonomisine kazandıracığı faydalardan önemle bahsetmişler ve Kastamonu –

⁸⁵⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 15, İ: 75 (11 Mart 1341 / 11 Mart 1925), s.365.

⁸⁵¹ Aynı yerde.

İnebolu demiryolu hattı konusunda Türk Hükümeti'nin Amerikan “*Ulen and Company*” şirketiyle yaptığı müzakerelerin neticeleri konusunda Kastamonu vilâyeti halkını bilgilendirmişlerdir.⁸⁵²

20 Aralık 1926 tarihinde, “*Ankara – Ereğli Demiryolunun İnşa ve İşletilmesi Hakkındaki Kanun*” müzakere edilirken söz alan Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, Başvekil İsmet Paşa ile Nafia Vekili'nden Kastamonu vilâyetinin, Ereğli-Safranbolu ve Safranbolu-Söğütözü demiryolu güzergâhından ve bu hattın yararlandırılmama nedenlerini sormuş ve bu konuda kendilerinden açıklama talep etmiştir.⁸⁵³

Bu konuda söz alan Trabzon milletvekili Muhtar Bey, bir milletvekili sıfatıyla yaptığı açıklamada, Ankara civarından Söğütözü'ne gidecek hattın Kastamonu merkezinden geçirilmeme nedeni olarak, 1.800 metre yüksekliğindeki Ilgaz Dağının hiçbir noktadan geçilememesi durumunu göstermiştir. Muhtar Bey'e göre, tren deveye benzeyip, yokuşu ve inişi sevmezdi ve öyle yüksek dağlara çıkıp inmek tren için mümkün değildi.⁸⁵⁴

Nafia Vekili Behiç Bey ise, Hasan Fehmi Efendi'ye verdiği yanıtta; Kastamonu vilâyetinin trenin nimetinden yararlandığını, çünkü hattın Kastamonu vilâyetinin önemli bir kısmından geçtiğini belirterek, ancak esas güzergâh Kastamonu'dan geçtiği takdirde hattın çok uzayacağını ve hat uzadıkça da kömürün nakliyatının pahalılaşacağını ifade etmiştir. Kastamonu milletvekili Ali Nazmi Bey'in, “*Safranbolu'dan diğer bir şubenin İnebolu'ya inmesi ve bunun Kastamonu'dan geçirilmesi düşünülmekte midir?*” şeklindeki sorusuna ise Nafia Vekili Behiç Bey, eğer arazi uygun olduğu takdirde Söğütözü'nden İnebolu'ya bir

⁸⁵² **Açıksöz**, “Mebusumuz Halid Beyle Mülâkat”, (22 Temmuz 1339 / 22 Temmuz 1923), No: 835, s.2; **Açıksöz**, “Mebusumuz Halid Beyle Mülâkat”, (26 Temmuz 1340 / 26 Temmuz 1924), No: 1126, s.1; **Açıksöz**, “Mebusumuz Havace Ahmet Mahir Efendi Hazretleriyle Mülâkat”, (02 Ağustos 1340 / 02 Ağustos 1924), No: 1132, s.1; **Açıksöz**, “Mebusumuz Ali Rıza Beyle Mülâkat”, (06 Eylül 1340 / 06 Eylül 1924), No: 1162, s.1; **Açıksöz**, “Mebusumuz Ali Nazmi Beyle Mülâkat”, (25 Eylül 1926), No: 1766, s.1.

⁸⁵³ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 28, İ: 17 (20 Aralık 1926), s.100.

⁸⁵⁴ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 28, İ: 17 (20 Aralık 1926), s.100 -101.

hattın gelebileceğini, ancak İnebolu'ya inecek bir hattın Kastamonu'dan geçmesinin mümkün olmadığını söyleyerek yanıt vermiştir.⁸⁵⁵

Zonguldak milletvekili Tunalı Hilmi Bey ise, Hasan Fehmi Efendi ile Ali Nazmi Bey'in boş yere endişeye kapıldıklarını kaydederek, bu hattın bugün yapılmazsa bile torunları zamanında mutlaka yapılacağını vurgulamış ve bir gün Anadolu'nun bütün demiryollarıyla tamamen kuşatılmış olacağını ifade etmiştir.⁸⁵⁶ Ancak aradan geçen 85 yıla rağmen İnebolu – Kastamonu arasında demiryolu hattının yapılması mümkün olamamıştır. Bunda kuşkusuz ülkede Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlatılan ve 1940'lı yıllara kadar büyük bir kararlılıkla sürdürülen demiryolu yapımının, 1950'li yıllardan sonra terk edilmesinin ve sonraki yıllarda ülkede karayolu yapımına daha çok ağırlık verilmesinin rolü büyüktür. Ayrıca İnebolu – Kastamonu arasındaki arazinin oldukça engebeli ve dağlık olduğu da unutulmamalıdır.

G) Küre Bakır Madeni ile İlgili Talepler

Küre'nin tarihteki adı “*Kürei Nühas*”tır. “*Kürei Nühas*”, Osmanlıca'da bakır ocağı anlamına gelmektedir. Küre bakır madenleri Paflagonyalılar döneminden beri Romalılar, Cenevizliler ve nihayet Türkler tarafından işletilmiştir. Küre bakır madenleri, 1895 – 1925 yılları arasında imtiyaz alan yabancı şirketler tarafından işletilmek istenmiştir.⁸⁵⁷ Ancak Küre bakır madenlerinin işletme imtiyazlarını alan yabancı şirketlerin Küre madenlerini işletmemeleri ve atıl durumda bırakmaları Kastamonu milletvekili Halid Bey tarafından eleştiri konusu yapılacaktır.

1924 yılı Ticaret Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Halid Bey, Kastamonu vilâyetinin Küre kasabasında Küre bakır madeni olduğunu, Küre halkının bu madende çalıştıklarını ve geçimlerini bu madenden

⁸⁵⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 28, İ: 17 (20 Aralık 1926), s.101.

⁸⁵⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 28, İ: 17 (20 Aralık 1926), s.102.

⁸⁵⁷ Bilgin Ünal İbret, “Küre’de Bakır Cevheri Üretimi ve Bakır Madencilığının Küre Ekonomisindeki Yeri”, **Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (21 – 23 Mayıs 2000)**, Kastamonu Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü Yay. , Kastamonu, 2001, s.436 -438.

sağladıklarını belirterek, ancak madenin imtiyaz sahibi tarafından işletilmediğini ifade etmiş ve Ticaret Vekili'nden söz konusu imtiyazın feshedilmesini ve başkasına verilmesini talep etmiştir.⁸⁵⁸ Ticaret Vekili Hasan Bey, Halid Bey'in bu konudaki ricasına verdiği yanıtta; Küre bakır madeni için Ticaret Vekâleti'nin görevini yaptığını ve bütün imtiyaz sahibi madencilere “*Harp bitti, devrei sükûne girdik. Menabii madeniyenin artık yüzüstü bırakılmasına razı olamayız. Sizi vazifei mevduanızı ifaya davet ediyoruz. Altı ay zarfında yaparsınız, yapmazsanız bütün imtiyazatınız mefsubtur*” diye gerekli bildirimde bulunulduğunu ifade etmiştir.⁸⁵⁹

1925 yılı Ticaret Vekâleti bütçesi müzakerelerinde yine aynı konuya değinen Kastamonu milletvekili Halid Bey; Kastamonu ile İnebolu arasında Küre bakır madeni olduğunu, bakır madeninin yanında bir de Küre kasabası bulunduğunu, Küre kasabasının sırf bu maden yüzünden kurulduğunu ve Küre halkının bu maden işlerken işçilikle geçindiğini kaydederek, ancak bu madenin imtiyazını alan kişinin bu madeni işletmediğini vurgulamış ve bu madende çalışan üç beş işçinin günde üç beş kazma vurarak kamuoyunu ve Hükümet'i aldatmak siyasetini izlediklerini ifade etmiştir. Önceki yıl Hasan Bey'in Ticaret Vekâleti zamanında, altı ay gibi bir süre zarfında bu madeni işletmezlerse söz konusu imtiyazın feshedileceğinin, kendilerine, bildirildiğini ifade eden Halid Bey, ancak hâlâ böyle bir kararın çıkmadığını belirterek, dolayısıyla bundan Küre halkının çok zarar gördüğünü vurgulamış ve Ticaret Vekâleti'nden bu soruna bir son vermelerini rica etmiştir.⁸⁶⁰ Ticaret Vekili Ali Cenani Bey, verdiği yanıtta; vaktiyle Küre bakır madeninin imtiyazının iki üç kişiye verildiğini, ancak bu kişilerin madeni işletmediklerini belirterek, maden tüzüğü gereğince üç kez her altı ayda bir bildirimde bulunmak gerektiğini ve gerekli bildirimde bulunulduktan sonra madenin zapt olunacağını ve keşfedilmiş maden halini alacağını ifade etmiş ve o sürelerin sona ermesinden sonra doğal olarak haklarında kanuni işlem yapılacağını söylemiştir.⁸⁶¹

⁸⁵⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 25 (31 Mart 1340 / 31 Mart 1924), s.152.

⁸⁵⁹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 8, İ: 25 (31 Mart 1340 / 31 Mart 1924), s.163.

⁸⁶⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 16, İ: 81 (18 Mart 1341 / 18 Mart 1925), s.5.

⁸⁶¹ TBMM ZC (II. Dönem), C: 16, İ: 81 (18 Mart 1341 / 18 Mart 1925), s.9.

Kastamonu milletvekili Halid Bey, 10 Kasım 1926 tarihinde, uzun zamandır imtiyaz sahipleri tarafından işletilmemekte olan Küre bakır madeninin imtiyaz sahipleriyle alaka süresi ve ne zaman işletileceği hakkında Ticaret Vekâleti'ne yönelik soru önergesi vermiştir. Halid Bey, soru önergesinde; Küre'de bulunan bakır madenini imtiyaz sahiplerinin yıllardan beri işletmediğini kaydederek, Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nın madenin işlenmesine engel oluşturduğunu, ancak barışın kurulmasından sonra imtiyaz sahiplerine madeni işletmek için belirli bir süre verildiğinin 1925 bütçesinin müzakeresi esnasında, kendisinin sözlü sualine yanıt olarak Ticaret Vekili tarafından beyan edildiğini, ifade etmiş ve o zamanki yanıtı göre imtiyaz sahiplerine verilen sürenin son bulduğunu bildirmiştir. Bu kez Küre'yi ziyaretinde halkın her şeyden önce madenin işlememesinden şikâyet ettiğini belirten Halid Bey, Küre kasabasının yandığını, bu nedenle Küre halkının evlerini yapmak ve Küre nahiyesi kazaya dönüştürüldüğünden bunun gereğinden olarak birçok yapı ve kuruluş meydana getirmek zorunda olduğunu vurgulamıştır. Halid Bey'e göre, Küre bakır madeninin işlemesi kazanın ekonomisini ilerletmekteydi. Bu madenin uzun süre işlemez bir halde bırakılması ise hem halkın hem de ülke ekonomisinin çıkarları açısından uygun değildi. Bu nedenle Halid Bey, imtiyaz sahiplerinin madeni işletmeyecekse imtiyazın hemen feshini talep etmiş ve Ticaret Vekâleti'nden bu madenin eski imtiyaz sahipleriyle olan ilgi süresi ve ne zaman işletileceği hakkında yazılı yanıt beklediğini bildirmiştir.⁸⁶²

Ticaret Vekili Mustafa Rahmi Bey, Halid Bey'in soru önergesine verdiği yanıtta; Küre bakır madeninin imtiyazının 9 Mart 1907 tarihli ferman gereğince başlangıçta kereste tüccarından Hafız Mehmet Tevfik Efendi sorumluluğuna ihale edildiğini, ondan sonra bu maden hakkında Mehmet Tevfik Efendi ile düşük saltanat üyesinden Naile Hanım arasında gerçekleşen dava neticesinde, gerçekte madenin düşük saltanat üyesinden Naile Hanım'ın malı olduğunun ortaya çıktığını belirterek, buna göre gerekli düzeltmenin yapıldığını kaydetmiş, ancak Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nın çıkması üzerine diğer madenler gibi Küre bakır madeninin de imalatına girişilemediğini ifade etmiştir. 1924 yılı sonlarına doğru eski Hükümet

⁸⁶² BCA, (10 Kasım 1926), Dosya: 6710, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 8.46.12; TBMM ZC (II. Dönem), C: 28, İ:16 (18 Aralık 1926), s.88.

tarafından işletilmesi ihmal edilmiş olan madenlerin işletilmemesi dikkate alınarak tüzüğün bahsettiği izin dairesinde işletilmesinin temini lüzumunun maden tüzüğünün 59. maddesine göre imtiyaz sahiplerine bildirildiğini ifade eden Ticaret Vekili Mustafa Rahmi Bey, Naile Hanım'a da gerekli bildirimde bulunulacağı sırada düşük saltanat üyelerinin ülke dışına çıkarılması üzerine bu bildirimin yapılamadığını belirtmiştir. Düşük saltanat üyelerinin, tasarruflarında bulunan taşınmaz mallarını bu konudaki kanunun Ankara'da yayınlandığı 4 Mart 1924 tarihinden itibaren bir yıl zarfında tasfiye etmeleri gerektiğini, aksi takdirde Hükümet tarafından tasfiye olunarak bedelinin kendilerine ödenmesinin, söz konusu kanunun yedinci maddesi hükümlerinden olduğunu belirten Ticaret Vekili Mustafa Rahmi Bey, düşük saltanat üyelerince şimdiye kadar işbu madenin tasfiyesine ilişkin kendilerine yazılı bir bildirimde bulunulmadığını ifade etmiştir. Mustafa Rahmi Bey, yanıtının sonunda, Küre bakır madenini işletmek için sermayedarlar tarafından şimdiye kadar başvuruda bulunulmadığı gibi, Ticaret Vekâleti'nin bu gibi keşfedilmiş daha yüzlerce madeni işletecek teşkilat ve ödeneği bulunmadığından Küre bakır madeninin işlemez durumda kaldığını ifade etmiş ve madeni işletecek ciddi talip ortaya çıkması durumunda, bunun önemle ve derhal itibara alınacağını bildirmiştir.⁸⁶³

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, kapitülasyonlar kaldırılmış ve Anadolu'daki yabancı şirketlere verilen maden işletme imtiyazlarına son verilerek ülke genelinde planlı kalkınma dönemine girilmiştir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı gereğince ülkede sanayileşme ve kalkınmayı gerçekleştirmek için 1935 yılında, Etibank ve Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA) kurulmuştur. Bu kurumlardan Maden Tetkik Arama Enstitüsü'nün 1939 yılında yaptığı çalışmalar sonucunda Küre-Aşıköy sahasında açık işletmeye uygun bakır madeni yatağı bulunmuştur. Etibank, Küre-Aşıköy maden sahasını işletmek için 1955 yılında işletme ruhsatı almış ve 1955 – 1957 yılları arasında burada yeraltında üretim gerçekleştirilmiştir. Küre'deki bir başka maden sahası olan Bakıbaşa yatağında Maden Tetkik Arama Enstitüsü 1963 yılına kadar araştırmalar yapmıştır. 1968 yılında bu sahayı Karadeniz Bakır İşletmesi devralmış ve 1972 yılında yer altı üretimi şeklinde işletmeye başlamıştır. Burası

⁸⁶³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 28, İ: 16 (18 Aralık 1926), s.89.

1991 yılına kadar Karadeniz Bakır İşletmesi tarafından işletildikten sonra Etibank'a devredilmiştir. Küre maden sahasında 30 Nisan 1998 tarihine kadar Etibank Genel Müdürlüğü'ne bağlı "*Küre Bakırlı Pirit İşletmesi*" faaliyet göstermiştir. Daha sonra bu sahanın işletilmesi Eti Holding Anonim Şirketi'ne bağlı Eti Bakır Anonim Şirketi Genel Müdürlüğü tarafından üstlenilmiştir. Günümüzde de halen üretime devam eden Eti Bakır Anonim Şirketi'nin özelleştirilmesi için bir özelleştirme programı belirlenmiş olup, şirket Özelleştirme İdaresi'ne devredilmiştir.⁸⁶⁴

H) Eflani Telgrafhanesine İlişkin Talepler

1925 yılı Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey, konuşmasında; köylerin haberleşmesi hiç temin edilmediği gibi, nahiye merkezlerinden de keyfi surette telgrafhanelerin ve postanelerin kaldırıldığını belirterek, Kastamonu vilâyetinin Eflani nahiyesinde de telgrafhanenin kaldırıldığını ifade etmiş ve Posta ve Telgraf Genel Müdürü Fahri Bey'den bunun nedenini sormuştur.⁸⁶⁵ Posta ve Telgraf Genel Müdürü Fahri Bey, Mehmet Fuat Bey'in sualine verdiği yanıtta; Eflani telgrafhanesinde esas itibarıyla bir telefon olduğunu ve posta güzergâhı üzerinde olduğunu kaydederek, bu telefon aracılığıyla Eflani halkının ve Hükümet'in asayişe ilişkin ihtiyacının tamamıyla karşılandığını ifade etmiş ve Eflani'de telefon mevcut oldukça; gereksiz yere bir telgrafhane açmanın bütçeye ek masraf getireceğinin altını çizmiştir.⁸⁶⁶ Bunun üzerine söz alan Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey, Eflani'deki telgrafhanenin halkın yardımı ile yapıldığını belirterek, bu telgrafhanenin memurların ücreti için kaldırılmış olması söz konusuysa halkın her türlü masrafı kabul ettiğini vurgulamış ve Hükümet'in telgrafhaneleri ticarethane olarak düşündüğünün altını çizerek, Eflani telgrafhanesinin bir an önce açılmasını rica etmiştir.⁸⁶⁷ Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey, arkadaşı Kastamonu milletvekili Ahmet Mahir Efendi ile birlikte, bu konuda Meclis Başkanlığı'na bir temenni önergesi de vermiştir. Önergesinde; mahalli halkın fedakârlığı ile açılmış

⁸⁶⁴ İbret, **a.g.m.** , s.439.

⁸⁶⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 14, İ: 60 (19 Şubat 1341 / 19 Şubat 1925), s.150.

⁸⁶⁶ Aynı yerde.

⁸⁶⁷ Aynı yerde.

olan ve yüz binlerce kereste arabasının güzergâhı olan Eflani nahiyesi telgrafhanesinin ikide bir kapatıldığını, bu kez yine kapatıldığını ifade eden Mehmet Fuat Bey, telgrafhanelerin ticarethane olmadığını vurgulamış ve Eflani nahiyesi telgrafhanesinin açılmasını teklif etmiştir.⁸⁶⁸ Ancak 21 Şubat 1925 tarihinde Meclis Başkanlığı'ndan Başvekâlet'e⁸⁶⁹, aynı tarihte Başvekâlet'ten Dahiliye Vekâleti'ne havale edilen önergeye⁸⁷⁰, Dahiliye Vekâleti herhangi bir yanıt vermemiştir.

I) TBMM'de Kastamonu Milletvekillerine Yönelik Talepler

TBMM'de Kastamonu milletvekillerine yönelik taleplerden biri Mehmet Fuat Bey'in yasama dokunulmazlığının kaldırılması hakkındadır. 7 Ekim 1925 tarihinde Adliye Vekâleti'nden Başvekâlet'e gönderilen tezkerede; devlet hazinesine olan borcundan dolayı her ihtimale karşı haczedilmiş olan Devrekani'nin Kurtşeyh mahallesindeki ambara icra memuru tarafından vurulmuş olan mührü keserek içinde bulunan iki yüz kilo tahılı tükettiği iddiasıyla sanık âşar mültezimi müftüzade Mehmet Fuat Bey'in Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun 17. maddesine göre yasama dokunulmazlığının kaldırılması teklif edilmiştir.⁸⁷¹ Adliye Vekâleti'nin tezkeresi 11 Ekim 1925 tarihinde Başvekâlet'ten TBMM Başkanlığı'na sunulmuş⁸⁷², ancak Mehmet Fuat Bey'in yasama dokunulmazlığının kaldırılması hakkında ne tür bir işlem yapıldığı, bütün kaynakların taranmasına karşın, tespit edilememiştir.

Kastamonu milletvekili Ahmet Mahir Efendi 4 Eylül 1925 tarihinde Kastamonu'da ölmüştür.⁸⁷³ Bunun üzerine Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey; arkadaşları Kastamonu milletvekilleri Halid Bey, Hasan Fehmi Efendi ve Ali Nazmi Bey ile birlikte, 28 Şubat 1926 tarihinde, ölen Kastamonu milletvekili Ahmet

⁸⁶⁸ BCA, (19 Şubat 1341 / 19 Şubat 1925), Dosya: 6533, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 7.41.30, Ek: 2; **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 14, İ: 60 (19 Şubat 1341 / 19 Şubat 1925), s.151.

⁸⁶⁹ BCA, (21 Şubat 1341 / 21 Şubat 1925), Dosya: 6533, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 7.41.30, Ek: 1.

⁸⁷⁰ BCA, (21 Şubat 1341 / 21 Şubat 1925), Dosya: 6533, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 7.41.30, Ek: 3.

⁸⁷¹ BCA, (07 Teşrinievvel 1341 / 07 Ekim 1925), Dosya: 720, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 9.51.20, Ek: 2.

⁸⁷² BCA, (11 Teşrinievvel 1341 / 11 Ekim 1925), Dosya: 720, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 9.51.20, Ek: 1.

⁸⁷³ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 19, İ: 110 (26 Teşrinievvel 1341 / 26 Ekim 1925), s.4; Öztürk, **II. Dönem (Önceki)**, s.482.

Mahir Efendi'nin ailesine vatana hizmet tertibinden maaş tahsisi hakkında, Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklifi vermiştir. Kanun teklifinde; TBMM'nin ikinci seçim dönemi milletvekillerinden olup, üçüncü toplantı tatili içerisinde, seçim bölgesini ziyaret ederken ölen Kastamonu milletvekili Ahmet Mahir Efendi'nin, Birinci TBMM dönemi dışında, bütün seçim dönemlerinde Kastamonu vilâyeti milletvekili olarak Millet Meclisleri'nde bulunduğunu ve İstanbul'da Meclis Başkan Vekilliği görevini de yerine getirdiğini belirten Mehmet Fuat Bey, merhum Ahmet Mahir Efendi'nin, İkinci TBMM'nin birinci toplantı yılında, Şeriye Encümeni Başkanı bulunduğu zaman, Meclis tarafından kabul edilen, Tevhidi Tedrisat vs. gibi, en köklü ve radikal ıslahat ve kararlara tamamen uyduğunu ve Meclis'in emelleri dairesinde Kastamonu halkını bilgilendirdiğini ve aydınlattığını ifade etmiştir. 75 yaşında ölen Ahmet Mahir Efendi'nin, 55 yıl ülkeye, mahkeme başkanlığı, Şurayı Evkaf ve Temyizi Şerri üyelikleriyle, milletvekilliği gibi en yüksek makamlarda güzel hizmetlerde bulunduğunu kaydeden Mehmet Fuat Bey, Ahmet Mahir Efendi'nin temiz huylu, iyi ahlaklı, vatansever, yenilikçi bir kişi olduğunu vurgulamış ve Ahmet Mahir Efendi'nin, 65 yaşında, kimsesiz ve hasta bir eşiyle, biri dul ikisi bakire üç kız evladının koruma ve himayeye muhtaç bir durumda, Türk milletinin iyilik ve yardımına muhtaç bir halde olduklarını ifade etmiştir. Ahmet Mahir Efendi'nin, bütün seçim dönemlerinde, milletvekili seçilmiş olmasının Kastamonu vilâyeti halkının, kendisine duyduğu sevgi ve saygının bir kanıtı olduğunu belirten Mehmet Fuat Bey, Kastamonu vilâyeti halkının, yenilik ve ilerlemede, Mustafa Kemal Paşa'nın ve TBMM'nin, her türlü yüksek emellerinin ilk safta izleyicisi olduğunu vurgulamış ve Ahmet Mahir Efendi'nin, geride bıraktığı kimsesiz ve muhtaç ailesi hakkında, Meclis'in iyilik ve yardım göstermesini talep ederek, bu nedenlere dayanarak aşağıdaki kanun teklifinin kabulünü arz ve teklif etmiştir.

*“Madde 1. Kastamonu mebusu merhum Ahmet Mahir Efendi'nin zevcesine hidematı vataniye tertibinden şehri kırk, bir dul ve iki bakire kerimesine teehhüllerine (evlenme) kadar otuzar lira maaş tahsis olmuştur.”*⁸⁷⁴

⁸⁷⁴ BCA, (28 Şubat 1926), Dosya: 11840, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 133.953.10, Ek: 5.

2 Mart 1926 tarihinde, Meclis Başkanlığı'ndan Başvekâlet'e⁸⁷⁵, 7 Mart 1926 tarihinde ise, Başvekâlet'ten Maliye Vekâleti'ne havale edilen⁸⁷⁶ Mehmet Fuat Bey ve arkadaşlarının kanun teklifine, Maliye Vekâleti 1 Nisan 1926 tarihinde yanıt vermiş ve söz konusu yanıtta; Ahmet Mahir Efendi'nin ailesine vatana hizmet tertibinden maaş tahsisi için kanun lâyihası düzenlenmesi gerektiğinden, bu hususta lazım gelen işlemin kararlaştırılması için Heyeti Vekile tarafından bir karar alınmasına izin verilmesi Başvekâlet'e arz edilmiştir.⁸⁷⁷ 31 Mayıs 1926 tarihinde, Başvekâlet'ten Maliye Vekâleti'ne gönderilen cevabî yazıda; Ahmet Mahir Efendi'nin ailesine vatana hizmet tertibinden maaş tahsisi hakkında düzenlenen ve İcra Vekilleri Heyeti'nin 31 Mayıs 1926 tarihli toplantısında tartışılan ve Meclis'e arzı uygun görülen kanun lâyihası ile esbabı mucibe mazbatasının onaylı suretinin 31 Mayıs 1926 tarih ve 6 numaralı tezkere ile Meclis Başkanlığı'na gönderildiği bildirilmiştir.⁸⁷⁸ Başvekâlet'ten Maliye Vekâleti'ne gönderilen 2 Haziran 1926 tarihli diğer bir cevabî yazıda; Ahmet Mahir Efendi'nin ailesine vatana hizmet tertibinden maaş tahsisinin İcra Vekilleri Heyeti'nin 31 Mayıs 1926 tarihli toplantısında onaylandığı belirtilerek, gerekli kanun lâyihasının düzenlenmesi ve gönderilmesi Maliye Vekâleti'nden rica olunmuştur.⁸⁷⁹ Ancak Ahmet Mahir Efendi'nin ailesine vatana hizmet tertibinden maaş tahsisi hakkındaki kanun lâyihası, İkinci TBMM döneminde, Meclis Genel Kurulu'nun gündemine bir türlü gelmemiştir.

Üçüncü TBMM döneminde, 19 Aralık 1927 tarihinde, Yozgat milletvekili Tahsin Bey, aralarında Kastamonu milletvekilleri Cemal Bey, Refik Bey ve Mehmet Fuat Bey'in de bulunduğu 24 arkadaşıyla birlikte, aynı gerektirici nedenlerle, ölen Kastamonu milletvekili Ahmet Mahir Efendi'nin ailesine vatana hizmet tertibinden maaş tahsisi hakkında Meclis Başkanlığı'na başka bir kanun teklifi vermiştir.⁸⁸⁰ Söz konusu kanun teklifine ilişkin olarak Bütçe Encümeni'nin 22 Nisan 1928 tarihli mazbatasında; vatana hizmet tertibinden kimlere ne gibi durum ve şartlar altında

⁸⁷⁵ BCA, (02 Mart 1926), Dosya: 11840, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 133.953.10, Ek: 4.

⁸⁷⁶ BCA, (07 Mart 1926), Dosya: 11840, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 133.953.10, Ek: 3.

⁸⁷⁷ BCA, (1 Nisan 1926), Dosya: 11840, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 133.953.10, Ek: 2.

⁸⁷⁸ BCA, (31 Mayıs 1926), Dosya: 11840, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 133.953.10, Ek: 7.

⁸⁷⁹ BCA, (02 Haziran 1926), Dosya: 11840, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 133.953.10, Ek: 1.

⁸⁸⁰ BCA, (19 Aralık 1927), Dosya: 460, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 3.16.10, Ek: 3 -4; **TBMM ZC (III. Dönem)**, C: 4 (05 Mayıs 1928), İ: 71'e Ek, s.23.

maaş tahsis edilebileceğine ilişkin kanuni mevzuat arasında henüz bir şekil tespit edilemediği ifade olunarak, vatani hizmetin ölçüsünü tayin etmenin güç olduğuna işaret edilmiş, bununla birlikte olağanüstü hizmet ve yararlığı görülenlerin vakit ve zamanında takdir edilmesi hususunun da gerekli bir değerbilirlik eseri ve vatanseverlik duygularının ortaya çıkmasına hizmet eden bir teşvik vesilesi olacağından da şüphe olmadığına altı çizilmiştir. Bu düşünceye dayanarak Bütçe Encümeni'nin öteden beri zaman zaman çeşitli duygu ve takdirlerle karşılanması gerekli olan vatana hizmetin daha esaslı surette analiz ve incelenmesiyle ne gibi durumlarda, kimlere, ne suretle maaş ve ödül verilmesi lâzım geleceğinin tespit edilmesi ve bu esaslar dairesinde bir kanun lâyihasının hazırlanması ve bu hizmetin olağan emekli maaşı şeklinden kurtarılması lüzumuna inanmakta olduğunun ifade edildiği mazbatada, Bütçe Encümeni'nin bu konuda defalarca Hükümet'in dikkatini çektiği gibi çeşitli münasebetlerle TBMM'ye de durumu arz etmekten geri kalmadığı vurgulanmıştır. Aynı mazbatada; Bütçe Encümeni'nin merhum Ahmet Mahir Efendi hakkındaki kanun teklifini Maliye Vekili de hazır bulunduğu halde incelediği ve tartıştığı belirtilerek, bu kanun teklifi dolayısıyla Bütçe Encümeni'nin eski düşünce ve inancını teyit ederek, Hükümet'ten talep edilen kanun lâyihasının bir an önce hazırlanması ve TBMM'ye sunulmasını tekrar temenniye karar verdiği ifade edilmiş ve Kastamonu milletvekili merhum Ahmet Mahir Efendi'nin yardıma muhtaç ailesinin de daha bir süre yüzüstü bırakılmasının da uygun görülmemekle merhum Ahmet Mahir Efendi'nin eşi Cemile hanım ile kızları Bireyre, Rabia ve Tayyibe hanımlara bir defaya mahsus olmak üzere 3.000 lira ikramiye verilmesinin kararlaştırıldığı bildirilmiştir.⁸⁸¹

⁸⁸¹ TBMM ZC (III. Dönem), C: 4 (05 Mayıs 1928), İ: 71'e Ek, s.24.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAKRİRİ SÜKÛN KANUNU SONRASI KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN MECLİS ÇALIŞMALARI

Daha önce de belirtildiği üzere, Kastamonu milletvekillerinin en aktif oldukları yasama dönemi II. TBMM Dönemi'dir. Hükümet'in Şeyh Sait Ayaklanması'nı bastırmak amacıyla 4 Mart 1925 tarihinde TBMM'den Takriri Sükûn Kanunu'nu çıkarması ve bu kanuna dayanarak muhalefeti susturması TBMM'nin işlevini esaslı bir şekilde aşındırmış ve TBMM'yi bir onay makamı ve kararları meşrulaştırma işlevi gören bir organ konumuna çekmiştir. Takriri Sükûn Kanunu sonrası bütün bölge milletvekilleri gibi Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetleri de oldukça sınırlı düzeyde kalmış ve I. ve II. TBMM Dönemleri'ndeki yoğun tartışma ortamından ve Hükümet'e yönelik sert eleştirilerden Meclis'te eser kalmamıştır.

D) III. TBMM DÖNEMİ KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN ÇALIŞMALARI

A) ÜLKE GENELİNİ İLGİLENDİREN ÇALIŞMALARI

1) İnkılâplara Yönelik Tespit ve Çalışmalar

a) Uluslararası Rakamların Kabulü

20 Mayıs 1928 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda "*Beynelmilel Rakamların Kabulüne Dair Kanun*" müzakere edilirken söz alan Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, iş Hükümeti olarak nitelendirdiği İsmet Paşa Hükümeti'nden bir soru sormak istediğini belirtmiştir. 26 Aralık 1925 tarihinde uluslararası saat ve takvim hakkındaki kanunların TBMM tarafından kabul edildiğini ifade eden Hasan Fehmi Efendi, o gün neden bu uluslararası rakamların kabul edilmediğini, uluslararası rakamların kabul edildiği bugün, Hükümet'in uluslararası harflerin kabulünde ne

sakınca gördüğünü Hükümet'ten sormuştur.⁸⁸² Burada Hasan Fehmi Efendi, inkılâplara hız verilmediği gerekçesiyle Hükümet'i eleştirmektedir.

Maliye Vekili Saraçoğlu Şükrü Bey, Hasan Fehmi Efendi'nin sualine verdiği yanıtta; bu sualin bir azarlama olduğunu, ancak azarlama olmakla beraber bu sualin güzel bir şeyin ertelenmesini kınayan ve eleştiren güzel bir dille yapılmış olmasından dolayı insanın bu azarlama karşısında dahi bir zevk duyduğunu ve Hükümet tarafından daima haklı bir azarlama olarak hatırlanacağını vurgulamış ve ülkedeki bağnaz ve tutucu kuvvetlerin varlığına işaret ederek Türk Hükümeti'nin inkılâpları birdenbire değil, adım adım gerçekleştirme taktiğini izlemek zorunda kaldığının altını çizmiştir. Harfler sorununa da değinen Saraçoğlu Şükrü Bey, TBMM'nin şimdiye kadar kabul ettiği büyük kararlarda, daima, ilim ve fen erbabının o sorun hakkındaki raporlarına ve görüşlerine başvurmayı bir düstur olarak kabul ettiğini ifade etmiş ve harfler sorununun çözüme kavuşturulması için gerekli komisyonu Hükümet'in çok önceden oluşturduğunu belirterek, uzmanların, bilginlerin ve fen bilginlerinin harfler sorununda bir noktada buluştukları gün sorunun Meclis Genel Kurulu'nun gündemine alınacağına işaret etmiştir.⁸⁸³

Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, Hasan Fehmi Efendi'nin sualine verdiği yanıtta; Hükümet'in uzman encümenlerin ve komisyonların faaliyetini ara vermeden teşvik ettiğini ve yakın bir zamanda uygulama yeteneğine sahip olarak getireceği harfleri, uzun zaman bekletmeden Meclis Genel Kurulu'na sunacağını ifade etmiş ve bu nedenle Meclis Genel Kurulu'nun bundan emin olmaları gerektiğini kaydetmiştir.⁸⁸⁴ Neticede Hükümet milletvekillerine verdiği sözü yerine getirmiş ve aradan beş ay gibi kısa bir süre geçtikten sonra 1 Kasım 1928 tarihinde “*Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun*” TBMM’de kabul edilmiştir.⁸⁸⁵

⁸⁸² TBMM ZC (III. Dönem), C: 4, İ: 78 (20 Mayıs 1928), s.204.

⁸⁸³ TBMM ZC (III. Dönem), C: 4, İ: 78 (20 Mayıs 1928), s.205 -206.

⁸⁸⁴ TBMM ZC (III. Dönem), C: 4, İ: 78 (20 Mayıs 1928), s.206.

⁸⁸⁵ TBMM ZC (III. Dönem), C: 5, İ: 1 (1 Kasım 1928), s.7 -11.

b) Kastamonu Milletvekillerinin Yeni Türk Harflerinin Halka Öğretilmesi Konusundaki Çalışmaları

1 Kasım 1928 tarihinde “*Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun*” TBMM’de oybirliğiyle kabul edilmiştir. Kanun’un birinci maddesiyle; Türkçe’yi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin esastan alınan harfler, Türk harfleri adı ve hukuku ile kabul edilmiştir.⁸⁸⁶ Harf inkılâbı için ileri sürülen resmi gerekçe, halkın eline kolay öğrenilir, kolay kullanılır, basit ve sade bir bilgi aracı vermek; okuryazarlığı yayarak halk arasındaki yaygın bilgisizliği kısa sürede gidermektir.⁸⁸⁷ Yeni Türk harflerinin TBMM’de kabulünden yaklaşık iki ay önce, 6 Eylül 1928 tarihinde, CHF Kâtibi Umumiliği’nden milletvekillerine bir yazı gönderilmiştir. Yazıda; Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’nın yeni Türk harflerini kabul ve Türk milletine çabucak genelleştirmekle amaçlanan maksat ve hedefin “*Türk milletini bir an önce cehaletten kurtarmak olduğunu*” ilan etmiş bulundukları ve her büyük inkılâpta olduğu gibi bu çok önemli yolda da Fırka prensiplerine yeni bir ülkü ekleyerek, Fırka arkadaşlarına yeni bir görev emanet ettiklerinin herkes tarafından bilindiği ifade edilerek, CHF’ye mensup milletvekillerinin seçim bölgelerini ziyaret etmelerinin ve Türk halkının manevi, fikri ve maddi ihtiyaçlarıyla ilgilenmelerinin doğal bir emir olduğunun altı çizilmiştir. Yazıda ayrıca; Meclis açılıncaya kadar yapılacak olan bu gezilerden istifade ederek milletvekillerinin, aralarında görev bölüşümü suretiyle, seçim bölgelerindeki bütün kazaları ve önemli nahiyeleri mutlaka gezmelerinin ve bu ziyaretleri sırasında özellikle yeni Türk harflerinin ve imlasının mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde herkes tarafından öğrenilmesi ve öğretilmesi hususunda azami bir çaba ve yardım göstermelerinin, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’nın özel surette rica ve takip buyurdıkları bir esas olduğu bildirilmiştir. Diğer taraftan yazıda; Arap harflerinin atılarak kabul edilen yeni Türk harflerinin, Latin esastan olmasına karşın, tamamen “*Türk Alfabeti*” olduğunun, bazılarının bir yanlış eseri olarak söyledikleri gibi, ne Latin, ne Alman, ne de Fransız harfleri olmayıp öz Türk malı olduğunun milletvekilleri

⁸⁸⁶ **Düstur**, 3. Tertip, C: 10/A, Ankara, 1934, s.3 -4; **TBMM ZC (III. Dönem)**, C: 5, İ: 1 (01 Kasım 1928), s.7 -11.

⁸⁸⁷ Gencer – Sabahattin Özel, **a.g.e.**, s.239.

tarafından özellikle belirtilmesine ve bu yeni harflerle çok tatlı, uyumlu ve zengin Türkçe'nin en güzel ve en doğru yazıyla ifade edildiğinin milletvekilleri tarafından halka gösterilmesine, örneklerle açıklanmasına ve kanıtlanmasına özel önem verildiğinin altı çizilmiştir. Başvekil İsmet Paşa'nın, bu amaçla, bizzat seçim bölgesini ziyaret etmek üzere olduğunun ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın ise her fırsatta en ücra yerleri ziyaret ederek yeni Türk harflerinin öğretilmesi hususunda bizzat uğraştığının bilindiğinin ifade edildiği yazıda; seçim bölgelerini ziyaret edecek milletvekillerinin yeni Türk harflerinin öğretilmesi konusunda yapacakları çalışmaları Cumhurbaşkanı'na arz edilmek üzere, CHF Kâtibi Umumiliği'ne bildirmeleri kendilerinden rica edilmiştir.⁸⁸⁸

CHF Kâtibi Umumiliği'nden milletvekillerine gönderilen bu yazı üzerine Kastamonu milletvekilleri Veled Çelebi Efendi, Ali Rıza Bey, Cemal Bey, Hasan Fehmi Efendi, Refik Bey ve Mehmet Fuat Bey, yeni Türk harfleri hakkında halkı bilgilendirmek amacıyla 17 Eylül 1928 tarihinde Kastamonu vilâyetini ziyaret etmişlerdir. Kastamonu milletvekillerinden Veled Çelebi Efendi Kastamonu'da kalırken, Cemal Bey Tosya'ya, Ali Rıza Bey İnebolu ve Küre'ye, Mehmet Fuat Bey Araç'a, Hasan Fehmi Efendi Cide'ye, Refik Bey de Daday ve Taşköprü'ye gitmiştir.⁸⁸⁹ Veled Çelebi Efendi, 18 Eylül 1928 tarihinde, yeni Türk harfleri hakkında Kastamonu Muallimler Birliği'nde bir konferans vermiştir. Veled Çelebi Efendi, konferansa yeni Türk harflerinin köylüler üzerindeki etkilerini anlatan bir söyleşi ile başlamış ve yıllardan beri Türk dilinin sadeleşmesi ve halkın okuması ve yazması uğrunda gösterdikleri çabaların ve yaptıkları çalışmaların böyle dev bir inkılâpla taçlandırıldığını görmekle mutlu olduklarını ifade etmiştir. Veled Çelebi Efendi, konferansta ayrıca Arap harflerinin beyinleri yıpratıcı zorluğunu ve yeni Türk harfleriyle Türk halkının hızla okuyup yazacağını, özellikle baştanbaşa bir harika olan Türk dilinin bu harflerle öğrenilmesi, yazılması ve okunması en kolay bir dil haline dönüşeceğini açıklamıştır. Bir saat kadar süren konferansı yüzlerce kişi dinlemiştir.⁸⁹⁰ Veled Çelebi Efendi, 19 Eylül 1928 tarihinde Muallimler Birliği'nde

⁸⁸⁸ BCA, (06 Eylül 1928), Fon Kodu: 490.01; Yer No: 1.2.1.

⁸⁸⁹ Açıksöz, "Mebuslarımız Kazalara Gidecekler", (19 Eylül 1928), No: 2350, s.1.

⁸⁹⁰ Açıksöz, "Dünkü Konferans", (19 Eylül 1928), No: 2350, s.1.

verdiği başka bir konferansta ise Türk dilinin en önemli bir kuralı olan uyum kuralı üzerinde açıklamalarda bulunmuştur.⁸⁹¹

Yeni Türk harfleri hakkında halkı aydınlatmak ve bilinçlendirmek amacıyla Tosya'yı ziyaret eden Kastamonu milletvekili Cemal Bey, *Açıksöz* gazetesine verdiği demeçte; Tosya'daki yeni harfler çalışmalarının ciddiye alınacak bir şekil aldığını belirterek, Tosya kazasında ders gören köy kâtiplerinin köylerine döndüklerini ve köylerinde bir kurs açarak çalışmalara başladıklarını ifade etmiştir. Hiç okuma yazma bilmeyen pek çok köylünün yazmaya ve okumaya başladığını ifade eden Cemal Bey, yeni Türk harflerinin okuma yazmayı ne derece kolaylaştırdığına ilişkin bir gözlemini anlatmış ve Tosya'nın bazı köylerinde yaşanan alfabe ve kurs eksikliğinin de giderildiğinin altını çizmiştir.⁸⁹²

Kastamonu milletvekili Mehmet Fuat Bey, yeni Türk harfleri çalışmalarını yerinde incelemek ve halk dershanelerini ve kurslarını denetlemek amacıyla 6 Ekim 1928 tarihinde Araç'ı⁸⁹³, 8 Ekim 1928 tarihinde İnebolu'yu⁸⁹⁴ ve 21 Ekim 1928 tarihinde Küre'yi ziyaret etmiştir. Mehmet Fuat Bey, Küre kazasında müftünün resmi dairesinde yeni Türk harfleri konusunda açıklamalarda bulunmuş, bu bağlamda Arap harfleriyle okuyup yazmanın zorluğunu örnekler vererek anlatmış ve Türkleri siyasi ve toplumsal tutsaklıktan kurtaran Mustafa Kemal Paşa'nın, şimdi de Türk halkını karanlıktan ve cehaletten kurtarmak için yeni harfleri Türklere armağan ettiğini ifade etmiştir.⁸⁹⁵

9 Ekim 1928 tarihinde Cide kazasını ziyaret eden Hasan Fehmi Efendi, Cide Türk Ocağı binasında yeni Türk harfleri konusunda bir konuşma yapmıştır. Hasan Fehmi Efendi, konuşmasında; güneş ve yağmur nasıl ağaçlara can veriyorsa yeni Türk harflerinin de beyinleri ve ruhları aydınlatacağını ifade etmiş ve ilahi olarak nitelendirdiği yeni Türk harflerine kendisinin "*Gökten İnme Harfler*" adını

⁸⁹¹ *Açıksöz*, "Dünkü Konferans", (20 Eylül 1928), No: 2351, s.1.

⁸⁹² *Açıksöz*, "Mebusumuz Cemal Beyin Beyanâtı", (29 Eylül 1928), No: 2358, s.1.

⁸⁹³ *Açıksöz*, "Muhterem Mebusumuz Mehmet Fuat Bey Araçta", (06 Ekim 1928), No: 2364, s.1.

⁸⁹⁴ *Açıksöz*, "Mehmet Fuat Bey", (08 Ekim 1928), No: 2366, s.2.

⁸⁹⁵ *Açıksöz*, "Mebusumuz Mehmet Fuat Bey Kürede", (21 Ekim 1928), No: 2377, s.1.

koyacağını vurgulamıştır. Bu gökten inme harflerin Türk milletinin dilinin bağıni çözeceğini, kör gözleri aydınlatacağını ifade eden Hasan Fehmi Efendi, yeni harflerin körelmiş, ışığı sönmüş ve kararmış olan kafalara nurdan tohumlar saçacağını bildirmiştir. Bugüne kadar kalem tutmayan ellerin makine gibi yazı yazacağını, şimdiye kadar doğduğu yerde parlamadan, görünmeden sönen zekâların ve dehaların varlıklarını göstereceklerini ve bundan böyle köylü kadınların mektuplarını okutmak için kapı kapı dolaşmayacağını ifade eden Hasan Fehmi Efendi, bu harfler sayesinde Türk milletinin yükseleceğini, varlığını ve benliğini tanıyacağını, uygarlık yolunda bütün milletlerle yan yana, omuz omuza yürüyeceğini ve bütün milletlerle boy ölçüşeceğini vurgulamıştır. Konuşmasının sonunda; Türk milletini tutsaklıktan kurtaran Mustafa Kemal Paşa'nın yeni Türk harfleriyle de cehalete, körlüğe ve karanlığa karşı savaş ilan ettiğini ifade eden Hasan Fehmi Efendi, yeni harflerle okuyup yazmanın ay, yıl işi değil haftalık bir iş olduğunu belirtmiş ve yeni Türk harflerini, bu harfleri bilmeyenlere öğretmenlerin herkesin bir vatan borcu olduğunun altını çizmiştir.⁸⁹⁶

Neticede CHF Kâtibi Umumiliği'nden verilen emir doğrultusunda Kastamonu milletvekillerinin tamamı, aralarında görev bölüşümü yaparak, Kastamonu vilâyeti kazalarının tamamını ziyaret etmişler ve yeni Türk harflerinin halka öğretilmesi ve yeni Türk harfleri hakkında halkın aydınlatılması ve bilinçlendirilmesi hususunda üzerlerine düşen görevleri yerine getirmişlerdir.

2) Tarım ve Hayvancılık Politikalarına Dönük Çalışmalar

9 Mayıs 1928 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda müzakere edilen “*Zabıtai Sıhhiyei Hayvaniye Kanunu Lâyihası*” münasebetiyle söz alan Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, konuşmasında; ara sıra ülkenin çeşitli yerlerinde ortaya çıkan ve ülkenin varlığını ve zenginliğini kemiren bu sığır hastalığından bir âfetin de Sinop'ta meydana geldiğini belirterek, ancak Hükümet'e zamanında haber verilmesine karşın baytarın ancak 25 gün sonra köye geldiğini ve yanında da ne ilaç,

⁸⁹⁶ **Açıksöz**, “Hasan Fehmi Bey Cidede”, (9 Ekim 1928), No: 2367, s.1.

ne de serum bulunmadığını ifade etmiş ve bu nedenle köydeki bütün hayvanların telef olduğunun altını çizmiştir. Hasan Fehmi Efendi'ye göre; hayvan hastalıklarının önüne geçmek için baytarların tam teçhizatla donatılması ve hastalıklı hayvanların diğer sağlıklı hayvanlardan tecrit edilmesi gerekiyordu.⁸⁹⁷

3) Ticari Konulara İlişkin Talepler

Bilindiği üzere Lozan Barış Antlaşması'nı bütünleyen Lozan Ticaret Sözleşmesi Türk egemenliğini gümrükler konusunda geçici olarak kısıtlamaktaydı. Bu kısıtlama, madde 1'de şöyle ifade edilmişti: *“İşbu Sözleşmenin yürürlüğe girmesiyle, öteki Bağıtlı Devletlerin ülkelerinde çıkan ve bu ülkelere gelen doğal ürünlerin ya da işlenmiş malların Türkiye'ye sokulmalarında uygulanabilecek tarifeler, 1 Eylül 1916 tarihinde yürürlüğe konulan ve eşyanın ağırlığını göz önünde tutan Osmanlı nesnel tarifesinde gösterilen tarifeler olacaktır.”*⁸⁹⁸ Böylece, dolaylı bir biçimde de olsa 1916 gümrük tarifesi dayatılmış olmaktadır. Madde 18 hükmü ise *“İşbu Sözleşme 5 yıllık bir süre için yapılmıştır”* dediği için, bu kısıtlama yalnızca 5 yıl için geçerliydi. Bu sayede, 1929 yılında, dünya bunalımı çıktığı zaman sona erdi ve Türkiye gümrüklerini yükselterek kendini bunalıma karşı koruma olanağı buldu.⁸⁹⁹

İşte 1 Haziran 1929 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda Türkiye'nin gümrük tarifelerini yükseltecek *“Gümrük Tarifesi Kanun Lâyihası”*nın müzakeresine başlanmıştır. Konu hakkında söz alan Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, konuşmasında; gümrük tarifelerinin yükseltileceğini bilen birçok ithalatçı ve tüccarın düşük tarifeden yararlanmak için 1928 ve 1929 yıllarında aşırı ithalata yöneldiklerini ve İstanbul'da depolara dört, beş yıl tüketilmeyecek mal stok ettiklerini ifade etmiş ve bunlara karşı Hükümet'in ne gibi tedbirler aldığını Maliye Vekili'nden sormuştur.⁹⁰⁰ Maliye Vekili Saraçoğlu Şükrü Bey, Hasan Fehmi Efendi'ye verdiği yanıtta; öncelikle bu durumun normal bir olay olduğunu, bundan başka TBMM'nin,

⁸⁹⁷ TBMM ZC (III. Dönem), C: 4, İ: 70 (09 Mayıs 1928), s.19 -20.

⁸⁹⁸ Türk Dış Politikası, s.236.

⁸⁹⁹ Aynı yerde.

⁹⁰⁰ TBMM ZC (III. Dönem), C: 12, İ: 74 (01 Haziran 1929), s.208.

öteden beri, gümrüğe ilişkin kanunların tamamında ekleyeceği ve azaltacağı resmin, günler, haftalar ve hatta aylar öncesinden ilanını şimdiye kadar meslek kabul ettiğini ifade ederek, TBMM'nin bu mesleği, ülkede mevcut olan doğal iktisadi cereyanın kanunen değişime uğradığı zamanlarda bile sarsıntı şekline sokmadan koruduğunun altını çizmiştir. Maliye Vekili Saraçoğlu Şükrü Bey'e göre; ithalatçıların ve tüccarların dört, beş yıllık malı ithal etmeleri, sigorta ücreti, depo kirası, nakliye ücreti ve banka faizi gibi masraflar düşünüldüğünde, maddi olarak mümkün değildi.⁹⁰¹ Gerçekte ise, Hasan Fehmi Efendi iddialarında haklıydı. Nitekim gümrük tarifelerinin yükseltileceğini bilen ithalatçılar düşük tarifieden yararlanmak için 1928 ve 1929 yıllarında aşırı ithalata yönelmişler, bu durum da liranın dış değerinin düşmesine ve dış ticaret açığının büyümesine yol açmıştı.⁹⁰²

B) KASTAMONU VİLÂYETİNİ İLGİLENDİREN ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BÖLGE MİLLETVEKİLLERİNİN ETKİNLİKLERİ

1) Kastamonu Vilâyeti Taşköprü Kazası Yangınzedelerine Yardım Hakkında

Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, arkadaşları Kastamonu milletvekilleri Mehmet Fuat Bey, Ali Rıza Bey, Cemal Bey, Refik Bey, Veled Çelebi Efendi ile Ankara, Yozgat, Malatya, Kütahya, Erzurum, Balıkesir, Sinop, Çankırı, Gaziantep, Diyarbakır, İzmir, Elazığ, Manisa, Bitlis, Şebinkarahisar ve Ordu milletvekillerinin de aralarında bulunduğu toplam 28 arkadaşıyla birlikte, 22 Nisan 1928 tarihinde, Kastamonu vilâyetine bağlı Taşköprü kazası yangınzedelerine yardım hakkında, Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklifi vermiştir.

Hasan Fehmi Efendi, kanun teklifinde; Kurtuluş Savaşı'nın yolu olan Kastamonu vilâyetinin şirin ve pek hoş bir kazası olan güzel Taşköprü'nün üzücü bir yangında ateş gölüne dönüştüğünü ifade ederek, önemli bir ekonomik etken olan ve Cumhuriyet'in en sadık evlatları arasında yer alan Taşköprü kazası halkının, bugün

⁹⁰¹ Aynı yerde.

⁹⁰² Gencer – Sabahattin Özel, a.g.e. , s.262.

en acıklı sıkıntı ve yokluk içinde şefkatli Cumhuriyet Hükümeti'nden acilen yardım beklediğini vurgulamıştır.

Kurtuluş Savaşı'nda cepheye sırtıyla cephane taşıyan kadınların bugün aç ve yurtsuz kaldığını ve Kurtuluş Savaşı'nda cepheye kanını döken gazilerin bugün yokluk içinde ve merhamete muhtaç bir durumda olduklarını vurgulayan Hasan Fehmi Efendi, her felakette beldeye yardım elini uzatan TBMM ve Cumhuriyet Hükümeti'nin aylardan beri tahammül bırakmayan ıstıraplar içinde bitkin ve yorgun bir vaziyette kalan Taşköprülülerin imdadına koşarak Taşköprülülere minnettar bırakacaklarından emin olduklarının altını çizmiştir. TBMM ve Hükümetçe mümkün olan en büyük yardımın esirgenmeyeceğine inandıklarını ifade eden Hasan Fehmi Efendi, bu inançtan cesaret alarak acıklı yokluk ve sıkıntı içinde bulunan Taşköprü yangınzedelerine 100 bin lira yardım edilmesini temin edecek aşağıdaki kanun teklifinin Bütçe Encümeni'ne havale edilmesini arz ve teklif ettiklerini bildirmiştir.⁹⁰³

*“Madde 1: Harik dolayısıyla harap olan Taşköprü kazasının imar ve ihyası için yüz bin lira tahsis olunmuştur.”*⁹⁰⁴

Ancak 26 Nisan 1928 tarihinde Meclis Başkanlığı'ndan Başvekâlete⁹⁰⁵, 28 Nisan 1928 tarihinde ise Başvekâlet'ten Dahiliye ve Maliye Vekâletleri'ne havale edilen⁹⁰⁶ Hasan Fehmi Efendi ve arkadaşlarının kanun teklifine Dahiliye ve Maliye Vekâletleri'nce herhangi bir yanıt verilmemiştir.

Görüldüğü üzere, III. TBMM Dönemi Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetleri oldukça sınırlıdır. III. Dönem Kastamonu milletvekillerinin göze çarpan en önemli yasama etkinlikleri Atatürk'ün şapka inkılâbına verdikleri destektir. En çok öne çıkan Kastamonu milletvekili ise Hasan Fehmi Efendi'dir. Kendisi inkılâplara hız verilmediği gerekçesiyle Hükümet'i eleştirerek ve Atatürk'ün şapka

⁹⁰³ BCA, (22 Nisan 1928), Dosya: 496, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 3.17.6, Ek: 3 -4.

⁹⁰⁴ BCA, (22 Nisan 1928), Dosya: 496, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 3.17.6, Ek: 5.

⁹⁰⁵ BCA, (26 Nisan 1928), Dosya: 496, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 3.17.6, Ek: 2.

⁹⁰⁶ BCA, (28 Nisan 1928), Dosya: 496, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 3.17.6, Ek: 1.

inkılâbına destek vererek ülkedeki mevcut rejime bağlılığını göstermiş ve Kastamonu vilâyetinin sorunlarını Meclis gündemine taşıyan tek isim olmuştur.

II) IV. TBMM DÖNEMİ KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN ÇALIŞMALARI

A) ÜLKE GENELİNİ İLGİLENDİREN ÇALIŞMALARI

1) İnkılâplara İlişkin Talepler

Bilindiği üzere 21 Haziran 1934 tarihinde “*Soyadı Kanunu*” TBMM’de kabul edilmiş ve bu kanunla her Türk, öz adından başka soyadını da taşımaya mecbur tutulmuştur.⁹⁰⁷ Soyadı Kanunu kabul edilmeden önce 16 Haziran 1934 tarihinde gerçekleşen müzakerelerinde Manisa milletvekili Refik Şevket İnce Bey ile birlikte Meclis Başkanlığı’na bir önerge veren Kastamonu milletvekili Ali Rıza Bey, Türk milletinin soy (ırk) adının Türk olduğunu ifade ederek, “*soyadı*” yerine “*san adı*” denilmesini teklif etmiş, ancak Ali Rıza Bey’in önergesi Meclis Genel Kurulu tarafından kabul görmemiştir.⁹⁰⁸

Kastamonu milletvekili Dr. Suat Soyer de, 19 Aralık 1934 tarihinde, Soyadı Kanunu’na bazı maddeler eklenmesine ilişkin Meclis Başkanlığı’na bir kanun teklifi sunmuştur. Dr. Suat Soyer, kanun teklifinde; öz Türkçe soyadı akımının milli benlikte meydana getirdiği heyecan nedeniyle birçok vatandaşın kendi kişisel adlarının da öz Türkçe olmasını talep ettiğini ifade ederek, bunlara kolaylık olması açısından, öz Türkçe olmayan kişisel adlarını değiştirmek isteyen vatandaşların, seçecekleri Türkçe adların dilbilim açısından kök almaya mecbur tutulmadan, nüfus idarelerince tescil olunmasını teklif etmiştir.⁹⁰⁹ Dr. Suat Soyer’in kanun teklifi 22 Aralık 1934’te Meclis Başkanlığı’ndan Başvekâlet’e⁹¹⁰, aynı gün Başvekâlet’ten

⁹⁰⁷ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 23, İ: 71 (21 Haziran 1934), s.259.

⁹⁰⁸ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 23, İ: 69 (16 Haziran 1934), s.202.

⁹⁰⁹ BCA, (19 Aralık 1934), Dosya: 4179, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 4.20.19, Ek: 3.

⁹¹⁰ BCA, (22 Aralık 1934), Dosya: 4179, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 4.20.19, Ek: 2.

Dahiliye Vekâleti'ne havale edilmiş⁹¹¹, ancak Dahiliye Vekâleti tarafından Dr. Suat Soyer'in kanun teklifine herhangi bir yanıt verilmemiştir.

2) Kamu Yönetimi ve Asayışı ile İlgili Talepler

1931 yılı bütçe kanun lâiyhası müzakerelerinde söz alan Dr. Suat Bey, konuşmasında; devletin bütçe gelirlerinin % 40'a yakınının memur maaşlarının ödenmesinde kullanılmasından yakınarak, ülkede memur adedinin gereğinden fazla olduğuna işaret etmiş ve bu durumu ıslah etmek için memurların çalışma saatlerinin artırılması gerektiğinin altını çizmiştir. 14 milyon nüfusa sahip olan Türkiye'de herkesin daha fazla çalışması gerektiğini ve zamanın paradan daha önemli olduğunu ifade eden Dr. Suat Bey, bazı vilâyetlerde aşırı sıcaklardan ötürü memurların sabah 07.30'da mesaiye başlayıp öğle vakti 13.00'de işi bırakmalarının asla kabul edilebilir bir durum olmadığını altını çizmiş ve devlet dairelerinde memurların işe devamları hususunda çok titiz davranılması gerektiğini vurgulamıştır.⁹¹² Dr. Suat Bey, bu konudaki görüş ve düşüncelerini 1932 yılı bütçe kanun lâiyhası müzakerelerinde de yinelemiştir.⁹¹³

Dr. Suat Bey, aynı müzakerelerde Cumhuriyet kurulmadan önce Osmanlı İmparatorluğu zamanında ülkede eşkıyalığın çok yaygın olduğunu ve Cumhuriyet kurulduktan sonra üç, beş yıl gibi kısa bir zaman diliminde eşkıyalığın tamamen ortadan kaldırıldığını ifade ederek, ülkede emniyet ve asayışı temin etmesinden dolayı Dahiliye Vekâleti'ne teşekkür etmiştir.⁹¹⁴ 1932 yılı bütçe kanun lâiyhası müzakerelerinde yine aynı konuya değinen Dr. Suat Bey, Osmanlı rejiminin Türk milletinin milli bünyesine uygun olmadığını ve bu nedenle halkın rejimden hoşnutsuzluğunu eşkıyalık yaparak meydana çıkardığını belirterek, yüzyıllar boyunca Avrupa kamuoyunda Türk'ün tembel bir tip olarak anlaşıldığını ifade etmiş, ancak Cumhuriyet kurulduktan sonra Türk milletinin her alanda çok büyük ilerlemeler kaydettiğini ve Batı kamuoyundaki tembel Türk imajının çalışkan Türk'e

⁹¹¹ BCA, (22 Aralık 1934), Dosya: 4179, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 4.20.19, Ek: 1.

⁹¹² TBMM ZC (IV. Dönem), C: 3, İ: 27 (14 Temmuz 1931), s.80.

⁹¹³ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 9, İ: 66 (20 Haziran 1932), s.194.

⁹¹⁴ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 3, İ: 27 (14 Temmuz 1931), s.80 -81.

dönüştüğünü vurgulamıştır. Dr. Suat Bey, konuşmasında ayrıca 1929 yılında patlayan büyük dünya ekonomik bunalımının ülkede yarattığı bazı asayişsizlik olaylarını zamanında ve yerinde aldığı tedbirlerle önleyen Dahiliye Vekâleti'ne de teşekkür etmiştir.⁹¹⁵

Kastamonu milletvekili Dr. Suat Bey, 1 Mart 1932 tarihinde “*Belediye Bütçelerindeki Maaş ve Ücretlerle Yetim Maaşları Yekûnu Hakkında*” Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklifi vermiştir. Kanun teklifi 29 Aralık 1932 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nun gündemine alınmıştır. Dr. Suat Bey, kanun teklifinin gerekçesinde; belediye kanununun 117. maddesinin 16. fıkrasında belediye bütçesinden verilecek maaş ve ücretler toplamının belediyelerin yıllık gelirlerinin % 30'unu geçemeyeceğinin ve lüzum ve ihtiyaç halinde Dahiliye Vekâleti tarafından bu miktarın artırılabilceğinin ifade olunduğunu belirterek, hâlbuki uygulamada belediye idarelerinin birçoğunda maaş ve ücret ve bazen yetim maaşları toplamının belediyelerin yıllık gelirlerinin % 30'unu geçtiğinin altını çizmiş, çok eskiden yapılmış borçların faiz ve amortismanlarının yıllık taksitleri de buna eklendiği takdirde bu gibi ödeme toplamının % 40'ı bulunduğunu vurgulamıştır. Şehir ve kasaba belediyelerinin gelirleri tamamen tahsil edilerek belediye veznelere konulsa bile belediye hizmetlerinin yerine getirilmesi için belediye bütçelerinde geriye ancak % 60 oranında bir para kaldığını ifade eden Dr. Suat Bey, hâlbuki dünyada ve ülkede yaşanan ekonomik kriz dolayısıyla belediye gelirlerinin tamamen tahsilinin olanaksız olduğunun altını çizmiş ve tahsilât bu suretle noksan olduğu takdirde ise; maaş ve ücretlerin eskisi gibi ödenmesi zorunlu olduğundan, belediye hizmetlerinin yerine getirilmesine karşılık olan masrafin yüzde oranının daha çok düşeceğini vurgulamıştır. Bütçe rakamlarının daima tahmini olup tahakkukun çoğunlukla bundan noksan olması nedeniyle maaş ve ücretlerin ödenmesi zorunluluğu karşısında belediye hizmetlerinin yerine getirilmesine kalacak paranın daha da azalacağını ifade eden Dr. Suat Bey, bu durum karşısında belediye idarelerinin şehirlerin ancak göze çarpan yerlerinde, temizleme, aydınlatma ve kanal işlerini görebileceğini; ikinci, üçüncü caddeler ve sokaklardaki görevlerini yapamayacağını ve belediyelerin sıhhi

⁹¹⁵ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 9, İ: 66 (20 Haziran 1932), s.193 -194.

ve medeni görevlerini yapmasına da olanak kalmayacağını vurgulamış ve bütün bu gerekçelerle belediyeler ile şehremanetlerinin bütçelerindeki maaş ve ücretler ile yetim maaşları gibi ödenek toplamının, belediyelerin yıllık genel gelirlerinin % 25'ini kesinlikle geçmemesini teklif etmiştir.⁹¹⁶

Dr. Suat Bey'in kanun teklifi Belediye Kanunu Muhtelit Encümeni mazbatasıyla reddedilmiştir. Mazbatada ret gerekçesine ilişkin olarak; son yıllarda ülkede genel vergilerde yapılan bazı değişikliklerden ve devam etmekte olan iktisadi ve ticari krizlerden dolayı, belediyelerin gelirlerinin oldukça azalması nedeniyle belediye idarelerinin oldukça fazla olan görevlerini eskisi gibi yerine getirmek için muhtaç oldukları ve olanak dâhilinde azalttıkları kadrolarını belirli bir ölçüden daha çok küçültmenin ve daraltmanın mümkün ve doğru olmadığına altı çizilmiş ve birçok belediyeler tarafından ödenen sürekli ücret ve maaşların belediye gelirlerinin % 30'u ile dahi ancak ve güçlkle idare olunabildiği vurgulanmıştır. Diğer taraftan, belediyelerin mali durumlarını düzenlemek için Dahiliye Vekâleti tarafından yapılp Heyeti Vekile'ce kabul edilen yönetmelikte; belediyeler bütçelerinde maaş ve ücretler toplamının, belediye idarelerinin son üç yıl ortalama tahsilâtının % 30'unu geçmemesinin usul kabul edildiğinin ve 1933 bütçelerinin ona göre düzenlenmesinin Dahiliye Vekâleti tarafından emredildiğinin bildirildiği mazbatada, bu düşüncelere dayanarak Belediye Kanunu Muhtelit Encümeni'nin oybirliğiyle kanun teklifinin reddine karar verdiğinin altı çizilmiştir.⁹¹⁷ Belediye Kanunu Muhtelit Encümeni'nin söz konusu mazbatası yapılan oylama neticesinde Meclis Genel Kurulu tarafından da kabul edilmiştir.⁹¹⁸

3) Ülkedeki Eğitim Politikaları ile İlgili Talepler

1931 yılı bütçe kanun lâyihası müzakerelerinde söz alan Dr. Suat Bey, konuşmasında Türkiye nüfusunun % 48'inin yani yarısının 20 yaşın altında olduğunu belirterek, bu durumun en önemli nedeni olarak Osmanlı İmparatorluğu döneminde

⁹¹⁶ BCA, (01 Mart 1932), Dosya: 4142, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 4.19.2; TBMM ZC (IV. Dönem), C: 11 (29 Aralık 1932), İ: 17'ye Ek: s.1 -2.

⁹¹⁷ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 11 (29 Aralık 1932), İ: 17'ye Ek: s.2.

⁹¹⁸ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 11, İ: 17 (29 Aralık 1932), s.57.

birbiri ardına meydana gelen sürekli savaşları göstermiş ve Cumhuriyet idaresinin ülkeye daimi bir barış devri getirdiğini vurgulamıştır. Dr. Suat Bey'e göre; nüfusun yarısının 20 yaşın altında bulunduğu Türkiye'de Maarif Vekâleti'ne devlet bütçesinden ayrılan pay artırılmalı ve herkesin eğitim olanaklarından yararlanabilmesi için leylî (yatılı) okulların yapımına hız verilmeliydi.⁹¹⁹ 1932 yılı bütçe kanun lâyihası müzakerelerinde de yine aynı konuya değinen Dr. Suat Bey, Türkiye nüfusunun % 48'inin 20 yaşın altında olduğunu ve Türkiye nüfusunun % 83'ünün kırsal kesimde yaşadığını ifade ederek, köylü çocukların eğitim olanaklarından gerektiği ölçüde yararlanabilmesi ve ülkede gerçekleştirilen çağdaş inkılâpların genç zihinlere yerleştirilebilmesi için Türkiye'de eğitim ve öğretimin leylîleştirilmesi (yatılılaştırılması) gerektiğinin altını çizmiştir.⁹²⁰

4) Tarım ve Hayvancılık Politikalarına İlişkin Tespit ve Talepler

Bilindiği üzere Başvekil İsmet Paşa 1934 yılında yürürlüğe konulacak Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı'na mali ve teknik yardım bulmak amacıyla 1932 yılında Sovyetler Birliği'ne gitmiştir.⁹²¹ Başvekil İsmet Paşa'nın Sovyetler Birliği'ne düzenlediği geziye katılan Kastamonu milletvekili Tahsin Bey, Sovyetler Birliği'nde tarımsal gözlem, inceleme ve araştırmalarda bulunmuş ve Sovyetler Birliği'nde yaptığı tarımsal gözlem ve araştırmaların sonuçlarını 21 Haziran 1932 tarihinde bir rapor halinde Başvekil İsmet Paşa'ya sunmuştur.

Kastamonu milletvekili Tahsin Bey, Başvekil İsmet Paşa'ya sunduğu 24 sayfalık raporunda; öncelikle Sovyetler Birliği'nde tarım sektöründe örgütlenen ve kolektif tarımla uğraşan *kolhoz* çiftliklerinden ve 1917 Ekim Sovyet Devrimi'nden sonra, kooperatif mülkiyetini gerçekleştiren *kolhozların* yanında devlet çiftlikleri olarak kurulan ve Sovyetler Birliği'nde devlet mülkiyetindeki tarım işletmeleri olarak adlandırılan *sovhozlardan* övgü dolu sözlerle bahsetmiş, *kolhozların* ve *sovhozların* nasıl işlediklerini, üretim yaptıklarını ve ne tür bir teşkilâta sahip

⁹¹⁹ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 3, İ: 27 (14 Temmuz 1931), s.81 -82.

⁹²⁰ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 9, İ: 66 (20 Haziran 1932), s.194 -195.

⁹²¹ Tezel, a.g.e. , s.293 -294.

olduklarını ayrıntılarıyla anlatmış ve 1917 Ekim Sovyet Devrimi'nden sonra, çöküş sürecine giren Sovyet tarımının yeniden toparlanmasında ve ayağa kalkmasında *sovhozların* ve *kolhozların* oynadıkları önemli role dikkat çekmiştir. Tahsin Bey, raporunda, ayrıca Sovyetler Birliği'nde tarım eğitime verilen öneme değinmiş, bu bağlamda Sovyetler Birliği'ndeki ziraat enstitülerinin faaliyetlerinden, buralarda öğrencilerin nasıl yetiştirildiğinden ve öğrencilere hangi derslerin okutulduğundan, enstitülerde ders veren meşhur bilim adamlarından ve ziraat enstitülerinde öğrenim gören öğrencilerin sayılarından uzun uzadıya bahsetmiş ve Sovyetlerin; sınaî, toplumsal ve milli bünyelerinin güçlenmesini, köylünün zengin ve seviyesinin yüksek olmasında gördükleri için tarım eğitime azami önem verdiklerinin altını çizmiştir. Diğer taraftan sanayinin değişik sektörlerinde çok büyük yatırımlar gerçekleştiren Sovyetlerin, fabrikalara ve ülkenin gıda ve genel ihtiyaçlarına gerekli olan tarım ürünlerini az zamanda, bol ve ucuz temin edebilmek için makineli tarıma çok fazla önem verdiğini ve makineli tarımın Sovyet Hükümeti'nin biricik amacı olduğunu vurgulayan Tahsin Bey, raporunda Sovyet Hükümeti'nin ülkede makineli tarımı ilerletmek ve geliştirmek için aldığı tedbirleri ve yaptığı düzenlemeleri sıralamıştır. Tahsin Bey, bunun dışında Sovyetler Birliği'nin çekirge, haşere ve zirai hastalıklarla mücadele etmek, tarlalara kimyevi gübre serpmek, tarlaları tohumlamak, bağ ve bahçeleri don ve kırağıdan korumak için yapay bulut yapmak, bataklıkları kurutmak ve zirai harita ve fotoğraflar almak için zirai uçaklardan istifade eden ve bu alanda çok büyük ilerlemeler kaydeden tek ülke olduğunu ifade etmiş ve zirai uçakların ülke tarımının ilerlemesine ve gelişmesine olan katkılarını istatistiklerle açıklamıştır. Birinci Dünya Savaşı ile 1917 Ekim Sovyet Devrimi'nin ardından Sovyetler Birliği'nde hayvancılık sektörünün çöküş sürecine girdiğini ifade eden Tahsin Bey, Sovyetlerin *sovhoz* ve *kolhoz* teşkilâtını kullanarak, hayvan yetiştirmek, hayvan cinslerini ıslah etmek, hayvanların miktarını çoğaltmak için aldığı tedbirleri anlatmıştır. Raporunun sonunda; Rusya'nın yüzyıllardan beri köylü ve çiftçi memleketi olduğunu ve önceki yüzyıllarda nüfusunun % 90'ının köylü ve çiftçilerden oluştuğunu ifade eden Tahsin Bey, buna karşın Çarlık Rusya'sında toprak mülkiyetinin devlete ait olduğunu, özel mülkiyete çok az izin verildiğini ve köylülerin hükümetin, kiliselerin, büyük toprak sahiplerinin arazilerinde köle gibi çalıştıklarını vurgulamış ve köylülerin yaşam koşullarındaki sefalet ve perişanlığın

ve çalışma koşullarındaki ağırlığın 1917 Ekim Sovyet Devrimi'ni doğurduğunun altını çizmiştir. Tahsin Bey'e göre; 1917 Ekim Sovyet Devrimi'nden sonra köylü hayatı ve zirai safhalar şu programa göre hazırlanmıştı:

Her şeyden önce Sovyetler Birliği'nde tarım politikası, devrimlerle tayin edilmiş ve kararlaştırılmıştı. Diğer taraftan tarım idaresi tarım politikasının gerçekleşmesi için hazırlanmıştı. Bunun dışında fenni tarım; tarım politikasının gerçekleşmesi ve tarım idaresinin olumlu neticeler vermesi için ilim ve fen kurumlarıyla donatılmıştı.⁹²²

Kastamonu milletvekillerinin tarım ve hayvancılık politikalarına ilişkin taleplerinden biri de hayvanlardan alınan sayım vergisinin azaltılması hakkındaydı. Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, 7 Kasım 1932 tarihinde, Sayım Vergisi Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılması hakkında Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklifi vermiştir. Hasan Fehmi Efendi, kanun teklifinin gerekçesinde; 1929 dünya ekonomik krizinin Türkiye'de meydana getirdiği kaos ortamında hayvan ve et fiyatlarının % 80 oranında düştüğünün altını çizerek, bundan dolayı köylünün sayım vergisini ödemede çok güçlük çektiğini ve hayvanlarını yok pahasına sattığını vurgulamıştır. Bu nedenle Hasan Fehmi Efendi'ye göre; her şeyden önce bütçe açığını kapamak ve hayvan kesiminin önüne geçmek için ülkedeki mevcut sayım vergisinde indirimle gidilmeli ve dini bayramlarda kesilenler de içinde olmak üzere köy, kasaba ve şehirlerde kesilen hayvanlardan da sayım vergisi alınmalıydı.⁹²³ Hasan Fehmi Efendi'nin kanun teklifi 8 Kasım 1932 tarihinde Meclis Başkanlığı'ndan Başvekâlet'e⁹²⁴, 10 Kasım 1932 tarihinde ise Başvekâlet'ten Maliye ve İktisat Vekâletleri'ne havale edilmiş⁹²⁵, ancak adı geçen vekâletler tarafından Hasan Fehmi Efendi'nin kanun teklifine herhangi bir yanıt verilmemiştir.

⁹²² Raporun tam metni için bkz. BCA, (21 Haziran 1932), Dosya: 23810, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 200.362.11, Ek: 1 -24.

⁹²³ BCA, (07 Kasım 1932), Dosya: 4148, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 4.19.8, Ek: 3 -6.

⁹²⁴ BCA, (08 Kasım 1932), Dosya: 4148, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 4.19.8, Ek: 2.

⁹²⁵ BCA, (10 Kasım 1932), Dosya: 4148, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 4.19.8, Ek: 1.

9 Nisan 1934 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda müzakere edilen “*Nebatları Kontrol ve Temizleme Müesseseleri Yapılması Hakkında Kanun Lâyihası*” münasebetiyle Meclis Başkanlığı'na bir önerge veren Kastamonu milletvekili Dr. Suat Bey, bu kanunun Türkiye'den ihraç edilen bitki ve hayvanların niteliklerinin kötü olması ve bu durumun da ülke ekonomisine zarar vermesi nedeniyle çıkarıldığını ifade ederek, kanunla yurt dışından ithal edilen ve Türkiye'den ihraç olunan bitki ve hayvanların muayeneye tâbi tutulacağına altını çizmiş ve bu kanunun Türkiye tarımının ikbalini temin edecek bir kanun olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte öteden beri, Türkiye'deki maliyet fiyatlarının yüksek olması nedeniyle Türkiye'nin bütün ihraç ürünlerinin, son kriz yıllarında yurt dışı piyasalarda rekabete uğradığının altını çizen Dr. Suat Bey, bu kanunla birlikte bitkileri temizleme usulleri ile bitkilerin maliyet fiyatlarına yeni baştan birtakım resimler eklenecek olursa, dış rekabet karşısında ülke ekonomisinin bundan zarar göreceğini vurgulamış, bu nedenle bu kanunun bir kez de İktisat Encümeni tarafından daha etraflıca incelenmesini ve müzakere edilmesini teklif etmiştir.⁹²⁶ Dr. Suat Bey'in bu önergesi Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.⁹²⁷

5) Ticari Konulara Dönük Etkinlikler

11 Haziran 1932 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nun gündemine “*Türkiye’de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun Lâyihası*” alınmıştır. Söz konusu kanun lâyihasının birinci maddesiyle; fotoğrafçılık, berberlik, kunduracılık, inşaat işçiliği, şoförlük, odacılık, bekçilik, konsomatrislik, baytarlık, kimyagerlik gibi çok geniş bir liste Türklere tahsis edilmiştir.⁹²⁸ Esasında bu kanun ülkedeki gayrimüslimleri ekonomi alanından tasfiye edip onların yerine Müslüman Türkleri geçirmek ve ekonomiyi Türkleştirmek amacıyla yürürlüğe konulan idari önlemlerden birisiydi. Kanun lâyihasının beşinci maddesiyle; bu kanunun yayımlanması tarihinde Türkiye’de Türk vatandaşlarına tahsis edilen sanat ve hizmetleri yapmakta olan yabancılar ve gayrimüslimler, kanunun yayımlanması

⁹²⁶ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 21, İ: 37 (09 Nisan 1934), s.41.

⁹²⁷ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 21, İ: 37 (09 Nisan 1934), s.44 -45.

⁹²⁸ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 9, İ: 62 (11 Haziran 1932), s.125.

tarihinden itibaren altı ay içinde işlerini terk etmeye mecbur tutulmuştu. Kastamonu milletvekili Tahsin Bey, ülkedeki yabancılara ve gayrimüslimlere kolaylık sağlaması amacıyla Meclis Başkanlığı'na beşinci madde hükmünün katılığını ve sertliğini yumuşatacak nitelikte bir önerge vermiş ve önergesinde; Türkiye'de Türk vatandaşlarına tahsis edilen sanat ve hizmetler hakkındaki kanun lâyihasının beşinci maddesindeki 6 aylık sürenin bir yıla çıkarılmasını teklif etmiştir. Tahsin Bey'in bu önergesi İktisat Encümeni'nin de oluruyla oylamaya sunulmuş ve oylama neticesinde Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.⁹²⁹

6) Bayındırlık Politikalarına İlişkin Etkinlikler

30 Mayıs 1931 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda müzakere edilen “*Mudanya–Bursa Demiryolunun Mübayaası Hakkında Kanun Lâyihası*” münasebetiyle söz alan Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, konuşmasında; Bursa – Mudanya demiryolu hattını işleten şirketin elli yıl daha bu hattı işletme hakkının mevcut olduğunu, buna karşın bu şirketin bu demiryolu hattını işletmekten artık kâr değil, zarar ettiğini düşünerek bu hattı satmaya karar verdiğini ifade ederek, Nafia Vekâleti'nin Bursa – Mudanya hattını zararına mı işleteceğini sormuştur. Hasan Fehmi Efendi'ye göre; Bursa – Mudanya demiryolu hattını işleten şirketin şikâyeti son beş, altı yıl içinde ortaya çıkmıştı. Bunun da nedeni aynı güzergâhta çalışan otomobil ve otobüslerle rekabet edememesiydi. Hasan Fehmi Efendi'ye göre; yalnızca Bursa – Mudanya demiryolu hattı değil, ülke genelindeki demiryolu hatlarının birçoğu otomobil ve otobüs taşımacılığı ile rekabet edemedikleri için zarar etmekteydi. Bu otobüs ve otomobil nakliyatının bir kayıt ve şart altına konulmasını isteyen Hasan Fehmi Efendi, bu sakınca karşısında Nafia Vekâleti'nin ne düşündüğünü sormuştur.⁹³⁰

Nafia Vekili Adana milletvekili Hilmi Bey, Hasan Fehmi Efendi'ye verdiği yanıtta; Bursa ekonomisinin gelişimi ve ilerlemesi için Hükümet'in Bursa – Mudanya demiryolu hattını, zarar etse dahi, satın almaya ve işletmeye kararlı

⁹²⁹ Aynı yerde.

⁹³⁰ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 1, İ: 7 (30 Mayıs 1931), s.110 -111.

olduğunu ifade etmiştir. Bursa – Mudanya hattının gerçekten otobüs, otomobil ve kamyon nakliyatından çok olumsuz etkilendiğini kabul eden Nafia Vekili, ancak otobüs ve kamyonların tespit ettiği ücretin, demiryolu nakliyatı ortadan kalktığı takdirde, artacağını ve Bursa ekonomisinin de bu durumdan zarar göreceğini vurgulamıştır. Bursa – Mudanya hattı ve ülke genelindeki diğer demiryolları hatları gibi Avrupa demiryollarının da bu otobüs ve otomobil nakliyatından olumsuz olarak etkilendiğinin altını çizen Nafia Vekili, Avrupa’da olduğu gibi, Türkiye’de de bu konuda özel tedbirler alınacağını vurgulamış ve bu tedbirlere örnek olarak demiryolu istasyonları ile şehir merkezleri arasında kamyon servisleri çalıştırılmasını göstermiştir.⁹³¹ Neticede Hasan Fehmi Efendi’nin bütün itirazlarına karşın Bursa – Mudanya demiryolu hattının Hükümet tarafından satın alınmasına ilişkin kanun lâyihası, yapılan oylama neticesinde, Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.⁹³²

7) Sanayi Politikalarına Yönelik Talepler

1931 yılı bütçe kanun lâyihası müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Dr. Suat Bey, Türkiye’de her çeşit hammaddenin oldukça fazla bulunduğuna işaret ederek, bu hammaddeleri mamul hale getirmek için yerli sanayinin himaye edilmesini talep etmiştir. Zira Dr. Suat Bey’e göre; Türkiye dışarıya hammadde ihraç eden ve dışarıdan mamul mal ithal eden bir ülke konumundaydı. Bu da dış ticaret açığına neden olmaktaydı.⁹³³

29 Kasım 1931 tarihinde Meclis Genel Kurulu’nda Hükümet’in ülkenin içine düştüğü iktisadi ve mali durum konusunda alınan tedbirlere ilişkin açıklamaları münasebetiyle söz alan Kastamonu milletvekili Dr. Suat Bey, bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu’nun tarım, ticaret ve sanayi alanlarında kendi kendine yeten bir ülke olduğuna işaret ederek, zamanla Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’daki teknolojik gelişmelere ayak uyduramaması nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu’nda, Avrupa

⁹³¹ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 1, İ: 7 (30 Mayıs 1931), s.111.

⁹³² TBMM ZC (IV. Dönem), C: 1, İ: 7 (30 Mayıs 1931), s.112.

⁹³³ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 3, İ: 27 (14 Temmuz 1931), s.82 -83.

malları ile rekabet edecek bir yerli üretim kalmadığının altını çizmiştir. Zira Dr. Suat Bey'e göre; Avrupa ülkeleri tarafından pazar olarak görülen Osmanlı topraklarına her türlü mal ve eşya, dış ülkelere gelmeye başlamış ve içte de yerli sanayiye kalkındırarak, çağın teknolojik gelişmelerine ayak uyduracak, yerli üretimi destekleyecek önlemlerin alınmaması nedeniyle ülke yabancı malların istilasına uğramıştı. Üstelik bunlara tanınan çok az gümrük vergisi uygulaması ile hammaddeyi Osmanlı İmparatorluğu'ndan çok ucuza alarak, ürettikleri bazı malları yerli üreticiden daha ucuza satmaya başlamışlardı. Neticede Osmanlı İmparatorluğu, ekonomik ve siyasi alanda dışa bağımlı bir ülke durumuna gelmişti. Dr. Suat Bey, bütün bu gerekçelerle yeni kurulan Türkiye Devleti'nin savaşla kazandığı siyasi bağımsızlığı iktisadi bağımsızlıkla taçlandırabilmesi için yerli sanayinin olağanüstü derecede himaye edilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.⁹³⁴ Dr. Suat Bey, bu konudaki uyarılarını 1932 yılı bütçe kanun lâyihası müzakerelerinde de yinelemiştir.⁹³⁵

8) Toplumsal Sorunları Çözümleme Girişimleri

a) Emekli, Dul ve Yetimlere Emlak ve Arazi Verilmesi

Kastamonu milletvekili Dr. Suat Bey, 8 Haziran 1931 tarihinde, ülkedeki emekliler ile dul ve yetimlere emlak ve arazi verilmesi hakkında Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklifi vermiştir. Dr. Suat Bey, kanun teklifinin gerekçesinde; emekliler ile dul ve yetimlerin maaşları adı altında devlet bütçesinde önemli bir fasıl olduğunu ve bu fasıldan ödenek ve para alanların neredeyse % 80'inin bu para ile geçinemediğini ifade ederek, her yıl devlet hazinesinden çıkan bu paranın sahiplerini tatmin etmeden telef olup gittiğinin altını çizmiş, hâlbuki bu faslın toplamının yılda 12 – 14 milyon lira olduğunu ve devlet bütçesinin % 8'ini oluşturduğunu vurgulamıştır.

Diğer taraftan Türk – Yunan nüfus mübadelesi sonucu meydana gelen iskân işlemlerinin artık kesin bir safhaya ulaştığını ifade eden Dr. Suat Bey, bu nedenle

⁹³⁴ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 4, İ: 7 (29 Kasım 1931), s.67 -68.

⁹³⁵ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 9, İ: 66 (20 Haziran 1932), s.195 -196.

birçok emlak, bağ, bahçe, arsa ve arazinin mülkiyetinin Hükümet'e geçtiğinin altını çizmiş, ancak bunların önemli bir kısmının kendi haline terk edilmesi nedeniyle bakımsızlıktan ve tamirsizlikten her gün biraz daha harap olduğunu ya da şunun bunun elinde telef olduğunu vurgulamıştır.

Dr. Suat Bey, bu gibi gerekçelerle devlet hazinesinden emeklilik, yetimlik, muhtaçlık ve kimsesizlik maaşı ya da ödeneği alan emekliler ile dul ve yetimlere diledikleri takdirde maaş ve ödeneklerinin bir kısmı ya da tamamı karşılığında emlak ve arazi verilmesini teklif etmiştir. Dr. Suat Bey, bu takdirde hem devlet bütçesinin büyük bir yükten kurtulacağına, hem de vatandaşların önemli bir kısmının terfi edilmiş olacağına işaret etmiştir. Dr. Suat Bey, ayrıca devlet hizmetinde hayatını yıpratmış olan bir memurun bu sayede çocuklarına sığınacak bir küçük ev bırakabileceği gibi, emekliler ile dul ve yetimlerin sahip olacakları bağ, bahçe ve arazilerde tüketici durumdan üretici duruma geçeceklerinin altını çizmiş ve bu gibi kişilerin köylü üreticiler arasında çalışır bir duruma gelmelerinin köy hayatının gelişiminde de önemli bir etken olabileceğini vurgulamıştır.⁹³⁶ Dr. Suat Bey'in kanun teklifi 9 Haziran 1931 tarihinde Meclis Başkanlığı'ndan Başvekâlet'e⁹³⁷, 11 Haziran 1931 tarihinde ise Başvekâlet'ten Dahiliye ve Maliye Vekâletleri'ne havale edilmiş⁹³⁸, ancak adı geçen vekâletler tarafından Dr. Suat Bey'in kanun teklifine herhangi bir yanıt verilmemiştir. Dr. Suat Bey, 4 Nisan 1934 tarihinde Meclis Başkanlığı'na verdiği bir önergeyle de emekliler ile dul ve yetimlere arazi verilmesi hakkındaki kanun teklifinin görülen lüzum üzerine kendisine geri verilmesini talep etmiş ve Dr. Suat Bey'in bu talebi teamül olduğu üzere Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.⁹³⁹

b) Ülkedeki Hayat Pahalılığına ve Geçim Zorluğuna Çözüm Önerileri

Yahya Sezai Tezel'in *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923–1950)* adlı eserindeki tespitlere göre; 1930 yılı içinde, 1929 dünya ekonomik bunalımının

⁹³⁶ BCA, (08 Haziran 1931), Dosya: 4129, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 3.18.9, Ek: 3 -6.

⁹³⁷ BCA, (09 Haziran 1931), Dosya: 4129, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 3.18.9, Ek: 2.

⁹³⁸ BCA, (11 Haziran 1931), Dosya: 4129, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 3.18.9, Ek: 1.

⁹³⁹ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 21, İ: 36 (07 Nisan 1934), s.20.

etkileri Türkiye’de de şiddetle yaşanmaya başlanmıştı. Dünya ekonomik bunalımının Türkiye’deki önemli sonuçlarından biri, dış ticaret hadlerindeki bozulma, ikincisi, ithalat hacmindeki ani daralma, üçüncüsü ise Hükümet’in bütçe gelirlerinin cari değerindeki önemli düşüştü. Dış ticaretteki görelî fiyat ilişkilerinin Türkiye’nin aleyhine dönmesi nedeniyle, iç ticaret hadlerinde de 1930 yılında tarım aleyhine % 30 oranında bir bozulma ortaya çıkmıştı. Yani tarım ürünlerinin satın alma gücü % 30 oranında azalmıştı. Bu durum büyük köylü yığınlarının gerçek gelirlerinde önemli ve ani bir çöküntü anlamına geliyordu. Özellikle piyasaya ve ihracata yönelik üretim yapılan kırsal bölgelerdeki kitleler arasında güçlü bir hoşnutsuzluk havası esmeye başlamıştı.

1930 yılının bu ortamı içinde, Atatürk’ün özel teşvikiyle Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Cumhuriyet’in eski başbakanlarından Fethi Bey’in (Okyar) başkanlığındaki parti hızla örgütlenmeye başlamış ve 1930 belediye seçimlerinde, birkaç aylık geçmişine karşın, büyük başarı elde etmiştir. Ancak kendi başlattığı Serbest Fırka deneyiminden ürken Atatürk, 1930 yılı sonlarına doğru bu partiyi kapattırmıştır. Atatürk, ülkedeki siyasi hoşnutsuzluğun ardında yatan ekonomik ve toplumsal koşulları bizzat yerinde incelemek için, kalabalık bir uzmanlar heyetiyle birlikte uzun bir yurt gezisine çıkmıştır. Atatürk’ün gezisi sonuçlandığında, Kemalist liderler, ekonomik gelişmeyi hemen hızlandırabilecek bir şeyler yapılmazsa, yalnızca halkın refahının değil, rejimin siyasi güvenliğinin dahi tehlikeye düşebileceğini anlamış bulunuyorlardı. 1930’ların başındaki ekonomik kriz içinde, geniş halk yığınlarının yaşama koşullarındaki sefaletin daha belirgin bir şekilde görülmüş olması Cumhuriyet’in lider kadrosunu uyandıracaktır. Neticede Cumhuriyet’in lider kadrosu 1929 dünya ekonomik bunalımı tarafından yaratılan kaosun denetime alınması için harekete geçecek ve bu harekete geçiş de devletçilik denilen İthal İkameci Sanayileşme’yi ortaya çıkaracaktır.⁹⁴⁰

Kastamonu milletvekili Dr. Suat Bey de, Türkiye’nin içinde bulunduğu böyle bir ekonomik kriz ve kargaşa ortamında, 14 Kasım 1931 tarihinde Meclis

⁹⁴⁰ Tezel, a.g.e. , s.240 -241.

Başkanlığı'na 10 maddelik bir kanun teklifi sunacak ve kanun teklifinde Türkiye'deki geçim zorluğuna ve hayat pahalılığına ilişkin çözüm önerilerini sıralayacaktır. Dr. Suat Bey, kanun teklifinin gerekçesinde; Türkiye'nin bir tarım ülkesi olduğunu, Türkiye nüfusunun % 80'inin tarımla uğraştığını ve ülkedeki genel üretimin % 80'inin de toprak mahsullerinden ibaret olduğunu ifade ederek, birçok nedenlerden dolayı ülkedeki tahılların ve onunla birlikte tütün, afyon, pamuk ve incir gibi tarım ürünlerinin satın alma gücünün azaldığının altını çizmiştir. Yurt içinde yetişen tarım ürünlerinin satın alma gücünün azalmasına karşın, yurt dışından gelen eşyanın çok pahalı olması nedeniyle halkın genel ihtiyaçlarını karşılayamadığının altını çizen Dr. Suat Bey, bu nedenle 14 milyonluk Türkiye nüfusunun yaklaşık 10 milyonunun geçim sıkıntısına düştüğünü ifade etmiş ve bu durumun da ülkedeki ticari ve sınaî ilerleme ve gelişmelere engel oluşturduğunu ve toplumsal sorunlara yol açtığını vurgulamıştır.

Dr. Suat Bey'in Türkiye'deki geçim zorluğunu ve hayat pahalılığını mümkün olduğu kadar hafifletmek için düşündüğü çözüm önerileri şunlardır.

Dr. Suat Bey'e göre; her şeyden önce kira fiyatları 1930 yılı kira fiyatlarına göre % 20 azaltılmalıydı. Zira Hükümet 1931 yılında musakkafat vergisini % 30'a kadar azalttığı halde birçok emlak (akar) sahipleri kira fiyatlarında indirimden gitmemişlerdi. Ayrıca her şehir ve kasabada sayıları 20 ya da 30'u geçmeyen emlak sahipleri bundan yararlanarak konut ve mağaza kiracılarını bunaltmaktaydı.

İkinci olarak, ülkedeki bankaların borçlanmalardan aldıkları faiz ve iskonto masrafları ile komisyon ücreti, diğer masraflarla birlikte % 18 ve % 20'yi bulmakta ve bu da ülkedeki hayat pahalılığında önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktaydı. Bu nedenle ülkedeki bütün bankaların halka verdikleri borçlarda faiz % 7'yi, komisyon ücreti % 3'ü aşmamalıydı ve bu borçlara başka adlar altında zam yapılmamalıydı.

Üçüncü olarak, Dr. Suat Bey'e göre; devlet tarafından tarifeye tabi tutulan deniz ve kara nakliyat ücretlerinde % 20 indirimden gidilmeliydi. Zira tarifeye tabi kara

ve deniz nakliyatının pahalı olması ve hatta bazı ticari mallarda malın bedeline yaklaşmakta olması ülke ekonomisini olumsuz olarak etkilemekteydi.

Dördüncü olarak, tuz, şeker, petrol maddeleri hayatın zorunlu ihtiyaçlarından olduğu için, şeker ve petrol fiyatlarında % 10, tuz fiyatlarında % 20 indirimine gidilmeliydi. Bu suretle azalacak bütçe gelirleri tütün, sigara, rakı ve şarap fiyatları üzerine zam yapılarak karşılanmalıydı.

Beşinci olarak, tramvay, su, gaz ve elektrik dahi şehir ve kasaba halkının zorunlu ihtiyaçlarından olduğu için, kazanç miktarının azaldığı bu zamanda, tramvay, su, gaz ve elektrik tarifelerinde % 20 indirimine gidilmeliydi.

Altıncı olarak, Dr. Suat Bey'e göre; Türkiye'de ticari mallar serbest ve gümrük tarifesiz ılımlıydı. Ancak her yıl Türkiye'nin ithalatı, ihracat miktarından 30 – 40 ve hatta bazı yıllar 50 milyon lira fazla olduğundan ülke zenginliği bundan çok zarar görmekteydi. Bu nedenle; ithal malların ülkenin ihraç mallarıyla satın alınarak kısıtlanması ve ithalatın ülkenin ihraç maddeleriyle denk olması gerekirdi.

Yedinci olarak, bir taraftan ihraç mallarının ihracına çalışmakla beraber ithalatı sınırlandırmak ve ülkede hammaddeyi kullanmaya çalışan ve bu uğurda büyük fedakârlıklar gösteren ülke sanayisini korumak gerekirdi. Bu nedenle de Hükümet, il özel idareleri ve belediyeler tarafından meydana gelecek satın almalarda yerli ürünler mutlak surette tercih olunmalıydı.

Son olarak, ülkedeki belediye idarelerinin yanlış bir anlayışa kapılarak, halkın zorunlu ihtiyaçlarını yalnızca et ile ekmekten ibaret sandığını ve yalnız bunlarla uğraştığını ifade eden Dr. Suat Bey, hâlbuki bir taraftan halkın genel giderlerinin gelişmesi, diğer taraftan halkın medeni seviyesinin yükselmesi nedeniyle kunduraya, elbiseye, aile arasında mektup ücretlerine varıncaya kadar her şeyin halkın zorunlu ihtiyaçları arasına girdiğinin altını çizmiş, dolayısıyla ülkedeki belediye idarelerinin, ekonomik kriz karşısında, ekonomik hayatın düzenlenmesine

ve hayatı ucuzlatmaya yarar tedbirlerle, Hükümet'e yardımcı olması gerektiğini vurgulamıştır.⁹⁴¹

Dr. Suat Bey'in kanun teklifi, aynı gün Meclis Başkanlığı'ndan Başvekâlet'e⁹⁴², 16 Kasım 1931 tarihinde ise Başvekâlet'ten İktisat, Dahiliye ve Maliye Vekâletleri'ne havale edilmiş⁹⁴³ ancak söz konusu vekâletler tarafından Dr. Suat Bey'in kanun teklifine herhangi bir yanıt verilmemiştir. 25 Haziran 1932 tarihinde ise Meclis Başkanlığı'na bir önerge veren Dr. Suat Bey, hayatı ucuzlatma hakkında 1931 yılında bir kanun teklifinde bulunduğunu belirterek, buna ait maddelerden ithalatla ihracatı dengeleme hususunda Hükümet tarafından kontenjantman ve takas usullerinin konulduğu gibi diğer hususların da teminine çalışılmakta olduğunu ifade etmiş ve bu nedenle söz konusu kanun teklifinin tarafına iade edilmesini talep etmiştir. Dr. Suat Bey'in bu talebi teamül olduğu üzere Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.⁹⁴⁴

c) Verginin Kolaylıkla Toplanmasına İlişkin Çözüm Önerileri

Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, 7 Kasım 1932 tarihinde, verginin kolaylıkla toplanması yollarına ilişkin Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklifi vermiş, bu kanun teklifi ancak 1 Mayıs 1933 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nun gündemine alınmıştır. Hasan Fehmi Efendi, kanun teklifinin gerekçesinde; ülkede tarla, orman, yapılar, sayım, kazanç gibi doğrudan doğruya köylü ve şehirlilerden alınmakta olan vergilerin tutarının 31.600.000 lira olduğunu ifade ederek, bu vergileri devlet hazinesine koymak için vilâyet ve kazalarda görev yapan 3.252 tahsildara bir ayda 150.781 lira aylık verildiğini kaydetmiş, dolayısıyla bir yılda 1.808.172 lira gibi büyük bir paranın tahsildarlara ödenmek üzere devlet hazinesinden çıktığının altını çizmiştir. Ülkedeki tahsildarların ikide bir köylüleri topladıklarını ve işten güçten alıkoyduklarını ifade eden Hasan Fehmi Efendi, tahsildarların ayrıca kendilerini ve atlarını köylüye beslettiklerini ve tahsildarların

⁹⁴¹ BCA, (14 Kasım 1931), Dosya: 4131, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 3.18.11, Ek: 3 -7.

⁹⁴² BCA, (14 Kasım 1931), Dosya: 4131, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 3.18.11, Ek: 2.

⁹⁴³ BCA, (16 Kasım 1931), Dosya: 4131, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 3.18.11, Ek: 1.

⁹⁴⁴ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 9, İ: 72 (27 Haziran 1932), s.370.

ekmeğini ve atlarının yemini köylülerin verdiğini vurgulamış, bu nedenlerden dolayı da ülkedeki tahsildarlık teşkilâtının kaldırılmasını teklif etmiştir.

Hasan Fehmi Efendi'nin ülkede vergileri kolaylıkla toplamak için düşündüğü çözüm önerileri şöyle sıralanabilir.

Hasan Fehmi Efendi'ye göre; her şeyden önce köylü verginin bir dert ve bela değil, bir vatan borcu, yarına öbür güne bırakılmayan bir boyun borcu olduğunu gereği gibi kavramalıydı. İkinci olarak, devlet vergisiyle hususi idarelerin vergileri birleştirilmeli ve devlet hazinesine konulacak paralardan hususi idarelerin payı ayrılarak hususi idarelerin kasalarına yatırılmalıydı. Bunun dışında devlet hazinesine borçlanan bütün mükelleflerin eline kabı sağlam, üç beş yapraklı birer defter verilmeliydi. Deftere de sayım, yol, yapı, tarla, kazanç, mektep vergilerinden borçlanılan vergiler yazılmalı ve mükellef hangi vergi türü için ne kadar para ödemesi gerektiğini bilmeliydi. Ayrıca vergilerin nasıl toplanacağı konusunda halk aydınlatılmalıydı. Öbür taraftan mükellefin vergisini yatırmada güçlük çekmemesi ve işinden gücünden geri kalmaması için her nahiyede bir sandık kurulmalı, başına da bir memur dikilmeliydi. Sandık memurunun da vergisini ödeyen vatandaşın eline makbuz vermek yerine, mükellefin ne kadar para ödediğini deftere günü ve saatiyle yazması, mühürlemesi ve imzalaması gerekiyordu. Son olarak zamanında vergisini ödemeyen mükellefin kapısına yüreği katı bir memur, iki jandarma ve elinde dümbelek bir tellal dikilmeli ve mükellefin aman dilemesine bakılmayarak nesi var nesi yoksa hemen satılmalıydı.⁹⁴⁵ Ancak Hasan Fehmi Efendi'nin kanun teklifi Maliye ve Bütçe Encümenleri mazbatasıyla reddedilmiştir. Mazbatada ret gerekçesine ilişkin olarak; İcra Vekilleri Heyeti tarafından hazırlanan ve Maliye ve Bütçe Encümenleri tarafından kabul edilen 29 Mart 1933 tarihli “*Mükelleflere Vergi Karnesi Verilmesi Hakkındaki Kanun Lâyihası*”nın, Hasan Fehmi Efendi'nin verginin kolaylıkla toplanması yollarına ilişkin kanun teklifinde ortaya konulan defterden kastedilen amacı etraflıca temin ettiğinin altı çizilerek, Hasan Fehmi

⁹⁴⁵ BCA, (07 Kasım 1932), Dosya: 4149, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 4.19.9, Ek: 4 -6; TBMM ZC (IV. Dönem), C: 15 (01 Mayıs 1933), İ: 44'e Ek, s.1 -2.

Efendi'nin kanun teklifindeki diğer konu ve maddelerin uygulanma yeteneğinin olmadığına işaret edilmiştir.⁹⁴⁶

Hasan Fehmi Efendi'nin kanun teklifinin Maliye ve Bütçe Encümenleri mazbatasıyla reddedilmesine en büyük itiraz Giresun milletvekili Hakkı Tarık Bey'den gelmiştir. Hakkı Tarık Bey, konuşmasında; Hasan Fehmi Efendi'nin kanun teklifinin, Hükümet'ten aynı konu üzerinde başka bir kanun lâyihası gelecek diye, reddedilmesini doğru bulmadığını ifade ederek, TBMM üyelerinin teklif haklarına bizzat milletvekillerinden oluşan Maliye ve Bütçe Encümenleri üyelerinin daha çok önem göstermeleri gerektiğinin altını çizmiştir.⁹⁴⁷ Konya milletvekili Refik Bey de *"bravo, doğru"* sözleriyle Hakkı Tarık Bey'e destek vermiştir.⁹⁴⁸

Hakkı Tarık Bey'in itirazlarına yanıt vermek üzere Meclis Kürsüsü'ne çıkan Bütçe Encümeni Reisi Gümüşhane milletvekili Hasan Bey, konuşmasında; Teşkilâtı Esasiye Kanunu gereğince kanun teklifinde bulunmak hak ve yetkisine sahip olan İcra Vekilleri Heyeti ile milletvekillerinden, ister ortaklaşa ister tek başına, herhangi biri tarafından gelecek kanun teklifinin yücelik ve kutsallığı arasında zerre kadar bir fark arayanlardan olmadıklarının altını çizerek, İcra Vekilleri Heyeti'nin ortaklaşa yaptıkları kanun lâyihalarındaki yücelik ve kutsallık ne ise herhangi bir milletvekilinin Meclis Başkanlığı'na sunduğu kanun teklifinin de aynı hukuka, yüceliğe ve kutsallığa sahip olduğunu ifade etmiş ve kanun teklifinde bulunma hakkının milletvekilliğinin en esaslı hakkı olduğunu Bütçe Encümeni'nin de takdir ettiğini vurgulamıştır. Ancak Bütçe Encümeni Reisi Hasan Bey'e göre; Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi'nin kanun teklifinin reddedilme gerekçesi büsbütün başka esaslara dayanıyordu. Buna göre; her şeyden önce Hükümet'ten gelen kanun lâyihasındaki karne usulü Hasan Fehmi Efendi'nin kanun teklifinden daha geniş, daha kapsayıcı bir şekilde Bütçe Encümeni'ne gelmiş ve dolayısıyla Hasan Fehmi Efendi'nin karne hakkındaki dilekleri fazlasıyla bu lâyiha ile çözüme kavuşturulmuştu. Diğer taraftan Hasan Fehmi Efendi'nin kanun teklifinde dile

⁹⁴⁶ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 15 (01 Mayıs 1933), İ: 44'e Ek, s.2 -5.

⁹⁴⁷ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 15, İ: 44 (01 Mayıs 1933), s.3 -4.

⁹⁴⁸ Aynı Yerde.

getirdiği tahsildarların kaldırılması önerisinin uygulanma yeteneği olmadığına altını çizen Hasan Bey, vergi toplamak için ülkede tahsildarlardan başka vasıtalarının olmadığına işaret etmiştir. Bütçe Encümeni Reisi Hasan Bey, bunun dışında Hasan Fehmi Efendi'nin kanun teklifindeki “*vergi borcunu zamanında ödemeyen mükellefin nesi var nesi yoksa satılır*” şeklindeki önerisinin ise ülkedeki kanuni mevzuata tamamen aykırı olduğunun altını çizmiştir.⁹⁴⁹

Maliye Encümeni adına söz alan Isparta milletvekili Kemal Turan Bey de Hasan Fehmi Efendi'nin kanun teklifinin uygulanma yeteneği olmadığına işaret etmiştir. Kemal Turan Bey'e göre; Hasan Fehmi Efendi'nin kanun teklifinin mükellef cephesinden hiçbir yararı yoktu. Zira kanun teklifi öncelikle mükellefleri evinde ya da tarlasında işini görürken vergisini vermek varken ta nahiye merkezine kadar gidip vergisini vermeye mecbur tutuyordu. İkinci olarak kanun teklifi mükellefin her malının satılmasını öngörüyordu. Üçüncü olarak da teşhir usulünü koymaktaydı. Kemal Turan Bey'e göre hiçbir medeni ülkede teşhir niteliğinde vergi toplama usulü bulunmamaktaydı. Ayrıca teşhir usulü yürürlükteki kanuni mevzuata da tamamen aykırıydı. Kanun teklifindeki tahsildarlık teşkilâtının kaldırılması ve yerine sandık teşkilâtı kurulması önerisine de itiraz eden Kemal Turan Bey, sandık teşkilâtının tahsildarlık teşkilâtına göre devlet bütçesine daha fazla yük oluşturacağını ifade etmiştir.⁹⁵⁰

Kemal Turan Bey'den sonra söz alan Gaziantep milletvekili Reşit Bey de, “*Ne olursa olsun, bu şekilde bir mebusun teklifini reddetmek hâkimiyeti milliye esasına zıttır*” sözleriyle Hakkı Tarık Bey'in itirazlarına destek vermiştir. Manisa milletvekili Refik Şevket Bey'in, teklif sahibi Hasan Fehmi Efendi'nin de bu konudaki düşüncelerinin dinlenmesi önerisi, Hasan Fehmi Efendi Meclis Genel Kurulu'nda bulunmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Neticede Hakkı Tarık Bey ile arkadaşlarının bütün itirazlarına karşın, Hasan Fehmi Efendi'nin verginin kolaylıkla toplanması yollarına ilişkin kanun teklifinin reddini ve bunun yerine İcra Vekilleri Heyeti tarafından hazırlanan ve Meclis Başkanlığı'na sunulan “*Mükelleflere Vergi*

⁹⁴⁹ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 15, İ: 44 (01 Mayıs 1933), s.4 -5.

⁹⁵⁰ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 15, İ: 44 (01 Mayıs 1933), s.5.

Karnesi Verilmesi Hakkındaki Kanun Lâyihası”nın kabulünü içeren Maliye ve Bütçe Encümenleri mazbataları Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.⁹⁵¹

d) Halk Sağlığının Korunmasına ve Bulaşıcı Hastalıkların Önlenmesine Yönelik Çalışmalar

Bilindiği üzere, Osmanlı İmparatorluğu, 1877–1878 Osmanlı–Rus Savaşı’ndan sonra, 20. yüzyıl başlarında bir dizi savaş yapmak zorunda kalmıştır. Bu süreç 1911’de Trablusgarp Savaşı ile başlamış, uzun ve yıpratıcı bir dizi savaştan sonra ancak Cumhuriyet ile sona ermiştir. Trablusgarp Savaşı’ndan sonra 1912 Balkan Savaşı, 1914 – 1918 yılları arasında Birinci Dünya Savaşı ve nihayet 1919 – 1922 Milli Mücadele Savaşları içinde kalan Türkiye, her alanda çok büyük yıkımlara maruz kalmış, müthiş bir yoksulluk ve sefaletle sürüklenmiştir. Uzun süren bu savaşlar sebebiyle yurdun birçok bölgesi harabeye dönerken, maddi ve manevi çöküntüyle beraber kıtlık, yoksulluk, bulaşıcı hastalıklar ve diğer sıkıntılar tüm halkı olumsuz etkilemiştir. Diğer taraftan başta sıtma ve frengi olmak üzere, verem, çiçek, difteri, lekeli humma, kolera, veba, dizanteri, tifo, tifüs, trahom, barsak hastalıkları ve diğer bazı bulaşıcı olan ya da olmayan hastalıklar halk sağlığını tehdit eden en önemli problemler olarak ortaya çıkmıştır.⁹⁵² Nitekim Ordu Sağlık Bürosu’nun raporuna göre; Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında Türk köylerinin % 80’i sağlığa uygun olmayan çevrelerde kurulmuştu. Halkın % 14’ü sıtmalıydı. Frengi yaklaşık % 9 oranında yaygındı. Köylülerin % 72’si bitli olup her an tifüse yakalanabilecek durumdaydılar. Sağlığa uygun tuvalet vb. kolaylıklar % 97 evde söz konusu değildi.⁹⁵³

Kastamonu milletvekili Dr. Suat Bey de, 1931 ve 1932 yılları bütçe kanun lâyihasları müzakerelerinde söz alarak, Türkiye’de halk sağlığının korunmasına ve bulaşıcı hastalıkların önlenmesine yönelik mücadelenin önemine işaret etmiştir. Dr. Suat Bey, yaptığı konuşmalarda; Türkiye arazisinin çok geniş olduğunu, buna karşın

⁹⁵¹ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 15, İ: 44 (01 Mayıs 1933), s.5 -6.

⁹⁵² Osman Gümüşçü, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Geçiş ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Halk Sağlığı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C: 19, Sayı: 55, Ankara, 2003, s.125 -146.

⁹⁵³ *Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*, s.25.

Türk – Yunan nüfus mübadelesi neticesinde Türkiye nüfusunun azaldığını ifade ederek, ülkede nüfusu çoğaltmanın yurt savunması kadar önemli ve yaşamsal bir sorun oluşturduğunu vurgulamış, bu nedenle de bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de halk sağlığını tehdit eden ve yol açtığı yüksek orandaki ölümlerle ülke nüfusunu azaltan başta sıtma, verem, frengi olmak üzere, çiçek, kolera, veba, difteri, lekeli humma, dizanteri, tifo, tifüs ve trahom gibi bulaşıcı hastalıklarla Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti’nin sürekli ve çok ciddi mücadele etmesi gerektiğinin altını çizmiştir.⁹⁵⁴

e) Tuz Fiyatlarının İndirilmesine Dönük Çalışmalar

Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, 10 Kasım 1932 tarihinde, ülkedeki tuz satışı hakkında Meclis Başkanlığı’na bir kanun teklifi vermiştir. Hasan Fehmi Efendi, kanun teklifinin gerekçesinde; tuzun insan hayatı ve hayvan sağlığı açısından taşıdığı öneme işaret etmiş, ancak ülkede tuz fiyatlarının pahalılaşması nedeniyle köylülerin hayvanlarına istediği kadar tuz veremediğini ve bazı köylülerin deniz suyu ile çorbasını pişirdiğini ve hamurunu yoğurduğunu ifade etmiştir. Hasan Fehmi Efendi, tuz fiyatlarının pahalılığı karşısında, ülkedeki tuz satışını bir düzene koymak için düşündüğü çözüm önerilerini şöyle sıralamıştır.

Hasan Fehmi Efendi, her şeyden önce içki, tütün, barut gibi tuzun da devlet tekeline alınmasını, tuzlaları devletin işletmesini ve tuzun devlet tarafından satılmasını teklif etmiştir. İkinci olarak, her yerde tuz, tütün, içki gibi maddelerin bir elden bir mağazada satılmasını talep etmiştir. Hasan Fehmi Efendi, bunun dışında tuzun da tıpkı tütün paketi gibi bir, üç, beş, yirmi beş, elli kiloluk damgalı torbalarda satılmasını ve önceden belirlenmiş mağazalardan başka her nerede tuz satıldığı görülürse kaçak sayılmasını önermiştir. Hasan Fehmi Efendi, son olarak devlet tekeli altında bulunan vapurlarda ve demiryollarında tuz nakliyatının ücretsiz olarak gerçekleştirilmesini talep etmiştir.⁹⁵⁵ Hasan Fehmi Efendi’nin kanun teklifi 12 Kasım

⁹⁵⁴ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 3, İ: 27 (14 Temmuz 1931), s.84; TBMM ZC (IV. Dönem), C: 9, İ:66 (20 Haziran 1932), s.196.

⁹⁵⁵ BCA, (10 Kasım 1932), Dosya: 4151, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 4.19.11, Ek: 3 -5.

1932 tarihinde Meclis Başkanlığı'ndan Başvekâlet'e⁹⁵⁶, 16 Kasım 1932 tarihinde Başvekâlet'ten Maliye ve Gümrük ve İnhisarlar Vekâletleri'ne havale edilmiş⁹⁵⁷, ancak adı geçen vekâletler tarafından Hasan Fehmi Efendi'nin kanun teklifine herhangi bir yanıt verilmemiştir.

f) Karahisar Maden Suyu Şişelerinden Bazı Ücret ve Resimlerin Alınmaması Hakkında Talepler

Kastamonu milletvekili Dr. Suat Bey, 10 Kasım 1932 tarihinde, Karahisar maden suyu şişelerinden bazı ücret ve resimlerin alınmaması hakkında Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklifi vermiştir.⁹⁵⁸ Dr. Suat Bey'in kanun teklifi ancak 28 Aralık 1933 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nun gündemine alınmıştır. Dr. Suat Bey, kanun teklifinin gerekçesinde; imtiyazlı Hilâliahmer (Kızılay) hayır derneğine ait olan Karahisar maden suyunun, bütün dünyadaki benzerlerine üstün sağlığa yararlı özelliklere sahip olduğu halde, her yerde 30 kuruş gibi yüksek bir fiyatla satılmakta olmasının Karahisar maden suyunun tüketimini çok azalttığını ifade ederek, az tüketilmesi nedeniyle de hem Hilâliahmer Derneği'nin ve hem de halkın genel sağlığının bundan zarar gördüğünün altını çizmiştir. Diğer yabancı devletlerde özel tedbirlerle maden sularının fiyatının indirilerek tüketiminin artırıldığına işaret eden Dr. Suat Bey, kanun teklifinde; bir taraftan Hilâliahmer Derneği'nin gelirini çoğaltmak, diğer taraftan da halkın genel sağlığını korumak için imtiyazlı Hilâliahmer Derneği'ne ait olan Karahisar maden suyu şişelerinin; gümrük ithalat resminden, devlet demiryolları ve denizyolları araçlarıyla yapılacak nakliye ücretlerinden ve belediyelerin aldıkları şehirlere giriş vergisinden (oktruva resmi) muaf tutulmasını talep etmiştir.⁹⁵⁹

Dr. Suat Bey'in söz konusu kanun teklifi İktisat Encümeni mazbatasıyla kabul edilmiş, ancak İktisat Encümeni mazbatasında; maden suyu şişelerine verilecek muafiyetin; Hilâliahmer Derneği gibi tek bir kuruma verilmeyerek, belirli

⁹⁵⁶ BCA, (12 Kasım 1932), Dosya: 4151, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 4.19.11, Ek: 2.

⁹⁵⁷ BCA, (16 Kasım 1932), Dosya: 4151, Fon Kodu: 0.30.10, Yer No: 4.19.11, Ek: 1.

⁹⁵⁸ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 10, İ: 3 (10 Kasım 1932), s.14.

⁹⁵⁹ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 19 (28 Aralık 1933), İ: 20'ye Ek: s.1.

şartlar altında Hükümet tarafından istenilen fenni ve sıhhi nitelikleri temin edecek tesisatı meydana getiren benzeri kurumlara da genişletilmesinin ve yaygınlaştırılmasının adalet açısından uygun ve zorunlu görüldüğü bildirilmiştir. Dr. Suat Bey'in kanun teklifi ve buna ilişkin İktisat Encümeni mazbatası, yapılan küçük değişiklikler dışında, Dahiliye, Maliye, Bütçe ve Nafia Encümenleri mazbatalarıyla da kabul edilmiştir. Kabul edilen yeni düzenlemeye göre; maden suyu imtiyaz sahipleri, İktisat ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletleri tarafından ortaklaşa yerinde görülen niteliklere uygun olmak üzere fenni ve sıhhi tesisat yaptıkları takdirde, yurt içinde benzeri yapılmaya kadar yurt dışından getirecekleri kaynağa özgü soğuk damga işaretli boş maden suyu şişelerinden gümrük resmi ve muamele vergisi alınmayacaktı. Diğer taraftan yurt dışından getirilecek ve yurt içinde toplanıp tekrar doldurulmak üzere kaynağına gönderilecek boş şişeler ile kaynakta maden suyu doldurularak çeşitli mahallere sevk olunacak dolu şişelerin devlet demiryolları ile denizyolları araçlarıyla yapılacak nakliyatından yürürlükte olan indirimli tarifeler üzerinden azami % 50 ücret alınacaktı. Bunun dışında bu şişelere diğer ticaret ve sanat kurumları tarafından imal edilen maddeler konup satılamayacak, bu hükme aykırı hareket edenlerin şişelerine içindekilerle beraber devletçe el konulacaktı.⁹⁶⁰ Yukarıdaki düzenlemeler Meclis Genel Kurulu'nda değiştirilmeden kabul edilmiştir.⁹⁶¹

g) Eczacılara ve Doktorlara Dönük Talepler

19 Mart 1934 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda müzakere edilen kazanç vergisi kanun lâyihası hakkında söz alan Dr. Suat Bey, kazanç vergisinde eşitliği ve adaleti temin etmek için mümkün olursa her kazancın mutlaka beyannameye tâbi tutulması gerektiğini ifade ederek, eczacıların şimdiye kadar tamamen beyannameye tâbi olarak kazanç vergisini verdiklerini ve teamüle göre eczacıların beyannameye tâbi olduklarını vurgulamış, ancak kazanç vergisi kanun lâyihasıyla birlikte eczacıların karine usulüne dayanılarak gayrimenkul sermaye iradı üzerinden vergi ödemeye mecbur tutulduğunun altını çizmiştir. Dr. Suat Bey'e göre; bu düzenleme,

⁹⁶⁰ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 19 (28 Aralık 1933), İ: 20'ye Ek: s.1 -9.

⁹⁶¹ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 19, İ: 20 (28 Aralık 1933), s.175 -176.

diğer mesleklerde olabilirdi; ancak eczacılıkta buna imkân yoktu. Örneğin herhangi bir ticarethanenin gayrimenkul sermaye iradı, kazancından fazla olursa o meslek erbabı kiraladığı dükkânı değiştirebilirdi. Ancak TBMM'nin kabul ettiği bir kanunla eczaneler hem sınırlandırılmış, hem de tespit edilmişti ve bunun dışında hareket etmekte serbest değillerdi. Eczaneler istedikleri yerden ve istedikleri gibi bir dükkân tutamazlardı. Dr. Suat Bey, bu konuda Meclis Başkanlığı'na bir önerge vererek, eczacıların eskisi gibi beyannameye tâbi tutulmasını ve gayrimenkul sermaye iradı üzerinden vergi ödemeye mecbur tutulmamalarını teklif etmiştir. Meclis Başkanı, Dr. Suat Bey'e verdiği yanıtta; eczacılardan isteyenlerin beyanname de verebileceklerini ve kazanç vergisi kanun lâyihasının bu amacı zaten temin ettiğini vurgulamış ve Dr. Suat Bey'in önergesi Meclis Genel Kurulu tarafından reddedilmiştir.⁹⁶²

Dr. Suat Bey'in kazanç vergisi kanun lâyihası müzakerelerinde dile getirdiği taleplerden biri de doktorların üç sınıf sayılarak, birinci sınıf doktorların % 100, ikinci sınıf doktorların % 50, üçüncü sınıf doktorların % 25 gayrisafi gelir oranında kazanç vergisine tâbi tutulmaları ve bu sınıfların doktor odalarının oylarıyla tespit edilmesiydi. Zira Dr. Suat Bey'e göre; doktorlar okuldan mezun olduktan sonra 5–10 yıl pek fazla bir kazanç sağlayamıyorlardı ve ancak mezuniyetten 10 yıl geçtikten sonra müşteri ve kazanç temin edebiliyorlardı. Bu nedenle kazanç vergisi kanun lâyihasıyla bütün doktorların aynı oranda kâr ediyorlarmış gibi hepsinin % 100 gayrisafi gelir oranında kazanç vergisine tâbi tutulmaları doğru değildi. Dr. Suat Bey, bu konudaki taleplerini bir önergeyle Meclis Başkanlığı'na da sunmuş, ancak Dr. Suat Bey'in önergesi Meclis Genel Kurulu tarafından kabul görmemiştir.⁹⁶³

Dr. Suat Bey, aynı müzakerelerde doktorlarla ilgili olarak Meclis Başkanlığı'na başka bir önerge daha vermiş ve önergesinde tıp okullarından yeni mezun olan doktorların on yıl geçinceye kadar kazanç vergisinden muaf olmalarını teklif etmiştir. Zira Dr. Suat Bey'e göre; Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde doktor sayısı oldukça fazlaydı. Ancak ülkenin geri kalan ücra köşelerinde doktor sıkıntısı yaşanmaktaydı. Ülkenin her tarafına doktorları eşit olarak

⁹⁶² TBMM ZC (IV. Dönem), C: 20, İ: 29 (19 Mart 1934), s.100 -101.

⁹⁶³ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 20, İ: 29 (19 Mart 1934), s.104.

yetiştirebilmek için mutlaka okuldan yeni çıkan doktorları teşvik etmek gerekiyordu. Bu tedbir sayesinde ülkenin en ücra köşelerinde yaşayan halkın da sağlığı düşünülmüş ve korunmuş olacaktı. Ancak Dr. Suat Bey'in önergesi Meclis Genel Kurulu tarafından kabul görmemiştir.⁹⁶⁴

9) TBMM'de Milletvekillerine Yönelik Talepler

28 Kasım 1931 tarihinde Giresun milletvekili Hakkı Tarık Bey ve 118 arkadaşı, 1924 Teşkilât Esasiye Kanunu'nun 95. maddesinin tadili hakkında Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklifi vermişlerdir. Kanun teklifinin birinci maddesi Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun 95. maddesini şöyle tadil etmekteydi: "*Bütçe kanunu lâyihası ile buna bağlı bulunan bütçeler ve cetveller Meclise nihayet mali yılbaşından üç ay evvel takdim olunur.*"⁹⁶⁵ Konu hakkında söz alan Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, Meclis Genel Kurulu'nun gerek gelirler ve gerekse giderler üzerinde Hükümet'i baştan ve birinci derecede denetleme gücünün, kudretli bütçe olduğunun altını çizerek, Bütçe Encümeni'nin bütçeyi etraflıca inceleyebilmesi için bütçe kanunu lâyihası ile buna bağlı bulunan bütçelerin ve cetvellerin Meclis'e mali yılbaşından üç ay önce değil, dört ay önce sunulmasını teklif etmiştir.⁹⁶⁶ Ancak Hasan Fehmi Efendi'nin talebi dikkate alınmamış ve madde aynen kabul edilmiştir.⁹⁶⁷

B) KASTAMONU VİLÂYETİNİ İLGİLENDİREN ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BÖLGE MİLLETVEKİLLERİNİN ETKİNLİKLERİ

1) Üzüm ve İncir İhracatı İçin Gerekli Olan Kutuluk Keresteler Hakkında

Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi, 25 Nisan 1932 tarihinde gümrük tarifesini kanununun 14. maddesinin tadili hakkında Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklifi vermiştir. Hasan Fehmi Efendi, kanun teklifinin gerekçesinde; Meclis

⁹⁶⁴ Aynı yerde.

⁹⁶⁵ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 4, İ: 6 (28 Kasım 1931), s.29.

⁹⁶⁶ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 4, İ: 6 (28 Kasım 1931), s.30.

⁹⁶⁷ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 4, İ: 6 (28 Kasım 1931), s.35.

Genel Kurulu tarafından 1499 ve 1708 numaralı kanunlarla verilen yetki üzerine geçici kabul usulüyle 1931 yılında Romanya'dan Türkiye'ye giren 22.411 metre küp kutuluk kerestenin, üzüm ve incir mahsulünün geçen yıllara göre daha az yetişmesinden dolayı, tamamının işlenip yurt dışına ihraç edilemediğinin altını çizmiş, bu tüketilemeyen kutuluk kerestelerin çoğunun doğranması ve ufak ufak parçalara bölünmesi nedeniyle yapılarda kullanılmadığı gibi yeni mahsul çıkmadan yurt dışına da ihraç edilemeyeceğini ifade etmiş ve elde kalmış bulunan bu 22.411 metre küp keresteden metre başına yirmi liradan vergi alınmaya kalkışılırsa kereste tüccarlarının bundan çok zarar göreceğini ve itibarlarının sarsılacağını vurgulamıştır. Diğer taraftan 1932 yılında ülkedeki kereste fabrikalarının ülkeye elverişli ve istenildiği kadar kutuluk kereste yetiştireceğine emin olduğunu ifade eden Hasan Fehmi Efendi, 1932 yılı için de bir miktar kutuluk kerestenin yurt dışından ithal edilebileceğinin altını çizmiş ve bu nedenle 1499 numaralı gümrük tarifesi kanununun 14. maddesi ve 1708 numaralı kanun gereğince geçici kabul usulüyle ve bir yıllık süre içinde yurt dışına ihraç edilmek üzere Romanya'dan ithal edilen ve tüketilemeyen 22.411 metre küp kutuluk kerestenin yurt dışına ihraç süresinin iki yıla çıkarılmasını teklif etmiştir. Hasan Fehmi Efendi'nin kanun teklifi İktisat ve Bütçe Encümenleri tarafından kabul edilmiş ve Bütçe Encümeni'nin kanun teklifinde yaptığı değişiklikle; 1499 numaralı gümrük tarifesi kanununun 14. maddesine göre geçici kabul usulüyle İzmir'e bir defaya mahsus olmak üzere ve ithal tarihinden itibaren bir yıllık süre içinde yurt dışına ihraç edilmek şartıyla ithal edilmiş bulunan kutuluk kerestelerin yurt dışına ihraç süresinin gerektiği takdirde bir yıl daha uzatılması kararlaştırılmıştır.⁹⁶⁸ Bütçe Encümeni'nin mazbatası 7 Temmuz 1932 tarihinde Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.⁹⁶⁹

Görüldüğü üzere, IV. TBMM Dönemi Kastamonu milletvekilleri, III. TBMM Dönemi'ne kıyasla yasama faaliyetlerine daha etkin olarak katılmışlardır. IV. Dönem'in en aktif Kastamonu milletvekilleri Dr. Suat Bey ile Hasan Fehmi Efendi'dir. Dr. Suat Bey'in bağımsız milletvekili olması, Hasan Fehmi Efendi'nin ise parlamento deneyimi yüksek bir milletvekili olması kendilerinin yasama

⁹⁶⁸ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 9 (07 Temmuz 1932) İ: 80'e Ek: s.1 -2.

⁹⁶⁹ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 9, İ: 80 (07 Temmuz 1932), s.516.

etkinliklerine katılımlarını artırmıştır. 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'de yol açtığı sosyal ve ekonomik kaos, Kastamonu milletvekillerini daha çok toplumsal sorunlar hakkında yasama faaliyetlerinde bulunmaya yöneltmiştir. Kastamonu vilâyetini ilgilendiren tek çalışma kutuluk keresteler hakkında Hasan Fehmi Efendi'nin kanun teklifidir.

III) V. TBMM DÖNEMİ KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN ÇALIŞMALARI

A) ÜLKE GENELİNİ İLGİLENDİREN ÇALIŞMALARI

1) Kamu Yönetimi Hakkında Talepler

14 Mart 1938 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nun gündemine “*İcar ve İsticar Kontratlarıyla Ferağ ve İntikal İlmühaberlerinin ve Nüfus Hüviyet Cüzdanlarının Hükümetçe Tab ve İhzar Olunarak Bedel Mukabilinde Satılması Hakkında Kanun Lâyihası*” alınmıştır. Kanun lâyihası münasebetiyle söz alan Kastamonu milletvekili Şerif İlten, konuşmasında; kira ve kiralama sözleşmeleri ile ferağ ve intikal ilmühaberlerinin dışarıda bir bayi tarafından satılmasının işlem noktasından bazı olumlu tarafları olduğunu ve resmi işlemleri kolaylaştırdığını belirterek, ancak nüfus cüzdanlarının dışarıda bir bayi tarafından satılmasında bazı sakıncalar olabileceğinin altını çizmiş ve nüfus cüzdanlarının dışarıda bayiler tarafından satılmamasını teklif etmiştir. Bütçe Encümeni Mazbata Muharriri Trabzon milletvekili Raif Karadeniz, Şerif İlten'e verdiği yanıtta; nüfus cüzdanları İstanbul'da sürekli Maliye Vekâleti şubelerinde satıldığı takdirde, herkesin bu şubelere gidemeyebileceğini belirterek, bu nedenle İstanbul gibi büyük şehirlerde halka kolaylık olması açısından Maliye Vekâleti'nin uygun gördüğü yerlerde nüfus cüzdanlarının dışarıda bayiler aracılığıyla satılmasına izin verildiğini kaydetmiş ve Maliye Vekâleti'nin gerekli gördüğü takdirde dışarıda bayilere nüfus cüzdanı sattırmayacağını vurgulamıştır. Neticede yapılan oylama sonucu Şerif İlten'in uyarıları dikkate alınarak madde, yeniden

incelenmek üzere, Meclis Genel Kurulu tarafından Bütçe Encümeni'ne gönderilmiştir.⁹⁷⁰

4 Ocak 1939 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda müzakere edilen “*Devlete Ait Matbaaların Birleştirilmesi Hakkındaki Kanun Lâyihası*”nın birinci maddesiyle; masrafları genel bütçeden karşılanan matbaalardan Genelkurmay Başkanlığı, Harita Umum Müdürlüğü ve Deniz Kuvvetleri matbaaları dışında bütün askeri matbaaların Ankara'da kurulacak “*Askeri Matbaa*” adı altında birleştirilmesi, ikinci maddesiyle de; masrafları genel bütçeden karşılanan ve birinci madde dışında kalan matbaalardan TBMM, darphane ve damga matbaaları dışında diğer bütün matbaaların Ankara'da kurulacak “*Devlet Matbaası*” adı altında birleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Konu hakkında söz alan Kastamonu milletvekili Şerif İlten, bu kanun lâyihasının hazırlanmasındaki başlıca amacın; çeşitli yerlerde bulunmalarından dolayı fazla masrafi gerektiren matbaalardan birleşmesi mümkün olanların birleştirilmesi ve mümkün olduğu kadar az masrafla aynı işlerin görülmesinden ibaret olduğunu ifade ederek, birinci madde ile askeri kısma, ikinci madde ile de sivil kısma ait genel bütçeden idare edilen altı matbaanın birleştirilmekten istisna edildiğini vurgulamış ve bu istisnanın birinci nedeninin harita matbaası gibi uzmanlık gerektirmesi, ikinci nedeninin de Genelkurmay matbaası gibi gizliliği gerektirmesi olduğunu altını çizmiştir. Şerif İlten'e göre; Hariciye Vekâleti'ne ait olan matbaa da Genelkurmay Başkanlığı'nın matbaası gibi birleştirilmeden istisna edilmeliydi. Zira Hariciye Vekâleti'nin gördüğü işler gizliliği gerektirmekteydi. Bunun dışında Hariciye Vekâleti matbaasının masrafı da oldukça düşüktü. Bütçe Encümeni Mazbata Muharriri Trabzon milletvekili Raif Karadeniz, Şerif İlten'e verdiği yanıtta; bir defa devlet matbaası kurulunca hiç şüphesiz, bu matbaanın gizli işleri ilgilendiren kısımları bulunacağını, orada da gizli işlere bakacak memurlar ve elemanların çalıştırılacağını, Hariciye Vekâleti'nin ne kadar gizli şifreleri varsa diğer vekâletlerin de böyle gizli sayılacak şifreleri olduğunu ifade ederek, dolayısıyla Hariciye Vekâleti'nin matbaası bu birleştirmeden istisna edildiği takdirde diğerlerinin de istisna edilmesi gerektiğini vurgulamış ve Genelkurmay

⁹⁷⁰ TBMM ZC (V. Dönem), C: 23, İ: 35 (14 Mart 1938), s.48.

Başkanlığı matbaasının yalnız işlerinin gizli olmasından dolayı değil, aynı zamanda işlerinin yalnız askeri kıtaları ilgilendirmesinden dolayı istisna edildiğinin altını çizmiştir. Kastamonu milletvekili Şerif İlden, bu konu hakkında Meclis Başkanlığı'na bir önerge de vermiş ve işlerinin gizliliği gerektirmesinden dolayı Hariciye Vekâleti matbaasının da Genelkurmay Başkanlığı matbaası gibi diğer matbaalarla birleştirilmesinden istisna edilmesini teklif etmiştir. Ancak yapılan oylamada Şerif İlden'in önergesi Meclis Genel Kurulu tarafından kabul görmemiş ve madde aynen kabul edilmiştir.⁹⁷¹

2) Askeri Düzenleme Talepleri

11 Aralık 1935 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda müzakere edilen “*Askeri Ceza Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun Lâyihası*”nın 11. maddesi şu hükmü getirmekteydi:

*“Askeri Ceza Kanunu'nun 153. maddesi aşağıda yazılı şekilde değiştirilmiştir: Fahişeliği veya iffetsizliği anlaşılmış olan bir kadınla bilerek evlenen veya evlilik bağına devam ettirmekte veya böyle bir kadını yanında bulundurmakta yahut karı koca gibi herhangi bir kadınla nikâhsız olarak devamlı surette yaşamakta ısrar eden askeri şahısların ordudan ihracına ve bu fiili askerlikten çıkmak maksadıyla yapmış oldukları sabit olursa tardlarına hükmolunur.”*⁹⁷²

Madde hakkında söz alan Kastamonu milletvekili Şerif İlden, konuşmasında; maddede fahişeliği ya da iffetsizliği anlaşılmış olan bir kadınla bilerek evlenen ya da evlilik bağına devam ettirmekte ya da böyle bir kadını yanında bulundurmakta yahut karı koca gibi herhangi bir kadınla nikâhsız olarak devamlı surette yaşamakta ısrar eden askeri şahısların ordudan ihracına hükmolunduğunu belirterek, ancak askeri şahısların kimi zaman eşlerinin iffetsizliğinden ve ahlâksızlığından haberdar olamayabileceklerinin altını çizmiş ve ısrar durumunu netliğe kavuşturmak için bu gibi askeri şahısların, eşlerinin iffetsizliği ve ahlâksızlığı hakkında, öncelikle

⁹⁷¹ TBMM ZC (V. Dönem), C: 29, İ: 17 (04 Ocak 1939), s.13 -15.

⁹⁷² TBMM ZC (V. Dönem), C: 7, İ: 15 (11 Aralık 1935), s.71.

uyarılmasını ve kendilerine gerekli bildirimde bulunulmasını, ancak gerekli uyarıda ve bildirimde bulunulduktan sonra ısrar durumunda direnilirse bu gibi askeri şahısların ordudan ihracına hükmolunmasını talep etmiştir.⁹⁷³

Adliye Encümeni Mazbata Muharriri Kocaeli milletvekili Salâh Yargı, Şerif İlden'e verdiği yanıtta; Türk Ceza Kanunu'nda karısı ile birlikte oturduğu yerde başka bir kadınla meşru olmayan ilişkide bulunan ya da karı koca gibi yaşar zannı verecek surette bir kadınla nikâhsız yaşayanlar hakkında ne suretle kovuşturma yapılacağı ve ne suretle ceza verileceğinin yazılı olduğunu ifade ederek, bu maddede gösterilen hallerin, yalnızca askerlik şeref ve onurunu korumak için maddeye konulduğunun altını çizmiş, ısrar sorununun ise bu gibi askeri şahısların devamlı bir şekilde böyle bir şeyde bulunması hali olduğunu, yoksa gelip geçici durumların askeri şahısların ordudan ihracını gerektirmediğini vurgulamıştır. Salâh Yargı'ya göre; Şerif İlden'in arzu ettiği düzenlemeyi kanun metnine koymak doğru değildi ve hiç şüphesiz askerlik açısından ısrar sorunu bir takdir suretiyle mahkemelerde kolaylıkla anlaşılabilirdi. Dolayısıyla bu ısrar düşüncelerine kapılarak maddede bir değişiklik yapmaya yer yoktu. Neticede Şerif İlden'in uyarıları dikkate alınmamış ve Salâh Yargı'nın görüş ve düşünceleri doğrultusunda madde aynen kabul edilmiştir.⁹⁷⁴

3) Anayasa ve Yargı Alanına Dönük Talepler

5 Şubat 1937 tarihinde Malatya milletvekili İsmet İnönü ve 153 arkadaşı, 1924 Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesine ilişkin Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklifi vermişlerdir. Söz konusu kanun teklifinin birinci maddesiyle 1924 Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun ikinci maddesinin aşağıdaki şekilde değiştirilmesi öngörülmüştü:

⁹⁷³ TBMM ZC (V. Dönem), C: 7, İ: 15 (11 Aralık 1935), s.72.

⁹⁷⁴ Aynı yerde.

*“Türkiye Devleti, cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılâpçıdır. Resmi dili Türkçedir. Makarrı Ankara şehridir.”*⁹⁷⁵

Böylece Tek Parti’nin *altı umdesi* anayasaya sokularak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temel nitelikleri haline getirilmişti. Bülent Tanör’e göre; Tek Parti’nin ana ilkelerinin anayasallaştırılması, parti-devlet kaynaşmasının en üst düzeyde tescili demektir.⁹⁷⁶ Madde hakkında söz alan Kastamonu milletvekili Şerif İlden, konuşmasında; maddede yazılı *“Türkiye Devleti’nin resmi dili Türkçedir”* ibaresindeki *“resmi”* kelimesine gerek olmadığını ifade ederek, *“resmi”* kelimesinin maddeden kaldırılmasını teklif etmiştir. Meclis Başkanı, Şerif İlden’e verdiği yanıtta; *“resmi”* kelimesinin 1924 Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun eski maddesinde mevcut olduğunu belirterek, bunun yalnız kendisinin teklif ve düşüncesiyle değiştirilemeyeceğinin altını çizmiştir.⁹⁷⁷ Şerif İlden’in bu arzusu ancak 1961 Anayasası ile gerçekleşecek ve *“Türkiye Devleti’nin dili Türkçedir”* hükmü günümüzde de yürürlükte olan 1982 Anayasası’nın değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif dahi edilemez 3. maddesiyle koruma altına alınacaktır.⁹⁷⁸

4) Tarım ve Hayvancılık Politikalarına Yönelik Çalışmalar

Kastamonu milletvekillerinin tarım ve hayvancılık politikalarına yönelik çalışmalarından biri ülkedeki hayvan vergilerinin azaltılmasına yönelik talepti. 13 Ocak 1936 tarihinde Meclis Genel Kurulu’nda müzakere edilen *“Hayvanlar Vergisi Kanunu Lâyihası”* münasebetiyle söz alan Kastamonu milletvekili Nuri Tamaç, konuşmasında; ülkedeki hayvan nesillerinin ıslahı ve hayvan mevcudunun artırılması için hayvanlardan alınan vergilerin azaltılması gerektiğine işaret etmiştir. Bu konuda Meclis Başkanlığı’na iki önerge veren Nuri Tamaç, önergelerinde; koyun, kıl keçisi ve tiftik keçisinden 40 kuruş yerine 30 kuruş, at, kısrak, ester ve iğdişlerden

⁹⁷⁵ TBMM ZC (V. Dönem), C: 16, İ: 33 (05 Şubat 1937), s.72.

⁹⁷⁶ Tanör, a.g.e. , s.324.

⁹⁷⁷ TBMM ZC (V. Dönem), C: 16, İ: 33 (05 Şubat 1937), s.72.

⁹⁷⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Beta Yay. , İstanbul, 2003, s.7.

60 kuruş yerine 30 kuruş alınmasını teklif etmiş, ancak Nuri Tamaç'ın iki önergesi de Meclis Genel Kurulu tarafından kabul görmemiştir.⁹⁷⁹

Kastamonu milletvekillerinin tarım konusunda dilek ve temennilerinden biri de tarımda gübrelemeye önem verilmesiydi. 1937 yılı Ziraat Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Sami Erkman, konuşmasında; Hükümet'in tarımda sulama işleri için milyonlarca para harcadığını, ancak sulanan araziden yeterli verim alabilmek için toprağın gübrenlenmesinin de şart olduğunu ifade ederek, Ziraat Vekili'nden ülkenin gübre sorununu ne suretle çözmeyi düşündüğünü sormuştur.⁹⁸⁰ Ziraat Vekili'nden yanıt alamayınca yeniden söz alan Sami Erkman, sualini yinelemiştir.⁹⁸¹ Ziraat Vekili Muhlis Erkmen, verdiği yanıtta; yalnızca, sulama işleriyle birlikte gübreleme işine de gereken önemi verdiklerini söylemekle yetinmiştir.⁹⁸²

Kastamonu milletvekilleri konuşmalarında ülke tarımı ile ilgili olarak zeytincilik ve zeytinyağı konusuna da dikkat çekmişlerdir. 1937 yılı Ziraat Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Sami Erkman, konuşmasında; Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İsveç, Norveç, Danimarka ve İngiltere gibi Kuzey Avrupa ülkelerinin Türkiye'den yüksek kalitede, nitelikte ve lezzette zeytinyağı ithal ettiklerini ve zeytinyağı konusunda Türkiye'nin en önemli müşterileri olduklarını ifade ederek, Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı yıllarında bu müşterilerini kaybettiğinin altını çizmiş ve Türkiye'nin bıraktığı boşluğu İspanya ve İtalya'nın doldurduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte İspanya ve İtalya'nın ihraç ettiği zeytinyağlarının rafine yağlar olup, Türkiye'de üretilen zeytinyağları gibi yüksek kalitede, nitelikte ve lezzette olmadığının altını çizen Sami Erkman, rafine zeytinyağlarından güney ülkelerinin hoşlandığını, ancak Kuzey Avrupa ülkelerinin rafine zeytinyağlarının üretiminin yasaklanması için Milletler Cemiyeti'ne başvuracak derecede rafine zeytinyağlarının aleyhinde olduğunu vurgulamış ve İsveç, Norveç, Danimarka, İngiltere gibi ülkelerin Türkiye'nin yüksek kaliteli ve

⁹⁷⁹ TBMM ZC (V. Dönem), C: 8, İ: 26 (13 Ocak 1936), s.37 -38.

⁹⁸⁰ TBMM ZC (V. Dönem), C: 18, İ: 67 (28 Mayıs 1937), s.369.

⁹⁸¹ TBMM ZC (V. Dönem), C: 18, İ: 67 (28 Mayıs 1937), s.378.

⁹⁸² TBMM ZC (V. Dönem), C: 18, İ: 67 (28 Mayıs 1937), s.380.

nitelikli zeytinyağlarına hâlâ muhtaç olduklarını ifade etmiştir. Sami Erkman'a göre; Türkiye'nin bu müşterilerini kaybetmemesi için TBMM'nin zeytincilik kanununu bir an önce çıkarması gerekiyordu.⁹⁸³ Ziraat Vekili Kütahya milletvekili Muhlis Erkmen, verdiği yanıtta; Şurayı Devlet tarafından incelenen zeytincilik kanununun Ziraat Encümeni'nde olduğunu ifade etmiş ve kendisinin de bu kanunun bir an önce çıkması arzusunda olduğunu ifade etmiştir.⁹⁸⁴

Kastamonu milletvekillerinin dikkat çektiği konulardan biri de bağcılığa ve şarap üretimine gereken önemin verilmesiydi. 1938 yılı İnhisarlar Umum Müdürlüğü bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Sami Erkman, konuşmasında; başta Ege bölgesi olmak üzere ülkede üzüm üretiminin olağanüstü artması ve üzüme fazla talep olmaması neticesinde son yıllarda bağcılığın önemli bunalımlar geçirdiğini ve ülkedeki bağcıların başta Maliye Vekâleti olmak üzere Hükümet'e olan borçlarını bile ödeyemediklerini ifade ederek, bağcılığın içine düştüğü bunalımı ortadan kaldırmak için ülkede şarap üretimini artırmanın gerekliliğine işaret etmiştir. Dünyada en fazla üzüm yetiştiren Fransa'da 75 milyon hektolitreye şarap üretiltiğini ve tüketildiğini, buna karşın üzüm yetiştirmekte Fransa'nın ardından dünyada üçüncü sırada bulunan Türkiye'de 100 bin hektolitreye bile şarap üretilmediğinin altını çizen Sami Erkman, ülkede bağcılığı geliştirmek için Gümrük ve İnhisarlar Vekili'nden ülkedeki mevcut şarap fabrikalarına yenilerinin eklenmesini ve Maliye Vekili'nden şaraptan alınan resmin kaldırılmasını ya da indirilmesini talep etmiştir.⁹⁸⁵

Gümrük ve İnhisarlar Vekili İstanbul milletvekili Ali Rana Tarhan, Sami Erkman'a verdiği yanıtta; yurt dışına ihraç edilen şaraplardan resim alınmadığı gibi şarap ihracatını teşvik için prim de ödendiğini ifade ederek, gelecek mali yıldan itibaren bira ve şarap resminin indirileceğinin altını çizmiş, bununla birlikte şarap satışını temin için yalnızca şarap resminin indirilmesinin yeterli olmadığını, şarabın maliyet fiyatlarının da düşürülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Tekirdağ'da kurulan

⁹⁸³ TBMM ZC (V. Dönem), C: 18, İ: 67 (28 Mayıs 1937), s.369

⁹⁸⁴ TBMM ZC (V. Dönem), C: 18, İ: 67 (28 Mayıs 1937), s.376.

⁹⁸⁵ TBMM ZC (V. Dönem), C: 25, İ: 59 (11 Mayıs 1938), s.36.

şarap fabrikasından sonra ikinci şarap fabrikasının da İzmir’de kurulacağını ifade eden Ali Rana Tarhan, bu fabrika da ihtiyacı karşılamadığı takdirde ülkenin iç bölgelerinde üçüncü bir şarap fabrikasının kurulacağını altını çizmiştir.⁹⁸⁶

5) Ticari Konulara İlişkin Talepler

Kastamonu milletvekilleri ticari konulara ilişkin olarak öncelikle ülkedeki gaz ve petrol vurgunculuğunun önüne geçilmesine yönelik talepte bulunmuşlardır. 14 Haziran 1937 tarihinde Meclis Genel Kurulu’nda müzakere edilen “*Dahili İstihlak Vergisi Kanun Lâyihası*” münasebetiyle söz alan Kastamonu milletvekili Sami Erkman, ülkede petrol işinin üç dört şirkete verildiğini, bunların bir kartel olduğunu ve ortaklaşa petrol fiyatını tespit ettiklerini belirterek, Hükümet’ten bu petrol kartellerinin gaz ve petrol vurgunculuğuna son vermesini talep etmiştir.⁹⁸⁷

Kastamonu milletvekilleri ticari konulara ilişkin olarak Türk tütünlerinin yurt dışında tekrar revaç bulabilmesine yönelik talepte de bulunmuşlardır. 9 Ocak 1939 tarihinde Meclis Genel Kurulu’nda müzakere edilen “*İnhisarlar Umum Müdürlüğü 1938 Mali Yılı Bütçesinde 150.000 Liralık Münakale Yapılması Hakkında Kanun Lâyihası*” münasebetiyle söz alan Kastamonu milletvekili Şerif İlten, konuşmasında; Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti tarafından verilen bu 150 bin liralık ödeneğin, Türkiye’nin İngiltere’deki sigaralarını satan kurumun halkı aydınlatma ve aynı zamanda propaganda masrafına ayrılmış olan bir para olduğunu ifade ederek, Türk tütünleri ya da Türkiye ürünlerinden herhangi biri hakkında yapılacak olan propagandanın, aynı zamanda Türk yurdunun ve Türkiye Cumhuriyeti’nin lehine atılacak bir adım olduğunun altını çizmiştir. Yabancı devletlerde sattırılacak olan Türk sigaralarının yalnız büyük başkentlere, merkez şehirlere ayrılmamasını, diğer büyük şehirlere de yaygınlaştırılmasını temenni eden Şerif İlten, özellikle İngiltere’de yalnız propaganda için harcanması gerekli görülen 150 bin liranın anlamının çok büyük olduğunu vurgulamıştır. Zira Birinci Dünya Savaşı’ndan önce İngiltere de, diğer yabancı ülkeler gibi Türk tütününü talep eden bir ülke iken Birinci

⁹⁸⁶ TBMM ZC (V. Dönem), C: 25, İ: 59 (11 Mayıs 1938), s.38 -39.

⁹⁸⁷ TBMM ZC (V. Dönem), C: 19, İ: 76 (14 Haziran 1937), s.302.

Dünya Savaşı'nın ardından İngiltere'de Türk tütününe gösterilen rağbet azalmış ve İngilizler Virginia tütününe alışmıştı. Bu nedenle İngiltere'de Türk tütününe gösterilen rağbeti artırmak ve İngilizleri yeniden Türk tütününün verdiği keyfe, lezzete alıştırmak için İngiltere'ye ücretsiz olarak birkaç ton Türk sigarası gönderilmeliydi. Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti'nin bu önemli noktayı çoktan fark ettiğini ve elinden geleni yaparak Türk sigaralarının İngiltere'de sattırılmasını başardığını ifade eden Şerif İlden, yurt dışında Türk tütününe gösterilen rağbeti artırmak için, yurt dışına yalnızca *Sipahi Ocağı*, *Samsun*, *Yenice* ve *Boğaziçi* gibi kaliteli sigaraların gönderilmesini talep etmiştir. Bunu talep ederken de tütünü olmayan ve Rus, Makedonya ve Türk tütünlerinden sigara üreten Mısır'ın yüksek kaliteli ve *Abdullah* markalı sigarasının Avrupa'da çok rağbet görmesini örnek olarak vermiştir. Diğer taraftan İsviçre'nin hemen bütün şehirlerinde *Yenice* markalı Türk sigarasının satıldığını, ancak İsviçre'de Türk sigarası satmak tekeli almış bir kişinin *Yenice* markalı bu sigarayı Türkiye'den getirmek yerine İsviçre'de kendisinin üretip sattığını ve piyasadaki bu sigaranın da Türkiye'de üretilen *Yenice* markalı sigarayla alakası olmayan, çok kalitesiz bir sigara olduğunu ifade etmiş ve bu konuyu araştırmakla görevli müfettişin raporunun neticesini Gümrük ve İnhisarlar Vekili'nden sormuştur.⁹⁸⁸

Gümrük ve İnhisarlar Vekili İstanbul milletvekili Ali Rana Tarhan, Şerif İlden'e verdiği yanıtta; İsviçre gibi yabancı ülkelerde satılan belirli markalardaki sigaraların mutlaka Türkiye'de satılanların aynısı olmadığını, çoğunlukla İsviçre gibi yabancı ülkelerde Türkiye'nin bir müteahhidi olduğunu, bu müteahhidin o ülkede sürüleceğini tahmin ettiği harmanları Türkiye'den sipariş ettiğini ve kendilerinin de Türkiye'den bu harmanları yaptırıp tütün olarak gönderdiklerini ifade ederek, Türkiye'den gönderilen harmanların müteahhidin gözetimi altında sigara haline konularak satışa çıkarıldığını vurgulamış ve İsviçre'de satılan *Yenice*'nin, Türk müteahhidinin Türkiye'den istediği harmandan yapılan *Yenice* olduğunu belirterek,

⁹⁸⁸ TBMM ZC (V. Dönem), C: 29, İ: 19 (09 Ocak 1939), s.30 -31.

kendisinin İsviçre’deki sigaraların fenalığına ilişkin bir şikâyeti yakın zamanda haber almadığının altını çizmiştir.⁹⁸⁹

6) Denizciliğe İlişkin Tespitler

İstanbul Liman İşleri Umum Müdürlüğü’nün 1935 mali yılı bütçe kanunu lâyihası münasebetiyle söz alan Kastamonu milletvekili Sami Erkman, İzmir limanı Hükümet’e geçtikten sonra yükleme ve boşaltma işlerinden alınan ücretin olağanüstü ölçüde azaldığını, yükleme ve boşaltma araçlarının arttığını, ihracattaki resmin azaldığını ve İzmir liman şirketinin ülkeye bir de tersane hediye ettiğini ifade ederek, İzmir limanının Hükümet tarafından Fransız şirketten satın alınmasını desteklemiştir.⁹⁹⁰

B) KASTAMONU VİLÂYETİNİ İLGİLENDİREN ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BÖLGE MİLLETVEKİLLERİNİN ETKİNLİKLERİ

1) Orman Yangınlarının ve Orman Tahribatının Önüne Geçilmesine Yönelik Talepler

CHP Kastamonu İl Yönetim Kurulu Başkanı Kastamonu milletvekili Tevfik Aslan, 2 Kasım 1935 tarihinde CHP Genel Sekreterliği’ne sunduğu raporda; Kastamonu ilinin çok geniş bir orman bölgesi olduğuna işaret etmiş, ancak çıkan yangınların Kastamonu ilindeki orman varlığını tehdit ettiğinin altını çizmiştir. Tevfik Aslan’a göre; orman yangınlarının birçoğu, orman içinde yaşayan ve çok az toprağa sahip olan köylülerin tarla açmak için ormanları kasten yakmalarından ve bir kısmı da dikkatsizlikten meydana geliyordu. Bu nedenle orman içinde yaşayan ve toprağı az olan bu köylüleri, orman dışında geniş ve verimli topraklara sahip olan yerlere dağıtmak ve yerleştirmek gerekiyordu.⁹⁹¹ Kastamonu milletvekili Sami Erkman da 16 Ocak 1936 tarihinde CHP Genel Sekreterliği’ne sunduğu seçim gezisi

⁹⁸⁹ TBMM ZC (V. Dönem), C: 29, İ: 19 (09 Ocak 1939), s.31.

⁹⁹⁰ TBMM ZC (V. Dönem), C: 3, İ: 32 (30 Mayıs 1935), s.344.

⁹⁹¹ BCA, (02 Kasım 1935), Fon Kodu: 490.01, Yer No: 835.526.1, Ek:5 -6.

tetkik raporunda; İnebolu’da 1935 yılında iki bin metre küp kereste ihracı için izin verilmiş iken kereste tüccarları tarafından yurt dışına kırk bin metre küp kereste ihraç edildiğinin altını çizerek, orman tahribatının önüne geçilmesini talep etmiştir.⁹⁹²

1 Şubat 1937 tarihinde Meclis Genel Kurulu’nda müzakere edilen “*Orman Kanunu Lâyihası*” münasebetiyle söz alan Kastamonu milletvekili Şerif İlten, konuşmasında; orman yangınlarının başlangıcını görebilmek için, Rusya ve Macaristan’da olduğu gibi, Türkiye’de de ormanların içinde ya da civarında orman kuleleri yapılmasının ve orman bekçilerinin buralarda oturtulmasının çok yararlı olacağının altını çizmiştir. Şerif İlten’e göre; orman kuleleri yalnız orman yangınlarını görebilmek için değil, aynı zamanda savaş sırasında düşman uçaklarını görebilmek ve ormanların haritalarını almak için de gerekliydi.⁹⁹³ Ziraat Encümeni Mazbata Muharriri Trabzon milletvekili Raif Karadeniz, Şerif İlten’e verdiği yanıtta; ormanların korunmasıyla meşgul olan Orman Müdüriyeti Umumiyesi’nin orman kulelerini imkân buldukça yapacağını ifade etmiştir.⁹⁹⁴

2) Kastamonu Vilâyetindeki Eğitim Politikalarına Yönelik Talepler

CHP Kastamonu İl Yönetim Kurulu Başkanı Kastamonu milletvekili Tevfik Aslan, 2 Kasım 1935 tarihinde CHP Genel Sekreterliği’ne sunduğu raporda Kastamonu vilâyetindeki okul, öğrenci ve öğretmen sayılarına ilişkin rakamlar vermiştir. Buna göre; Kastamonu vilâyetinde 20’si şehir ve kasabalarda, 129’u köylerde olmak üzere 149 ilkokul vardı. Ayrıca vilâyet merkezinde bir lise, bir kız ortaokulu ve bir de sanat okulu olmak üzere üç tane de ortaokul vardı. Vilâyetin şehir ilkokullarında 39’u erkek, 59’u kadın olmak üzere toplam 98 öğretmen ve köy ilkokullarında da 144’ü erkek, 14’ü kadın olmak üzere toplam 158 öğretmen görev yapmakta ve 6 vekil kullanılmaktaydı. Şehir ve kasabalarda 1.189’u kız, 2.596’sı erkek olmak üzere toplam 3.785, köylerde ise 2.166’sı kız, 5.526’sı erkek olmak üzere toplam 7.692 öğrenci öğrenim görmekteydi. Bunun dışında okuma çağında

⁹⁹² BCA, (16 Ocak 1936), Dosya: 4, Büro, Fon Kodu: 490.01, Yer No: 725.481.1.

⁹⁹³ TBMM ZC (V. Dönem), C: 16, İ: 31 (01 Şubat 1937), s.7.

⁹⁹⁴ TBMM ZC (V. Dönem), C: 16, İ: 31 (01 Şubat 1937), s.7 -8.

18.705'i kız, 14.864'ü erkek olmak üzere toplam 33.569 çocuk bulunmaktaydı. 1935 yılında köylerdeki okullardan 10'u kız, 38'i erkek olmak üzere toplam 48 öğrenci, şehir ve kasabalardaki okullardan 75'i kız, 212'si erkek olmak üzere toplam 287 öğrenci diploma almıştı.⁹⁹⁵

Kastamonu milletvekili Sıtkı Şerif Eken, 16 Ocak 1936 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne sunduğu seçim gezisi tetkik raporunda; Araç Cezaevi'nin ilkokulun altında olduğuna işaret ederek, cezaevinin çocukların ahlâklarını olumsuz olarak etkilediğinin altını çizmiş ve ya cezaevinin ya da ilkokulun başka yere taşınmasını talep etmiştir.⁹⁹⁶ Kastamonu milletvekili Sami Erkman ise; yine aynı tarihte CHP Genel Sekreterliği'ne sunduğu seçim gezisi tetkik raporunda; İnebolu Halkevi çalışmasının örnek olacak şekilde olduğunu belirterek, Tosya'da da bir halkevi kurulabilmesi için iki bin lira kadar yardım yapılmasını talep etmiştir.⁹⁹⁷

3) Kastamonu Sanayisine ve Ticaretine Yönelik Talepler

CHP Kastamonu İl Yönetim Kurulu Başkanı Kastamonu milletvekili Tevfik Aslan, 2 Kasım 1935 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne sunduğu raporda; Kastamonu ekonomisinin ilerlemesi ve gelişmesi için Hükümet tarafından hangi tedbirlerin alınması gerektiğini anlatmıştır. Buna göre; her şeyden önce Kastamonu'da bir kendir fabrikası kurulması gerekiyordu. Zira kendir son derece ilkel araçlarla ısıtılıp soyulduğu için kendirden üretilen halat, urgan ve iplerin gerek miktarı ve gerekse kalitesi azalmakta ve bu nedenle yurt dışından alıcı bulamamaktaydı. Diğer taraftan Kastamonu yumurtalarının en çok ihraç edildiği ülke olan İspanya ile bir ticaret anlaşması yapılması gerekiyordu. Zira İspanya ile Türkiye arasında henüz ticaret anlaşması olmadığından, İspanya son zamanlarda Kastamonu yumurtalarına kapılarını kapamıştı. Bu durum karşısında Almanya'ya yapılan yumurta ihracı ise Almanya'nın çok ağır koşullar getirmesi nedeniyle çıkmaza girmişti. Bunun dışında Kastamonu tiftiklerinin alıcısı durumundaki Almanların ve

⁹⁹⁵ BCA, (02 Kasım 1935), Fon Kodu: 490.01, Yer No: 835.526.1, Ek: 3 -4.

⁹⁹⁶ BCA, (16 Ocak 1936), Dosya: 4. Büro, Fon Kodu: 490.01, Yer No: 725.481.1.

⁹⁹⁷ Aynı yerde.

Rusların, tiftik alımını kurnaz komisyoncular aracılığıyla yapmaları, anlaşarak fiyatları indirmeye çalışmaları nedeniyle tiftikten istenilen kâr elde edilemiyordu.⁹⁹⁸

4) Kastamonu Vilâyetindeki Sağlık Durumuna İlişkin Tespitler

CHP Kastamonu İl Yönetim Kurulu Başkanı Kastamonu milletvekili Tevfik Aslan, 2 Kasım 1935 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne sunduğu raporda; Kastamonu vilâyetindeki sağlık durumuna ilişkin olarak da açıklamalarda bulunmuştu. Buna göre; Kastamonu vilâyetinin sağlık durumunda korkulacak bir şey yoktu. Yalnız Cide kazasında ortaya çıkan frengi hastalığı ile mücadele amacıyla Samsun bölgesi frengi savaş kurulundan bir grup doktor Kastamonu'ya gelmiş ve işe başlamıştı. Kastamonu vilâyetinde doktoru olmayan kaza bulunmamaktaydı. Kastamonu vilâyetinde sık sık rastlanan tifo vakalarına karşı da valilik nezdinde gerekli girişimlerde bulunulmuştu.⁹⁹⁹

5) TBMM'de Kastamonu Milletvekillerine Yönelik Talepler

TBMM'de Kastamonu milletvekillerine yönelik taleplerden biri Edirne milletvekili Şakir Kesebir ve Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi'nin ifadelerinin alınması hakkındadır. 25 Ekim 1932 tarihinde Başvekâlet'ten TBMM Başkanlığı'na gönderilen tezkerede; kapatılan şeker tekeli idaresi tarafından doğu vilâyetleri ihtiyacı için *Arkos* şirketinden satın alınan Rus şekerinden ortaya çıkan 273.193 liralık zarar nedeniyle şeker tekeli idare meclisi başkanı bulunan Edirne milletvekili Şakir ve üyeden Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Beylerin ifadelerinin alınması talep edilmekteydi. Adliye ve Teşkilâtı Esasiye Encümenleri'nden oluşan Muhtelit Encümen'in 4 Mayıs 1935 tarihli mazbatasında; Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Efendi ölmüş olduğundan ve yalnız Tekirdağ milletvekili bulunan Şakir Kesebir'in ifadesinin alınmasını gerektiren suç, Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun milletvekili seçilme şartlarını düzenleyen 12. maddesinde ve yasama dokunulmazlığının kaldırılma şartlarını düzenleyen 27. maddesinde yazılı

⁹⁹⁸ BCA, (02 Kasım 1935), Fon Kodu: 490.01, Yer No: 835.526.1, Ek: 2 -4.

⁹⁹⁹ BCA, (02 Kasım 1935), Fon Kodu: 490.01, Yer No: 835.526.1, Ek: 6.

suçlar dışında bulunmasından dolayı iç tüzüğün 180. maddesinin ikinci fıkrası gereğince Şakir Kesebir'in takip ve yargılamasının dönem sonuna bırakılmasına karar verildiği bildirilmiştir.¹⁰⁰⁰ Muhtelit Encümen'in mazbatası 18 Mayıs 1935 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir.¹⁰⁰¹

TBMM'de Kastamonu milletvekillerine yönelik taleplerden bir diğeri de Mardin milletvekili Hilmi Çoruk¹⁰⁰² ve Kastamonu milletvekili Tevfik Aslan'ın yasama dokunulmazlıklarının kaldırılması hakkındadır. 10 Mayıs 1937 tarihinde Dahiliye Vekâleti'nden Başvekâlet'e gönderilen tezkerede; Mardin milletvekili Hilmi Çoruk'un Kastamonu Belediye Başkanı bulunduğu ve Kastamonu milletvekili Tevfik Aslan'ın Kastamonu Belediye Encümeni üyesi olduğu sırada Kastamonu belediyesinde kanun ve tüzük gereğince tutulması gereken defterlerin tutulmamış bulunması, ödenek dışı harcama yapılması, usulsüz tahsilat ve harcama yapılması ve tahsildarların zimmetlerine sebebiyet verilmesi hususunda ihmalkâr hareketleri görülmesi nedeniyle yasama dokunulmazlıklarının kaldırılması talep edilmekteydi. Dahiliye Vekâleti'nin tezkeresi 15 Mayıs 1937 tarihinde Başvekâlet'ten TBMM Başkanlığı'na sunulmuş ve söz konusu tezkereye 11 Ocak 1938 tarihinde Adliye ve Teşkilâtı Esasiye Encümenleri'nden oluşan Muhtelit Encümen mazbatasıyla yanıt verilmiştir. Muhtelit Encümen mazbatasında; Mardin milletvekili Hilmi Çoruk'a ve Kastamonu milletvekili Tevfik Aslan'a yüklenen suçun Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun milletvekili seçilme şartlarını düzenleyen 12. maddesindeki ve yasama dokunulmazlığının kaldırılma şartlarını düzenleyen 27. maddesindeki suçlar dışında kaldığının anlaşıldığı ifade olunarak, iç tüzüğün 180. maddesinin ikinci fıkrası hükmüne göre iki milletvekili hakkında kovuşturma ve yargılamanın Encümen tarafından dönem sonuna bırakılmasına oybirliğiyle karar verildiği bildirilmiştir.¹⁰⁰³ Adliye ve Teşkilâtı Esasiye Encümenleri'nden oluşan Muhtelit Encümen'in bu mazbatası 14 Ocak 1938 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir.¹⁰⁰⁴

¹⁰⁰⁰ TBMM ZC (V. Dönem), C: 3 (18 Mayıs 1935), İ: 25'e Ek: s.1 -2.

¹⁰⁰¹ TBMM ZC (V. Dönem), C: 3, İ: 25 (18 Mayıs 1935), s.116.

¹⁰⁰² Daha önce belirtildiği üzere, V. Dönem Mardin milletvekili seçilen Hilmi Çoruk, VI. , VII. ve VIII. dönemlerde Kastamonu'dan milletvekili seçilmiştir.

¹⁰⁰³ TBMM ZC (V. Dönem), C: 22 (14 Ocak 1938), İ: 28'e Ek: s.1 -2.

¹⁰⁰⁴ TBMM ZC (V. Dönem), C: 22, İ: 28 (14 Ocak 1938), s.89.

Neticede, V. TBMM Dönemi Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetleri de oldukça sınırlıdır. Sami Erkman, Şerif İliden, Tevfik Aslan ve Nuri Tamaç'ın birkaç konuşması olmasa Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetleri ile ilgili yazılacak hiçbir şey olmayacaktı. Orman tahribatının önüne geçilmesi ve kendir fabrikası kurulması V. Dönem Kastamonu milletvekillerinin Kastamonu vilâyeti ile ilgili dile getirdikleri temel konulardır.

IV) VI. TBMM DÖNEMİ KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN ÇALIŞMALARI

A) ÜLKE GENELİNİ İLGİLENDİREN ÇALIŞMALARI

1) Kamu Personelini İlgilendiren Talepler

Kastamonu milletvekillerinin kamu personeline dönük taleplerinden biri emekli memurların resmi kurumlarda istihdam edilmemeleri hakkındaydı. 19 Haziran 1939 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda müzakere edilen “*Devlet memurları aylıklarının tevhid ve teadülü hakkındaki kanun lâyihası*” münasebetiyle söz alan Kastamonu milletvekili Hüsnü Açıksöz, konuşmasında; emekliliğin üç durumda gerçekleştiğini, kişinin ya memuriyette 25 yılını doldurup kendi isteğiyle, ya malûlen ya da memuriyette 65 yaşını doldurup yaş haddinden dolayı emekliye ayrıldığını ifade ederek, bazı memurların emekli olduktan sonra başka devlet dairelerinde görev alacağını düşünerek ve hatta önceden bunu garanti ederek, memuriyette 25 yılını doldurduktan hemen sonra emekliye ayrıldığını vurgulamış ve bu durumun da devlet bütçesini zarara uğrattığının altını çizmiştir. Bu nedenle herhangi bir devlet dairesinden emekliye sevk olunan her hangi bir memurun, bir hafta ya da bir gün sonra, diğer bir devlet dairesinde görev almasını doğru bulmadığını ifade eden Hüsnü Açıksöz, bu durumun önüne geçmek için Meclis Başkanlığı'na bir önerge vermiş ve önergesinde emekli olmuş memurların devlet daireleri ile vilâyet hususi idareleri, belediyeler ve diğer resmi kurumlarda istihdam olunmamasını, yalnız doktor ve mühendis gibi fen erbabının bundan istisna

edilmesini teklif etmiştir. Ancak Hüsnü Açıksöz’ün bu önergesi Meclis Genel Kurulu tarafından kabul görmemiştir.¹⁰⁰⁵

1941 yılı Dahiliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Abidin Binkaya, kamu personelinin denetim konusuna değinerek, görev benimsenmedikten, görev sevilmedikten sonra denetimlerin amacına ulaşamayacağını altını çizerek, görevi daha çok benimsetmek ve sevdirmek konusunda tedbirler alınması gerektiğini vurgulamış, buna örnek olarak da siyasi bilgiler okulu öğrencilerinin yaz tatillerinde Anadolu’daki şehir, kasaba ve köylere seyahat etmelerinin görevi benimseme ve sevme hususunda yararlarına işaret etmiştir.¹⁰⁰⁶

13 Nisan 1942 tarihinde Başvekâlet tarafından TBMM’ye sunulan “*Memurların Tahsil Müesseselerinde Talebe Olamayacaklarına Dair Kanun Lâyihası*”nın birinci maddesi; devlet memurlarının fiilen görev yaptıkları sürece herhangi bir eğitim kurumuna asli öğrenci olarak devam edemeyeceklerini hükme bağlamaktaydı. Konu hakkında söz alan Kastamonu milletvekili Abidin Binkaya, maddede yanlış uygulamalara yol açabilecek bir boşluk olduğunu belirterek, örneğin bazı memurların fiilen görev yapmadıkları bir zaman üniversiteye kayıt olabileceklerini ve bir yıl sonra sınava girebileceklerini vurgulamış ve bu olasılığı ortadan kaldırmak için maddede geçen “*asli talebe olarak devam edemezler*” kaydının “*talebe olarak kayıt ve kabul olunamazlar*” şeklinde değiştirilmesini teklif etmiştir. Abidin Binkaya’ya yanıt veren Maarif Encümeni Mazbata Muharriri İstanbul milletvekili İbrahim Alaattin Gövsa, Avrupa’nın bazı üniversitelerinde devam zorunluluğu olmayan açık öğretim sisteminin uygulandığını belirterek, böyle bir teşkilâtın gelecekte Türk üniversitelerinde de uygulanabileceğine işaret etmiş, bu nedenle çalışkan ve azimli memurları eğitim imkânlarından yoksun bırakmamak için “*asli*” kaydının maddeye konulduğunun altını çizmiştir.¹⁰⁰⁷

¹⁰⁰⁵ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 3, İ: 28 (19 Haziran 1939), s.249 -251.

¹⁰⁰⁶ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 18, İ: 57 (27 Mayıs 1941), s.189.

¹⁰⁰⁷ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 24, İ: 46 (13 Nisan 1942), s.146 -147.

2) Eğitim Politikalarına Yönelik Talepler

a) İlköğretim Okullarının ve Öğretmenlerinin Durumlarının İyileştirilmesine Yönelik Çalışmalar

1939 yılı Maarif Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Hacer Dicle, konuşmasında; vilâyet hususi idareleri tarafından idare edilen ilköğretim okullarının içler acısı durumunu örneklerle anlatarak, bu duruma neden olarak vilâyet hususi idarelerinin bütçelerinin yetersizliğini göstermiştir. Konuşmasının devamında orta ve yükseköğretim konusuna da değinen Hacer Dicle, köy çocuklarının okuma arzusuyla ortaokul ve lise öğrenimi için vilâyet merkezlerine gittiklerini ve birkaç arkadaşın tek odalı bir ev kiralayarak çok güç şartlar altında öğrenime devam ettiklerini anlatmıştır. Yükseköğretimde de öğrencilerin aynı güçlüklerle karşılaştığına işaret eden Hacer Dicle, özellikle fakir gençlerin öğretim giderlerini karşılamak için ek iş yaptıklarını ifade etmiş, ancak “*iki karpuz bir koltuğa sığmaz*” atasözünü örnek vererek, ek işte çalışan yükseköğretim öğrencilerinin başarılarının önemli oranda düştüğünün altını çizmiştir.¹⁰⁰⁸

12 Haziran 1939 tarihinde Meclis Genel Kurulu’nda müzakere edilen “*Devlet memurları aylıklarının tevhid ve teadülü hakkındaki kanun lâyihası*” münasebetiyle söz alan Kastamonu milletvekili Hacer Dicle, konuşmasında; ilkokul öğretmenlerinin ortaöğretim, lise öğretmenlerinin ise yükseköğretim mezunu olduklarını ifade ederek, yükseköğretim mezunu öğretmenlerin üç yılda bir, buna karşın ortaöğretim mezunu öğretmenlerin dört yılda bir terfi aldıklarının altını çizmiş ve bu durumun da bazı sakıncalar doğurduğunu vurgulamıştır. Hacer Dicle’ye göre; ortaöğretim mezunu ilkokul öğretmenleri yükseköğretim mezunu lise öğretmenleri gibi üç yılda bir terfi alabilmek için yükseköğrenim görmek arzusundaydı. Hatta Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi yükseköğrenim görmek isteyen ilkokul öğretmenleriyle doluydu. Bu nedenle ilkokul öğretmenlerinin sayılarının gittikçe azaldığına ve ilkokul öğretmenliğinin gerekli ehliyet ve liyakate sahip

¹⁰⁰⁸ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 2, İ: 17 (25 Mayıs 1939), s.248 -249.

olmayan kişiler tarafından yapıldığına işaret eden Hacer Dicle, bu durumun ilkokul öğrencilerinin kişisel gelişimini ve başarılarını olumsuz olarak etkilediğinin altını çizmiş ve bütün bu nedenlere dayanarak ilkokul öğretmenlerinin de lise öğretmenleri gibi üç yılda bir terfi ettirilmelerini talep etmiştir.¹⁰⁰⁹ Bütçe Encümeni Reis Vekili Kayseri milletvekili Faik Baysal, Hacer Dicle'ye verdiği yanıtta; Bütçe Encümeni'nin bu konu üzerinde etraflıca incelemeler yaptığını ve Maarif Vekâleti ile de temaslarda bulunduğunu belirterek, Encümen'in ilkokul öğretmenlerini diğer lise mezunları derecesinden saymadığını ve ilkokul öğretmenlerine bir derece yukarıdan maaş verdiğini vurgulamış, böylece ilkokul öğretmenlerinin tatmin edildiğinin altını çizmiştir.¹⁰¹⁰

13 Ocak 1943 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nun gündemine “*Hususi idarelerden maaş alan ilkokul öğretmenlerinin kadrolarına, terfi, taltif ve cezalandırmalarına ve bu öğretmenler için teşkil edilecek sağlık içtimai yardım sandığı ile yapı sandığına ve öğretmenlerin alacaklarına dair kanun lâyihası*” gelmiştir. Söz konusu kanun lâyihasının birinci maddesi şu düzenlemeyi getiriyordu:

“Hususi idarelerden maaş almakta olan ilkokul öğretmenleri ve yaröğretmenleri için 1942 mali yılı başından muteber olmak ve on sene müddetle tatbik edilmek üzere valilik itibarıyla tespit edilen kadrolar ilişik cetvelde gösterilmiştir.

Valilikler bu cetveldeki adet ve dereceler dâhilinde olmak üzere 3656 sayılı kanunla işbu kanunda yazılı esaslara göre umumi meclis kararıyla öğretmen ve yaröğretmenlerin terfilerini karşılayacak tahsisatı mali kudretleri nispetinde bütçelerine koyarlar. Bu kadrolar tenkis edilemez. Ancak mali durumu müsait olan valilikler umumi meclislerinin kabulü ve Vekiller Heyetinin tasdiğiyle birinci fıkrada yazılı kadrolarını on yıl içinde de artırabilirler.”¹⁰¹¹

Yeni düzenlemenin en çok itiraz edilen noktası valiliklerin umumi meclis kararıyla vilâyet hususi idarelerinden maaş alan ilkokul öğretmenlerinin terfilerini karşılayacak ödeneği ancak “*mali kudretleri nispetinde*” bütçelerine koymalarıydı.

¹⁰⁰⁹ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 3, İ: 25 (12 Haziran 1939), s.111.

¹⁰¹⁰ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 3, İ: 25 (12 Haziran 1939), s.116.

¹⁰¹¹ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 30, İ: 27 (13 Ocak 1943), s.155.

Kısacası valiliklerin mali güçleri yeterli olmadığı ve olanak vermediği takdirde, vilâyet hususi idarelerinden maaş alan ilkokul öğretmenleri terfi alamayacaklardı.

Hacer Dicle, Bursa milletvekili Nevzat Ayas ve Erzincan milletvekili Safiyüttin Erdem, Meclis Başkanlığı'na ayrı ayrı verdikleri önergelerle söz konusu kanun lâyihasının birinci maddesinin ikinci fıkrasındaki “*mali kudretleri nispetinde*” kaydının kaldırılmasını teklif etmişlerdir.¹⁰¹²

Hacer Dicle, Meclis Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada Meclis Başkanlığı'na verdiği önergesindeki teklifinin dayandığı esasları da açıklamıştır. Buna göre; vilâyet hususi idarelerinin ihtiyaçları her geçen gün çoğalmakta ve vilâyet hususi idarelerinin gelirleri daima sabit olduğu halde giderleri her gün biraz daha artmaktaydı. Vilâyet hususi idareleri, bütçelerini denkleştirmek için kimi zaman bir okulu kapatıyorlar, kimi zaman bir yolun inşasını durduruyorlar, kimi zaman bir hastanenin kadrosunu daraltıyorlar ya da önemli bir yekûn teşkil eden öğretmenlerin kanuni haklarını veremiyorlardı. Hal böyle iken söz konusu kanun lâyihasının birinci maddesinin ikinci fıkrasındaki “*mali kudretleri nispetinde*” kaydı, kanun lâyihasının ilkokul öğretmenlerinin özlük haklarının iyileştirilmesine yönelik amaçlarıyla çelişiyordu. Diğer taraftan Hacer Dicle'ye göre; ilkokul öğretmenleri terfi alabilmek için mali güçleri elverişli olmayan vilâyetlerden mali güçleri elverişli olan vilâyetlere akın edeceklerdi. Bu durumda ise ilkokul öğrencileri farklı öğretmenlerle öğrenimlerini tamamlayacaklardı.¹⁰¹³

Bursa milletvekili Nevzat Ayas'a göre ise; hiçbir memuriyet ve devlet hizmetine böyle bir kayıt konmadığı halde ilkokul öğretmenlerinin maaş ve terfi durumlarını düzenlemeyi amaçlayan kanun lâyihasının en esaslı bir maddesinde böyle “*mali kudretleri nispetinde*” diye bir kayıt koymak, yapılan kanundan şüpheye düşmek anlamına geliyordu. Bunun dışında kanun lâyihasının diğer maddeleri zaten

¹⁰¹² TBMM ZC (VI. Dönem), C: 30, İ: 27 (13 Ocak 1943), s.157.

¹⁰¹³ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 30, İ: 27 (13 Ocak 1943), s.152 -153.

ilkokul öğretmenlerinin terfilerini oldukça ağır koşullara bağlamıştı. Dolayısıyla bu “*mali kudretleri nispetinde*” kaydı yersiz ve gereksizdi.¹⁰¹⁴

Erzincan milletvekili Safiyüttin Erdem’e göre ise; mali güçleri elverişli olan vilâyetlerde görev yapan öğretmenlerin terfi almalarına karşın, mali güçleri elverişli olmayan vilâyetlerde görev yapan öğretmenlerin terfi alamamaları adil değildi. Bu nedenle “*mali kudretleri nispetinde*” kaydının kaldırılması gerekiyordu.¹⁰¹⁵

Maarif Encümeni mazbata muharriri İstanbul milletvekili Ali Kâmi Akyüz, eleştirilere verdiği yanıtta; Hükümet’in teklif ettiği maddede böyle bir kaydın mevcut olduğunu ve Dahiliye ve Bütçe Encümenleri’nin de bu kaydı yerinde bıraktıklarını ifade ederek, Maarif Encümeni’nin; elbette böyle bir kaydın konulmasının bir nedeni vardır, diye bu kayda itiraz etmediğini vurgulamıştır. Diğer taraftan vilâyet hususi idareleri tarafından karşılanan birçok eğitim ve öğretim masrafının yeni kanunla Maarif Vekâleti bütçesine alındığını ifade eden Ali Kâmi Akyüz, yine de Maarif Encümeni’nin esas fikrinin “*mali kudretleri nispetinde*” kaydının kaldırılması merkezinde olduğunu altını çizmiş ve son kararı Meclis Genel Kurulu’nun vereceğini vurgulamıştır.¹⁰¹⁶ Yapılan oylama neticesinde kanun lâyihasının birinci maddesinin ikinci fıkrasındaki “*mali kudretleri nispetinde*” kaydının kaldırılmasını teklif eden üç önerge de Meclis Genel Kurulu tarafından reddedilmiş ve madde aynen kabul edilmiştir.¹⁰¹⁷

b) Köy Enstitüleri Kanunu’na Yönelik Talepler

“*Köy Enstitüleri Kanunu Lâyihası*” 17 Nisan 1940 tarihinde Başvekâlet tarafından, TBMM’ye sunulmuştur.¹⁰¹⁸ Kanun lâyihasının gerekçesinde; 1935 yılında yapılan nüfus sayımına göre, Türkiye’de erkeklerin ancak % 23,3’ünün ve kadınların da % 8,2’sinin okuma-yazma bildiği belirtiliyordu. Bu oran, nüfusu 10.000’den aşağı

¹⁰¹⁴ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 30, İ: 27 (13 Ocak 1943), s.155 -156.

¹⁰¹⁵ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 30, İ: 27 (13 Ocak 1943), s.156

¹⁰¹⁶ Aynı yerde.

¹⁰¹⁷ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 30, İ: 27 (13 Ocak 1943), s.157.

¹⁰¹⁸ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 10, İ: 41 (17 Nisan 1940), s.70.

olan yerlerde toplam % 10,7 ve yukarı olan yerlerde ise % 40,3 idi. İstatistik sonuçları, ülkenin, ilköğretim eksikliği ile ciddi bir biçimde mücadele etmesi gerektiğini gösteriyordu. Şehirlerde ve kasabalarda ilköğretim çağındaki çocukların % 80'i okula gidebilirken, bu oran köylerde % 26'ya düşüyordu. Üstelik köy okullarının büyük bir kısmı ise üç yıllık okullardı ve bu okullara devam eden çocuklar, olağan beş sınıflı ilkokulu da bitirememiş oluyorlardı. Hâlbuki nüfusun % 81'i kırsal alanda yaşıyordu. Mevcut 40.000 köyden 31.000'inde okul bulunmuyordu ve görevlendirilecek 20.000 öğretmene ihtiyaç vardı. Ayrıca, kanun lâiyhasında, yeni eğitim merkezlerinin yalnızca köylerden öğrenci alması öngörölmüşüdü. Zira o zamana kadar şehirlerdeki öğretmen okullarından yetişmiş olan şehir kökenli gençler, köy koşullarına uyum sağlayamamışlardı. Bu nedenle, öğrenciler yalnızca köylerden alınacaktı. Öğrenciler, kırsal kesimin koşulları ve sorunları göz önüne alınarak ve pratik yaşamın gereklerine de önem verilerek yetiştirileceklerdi. Bu amaçla, toplam 16 enstitünün hizmete girmesi ve 15 yıl içinde de 20.000 civarında öğretmenin yetiştirilmesi planlanmıştı.¹⁰¹⁹

Kanun lâiyhasının birinci maddesi; köy öğretmeni ile diğer köy meslekleri erbabını yetiştirmek üzere, tarıma elverişli arazilerde, Maarif Vekâleti'nce, Köy Enstitüleri açılmasını hükme bağlıyordu. Üçüncü maddesi ise; Enstitülere tam devreli, yani beş sınıflı köy ilkokullarını bitiren sağlıklı ve yetenekli öğrencilerin seçilerek alınmasını ve Enstitülerde öğrenim süresinin, öğretmen olacaklar için, beş yıl olmasını kararlaştırıyordu.¹⁰²⁰ Ancak Bingöl milletvekili Feridun Fikri Düşünsel ve İstanbul milletvekili Kazım Karabekir, öğrencilerin sadece köylerden alınmasına karşı çıkarlar. Kazım Karabekir, bu takdirde, şehir-köy ayrımı ile, sınıf farklılığı doğacağını ve bunun da birçok sakıncalar yaratacağı yolunda görüş açıklar:

“Bendeniz bu kanunda bir noktayı mahsurlu görüyorum. O da, üçüncü madde hükmü ile, Köy Enstitüleri, yalnız köy ilkokullarını bitiren çocuklara hasrediliyor. Şehir ve kasaba çocuklarının köylerle temasını kesiyor... Şu halde, 40 – 50 sene sonraki hayatı tasvir edersek, memleketimiz ikiye ayrılmış olacaktır. Biri, köylünün kendi ruh ile terbiyesi, biri de

¹⁰¹⁹ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 10 (17 Nisan 1940), İ: 41'e Ek: s.1 -5.

¹⁰²⁰ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 10, İ: 41 (17 Nisan 1940), s.82.

şehirli kısmı... Biz şehir ve köy çocuklarını, böyle birbirleriyle kaynaştıracak yerde, bir safiyeti fikriye ile ayırırsak, sonra acaba bu köylere başka taraflardan yapılacak telkinlerle, günün birinde, biz bu şehirlilerin karşısında başka fikirlerle onları mücehhez bulmaz mıyız? Köylülerimizi böyle bir kültür sahasında az görgülü, yarı münevverlerin nüfuzuna, hatta maddi, manevi tahakkümüne bırakmayı, bendeniz istikbal için çok tehlikeli görüyorum.”¹⁰²¹

Konu hakkında Meclis Başkanlığı’na önerge veren Kazım Karabekir ve Feridun Fikri Düşünsel, şehir ve kasabalarda ilköğrenimlerini tamamlayan ve kanuni şartları taşıyan köylü çocukların da Köy Enstitüleri’ne alınmasını teklif etmişlerdir. Önergede Kastamonu milletvekili Abidin Binkaya’nın da imzası bulunmaktaydı. Ancak yapılan oylamada önerge kabul görmemiş ve madde aynen kabul edilmiştir.¹⁰²²

c) Ankara Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü’nün Adına Yönelik Talepler

3 Nisan 1942 tarihinde Meclis Başkanlığı’na “*Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine Bağlı Bir Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Kurulması Hakkında Kanun Lâyihası*” sunulmuştur. Konu hakkında söz alan Kastamonu milletvekili Abidin Binkaya, inkılâp kelimesinin Türkçe karşılığının devrim olduğunun altını çizerek, neden burada devrim yerine inkılâp kelimesinin kullanıldığını sormuş ve kurulması düşünülen enstitüye “*Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü*” yerine “*Türk Devrim Tarihi Enstitüsü*” adının verilmesini teklif etmiştir. Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, verdiği yanıtta; Abidin Binkaya’yı bu konuda haklı bulduğunu belirterek, ancak bu kanunun Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nu Türkçeleştirme girişiminden önce hazırlandığını vurgulamış ve Teşkilâtı Esasiye Kanunu Türkçeleştirildikten sonra gereken değişikliklerin yapılacağını altını çizmiştir.¹⁰²³ Ancak “*Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü*” adı günümüze kadar varlığını korumuştur.

¹⁰²¹ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 10, İ: 41 (17 Nisan 1940), s.83.

¹⁰²² TBMM ZC (VI. Dönem), C: 10, İ: 41 (17 Nisan 1940), s.87.

¹⁰²³ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 24, İ: 42 (03 Nisan 1942), s.76.

3) Yargı Alanına Dönük Talepler

21 Haziran 1939 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda müzakere edilen “*Devlet Memurları Aylıklarının Tevhid ve Teadülüne Dair Kanun Lâyihası*” münasebetiyle söz alan Kastamonu milletvekili Abidin Binkaya, 2556 sayılı Hâkimler Kanunu ile hâkim ve savcılarının terfi süresinin iki yıldan üç yıla çıkarıldığını, üstelik birtakım formalite ve merasimler nedeniyle hâkim ve savcılarının meslekte geçirdikleri üç yılın bitiminde de terfi alamadıklarını vurgulamış, bu nedenle hâkim ve savcılarının zamanında terfi edebilmeleri için hâkim ve savcılarının meslekte geçirdikleri üç yılın bitiminde bütün formalite ve merasimlerin tamamlanmasını teklif etmiştir. Zira Abidin Binkaya'ya göre; adalet mekanizmasının daha iyi işleyebilmesi ancak işini severek yapan, nitelikli ve iyi yetişmiş hâkim ve savcılar ile mümkündür. Bu da, hâkim ve savcılarının ehliyet ve liyakat ölçüsüne göre adil bir şekilde ve zamanında terfi edebilmelerine bağlıydı. Abidin Binkaya, bu konuda Meclis Başkanlığı'na bir önerge de vermiş ve hâkimler kanununda yukarıda dile getirdiği değişikliklerin yapılmasını talep etmiştir.¹⁰²⁴ Adliye Vekili Trabzon milletvekili Raif Karadeniz, Abidin Binkaya'ya verdiği yanıtta; hâkimler kanununda gerekli değişiklikleri yapmak üzere Adliye Vekâleti tarafından bir kanun lâyihasının hazırlanmakta olduğunu ve kendisinin talep ettiği noktaların gerekirse bu kanun lâyihasına konulacağını ifade etmiş, ancak yalnızca bir “*tevhid ve teadül kanunu*” olan bu kanuna diğer teşkilât kanunlarına ait olması gereken hükümlerin konulamayacağını altını çizmiştir. Neticede Abidin Binkaya, Adliye Vekili'nin açıklamalarını yeterli görerek önergesini geri çekmiştir.¹⁰²⁵

Abidin Binkaya'nın taleplerinden biri de Milli Korunma Kanunu hakkındadır. 15 Ocak 1940 tarihinde Başvekâlet tarafından Meclis Başkanlığı'na sunulan “*Milli Korunma Kanunu Lâyihası*” Hükümet'e seferberlik ve savaş hali gibi olağanüstü durumlarda, olağanüstü nitelikte yeni yetki ve görevler veriyordu. Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu Hükümetleri döneminde Milli Korunma Kanunu'na dayanılarak bazı kararlar alınmıştır. Bazı ürünlere değeri ödenmek suretiyle devletçe

¹⁰²⁴ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 3, İ: 29 (21 Haziran 1939), s.261 -263.

¹⁰²⁵ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 3, İ: 29 (21 Haziran 1939), s.264 -265.

el konulması, savaş nedeniyle yükselme eğilimi gösteren enflasyon ve artan vurgunculuğa karşı, bir önlem olarak, Fiyat Murakabe Komisyonları'nın kurulması, bazı ürünlerde narh uygulamaları, ücretli iş yükümlülüğü, kamu kuruluşlarında fazla mesai, karne uygulaması gibi kararlar bunlardan sadece bazılarıdır.¹⁰²⁶ 30 Ocak 1942 tarihinde Meclis Başkanlığı'na sunulan “*Milli Korunma Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun Lâyihası*” münasebetiyle söz alan Kastamonu milletvekili Abidin Binkaya, bazı idare âmirlerinin Milli Korunma Kanunu'nun uygulanmasında, özellikle de vurgunculuğun önüne geçilmesine yönelik tedbirlerde mahkemelerin üzerlerine düşen görevi yapmadıklarından ve kendilerinin yakaladıkları suçluları mahkemelerin serbest bırakmasından şikâyet ettiklerinin altını çizerek, hâlbuki mahkemelerin de davalara hazırlık soruşturmasının iyi yapılamamasından şikâyet ettiklerini vurgulamış, bu nedenle davaların bir an önce sonuçlanması için hazırlık soruşturması yapan memurların görevlerini layıkıyla ve doğru yapmalarını talep etmiştir.¹⁰²⁷

B) KASTAMONU VİLÂYETİNİ İĞİLENDİREN ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BÖLGE MİLLETVEKİLLERİNİN ETKİNLİKLERİ

1) Orman Tahribatının Önüne Geçilmesine Yönelik Talepler

1942 yılı Orman Umum Müdürlüğü bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Abidin Binkaya, konuşmasında; ormanların doğanın insanlara ve ülkelere bahşettiği en büyük zenginlik olduğunu ve ormanların faydalarının saymakla bitmeyeceğini ifade ederek, buna karşın köylülerin bir kısmının henüz ormanların değerini takdir edemediklerini vurgulamış, buna örnek olarak da bazı köylülerin yağır dedikleri reçineyi almak, çıra elde etmek ve bir de mevsiminde çamın yaşam gücünü oluşturan elyafın dış kabuğunun altını alıp yemek için taze çamları baltalamak suretiyle yaralamalarını göstermiştir. Abidin Binkaya'ya

¹⁰²⁶ Cemil Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938 – 1945)*, C: 2, İletişim Yay. , İstanbul, 2003, s.373 -443.

¹⁰²⁷ **TBMM ZC (VI. Dönem)**, C: 23, İ: 33 (30 Ocak 1942), s.174.

göre; nasıl ki çamlar kökünden ruhsatsız kesildiği zaman kovuşturma yapılıyorsa bu balta ile yaralama üzerine de araştırma ve kovuşturma yapmak gerekiyordu.¹⁰²⁸

2) Kastamonu Vilâyetinde Kendir Fabrikası Kurulmasına Yönelik Talepler

1939 yılı İktisat Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Hüsnü Açıksöz, konuşmasında; Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı'nın, öngörülen beş yılın yani 1938'in sonunda büyük ölçüde uygulandığının görülmekte olduğunu ifade ederek, ancak Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı'nda kurulması kararlaştırılan kendir fabrikasının 1939 yılına gelindiğinde hâlâ kurulamamasından ve Hükümet tarafından ele alınmamasından yakınmıştır. Hâlbuki kendirin gerek elyaf itibariyle ve gerekse sınai mamulât itibariyle ülkeye çok yarar getiren bir ürün olduğunu ve Türkiye'nin yılda beş altı milyon liralık kendir mamulâtı ithal ettiğini ifade eden Hüsnü Açıksöz, ancak kendirin soyulması zor olduğu için kendir ekimi yapılamadığının altını çizmiş ve İktisat Vekili'nden Kastamonu vilâyetinde bir kendir soyma fabrikası kurulmasını talep etmiştir.¹⁰²⁹

İktisat Vekili Samsun milletvekili Hüsnü Çakır, Hüsnü Açıksöz'e verdiği yanıtta; Kastamonu vilâyetinde bir kendir fabrikası kurulmasının Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı'nda yer aldığını, ancak devletin mali imkânlarının elverişli olmaması nedeniyle bu fabrikanın şimdiye kadar kurulamadığını ifade etmiş, bununla birlikte Sümerbank'a emir verildiğini ve ilk fırsatta Kastamonu vilâyetinde kendir fabrikası kurulmasını temin edeceklerini vurgulamıştır.¹⁰³⁰ Daha önce de belirttiğimiz üzere, Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı'nda yer almasına karşın, kurulması ileri bir tarihe ertelenen Kastamonu kendir fabrikası, 1938 yılında yürürlüğe konulan İkinci Beş Yıllık Sanayi Programı'nın kapsadığı projeler arasında ise yer almamıştır. 1942 yılında temeli atılan Kastamonu kendir fabrikası, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, Bakanlar Kurulu'nun 2 Ağustos 1945

¹⁰²⁸ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 25, İ: 65 (28 Mayıs 1942), s.407.

¹⁰²⁹ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 2, İ: 18 (26 Mayıs 1939), s.311 -312.

¹⁰³⁰ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 2, İ: 18 (26 Mayıs 1939), s.315.

tarihinde kabul ettiği “1945 – 1947 Ekonomide İvedili Plan”ın uygulamaya konulmasıyla, Sümerbank tarafından ancak 1947 yılında tamamlanabilmiştir.¹⁰³¹

3) Kastamonu Vilâyetinde Bayındırlık Çalışmalarına Yönelik Etkinlikler

1942 yılı Münakalât Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Abidin Binkaya, konuşmasında; Kastamonu vilâyeti halkının Kurtuluş Savaşı’nda çok büyük fedakârlıklarda bulunduğunu belirterek, buna karşın Çankırı’ya demiryolu yapıldıktan sonra Kastamonu vilâyetinin ticari ve iktisadi hayatının birçok sıkıntılara maruz kaldığını ifade etmiş ve Münakalât Vekili’nden iki talebi olduğunu bildirmiştir. Bu taleplerden biri, Trabzon – Erzurum hattında olduğu gibi Kastamonu – İnebolu arasında da devlet otobüsleri işletilmesi idi. Zira Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy, geçen yıl kendisine Kastamonu vilâyetine demiryolu yapılmayacağını bildirmişti. Diğer talebi ise, Kastamonu ile İnebolu’ya mümkün olduğu kadar sık vapur uğratılmasıydı.¹⁰³² Münakalât Vekili Samsun milletvekili Fahri Engin, Abidin Binkaya’nın taleplerine verdiği yanıtta; ellerinde yeterli sayıda otobüs bulunabildiği takdirde Kastamonu – İnebolu arasında da otobüs işletebileceklerini ve bunun araştırılacağını ifade etmiştir.¹⁰³³

4) TBMM’de Kastamonu Milletvekillerine Yönelik Talepler

TBMM’de Kastamonu milletvekillerine yönelik taleplerden biri Kastamonu milletvekilleri Hacer Dicle ve Muharrem Celal Bayar’ın yasama dokunulmazlıklarının kaldırılması hakkındadır. 12 Ağustos 1940 tarihinde Başvekâlet’ten TBMM Başkanlığı’na gönderilen tezkerede; Kastamonu Vilâyeti Daimi Encümeni üyesi bulunan Hacer Dicle ve Muharrem Celal Bayar’ın memurluk görevlerini ihmal ettikleri için yasama dokunulmazlıklarının kaldırılması talep edilmekteydi. Adliye ve Teşkilâtı Esasiye Encümenleri’nden oluşan Muhtelit Encümen’in 18 Nisan 1941 tarihli mazbatasında; bu konuda Hacer Dicle ve

¹⁰³¹ Tezel, a.g.e. , s.319 -326.

¹⁰³² TBMM ZC (VI. Dönem), C: 25, İ: 64 (27 Mayıs 1942), s.344.

¹⁰³³ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 25, İ: 64 (27 Mayıs 1942), s.347.

Muharrem Celal Bayar’a yüklenen suçun Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun milletvekili seçilme şartlarını düzenleyen 12. maddesinde ve yasama dokunulmazlığının kaldırılma şartlarını düzenleyen 27. maddesinde yazılı suçlar dışında olması nedeniyle iç tüzüğün 180. maddesinin ikinci fıkrası gereğince Hacer Dicle ve Muharrem Celal Bayar hakkında soruşturma ve yargılamanın dönem sonuna bırakıldığına karar verildiği bildirilmiştir.¹⁰³⁴ Muhtelit Encümen mazbatas 25 Nisan 1941 tarihinde Meclis Genel Kurulu’nda kabul edilmiştir.¹⁰³⁵

Anlaşılağı üzere, Kastamonu milletvekillerinin VI. TBMM Dönemi yasama faaliyetleri de oldukça sınırlı düzeyde kalmıştır. En etkin isimler başta Abidin Binkaya olmak üzere, Hacer Dicle ve Hüsnü Açıksöz’dür. Hukuk mezunu Abidin Binkaya yargı alanına dönük konularda, Öğretmen Okulu mezunu Hacer Dicle ise eğitim politikalarına yönelik konularda yasama etkinliklerinde bulunmuşlardır. Orman tahribatının önüne geçilmesi, kendir fabrikası kurulması ve Kastamonu – İnebolu arasında demiryolu ve karayolu ulaşımının sağlanması gibi Kastamonu vilâyetinin kronikleşmiş sorunları bu yasama döneminde de Kastamonu milletvekillerinin çözüme kavuşturulmasını arzuladıkları temel konular arasında yerlerini almışlardır.

V) VII. TBMM DÖNEMİ KASTAMONU MİLLETVEKİLLERİNİN ÇALIŞMALARI

A) ÜLKE GENELİNİ İLGİLENDİREN ÇALIŞMALARI

1) Ülkede Demokrasiye Geçiş Konusunda Görüş ve Düşünceler

Bilindiğı üzere Türkiye’de çok partili siyasi hayata geçiş konusunda girişilen iki teşebbüs başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılmasından sonra ise Türkiye’de on beş yıl sürecek Tek Parti iktidarı kurulmuştur. Bu on beş yıllık Tek Parti iktidarı döneminde demokratikleşme yolunda

¹⁰³⁴ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 17 (25 Nisan 1941), İ: 44’e Ek: s.1 -2.

¹⁰³⁵ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 17, İ: 44 (25 Nisan 1941), s.127.

asıl ciddi ve kalıcı girişim 1945 yılında iç ve dış dinamiklerin etkisiyle gerçekleşmiştir. Mevcut iktidarı, bu kararı almaya iten iç dinamiklerin başında, İkinci Dünya Savaşı yıllarında izlenen ekonomik politikalardan dolayı ortaya çıkan toplumsal tepki gelmektedir. Türkiye'nin demokrasiye yönelmesinde etkili olan dış dinamiklerin başında ise, İkinci Dünya Savaşı'nı ABD, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin oluşturduğu demokratik bloğun kazanması gelmektedir. Gerçekten de İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Batı'da yeni bir dünya kurulmuş ve yeni dengeler oluşturulmuştur. Türkiye'nin bu yeni oluşum içinde yerini alabilmesi için Batı'nın hemen her alandaki norm ve standartlarını benimsemesi zorunlu hale gelmiştir. Bu etken Türkiye'deki Tek Parti iktidarını, halkın muhalefetinden daha fazla etkilemiştir. Ancak Türkiye'nin Batı'ya yönelmesini hızlandıran asıl önemli gelişme, 1945 yılındaki Sovyet tehdididir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945'te savaşın sona ermesiyle ilgili olarak yaptığı konuşmada, demokrasiye geçileceğini açıklamasıyla birlikte, çok partili siyasi hayata geçiş için önemli bir başlangıç yapılmıştı. Bu gelişmeleri tamamlayan en önemli olaylardan biri de CHP Meclis Grubu Başkanlığı'na verilen *“Dörtlülük Takrir”*dir. Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'in imzalarının bulunduğu bu önerge ile çok partili siyasi hayata geçiş için bir önemli adım daha atılmıştır. Bu ılımlı havanın etkisiyle ilk olarak 18 Temmuz 1945 tarihinde Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur. İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1945'teki Meclis açış konuşmasında demokrasi konusundaki kararlılığını bir kez daha belirtmesi üzerine bu yöndeki çalışmalara daha da hız verilmiştir. Nihayet 7 Ocak 1946 tarihinde CHP'den ayrılmış olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün önderliğinde Demokrat Parti kurulması demokrasiye geçiş çabalarını geri dönülmez bir seviyeye getirmiştir.¹⁰³⁶

Demokrat Parti'nin kurulmasıyla birlikte Meclis hareketlilik kazanmış ve Demokrat Parti kurucuları olan Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü iktidara yönelik sert eleştirilerde bulunmaya başlamışlardır. Bu eleştirilerden biri de 29 Nisan 1946 tarihinde Meclis Başkanlığı'na sunulan *“Belediye Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Lâyihası”*

¹⁰³⁶ **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Editör: M. Derviş Kılınçkaya, Siyasal Kitabevi Yay. , Ankara, 2004, s.408 -410; Daha geniş bilgi için ayrıca bkz. Koçak, **a.g.e.** , s.557 -564.

dolayısıyla yapılmıştır. Konu hakkında söz alan Aydın milletvekili Adnan Menderes, söz konusu kanun lâyihasıyla belediye seçimlerinin 1946 Eylül ayı yerine 1946 Mayıs ayına alınmasını eleştirmiş ve CHP'yi, milletin ve Demokrat Parti'nin yeni seçime hazırlanmasını engellemekle suçlamıştır. Adnan Menderes'e göre; belediye seçimlerinin öne alınması ve yeni kurulmakta olan siyasi partilerden seçime hazırlık devresi için birkaç ayın esirgenmek istenmesi millet iradesinin serbestçe ortaya çıkmasını engelleyen bir karardır.¹⁰³⁷ Kütahya milletvekili Recep Peker ve Eskişehir milletvekili Yavuz Abadan'ın bu iddiaları reddeden konuşmalarının ardından söz alan Demokrat Partili İçel milletvekili Refik Koraltan, belediye seçimlerine gidilirken mevcut iktidarın elinde, muhalefetin çalışmalarını kısıtlayacak ve engelleyecek, Matbuat Kanunu, Cemiyetler Kanunu, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu gibi kanunlar, *Ulus* gazetesi gibi geniş paralarla idare edilen gazeteler, iktidarın sesini duyuracak radyo ve ajans gibi silahlar olduğunun altını çizerek, CHP'nin elinde bu yaptırımlar ve olanaklar bulundukça milli iradenin tam olarak gerçekleşmeyeceğini vurgulamıştır.¹⁰³⁸ Refik Koraltan'ın bu eleştirilerine yanıt veren Kastamonu milletvekili Dr. Fahri Ecevit, iktidarın elinde Matbuat Kanunu, Cemiyetler Kanunu, Polis Kanunu gibi belediye seçimlerinde kendisine üstünlük sağlayacak olanakların bulunduğunu kabul etmiş, ancak CHP'nin bu olanakları hiçbir zaman kullanmadığını ve kullanmayı da düşünmediğini vurgulayarak, CHP'nin Demokrat Parti'ye gösterdiği hoşgörünün herhangi bir demokratik derneğe örnek olacak kadar büyük olduğunun altını çizmiş ve bu bakımdan demokrasinin yalnızca şekillerde değil, asıl ruhunda saklı olduğuna işaret etmiştir.¹⁰³⁹

2) Kamu Personelini İlgilendiren Etkinlikler

Kastamonu milletvekillerinin kamu personelini ilgilendiren etkinliği posta ve telgraf memurlarının mali durumlarının iyileştirilmesine dönük talepti. 1944 yılı Posta, Telgraf ve Telefon İşletme Umum Müdürlüğü bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Dr. Fahri Ecevit, konuşmasında; Milli Mücadele

¹⁰³⁷ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 22, İ: 45 (29 Nisan 1946), s.216 -217.

¹⁰³⁸ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 22, İ: 45 (29 Nisan 1946), s.221 -223.

¹⁰³⁹ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 22, İ: 45 (29 Nisan 1946), s.227 -229.

döneminde, çalışmalarıyla, fedakârlıklarıyla ülkenin kıvanç duyduğu posta ve telgraf memurlarının, ülkede mevcut hayat pahalılığı karşısında, mali durumlarının gün geçtikçe acıklı bir hal aldığıın altını çizerek, posta ve telgraf memurlarının içine düştükleri perişan duruma son vermek ve mali durumlarını iyileştirmek için, aralarında Kastamonu milletvekili Nuri Tamaç'ın da bulunduğu 47 arkadaşıyla birlikte, Meclis Başkanlığı'na bir önerge vermiştir. Dr. Fahri Ecevit, önergesinde; ülkedeki hayat pahalılığının bütün sabit ve dar gelirliiler üzerinde tahammül edilmez ıstıraplar uyandıracak bir nitelik kazandığının altını çizerek, özellikle kış, yaz, geceli, gündüzlü görev başında bulunan ve ellerine maaş ya da ücret olarak çok sınırlı para geçen posta, telgraf ve telefon işletme servislerinde çalışan memur, teknisyen ve hatbakıcılarıyla posta, telgraf fabrika işçileri için bu ıstırapın azami gerginlik derecesine vardığını ifade etmiştir. Münakalât Vekâleti'nin, TBMM'nin 1942 yılında kabul ettiği 4349 numaralı kanunla, katarlar ve deniz araçlarında çalışan memur ve müstahdemlere olağanüstü hallerin devamı kaydıyla günde bir defa parasız yemek yedirmeye yetkili kılındığını ve yemek pişirilmeyen yerlerde bu yemeklerin para olarak karşılığının verilmesini temin ettiğini ifade eden Dr. Fahri Ecevit, önergesinde; Münakalât Vekâleti'nin üçüncü umum müdürlüğü olan PTT memurlarına da böyle benzer bir yardım yapılmasını teklif etmiştir. Dr. Fahri Ecevit ve 47 arkadaşının bu önergesi Maliye Vekili, Münakalât Vekili ve Bütçe Encümeni Mazbata Muharriri'nin oluruyla incelenmek üzere Bütçe Encümeni'ne gönderilmiştir.¹⁰⁴⁰

3) Askeri Düzenleme Talepleri

30 Ocak 1946 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nun gündemine “4273 Sayılı Subaylar Heyetine Mahsus Terfi Kanununun 14. Maddesine İki Fıkra Eklenmesine Dair Kanun Lâyihası” alınmıştır. Kanun lâyihasının birinci maddesiyle 4273 sayılı Subaylar Kuruluna Özel Terfi Kanunu'nun 14. maddesine aşağıdaki fıkralar eklenmiştir:

¹⁰⁴⁰ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 10, İ: 57 (17 Mayıs 1944), s.96.

“A) Herhangi bir suçtan dolayı yargılanma sonunda Askeri Ceza Kanununun 44. maddesinin Türk Ceza Kanununa atfettiği cezaya ehliyeti hafifleten sebeplere dair 47. ve 48. maddeleri hükümlerine göre cezaları azaltılanlardan; cezaları ordudan tard ve ihracı gerektirmeyenler birinci defasında emir ve komuta mevkiinden kıta harici görevlere alınarak bir daha emir ve komuta görevine geçirilmezler Arzu edenler askeri memur sınıfına naklolunabilirler. Bu hal bir daha tekerrür ederse hükümlü sağlık durumundan dolayı emekliye çıkarılır.

B) Yukarıda sözü geçen hükümlü geri hizmette ise bir daha kıta görevine çıkarılmaz ve (A) fıkrası hükmüne tâbi tutulur.”¹⁰⁴¹

Yukarıda sözü edilen 1 Mart 1926 tarihli Türk Ceza Kanunu’nun 47. maddesi: ancak fiili işlediği zaman bilincinin ve hareketlerinin serbestliğini önemli derecede azaltacak surette akli maluliyete tutulmuş kimselere verilecek cezalar hakkında indirim gitmeyi, 48. maddesi ise; isteğe bağlı sarhoşlukla ve isteğe bağlı kullanılan uyuşturucu madde etkisiyle işlenen fiillerde cezai indirimin uygulanmamasını hükme bağlamaktaydı.¹⁰⁴²

Konu hakkında söz alan Kastamonu milletvekili Dr. Fahri Ecevit, konuşmasında; karbonmonoksit zehirlenmelerinin ya da savaş nedeniyle yaşanan büyük korkuların, uzunca süre devam etmiş açlığın, havasızlığın, uykusuzluğun subayların ruhsal durumunu bozabileceğine işaret ederek, yarın yeniden kahraman bir asker, iyi bir subay olarak iş başına geçmesi mümkün olan bu subayların komuta makamından uzaklaştırılmasına itiraz etmiş ve kanun lâyihasının yeniden görüşülmek üzere Müdafaa-i Milliye Encümeni’ne gönderilmesini talep etmiştir. Müdafaa-i Milliye Encümeni adına söz alan Mardin milletvekili Dr. Aziz Uras, her zehirlenen askerin adam öldürmeyeceğini, her tifolunun kendisini pencereden atmayacağını belirterek, suç işlemenin kişinin ruh altındaki gizli yatkinlıkları nedeniyle meydana geldiğine işaret etmiş ve ordu içinde disiplini temin etmek için böyle dengesiz subaylara emir ve komuta makamının teslim edilemeyeceğinin altını

¹⁰⁴¹ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 21, İ: 30 (30 Ocak 1946), s.165.

¹⁰⁴² <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/765.htm>

çizmiştir. Neticede söz konusu madde yapılan oylama sonucu değiştirilmeden kabul edilmiştir.¹⁰⁴³

4) Eğitim Politikalarına Dönük Etkinlikler

Kastamonu milletvekillerinin eğitim politikalarına dönük taleplerinden biri hayvan sağlık okulları mezunlarının askerliklerini gedikli erbaş ödeneğiyle yapmalarına ilişkindi. 20 Mart 1944 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda müzakere edilen “*Küçük Sıhhat ve Hayvan Sağlık Okulları Mezunlarının Erbaş ve Gedikli Olarak Kullanılabilmeleri Hakkında Kanun Lâyihası*”nın birinci maddesi şu düzenlemeyi getirmekteydi:

*“Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti’ne bağlı küçük sıhhat memurları okulundan mezun olan sıhhat memurları ile Ziraat Vekâleti emrindeki hayvan sağlık memurları okulundan mezun hayvan sağlık memurları muvazzaf askerlik hizmetlerini yapmak üzere silah altına alındıklarında kıtada altı ay münferit talim ve terbiyeye tabi tutulduktan sonra küçük sıhhat memurları okulu mezunları; gedikli sıhhiye erbaş ve hayvan sağlık memuru okulu mezunları; askeri veteriner ve nalbant gedikli erbaş tatbikat okulunda iki aylık bir tahsil devresini müteakip sıhhiye ve veteriner erbaşı olarak orduda muvazzaf askerlik hizmetlerini yaparlar.”*¹⁰⁴⁴

Madde hakkında Meclis Başkanlığı’na bir önerge veren Dr. Fahri Ecevit, önergesinde; hayvan sağlık memuru okulu mezunlarının ilkokuldan sonra beş yıl öğrenim gördüklerini belirterek, köy enstitüsü mezunlarının yedek subay olarak muvazzaf askerlik hizmetlerini yapmalarına karşın, hayvan sağlık memuru okulu mezunlarının erbaş olarak orduda muvazzaf askerlik hizmetlerini yapmalarının âdil olmadığının altını çizmiş ve adaleti temin için hiç olmazsa hayvan sağlık memuru okulu mezunlarının sıhhiye ve veteriner erbaşı olarak “*gedikli erbaş ödeneğiyle*” orduda muvazzaf askerlik hizmetlerini yapmalarını teklif etmiştir. Ancak yapılan

¹⁰⁴³ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 21, İ: 30 (30 Ocak 1946), s.166 -169.

¹⁰⁴⁴ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 8, İ: 31 (20 Mart 1944), s.60.

oylamada Dr. Fahri Ecevit'in önergesi kabul görmemiş ve madde aynen kabul edilmiştir.¹⁰⁴⁵

1946 yılı Maarif Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Tezer Taşkiran, konuşmasında; Maarif Vekili'nden ortaöğretim hakkında bazı taleplerde bulunmuştur. Tezer Taşkiran'ın taleplerinden biri ortaöğretim müfredat programı hakkındaydı. Ülkedeki ortaöğretim kurumlarında bir sınıfta ortalama olarak 50 öğrencinin ders gördüğünü ve öğretmenler için bu çok kalabalık sınıflardan yeterli derecede verim almanın çok çetin olduğunu ifade eden Tezer Taşkiran, Maarif Vekili'nden, ortaöğretim müfredat programının bir kere daha ele alınarak, öğretilen bilgiler içinde gerekli olanlarla faydalı olanların birbirinden ayrılmasını ve şimdilik yalnız gerekli olan bilgilerle yetinilerek öğretmenlere ders içinde daha çok uygulama ve daha çok müzakere için zaman bırakılmasını ve dolayısıyla verimin artırılması yoluna gidilmesini talep etmiştir. Tezer Taşkiran'ın taleplerinden biri de etüt saatleri hakkındaydı. Bazı ortaokullarda ve liselerde öğleden sonra yapılmakta bulunan etüt saatlerinin, sınıfların kalabalık olmasından dolayı beklenen verimi veremediğinin altını çizen Tezer Taşkiran, bu nedenle etüt saatlerinin çeşitli sebeplerle evlerinde rahat çalışacak köşeleri bulunmayan çocuklarla, derslerinden çok zayıf not almış olan çocuklara ayrılmasını Maarif Vekili'nden rica etmiştir. Diğer taraftan ortaöğretimdeki sınavlara da değinen Tezer Taşkiran, ortaokul ve lisenin son sınıfında yapılmakta olan olgunluk sınavlarının öğrenciler için çok zor ve yorucu olduğunu ifade ederek, bu sınavların biraz olsun kolaylaştırılmasını talep etmiş, ayrıca ortaokul ve lise son sınıf öğrencilerine, öğretmenlerden aldıkları kanaat notu ne olursa olsun, olgunluk sınavına girme hakkının verilmesini rica etmiştir. Bunun dışında ortaokul ve liselerde müdür ve müdür yardımcısı bulma derdi yaşandığına işaret eden Tezer Taşkiran, bu işi, bir meslek haline getirmek, çekici bir hale sokmak için okul müdürlerinin ve müdür yardımcılarının yalnız okulun eğitim ve öğretiminden sorumlu tutulmalarını ve okulun mali ve kırtasiye işlerinden kurtarılması gerektiğini vurgulamıştır. Tezer Taşkiran'ın diğer bir ricası da okul doktorluğu hakkındaydı. Hâlâ okullarda

¹⁰⁴⁵ Aynı yerde.

doktorluk yapmakta olan kişilerin esas görev yerlerinin başka yerlerde olduğunu ve küçük bir ücret karşılığında bu işi yaptıklarını ifade eden Tezer Taşkiran, okul doktorlarının yalnız doktorluk bilgisi ile değil, çocuk ve gençlik psikolojisi ve eğitim bilgileri ile de donatılmaları ve kendilerini yalnız okul sağlık işlerine vermeleri durumunda okulların eğitim ve öğretiminde daha büyük bir rol oynayacaklarının altını çizmiştir. Tezer Taşkiran'ın Maarif Vekili'nden son talebi ilkokullarda yapılmakta bulunan ve ilkokul öğretmenleri için verimli neticeler vermekte olan sağlık ve sosyal yardım sandığı teşkilâtının, ortaöğretim ve teknik öğretim kurumlarına da yaygınlaştırılmasıydı. Böylece öğretmenler doğum, evlenme, hastalık ve ölüm gibi hayatın önemli anlarında yalnız bulunmadıklarını ve kendilerini destekleyecek yerler bulunduğunu bilerek emniyet ve huzur içinde çalışabileceklerdi.¹⁰⁴⁶

Maarif Vekili İzmir milletvekili Hasan Ali Yücel, Tezer Taşkiran'a verdiği yanıtta; öncelikle etüt sorununa değinmiş ve çocukların birçoğunun evlerinde çalışacak yerlerinin bulunmaması, evlerin çoğunun aydınlatma ve ısınma imkânlarından yoksun bulunması nedeniyle okullarda öğleden sonra bir buçuk, iki saat kadar etüt saati konulduğunu vurgulamıştır. Konuşmasında liselerin son sınıfında uygulanmakta olan olgunluk sınavına da değinen Hasan Ali Yücel, önceki yıllarda üniversitelere talep düşük iken, son yıllarda başta tıp ve hukuk fakülteleri olmak üzere üniversitelerin bütün bölümlerine öğrenciler tarafından çok yoğun talep gösterildiğinin altını çizerek, üniversite önündeki yığılmaları önlemek ve daha nitelikli insanlar yetiştirmek amacıyla lise son sınıflarda bu olgunluk sınavını koyduklarını vurgulamış ve bu sınavın öğrenciler açısından çok zor ve yorucu olduğunu kabul ederek, öğretmenlerin ve öğretmen kurullarının görüşleri doğrultusunda sınav şekillerini değiştireceklerini ifade etmiştir.¹⁰⁴⁷

Kastamonu milletvekili Tezer Taşkiran, yükseköğretime ilişkin olarak da bazı taleplerde bulunmuştur. 12 Haziran 1946 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nun gündemine “*Üniversiteler Kanunu Lâyihası*” alınmıştır. Söz konusu kanun

¹⁰⁴⁶ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 20, İ: 17 (24 Aralık 1945), s.325 -327.

¹⁰⁴⁷ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 20, İ: 17 (24 Aralık 1945), s.338 -339.

lâyihasının 19. maddesi üniversite doçentliği unvanını kazanma koşullarına ilişkin olarak şu düzenlemeyi getiriyordu:

“Doçentlik imtihanı, adayın ilgili olduğu bilim kolunun ordinaryüs profesör ve profesörlerinden üniversiteler arası kurulca tertiplenecek üniversiteler arası jüriler tarafından yılda bir defa açılır. Doçentlik imtihanından önce yabancı bilim dillerinin birinden imtihan edilir. Bunu başaranlar girecekleri bilim kolunun doçentlik imtihanına alınırlar. Yabancı dil ve doçentlik imtihanlarının nasıl yapılacağı özel yönetmeliğinde gösterilir. Bu imtihanı başaranlar üniversite doçenti unvanını alırlar. İmtihanı başaramayanlar gelecek yılların imtihanlarına girebilirler.

Yukarıdaki fıkra uyarınca doçent unvanı kazanmış olanların üniversiteye tayinlerinde aylık dereceleri, 3656 sayılı kanuna göre almaya müstahak oldukları derecenin bir üstüne yükseltilir ve bu suretle tayin olunanların bir alt derecede geçirmiş oldukları hizmet süreleri ilk yükselme sürelerinden indirilir.”¹⁰⁴⁸

Konu hakkında söz alan Kastamonu milletvekili Tezer Taşkiran, Üniversiteler Kanunu’nun doçentler hakkında taşıdığı hükümlerin, kanunun en güzel taraflarından birini oluşturduğunu belirterek, bu suretle doçentlik sınavının yalnız üniversitelerde boş kadro bulunduğu zaman değil, jüri yoluyla açılacak sınavda başarılı olarak doçentliğe liyakat gösterecek bilim insanlarının her zaman girebileceği bir sınav haline dönüştüğünü vurgulamış ve bu düzenlemenin üniversite dışındaki çalışanların üniversitelere hazırlanmasını sağlayacağı gibi, aydın vatandaşların ülkede artmasını da temin edeceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte Tezer Taşkiran, yeni düzenlemeyle yalnızca üniversiteye giren doçentlerin aylık derecelerinin yükseltilmesine itiraz etmiş ve Meclis Başkanlığı’na bir önerge vererek, üniversiteye girse de, girmese de doçentlik sınavında başarılı olmuş bilim insanlarının ayırım gözetilmeksizin aylık derecelerinin yükseltilmesini teklif etmiştir. Bütçe Encümeni adına söz alan Rize milletvekili Tahsin Bekir Balta, Tezer Taşkiran’a verdiği yanıtta; doçentlik sınavında başarı gösterenlere esasen öğrenim derecesini esas alan baremin ruhuna uygun bir şekilde, baremde bir derece yüksek maaş verilmesini kabul ettiklerini belirterek, ancak bu kanunun bir barem kanunu

¹⁰⁴⁸ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 24, İ: 63 (12 Haziran 1946), s.192.

değil, Üniversiteler Kanunu olduğunu ve bir çeşit meslek bareminin söz konusu edildiğini vurgulamış, bu nedenle doçentlik sınavını kazanmış olduğu halde üniversiteye girmeyip de başka alanlarda çalışan bilim insanları için bu kanunda bir hüküm koymadıklarının altını çizmiştir. Bu açıklamadan sonra Kastamonu milletvekili Tezer Taşkiran, önergesini geri almış ve madde değiştirilmeden kabul edilmiştir.¹⁰⁴⁹

Üniversiteler Kanunu’nun 72. maddesi: *“Bu kanun gereğince üniversitelerde eylemli öğretim görevi alacak doçent, profesör ve ordinaryüs profesörlerin seçimlerinin ne yolda yapılacağı bir tüzükle belirtilir”* hükmünü getirmekteydi. Madde hakkında Meclis Başkanlığı’na bir önerge veren Niğde milletvekili Avram Galanti Bodrumlu, önergesinde; doçentlik sınavına girecek bir öğretim üyesinin 19. maddede gösterildiği gibi bildiği batı dillerinden birinden başarı ile sınav vermesini, bu doçentlik sınavı tarihinden başlayarak, beş yıl sonra, ikinci bir batı dilinden başarı ile sınav vermesini, bunun gibi bu son tarihten başlayarak, beş yıl sonra üçüncü bir batı dilinden başarı ile sınav vermesini ve yaşı 40 ile 50 arasında bulunan bir profesörün, doçentlik nedeniyle bilmesi gereken tek yabancı dilden başka, beş yıl içinde ikinci bir yabancı dilden başarı ile sınav vermesini teklif etmiştir.¹⁰⁵⁰ Avram Galanti Bodrumlu’nun bu önergesi Meclis’te doçentler ve profesörler için ikinci ve hatta üçüncü yabancı dilin gerekli olup olmadığı hakkında hararetli tartışmalara neden olmuş, lehte ve aleyhte birçok konuşmalar yapılmıştır. Kastamonu milletvekili Tezer Taşkiran da önergeyi destekleyen bir konuşma yapmıştır. Tezer Taşkiran’a göre; Profesör Avram Galanti Bodrumlu önergesinde son derece haklıydı ve pek yerinde bir teklifte bulunmuştu. Zira bu suretle doçentlere ve profesörlere ilim yolunda çalışmak için gerekli en değerli silah verilmiş olmaktaydı.¹⁰⁵¹ Önerge aleyhinde konuşan Maarif Vekili Hasan Ali Yücel ise; yabancı dilin öneminin ve gerekliliğinin herkes tarafından bilindiğini belirterek, ancak dünyada mevcut hiçbir üniversite tüzüğünde doçentler, profesörler ve ordinaryüs profesörler için iki ya da üç yabancı dil bilmenin şart koşulmadığının altını çizmiş, diğer taraftan bazı bilim

¹⁰⁴⁹ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 24, İ: 63 (12 Haziran 1946), s.193 -196.

¹⁰⁵⁰ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 24, İ: 63 (12 Haziran 1946), s.216 -217.

¹⁰⁵¹ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 24, İ: 63 (12 Haziran 1946), s.218.

adamları ve bazı meslekler için bir yabancı dil bilerek ve hatta hiç yabancı dil bilmeyerek büyük keşifler yapmanın da mümkün olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁵² Neticede Niğde milletvekili Avram Galanti Bodrumlu'nun 72. maddeye eklenmesini teklif ettiği “*Her doçentin doçentliğe kabulünden beş yıl sonra ikinci bir yabancı bilim dilinden imtihan vermesi şarttır*” şeklindeki başka bir önergesi oya sunulmuş ve önerge kabul edilerek Üniversiteler Kanunu'nun 72. maddesi değiştirilmek üzere Maarif Encümeni'ne gönderilmiştir.¹⁰⁵³

5) Yargı Alanına Dönük Talepler

Kastamonu milletvekilleri yargı alanına dönük olarak istinaf mahkemelerinin yeniden kurulmasına karşı çıkmışlardır. Türkiye’de mevcut istinaf mahkemeleri 28 Şubat 1924 tarihinde kaldırılmıştır.¹⁰⁵⁴ 1943 yılı Adliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Abidin Binkaya, konuşmasında; ülkede istinaf mahkemelerinin yeniden kurulmasına doğru bir cereyan uyandırılmak istendiğine işaret ederek, asliye mahkemelerinin eksiklikleri giderilmeden istinaf mahkemelerinin kurulmasına itiraz etmiştir.¹⁰⁵⁵ Adliye Vekili Konya milletvekili Ali Rıza Türel, Abidin Binkaya’ya verdiği yanıtta; ülkede istinaf mahkemeleri kurulduğu takdirde temyiz mahkemesinin yükünün hafifleyeceğini ve adaletin daha iyi dağıtılacağını ifade etmiş, ancak eleman sıkıntısı nedeniyle uzun yıllar ülkede istinaf mahkemelerinin kurulamayacağını altını çizmiştir.¹⁰⁵⁶

Kastamonu milletvekillerinin yargı alanına dönük taleplerinden biri de suçlu çocuklar hakkındaydı. 1944 yılı Adliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Tezer Taşkiran, konuşmasında; rakamlar vererek Türkiye’deki suçlu çocuk sayısında olağanüstü bir artış yaşandığının altını çizmiş ve Adliye Vekâleti’nin Ankara Çocuk Islahevi’ni açarak bu konuda esaslı bir adım attığını vurgulamıştır. Ancak Ankara Çocuk Islahevi’nin yalnız erkek çocuklara

¹⁰⁵² Aynı yerde.

¹⁰⁵³ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 24, İ: 63 (12 Haziran 1946), s.221.

¹⁰⁵⁴ TBMM ZC (II. Dönem), C: 6, İ: 114 (28 Şubat 1340 / 28 Şubat 1924), s.448 -467.

¹⁰⁵⁵ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 2, İ: 27 (25 Mayıs 1943), s.220 -221.

¹⁰⁵⁶ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 2, İ: 27 (25 Mayıs 1943), s.227.

tahsis edildiğini, buna karşın suçlu kız çocukları için benzer bir kurumun ülkede mevcut olmadığını ifade eden Tezer Taşkiran, bu nedenle kızların çocuk yaşta işledikleri suçların cezasını 18 yaşına girdikten sonra genel hapisanelerde çektiklerinin altını çizmiş ve Adliye Vekâleti'nin buna esaslı bir çözüm getirmesini rica etmiştir. Diğer taraftan Tezer Taşkiran'ın Adliye Vekâleti'nden ikinci bir talebi de çocuk suçlarına bakmak üzere ülkede çocuk mahkemelerinin kurulmasıydı. Bunun dışında erkeklerin çocuk yaşta işledikleri altı aydan az cezayı gerektiren suçların cezasını, tıpkı kızlarda olduğu gibi, 18 yaşına girdikten sonra genel hapisanelerde çektiklerinin altını çizen Tezer Taşkiran, Adliye Vekâleti'nin buna da bir çözüm getirmesini talep etmiştir.¹⁰⁵⁷

Aynı konu hakkında söz alan Kastamonu milletvekili Dr. Fahri Ecevit de konuşmasında; Türk Ceza Kanunu'nun 53. maddesinin 11 yaşını bitirmemiş olan çocukların işledikleri suçlardan dolayı sorumlu tutulamayacaklarını öngördüğünü belirterek, buna karşın bu çocukların işledikleri suçlar bir yıldan fazla cezayı gerektiriyorsa, suç işleyen çocuğun ya anne babasının gözetimine verildiğini ya da esaslı bir tedbir olmak üzere çocuk ıslahevlerine gönderildiğini ifade etmiştir. Buna karşın Türk Ceza Kanunu'nun 54. maddesinin suçu işlediği zaman 11 yaşını bitirip, 15 yaşını geçmemiş çocuklardan bahsettiğini ve bu çocukları ikiye ayırdığını ifade eden Dr. Fahri Ecevit, eğer çocuk bilmeden ve suçun neticelerini fark ve ayırt etmeden suç işlemişse o çocuğun cezalandırılmadığını, ancak ya anne babasının gözetimine verildiğini ya da çocuk ıslahevine gönderildiğini belirtmiş, bilerek suç işleyen çocukların da, bu defa cezasını çekmek üzere, yine çocuk ıslahevlerine gönderildiğini vurgulamıştır. Buradan sözü Ankara Çocuk İslahevi'ne getiren Dr. Fahri Ecevit, Ankara Çocuk İslahevi'nin Avrupa'da dahi bir benzeri olmayan en iyi donanımlı, kadrolu ve teşkilâtlı bir ıslahevi olduğunun altını çizmiştir. Burada suç işlemiş çocukların her açıdan çok güzel bir şekilde ıslah edilerek topluma yeniden kazandırıldığını ve çocukların burada terzilik, kunduracılık, marangozculuk, demircilik ve dokumacılık gibi, ileriki yaşamlarında geçimlerini sağlayacak, pek çok sanatı mükemmel bir şekilde öğrendiklerini ifade eden Dr. Fahri Ecevit, 11 yaşını

¹⁰⁵⁷ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 10, İ: 60 (24 Mayıs 1944), s.245 -246.

bitirmemiş olan çocukların işledikleri suçlardan dolayı anne ve babanın gözetimine verilmek yerine Ankara Çocuk İslahevi'ne gönderilmesini ve Ankara'dakine benzer çocuk ıslahevlerinin ülkenin her tarafında açılmasını Adliye Vekili'nden talep etmiştir. Dr. Fahri Ecevit'in Adliye Vekili'nden ikinci bir talebi de 11 yaşını bitirmiş ve bilerek suç işlemiş, işlediği suçun cezası da bir yıldan fazla cezayı gerektiren çocukların, mahkeme duruşma safhaları bitinceye ve cezaları kesinlik kazanıncaya kadar, tutukluluk süresini, ıslahevlerinde yer bulunmadığı için, diğer büyük suçlularla birlikte tutukevlerinde ve genel hapishanelerde geçirmemelerine yönelikti. Dr. Fahri Ecevit, konuşmasının sonunda; 11 yaşını bitirmemiş çocukların işledikleri suçlardan dolayı gerektiğinde 18 yaşına kadar çocuk ıslahevlerinde alıkonulduklarını ifade ederek, buna karşın 11 yaşını bitirmiş çocukların kendilerine ne ceza verilmişse, ancak cezaları süresince çocuk ıslahevlerinde bulundurulabildiğini vurgulamış ve Türk Ceza Kanunu'nda değişiklik yapılarak bu türden çocukların, topluma yararlı bir uzuv haline getirilebilmesi için, işledikleri suçun ceza süresi bitse dahi 18 yaşına kadar çocuk ıslahevlerinde eğitilmeleri gerektiğinin altını çizmiştir.¹⁰⁵⁸

Adliye Vekili Konya milletvekili Ali Rıza Türel, verdiği yanıtlarda; ilk önce Kastamonu milletvekili Tezer Taşkiran'ın suçlu çocuklar ve çocuk ıslahevi hakkındaki temennilerine tamamen katıldığını ifade etmiş ve önemli sözlerinden dolayı kendisine teşekkür etmiştir. Tezer Taşkiran'ın suçlu kız çocuklarının cezalarını çekmeleri için kurulmasını talep ettiği kız ıslahevinin kurulmasını gerektirecek bir durum olmadığının altını çizen Ali Rıza Türel, ülkede suç işlemiş kız çocuklarının sayısının yirmiyi geçmediğini vurgulamıştır. Tezer Taşkiran'ın çocuk mahkemeleri kurulması hakkındaki temennilerine tamamen katıldığını ifade eden Ali Rıza Türel, esasen gençliğinden beri bu davanın peşinde ve imkânlar araştırmakla meşgul olduğunu vurgulamış ve imkân bulunur da çocuk mahkemeleri kurulursa, bunun kendisi için büyük bir mutluluk kaynağı olacağını belirtmiştir. Adliye Vekili Ali Rıza Türel, Dr. Fahri Ecevit'in taleplerine verdiği yanıtlarda ise; Fahri Ecevit'in 11 yaşından küçük olan ya da 11 ile 15 yaş arasında olup da işlediği suçun

¹⁰⁵⁸ **TBMM ZC (VII. Dönem)**, C: 10, İ: 60 (24 Mayıs 1944), s.246 -248.

neticelerini fark ve ayırt edemeyen Türk Ceza Kanunu'nun sorumsuz olarak kabul ettiği suç işlemiş çocukların da çocuk ıslahevine konulmasını temenni ettiğini, ayrıca çocukların ceza bittikten sonra da ıslahevinde alıkonulmasını talep ettiğini belirterek, ancak Türk Ceza Kanunu'nun cezaya ehil saymadığı çocukları, bir ceza infaz kurumuna sokmanın prensip olarak mümkün olmadığını altını çizmiştir. Diğer taraftan Dr. Fahri Ecevit'in tutuklu çocukların tutukevinde bulundurulmamasına yönelik taleplerine Ali Rıza Türel, tutuklamanın bir emniyet tedbiri olduğu gerekçesiyle katılmamıştır.¹⁰⁵⁹

Kastamonu milletvekilleri Tezer Taşkiran ve Dr. Fahri Ecevit, suçlu çocuklar hakkındaki dilek ve temennilerini 1946 yılı Adliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde de yinelemişlerdir.¹⁰⁶⁰

Kastamonu milletvekilleri adli tıp doktorlarının sayılarının artırılmasına yönelik olarak da talepte bulunmuşlardır. 1946 yılı Adliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Dr. Fahri Ecevit, ülkede adli tıp doktorlarının sayılarının yetersiz olduğuna işaret ederek, adli tıp doktorlarının Sıhhat Vekâleti yerine Adliye Vekâleti'nin emrinde bir memur sıfatıyla çalıştırılmalarını, diğer doktorlar gibi dışarıda muayene açamamalarını, çalışma koşullarının ve sorumluluklarının ağır olmasını bu duruma neden olarak göstermiştir. Dr. Fahri Ecevit'e göre; ülkede adli tıp doktorlarının sayısını artırmak ve bu mesleği daha cazibeli hale getirmek için adli tıp doktorlarının rahat yaşamasını sağlayacak tedbirlerin alınması gerekiyordu.¹⁰⁶¹ Adliye Vekili Konya milletvekili Ali Rıza Türel, Dr. Fahri Ecevit'e verdiği yanıtta; adli tıp kurumunu daha mükemmel bir hale getirmek için gerekli olan tedbirleri aldıklarını belirterek, bu tedbirlerden bir kısmının kısa zamanda adli tıp doktoru elde etmek, diğerinin de adli tıp doktorlarına daha iyi bir gelecek hazırlamak olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁶²

¹⁰⁵⁹ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 10, İ: 60 (24 Mayıs 1944), s.254 -255.

¹⁰⁶⁰ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 20, İ: 14 (19 Aralık 1945), s.197 -207.

¹⁰⁶¹ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 20, İ: 14 (19 Aralık 1945), s.203 -206.

¹⁰⁶² TBMM ZC (VII. Dönem), C: 20, İ: 15 (20 Aralık 1945), s.219.

6) Tarım Politikalarına Dönük Çalışmalar

Kastamonu milletvekillerinin tarım politikalarına dönük çalışmalarının çoğunu Toprak Mahsulleri Vergisi ile ilgili tespit ve talepleri oluşturur. 15 Mayıs 1943 tarihinde Meclis Başkanlığı'na sunulan “*Toprak Mahsulleri Vergisi Kanun Lâyihası*”nın gerekçesinde, savaş nedeniyle ülkede yaşanan ekonomik zorlukların toplumda dengeli bir biçimde paylaştırılabilmesi için, “*maliyet fiyatlarının birkaç misli derecesinde artan toprak mahsullerinden bir vergi alınmasına zaruret görülmüştür*” deniliyordu.¹⁰⁶³ Toprak Mahsulleri Vergisi kanun lâyihasına göre; toprak ürünleri vergiye tâbi tutulacak ve vergi oranı % 10 olacaktı.¹⁰⁶⁴ Ancak aradan yalnızca birkaç ay geçtikten sonra, Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu’nu yeniden düzenlemek amacı ile 21 Mart 1944 tarihinde TBMM’ye yeni bir Toprak Mahsulleri Vergisi kanun lâyihası sunulmuştur. Kanun lâyihasının gerekçesinde, eski kanunun bazı boşlukları ve uygulamada eksikleri olduğunun tespit edildiği açıklanıyor, bunlar arasında, ölçü ve tahmin memurluğu yapacak memur bulmaktaki güçlükler ile ölçü işi ile görevli memurların görevlerini hakkı ile yapmamış olmaları da gösteriliyordu.¹⁰⁶⁵

Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, üç mahsul yılı uygulandıktan sonra, 23 Ocak 1946 tarihli kanun ile 1946 yılından itibaren yürürlükten kaldırılmıştır. Toprak Mahsulleri Vergisi ile öngörülen gelir ise asla elde edilememiştir. Cemil Koçak’ın tespitlerine göre; Toprak Mahsulleri Vergisi ile elde edilen gelir, tahmini vergi gelirinin ancak % 73’üydü ve devlet, elde ettiği Toprak Mahsulleri Vergisi’nin 1/6’sını vergiyi toplamak için harcamıştı. Bunun dışında ödenen Toprak Mahsulleri Vergisi, Türkiye’nin zirai gelirinin yalnızca % 3’ü oranındaydı. Diğer taraftan, Türkiye’nin zirai geliri, milli gelirin % 48’ini oluşturmasına karşın, 1943, 1944 ve 1945 mali yıllarında, Toprak Mahsulleri Vergisi, bütçenin yalnızca % 8,5’ünü karşılayabilmişti. Dolayısıyla toprak mahsulleri yeterince vergilendirilememiştir.¹⁰⁶⁶ Korkut Boratav’ın tespitlerine göre ise; bu vergi, savaş şartlarından yararlanan

¹⁰⁶³ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 3, İ: 33 (4 Haziran 1943), s.66.

¹⁰⁶⁴ Aynı yerde.

¹⁰⁶⁵ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 9, İ: 44 (19 Nisan 1944), s.89.

¹⁰⁶⁶ Koçak, a.g.e. , s.525 -526.

gruplar içinde o ana kadar karşılığını ödememiş bulunan çiftçilere yönelen ve bu yönü ile Varlık Vergisi'nin tamamlayıcısı olarak görülebilecek bir vergiydi. Ancak Varlık Vergisi'nin aksine, bu vergi, büyük ve küçük çiftçi arasında fark gözetmeyen bir kanundu, bu nedenle de, en ağır yük, piyasaya pek az açılmış ve esasen savaş şartlarında üretimi düşmüş, yalnızca kendi boğazı için üreten küçük köylüye yüklenmiş ve bu vergi küçük köylü tarafından çok ağır bir biçimde hissedilmiştir.¹⁰⁶⁷

Kastamonu milletvekilleri de bu vergi konusunda bazı tespitlerde ve taleplerde bulunmuşlardır. 19 Nisan 1944 tarihinde Meclis Başkanlığı'na sunulan *"Toprak Mahsulleri Vergisi Kanun Lâyihası"* hakkında söz alan milletvekillerinden bazıları uygulamadaki aksaklıklar ve ihmaller ve verginin ağırlığı konusunda Hükümet'e sert eleştiriler yöneltmişlerdir. Sivas milletvekili Abdurrahman Naci Demirağ ise, Toprak Mahsulleri Vergisi'nin âşar vergisine benzediği yönünde eleştirilerde bulunmuş, âşar vergisi olarak nitelendirdiği Toprak Mahsulleri Vergisi'nin, devlet eliyle toplanması yerine mültezim usulüyle toplanmasını teklif etmiş, buna gerekçe olarak da bu verginin iltizam usulüyle tam ve gerçeğe yakın olarak toplanabileceğine işaret etmiştir.¹⁰⁶⁸ Gaziantep milletvekili Cemil Sait Barlas, Abdurrahman Naci Demirağ'ın iltizam usulüne geçilmesi yolundaki önerisini kınayarak reddetmiş, ancak Toprak Mahsulleri Vergisi'nin âşara benzediği yönündeki eleştirilere de katılmıştır.¹⁰⁶⁹ Kastamonu milletvekili Dr. Fahri Ecevit ise, Toprak Mahsulleri Vergisi'nin âşar vergisine benzediği yolundaki iddiaları reddetmiş, iltizam usulüne geri dönülmesi yolundaki önerilerin ise kabul edilemez olduğunu vurgulamıştır. Dr. Fahri Ecevit'e göre; âşar mültezimi bir çeşit zorbalık tohumuydu ve Cumhuriyet yönetimi halka büyük bir ıstırap veren ve halkı devletten soğutan bir kurumu ortadan kaldırmakla en büyük ülkülerden birini gerçekleştirmişti.¹⁰⁷⁰

Vergiye tâbi toprak mahsullerini sıralayan Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nun birinci maddesi hakkında söz alan Kastamonu milletvekilleri Abidin

¹⁰⁶⁷ Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974, s.352 -353.

¹⁰⁶⁸ **TBMM ZC (VII. Dönem)**, C: 9, İ: 44 (19 Nisan 1944), s.67 -69.

¹⁰⁶⁹ **TBMM ZC (VII. Dönem)**, C: 9, İ: 44 (19 Nisan 1944), s.70 -71.

¹⁰⁷⁰ **TBMM ZC (VII. Dönem)**, C: 9, İ: 44 (19 Nisan 1944), s.74 -75.

Binkaya ile Tezer Taşkiran, yaptıkları konuşmalarda; vergiye tâbi mahsuller arasında bulunan kaplıcanın Kuzey Anadolu’da ve özellikle Kastamonu vilâyetinde geçimini sağlayamayan çok yoksul halk tarafından ekildiğini belirterek, kaplıcanın genellikle hayvan yemi olarak kullanıldığını; arpa, buğday, mısır bulunmadığı zamanlarda da ekmek olarak tüketildiğini vurgulamışlar ve zaten oldukça yoksul olan bu köylülere daha fazla vergi yükü yüklememek için kaplıcanın vergiye tâbi mahsulleri sıralayan vergi listesinden çıkarılması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Abidin Binkaya ile Tezer Taşkiran, kaplıcanın vergi listesinden çıkarılması konusunda Meclis Başkanlığı’na iki ayrı önerge de vermişlerdir. Ancak yapılan oylamada bu önergeleri kabul görmemiştir.¹⁰⁷¹

Kastamonu milletvekili Abidin Binkaya, kanun lâyihasının 6. maddesi ile ekim yerleri, ekilen tohum miktarı vb. konularda; 15. maddesi ile de mahsul miktarı konusunda Tahmin Komisyonları’na iki ayrı beyanname verilmesine itiraz etmiş ve vergi mükelleflerine fazla külfet getireceği iddiasıyla bir beyanname ile yetinilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.¹⁰⁷² Muvakkat Encümen Mazbata Muharriri Zonguldak milletvekili Şinasi Devrin, verdiği yanıtta; vergi tahmininin gerçeğe en yakın bir şekilde yapılabilmesi için birbirini kontrol eden birtakım unsurlara ihtiyaç olduğunu, beyan cetvelinin de bu unsurlardan biri olduğunu belirterek, Tahmin Komisyonları’na iki ayrı beyanname verilmesini savunmuştur.¹⁰⁷³

Kastamonu milletvekili Abidin Binkaya’nın kanun lâyihası hakkında itiraz konularından biri de 12. madde ile Tahmin Komisyonu’na üye seçilen mal memuruna 22. madde ile Tahmin Komisyonları’nın aldığı kararlara itiraz hakkı tanınmasıydı. Abidin Binkaya’ya göre; bu hüküm, hukukun genel ilkelerine aykırı bir karardır. Maliye Vekili Fuat Ağralı, şimdiye kadar vergi kanunlarının hepsinde böyle bir hükmün kabul edildiğini belirterek, Mal Memuru’nun vergi koyan sıfatıyla vergi mükellefi yani vergi konulan gibi itiraza hakkı olduğunun altını çizmiştir.¹⁰⁷⁴

¹⁰⁷¹ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 9, İ: 44 (19 Nisan 1944), s.81 -88.

¹⁰⁷² TBMM ZC (VII. Dönem), C: 9, İ: 45 (20 Nisan 1944), s.101 -102.

¹⁰⁷³ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 9, İ: 45 (20 Nisan 1944), s.103.

¹⁰⁷⁴ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 9, İ: 45 (20 Nisan 1944), s.111.

Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nun 53. maddesi, kanunun uygulanmasında ve verginin tahsilinde fazladan çalışması görülen ve görevlerini iyi ve doğru bir şekilde yapan valilere, memurlara, muhtarlara ve ihtiyar meclisi üyelerine değişen miktarlarda ikramiye verilmesini öngörüyordu. Kastamonu milletvekili Tezer Taşkiran, maddeye karşı çıkmış ve itirazlarını şu noktalarda toplamıştı;

Her şeyden önce, bu madde gereğince ikramiyelerin ödenmesi için aynı ya da nakdi olarak alınan Toprak Mahsulleri Vergisi'nin en az % 90 oranında tahsil edilmesi gerekiyordu. Bu da, söz konusu vergiyi toplamakla görevli kimselerin ikramiye hak kazanmak için köylü üzerinde daha çok baskı kurmalarına neden olabilirdi. Diğer taraftan bu verginin toplanmasında ikramiye usulü kabul edildiği takdirde, diğer vergilere de bu ikramiye usulünü genelleştirmek gerekecek, bu da devlet bütçesine fazladan yük getirecekti. Nitekim Toprak Mahsulleri Vergisi'nden devletin 100 milyon lira gelir beklediğini ifade eden Tezer Taşkiran, bu gelirin üç milyon lirasının ikramiyelere ödeneceğinin altını çizmiştir. Bunun dışında bu hükümle; bu kanunun dışında başka alanlarda görevlerini iyi ve doğru şekilde yapan kimseler dışarıda bırakıldığından bir çeşit adaletsizlik yapılmış oluyordu. Ayrıca işini doğru ve iyi yapmak zaten o memurun göreviydi.¹⁰⁷⁵ Kastamonu milletvekili Tezer Taşkiran, bütün bu gerekçelerle Meclis Başkanlığı'na bir önerge vermiş ve 53. maddenin kaldırılmasını teklif etmiştir.¹⁰⁷⁶ Urfa milletvekili Suut Kemal Yetkin, Konya milletvekili Dr. Osman Şevki Uludağ, Eskişehir milletvekili Emin Sazak, Ankara milletvekili Mümtaz Ökmen, Maraş milletvekili Rasih Kaplan ve Manisa milletvekili Yusuf Hikmet Bayur da, konuşmalarında Tezer Taşkiran'a destek vermişlerdir. Kastamonu milletvekili Dr. Fahri Ecevit ise, kanunun uygulanmasında fazladan emeği geçenleri ödüllendirmenin teşvik amacıyla yapıldığına işaret ederek, maddeyi savunmuştur. Neticede yapılan oylama sonucu Tezer Taşkiran'ın önergesi kabul edilerek, madde kaldırılmıştır.¹⁰⁷⁷

¹⁰⁷⁵ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 9, İ: 48 (24 Nisan 1944), s.227 -228.

¹⁰⁷⁶ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 9, İ: 48 (24 Nisan 1944), s.230

¹⁰⁷⁷ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 9, İ: 48 (24 Nisan 1944), s.228 -232.

7) Ülkedeki Bayındırlık Politikalarına İlişkin Talepler

Devlet Havayolları Genel Müdürlüğü 1946 yılı bütçe kanun lâyihası müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Abidin Binkaya, Devlet Havayolları Genel Müdürlüğü'nün bütçesini inceleyen Bütçe Encümeni raportörlerinin yazmış olduğu raporda, *“İdarenin milletlerarası uçuşlara müsait bir hale getirmek mecburiyetinde bulunduğu meydanlar ve bunların tesislerini bir an evvel vücuda getirebilmek için gereken tahsisatın 1947 yılı bütçesinde esirgenmemesi yerinde olur”* denildiğini ifade ederek, hâlbuki Chicago havacılık konferansında, Türkiye'nin, havaalanı ve istasyonları için en uygun bir yer olduğunun belirtildiğini vurgulamış, ancak Devlet Havayolları Genel Müdürlüğü ile Hava Kurumu arasındaki anlaşmazlık nedeniyle havaalanlarının bir an önce meydana getirilmesinin geciktirildiğinin altını çizmiştir. Havaalanlarının ve tesislerinin inşasının geciktirilmesinin kabul edilemez olduğunun altını çizen Abidin Binkaya, bu havaalanlarının neden yapılmadığını ve yukarıda adı geçen iki kurum arasında anlaşmazlığın gerçek olup olmadığını Münakalât Vekili'nden sormuştur.¹⁰⁷⁸ Münakalât Vekili Konya milletvekili Ali Fuat Cebesoy, verdiği yanıtta; Devlet Havayolları Genel Müdürlüğü ile Hava Kurumu arasında bir anlaşmazlık bulunmadığını, yalnızca idari sorunlardan dolayı bazı küçük anlaşmazlıklar olduğunu belirterek, bu anlaşmazlıkların pek yakın bir zamanda giderileceğini vurgulamış ve Encümen raportörlerinin belirttiği üzere gelecek yıllar Devlet Havayolları Genel Müdürlüğü'ne daha çok ödenek ayrılmasını ümit ettiğinin altını çizmiştir.¹⁰⁷⁹

8) Ülke Sanayisine Yönelik Etkinlikler

28 Ocak 1946 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda müzakere edilen *“Sümerbank Sermayesinin Artırılması Hakkında Kanun Lâyihası”* münasebetiyle söz alan Kastamonu milletvekili Dr. Fahri Ecevit, ülkede 3,5 milyon tiftik keçisi olduğunu belirterek, tiftiğin hangi alanlarda kullanılabileceğine ve tüketilebileceğine ilişkin örnekler vermiş ve İktisat Vekili'nden tiftiği iplik yapacak bir fabrika

¹⁰⁷⁸ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 20, İ: 21 (28 Aralık 1945), s.602 -603.

¹⁰⁷⁹ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 20, İ: 21 (28 Aralık 1945), s.604 -605

kurmasını talep etmiştir.¹⁰⁸⁰ İktisat Vekili Rize milletvekili Fuat Sirmen, Dr. Fahri Ecevit’e verdiği yanıtta; ülkede üretilen tiftiğin 6 – 7 bin ton civarında olduğunu belirterek, bu 6 – 7 bin ton tiftiğin ülke dâhilinde gerek iplik ve gerek dokuma halinde imal edilip ülke içinde sarf edilmesinin ve tüketilmesinin, ayrıca yurt dışına ihraç edilmesinin mümkün olmadığına altını çizmiştir. Ülke dâhilinde yetişen hammaddeleri değerlendirmenin sanayileşme esaslarının temeli olduğunu, bu bakımdan tiftiğin birinci planda ele alınmaya değer olduğunu ifade eden Fuat Sirmen, ancak Türkiye sanayisinin, ülkenin genel çıkarları gereğince, ülke içinde yetişen ve hepsi ülke içinde tüketilen hammaddeler için ayarlandığını vurgulamış ve İktisat Vekâleti’nin görevinin, ülke sanayisi ihraç sanayisi esasına geçerek rekabetlerle baş edebilecek bir duruma gelinceye kadar hammaddeleri ülke dâhilinde değerlendirmek ve ülke hacmi içinde tüketebilecek ölçüde tesisler kurmak olduğunun altını çizmiştir.¹⁰⁸¹

20 Mayıs 1946 tarihinde Meclis Başkanlığı’na Hükümet tarafından “*Tekel Genel Müdürlüğü İhtiyaçları İçin Gelecek Yıllara Geçici Yüklenmelere Girişilmesi Hakkında Kanun Lâyihası*” sunulmuştur. Söz konusu kanun lâyihasının birinci maddesine göre; Hükümetçe onaylanacak programa göre fabrika, üretim ve doldurma evleri yaptırmak, mevcutları genişletmek ve bunlara gerekli her çeşit makine, alet ve araç satın almak ve yıllık ödeme miktarı 10 milyon lirayı geçmemek üzere 50 milyon liraya kadar gelecek yıllar Tekel Genel Müdürlüğü bütçesine geçici olarak yüklenecekti. Kanun lâyihası hakkında söz alan Bilecik milletvekili Kasım Gülek, bu 50 milyon lira ile Tekel Genel Müdürlüğü’nün ne gibi işler yapacağını Gümrük ve İnhisarlar Vekili Kastamonu milletvekili Tahsin Coşkan’dan sormuştur. Bu göreve, daha önce belirtildiği üzere, 19 Şubat 1946 tarihinde getirilen Gümrük ve İnhisarlar Vekili Tahsin Coşkan, Kasım Gülek’e verdiği yanıtta; Tekel Genel Müdürlüğü bütçesine konulacak 50 milyon lira ile öncelikle mevcut fabrikaların genişletileceğini, daha sonra da yeniden fabrikalar kurulacağını ifade etmiştir. Hâlâ mevcut olan iki bira fabrikasının ülkenin ihtiyacını karşılayacak durumda olmadığını, bira tüketiminin oldukça arttığını ve 7 – 8 yıl önce 3,5 milyon litre olan bira

¹⁰⁸⁰ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 21, İ: 29 (28 Ocak 1946), s.136.

¹⁰⁸¹ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 21, İ: 29 (28 Ocak 1946), s.139.

tüketiminin 1946 yılında 17 milyon litreye kadar çıktığının altını çizen Tahsin Coşkan, 50 milyon liranın bir kısmıyla Ankara ve İstanbul'daki iki bira fabrikasının üretiminin 4 milyon litre kadar artırılacağını, yeniden 12 milyon litre bira yapacak yeni bir bira fabrikası kurulacağını, bunun dışında 20 milyon litrelik malt fabrikası yapılacağını ifade etmiştir. Biraların şişelerle ve ufak fiçılarla uzak yerlere gönderilmesinin hem zor ve hem de pahalı olduğunun altını çizen Tahsin Coşkan, bu nedenle dört bira doldurma yeri yapacaklarını ve bu biraları büyük tanklara doldurup, soğuk vagonlarla ülkenin çeşitli yerlerine göndereceklerini ifade etmiştir. Biranın ardından şarap sorununa da değinen Tahsin Coşkan, Türkiye'nin Fransa'dan sonra üzüm bağı en çok olan ülke olduğunu ve ülkede 4,5 milyon dekar üzüm bağı olduğunu vurgulamış ve 20 milyon litre olan şarap üretiminin 100 milyon litreye çıkarılacağını altını çizmiştir. Ülkenin beş yerinde sigara fabrikası ve imalathanesi bulunduğunu ve ülkenin sigara ihtiyacının her yıl % 3 oranında arttığını ifade eden Tahsin Coşkan, talep edilen bu ödenekle İstanbul'da büyük bir sigara fabrikası kurmayı hedeflediklerini bildirmiştir. Tahsin Coşkan, bunların dışında verilen bu ödenekle bira ve şarap gibi akıcı şeyleri demiryollarıyla göndermek için yurt dışından soğuk hava tesisatlı vagonlar ithal edileceğini ve 55 bin sandık olan kibrit üretimin 70 bin sandığa çıkarılacağını ifade etmiştir. Vekil'in ardından söz alan Konya milletvekili Osman Şevki Uludağ, ülkede akar – yakıt ihtiyacını kısmen karşılamak üzere bir alkol fabrikası açılması hakkında Meclis'te birçok konuşmalar olduğunu belirterek, Vekâlet'in bu husustaki incelemelerinin neler olduğunu sormuştur. Gümrük ve İnhisarlar Vekili Tahsin Coşkan, verdiği yanıtta; ülkenin çeşitli yerlerinde yemeğe elverişli olmayan mısırlar olduğunu belirterek, bu mısırları Petrol Ofisi adına alkol yapıp ispiroto halinde Petrol Ofisi'ne verdiklerini ifade etmiştir. Neticede Gümrük ve İnhisarlar Vekili Tahsin Coşkan'ın açıklamaları yeterli görülerek, maddelere geçilmiş ve yapılan oylama sonucu kanun lâyihası kabul edilmiştir.¹⁰⁸²

¹⁰⁸² **TBMM ZC (VII. Dönem)**, C: 23, İ: 52 (20 Mayıs 1946), s.126 -128.

9) Toplumsal Sorunlara Yönelik Çözümleme Girişimleri

a) Alkollü İçkiler ile İlgili Tespitler

Daha önce belirtildiği üzere, II. TBMM Dönemi Kastamonu milletvekillerinden Halid Bey, toplumsal yıkıma yol açtığı gerekçesiyle ülkede alkollü içkilerin üretimine, kullanımına, ithaline ve satışına itiraz etmiş ve diğer Kastamonu milletvekilleri de bu konuda kendisine destek vermişti. Kastamonu milletvekilleri alkollü içkiler konusundaki duyarlılıklarını sonraki yasama dönemlerinde de sürdürmüşlerdir. Nitekim 1943 yılı İnhisarlar Umum Müdürlüğü bütçesi müzakerelerinde söz alan Dr. Fahri Ecevit de rakının halk sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekmiştir. Dr. Fahri Ecevit, konuşmasında; ülkedeki rakı tüketiminin 1936 yılı ile 1941 yılı arasında iki milyon litrelik bir artış gösterdiğini ve kişi başına rakı tüketiminin bir litre arttığını ifade ederek, rakı tüketimindeki bu artışın kasaba ve şehirlerde mi yoğunlaştığını, yoksa rakı içmek alışkanlığının köylere doğru mu uzandığını Gümrük ve İnhisarlar Vekili'nden sormuştur. İkinci olarak, bazı tekel bayilerinin köylü tütün ve tuz almak için kendilerine başvurduğu zaman köylüyü rakı almaya da zorladığını işittiğini ifade eden Dr. Fahri Ecevit, bunun doğruluk derecesi hakkında Gümrük ve İnhisarlar Vekili'nden açıklama talep etmiştir. Bunun dışında alkollü içki reklamlarını da eleştiren Dr. Fahri Ecevit, rakı satışını azaltmak için rakı şişelerinin büyütülmesini talep etmiştir. Diğer taraftan rakıdaki alkol derecesinin yüksekliğine işaret eden Dr. Fahri Ecevit, rakının halk sağlığı üzerindeki tehlikesini azaltmak için rakıdaki % 45 – 50'lik alkol derecesinin azaltılması gerektiğinin altını çizmiştir.¹⁰⁸³

Konu hakkında söz alan Konya milletvekili Dr. Osman Şevki Uludağ, konuşmasında; rakı sorununun anason sorunu olduğunu belirterek, anasonun ancak belli miktarda alkol içinde eridiğini vurgulamış, bu nedenle de rakıdaki alkol derecesinin azaltılmasının imkânsızlığına işaret etmiştir. Dr. Osman Şevki Uludağ'a

¹⁰⁸³ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 2, İ: 19 (05 Mayıs 1943), s.16 -17.

göre; asıl olarak evlerde kullanılan ve içerisinde % 75 -80 derecesinde alkol bulunan likör denilen içki ile mücadele etmek gerekiyordu.¹⁰⁸⁴

Gümrük ve İnhisarlar Vekili Suat Hayri Ürgüplü, Dr. Fahri Ecevit'in suallerine ve eleştirilerine verdiği yanıtlarda; ilk önce rakamlar vererek ülkedeki alkollü içki üretiminin ve tüketiminin abartılacak bir derecede artış göstermediğinin altını çizmiştir. Buna karşın ülkedeki rakı tüketiminin yalnız kasaba ve şehirlerde yoğunlaşmadığını, son iki yıl içerisinde tarım ürünleri fiyatlarının artması ve köylülerin satın alma gücünün çoğalması neticesinde köylülerin de rakı tüketimine katıldığının görülmekte olduğunu ifade eden Suat Hayri Ürgüplü, ancak köylerdeki rakı tüketimine ilişkin istatistiklerin mevcut olmadığını belirtmiştir. Diğer taraftan rakının halk sağlığı üzerindeki zararını azaltmak ve tüketimini sınırlandırmak için yıllardan beri TBMM'de uzun müzakere ve tartışmaların yaşandığını ifade eden Suat Hayri Ürgüplü, rakının, alkollü içkiler arasında, alkolü oldukça fazla olan sert bir içki olduğunu vurgulamış ve Türkiye'de üretilen rakılarda % 45 -50 derecesinde alkol bulunduğunun altını çizmiştir. TBMM'nin arzusu doğrultusunda Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti'nin rakıdaki alkol derecesini azaltmak ve ülkedeki rakı tüketimini sınırlandırmak yolunda yıllardan beri çalışmakta olduğunun altını çizen Suat Hayri Ürgüplü, rakıdaki alkol derecesini düşürmede alınan neticenin olumsuz olduğunu vurgulamıştır. Zira rakıdaki anasonun % 40 alkol derecesinde erimemesi neticesinde üretilen rakı piyasada satılamamış ve tekel bayilerine satılmak üzere verilen rakılar da gümrük ve inhisarlar idaresine geri iade edilmişti. Bu nedenle rakıdaki alkol derecesi yine % 45 -50 dereceye yükseltilerek ancak satışı temin edilebilmişti. Bununla birlikte Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti'nin, rakının, alkol derecesinin yüksek olmasından dolayı halk sağlığına büyük zarar verdiği yolundaki görüş ve düşüncelere katılmadığının altını çizen Suat Hayri Ürgüplü, buna neden olarak diğer yabancı içkilerdeki alkol derecesinin yüksekliğini ve rakıdaki alkol derecesinin, rakının su katılarak içilmesi nedeniyle, % 25 -30'lara kadar düşmesini göstermiştir. Suat Hayri Ürgüplü'ye göre; başta rakı olmak üzere diğer alkollü içkilerin halk sağlığına verdiği zararları ortadan kaldırmak için; halkın alkollü içkilerin verdiği

¹⁰⁸⁴ **TBMM ZC (VII. Dönem)**, C: 2, İ: 19 (05 Mayıs 1943), s.17.

zararlar konusunda aydınlatılması ve uyarılması, ülkede sportif faaliyetlerin yaygınlaştırılması, içkisiz eğlenceler düzenlenmesi, rakı tam tekel altına alınarak rakının tüketiminin sınırlandırılması, alkol derecesi düşük içkilerin teşvik edilmesi, alkoliklerin tedavi edilmesi ve alkollü içkilerin en fazla tüketildiği Cumartesi ve Pazar günleri alkol tüketiminin ve içki içilmesinin yasaklanması gerekiyordu. Suat Hayri Ürgüplü, konuşmasında; tekel bayilerinin halkı rakı satın almaya zorladığı yolunda bir şikâyetin Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti'ne ulaşmadığının altını çizerek, bununla meşgul olacaklarını ve böyle bir şikâyet varsa tekel bayileri hakkında kanuni mevzuat dairesinde karar almakta gecikmeyeceklerini vurgulamıştır.

Gümrük ve İnhisarlar Vekili'nin açıklamalarından sonra söz alan Dr. Fahri Ecevit, Vekil'in birçok yabancı ülkede alkol derecesi yüksek içkiler kullanıldığını ve bu nedenle rakıdaki alkol derecesinin korkulacak derecede olmadığını söylediğini ifade ederek, Gümrük ve İnhisarlar Vekili'nden alkol derecesi yüksek içkilerin adlarını sormuştur. Vekil Suat Hayri Ürgüplü, Dr. Fahri Ecevit'in sualine verdiği yanıtta; % 3 -6 alkollü biranın, % 3 -8 alkollü sidrin, % 8 -15 alkollü şarabın ve % 12-15 alkollü şampanyanın hafif alkollü içkiler olduğunu, buna karşın % 38 -41 alkol derecesi içeren kanyak, cin ve viskinin, % 45 -50 alkol derecesi içeren rakının ve % 50 -55 alkol derecesi içeren apsent ve arrackın ağır alkollü içkiler olduğunu ifade etmiş, dolayısıyla birçok yabancı ülkede rakının içerdiği ağır alkol derecesini içeren ve bazen geçen rakı dışında 8 – 10 ve hatta daha fazla alkollü içki bulunduğunun altını çizmiştir.¹⁰⁸⁵

b) Ülkedeki Hayat Pahalılığına Çözüm Önerileri

Avrupa'da başlayan İkinci Dünya Savaşı ile birlikte yarı seferberlik havasına giren Türkiye, faal nüfusunun önemli bir bölümünü silah altına almıştır. Bu durum ülkede bütçeler içerisindeki savunma harcamalarını artırırken, özellikle tarım sektöründeki iş gücü kaybı nedeniyle üretim önemli ölçüde azalmıştır. Savaşla birlikte uluslararası ticaret yollarında oluşan güvensizlik, ülkenin ithalat hacminde

¹⁰⁸⁵ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 2, İ: 19 (05 Mayıs 1943), s.18 -20.

çok fazla olmak üzere ihracatta da daralmaya zemin hazırlamış, bu gerileme yatırım ve tüketim mallarının bulunmasını zorlaştırırken, kamu gelirleri açısından da önemli ölçüde vergi kaybına neden olmuştur. Bütün bu etkenler ülkede arz talep dengesini bozarak, yüksek enflasyonun beslendiği koşulları hazırlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın henüz birinci haftasında, ülkede birçok mal aniden piyasadan çekilmiş, fiyatlar hızlı bir yükselme eğilimine girmiştir. Nitekim bu döneme ilişkin yapılan bir enflasyon hesaplamasına göre Türkiye, savaşa katılan ve katılmayan ülkeler arasında fiyat artışı ve hayat pahalılığı açısından ortalama % 363 rakamıyla birincidir. Özellikle gıda maddelerindeki hızlı fiyat artışı, dikkat çekici boyutlara ulaşmıştı. Bu arada özellikle şeker fiyatlarındaki yüzde binlik artış da dikkat çekici bir düzeydeydi. Nitekim 1941 yılında İstanbul'da şeker fiyatı 20 kuruştan 40 kuruşa, 1942 yılında 500 kuruşa çıkmıştır.¹⁰⁸⁶ 1943 yılı Ziraat Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Abidin Binkaya da, konuşmasında; ülkedeki şeker kıtlığına işaret ederek, bu soruna çözüm olarak ülkede fenni arıcılığa daha çok önem verilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Zira Abidin Binkaya'ya göre; bin arı kovanı bir şeker fabrikasına bedeldi. Buna karşın ülkede arıcılık hâlâ eski usul sepetlerde, tahtadan yapılmış âdi kovanlarda ve ilkel şekilde sürdürülmekteydi.¹⁰⁸⁷

1945 yılı Ticaret Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Dr. Fahri Ecevit de, konuşmasında; ülkedeki hayat pahalılığına işaret etmiş, bu bağlamda çarşı ve pazardaki gıda fiyatlarına ilişkin rakamlar vererek, Ticaret Vekili'nin gıda fiyatlarına ilişkin verdiği rakamların doğruluğunu sorgulamış ve Hükümet'ten sabit ve dar gelirli aileler için asgari bir hayat endeksi kararlaştırmasını talep etmiştir.¹⁰⁸⁸ Ticaret Vekili, *“Benden sonra kürsüye gelen arkadaşlarımız evvela elimizdeki rakamlar üzerinde durarak bunları, sıhhati olmayan rakamlar şeklinde mütalaa etmek lazım geldiğini ileri sürdüler. Bendeniz bana tevdi edilmiş olan vazifeyi, bir Türk çocuğuna yakışır şekilde, bütün enerjimi ve*

¹⁰⁸⁶ İrfan Bülbül, “İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'de Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Yıl: 5/2006, Sayı: 9, s.4 -8.

¹⁰⁸⁷ **TBMM ZC (VII. Dönem)**, C: 2, İ: 29 (27 Mayıs 1943), s.290 -291.

¹⁰⁸⁸ **TBMM ZC (VII. Dönem)**, C: 17, İ: 65 (29 Mayıs 1945), s.495 -496.

bütün gayretimi sarf ederek yapmaya ve işlerimi iyiye doğru götürmeye çalışıyorum” sözleriyle Dr. Fahri Ecevit’e yanıt vermiştir.¹⁰⁸⁹

c) Depremlerde Alınması Gereken Tedbirlere İlişkin Talepler

29 Kasım 1943 tarihinde Dahiliye Vekili Hilmi Uran, 27 Kasım 1943 tarihinde Çorum vilâyetinde meydana gelen ve Çankırı, Kastamonu, Amasya, Samsun, Tokat, Sinop, Ordu vilâyetleri gibi çok geniş bir alanda etkili olan depremde yıkılan bina, ölü ve yaralı sayısı ve deprem bölgesinde Hükümet ve Kızılay tarafından gerçekleştirilen yardımlar hakkında Meclis Genel Kurulu’nda açıklamalarda bulunmuştur. Konu hakkında söz alan Kastamonu milletvekili Hilmi Çoruk, bazı dilek ve temennilerde bulunmuştur. Hilmi Çoruk, öncelikle 26 – 27 Aralık 1939 tarihinde meydana gelen Erzincan depreminden 17 gün sonra bir kızın enkaz altından çıkarıldığının altını çizerek, çok geniş bir alanda etkili olan Çorum merkezli depremde enkazların tamamen temizlenip temizlenmediğini Dahiliye Vekili’nden sormuştur. Dahiliye Vekili Hilmi Uran, verdiği yanıtta; öncelikle Çorum merkezli depremin çok geniş bir alanda etkili olması, köyleri içine alması, mevsimin kış olması ve enkaz altından hâlâ ölü ve yaralı insanların çıkarılması nedeniyle ölü ve yaralı sayısına ilişkin verdiği rakamların gerçek rakamlar olmadığının altını çizmiş, enkazın kaldırılması için uzun zamana ihtiyaç olduğunu vurgulamış ve deprem bölgesine en yakın ordu birliklerinin ve yerel yöneticiler tarafından halktan teşkil edilen ekiplerin enkaz kaldırma çalışmalarına yardım ettiklerini ifade etmiştir. Kastamonu milletvekili Hilmi Çoruk, ayrıca motorlu araçların işleyebilmesi için deprem bölgesindeki vilâyetlere fazladan benzin verilmesini rica etmiştir. Ticaret Vekili Bolu milletvekili Celal Sait Siren, gaz ve benzin emrinin verildiğini belirterek Hilmi Çoruk’a yanıt vermiştir. Diğer taraftan Hilmi Çoruk, genellikle böyle olağanüstü durumlarda telgraf haberleşmesinin kesildiğinin altını çizerek, en kısa zamanda ülkede telsizle haberleşmenin temin edilmesini talep etmiştir. Münakalât Vekili Konya milletvekili Ali Fuat Cebesoy; Posta, Telefon ve Telgraf Umum Müdürlüğü’nün böyle olağanüstü durumlarda belirli yerlerde telsiz postaları

¹⁰⁸⁹ **TBMM ZC (VII. Dönem)**, C: 17, İ: 65 (29 Mayıs 1945), s.498.

kurulması için bir plan hazırladığını ifade ederek, ancak bunun, zaman ve malzeme sorunu olduğunu vurgulamış ve ilk fırsatta telsizle haberleşmeyi temin edeceklerinin altını çizmiştir.¹⁰⁹⁰

d) Sağlık Hizmetlerine Yönelik Talepler

1944 yılı Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Abidin Binkaya, hastanelerde hastabakıcı sıkıntısı yaşandığına işaret ederek, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili'nden hastabakıcıların sayılarının artırılmasını talep etmiştir.¹⁰⁹¹ Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Dr. Hulusi Alataş, Abidin Binkaya'ya verdiği yanıtta; hastabakıcılık sorununun ülkenin en büyük dertlerinden birisi olduğunu ifade ederek, hastabakıcı mektebinden mezun olan hemşirelerin sayılarının çok sınırlı olduğunu, Kızılay'ın hemşire sayısını artırmak için çok çalıştığını, ancak henüz başarılı olamadığını vurgulamış, mektep mezunu olmayan ve basit işlerle uğraşan hastabakıcıların ise maaşlarının azlığı dolayısıyla mesleklerini bıraktıklarının altını çizmiştir. 1943 yılında hastabakıcıların maaşlarına bir miktar zam yapıldığını belirten Dr. Hulusi Alataş, hastabakıcıları mesleklerine bağlamak için Bütçe Encümeni'nin hastabakıcılara 1944 yılında da küçük bir zam yaptığının altını çizmiştir.¹⁰⁹²

1945 yılı Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Abidin Binkaya, özellikle verem hastalarının sanatoryumlarda tedavi olabilmek için uzun süre sıra beklediklerini ifade ederek, ülkede yeni sanatoryumlar ve hayır kurumları kurabilmek için ülke zenginlerini ve hayırseverlerini teşvik edecek propagandalara başvurulmasını Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili'nden rica etmiştir.¹⁰⁹³ Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Dr. Sadi Konuk, verdiği yanıtta; bütün uygar toplumlarda, sanatoryumların genellikle devlet tarafından değil, özel girişimler ve şirketler tarafından kurulduğunu belirterek, ülkede sanatoryum kurmak isteyen girişimcilere ve hayırseverlere Vekâlet tarafından gerekli

¹⁰⁹⁰ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 6, İ: 7 (29 Kasım 1943), s.24 -27.

¹⁰⁹¹ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 10, İ: 60 (24 Mayıs 1944), s.234.

¹⁰⁹² TBMM ZC (VII. Dönem), C: 10, İ: 60 (24 Mayıs 1944), s.240.

¹⁰⁹³ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 17, İ: 64 (28 Mayıs 1945), s.429.

kolaylığın gösterileceğinin altını çizmiştir. Diğer taraftan Sıhhat Vekâleti'nin de elindeki bütün imkânlarla sanatoryumlar üzerinde tedbirler alacağını ifade eden Dr. Sadi Konuk, ancak bu işin kolay olmadığını ve çok büyük teşkilât ve para gerektirdiğini vurgulamıştır.¹⁰⁹⁴

e) Resmi Nikâhın Ülkede Tam Olarak Yerleşemediğine İlişkin Tespitler

Bilindiği üzere 17 Şubat 1926 tarihinde TBMM tarafından kabul edilen Türk Medeni Kanunu ile evlenme akdini gösteren nikâhın devlet adına yetkili kılınan belediye başkanları, evlendirme memurları ya da muhtar tarafından kıyılması zorunluluğu getirilmişti.¹⁰⁹⁵

25 Nisan 1945 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda müzakere edilen “*Tescil edilmeyen birleşmelerle bunlardan doğan çocukların tesciline ve gizli kalmış nüfus vakalarının cezasız olarak kaydına ilişkin kanun lâyihası*” münasebetiyle söz alan Kastamonu milletvekili Dr. Fahri Ecevit de konuşmasında; Türk Medeni Kanunu'nun zorunlu kıldığı resmi nikâhın ülkede tam olarak yerleşmediğine işaret etmiştir. Türkiye’de vatandaşların özellikle köylerde ve kasabalarda Türk Medeni Kanunu’nun zorunlu kıldığı resmi nikâh töreniyle evlenmek yerine hâlâ şer’i hukuk hükümlerine göre eski usul dini törenle evlenmeye devam ettiklerinin altını çizen Dr. Fahri Ecevit, Türkiye’de 700 bin vatandaşın bu suretle evlendiklerini ifade etmiştir. Dr. Fahri Ecevit’in Türk Medeni Kanunu’nun zorunlu kıldığı resmi nikâhın ülkede tam olarak yerleşebilmesi ve şer’i hukuk hükümlerine göre eski usul dini nikâhın önüne geçilebilmesi için alınmasını gerekli gördüğü ve düşündüğü tedbirler şunlardı: Dr. Fahri Ecevit’e göre; her şeyden önce eşlerin evlenmeden önce yaptırıldıkları sağlık muayenesinde doktorlarla birlikte sağlık memurları da yetkili kılınmalıydı. Zira köylüler sağlık muayenesi yaptırmak için kasabaya gittiklerinde çoğu zaman doktoru yerinde bulamıyor ve birçok masraf yaparak günlerce han köşelerinde yatıp kalkmak zorunda kalıyorlardı. Sağlık memurları evlenecek eşleri sağlık muayenesinden

¹⁰⁹⁴ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 17, İ: 64 (28 Mayıs 1945), s.435.

¹⁰⁹⁵ TBMM ZC (II. Dönem), C: 22, İ: 57 (17 Şubat 1926), s.234; **Düstur**, 3. tertip, C: 7, s.237 - 403.

geçirmede yetkili kılındığı takdirde köylülerin işi oldukça kolaylaşacaktı. İkinci olarak Medeni Kanun hükümlerine aykırı olarak evlenenlerin cezalandırılması usulünden vazgeçilmeli, tam aksine ödüllendirme usulü yürürlüğe konulmalıydı. Örneğin Medeni Kanun hükümlerine uygun olarak evlendirme akdini gerçekleştiren muhtarlar para ile ödüllendirilmeliydi. Diğer taraftan Dr. Fahri Ecevit'e göre; resmi nikâhı özendirmek için evlenecek olanlara bir miktar çeyiz parası ve harçlık verilmeliydi.¹⁰⁹⁶

f) Haberleşme Binalarına ve Araçlarına Yönelik Talepler

1945 yılı Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Dr. Fahri Ecevit, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü binasının çok dar olduğunu ve bu binada sabaha kadar kan ter içinde çalışan basın mensuplarının nefes alamadıklarını belirterek, Hükümet'ten basın çalışanları için ferah bir binanın inşasını rica etmiştir.¹⁰⁹⁷

1946 yılı Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü bütçesi müzakerelerinde de söz alan Kastamonu milletvekili Dr. Fahri Ecevit, bu defa ülkede radyo yayıncılığının daha iyi yapılmasına ilişkin bazı taleplerde bulunmuştur. Ülkenin geniş olduğunu, ulaşım araçlarının yetersiz olduğunu ve ülkenin asıl nüfusunu köylülerin teşkil ettiğini ifade eden Dr. Fahri Ecevit, buna karşın köylülerin eline büyük merkezlerde çıkan büyük gazetelerin ancak beş, on gün sonra ve çoğunlukla hava şartlarına bağlı olarak gittiğini, küçük vilâyet gazetelerinin ise yayından istenilen faydayı halka duyuracak kadar önemli gazeteler olmadığını ve vilâyet gazetelerinin halk üzerinde etki yapacak, fikir aşılacak nitelikte yayın yapmadıklarını vurgulamış ve şehirlerde olduğu gibi köylerde de kullanılan ve köylülerin tek haber alma aracı olan radyolarda ne tür yayınlar yapılması gerektiğini anlatmıştır. Buna göre; öncelikle radyo, diğer yabancı ülkelerde olduğu gibi, ülkenin siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel politikaları konusunda halkı aydınlatacak, halka faydalı öğütler verecek, gidecekleri yolu gösterecek yayınlar yapmalıydı. Böylece Türk halkı dost ve düşman devletleri daha

¹⁰⁹⁶ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 16, İ: 46 (25 Nisan 1945), s.91 -93.

¹⁰⁹⁷ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 17, İ: 59 (22 Mayıs 1945), s.252.

iyi tanıyacak ve düşman devletlerin Türkiye'ye yönelik suçlamalarına ve olumsuz propagandalarına karşı bilinç sahibi olacaktı. Diğer taraftan ülkenin siyasi, ekonomik, kültürel ve sıhhi işleri hakkında radyolarda konuşma yapan kişilerin büyük şehirlerdeki aydın kimselere hitap eder şekilde konuştuklarını ve konuşmalarında oldukça fazla yabancı kelime kullandıklarını ifade eden Dr. Fahri Ecevit, hâlbuki öz Türkçe konuşan köylülerin bu konuşmalardan bir şey anlamadıklarının altını çizmiş ve radyolarda sade ve anlaşılır bir dille halka hitap edilmesini talep etmiştir. Bunun dışında radyolarda yalnızca *Ulus* gazetesi yazarlarının makalelerine yer verildiğini belirten Dr. Fahri Ecevit, ülkede çıkan diğer gazetelerdeki halka faydalı makalelerin de radyoda yayınlanmasını rica etmiştir. Dr. Fahri Ecevit'in son ricası ülkedeki radyo yayınlarının halkın radyo dinleyebileceği zamanlara göre ayarlanmasıydı.¹⁰⁹⁸ Basın ve Yayın Genel Müdürü, Dr. Fahri Ecevit'e verdiği yanıtta; tek bir radyo ile bundan fazlasının yapılmasına imkân göremediğinin altını çizerek, yakında kurulacak İstanbul radyosu ile daha nitelikli yayınlar yapılacağını vurgulamıştır. Bunun dışında 10 yabancı dille radyo yayını yapıldığını ve Türk radyosunun doğru ve güvenilir haber vermesi nedeniyle Balkan, Kafkas ve Ortadoğu ülkelerinde çok yakın bir ilgi ile izlendiğini belirten Basın ve Yayın Genel Müdürü, bu nedenle Türk radyosunun daima aranan radyolardan biri olduğunu ve propaganda görevini de hakkıyla yerine getirdiğini vurgulamıştır.¹⁰⁹⁹

g) Göçebelerin Köylülere Verdiği Zararların Önlenmesine Yönelik Talepler

1946 yılı Dahiliye Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Abidin Binkaya, konuşmasında; göçebelik yasak olmasına karşın, ülkenin bazı bölgelerinde hâlâ göçebelerin barınmakta olduğunu belirterek, özellikle merkezden uzak ve ıssız bazı dağ köylerinde Çingene göçebelerin köylülerin elindeki hayvanları çaldıklarının altını çizmiş, bu nedenle jandarma karakollarının sayısının artırılmasını, jandarmada niteliğe çok önem verilmesini ve bu göçebe belasından köylülerin kurtarılmasını Dahiliye Vekili'nden rica etmiştir.¹¹⁰⁰ Dahiliye Vekili

¹⁰⁹⁸ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 20, İ: 14 (19 Aralık 1945), s.179 -181.

¹⁰⁹⁹ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 20, İ: 14 (19 Aralık 1945), s.188.

¹¹⁰⁰ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 20, İ: 15 (20 Aralık 1945), s.249.

Seyhan milletvekili Hilmi Uran, Abidin Binkaya'ya verdiği yanıtta; göçebeler sorununun ülkenin eski bir derdi olduğunu belirterek, Dahiliye Vekâleti'nin göçebe Çingenelerin derhal iskân edilmesi için vilâyetlere genelge gönderdiğinin altını çizmiştir.¹¹⁰¹ Konu hakkında söz alan Kütahya milletvekili Besim Atalay, göçebe sorununun ülkenin esaslı ve acı bir derdi olduğunu ifade ederek, göçebelerin çok ahlaklı, çok namuslu ve tertemiz insanlar olduğunun altını çizmiş, ancak kötü ve içler acısı iskân nedeniyle göçebe Türkmenlerin nüfusunun azaldığını, bu durumun da ülkede hayvancılığın gerilemesine neden olduğunu vurgulamıştır. Kayseri milletvekili Ahmet Hilmi Kalaç, konuşmasında; Besim Atalay'ın biraz ölçüyü kaçırdığını belirterek, göçebelikten bu ülkenin ancak zarar gördüğünün altını çizmiştir. Abidin Binkaya da, kendisinin kastettiği göçebelerin Besim Atalay'ın sözünü ettiği Türkmen göçebeler değil, Çingene göçebeler olduğunu ifade ederek, konuya açıklık getirmiştir.¹¹⁰²

B) KASTAMONU VİLÂYETİNİ İLGİLENDİREN ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BÖLGE MİLLETVEKİLLERİNİN ETKİNLİKLERİ

1) Orman Tahribatının Önüne Geçilmesine Yönelik Talepler

1946 yılı Orman Genel Müdürlüğü bütçe kanun lâyihası müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Dr. Fahri Ecevit, konuşmasında; öncelikle kerestelik tomrukların satışı sorununa değinmiş, bu bağlamda kerestelik tomrukların müzayede ile satışa çıkarılması neticesinde kereste fiyatlarının oldukça arttığına işaret ederek, kereste ve tomruğun bir tek el maddesi haline geldiğini vurgulamış ve Ziraat Vekâleti'nin ve Orman Genel Müdürlüğü'nün, tütün, sigara ve şeker gibi diğer tek el mallarında olduğu gibi, keresteleri de önceden tayin edilmiş belirli bir fiyatla halka satmasını talep etmiştir. Diğer taraftan orman tahribatı konusuna da değinen Dr. Fahri Ecevit, Kastamonu vilâyetinin Daday ile Araç kazaları arasında bir köy bekçisinin, kereste fiyatlarının yükselmesinden istifade etmek amacıyla özel ormanlar kamulaştırılmadan önce iki, üç köy halkının elindeki tapuları para

¹¹⁰¹ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 20, İ: 15 (20 Aralık 1945), s.252.

¹¹⁰² TBMM ZC (VII. Dönem), C: 20, İ: 15 (20 Aralık 1945), s.252 -254.

karşılığında satın aldığını ve bu köylülerin tapulu tarlalarındaki ve bahçelerindeki ağaçları 100 – 150 işçi çalıştırarak kestirdiğini ifade etmiş ve bu bekçinin toplam 30 bin metre küp ormanı kestirdiğini ve üç milyon lira gelir elde ettiğini belirterek, bunun bir facia olduğunu vurgulamış ve Ziraat Vekili'nden bu soruna bir çare bulmasını talep etmiştir. Dr. Fahri Ecevit'in son talebi ise keçilerin ormanlara verdiği zararların önlenmesi amacıyla gerekli tedbirlerin alınmasına yöneliktir.¹¹⁰³ Ziraat Vekili Manisa milletvekili Şevket Raşit Hatipoğlu, Dr. Fahri Ecevit'e verdiği yanıtta; keçi ve devenin orman için zararlı olduğunun kuşku götürmez bir gerçek olduğunu belirterek, 1937 yılında çıkarılan kanun hükümlerine göre orman içerisinde keçinin ve devenin otlatılmasının yasaklandığını ifade etmiş ve Ziraat Vekâleti'nin bu kanunu uygulamakta son derece kararlı olduğunun altını çizmiştir. Kerestelerin müzayede ile satılması konusuna da değinen Ziraat Vekili, orman işletmelerinin durumlarını sağlamlaştırdıktan sonra kerestelerin müzayede ile satılması usulüne de son verileceğini ifade etmiştir. Daday ile Araç kazası arasındaki orman katliamına da konuşmasında yer veren Ziraat Vekili, iş mahkemedeki olduğu için şimdilik bir işlem yapamadığını bildirmiştir.¹¹⁰⁴

2) Kastamonu Vilâyetinde Öğretmen Mevcudunun Artırılmasına Yönelik Talepler

Kastamonu milletvekilleri tarafından 2 Nisan 1946 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne sunulan ortak seçim gezisi tetkik raporunda; Kastamonu halkının kendilerine büyük bir yük yüklendiği halde okul inşası işinden şikâyetçi olmadığı vurgulanarak, yalnız birkaç noktadan haklı olarak dert yandıkları ifade edilmiştir. Buna göre; Kastamonu vilâyetinde ve kazalarında yaşamını sürdüren halkın en çok dert yandıkları konular, okul inşası için gerekli olan çivi, cam ve ustaların temininde sıkıntılar yaşanması, öğretmen eksikliğinin giderilememesi ve bu nedenle de yapımı tamamlanan okullarda öğretime geçilememesiydi.¹¹⁰⁵

¹¹⁰³ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 20, İ: 21 (28 Aralık 1945), s.616 -618.

¹¹⁰⁴ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 20, İ: 21 (28 Aralık 1945), s.629 -632.

¹¹⁰⁵ BCA, (02 Nisan 1946), Dosya: 2. Büro, Fon Kodu: 490.01, Yer No: 515.2068.1, Ek: 35 -37.

3) Kastamonu Vilâyetinde Bayındırlık Çalışmalarına Yönelik Etkinlikler

1945 yılı Nafia Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Abidin Binkaya, Karabük'ten Kastamonu'ya bir demiryolu hattının uzatılmasını Nafia Vekili'nden talep etmiştir.¹¹⁰⁶ 1946 yılı Nafia Vekâleti bütçesi müzakerelerinde de talebini yineleyen Abidin Binkaya, Kastamonu vilâyetinin Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nda çok büyük fedakârlıklar gösterdiğini belirterek, Kastamonu vilâyetinin kendir, kereste, meyve, yün ve tiftik gibi birçok ürünleri olduğuna, ancak sapa kaldığı için bir türlü gelişemediğine işaret etmiş ve Nafia Vekili'nden Karabük'e kadar gelen demiryolunun Kastamonu'ya kadar uzatılmasını rica etmiştir. Aynı konuşmasında Abidin Binkaya, Kastamonu vilâyetine demiryolu yapıncaya kadar Karabük – Kastamonu ve Kastamonu – İnebolu yolları üzerinde ulaşımı temin etmek için bu hatlarda devlet otobüsleri işletilmesini talep etmiştir.¹¹⁰⁷ 1946 yılı Münakalât Vekâleti bütçesi müzakerelerinde de Abidin Binkaya, *“Kastamonu için 4 – 5 seneden beri burada bütçe münasebetiyle yalvarıyorum. Rica ediyorum. Devlet otobüsleri işletmek mümkün değil midir?”* sözleriyle talebini yinelemiştir.¹¹⁰⁸ Münakalât Vekili Konya milletvekili Ali Fuat Cebesoy, Abidin Binkaya'ya verdiği yanıtta; ulaştırmayı kolaylaştırmanın Münakalât Vekâleti'nin en önemli faaliyetleri arasında olduğunu belirterek, devlet demiryollarının ulaşamadığı yerlere devlet otobüsleri işletme sorununun önemli konuları arasında olduğunu, ancak araç eksikliği nedeniyle savaş yıllarında bunun esaslı bir surette ele alınamadığını ifade etmiş ve Devlet Demiryolları İdaresi'nin 1.000 – 2.000 km.'lik devlet otobüsü işletebilmek için gereken hazırlıkları yaptığını ve bu devlet otobüsü işletme programının ülkenin en önemli vilâyetlerinden başlanılarak yaygınlaştırılacağını vurgulamıştır.¹¹⁰⁹

1945 yılı Nafia Vekâleti bütçesi müzakerelerinde söz alan Kastamonu milletvekili Hilmi Çoruk, 27 Kasım 1943 tarihinde meydana gelen Çorum merkezli depremde Kastamonu vilâyetinin Tosya kazasında 550 kişinin öldüğünü, 1.000 evin

¹¹⁰⁶ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 17, İ: 61 (24 Mayıs 1945), s.345 -346.

¹¹⁰⁷ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 20, İ: 18 (25 Aralık 1945), s.389.

¹¹⁰⁸ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 20, İ: 20 (27 Aralık 1945), s.535.

¹¹⁰⁹ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 20, İ: 20 (27 Aralık 1945), s.536.

yıkıldığını ve okul, hastane, belediye binalarının çöktüğünü ifade ederek, yeni okul, hastane ve belediye binalarının inşası için Hükümet'in, deprem nedeniyle Kızılay aracılığıyla topladığı yardım parasıyla, Kastamonu vilâyeti hususi idaresine maddi yardımda bulunmasını talep etmiştir.¹¹¹⁰

Görüldüğü üzere, VII. Dönem Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetleri de sınırlı düzeyde kalmıştır. Ancak önceki dönemlere kıyasla, özellikle 1945 yılından sonra, bütün bölge milletvekilleri gibi Kastamonu milletvekillerinin yasama etkinliklerinde de önemli bir artış görülmüştür. Bunun en önemli nedeni İkinci Dünya Savaşı'nın ABD, Fransa, İngiltere gibi ülkelerin oluşturduğu demokratik blok tarafından kazanılması ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün ülkede demokrasiye geçileceği konusunda beyanlarda bulunmasıdır. Abidin Binkaya, Dr. Fahri Ecevit ve Tezer Taşkiran VII. TBMM Dönemi'nin en etkin Kastamonu milletvekilleridir. Toplumsal sorunlar bu yasama döneminde de Kastamonu milletvekillerinin en çok etkinlikte bulunduğu konusal alandır. Bunda İkinci Dünya Savaşı'nın sosyal hayata olumsuz yansımalarının da etkisi vardır. Orman tahribatının önüne geçilmesi, Kastamonu – İnebolu arasında demiryolu ve karayolu ulaşımının sağlanması ve öğretmen mevcudunun artırılması gibi konular ise Kastamonu milletvekillerinin bu yasama döneminde de Kastamonu vilâyeti ile ilgili çözüme kavuşturulmasını arzuladıkları temel sorunlar olarak ortaya çıkmıştır.

¹¹¹⁰ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 17, İ: 61 (24 Mayıs 1945), s.328 -329.

SONUÇ

1923–1946 tarihleri arası yasama faaliyetlerinde bulunan Kastamonu milletvekillerinin sosyo-ekonomik tabanına ve Meclis çalışmalarına ilişkin çözümleme girişimlerinden ortaya çıkan sonuçlar şöylece izlenebilmektedir. Buna göre; Kastamonu milletvekilleri, bölge köklülük oranı yani yerellik karakteri düşük, eğitim düzeyi oldukça yüksek asker-sivil bürokratlardan oluşmuştur. Nitekim 1923–1946 tarihleri arası yasama faaliyetlerinde bulunan 33 milletvekilinden yalnızca 11’i Kastamonu’da doğmuş ve buradan temsilci seçilmiştir. Buna karşın, 22 milletvekili Kastamonu ili dışında doğmuştur. Diğer taraftan 33 milletvekilinden 25’i askeri ya da sivil bir yüksek eğitim kurumundan mezun olmuştur. Ayrıca 33 milletvekilinden 19’u kamu görevlisi yani devlet memurudur. Kastamonu’da rastlanan bu durum Tek Parti döneminde tüm ülke genelinde geçerlilik kazanmış, meclisler, yüksek öğrenimli seçkinlerin ve asker-sivil bürokratların temsil edildiği mekânlar haline dönüşmüştür.

Kastamonu milletvekillerinin Meclis çalışmalarına en fazla katılım gösterdikleri ve en aktif oldukları yasama dönemi II. TBMM Dönemi’dir. Öyleki araştırma konusu olan 1923–1946 tarihleri arasında Kastamonu milletvekilleri tarafından Meclis Başkanlığı’na sunulan kanun tekliflerinin % 58’i, gensoru, tefsir ve soru önergelerinin tamamı, önergelerin % 77’si ve Meclis Genel Kurulu’nda yapılan konuşmaların % 65’i, yalnızca, 1923–1927 tarihleri arasında faaliyet gösteren II. TBMM Dönemi’nde gerçekleşmiştir. I. TBMM Dönemi’nde temelleri atılan Cumhuriyet’in kuruluş sürecinin bu dönemde tamamlanması, Türkiye Cumhuriyeti’nin belli başlı esaslarının bu dönemde hayata geçirilmesi, Hükümet’e karşı gerek parti-içi muhalefetin, gerekse Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası çatısı altında gerçekleştirilen muhalefetin çok şiddetli ve sert olması bu durumun nedenleri arasındadır. II. TBMM Dönemi Kastamonu milletvekilleri arasında Meclis çalışmalarına en fazla katılım gösteren, en aktif ve en çalışkan Kastamonu milletvekilinin Halid Bey olduğu saptanmıştır. Öyleki, II. Dönem Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetlerinin neredeyse yarısına yakını tek başına Halid Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Meclis çalışmalarına katılım oranının fazlalığı bakımından Halid Bey’i, Hasan Fehmi Efendi ve Mehmet Fuat Bey izlemiştir.

Bununla birlikte Ali Nazmi Bey, Ali Rıza Bey, Ahmet Mahir Efendi, Mehmet Necmettin Bey ve Veled Çelebi Efendi'nin yasama faaliyetleri oldukça kısır geçmiştir.

II. Dönem Kastamonu milletvekillerinin yasama faaliyetlerinin ana konusunu ülkedeki tarım-hayvancılık ve ormancılık politikaları oluşturmuştur. Bunun en önemli nedeni, söz konusu süreçte ülkedeki en önemli üretim aracının toprak ve uzantıları olması ve ülke nüfusunun % 83,7'sinin kırsal kesimde yaşamasıdır. Nitekim II. Dönem Kastamonu milletvekilleri ülkedeki tarım-hayvancılık ve ormancılık politikaları konusunda Meclis Başkanlığı'na dört kanun teklifi, bir gensoru önergesi, bir tefsir önergesi, altı soru önergesi ve 41 önerge vermişler ve Meclis Genel Kurulu'nda 63 konuşma gerçekleştirmişlerdir. Savaştan yeni çıkmış harap ülke gerçeği bayındırlık politikaları konusunda Kastamonu milletvekillerini yoğun çalışmaya itmiştir. Bu konuda Meclis Başkanlığı'na üç kanun teklifi ve dokuz önerge verilmiş ve Meclis Genel Kurulu'nda 27 konuşma gerçekleştirilmiştir. Bunun dışında Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı'dan devraldığı koyu cehalet ve bu cehaleti ortadan kaldırma noktasında eğitimde yeniden yapılanma ve yenilenme sürecine girilmesi Kastamonu milletvekillerini eğitim politikaları konusunda da etkinliklerde bulunmaya yöneltmiştir. Ülkedeki eğitim politikaları konusunda Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklifi, bir tefsir önergesi, iki soru önergesi ve sekiz önerge verilmiş olup, Meclis Genel Kurulu'nda 34 konuşma gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan sürekli savaşların ülkede ve toplumda yol açtığı yıkım, kıtlık, yoksulluk ve hastalıklar ile Cumhuriyet'in Osmanlı'dan devraldığı fakir ve kötü ekonomik miras ve Cumhuriyet Hükümeti'nin toplumu Türkleştirme, laikleştirme, çağdaşlaştırma doğrultusunda dönüştürme ve şekillendirme politikaları, Kastamonu milletvekillerini toplumsal sorunlar hakkında da yoğun yasama faaliyetlerine yöneltmiştir. Toplumsal sorunlar hakkında Meclis Başkanlığı'na bir tefsir önergesi, bir soru önergesi ve 22 önerge verilmiş ve Meclis Genel Kurulu'nda 62 konuşma gerçekleştirilmiştir. Anayasa ve yargı alanına yönelik çalışmalarındaki yoğunluk hukukun laikleştirilmesine ve çağdaşlaştırılmasına verilen tepkiyle ilgilidir. Anayasa ve yargı alanına dönük konularda Meclis Başkanlığı'na iki kanun teklifi, bir soru önergesi ve 21 önerge verilmiş ve Meclis Genel Kurulu'nda 47 konuşma gerçekleştirilmiştir.

Kamu yönetimi hakkında yasama faaliyetlerindeki yoğunluk ise Cumhuriyet'in kuruluş sürecinin bu dönemde tamamlanması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin belli başlı esaslarının bu dönemde hayata geçirilmesiyle ilgiliydi. Kamu yönetimi konusunda Meclis Başkanlığı'na bir kanun teklifi, bir soru önergesi ve 39 önerge verilmiş olup, Meclis Genel Kurulu'nda gerçekleştirilen konuşmaların sayısı 59'dur. Askerlik ve askerlik hizmeti konusundaki yoğun yasama etkinliklerinin arkasında yatan en önemli etken Halid Bey'in asker kökenli bir milletvekili olmasıydı. Askerlik ve askeri hizmet konusunda Meclis Başkanlığı'na iki kanun teklifi, iki soru önergesi ve 11 önerge verilmiş olup, Meclis Genel Kurulu'nda 60 konuşma gerçekleştirilmiştir.

II. TBMM Dönemi'nin en aktif ve en çalışkan Kastamonu milletvekili Halid Bey idi. Halid Bey'in en önemli kişilik özelliklerinden birisi, kendisinin siyasal liberalizmi savunması ve benimsemiş olmasıdır. Nitekim Halid Bey'in hilâfetin kaldırılmasına tepki olarak *Dokuz Umde*'ye sadık kalınmadığı ve umdelere aykırı hareket edildiği iddiasıyla Halk Fırkası'ndan istifa etmesi, muhalif fırkaların kurulmasını demokrasi kültürünün yerleşebilmesi için gerekli görmesi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na üye olarak mevcut iktidara sert eleştiriler yöneltmesi, ordunun siyasetten uzak durması için Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti'nin kaldırılmasını istemesi, 1924 Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun Meclis iç tüzüğünde yazılı esaslar doğrultusunda müzakere ve kabul edilmesini talep etmesi ve Takriri Sükûn Kanunu'na muhalefet etmesi bunun en büyük kanıtıdır.

II. Dönem Kastamonu milletvekilleri arasında ülkedeki mevcut rejime en sadık milletvekili Hasan Fehmi Efendi idi. Nitekim Hasan Fehmi Efendi, Cumhuriyet ideolojisi doğrultusunda Osmanlı geçmişini topyekûn reddetmiş, 17 Şubat 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu'nu hazırlayan ilmi heyet üyeleri arasında yer almış, Atatürk'ün şapka ve harf inkılâplarına destek vermiş, hatta inkılâplara hız verilmediği gerekçesiyle Hükümet'i eleştirmiştir. II. Dönem Kastamonu milletvekilleri içinde en dindar ve muhafazakâr milletvekili ise Ahmet Mahir Efendi idi. Nitekim kendisi Hicri takvimi Türklerin milli takvimi olarak kabul etmiş, Cuma gününün Hristiyanlara, Yahudilere karşı Müslümanların 1.300 yıldan beri günlük tatili olduğunu savunmuş, İslâm dinini yalnızca bir inanç kaynağı olarak değil, bir

hukuk kuralları kaynağı olarak görmüş ve İslâm hukukunda değişikliğe gidilmesine itiraz etmiş, Kuranı Kerim ve hadislerdeki meşveret usulünü delil göstererek TBMM’yi bir “*Müslümanlık Meclisi*” ve diyanet yeri olarak kabul etmiş ve Türk milletini bir arada tutan bağın Türklükten ziyade Müslümanlık bağı olduğunu iddia etmiştir. Ancak Ahmet Mahir Efendi, rejimin almış olduğu yön doğrultusunda tutumunu zamanla değiştirmiştir. Halid Bey de, Ahmet Mahir Efendi kadar olmasa da, dindar ve muhafazakâr milletvekillerinden biriydi. Bununla birlikte kendisi alkollü içkilerin kullanımına ve satışına itiraz ederken ülkede yaşanan toplumsal yıkıma öncelikle vurgu yapmış, İslâm dininin gereklerini hayata geçirmek için hiçbir vurguda bulunmamıştır. Bu da, Kastamonu milletvekillerinin homojen bir yapıda olmadıklarını ve Meclis’te homojen bir tutum sergilemediklerini gösteren önemli bir bulgudur.

II. Dönem Kastamonu milletvekilleri daha çok kendi meslekleri ve uğraşı alanlarıyla ilgili yasama faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Nitekim milletvekili seçilmeden önce çiftçilik yapan Mehmet Fuat Bey, tarım ve hayvancılık konusunda, hâkimlik ve savcılık yapan Hasan Fehmi Efendi, Ali Nazmi Bey, Ahmet Mahir Efendi ve Mehmet Necmettin Bey anayasa ve yargı alanına dönük konularda ve asker olan Halid Bey ile Ali Rıza Bey de, askerlik ve askeri hizmete ilişkin konularda yasama etkinliklerinde bulunmuşlardır. Bunun tek istisnası Halid Bey’dir. Halid Bey, hemen bütün konularda söz almış ve yasama etkinliklerinde bulunmuştur. Bunun dışında Kastamonu vilâyeti ile ilgili yasama faaliyetlerinde bulunan en etkin Kastamonu milletvekili de Halid Bey’dir. Halid Bey’in Kastamonu vilâyeti ile ilgili yasama faaliyetlerinde diğer Kastamonu milletvekilleri de kendisine destek vermişlerdir. Kastamonu vilâyetini ilgilendiren bütün çalışmalarda Kastamonu milletvekilleri birlikte hareket etmişlerdir. Kereste tüccarlarının hukukunun korunması, orman yangınlarının ve orman tahribatının önüne geçilmesi, Kastamonu vilâyet yollarının inşasının bir an önce tamamlanması, Kastamonu vilâyetine demiryolunun uğratılması ve özellikle de Kastamonu – İnebolu arasında bir demiryolu hattının kurulması, Amasra limanının inşasının tamamlanması, Kastamonu vilâyetinde kendir ve pirinç fabrikalarının kurulması, Küre bakır madenlerinin işletilmesi, ilköğretimin finansman sorununun çözülmesi ve ilköğretim

vergisinin makul bir şekle dönüştürülmesi, Kastamonu Ziraat Mektebi'nin genel bütçeye alınması, Cide kazası tarımındaki “*Kâh Nöbet*” usulüne son verilmesi ve Eğri Ahmet çetesinin ortadan kaldırılması Kastamonu milletvekillerinin Kastamonu vilâyeti ile ilgili çözüme kavuşturulmasını istedikleri en önemli konulardır. Öte yandan Halid Bey, verdiği soru önergeleriyle İstanbul'da faaliyet gösteren Kastamonulu Türk fırıncılarının ve mavnacılarının da hukukunu korumaya çalışmıştır.

Şeyh Sait Ayaklanması'nı bastırmak amacıyla 4 Mart 1925 tarihinde Takriri Sükûn Kanunu'nun çıkarılması Türk Parlamento Tarihi açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Zira Takriri Sükûn Kanunu, Türkiye'de Tek Parti Yönetimi'nin kurulmasına giden yolun kapısını açmıştır. Bu da, TBMM'nin işlevini aşındırmış ve adeta TBMM'yi bir onay makamı ve kararları meşrulaştırma işlevi gören bir organ konumuna çekmiştir.

Ülkedeki bu durum bütün bölge milletvekilleri gibi, 1927 – 1946 tarihleri arasında yasama faaliyetlerinde bulunan Kastamonu milletvekillerinin Meclis çalışmalarını da son derece olumsuz etkilemiş ve kısırlaştırmıştır. Öyleki, ülkede Takriri Sükûn Kanunu çıkarılmadan önce, II. TBMM Dönemi Kastamonu milletvekillerinin dört yıllık Meclis çalışması, Takriri Sükûn Kanunu sonrası Kastamonu milletvekillerinin 19 yıllık yasama faaliyetlerinin 3/4'ünü oluşturmuştur. Kısacası, Kastamonu milletvekillerinin II. TBMM Dönemi'ndeki aktifliklerinden ve hareketliliklerinden sonraki yasama dönemlerinde eser kalmamıştır. Sadece IV. ve VII. Dönemlerde biraz hareketlilik ve canlanma görülmüş, diğer yasama dönemleri Kastamonu milletvekilleri açısından oldukça kısır ve verimsiz geçmiştir. III. TBMM Dönemi'nde Hasan Fehmi Efendi, IV. TBMM Dönemi'nde Hasan Fehmi Efendi ve Dr. Suat Bey, V. TBMM Dönemi'nde Şerif İliden ve Sami Erkman, VI. TBMM Dönemi'nde Abidin Binkaya, VII. TBMM Dönemi'nde Abidin Binkaya ve Dr. Fahri Ecevit en fazla yasama faaliyetlerinde bulunan Kastamonu milletvekilleri olarak öne çıkmışlardır. II. TBMM Dönemi'nde olduğu gibi, sonraki yasama dönemlerinde de Kastamonu milletvekillerinin Meclis çalışmalarının ana konusunu tarım-hayvancılık ve ormancılık politikaları oluşturmuştur. 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin ülkede ve

toplumda yol açtığı sosyal ve ekonomik kaos ve İkinci Dünya Savaşı'nın sosyal hayata olumsuz yansımaları Kastamonu milletvekillerinin toplumsal konulara da öncelik vermelerine neden olmuştur. Her milletvekili daha çok kendi meslekleri ve ilgi alanlarıyla ilgili yasama faaliyetlerinde bulunmuş, milletvekili seçilmeden önce öğretmenlik yapanlar eğitim konusunda, hâkimlik ve savcılık yapanlar anayasa ve yargı alanına dönük konularda, asker olanlar askeri konularda, çiftçilik yapanlar tarım konusunda, doktorluk yapanlar sağlık konusunda yoğunlaşmışlardır. Hasan Fehmi Efendi, Dr. Suat Bey, Abidin Binkaya ve Dr. Fahri Ecevit ise hemen bütün konularda söz almışlar ve yasama faaliyetlerinde bulunmuşlardır. İncelenen dönemde kereste tüccarlarının hukukunun korunması, orman yangınlarının ve orman tahribatının önüne geçilmesi, Kastamonu vilâyet yollarının inşasının bir an önce tamamlanması, Kastamonu – İnebolu arasında bir demiryolu hattının kurulması, Kastamonu vilâyetinde kendir fabrikasının kurulması, okulların öğretmen ihtiyacının giderilmesi ve ilköğretimin finansman sorununun çözülmesi Kastamonu milletvekillerinin Kastamonu vilâyeti ile ilgili çözüme kavuşturulmasını istedikleri temel konulardır. Öte yandan kadınlara milletvekili seçme ve seçilebilme hakkının verildiği 5 Aralık 1934 tarihinden 1946 yılına kadar Kastamonu vilâyetinin Hacer Dicle ve Tezer Taşkiran adında iki kadın milletvekili çıkarması kadınların Meclis'te temsili bakımından Kastamonu vilâyeti için önemli bir rakamdır.

Neticede Kastamonu milletvekilleri özellikle II. yasama döneminde Meclis çalışmalarına aktif olarak katılmışlar ve gerek ülkenin, gerekse Kastamonu vilâyetinin kronikleşmiş sorunlarına çözüm bulmaya çaba göstermişlerdir. Her ne kadar Takriri Sükûn Kanunu sonrası milletvekillerinin etkinlikleri azalacaksa da Kastamonu milletvekilleri sonraki yasama dönemlerinde de gerek Encümenler'deki, gerekse Meclis Genel Kurulu'ndaki çalışmalarıyla Hükümet'in politikalarına yön vermeye çalışmışlar ve TBMM'ye işlerlik kazandırmak için kendilerinden beklenen görevi yerine getirmeye imkânları ölçüsünde gayret sarfetmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Dosya No:	Fon Kodu:	Yer No:	Tarih:
430	0.30.10	3.15.2	03 Ocak 1927.
460	0.30.10	3.16.10	19 Aralık 1927.
496	0.30.10	3.17.6	22 Nisan 1928.
540	0.30.10	4.23.39	30 Ekim 1924.
720	0.30.10	9.51.20	07 Ekim 1925.
2053	0.30.10	179.238.3	20 Mart 1926.
2184	0.30.10	185.277.4	25 Şubat 1926.
2436	0.30.10	202.376.6	24 Şubat 1924.
4129	0.30.10	3.18.9	08 Haziran 1931.
4131	0.30.10	3.18.11	14 Kasım 1931.
4142	0.30.10	4.19.2	01 Mart 1932.
4148	0.30.10	4.19.8	07 Kasım 1932.
4149	0.30.10	4.19.9	07 Kasım 1932.
4151	0.30.10	4.19.11	10 Kasım 1932.
4179	0.30.10	4.20.19	19 Aralık 1934.
5129	0.30.10	55.363.12	12 Eylül 1923.
6121	0.30.10	5.30.39	05 Eylül 1923.
6154	0.30.10	6.31.32	20 Eylül 1923.
6203	0.30.10	6.33.2	26 Kasım 1923.
6224	0.30.10	6.34.2	08 Aralık 1923.
6228	0.30.10	6.34.6	10 Aralık 1923.
6247	0.30.10	6.34.25	01 Aralık 1923.
6296	0.30.10	6.35.33	25 Ocak 1924.
6299	0.30.10	6.35.36	26 Ocak 1925.
6352	0.30.10	6.37.9	09 Mart 1924.
6435	0.30.10	7.39.13	07 Aralık 1924.
6465	0.30.10	7.40.2	10 Ocak 1925.

Dosya No:	Fon Kodu:	Yer No:	Tarih:
6479	0.30.10	7.40.16	20 Ocak 1925.
6487	0.30.10	7.40.24	22 Ocak 1925.
6497	0.30.10	7.40.34	25 Ocak 1925.
6523	0.30.10	7.41.20	29 Ocak 1925.
6533	0.30.10	7.41.30	19 Şubat 1925.
6571	0.30.10	7.42.28	06 Nisan 1925.
6572	0.30.10	7.42.29	17 Mart 1925.
6592	0.30.10	7.42.49	19 Nisan 1925.
6606	0.30.10	7.43.7	19 Kasım 1925.
6613	0.30.10	7.43.14	05 Kasım 1925.
6636	0.30.10	7.43.36	11 Ocak 1926.
6640	0.30.10	7.43.40	23 Ocak 1926.
6676	0.30.10	8.45.7	11 Mayıs 1926.
6687	0.30.10	8.45.18	20 Mayıs 1926.
6709	0.30.10	8.46.11	06 Kasım 1926.
6710	0.30.10	8.46.12	10 Kasım 1926.
6711	0.30.10	8.46.13	06 Kasım 1926.
6712	0.30.10	8.46.14	06 Kasım 1926.
6744	0.30.10	8.47.20	16 Mart 1927.
11840	0.30.10	133.953.10	28 Şubat 1926.
12210	0.30.10	134.961.10	17 Kasım 1924.
22918	0.30.10	192.313.18	18 Ocak 1926.
23810	0.30.10	200.362.11	21 Haziran 1932.
	0.30.11.1	32.14.12	28 Haziran 1927.
	490.01	1.2.1	06 Eylül 1928.
2. Büro	490.01	515.2068.1	02 Nisan 1946.
4. Büro	490.01	725.481.1	16 Ocak 1936.
5. Büro	490.01	835.526.1	02 Kasım 1935.

RESMÎ YAYINLAR

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (I. Dönem), C: 1 – 29, TBMM Matbaası, Ankara, 1959 – 1961.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (II. Dönem), C: 1 – 33, TBMM Matbaası, Ankara, 1961 – 1977.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (III. Dönem), C: 1 – 26, TBMM Matbaası.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (IV. Dönem), C: 1 – 25, TBMM Matbaası.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (V. Dönem), C: 1 – 29, TBMM Matbaası.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (VI. Dönem), C: 1 – 30, TBMM Matbaası.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (VII. Dönem), C: 1 – 24, TBMM Matbaası.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, C: 3, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. , Ankara, 1985.

Düstur, Üçüncü Tertip, C: 5, Necmi İstikbal Matbaası, İstanbul, 1931.

Düstur, Üçüncü Tertip, C: 6, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1934.

Düstur, Üçüncü Tertip, C: 7, Devlet Matbaası, Ankara, 1944.

KİTAPLAR

AKAR, Metin: **Veled Çelebi İzbudak,** Türk Dil Kurumu Yay. , Ankara, 1999.

AKGÜN, Seçil: **Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924 – 1928),** Ankara, Turhan Kitabevi.

AKIN, Rıdvan: **TBMM Devleti (1920 – 1923),** İletişim Yay. , İstanbul, 2008.

ARI, Kemal: **Büyük Mübadele-Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923 – 1925),** Tarih Vakfı Yurt Yay. , İstanbul, 1995.

- ATATÜRK, Kemal: **Nutuk (1919 – 1927)**, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. , Ankara, 2007.
- Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**: Editör: M. Derviş Kılınçkaya, Siyasal Kitabevi Yay. , Ankara, 2004.
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV (1917 – 1938)**: Derleyen: Nimet Arsan, Ankara Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay. , Ankara, 1964.
- BAYUR, Yusuf Hikmet: **Türk İnkılâbı Tarihi**, C: 1, Sayı: 1, Türk Tarih Kurumu Yay. , Ankara, 1983.
- : **Türk İnkılâbı Tarihi**, C: 3, Sayı: 4, Türk Tarih Kurumu Yay. , Ankara, 1967.
- BİNARK, İsmet: **Türk Parlamento Tarihi, TBMM – VI. Dönem (1939 – 1943)**, C: 4, TBMM Vakfı Yay. , Ankara, 2004.
- : **Türk Parlamento Tarihi, TBMM – VII. Dönem (1943 – 1946)**, C:4, TBMM Vakfı Yay. , Ankara, 2009.
- BORATAV, Korkut: **Türkiye’de Devletçilik**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974.
- COPEAUX, Etienne: **Tarih Ders Kitaplarında Türk Tarih Tezinden Türk – İslâm Sentezine (1931 – 1993)**, Çeviren: Ali Berktaş, İletişim Yay. , İstanbul, 2006.
- ÇAKAN, Işıl: **Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis**, Çağdaş Yay. , İstanbul, 1999.
- ÇOKER, Fahri: **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM, I. Dönem (1919 – 1923)**, (**I. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri**), C: 3, TBMM Vakfı Yay. , Ankara, 1995.
- : **Türk Parlamento Tarihi, TBMM – IV. Dönem (1931 – 1935)**, C: 1, TBMM Vakfı Yay. , Ankara, 1996.
- : **Türk Parlamento Tarihi, TBMM – IV. Dönem (1931 – 1935)**, (**Özgeçmişler**), C: 2, TBMM Vakfı Yay. , Ankara, 1996.
- DEMİREL, Ahmet: **Birinci Meclis’te Muhalefet (İkinci Grup)**, İletişim Yay. , İstanbul, 2003.

- Dr. Kemal: **Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası (Kastamonu Vilâyeti)**, Öğüt Matbaası, Ankara, 1922.
- ESKİ, Mustafa: **Atatürk'ün Kastamonu Gezisi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. , Ankara, 2002.
- EZHERLİ, İhsan: **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920 – 1986)**, TBMM Yay. , Ankara, 1986.
- GENCER, Ali İhsan – Sabahattin Özel: **Türk İnkılâp Tarihi**, Der Yay. , İstanbul, 2006.
- GÖĞEM, Ziya: **Kurmay Albay Dadaylı Halit Beğ Akmansü (1884 – 1953)**, 2 Cilt, Halk Basımevi, İstanbul, 1955.
- GÜNEŞ, İhsan: **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı (1920 – 1923)**, Anadolu Üniversitesi Yay. , Eskişehir, 1985.
- : **Türk Parlamento Tarihi, I. ve II. Meşrutiyet (Ayân ve Mebusan Meclisleri Üyelerinin Özgeçmişleri)**, C: 2, TBMM Vakfı Yay. , Ankara, 1998.
- : **Türk Parlamento Tarihi, TBMM – V. Dönem (1935 – 1939)**, C:1, TBMM Vakfı Yay. , Ankara, 2001.
- : **Türk Parlamento Tarihi, TBMM – V. Dönem (1935 – 1939)**, (Özgeçmişler), C: 2, TBMM Vakfı Yay. , Ankara, 2001.
- İMECE, Mustafa Selim: **Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Gezileri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. , Ankara, 1975.
- İNAN, Arı: **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir – İzmit Konuşmaları**, Türk Tarih Kurumu Yay. , Ankara, 1982.
- KARPAT, Kemal H. : **Osmanlı Nüfusu (1830 – 1914)**, Timaş Yay. , İstanbul, 2010.
- Kastamonu 1973 İl Yıllığı**: Yarı Açık Cezaevi Matbaası, Ankara, 1973.
- KOCATÜRK, Utkan: **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918 – 1938)**, Türk Tarih Kurumu Yay. , Ankara, 2000.
- KOÇAK, Cemil: **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938 – 1945)**, C: 2, İletişim Yay. , İstanbul, 2003.
- KONGAR, Emre: **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, C: 2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.

- KORUCUOĞLU, Nevin: **Veled Çelebi İzbudak**, Kültür Bakanlığı Yay. , Ankara, 1994.
- NOMER, Kemâleddin: **Şeriat, Hilâfet, Cumhuriyet, Laiklik, Dini ve Tarihi Gerçeklerin Belgeleri**, Boğaziçi Yay. , İstanbul, 1996.
- ÖZ, Esat: **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923 – 1945)**, Gündoğan Yay. , Ankara, 1992.
- ÖZTÜRK, Kâzım: **Türk Parlamento Tarihi, TBMM – II. Dönem (1923 – 1927), (Özgeçmişler)**, C: 3, TBMM Vakfı Yay. , Ankara, 1995.
- : **Türk Parlamento Tarihi, TBMM – III. Dönem (1927 – 1931), (Özgeçmişler)**, C: 3, TBMM Vakfı Yay. , Ankara, 1995.
- SAKAOĞLU, Necdet: **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İletişim Yay. , İstanbul, 1992.
- SATAN, Ali: **Halifeliğin Kaldırılması**, Gökkuşbu Yay. , İstanbul, 2008.
- Şehitlerimiz (Osmanlı – Rus, Osmanlı – Yunan, Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya, İstiklâl, Kore, Kıbrıs, İç Güvenlik)**: 5 Cilt, Milli Savunma Bakanlığı Yay. , Ankara, 1998.
- Stratejik Plan (2010–2014)**, TCDD Yay. , Ankara, 2009.
- Şemseddin Sâmî: **Kâmus-ı Türkî**, Alfa Yay. , İstanbul, 2001.
- TANÖR, Bülent: **Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri (1789 – 1980)**, Yapı Kredi Yay. , İstanbul, 2006.
- TEZEL, Yahya Sezai: **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923 – 1950)**, Tarih Vakfı Yurt Yay. , İstanbul, 2002.
- TUNÇAY, Mete: **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923 – 1931)**, Tarih Vakfı Yurt Yay. , İstanbul, 2005.
- Türk Dış Politikası (Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar), (1919 – 1980)**: Editör: Baskın Oran, C: 1, İletişim Yay. , İstanbul, 2005.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**: Beta Yay. , İstanbul, 2003.
- Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı**: DİE Yay. , Ankara, 1973.

MAKALELER

- AKURGAL, Ekrem: “Tarih İlmi ve Atatürk”, **Belleten**, C: 20, Sayı: 80, Türk Tarih Kurumu Yay. , Ankara, 1956, s.582 -585.
- ARMAĞAN, Servet: “Türkiye’de Parlamento Seçimleri”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C: 33, Sayı: 1 -2, İstanbul, 1967, s.45 -99.
- ARSLAN, Erdal: “1903 Yılı Kastamonu Vilâyet Salnamesinde Anlatılan Kastamonu”, **İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (18 – 20 Eylül 2003)**, Gazi Üniversitesi ve Kastamonu Valiliği Yay. , Ankara, 2005, s.57 -88.
- BOZKURT, Gülnihal: “Atatürk’ün Hukuk Alanında Getirdikleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C: 8, Sayı: 22, Kasım 1991, s.49 -56.
- BUDAK, Mustafa: “Modernleşme Açısından Atatürk’ün Osmanlı Tarihi ve Islahatlarını Eleştirisi”, **İlmi Araştırmalar**, Sayı: 4, İstanbul, 1997, s.55 -66.
- BÜLBÜL, İrfan: “İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye’de Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Yıl: 5, Sayı: 9, İstanbul, 2006, s.1 -46.
- ÇAKAN, Işıl: “Cumhuriyet Döneminde İlköğretimin Finansman Sorunu ve Mektep Vergisi Uygulaması”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Yıl: 1, Sayı: 2, İstanbul, 2002, s.85 -127.
- ERDEM, Sami: “Cumhuriyete Geçiş Sürecinde Hilâfet Teorisine Alternatif Yaklaşımlar: Seyyid Bey Örneği (1922 – 1924)”, **Divan İlmi Araştırmalar**, Sayı: 2, İstanbul, 1996, s.119 -146.
- ESKİ, Mustafa: “İlk Kadın Milletvekillerinden Hacer Dicle”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C: 11, Sayı: 33, Kasım 1995, s.781 -796.
- GÜMÜŞÇÜ, Osman: “Osmanlı’dan Cumhuriyete Geçiş ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Halk Sağlığı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C: 19, Sayı: 55, Ankara, 2003, s.125 -146.

- GÜNEŞ, İhsan: “1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı?”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C: 46, No: 1 -2, Ankara, 1991, s.253 -264.
- İBRET, Bilgin Ünal: “Küre’de Bakır Cevheri Üretimi ve Bakır Madenciliğinin Küre Ekonomisindeki Yeri”, **Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (21 – 23 Mayıs 2000)**, Kastamonu Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü Yay. , Kastamonu, 2001, s.436 -445.
- KOÇAK, Cemil: “Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedi Şef/ Milli Şef”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm**, C: 2, İletişim Yay. , İstanbul, 2009, s.119 -137.
- OĞUZ, Ahmet: “1877 – 1878 Meşrutiyet Meclisinde Kastamonu Mebuslarının Faaliyetleri ve Ele Aldıkları Başlıca Konular”, **İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (18 – 20 Eylül 2003)**, Gazi Üniversitesi ve Kastamonu Valiliği Yay. , Ankara, 2005, s.29 -42.
- ÖZBEK, Nadir: “Modernite, Tarih ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi Tarihçiliği Üzerine Bir Değerlendirme”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C: 2, Sayı: 1, İstanbul, 2004, s.71 -90.
- TEKELİ, İlhan: “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C: 3, İletişim Yay, s.650 -675.

GAZETELER

- “Bir Türk!...”, **Açıksöz**, 25 Ağustos 1341 / 25 Ağustos 1925, No: 1443, s.1.
- “Biz Tosya Müntehibi Sanileri Dahi Müttefikan Gazi Paşanın Namzetlerine Rey Vereceğiz”, **Açıksöz**, 24 Haziran 1339 / 24 Haziran 1923, No: 812, s.1.
- “Bütün Milletin Etrafında Toplanacağı Umdeler”, **Açıksöz**, 03 Haziran 1339 / 03 Haziran 1923, No: 794, s.2.
- “Büyük Gazimizin, Aziz Fikir Rehberimizin Şehrimize Şeref Bahşeden Tarihi Nutukları”, **Açıksöz**, 01 Eylül 1341 / 01 Eylül 1925, No: 1448, s.1.

- “Cumhuriyet Halk Fırkası Mebus Namzetleri”, **Açıksöz**, 01 Eylül 1927, No: 2027, s.1.
- Dr. Fazıl Berki: “İmtihan Meydanı, Müdafaai Hukukun Umdeleri”, **Açıksöz**, 18 Nisan 1339 / 18 Nisan 1923, No: 761, s.1.
- : “Müdafaai Hukuktan Allah Razı Olsun”, **Açıksöz**, 28 Nisan 1339/28 Nisan 1923, No: 768, s.1.
- : “Sekizinci Umde: Büyük Derdin Devası”, **Açıksöz**, 29 Nisan 1339/29 Nisan 1923, No: 769, s.1.
- : “Umdei Ümran”, **Açıksöz**, 01 Mayıs 1339 / 01 Mayıs 1923, No:771, s.1.
- : “Umdelerin Tutması”, **Açıksöz**, 03 Mayıs 1339 / 03 Mayıs 1923, No:772, s.1.
- : “Umdeler Beyhudedir”, **Açıksöz**, 05 Mayıs 1339 / 05 Mayıs 1923, No:773, s.1.
- : “Umdelerin Zebdeleri”, **Açıksöz**, 06 Mayıs 1339 / 06 Mayıs 1923, No:774, s.1.
- : “İntihap ve Millete Hitap”, **Açıksöz**, 10 Mayıs 1339 / 10 Mayıs 1923, No: 778, s.1.
- : “Umdelerin Umdesi”, **Açıksöz**, 13 Mayıs 1339 / 13 Mayıs 1923, No:779, s.1.
- “Dünkü Konferans”, **Açıksöz**, 19 Eylül 1928, No: 2350, s.1.
- “Dünkü Konferans”, **Açıksöz**, 20 Eylül 1928, No: 2351, s.1.
- “Gazi Hazretleri Daday’da”, **Açıksöz**, 01 Eylül 1341 / 01 Eylül 1925, No: 1448, s.1.
- “Gazi Paşa Diyor ki: Bir Türk Dünyaya Bedeldir”, **Açıksöz**, 25 Ağustos 1341 / 25 Ağustos 1925, No: 1443, s.1.
- “Gazi Paşa Hazretleri İnebolu’da”, **Açıksöz**, 26 Ağustos 1341 / 26 Ağustos 1925, No: 1444, s.1.
- “Gazinin İnebolu’daki Nutku”, **Açıksöz**, 30 Ağustos 1341 / 30 Ağustos 1925, No: 1447, s.1.
- “Gazinin Hitabesi”, **Açıksöz**, 25 Ağustos 1341 / 25 Ağustos 1925, No: 1443, s.1.
- “Hasan Fehmi Bey Cide’de”, **Açıksöz**, 9 Ekim 1928, No: 2367, s.1.

- “Hasan Fehmi Efendi Hazretlerinin Konferansı”, **Açıksöz**, 04 Teşrinievvel 1340 / 04 Ekim 1924, No: 1186, s.1.
- “İntihabata Dair Fırka Tebliği”, **Kastamonu Vilâyet Gazetesi**, 26 Nisan 1931, s.1.
- “Karara Muhalif Kalanlar”, **Tevhidi Efkâr**, 04 Mart 1340 / 04 Mart 1924, No: 969 – 3997, s.1.
- “Kastamonu Halâs Kararını Alkışlıyor”, **Hâkimiyeti Milliye**, 06 Mart 1340 / 06 Mart 1924, No: 1064, s.2.
- “Kastamonu’dan Tebrik Telgrafları”, **Tanin**, 06 Mart 1340 / 06 Mart 1924, No: 504, s.1.
- “Kastamonu Livası Müntehibi Sanilerine Gazi Paşa Hazretlerinden Varit Olan Telgrafname Suretleri”, **Kastamonu Vilâyet Gazetesi**, 03 Temmuz 1339 / 03 Temmuz 1923, No: 2504, s.1.
- “Kastamonu’muzun Büyük ve Halâskar Misafiri Türk Milletinin Büyük Müncisi Reisi Cumhurbaşmız Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Dün Şehrimizi Teşrif Buyurdular”, **Açıksöz**, 24 Ağustos 1341 / 24 Ağustos 1925, No: 1442, s.1.
- “Latife Hanım Efendinin Teşekkürü”, **Kastamonu Vilâyet Gazetesi**, 22 Temmuz 1339 / 22 Temmuz 1923, No: 2507, s.2.
- “Latife Hanım Efendinin Teşekkürü”, **Açıksöz**, 18 Temmuz 1339 / 18 Temmuz 1923, No: 832, s.1.
- “Livamız Mebus Namzetleri”, **Açıksöz**, 30 Haziran 1339 / 30 Haziran 1923, No: 817, s.1.
- “Livamız Mebus Namzetleri”, **Kastamonu Vilâyet Gazetesi**, 03 Temmuz 1339 / 03 Temmuz 1923, No: 2504, s.1.
- “Livamız Müntehibi Sanilerine Gazi Paşa Hazretlerinden Varit Olan Telgrafname Suretleri”, **Açıksöz**, 30 Haziran 1339 / 30 Haziran 1923, No: 817, s.1.
- “Mebus İntihabatı Hakkında Fırka Umumi Kâtipliğinin Tebliği”, **Açıksöz**, 27 Nisan 1931, No: 2674, s.1.
- “Mebusumuz Ahmet Mahir Efendi”, **Açıksöz**, 05 Eylül 1341 / 05 Eylül 1925, No: 1451, s.2.
- “Mebusumuz Ali Nazmi Beyle Mülâkat”, **Açıksöz**, 25 Eylül 1926, No: 1766, s.1.

- “Mebusumuz Ali Rıza Beyle Mülâkat”, **Açıksöz**, 06 Eylül 1340 / 06 Eylül 1924, No: 1162, s.1.
- “Mebusumuz Cemal Beyin Beyanâtı”, **Açıksöz**, 29 Eylül 1928, No: 2358, s.1.
- “Mebusumuz Halid Beyle Mülâkat”, **Açıksöz**, 22 Temmuz 1339 / 22 Temmuz 1923, No: 835, s.2.
- “Mebusumuz Halid Beyle Mülâkat”, **Açıksöz**, 26 Temmuz 1340 / 26 Temmuz 1924, No: 1126, s.1.
- “Mebusumuz Halid Beyle Mülâkat”, **Açıksöz**, 29 Eylül 1340 / 29 Eylül 1924, No: 1182, s.1.
- “Mebusumuz Halid Beyle Mülâkat”, **Açıksöz**, 30 Eylül 1340 / 30 Eylül 1924, No: 1183, s.1.
- “Mebusumuz Hasan Fehmi Efendi Hazretleri Kazamızda”, **Açıksöz**, 17 Eylül 1340 / 17 Eylül 1924, No: 1172, s.2.
- “Mebusumuz Havace Ahmet Mahir Efendi Hazretleriyle Mülâkat”, **Açıksöz**, 02 Ağustos 1340 / 02 Ağustos 1924, No: 1132, s.1.
- “Mebusumuz Mehmet Fuat Beyle Mülâkat”, **Açıksöz**, 20 Teşrinisani 1340 / 20 Kasım 1924, No: 1224, s.1.
- “Mebusumuz Mehmet Fuat Bey Küre’de”, **Açıksöz**, 21 Ekim 1928, No: 2377, s.1.
- “Mebuslarımız Kazalara Gidecekler”, **Açıksöz**, 19 Eylül 1928, No: 2350, s.1.
- “Mebuslarımızın Aldığı Reyler”, **Açıksöz**, 18 Temmuz 1339 / 18 Temmuz 1923, No: 832, s.1.
- “Mehmet Fuat Bey”, **Açıksöz**, 08 Ekim 1928, No: 2366, s.2.
- “Muhterem Mebusumuz Mehmet Fuat Bey”, **Açıksöz**, 06 Ekim 1928, No: 2364, s.1.
- “Muhterem Mebuslarımızın Aldığı Reyler”, **Kastamonu Vilâyet Gazetesi**, 22 Temmuz 1339 / 22 Temmuz 1923, No: 2507, s.2.
- “Muhterem ve Mübeccel Reisi Cumhuriyet İnebolu’da”, **Açıksöz**, 27 Ağustos 1341/ 27 Ağustos 1925, No: 1445, s.1.
- “Muhterem Reisi Cumhuriyet Gazi Paşa Hazretleri Dün Akşam İnebolu’dan Şehrimize Avdet Buyurmuşlardır”, **Açıksöz**, 29 Ağustos 1341 / 29 Ağustos 1925, No: 1446, s.1.
- “Mülhakatta Mebuslarımız”, **Açıksöz**, 08 Eylül 1340 / 08 Eylül 1924, No: 1164, s.2.

- “Son Hadiseler Vilâyetlerde Nasıl Karşılandı!”, **İkdam**, 06 Mart 1340 / 06 Mart 1924, No: 9673, s.2.
- “Taşköprü ve Safranbolu’da İntihabat”, **Açıksöz**, 03 Temmuz 1339 / 03 Temmuz 1923, No: 820, s.1.
- “Vilâyetçe Mebus İntihabatı İkmal Edildi”, **Kastamonu Vilâyet Gazetesi**, 17 Temmuz 1339 / 17 Temmuz 1923, No: 2506, s.1.
- “Vilâyetimiz Kaç Mebus Çıkaracak”, **Açıksöz**, 04 Ağustos 1927, No: 2016, s.1.
- “Vilâyetimizde İntihabat”, **Kastamonu Vilâyet Gazetesi**, 26 Nisan 1931, s.1.
- “Yedi Mebus Çıkaracağız”, **Açıksöz**, 10 Haziran 1339 / 10 Haziran 1923, No: 800, s.2.
- “Yeni Mebus Namzetlerimiz”, **Doğrusöz**, 23 Şubat 1943, Yıl: 6, No: 594, s.1.
- “Yeni Mebuslarımız İttifakla Seçildi”, **Doğrusöz**, 28 Mart 1939, Yıl: 2, No: 192, s.1.
- “Yeni Mebusumuzun Müttefikan İntihabı Dolayısıyla”, **Açıksöz**, 09 Kânunuevvel 1341 / 09 Aralık 1925, No: 1529, s.1.

TEZLER

- ERDEM, Sami: “**Hilâfetin Kaldırılması Sürecinde Teorik Tartışmalar ve Adliye Vekili Seyyid Bey’in Katkısı**”, Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995.
- ŞAHİN, Burhan: “**Cumhuriyet Öncesinde Kastamonu’nun İdari-Nüfus ve Etnik Yapısı (1839 – 1903)**”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 1992.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/765.htm>
- http://kecioren.gov.tr/default_B0.aspx?content=1007
- <http://www.meteor.gov.tr/site/iletisim.aspx>
- <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/339.html>
- <http://www.msb.gov.tr/arsiv/phpscr/Sehitler.php>

http://www2.ogm.gov.tr/orm_varligi/kastamonu.html

http://www.tsk.tr/1_TSK_HAKKINDA/1_7_Genelkurmay_Baskanligi_Karargah_Binasinin_Tarihcesi/Genelkurmay_Baskanligi_Karargah_Binasinin_Tarihcesi.htm

http://www.tosyatso.org.tr/haber_detay.asp?haber=39

http://www.tosya.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=142&Itemid=139

<http://www.1turk.net/haberler/h/5254>

EKLER

EK I: Kastamonu Milletvekillerinin Özgeçmişleri.

Kastamonu milletvekillerinin özgeçmişlerinin anlatımında yararlanılan kaynaklar dipnotta gösterilmiştir.

Halid (Akmansü)

1884(1300)'te Kastamonu, Daday İlçesi, Kelebek Mahallesi'nde doğdu. Kastamonu Askeri Rüştîyesi'ni ve Bursa Işıklar Lisesi'ni bitirip 1906'da Harp Okulu'na girdi. 1909'da "*Kurmay Yüzbaşı*" rütbesiyle mezun oldu.¹

26 Ağustos 1909'da Şam'da kurmaylık stajını yaptı. 1910'da Dürzü Harekâtı'na katıldı. 1912'de Halep Redif Fırkası Kurmaylığı'na atandı ve fırkasıyla Balkan Savaşı'na katıldı. 1913'te atandığı Bağdat'ta 13. Kolordu Kurmaylığında 6 ay kaldı. 1914'te Şam'da 8. Kolordu Kurmaylığı'na getirildi. Kolordusu ile ilk Kanal Taarruzu'na katıldı. 1915'te Irak Ordusu'na atandı ve mütareke sırasında Kasım 1918'de Musul'un boşaltılmasına kadar orada kaldı. Bu süre içinde Irak'taki bütün savaflara, Nasıriye Birinci Kutulamare, Selmanıpak, Kutulamare Kuşatması, Şeyh Sait, Birinci ve İkinci Felahiye, Grafsinsiliye Savaşları, Şamran Deresinden İngilizlerin Dicle'yi geçmesi, Bağdat'a kadar Ricat Savaşları, Bağdat'ın 23/24 Mart 1917'de tahliyesi, Kasım 1917'de Tekrit, Ekim 1918'de Cebelihamreyn ve Musul'un boşaltılması olay ve savaşlarına katıldı.

Mütareke sırasında Musul'un boşaltılması için General Marshall ile 6. Ordu Kumandanı Ali İhsan (Sabis) Paşa arasındaki görüşmelere Ordu Kurmay Başkanı olarak katıldı. Mütarekeden sonra Diyarbakır'da 13. Kolordu Kurmay Başkanlığı yaptı. Bu görevde iken İngilizlerin Doğu halkını kışkırtma girişimlerine engel olmaya çalıştı.²

¹ Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.483.

² Kastamonu Milletvekili Halid Bey'in Hal Tercümesi, TBMM Arşivi, Bkz. Ek: 4; Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.484.

Sivas Kongresi'ni dağıtmak üzere İngilizlerin girişimi ile İstanbul Hükümeti'nin Elazığ valisini bu işle görevlendirme olayında gerekli önlemleri alıp, Kongre'nin yapılmasını sağladı.³ Bu hizmetinden ötürü Kongre, kendisine 1 Ekim 1919'da teşekkür etti.⁴

11 Ocak 1921'de Milli Savunma Bakanlığı Nakliyat Genel Müdürlüğü'ne getirildi. 1921 başında Anadolu ve Bağdat Demiryolları Genel Müdürlüğü'ne vekâleten atandı. İkinci İnönü Savaşı'ndaki hizmetleri ile zafere yardımcı olduğundan maaşı yükseltip makama asaleten atandı, ayrıca bu hizmetine Genelkurmay Başkanı bir telgrafla teşekkür etti. Bu görevde iken Eskişehir'in boşaltılmasında da büyük yararlılıklar gösterdi.

Ordu, Sakarya gerisine gelince 3. Kafkas Tümen Komutanlığı'na atandı. Tümeni ile Sakarya Muharebesi'ne katılıp, hizmetlerinden ötürü İstiklâl Madalyası ile ödüllendirildi. 22 Ekim 1921'de Birinci Ordunun Kurmay Başkanlığı'na atandı ve Ali İhsan Paşa ile 3 ay birlikte çalıştıktan sonra istifa edip ayrıldı.⁵ 11 Şubat 1922'de 5. Kafkas Tümeni Komutanı olarak hizmetine devam etti. Tümeni ile birlikte Büyük Taarruza katılarak zaferin kazanılmasında değerli katkıları oldu. 2/3 Eylül 1922

³ Mustafa Kemal Atatürk, Elazığ Valisi Ali Galip'in, İngiliz Binbaşısı Nowil ve Bedirhanlı ailesinden Celâdet ve Kâmuran Beyler ile Diyarbakırlı Cemil Paşazade Ekrem'le işbirliği halinde, Sivas Kongresi'ni baltalama girişimlerini ve kendisinin bu girişimi önlemeye yönelik yazışmalarını *Nutuk* adlı eserinde bütün ayrıntılarıyla anlatmakta ve vermektedir. Sivas Kongresi'ni dağıtma teşebbüslerini önlemek maksadıyla Mustafa Kemal Paşa'nın, telgrafla yazıştığı kişiler arasında, Diyarbakır'da 13. Kolordu Kurmay Başkanı olan Halid Bey'in ismi en başta gelmektedir. Geniş bilgi için bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, s.80 -95.

⁴ **Halid Bey'in Hal Tercümesi**; Öztürk, **II. Dönem (Özgeçmişler)**, s.484.

⁵ **Aynı yerde**; Halid Bey'in Birinci Ordu Kurmay Başkanlığı'ndan istifasına sebep, komutanı Ali İhsan Paşa'nın, Batı Cephesi Karargâhı'yla anlaşmazlığa düşmesi, Cephe Karargâhı ve Cephe Komutanı İsmet Paşa ile çatışan bir tutum izlemesidir. Bunun yanında, Ali İhsan Paşa'nın, ahlak, huy, karakter yapısının ve davranışlarının ordu disiplinini bozduğunu düşünmesi de, Halid Bey'in istifa nedenleri arasındadır. Nitekim Halid Bey, Ali İhsan Paşa'nın huyu, karakteri, ahlâkı ve ordu disiplinini bozucu davranışları hakkında, kendisinin kurmay başkanı iken, Batı Cephesi Komutanlığı'na 20 Ocak 1922 tarihinde bir rapor sunmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün, *Nutuk* adlı eserinde bazı bölümlerini aktardığı bu rapor, Ali İhsan Paşa'nın ordu komutanlığından uzaklaştırılmasında ve Divanı Harb'e verilmesinde son derece etkili olmuştur. Geniş bilgi için bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, s.450 -453; Ziya Göğem, **Kurmay Albay Dadaylı Halit Beğ Akmansü (1884-1953)**, C: 1, Halk Basımevi, İstanbul, 1954, s.112 -127.

gecesi, Yunan Başkomutanı Trikopis ve İkinci Kolordu Komutanı General Diyanitis'i ve maiyetlerini tutsak etti.⁶

Harekât sonrasında TBMM'nin II. Dönem seçimlerine katıldı. 19 Temmuz 1923'te yapılan seçimde 677 oy alarak Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 11 Ağustos 1923'te Meclis'e katıldı. Ertesi günü 12 Ağustos 1923'te mazbatasını onaylandı.⁷ Kasım 1924'te Ordu kadrosu dışına alındı. Nafia ve Müdafaai Milliye Encümenleri'nde çalıştı.⁸

1924'te CHP'den istifa edip Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na girdi ve 1927'de emekli olup siyasetten çekildi. 23 Şubat 1953'te Kadıköy Kızıltoprak'taki evinde öldü. Karacaahmet Mezarlığı'na gömüldü. Naaşı, 27 Eylül 1988'de Devlet Mezarlığı'na taşındı.⁹

Ahmet Mahir Efendi

1861(1277)'de Kastamonu'da doğdu. İlk ve rüştiye öğreniminden sonra Halidiye Medresesi'ne girdi. Yüksek bilimler ve adliye öğrenimini tamamlayarak çağın en büyük âlimi Şeyh Sait Ahmet Hicabi Efendi'den icazet aldı. 20 yıl kadar İstinaf Mahkemesi üyeliğinde ve Savcılık vekâletinde bulundu.

1908 İnkılâbı üzerine Kastamonu'dan Meclisi Mebusan'a üye seçildi. Meclisi Mebusan'ın kapanmasından sonra yapılan seçimlerde yeniden iki kez daha mebus seçildi. Toplam olarak Meclisi Mebusan'da yedi yıl mebusluk yaptı. Mebusluktan istifa ederek, üç yıl süre ile Şurayı Evkaf Başkanlığı'nda, üç yıl Temyiz Mahkemesi Başkanlığı'nda bulundu. Adliye Vekili Halepli Mustafa Efendi tarafından emekli

⁶ Halid Bey'in Hal Tercümesi; Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.485.

⁷ Halid Bey'in Seçim Mazbatasını, TBMM Arşivi, Bkz. Ek: 5.

⁸ TBMM ZC (II. Dönem), C: 1, İ: 5 (16 Ağustos 1339 / 16 Ağustos 1923), s.71 -73; Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.485.

⁹ Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.485. Halit Bey'in hayat hikâyesi konusunda geniş bilgi için bkz. Ziya Göğem, Kurmay Albay Dadaylı Halit Beğ Akmansü (1884-1953) , 2 Cilt, Halk Basımevi, İstanbul, 1954 -1955.

edildi. Üniversitenin İlahiyat Bölümünde ve Medresetül Vaizinde Tefsir ve İlmi Kelâm Müderrisliğinde bulundu.¹⁰

TBMM'nin II. Dönem seçimlerine katıldı. 19 Temmuz 1923'te yapılan seçimde 669 oy alarak Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 11 Ağustos'ta Meclis'e katıldı. Ertesi günü, 12 Ağustos 1923'te mazbatasını onaylandı.¹¹ Umuru Tasarrufiye, Adliye, Memurin Muhakemat ve Umuru Diyaniye Encümenleri'nde çalıştı. Umuru Tasarrufiye ve Umuru Diyaniye Encümeni başkanlıklarında bulundu.¹² 4 Eylül 1925'te Kastamonu'da öldü.¹³

Ali Rıza (Direkoğlu)

12 Kasım 1877(30 Ekim 1293)'de İnebolu'da doğdu. 14 Mart 1895'te Heybeliada Deniz Okulu'na girdi ve teğmen olarak 30 Haziran 1897'de diploma aldı.

30 Haziran 1897'de Deniz Okulu'na İngilizce ve Matematik öğretmen yardımcılığına, 28 Eylül 1905'te Hicaz ili Vali ve Komutan Yaverliği'ne, 25 Ağustos 1908'de Deniz Kurmay Dairesi Ceride ve Mecmua Şubesi'ne, 29 Temmuz 1911'de Basra Torpidosu Süvariliği'ne, 17 Temmuz 1912'de Muaveneti Milliye Torpido Süvariliği'ne ve 3 Ocak 1912'de Berkisatvet Kruvazör Süvariliği'ne atandı. Bu Kruvazörün komutanı olarak Trablusgarp ve Balkan Savaşları'na katıldı. 1 Kasım 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın başında Turgut Reis Zırhlısı Süvariliği'ne getirildi. Bu zırhlı ile Çanakkale Savunma ve savaşlarına katıldı. 22 Ekim 1916'da Sultan Mehmed Reşad'ın Yaverliğine getirilip, staj için Almanya'ya gönderildi. Mütarekede, Deniz Kurmay Başkanlığı ve ek olarak Deniz Müsteşarlığı'na atandı.

İnönü Zaferi'nden sonra Londra'da toplanan konferansa Deniz Müşaviri olarak gönderildi. Dönüşünde yeniden Deniz Kurmay Başkanlığı'na getirildi.

¹⁰ Ahmet Mahir Efendi'nin Hal Tercümesi, TBMM Arşivi; Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.481 -482.

¹¹ Ahmet Mahir Efendi'nin Seçim Mazbatasını, TBMM Arşivi.

¹² TBMM ZC (II. Dönem), C: 1, İ: 5 (16 Ağustos 1339 / 16 Ağustos 1923), s.71 -73; Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.482.

¹³ Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.482.

İstanbul'da Bakanlıkların kaldırılması üzerine, 8 Aralık 1922'de Milli Ordu kadrosundan İstanbul Liman Başkanlığı'na atandı.

8 Mayıs 1899'da Üsteğmen, 12 Haziran 1905'te Yüzbaşı, 12 Ocak 1907'de Kolağası(Kıdemli Yüzbaşı), 29 Ocak 1913'te Korvet Kaptanı Binbaşı, 24 Kasım 1915'te Fırkateyn Kaptanı (Yarbay) ve 5 Kasım 1918'de Kalyon Kaptanı(Albay) rütbelerine yükseldi. Yerli ve yabancı pek çok nişan ve madalya sahibidir.¹⁴

TBMM'nin II. Dönem seçimlerine katıldı. 19 Temmuz 1923'te yapılan seçimde 673 oy alarak Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 11 Ağustos'ta Meclis'e katıldı. 12 Ağustos 1923'te mazbatasını onaylandı.¹⁵ Müdafai Milliye ve Sıhhiye Encümenleri'nde çalıştı.¹⁶ İstanbul'da kalarak Milli Mücadele'ye katılmadığı ve askerlik mesleğinde 30 yılını doldurduğu gerekçesiyle 25 Eylül 1923 tarihli *"Mücadelei Milliye İştirak Etmeyen ve Hududu Milli Haricinde Kalan Erkân, Ümera, Zâbitan ve Memurin ve Mensubini Askeriye Hakkında Yapılacak Muameleyi Nâtik Kanun"*un üçüncü maddesi gereğince 28 Haziran 1927 tarihinde Müdafai Milliye Vekâleti'nce askerlik mesleğinden emekliye sevk edildi.¹⁷ III. ve IV. yasama dönemlerinde de Kastamonu'dan milletvekili seçilen Ali Rıza Direkoğlu, 29.01.1935 tarihinde milletvekili iken Şişli Şifa Yurdu'nda öldü.¹⁸

Veled Çelebi (İzbudak)

Nisan 1869(1285)'da Konya'da doğdu. Babası Mevlana Celaleddin Rumi'nin on yedinci göbekten torunu Necip Çelebi'dir.

Konya'da Sultan Veled Medresesi'ni bitirip özel hocalarla öğrenimini sürdürdü. Arapça ve Farsça öğrendi. Daha sonra İstanbul, Şam ve Medine'de eğitimini tamamladı.

¹⁴ Ali Rıza Bey'in Hal Tercümesi, TBMM Arşivi; Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.486 -487

¹⁵ Ali Rıza Bey'in Seçim Mazbatasını, TBMM Arşivi.

¹⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 1, İ: 5 (16 Ağustos 1339 / 16 Ağustos 1923), s.71 -73; Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.487.

¹⁷ BCA, (28 Haziran 1927), Fon Kodu: 0.30.11.1, Yer No: 32.14.12.

¹⁸ Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.487.

Üç dilde tarih ve edebiyat incelemeleri yaptı. Hadis ilmi ve tasavvufla meşgul oldu ve icazetler aldı. Türk lehçeleri üzerinde çalışmalar yaptı. Bir süre İstanbul rüştiyelerinde, Sultaniye ve Darülfünun'da öğretmenlik ve müderrislik yaptı. Önce *Konya Vilâyat* gazetesinde yazıları yayımlandı. 1889'dan sonra *İkdam*, *Hazinei Fünun* ve *Mektep* gibi gazete ve dergilerde makaleleri yayımlandı.

Meşrutiyet'ten sonra "*Türk Derneği*"ni kurdu. 1910'da Mevlana Postnişiliği'ne getirildi. Bu görevi mütareke sırasında Vahidettin tarafından azline kadar sürdü. Bir yıl İstanbul'da kaldıktan sonra Antalya üzerinden Ankara'ya geldi. Otuz yıl önce Necip Asım'la birlikte başlattığı "*Türk Dili ve Milliyetçilik*" çalışmalarını sürdürdü.

Türkçü ve Türkçe uzmanıdır, şairliği vardır.¹⁹

Veled Çelebi TBMM'nin II. Dönem seçimlerine girdi. 19 Temmuz 1923'te yapılan seçimde 657 oy alarak Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 11 Ağustos'ta Meclis'e katıldı. Ertesi gün 12 Ağustos 1923'te mazbatasını onaylandı.²⁰ Şeriye ve Evkaf, Maarif, İrşad ve Lâyiha Encümenleri'nde çalıştı.²¹

III., IV., V. Dönemlerde Kastamonu, VI. Dönemde Yozgat milletvekilliği yapan Veled Çelebi İzbudak, 4.5.1953 tarihinde Ankara'da öldü.²²

Eserleri: 1. *Arapça Gramer*(1908), 2. *Atalar Sözü*(1936), 3. *Aynül Hayat*, 4. *Sultan Veled Divanı*(1925), 5. *Ferhenkname-i Sadi*(*Bostan Tercümesi*)(1924), 6. *Hayrül-Kelâm*(1912), 7. *Menakıb-ı Mevlâna*(1914), 8. *Rubaiyatı Mevlâna*(1894), 9. *Leyla ile Mecnun*(1893), 10. *Letâîfi Nasreddin Hoca*(1909), 11. *Büyük Türk Dili*

¹⁹ **Veled Çelebi Efendi'nin Hal Tercümesi (II. Dönem)**, TBMM Arşivi; **Veled Çelebi Efendi'nin Hal Tercümesi (III. Dönem)**, TBMM Arşivi; Öztürk, **II. Dönem (Özgeçmişler)**, s.488 -489; Veled Çelebi İzbudak'ın hayat hikâyesi konusunda daha geniş ve ayrıntılı bilgi için bkz. Nevin Korucuoğlu, **Veled Çelebi İzbudak**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1994; Metin Akar, **Veled Çelebi İzbudak**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1999.

²⁰ **Veled Çelebi Efendi'nin Seçim Mazbatasını**, TBMM Arşivi.

²¹ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 1, İ: 5 (16 Ağustos 1339 / 16 Ağustos 1923), s.71 -73; Öztürk, **II. Dönem (Özgeçmişler)**, s.489.

²² Öztürk, **II. Dönem (Özgeçmişler)**, s.489.

Lügatı(Henüz Basılmamıştır), 12. *Hatıralarım(1946)*, 13. *Türk Diline Medhal(1923)*, 14. *El-İdrâk Haşiyesi(1936)*, 15. *Fuzuli'nin Su Kasidesi Şerhi*, 16. *Farisi Lisani(1912)*, 17. *Muvazene(Arap Tarihi Edebiyatına Dair)(1895)*, 18. *Livaulvifak(Musiki ve Sema'ın Ahkâmı Şer'iyesi)*, 19. *Tarihi Edebiyat Hulâsası...*²³

Mehmet Necmettin (Kocataş)

1875(1291)'te İstanbul, Beyazıt'ta doğdu. 1887'de İstanbul Kaptan Paşa Rüştîyesi'ni bitirdi. Koska civarında Hacı İbrahim Efendi'nin kurduğu Darüttalim'de öğrenimine devam etti. 1891'de Hukuk Mektebi'ne girdi. 1896'da Hukuk'tan mezun oldu. Selanik ve İstanbul'da İstinaf Savcılıkları'nda bulundu.

1908'de İstanbul İstinaf Ticaret Mahkemesi Başkanlığı'na seçildi. Aynı yıl Bağdat Valiliği'ne atandı. Mayıs 1909'da Adalet Bakanlığı görevi ile İstanbul'a döndü. 1911'e kadar Bakan, bu tarihte ek olarak Şurayı Devlet (Danıştay) Başkanlığını üstlendi. Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda ard arda üç devre mebusluk yaptı.²⁴

TBMM'nin II. Dönem seçimlerine katıldı. 19 Temmuz 1923'te yapılan seçimde 677 oy alarak Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 12 Ağustos 1923'te mazbatasını onaylandı. 11 Eylül 1923'te Meclis'e katıldı.²⁵ Umuru Tasarrufiye, Adliye, Nizamnamei Dahili ve Kanunu Esasi Encümenleri'nde çalıştı. Adliye Encümeni Başkanlığı yaptı.²⁶ Şirketi Hayriye kurucularından olan Necmettin Kocataş, 6.2.1949 tarihinde İstanbul'da öldü.²⁷

²³ Akar, a.g.e., s.107 -122; Korucuoğlu, a.g.e., s.69 -140; Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.489.

²⁴ Necmettin Molla Bey'in Hal Tercümesi, TBMM Arşivi; Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.490 -491.

²⁵ Necmettin Molla Bey'in Seçim Mazbatasını, TBMM Arşivi.

²⁶ TBMM ZC (II. Dönem), C: 1, İ: 5 (16 Ağustos 1339 / 16 Ağustos 1923), s.71 -73; Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.491.

²⁷ Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.491.

Mehmet Fuat (Müftüoğlu)

1875(1291)'te Küre'de (Küreî Nuhas) doğdu. İnebolu Rüştîyesi'ni bitirdi. Tarımla uğraştı. Modern tarım usullerini uyguladı. Mahalli Belediye Başkanlığı, Ziraat Odası ve hayır derneklerinde üyelik yaptı. Kastamonu çiftçilerini temsilen İzmir İktisat Kongresi'ne katıldı.²⁸

TBMM'nin II. Dönem seçimlerine katıldı. 19 Temmuz 1923'te yapılan seçimde 661 oy alarak Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 11 Ağustos'ta Meclis'e katıldı. 12 Ağustos 1923'te mazbatasını onaylandı.²⁹ İktisat, Umuru Tasarrufiye, Ziraat ve Tapu Encümenleri'nde çalıştı.³⁰ Kastamonu'dan III. Dönemde de milletvekili seçilen Mehmet Fuat Müftüoğlu, 27.5.1952 tarihinde öldü.³¹

Ali Nazmi (Özügür)

1882 (1298)'de Rodos'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Rodos'ta, idadi derecesinde yedi sınıflı Medresei Süleymaniye'de okudu. 1898'de girdiği Hukuk Mektebi'nin 3. sınıfından özüru nedeniyle ayrıldı. Sonradan yarım bıraktığı hukuk öğrenimini İtalya'da tamamladı.

Fransızca, İtalyanca ve Arapça dillerini öğrendi. Mahkemelerde kâtiplik yaptı. 1912'de, İtalyanların Rodos'u işgallerine karşı elindeki kuvvetle mücadele verirken esir düştü. Kırşehir Sancağı Savcılığı'nda bulunurken Ferit Paşa Hükümeti'nce tutuklanıp İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü. Sürgünden döndükten sonra 10 Aralık 1921'de Bolu Bölgesi Adalet Müfettişliği'ne atandı ve 1 Ekim 1923'ten 1 Mayıs 1924'e kadar da çeşitli derecelerde Adalet Müfettişliği yaptı. 11 Eylül 1925'te Adalet Bakanlığı Müsteşarlığı'na atandı.

²⁸ Mehmet Fuat Bey'in Hal Tercümesi, TBMM Arşivi; Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.492.

²⁹ Mehmet Fuat Bey'in Seçim Mazbatasını, TBMM Arşivi.

³⁰ TBMM ZC (II. Dönem), C: 1, İ: 5 (16 Ağustos 1339 / 16 Ağustos 1923), s.71 -73; Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.492.

³¹ Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.492.

Bu görevde iken TBMM'nin II. Dönem ara seçimlerine katıldı. 13 Aralık 1925'te yapılan seçimde 538 oy alarak Kastamonu'dan milletvekili seçildi. Mazbatas 2 Ocak 1926'da onaylandı.³² Adliye, Memurin Encümeni Mahsus ve Memurin Muhakemat Encümenleri'nde çalıştı. Memurin Muhakemat Heyeti Başkanlığını yaptı.³³

CHP'nin 10. Bölge Müfettişliğini yaptı. III. Dönemde de Muğla'dan milletvekili seçilen Ali Nazmi Özügür, 21.6.1946 tarihinde öldü.³⁴

Hasan Fehmi (Tümerkan)

1875(1291)'te Acara'da doğdu. 93 savaşlarından sonra (1876-1877) altı yaşında iken Kafkasya'dan Türkiye'ye ailesi ile göç edip Ayancık'ın dağ köylerine yerleşti.

Jandarma baskısından kaçarak on altı yaşında İstanbul'a geldi ve Fatih Medresesi'ne devam etti. Daha sonra Hukuk Mektebi'ne devam ederek diploma aldı. Avukat olarak memleketine döndü. Ayancık ve Sinop Müftülükleri'nde bulundu. Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi.

1908'de Sinop'tan Meclisi Mebusan'a seçildi. II. ve III. Dönemlerde de mebusluğa devam etti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. Mebusluğu sırasında Hukuk Mektebi'nde Müderrislik yaptı. Sultan Reşat döneminde Surre Emini(Hac zamanlarında padişah tarafından Mekke ve Medine'ye gönderilen para vs. göndermekle görevli kimse) olarak Mekke'ye gitti. İstanbul'un işgali üzerine tutuklanarak Malta'ya sürüldü. Sürgünden döndükten sonra bir süre Düzce ve Bursa'da Reji İdaresi'nin Muhakemat Müdürlüğü'nde bulundu.³⁵

³² Ali Nazmi Bey'in Hal Tercümesi, TBMM Arşivi; Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.493 -494.

³³ TBMM ZC (II. Dönem), C: 1, İ: 5 (16 Ağustos 1339 / 16 Ağustos 1923), s.71 -73; Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.494.

³⁴ Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.494.

³⁵ Hasan Fehmi Efendi'nin Hal Tercümesi, TBMM Arşivi; Öztürk, II. Dönem (Özgeçmişler), s.495 -496.

TBMM'nin II. Dönem seçimlerine girdi. 673 oy alarak Kastamonu milletvekili seçildi. 12 Ağustos 1923'te mazbatası onaylandı.³⁶ Şeriye ve Evkaf, Memurin Muhakemat, Divanı Muhasebat, İrşad, Umuru Tasarrufiye, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye, Adliye ve Nizamnamei Dahili Encümenleri'nde çalıştı.³⁷ 17 Şubat 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu'nu hazırlayan ilmi heyet üyeleri arasında yer aldı.³⁸

Atatürk'ün, Kastamonu ve İnebolu'ya yaptığı gezide, başındaki şapkasını çıkararak yanında bulunan Hasan Fehmi'nin başına giydirdiği ve "Efendiler, buna şapka derler..." dediği, Borsalino Marka şapkanın, oğlu, IX. ve X. Dönem Sinop milletvekili olan Dr. Muhit Tümerkan'ın ailesinde bulunduğu, ifade olunmaktadır.

III. ve IV. Dönemlerde de Kastamonu'dan milletvekili seçilen Hasan Fehmi Tümerkan, Karaciğer kanserinden 18.12.1933 tarihinde Kastamonu'da öldü.³⁹

Cemal Dolunay

1877 (1293)'de Çankırı'da doğdu. Rüştîye (Ortaokul) öğrenimi gördü. Zabıt Kâtibi, Başkâtip olarak icra memurluklarında çalıştı. Mahkeme üyeliği görevinde bulundu. 1913'te ticarete atıldı. 1920'den milletvekili seçildiği 1927 yılına kadar Çankırı Belediye Başkanlığı'nda bulundu.⁴⁰

TBMM'nin III. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 519 oyla Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 11 Ekim 1927'de mazbatasını aldı. 1 Kasım'da Meclis'e katıldı. Mazbatası 2 Kasım'da onaylandı.⁴¹ Meclis Hesabatı Tetkik

³⁶ **Hasan Fehmi Efendi'nin Seçim Mazbatası**, TBMM Arşivi.

³⁷ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 1, İ: 5 (16 Ağustos 1339 / 16 Ağustos 1923), s.71 -73; Öztürk, **II. Dönem (Özgeçmişler)**, s.496.

³⁸ **TBMM ZC (II. Dönem)**, C: 22 (17 Şubat 1926), İ: 57'ye Ek: s.86 -87.

³⁹ Öztürk, **II. Dönem (Özgeçmişler)**, s.496.

⁴⁰ **Cemal Bey'in Hal Tercümesi**, TBMM Arşivi; Öztürk, **III. Dönem (Özgeçmişler)**, s.366 -367. Öztürk, Cemal Bey'in Belediye Başkanı olduğunun kendi beyanına dayalı olduğunu; belgesinin sağlanamadığını ifade etmektedir.

⁴¹ **Cemal Bey'in Seçim Mazbatası**, TBMM Arşivi.

Encümeni'nde çalıştı.⁴² Dönem sonunda ticaret mesleğine döndü. 27 Kasım 1937 tarihinde öldü.⁴³

Refik Ilgaz

1886 (1302)'da Kastamonu, Taşköprü ilçesinde doğdu. Taşköprü Rüştüyesi'ni Temmuz 1902'de çok iyi derece ile bitirdi. Ziraat Bankası kâtipliği ve çeşitli illerde sandık memurluğunda bulundu. Mayıs 1924'te Ziraat Bankası Kastamonu Şubesi Müdürlüğü'ne atandı.⁴⁴

Bu görevde iken TBMM'nin III. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 519 oyla Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 11 Ekim 1927'de mazbatasını aldı. 1 Kasım'da Meclis'e katıldı, mazbatasını 2 Kasım'da onaylandı.⁴⁵ Divanı Muhasebat ve Maliye Encümenleri'nde çalıştı.⁴⁶ IV. Dönemde de Kastamonu'dan milletvekili seçilen Refik Ilgaz'ın yasama etkinliği, Mart 1935'te sona erdi. 15 Şubat 1962 tarihinde öldü.⁴⁷

Dr. Suat Soyer

1879 (1295)'da İzmir'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini İzmir İptidai Mektebi ve İdadisi'nde tamamlayarak 1896'da İstanbul Mülki Tıbbiye Mektebi'ne girdi. 1 Eylül 1902'de Tıp Doktoru diplomasını aldı. 1902 – 1910 yılları arasında Keskin, Ürgüp, Safranbolu, Niğde ve Konya Belediye Tabiplikleri'nde görevlendirildi. 4 Temmuz 1911'de Akdeniz Adaları(Cezâyir-i Bahr-i Sefid) İli Sıhhiye Müfettişliği'ne getirildi. Adaların İtalyanlar tarafından işgali üzerine tutsak edilerek İtalya'ya götürüldü. Barış imzalandıktan sonra yurda dönüşünde 13 Eylül 1913'te Kastamonu

⁴² TBMM ZC (III. Dönem), C: 1, İ: 4 (05 Kasım 1927), s.21; Öztürk, III. Dönem (Özgeçmişler), s.367.

⁴³ Öztürk, III. Dönem (Özgeçmişler), s.367.

⁴⁴ Refik Bey'in Hal Tercümesi, TBMM Arşivi; Öztürk, III. Dönem (Özgeçmişler), s.369.

⁴⁵ Refik Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi.

⁴⁶ TBMM ZC (III. Dönem), C: 1, İ: 4 (05 Kasım 1927), s.20 -21; Öztürk, III. Dönem (Özgeçmişler), s.370.

⁴⁷ Öztürk, III. Dönem (Özgeçmişler), s.370.

ve Bolu Hastaneleri ve Gezici Sağlık Kurulları Genel Müfettişi oldu. Bu görevi sırasında frengi mücadelesinde başarısı görüldü. 8 Ocak 1918 tarihinde Frengi Teşkilâtı hakkında araştırma ve incelemelerde bulunmak üzere Almanya'ya gönderildi. 17 Ekim 1918 tarihinde vekil olarak atandığı Kastamonu Sağlık Müdürlüğü görevinde iken siyasetle meşgul olmasından dolayı 16 Nisan 1919'da Damat Ferit Hükümeti tarafından açığa alındı. İstanbul Mebusan Meclisi'nin son dönemi için yapılan seçimde Kastamonu'dan Milletvekili oldu. Meclisin dağıtılmasından sonra Ankara'ya gelerek, 1 Mayıs 1920'de Kastamonu Milletvekili olarak Meclis'e takdim edildi. Dönem sonunda İzmir'e dönerek serbest hekimlik, ecza ticareti yaptı. Bu arada 1 Haziran 1927 tarihinde emekliye ayrıldı.⁴⁸

IV. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 498 oyla Kastamonu bağımsız milletvekili seçildi. 24 Nisan 1931'de mazbatasını aldı.⁴⁹ 4 Mayıs 1931'de Meclis'e katıldı. 9 Mayıs'ta mazbatasını onaylandı.⁵⁰ Dönem boyunca Sıhhat ve İçtimai Muavenet Encümeni'nde çalıştı.⁵¹ 1935'te politika hayatından tamamıyla çekilerek, İzmir'deki hekimlik ve ticaret işini sürdürdü. 3 Haziran 1942 tarihinde öldü.⁵²

Halil Tekşen

1873 (1289)'de Kastamonu-Daday İlçesi'nin Samancı Köyü'nde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Daday İptidai Mektebi ve Rüştîyesi'nde tamamladıktan sonra 1890'da asker oldu. Orduda kalarak Küçüksübay olarak eğitim gördü. Başçavuşluğa kadar yükseldi. Cide Redif Taburu ile 1897 Yunan Savaşı'na katıldı. 1897'de terhis olarak memleketine döndü. Köyündeki arazisinde çiftçilikle meşgul oldu.⁵³

⁴⁸ Suat Bey'in Hal Tercümesi, TBMM Arşivi; Çoker, I. Dönem (Özgeçmişler), s.625 -626.

⁴⁹ Suat Bey'in Seçim Mazbatasını, TBMM Arşivi.

⁵⁰ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 1, İ: 2 (09 Mayıs 1931), s.19.

⁵¹ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 1, İ: 2 (09 Mayıs 1931), s.28 -29; Çoker, IV. Dönem (Özgeçmişler), s.338.

⁵² Çoker, I. Dönem (Özgeçmişler), s.626.

⁵³ Halil Bey'in Hal Tercümesi, TBMM Arşivi; Çoker, IV. Dönem (Özgeçmişler), s.335.

IV. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 619 oy alarak Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 24 Nisan 1931'de mazbatasını aldı.⁵⁴ 4 Mayıs 1931'de Meclis'e katıldı. 9 Mayıs'ta mazbatasını onaylandı.⁵⁵ Dönem boyunca Ziraat Encümeni'nde çalıştı.⁵⁶ Dönem sonu memleketine dönerek tarım ile uğraşmasını sürdürdü. 2 Eylül 1947 tarihinde öldü.⁵⁷

Ahmet Muhtar Bey

1870 (1286)'de Çanakkale'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Çanakkale Rüştîyesi ve İstanbul Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi)'de tamamladıktan sonra Mülkiye Mektebi'ne girdi. 1890 Temmuz'unda yüksek kısımdan mezun oldu. 1898'de Stockholm Elçiliği İkinci Kâtipliği'ne atandı. 13 Eylül 1908'de Sadaret Tercümanı oldu. 12 Temmuz 1909'da Budapeşte Başşehbenderi olarak görevlendirildi. 1 Şubat 1912'de Atina Elçiliği'ne getirildi. Bir süre Ukrayna (Kiev) Elçiliği'nde bulundu. İstanbul Mebusan Meclisi'nin son dönemi için 18 Aralık 1919'da yapılan seçimde İstanbul Milletvekili oldu. Meclisin feshi üzerine Heyeti Temsiliye'nin talimatına uyarak Ankara'ya geldi ve 3 Haziran 1920'de TBMM Genel Kurulu'na İstanbul Milletvekili olarak takdim edildi. 10 Ağustos 1920 ve 8 Şubat 1921'de bir süre Hariciye Vekiline vekâlet etti. İcra Vekilleri Heyeti'nin 27 Ekim 1921 tarihli kararıyla Tiflis Temsilciliği'ne atandı. 9 Aralık 1922'de görevinden ayrılan Ali Fuat Paşa yerine Moskova Büyükelçisi oldu.

II. Dönemde yeniden İstanbul Milletvekili seçildi. III. Dönem seçimlerine katılmadı. 20 Eylül 1927'de Washington Büyükelçiliği'ne atandı.⁵⁸ IV. Dönem için yapılan seçimlerde 543 oy alarak Kastamonu'dan milletvekili seçildi ve Washington

⁵⁴ **Halil Bey'in Seçim Mazbatası**, TBMM Arşivi.

⁵⁵ **TBMM ZC (IV. Dönem)**, C: 1, İ: 2 (09 Mayıs 1931), s.19.

⁵⁶ **TBMM ZC (IV. Dönem)**, C: 1, İ: 2 (09 Mayıs 1931), s.28; Çoker, **IV. Dönem (Özgeçmişler)**, s.335.

⁵⁷ Çoker, **IV. Dönem (Özgeçmişler)**, s.335.

⁵⁸ **Ahmet Muhtar Bey'in Hal Tercümesi**, TBMM Arşivi; Çoker, **I. Dönem (Özgeçmişler)**, s.497 - 498.

Büyükelçiliği'nden ayrıldı.⁵⁹ 23 Mayıs 1934'te Meclis'e katıldı.⁶⁰ 3 Temmuz 1934'te Ankara'da öldü. Ertesi gün, ölümü, Meclis Genel Kurulu'nun bilgisine sunuldu.⁶¹

Hasan Tahsin Coşkan

1890(1306)'da Çemişgezek'te doğdu. İlk ve ortaokulu(rüştiye) Çemişgezek'te tamamlayıp İstanbul'da Vefa İdadisi'ne başladı. İki yıl burada öğrenimine devam ettikten sonra Selanik Ziraat Ameliyat Okulu'na girdi. Temmuz 1907'de mezun oldu. Açılan sınavı kazanarak Halkalı Ziraat Yüksek Okulu'na kaydoldu. Buradan 1911'de icazetname aldı.

Ağustos 1911'de yeni açılan Kastamonu Ziraat Okulu Müdür Yardımcılığı'na, Mart 1915'te Urfa Ziraat Fen Memurluğu'na, Ekim 1915'te Adana Ziraat Ameliyat Okulu Öğretmenliği'ne atandı. Şubat 1920'de Kastamonu Çiftlik Okulu Müdürlüğü'ne atandı. Eylül 1920'de Milli Hükümet tarafından Kastamonu İli Ziraat Müdürlüğü'ne yükseltildi. Mayıs 1923'te Ankara İli Ziraat Müdürlüğü'ne atandı. Mayıs 1926'da Gazi Hazretleri tarafından Ankara Numune Çiftliğini tesis göreviyle Genel Müdürlüğüne getirildi. Eylül 1927'de merkezi İstanbul olmak üzere Ziraat Genel Müfettişliği'ne atandı. Bu görevde iken TBMM III. Dönem seçimlerine katıldı ve Yozgat'tan milletvekili seçildi.⁶² IV. Dönemde 619 oyla Kastamonu'dan milletvekili seçildi.⁶³ V. , VI. , VII. , VIII. ve IX. Dönemlerde de Kastamonu'dan milletvekili seçilen ve IX. Dönem seçim tutanağı 14.02.1951'de reddedilen Hasan Tahsin Coşkan, Saraçoğlu Kabinesi'nde 19.02.1946 – 12.8.1946 tarihlerinde, Peker Kabinesi'nde ise 12.8.1946 – 9.9.1947 tarihlerinde Gümrük ve İnhisarlar Bakanlığı yaptı. Hasan Tahsin Coşkan, Saka Kabinesi'nde 10.9.1947 – 8.6.1948 tarihlerinde

⁵⁹ Ahmet Muhtar Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi.

⁶⁰ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 22, İ: 55 (23 Mayıs 1934), s.222.

⁶¹ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 23, İ: 77 (04 Temmuz 1934), s.415.

⁶² Öztürk, III. Dönem (Özgeçmişler), s.618 -619.

⁶³ Tahsin Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi.

Tarım Bakanlığı yaptı. 13 Mart 1952 tarihinde öldü.⁶⁴ Tahsin Coşkan, IV. Dönem boyunca İktisat Encümeni'nde çalıştı.⁶⁵

(Ahmet) Şükrü Şenozan

1875 (1291)'te İstanbul'da doğdu. İstanbul Şehzade Rüştüyesi, Mülkiye İdadisi'nden sonra 1897'de Mektebi Tıbbiyei Mülkiyei Şahane'yi (Tıp Fakültesi) bitirdi. Sırasıyla Muğla, İstanbul Yeniköy, Midilli Belediye Tabiplikleri'nde bulundu. 1905'te İzmir Guraba Hastanesi Dahiliye Tabipliği'ne atandı. 19 Ekim 1910'da Aydın Sıhhiye Müfettişliği'ne, 11 Ocak 1923'te İzmir Sıhhat Müdürlüğü'ne atandı. 8 Kasım 1923'te azledildi. Serbest olarak çalışmaya başladı. Tütün İşçileri Birliği Dispanseri ve Sıhhat Yurdu Hekimliği görevinde bulundu.⁶⁶

V. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 793 oyla Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 8 Şubat 1935'te mazbatasını aldı.⁶⁷ 1 Mart 1935'te Meclis'e katıldı. 7 Mart 1935'te mazbatasını onaylandı.⁶⁸ Dönem boyunca Adliye Encümeni üyeliği yaptı.⁶⁹ Kimya alanında da uzman olan Ahmet Şükrü Şenozan 3 Temmuz 1954 tarihinde İstanbul'da öldü.⁷⁰

Tevfik Aslan

1887 (1303)'de Kastamonu'da doğdu. 1912'de Askeri Tıbbiye'yi bitirdi. Balkan Savaşı'nda Edirne'de görev aldı. 1913'te Gümüşsuyu Hastanesi'nde bulundu. 1915'te 12. Fırka, 6. Alay ile Çanakkale'de, 1916'da aynı fırka ile Kafkas Cephesi'nde savaflara katıldı. 1917'de 25. Seyyar Hastane'de görev yaptı. 5. Fırka,

⁶⁴ Öztürk, III. Dönem (Özgeçmişler), s.619.

⁶⁵ TBMM ZC (IV. Dönem), C: 1, İ: 2 (09 Mayıs 1931), s.28; Çoker, IV. Dönem (Özgeçmişler), s.339.

⁶⁶ Dr. Şükrü Şenozan'ın Hal Tercümesi, TBMM Arşivi; Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.415 - 416.

⁶⁷ Dr. Şükrü Şenozan'ın Seçim Mazbatasını, TBMM Arşivi.

⁶⁸ TBMM ZC (V. Dönem), C: 1, İ: 2 (07 Mart 1935), s.19.

⁶⁹ TBMM ZC (V. Dönem), C: 1, İ: 2 (07 Mart 1935), s.25; Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.416.

⁷⁰ Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.416.

13. Alay, 60. Taburla Azerbaycan'a gitti. 1918'de Niksar, Erbaa, Zile ve Tokat'ta görev yaptı. 1921'de İkinci İnönü Savaşı'na katıldı. 17 Ağustos 1924'te, Eskişehir Askeri Hastanesi Dahiliye Hekimi iken, kendi isteğiyle emekliye ayrıldı ve Kastamonu'ya yerleşti. İmar İskân Mıntika Başhekimliği görevini üstlendi. Belediye Meclisi üyeliği, Türk Ocağı ve Himayei Etfâl Cemiyeti, Halkevi Başkanlıklarında bulundu.⁷¹

V. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 797 oy alarak Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 8 Şubat 1935'te mazbatasını aldı.⁷² 1 Mart 1935'te Meclis'e katıldı. 7 Mart'ta mazbatasını onaylandı.⁷³ Dönem boyunca Teşkilâtı Esasiye Encümeni üyeliği yaptı.⁷⁴ VI. Dönemde de Kastamonu'dan milletvekili seçilen Tevfik Aslan 23 Ağustos 1954 tarihinde İstanbul'da öldü.⁷⁵

İbrahim (Osman) Grantay

1883'te Girit'te (Hanya) doğdu. 1896'da Hanya Rüştîyesi'ni, 1905'te Galatasaray Lisesi'ni, 1908'de Paris Ecole des Sciences Politiques'i bitirdi. Haziran 1910'da Hariciye Nezareti'nde göreve başladı. 1912 Mart'ında Bükreş, 1914 Mayıs'ında Belgrat, 1918 Temmuz'unda Berlin'e Üçüncü Elçilik Kâtibi olarak gönderildi. 1925 Mart'ında Finlandiya'da Helsingforst'ta Konsolosluk görevinde bulundu. Dil alanında çalışmalarda bulundu. 1928 Haziran'ında Dil Encümenine üye seçildi. Latin harfleriyle ilgili bir rapor hazırladı. İmlâ Lügatini hazırlayan ekip içinde yer aldı. 1929 Mart'ında Büyükelçi unvanıyla maslahatgüzar oldu. 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti Linguistik ve Filoloji Kolu'na üye seçildi.⁷⁶

⁷¹ Dr. Tevfik Aslan'ın Hal Tercümesi, TBMM Arşivi; Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.417.

⁷² Dr. Tevfik Aslan'ın Seçim Mazbatasını, TBMM Arşivi.

⁷³ TBMM ZC (V. Dönem), C: 1, İ: 2 (07 Mart 1935), s.19.

⁷⁴ TBMM ZC (V. Dönem), C: 1, İ: 2 (07 Mart 1935), s.25; Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.418.

⁷⁵ Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.418.

⁷⁶ İbrahim Grantay'ın Hal Tercümesi, TBMM Arşivi; Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.419.

V. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 794 oy alarak Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 8 Şubat 1935'te mazbatasını aldı.⁷⁷ 1 Mart 1935'te Meclis'e katıldı. 7 Mart'ta mazbatası onaylandı.⁷⁸ Dönem boyunca Divanı Muhasebat Encümeni üyeliği yaptı.⁷⁹ Fransızca, Almanca, İtalyanca ve Rumca bilen İbrahim Grantay, bir dönem milletvekili seçildi.⁸⁰

Abdurrahman Sami Erkman

1883 (1299)'te Yanya'da doğdu. Harbiye ve Erkânı Harbiye Mektebi'ni bitirdi. Tarım ve kooperatifçilikle meşgul oldu. Fransızca ve Rumca bilmekteydi.⁸¹

V. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 795 oyla Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 8 Şubat 1935'te mazbatasını aldı.⁸² 1 Mart 1935'te Meclis'e katıldı. 7 Mart'ta mazbatası onaylandı.⁸³ Nafia Encümeni'ne üye seçildi.⁸⁴ VI. Dönemde Tunceli'den milletvekili seçilen Abdurrahman Sami Erkman, 8 Aralık 1957 tarihinde öldü.⁸⁵

Sıtkı Şerif Eken

1894 (1310)'te Tosya'da doğdu. 1909'da Tosya Rüştîyesi'ni bitirdi. Kastamonu Lisesi'ne kaydını yaptırdı. 1912'de öğretmen okuluna geçti. 1914'te hizmeti maksureye(kısaltılmış) tâbi tutularak Ankara İhtiyat Zâbitler Talimgâhı'na verildi. Irak Cephesi'ne gönderildi. 1918'de Filistin Şeria Cephesi'nde yaralandı. Şam'da İngilizlere esir düştü. İstanbul'a döndükten sonra malûlen emekliye ayrıldı.

⁷⁷ İbrahim Grantay'ın Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi.

⁷⁸ TBMM ZC (V. Dönem), C: 1, İ: 2 (07 Mart 1935), s.19.

⁷⁹ TBMM ZC (V. Dönem), C: 1, İ: 2 (07 Mart 1935), s.25; Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.419.

⁸⁰ Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.419.

⁸¹ Abdurrahman Sami Erkman'ın Hal Tercümesi, TBMM Arşivi; Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.422.

⁸² Abdurrahman Sami Erkman'ın Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi.

⁸³ TBMM ZC (V. Dönem), C: 1, İ: 2 (07 Mart 1935), s.19.

⁸⁴ TBMM ZC (V. Dönem), C: 1, İ: 2 (07 Mart 1935), s.26; Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.422.

⁸⁵ Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.422.

1920’de Kurtuluş Savaşı’na katıldı. 1922’de birinci mülâzım olarak yeniden emekli edildi. Esas uğraş alanı olan pirinç ekim ve ticaretinde bulundu.⁸⁶

V. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 786 oy alarak Kastamonu’dan milletvekili seçildi. 8 Şubat 1935’te mazbatasını aldı.⁸⁷ 1 Mart 1935’te Meclis’e katıldı. 7 Mart’ta mazbatası onaylandı.⁸⁸ Ziraat Encümeni üyeliğinde bulundu.⁸⁹ Milletvekilliği sonrasında da pirinç ticaretiyle meşgul olan Sıtkı Şerif Eken, 7 Ocak 1941 -1 Eylül 1944 tarihleri arasında Tosya Belediye Başkanlığı görevinde bulundu. 19 Mayıs 1953 tarihinde öldü.⁹⁰

Şerif İlden

1878 (1294)’de Kosova’ya bağlı Köprülü’de doğdu. 1891’de Manastır Askeri Rüstiyesi’ni bitirerek aynı şehir askeri idadisine girdi. 1895’te Harbiye’ye başladı ve 1898’de bitirdi. Mülâzımı evvel(üsteğmen) olarak Erkânı Harbiye Mektebi’ne geçti. 1904’te kolağası rütbesiyle Kafkasya Hudut 3. Mıntıka Komiserliği’ne, 1907’de binbaşı rütbesiyle Erzincan Mektebi Harbiye Topografya Öğretmenliği’ne atandı. 1912’de Balkan Savaşı’na katıldı. 1913’te yarbay olarak Erzurum 9. Kolordu Erkânı Harbiye Reisliği’ne atandı. Birinci Dünya Savaşı’na, Garp Ordusu Erkânı Harbiyesi’nde katıldı. 1915 -1918 arası Sibirya’da tutsak olarak kaldı. 1918’de buradan kaçarak İstanbul’da Teşkilatı Mahsusa’da görev aldı. 31 Mart 1918’de emekli edildi. 1923’te Afganistan Elçiliğinde ataşemiliter olarak görev yaptı. 1924’te Batum Şehbenderliği’ne, ardından 1. Sınıf Selanik Şehbenderliği’ne, 1927’de 1. Sınıf Halep Konsolosluğu’na, 1930’da Hamburg 1. Sınıf Konsolosluğu’na atandı.⁹¹

⁸⁶ Sıtkı Şerif Eken’in Hal Tercümesi, TBMM Arşivi; Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.423.

⁸⁷ Sıtkı Şerif Eken’in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi.

⁸⁸ TBMM ZC (V. Dönem), C: 1, İ: 2 (07 Mart 1935), s.19.

⁸⁹ TBMM ZC (V. Dönem), C: 1, İ: 2 (07 Mart 1935), s.26; Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.424.

⁹⁰ Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.424.

⁹¹ Şerif İlden’in Hal Tercümesi, TBMM Arşivi; Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.425 -426.

V. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 792 oy alarak Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 8 Şubat 1935'te mazbatasını aldı.⁹² 1 Mart 1935'te Meclis'e katıldı. 7 Mart'ta mazbatasını onaylandı.⁹³ Dönem boyunca Hariciye Encümeni üyeliği ve kâtipliği yaptı.⁹⁴ Fransızca, Almanca, Rusça ve Sırpça bilen Şerif İlden'in parlamenterlik yaşamı, V. Dönemle sınırlı kaldı. 16 Ocak 1953 tarihinde Ankara'da öldü.⁹⁵

Nuri Tamaç

1892 (1308)'de Kastamonu'da doğdu. 1898'de Hacı Hafız Mehmet Efendi Mektebi'nde ilköğrenimine başladı. 1911'de Kastamonu Sultanisi'ni bitirdi. 1912'de girdiği İstanbul Darülfünun Fen Fakültesi Hikmeti Kimya ve Tabiiyat şubesini bitirdi. Birinci Dünya Savaşı'nda yedek subay olarak Çanakkale ve Kafkas Cepheleğinde savaştı. 19 Kasım 1918'de terhis edildi. 1 Ocak 1921'den 5 Ağustos 1923'e kadar Kastamonu Memleket Hastanesinde Eczacı olarak görev yaptı. 1 Eylül 1923'te Kastamonu Lisesi'nde Kimya öğretmenliği, Müdür yardımcılığı ve Müdürlük görevlerinde bulundu.⁹⁶

V. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 348 oy alarak Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 8 Şubat 1935'te mazbatasını aldı.⁹⁷ 1 Mart 1935'te Meclis'e katıldı. 13 Mart'ta mazbatasını onaylandı.⁹⁸ Dönem içinde Divanı Muhasebat Encümeni üyeliği yaptı.⁹⁹ VI. ve VII. Dönemlerde de Kastamonu'dan milletvekili seçildi. Ankara'da Kızılay'da Yenişehir Eczanesi'nde mesleğini sürdürdü. 24 Ekim 1969 tarihinde öldü.¹⁰⁰

⁹² Şerif İlden'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi.

⁹³ TBMM ZC (V. Dönem), C: 1, İ: 2 (07 Mart 1935), s.19.

⁹⁴ TBMM ZC (V. Dönem), C: 1, İ: 2 (07 Mart 1935), s.26; Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.426.

⁹⁵ Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.426.

⁹⁶ Nuri Tamaç'ın Hal Tercümesi, TBMM Arşivi; Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.420 -421.

⁹⁷ Nuri Tamaç'ın Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi.

⁹⁸ TBMM ZC (V. Dönem), C: 1, İ: 4 (13 Mart 1935), s.47.

⁹⁹ TBMM ZC (V. Dönem), C: 1, İ: 2 (07 Mart 1935), s.25; Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.421.

¹⁰⁰ Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.421.

Abidin Binkaya

1888 (1304)'de Kastamonu, Kuzyaka Nahiyesi'nde doğdu. Kastamonu Askeri Rüştîyesi ve Mülki İdadi Mektebi'ni bitirdi. 1911'de Selanik Hukuk Mektebi'nden çok iyi derece ile mezun oldu. İki yıl Kastamonu Memleket Hastanesi Müdürlüğü'nde bulundu. 31 Mart Ayaklanmasını bastıran Hareket Ordusu'nda ve Balkan Savaşları'nda gönüllü askerlik yaptı. Birinci Dünya Savaşı'nda yedek subay olarak Suriye ve Irak'ta bulundu. 8 Mart 1920'de Kastamonu Bidayet ve 1 Haziran 1920'de İstinaf Mahkemeleri üyeliğine atandı. 30 Mayıs 1923'te İstanbul İstinaf İkinci Suç Mahkemesi üyeliğine, bu mahkemenin lağvıyla İstanbul Bidayet Mahkemesi Müstantık üyeliğine, 1 Mayıs 1924'te İstanbul ve mülhakatı 1. Sınıf Sulh Hâkimliğine, 20 Ağustos 1934'te dördüncü sınıf Adliye Müfettişliği'ne tayin edildi. Ardından ikinci sınıf Adliye Müfettişliği'ne yükseldi.

VI. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 797 oy alarak Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 26 Mart 1939'da mazbatasını aldı.¹⁰¹ 3 Nisan 1939'da Meclis'e katıldı. 10 Nisan 1939'da mazbatasını onaylandı.¹⁰² Dönem boyunca Adliye Encümeni'nde çalıştı.¹⁰³ Abidin Binkaya VII. Dönemde de Kastamonu milletvekili seçildi.¹⁰⁴

Hacer Dicle

1902'de Kastamonu, Taşköprü İlçesinde doğdu. 1915'te Kastamonu Merkez İnas (Kız) Mektebi İptidaisi'ni bitirdi.¹⁰⁵ 1920'de Kastamonu Kız Muallim Mektebi'ni bitirdi. Aynı yıl Kastamonu Riyazülbenat başöğretmenliğine tayin edildi. 1920'den 1935 yılına kadar 15 sene öğretmenlik yaptı. Kadınlara siyasi hak verilince memleket işlerinde daha geniş ölçüde çalışmak için öğretmenlikten ayrılarak 8 Şubat

¹⁰¹ **Abidin Binkaya'nın Hal Tercümesi**, TBMM Arşivi.

¹⁰² **TBMM ZC (VI. Dönem)**, C: 1, İ: 2 (10 Nisan 1939), s.15.

¹⁰³ **TBMM ZC (VI. Dönem)**, C: 1, İ: 2 (10 Nisan 1939), s.18.

¹⁰⁴ **Kastamonu 1973 İl Yıllığı**, s.406.

¹⁰⁵ Mustafa Eski, "İlk Kadın Milletvekillerinden Hacer Dicle", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C: 11, Sayı: 33, Kasım 1995, s.781 -796.

1935'te Umumi Meclis Üyeliği'ne seçildi. 1935 -1939 yılları arası Daimi Encümen Üyeliği'nde bulundu. Üç yıl da CHP İdare Heyeti'nde yer aldı.

VI. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 797 oy alarak Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 26 Mart 1939'da mazbatasını aldı.¹⁰⁶ 3 Nisan 1939'da Meclis'e katıldı. 10 Nisan 1939'da mazbatasını onaylandı.¹⁰⁷ Dönem boyunca Divanı Muhasebat Encümeni üyeliğinde bulundu.¹⁰⁸ Hacer Dicle'nin milletvekilliği bir dönemle sınırlı kaldı.

Hüsnü Açıksöz

1896'da Kırcaali'de doğdu. İlköğrenimini Çerkeş'te, lise öğrenimini Kastamonu'da yaptı. Birinci Dünya Savaşı'nda yedek subay olarak Kafkas Cephesi'nde savaştı. Mütarekeden sonra 15 Haziran 1919'da Kastamonu'da *Açıksöz* gazetesini kurdu. Bu gazeteyle Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinde kurtuluş ve inkılâp davasını yaymaya ve savunmaya çalıştı. İmam Hatip ve Sanat Okullarında altı yıl Türkçe ve Tarih Öğretmenliği yaptı. CHP'nin ilk kuruluş yıllarında önemli görevler üstlendi. Mutemetlik yaptı. İki dönem Umumi Meclis üyeliğinde bulundu ve bu meclisin ikinci başkanlığını yaptı. Maddi sıkıntılar dolayısıyla kapatmış olduğu *Açıksöz* gazetesini yerine, *Doğrusöz* gazetesini çıkardı.

VI. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 797 oyla Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 26 Mart 1939'da mazbatasını aldı.¹⁰⁹ 3 Nisan 1939'da Meclis'e katıldı. 10 Nisan'da mazbatasını onaylandı.¹¹⁰ Hüsnü Açıksöz, tedavi görmekte olduğu İstanbul Maçka Sıhhat Yurdu'nda 31 Ağustos 1939 tarihinde öldü. Ölümü 18 Eylül 1939'da Genel Kurul'un bilgisine sunuldu.¹¹¹

¹⁰⁶ Hacer Dicle'nin Hal Tercümesi, TBMM Arşivi.

¹⁰⁷ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 1, İ: 2 (10 Nisan 1939), s.15.

¹⁰⁸ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 1, İ: 2 (10 Nisan 1939), s.18.

¹⁰⁹ Hüsnü Açıksöz'ün Hal Tercümesi, TBMM Arşivi.

¹¹⁰ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 1, İ: 2 (10 Nisan 1939), s.15.

¹¹¹ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 5, İ: 40 (18 Eylül 1939), s.9.

(Ahmet) Hilmi Çoruk

1888 (1304)'de İstanbul'da doğdu. 1907'de Vefa İdadisi'ni, 1912'de Hukuk Mektebi'ni bitirdi. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Çeşitli devlet dairelerinde kâtiplik yaptı. 19 Ocak 1921'de Kastamonu Darülhilafe Medresesi İnşa ve Edebiyatı Türkiye Muallimliği'ne atandı. 22 Ağustos 1922 – 31 Ağustos 1925 arasında Edebiyatı Türkiye Muallimliği, 1 Eylül 1925 – 6 Ekim 1925 arasında Kastamonu Lisesi İctimaiyat Muallimliği yaptı. 1 Mart 1926 ile Şubat 1935 tarihleri arasında Kastamonu Belediye Başkanlığı yaptı.¹¹²

V. Dönemde Mardin milletvekili seçildi. VI. , VII. ve VIII. Dönemlerde Kastamonu'dan milletvekili seçilen Ahmet Hilmi Çoruk, 11 Aralık 1947 tarihinde öldü.¹¹³ Hilmi Çoruk, VI. Dönemde Divanı Muhasebat Encümeni üyeliğinde bulundu.¹¹⁴

Rıza Saltuğ

1875 (1291)'te Köstence'de doğdu. Askeri Tıbbiye'den Eczacılık diploması aldı. 1895'te İttihat ve Terakki Partisi'ne girdi. Abdülhamit idaresi aleyhine yafta neşrinden dolayı Kastamonu'ya sürüldü. Meşrutiyet'in ilanına kadar Kastamonu'da eczane işletti. Meşrutiyet'ten sonra eczacılığı terk ederek ticari işlerle meşgul oldu. Umumi Meclis ve Belediye üyeliklerinde bulundu.

VI. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 797 oyla Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 26 Mart 1939'da mazbatasını aldı¹¹⁵ 3 Nisan 1939'da Meclis'e katıldı. 10 Nisan 1939'da mazbatası onaylandı.¹¹⁶ Dönem boyunca Sıhhat ve İctimai

¹¹² Ahmet Hilmi Çoruk'un Hal Tercümesi, TBMM Arşivi; Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.568.

¹¹³ Güneş, V. Dönem (Özgeçmişler), s.569.

¹¹⁴ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 1, İ: 2 (10 Nisan 1939), s.18.

¹¹⁵ Rıza Saltuğ'un Hal Tercümesi, TBMM Arşivi.

¹¹⁶ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 1, İ: 2 (10 Nisan 1939), s.15.

Muavenet Encümeni üyeliğinde bulundu.¹¹⁷ Rıza Saltuğ, VII. Dönemde de Kastamonu milletvekilliği yaptı.¹¹⁸

Muharrem Celal Bayar

1889 (1305)'da Antalya İli, İbradı İlçesi'nde doğdu. Ortaöğrenimini yedi yıllık Kastamonu İdadisi'nde gördü. Üç yıl Konya'da Hukuk öğrenimi gördü. 1910 – 1919 tarihleri arasında Kastamonu Muallim Mektebi'nde Tarih, Coğrafya ve Beden Eğitimi Öğretmenliği yaptı. Milli Mücadele'de askerlik görevini yaptıktan sonra ticaret hayatına atıldı. 1932'de dokumacılık işine başladı. Dokuma Evi adıyla bir şirket kurdu. Üç yıl Umumi Meclis ve Encümen üyeliklerinde bulundu.

VI. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 797 oyla Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 26 Mart 1939'da mazbatasını aldı.¹¹⁹ 3 Nisan 1939'da Meclis'e katıldı. 10 Nisan 1939'da mazbatasını onaylandı.¹²⁰ Dönem boyunca İktisat Encümeni'nde çalıştı.¹²¹

Hüseyin Rauf Orbay

1880 (1296)'de İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini Cibali'deki ilkokulda yaptıktan sonra Trablusgarp'ta Askeri Rüstiye'yi bitirdi. 1893'te Heybeliada Bahriye Okulu'nun İdadi (Lise) birinci sınıfına girdi. 1897'de Şakirdan (Harbiye) sınıfına geçti. 1899'da Güverte Mühendis (Teğmen) rütbesiyle okuldan mezun oldu. Çeşitli Zırhlı, Torpido, Fırkateynlerde görev yaptı. 1911 İtalyan Savaşı'nda Trablusgarp'a silah ve cephane sevkinde görev aldı. Balkan Savaşı'nda Hamidiye Kruvazörü ile önemli başarılarla imza atarak Türk halkının moralini yükseltti. Yunan donanması ve özellikle en büyük gemileri *Averoff* Zırhlısını âdeta hareketsiz bıraktı. Bu başarısı nedeni ile kamuoyunda “*Hamidiye Kahramanı*” olarak adlandırıldı. Birinci Dünya

¹¹⁷ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 1, İ: 2 (10 Nisan 1939), s.20.

¹¹⁸ Kastamonu 1973 İl Yıllığı, s.406.

¹¹⁹ Muharrem Celal Bayar'ın Hal Tercümesi, TBMM Arşivi.

¹²⁰ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 1, İ: 2 (10 Nisan 1939), s.15.

¹²¹ TBMM ZC (VI. Dönem), C: 1, İ: 2 (10 Nisan 1939), s.19.

Savaşı'nda, 1915'te Fırkateyn Kaptanı(Yarbay), 1917'de Kalyon Kaptanı(Albay) oldu ve savaş boyunca “*Deniz Kurmay Başkanı*” sıfatı ile bu görevde kaldı. Savaş sonu Talat Paşa Kabinesi'nin çekilmesi üzerine özellikle mütareke koşullarını araştırmak üzere iş başına gelen Ahmet İzzet Paşa Kabinesi'nde Bahriye Nazırlığı'na getirildi. 30 Ekim 1918'de, başkanlığındaki heyet tarafından Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda mütareke imzalandı. 8 Kasım 1918'de kabinenin çekilmesi ile görevi son buldu.

Mütareke şartlarının müttefikler tarafından ihlal ve yurdun bazı kısımlarının işgal edilmesine üzülererek 1919'da askerlikten ayrıldı ve eski arkadaşı Mustafa Kemal Paşa ile anlaştıkları şekilde Anadolu'ya geçti. 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa ile birlikte Ankara'dan Amasya'ya geldi. Burada Mustafa Kemal Paşa ile Amasya Genelgesi'ni imza etti. Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde bulundu. Paşa ve dokuz arkadaşı ile Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yürütme organı Heyeti Temsiliye'ye seçildi. 27 Aralık 1919'da Paşa ve diğer üyelerle birlikte Ankara'ya geldi. 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanan Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'ne Sivas Milletvekili olarak katıldı. Meclis'in 17 Şubat 1920'de “*Misakı Milli*”yi kabulünde büyük gayret gösterdi. 16 Mart 1920'de İstanbul'un İngilizler tarafından işgalinde bir kısım milletvekili ile birlikte Meclis'ten alınarak Malta Adası'na sürüldü. Bir yıl sekiz ay orada sürgün kaldı. Malta dönüşü 13.11.1921'de Ankara'ya gelerek Sivas Milletvekili sıfatı ile TBMM'ye katıldı. Meclis tarafından Nafia (Bayındırlık) Bakanlığı'na seçildi. 8 Temmuz 1922 tarih ve 244 sayılı “*İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun*”un kabulünden sonra yapılan seçimde İcra Vekilleri Heyeti Reisliği'ne getirildi. 4 Ağustos 1923 tarihine kadar bu görevi sürdürdü. Bu arada Lozan Barış Konferansı'nın ilk dönemindeki görüşmelerde Baş delege İsmet Paşa ile fikir ayrılığına düştü.

II. Dönemde İstanbul Milletvekili seçildi. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanından sonra İstanbul'da yayımlanan *Tevhidi Efkâr* ve *Vatan* gazetelerine verdiği demeç dolayısıyla Halk Fırkası toplantısında ağır eleştirilere uğradı. Yönetime ters düşerek 9 Kasım 1924'te bir kısım arkadaşları ile Halk Fırkası'ndan ayrıldı. 17

Kasım 1924'te “*Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*”nın kurucuları arasında yer aldı. 14 Nisan 1925'te İstiklal Mahkemesi kararı ile fırkanın İstanbul şubesinin aranması ve sonra da kapatılması ile bağımsız milletvekili olarak görevini sürdürdü. 12 Mayıs 1926'da 45 gün izin alarak tedavi için Avrupa'ya gitti. Londra'da bulunduğu sırada İzmir'de Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya suikast olayı ile ilgili görüldüğü ve 26. 8. 1926 tarihli kararlar on yıl kalebentliğe hüküm giydiğine dair tebligatını aldı. Kararın 3.11.1926'da TBMM'de okunması ile milletvekilliği sona erdi. Bu kararı kesinlikle kabul etmedi, ancak temyiz kabiliyeti de olmadığı için yurda dönmedi. Hükümün 26.10.1933 tarihli Af Kanunu ile ortadan kalkmasından sonra 5.7.1935'te yurda döndü.

TBMM'nin VI. Döneminde açık bulunan bir milletvekilliği için CHP Genel Başkanlık Divanı, 22.10.1939 tarihli bir beyanname ile kendisini aday gösterdi. Bu beyannamede suikast olayı ile bir ilgisi olmadığı da vurgulandı.¹²² Sonuçta 657 oyla Kastamonu'dan milletvekili seçildi.¹²³ 8.11.1939'da TBMM'ye katılarak yasama görevine başladı. Ancak II. Dünya Savaşının en kritik döneminde Türkiye'yi İngiltere'de temsil etmesi Hükümetçe daha uygun görülerek 17 Şubat 1942'de Londra Büyükelçiliği'ne atandı ve milletvekilliğinden çekildi. 9 Mart 1944'de görevden ayrılarak yurda döndü. Yeniden bir görev kabul etmedi ve politikadan da uzak kaldı. 16 Temmuz 1964 tarihinde İstanbul'da öldü.¹²⁴

Hayrullah Diker

1875 (1291)'te İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini Rüstem Paşa İptidai Mektebi'nde, orta öğrenimini Fatih Askeri Rüştiyesi'nde ve Mülki İdadi Mektebi'nde tamamladı. Askeri Tıbbiye'de yüksek öğrenim gördü. 19 Aralık 1897'de Tıp Doktoru diplomasını aldı. Ordu emrinde Rumeli'de ve Anadolu'da bir süre görev yaptı. 1911 – 1914 tarihleri arasında Paris Üniversitesi'ne bağlı Tababeti Adliye ve Ruhiye Enstitüsü'ne devam ederek Paris Üniversitesi Adliye ve Akliye

¹²² Çoker, I. Dönem (Özgeçmişler), s.879 -882.

¹²³ Hüseyin Rauf Orbay'ın Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi.

¹²⁴ Çoker, I. Dönem (Özgeçmişler), s.882.

Tabibi diplomasını aldı. Burada Profesörlüğe yükseldi. Ülkeye dönüşünde Bahriye Merkez Hastanesi, Zeynep Kâmil ve Tıp Fakültesi Hastaneleri'nde Ruh ve Sinir Hastalıkları Doktoru olarak görev yaptı.¹²⁵

Hüseyin Rauf Orbay'ın 17 Şubat 1942 tarihinde Londra Büyükelçiliği'ne atanması ve milletvekilliğinden çekilmesi üzerine VI. Dönem ara seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 661 oy alarak Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 31 Mayıs 1942'de mazbatasını aldı. 1 Haziran 1942'de Meclis'e katıldı. Genel Kurulun 12 Haziran 1942 tarihli yetmiş ikinci birleşiminde mazbatasını onaylandı.¹²⁶ Kendisi VII. Dönemde İstanbul milletvekilliği yaptı.¹²⁷

Fahri Ecevit

1896 (1311)'da İstanbul'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Aksaray'da yaptı. Lise öğrenimini İstanbul Vefa İdadisi'nde tamamladı. 1916'da İstanbul Darülfünun Tıp Fakültesi'nden çok iyi derece ile mezun oldu. Birinci Dünya Savaşı'nda yedek subay doktor olarak görev aldı. Savaş bitiminde İzmir İli, Kırkağaç İlçesi Hükümet Tabipliği'ne atandı. Vasıf Çınar tarafından Kırkağaç'ta milli teşkilât kurmaya memur edildi. Manisa ve Akhisar'ın işgalinden sonra İstanbul'a döndü. Birkaç ay Posta Telgraf Tabipliği yaptı. 1919'da İnebolu Seyyar Frengi Tabibi olarak yeniden Anadolu'ya geçti. 1920 – 1922 tarihleri arası Taşköprü'de Hükümet Tabipliği yaptı. Kastamonu'da, *Açıksöz* gazetesinde makaleler yazdı. 1924'te Adli Tıp Enstitüsü'nde staj gördü. 1927'de Ankara Hukuk Fakültesi'ne Adli Tıp Profesörü tayin edildi. Jandarma Subay Okulu ve Polis Enstitüsü'nde Adli Tıp öğretmenliği yaptı.¹²⁸

VII. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 849 oyla Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 28 Şubat 1943'te mazbatasını aldı.¹²⁹ 8 Mart 1943'te Meclis'e

¹²⁵ Hayrullah Diker'in Hal Tercümesi, TBMM Arşivi.

¹²⁶ Hayrullah Diker'in Seçim Mazbatasını, TBMM Arşivi.

¹²⁷ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 1, İ: 2 (15 Mart 1943), s.13.

¹²⁸ Fahri Ecevit'in Hal Tercümesi, TBMM Arşivi.

¹²⁹ Fahri Ecevit'in Seçim Mazbatasını, TBMM Arşivi.

katıldı. 15 Mart 1943'te mazbatası onaylandı.¹³⁰ Dönem boyunca Sıhhat ve İçtimai Muavenet Encümeni'nde çalıştı.¹³¹ Fahri Ecevit VIII. Dönemde de Kastamonu milletvekilliği yaptı.¹³²

Ziya Orbay

1880(1295)'de İstanbul'da doğdu. 1900'de Mülkiye Mektebi Âli kısmından mezun oldu. 1908'de staj yapmak üzere Fransa'ya gönderildi. 1909'da ülkesine döndü ve yurdun değişik bölgelerinde Maliye Müfettişi olarak görev yaptı.1924'te Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'ne tayin edildi. Ertesi yıl ayrıldı. 1934'te Divanı Muhasebat üyeliğine seçildi.¹³³

VII. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 849 oyla Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 28 Şubat 1943'te mazbatasını aldı.¹³⁴ 8 Mart 1943'te Meclis'e katıldı. 15 Mart 1943'te mazbatası onaylandı.¹³⁵ Dönem boyunca Divanı Muhasebat Encümeni üyeliğinde bulundu.¹³⁶ Ziya Orbay, VIII. Dönemde de Kastamonu milletvekilliği yaptı.¹³⁷

Tezer Taşkiran

1903(1319)'de Kafkasya'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini İstanbul'da tamamladı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdi. Avrupa'da mesleği üzerinde araştırma ve incelemelerde bulunmak üzere Viyana ve Budin'de çalıştı. Ülkeye dönüşünde Ankara Kız ve Ankara Erkek Liseleri'nde Felsefe ve İçtimaiyat Öğretmenliği yaptı. Yine aynı okullarda idari görevler üstlendi.¹³⁸

¹³⁰ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 1, İ: 2 (15 Mart 1943), s.14.

¹³¹ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 1, İ: 2 (15 Mart 1943), s.18.

¹³² Kastamonu 1973 İl Yıllığı, s.406.

¹³³ Ziya Orbay'ın Hal Tercümesi, TBMM Arşivi.

¹³⁴ Ziya Orbay'ın Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi.

¹³⁵ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 1, İ: 2 (15 Mart 1943), s.14.

¹³⁶ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 1, İ: 2 (15 Mart 1943), s.17.

¹³⁷ Kastamonu 1973 İl Yıllığı, s.406.

¹³⁸ Tezer Taşkiran'ın Hal Tercümesi, TBMM Arşivi.

VII. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 849 oyla Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 28 Şubat 1943'te mazbatasını aldı.¹³⁹ 8 Mart 1943'te Meclis'e katıldı. 15 Mart 1943'te mazbatasını onaylandı.¹⁴⁰ Dönem boyunca Maarif Encümeni üyeliğinde bulundu.¹⁴¹

Hamdi Çelen

1892(1308)'de Çerkeş'te doğdu. Birinci Dünya Savaşı'nda yedek subay olarak görev yaptı. İlk teşekkülünden itibaren Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti ve Halk Fırkası İdare Heyeti üyeliklerinde bulundu. 1927 – 1931 tarihleri arasında Kastamonu İl Parti İdare Heyeti Başkanlığı'nda ve Kastamonu Tayyare Cemiyeti Başkanlığı'nda bulundu. Milli Mücadele'nin başlangıcından, sonradan gazetenin mesul müdür Hüsnü Açıksöz'e devredildiği 18 Eylül 1927 tarihine kadar, *Açıksöz* gazetesini idare ve neşretti. Kastamonu Lisesi'nde öğretmenlik yaptı. Kastamonu Vilâyet Umumi Meclis ve Daimi Encümen üyeliklerinde bulundu. Hukuk öğrenimi görmek üzere 1931'de Kastamonu'dan ayrıldı. 1934'te İstanbul Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. İstanbul Fransız Lisesi'nde Tarih ve Coğrafya öğretmenliği yaptı. Son memuriyeti Maliye Hesap Uzmanlığıdır.¹⁴²

VII. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 849 oyla Kastamonu'dan milletvekili seçildi. 28 Şubat 1943'te mazbatasını aldı.¹⁴³ 8 Mart 1943'te Meclis'e katıldı. 15 Mart 1943'te mazbatasını onaylandı.¹⁴⁴ Dönem boyunca Maliye Encümeni'nde çalıştı.¹⁴⁵ Hamdi Çelen VIII. Dönemde de Kastamonu milletvekilliği yaptı.¹⁴⁶

¹³⁹ Tezer Taşkıran'ın Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi.

¹⁴⁰ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 1, İ: 2 (15 Mart 1943), s.14.

¹⁴¹ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 1, İ: 2 (15 Mart 1943), s.17.

¹⁴² Hamdi Çelen'in Hal Tercümesi, TBMM Arşivi.

¹⁴³ Hamdi Çelen'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi.

¹⁴⁴ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 1, İ: 2 (15 Mart 1943), s.14.

¹⁴⁵ TBMM ZC (VII. Dönem), C: 1, İ: 2 (15 Mart 1943), s.18.

¹⁴⁶ Kastamonu 1973 İl Yıllığı, s.406.

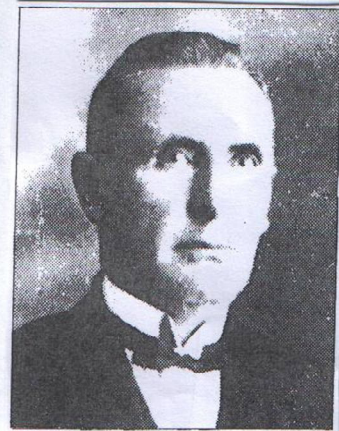
EK II: Kastamonu Milletvekillerinin Fotoğrafları.

HALİD (AKMANSÜ)

AHMET MAHİR EFENDİ

MEHMET FUAD (MÜFTÜOĞLU)

VELED (İZBUDAK)

ALİ RIZA BEY (DİREKOĞLU)

MEHMET NECMETTİN (KOCATAŞ)

HASAN FEHMİ (ÇOLAKOĞLU) (TÜMERKAN)

ALİ NAZMİ (ÖZÜGÜR)

EK II: Kastamonu Milletvekillerinin Fotoğrafları.

CEMAL (DOLUNAY)

REFİK ILGAZ

SUAT BEY, Dr. (SOYER)

HASAN (YASİN) TAHSİN COŞKAN

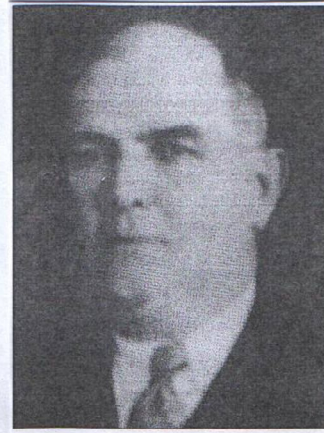
**AHMET MUHTAR BEY
(KASTAMONU)**

HALİL BEY (TEKŞEN)

ŞERİF İLDEN

(ABDURRAHMAN) SAMİ ERKMAN

NURİ TAMAÇ

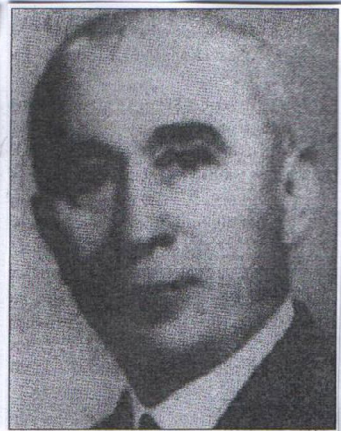
EK II: Kastamonu Milletvekillerinin Fotoğrafları.

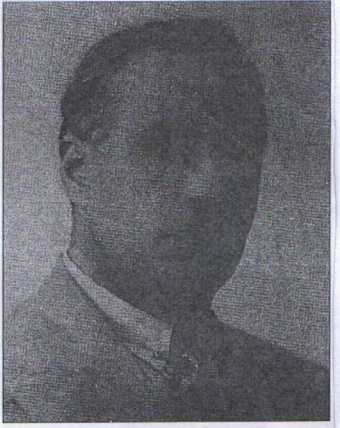
TEVFİK ASLAN

SITKI ŞERİF EKEN

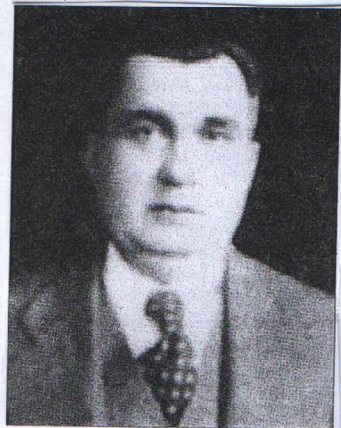
(AHMET) ŞÜKRÜ ŞENOZAN

İBRAHİM (OSMAN) GRANTAY

HÜSEYİN RAUF BEY (ORBAY)

(AHMET) HİLMİ ÇORUK

۱۰. مؤثر انسلک او چچی و مینه سی دیون صوٹ نجیانی عقدایده رک بوتون مسائل اتمام ایندی . معااهده نک ۲۴ تیزده ایضایی قرار ایلمشد .

مبعوث مركز موتون قضا الدن المش اولدقلى رايلىك عددى بروجها تيدد

تاریخ	محل	نوع	کتابخانه	شماره	توضیحات
۱۲۰	۵۳	۸۶	۷۶	۹۴	۷۴
۱۳۰	۵۵	۹۳	۷۶	۹۳	۷۵
۱۲۰	۵۵	۹۳	۷۶	۹۲	۷۵
۱۱۶	۵۵	۸۹	۷۶	۹۱	۷۵
۱۲۰	۵۵	۹۲	۷۶	۹۳	۷۵
۱۲۰	۵۵	۹۳	۷۶	۹۴	۷۴
۱۱۹	۵۵	۹۳	۷۶	۹۳	۷۵

لطیفه خانم افندی بلده دیارستانه بروجہ ای تلمرافی کشیدہ یوہو مشردر :

قسمونی بلذہ ریاضتہ

[illegible]

میورک و مرعشده انتخابات

بیوردک : ۱۶ (۱-۱) — سیوردک لواسی مبعوثان انتخاب مدافعه حقوق
نامزدلری جودی پاشا محمود و قدری بکارک موقفیله نایم لیدی .

پاشا حضرینک بویولش مظفری - جو سفر زنی مشکلات چہق
احتمالی یوقدر

نیرول: ۱۷) (ا) لوزاندن ۱۷ تاریخچه نقشه: از یک ساعت دوام ابدن
نشاندن سکر. عصمت یازد یکدن بودند بر حضرت تابع ایمنی و مشروع
، متفقره غلام آصفی ایستادن که موفی پوشش. متفقر طایراندن وجود
نیکر شرکتی ایچون طلب ایستداری حق. حجتی یکی حق اوج شرکت
یک طایفه ملتدزده و از یکدشدر. عصمت و یک جسمین سکر. بیانده
بوده حاصل ارلان اشتقاق یک مودنی و بودی. بودی. بودی
نکات اولوب ازمادی حقندکی سؤال. از یک بودی. بودی. بودی
هم اسماری هم فقرات قرآن لاختریق دیند. در. در. در
بهار شبه اجرامی محققدر امضای. یکی که جمعه قیت اوله حقدر

اتلاف قومیتہ لودہ رسی حقیقہ

ان : ۷۷- (۱-۲) بولکچہ ساعت اون یرو بولکچہ سحر دلو بدن اجنہ اعدہ
سائل : بقندہ اشلاف حاصل اون سحر بیزو چ قوبت ساعت بشده
بدرك حاصل اولان اشلافی رسا تصدیق مدحکوزر .

تخلیه نه صورتیله قرارلاشمش

حضور میں اجتماع دن اول میں خدیجہ قراری

ابول: ۱۷ (ا) لوزید فدا: متحصص خصوصی صورتده عقیدہ
تہ دن اول ستون فلوئسٹ مرمرہ دکنی و غازی کاملاً نخلہ اتھنہ

[illegible]

IBMM OHER HAKKI
MAHFUZDUR

مفتی

22-11-1944

[illegible]

512

EK VIII: İmar İşlerinde Kullanılacak Keresteler Hakkında Kastamonu Milletvekili Halid Bey ve Arkadaşlarının Mübadele, İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey'e Yönelik Yazılı Soru Önergesi.

[illegible]

030	0			6	54	2

EK VIII: İmar İşlerinde Kullanılacak Keresteler Hakkında Kastamonu Milletvekili Halid Bey ve Arkadaşlarının Mübadele, İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey'e Yönelik Yazılı Soru Önergesi.

BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

[illegible]

سوال - اعمار کچھ واسطے متعدد دینے کا حکم ہے۔ کیا یہ صحیح ہے؟
 ۱۔ ہنسی قیہ ادا کر کے مقلد کی نہ دیکھو۔؟
 ۲۔ ازید کی اکل و پانیہ مہیا کرنا چاہئے۔؟
 ۳۔ ہر دلی با اکل و پانیہ مہیا کرنا چاہئے۔؟
 ۴۔ ہر اکل و پانیہ مہیا کرنا چاہئے۔؟
 ۵۔ ہر اکل و پانیہ مہیا کرنا چاہئے۔؟
 ۶۔ ہر اکل و پانیہ مہیا کرنا چاہئے۔؟
 ۷۔ ہر اکل و پانیہ مہیا کرنا چاہئے۔؟
 ۸۔ ہر اکل و پانیہ مہیا کرنا چاہئے۔؟
 ۹۔ ہر اکل و پانیہ مہیا کرنا چاہئے۔؟
 ۱۰۔ ہر اکل و پانیہ مہیا کرنا چاہئے۔؟

030	10			6	342

Y. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

۱۰
قاسمی مہدی
ضلع

میں نے
میں نے

تجدیدی
مجموعہ

تصویر

مقدمه

مات محمد

خفی

بوی
شرعی

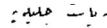
1

29-15-1. Inciso

030	10			54	2

تویر
نور و اقبال
کتابخانه
قوانین

تورکيه بروجک ايسانت. ده مان ساجونم بلنج اوتورنه
مستقل و تورک ايرتريه عرصه سولور
مقابله ايدنلره
قلم معنوي ويا
عجز-ک افساسي

— ۱۵۱ —

251 / 1 / 28

**EK X: Kastamonu Milletvekili Halid Bey'in, Ziraat Vekâleti ya da Müstakil
Ziraat Genel Müdürlüğü Teşkiline Dair Kanun Teklifi.**

DEVRE: II

GILT: 7

İÇTİMA SENESİ: 1

**T. B. M. M.
ZABIT CERİDESİ**

Dördüncü İçtima

5 . 3 . 1340 Çarşamba

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — Zaptı sabık hulasası	98	3. — Müzakere edilen mevad	98
2. — Evrakı varide	98	1. — 1340 sencisi Bütçe kanunu lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbata- sı (1/296)	98:104
Takrirler	98	A) Büyük Millet Meclisi Bütçesi	104:116
1. — Denizli Mebusu Haydar Rüçdü Be- yin, hapsanede irtikâbı cümmederek onbeş seneden fazla küreğe mahkûm edilmiş olan- lar hakkında Affı Umumi Kanunu sâkıt bulundugundan tefsirine dair takriri (4/1)	98	B) Riyaseti Cumhur Bütçesi	128:129
2. — Rize Mebusu Ekrem Beyin, Ted- risatın tevhidî ve akaarâtı vakfiyenin mali bir enüessese, halinde idaresi hakkındaki teklifi kanunisinin ruznameye alınması hak- kındaki takriri	98	2. — Kastamonu Mebusu Halid Beyin, Ziraat Vekâleti veya müstakil Ziraat Mü- düriyeti Umumiyesi teşkiline dair teklifi kanunisi (2/244) ve İktisat ve Kanunu Esasi encümenleri mazbataları	116:128

HASAN KAŞ'IN ÖZGEÇMİŞİ

28 Şubat 1979'da Kocaeli ili Gebze ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Kastamonu'da tamamladı. 2000 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden mezun oldu. Yüksek lisans öğrenimini “*Isparta Halkevi Çalışmaları ve Ün Dergisi (1934 – 1950)*” adlı tezle 2007 yılında Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde tamamladı. Doktora öğrenimini “*T.B.M.M.'de Kastamonu Milletvekilleri ve Çalışmaları (1923 – 1946)*” adlı tezle 2011 yılında İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde tamamladı. 2003 yılından beri Maltepe Ticaret Meslek Lisesi'nde Tarih öğretmeni olarak görev yapmaktadır.